T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

AHMED RASİM'İN ESERLERİNDE İSTANBUL FOLKLORU

Zehra HAMARAT
2501070777

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ

İSTANBUL – 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM** Dalında **2501070777** numaralı **ZEHRA HAMARAT'IN** hazırladığı **"AHMET RASİM'İN ESERLERİNDE İSTANBUL FOLKLORU"** konulu **YÜKSEK LİSANS/** ~~**DOKTORA TEZİ**~~ ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 02.07.**2010 CUMA** günü **Saat:15.30**'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..Kabul..'ne* **OYBİRLİĞİ /**~~**OYÇOKLUĞUYLA**~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF. DR. ŞEYMA GÜNGÖR	Kabulü	
PROF. DR. MUHAMMET NUR DOĞAN	Kabulü	
DOÇ. DR. MUHARREM KAYA	Kabulü	
YRD. DOÇ. DR. ABDÜLKADİR EMEKSİZ	Kabülü	
YRD. DOÇ. DR. FERHAT ASLAN	Kabulü	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
Tel: 0 212 440 00 00 Fax: 0 212 440 03 40

ÖZ

İstanbul'da doğup büyümüş, yaşamının büyük bir kısmını İstanbul'da geçirmiş olan Ahmed Rasim'in kitap haline getirilmiş yüzün üzerinde eseri bulunmaktadır. Pek çok alanda eser vermiş olan Ahmed Rasim'in özellikle makale, fıkra, vb. yazılarından oluşan kitapları; anı, tarih, roman, hikâye türündeki eserleri yoğun olarak İstanbul folkloru ile ilgili unsurlar içermektedir.

Eski İstanbul'a ait hayatın geçiş dönemleri, giyim - kuşam, süslenme âdetleri, Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatı, halk tiyatrosu, sosyal normlar, halk inançları, sosyal tipler, halk bilgisi, eğlence hayatı, özel günler – merasimler, beslenme, ulaşım, iletişim, adlar – adlandırmalar, ekonomik hayata bağlı faaliyetler bu çalışmada çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Çalışmalarımız sonucunda Ahmed Rasim'in İstanbul folklorunun pek çok sahasında her biri ayrı birer çalışma konusu olabilecek kadar zengin ve farklı malzeme sunduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Folklor, İstanbul, Ahmed Rasim, Halk Edebiyatı, Halk Tiyatrosu

ABSTRACT

Ahmet Rasim who was born in Istanbul and who lived the most of his life in this city has more than a hundred of published works. These publications of Ahmet Rasim whose works about a lot of area, espacially memoirs, historical essays, novels, stories, have been contained the components of folklore of Istanbul.

Transition periods of old İstanbul life, customs of clothing and toliet, Folk Literature and Ashig Literature, folk theater, social norms, folk beliefs, social types, ethnography, entertainment, special days-ceremonies, nutrition, transportation, communication, onomastic, economic activities, have been discussed in this essay with various topics. As a result of our works, it has been seen that Ahmet Rasim had presented rich and different materials on the folklore of Istanbul.

Key Words: Folklore, İstanbul, Ahmed Rasim, Folk Literature, Folk Theatre

ÖN SÖZ

Büyük bir imparatorluk şehri olan İstanbul, coğrafi güzelliği ve önemi dolayısıyla pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Medeniyetlere ev sahipliği yapmasının ötesinde eğitimin, ticaretin, sanatın da merkezi olan İstanbul çok zengin bir folklorik yapıya sahip olmuş, nüfus yoğunluğunun artmasıyla beraber folklorunda birtakım değişmeler meydana gelmiştir. İstanbul folklorundaki bu değişim ve dönüşümü yansıtan pek çok eser vücuda getirilmiştir. Bir folklorist gözüyle olmasa da doğal yaşantısı içinde İstanbul folkloru adına önemli bilgiler aktaran yazarlarımızın en önemlilerinden biri Ahmed Rasim'dir. II. Abdülhamid döneminden (1876–1909) itibaren Cumhuriyet de dâhil olmak üzere Türk tarihi açısından yaşanan siyasi ve kültürel değişim yönüyle önemli olan bir zaman dilimini idrak etmiş olan Ahmed Rasim bu kültürel değişim ve gelişimi eserlerinde yansıtmıştır. Bu da onun eserlerinin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

İstanbul kimliğinin bir parçası olan folklorunu ortaya koymak kendi toplumsal köklerimizi idrak etme ve bu şehri bize ait yapan unsurları bilme adına önemli çalışmalardır. Bu çalışmada İstanbullu bir yazar olan ve İstanbul'u eserlerine konu edinip pek çok yönüyle yansıtan Ahmed Rasim'in eserlerinden hareketle İstanbul folklorunu tespit etme amaçlanmış ve metin merkezli bir çalışma yürütülmüştür. Elde edilen malzemeler çalışmanın niteliğine göre alfabetik veya kronolojik olarak tasnif edilmiştir.

Çalışmalarımız esnasında İstanbul folkloruyla ilgili birtakım kitaplar, makaleler, ansiklopedi maddeleri tezle bağlantıları nispetinde taranmış, Ahmed Rasim'in eserlerinin pek çoğu kütüphanelerden (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, İslam Araştırmaları Merkezi ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi), bir kısmı da satın alma yoluyla temin edilmiştir.

Ahmed Rasim, eserlerinde genelde folklorla ilgili malzemelere ele aldığı konunun doğal akışı içinde yer vermiş, doğrudan İstanbul'un folklor unsurlarını aktarma gibi bir çaba içinde olmamıştır. Bağlamı içinde düşünüldüğünde bunların İstanbul folkloruna ait unsurlar olduğu anlaşılabilmiştir. Bu nedenle çalışmalar esnasında folklor unsurlarının tespiti adına zorluklarla karşılaşılmıştır.

Ahmed Rasim'le ilgili 1987 ile 2009 yılları arasında yapılmış 22 tez çalışması olup bunların çoğu eserlerinin latinize edilmesine yöneliktir. Yapılan tezler dışında Ahmed Rasim ve eserleri üzerine yazılmış kitap, makale, ansiklopedi maddesi vb. bulunmakla beraber doğrudan Ahmed Rasim'in eserlerindeki İstanbul folklorunun tespiti adına herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışmamız Ahmed Rasim'in hayatının anlatıldığı ve ulaşılabildiği kadarıyla eserlerinin tanıtıldığı Giriş haricinde sekiz bölümden oluşmaktadır.

Hayatın geçiş dönemlerinin tespit edilmeye çalışıldığı birinci bölümde doğum, çocuk – çocukluk, askerlik, evlilik ve ölüm konuları çeşitli başlıklar altında ele alınmış, ikinci bölümde ise İstanbul folklorunun giyim kuşam ve süslenme unsurlarına yer verilmiştir. Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatı başlığını taşıyan üçüncü bölümde anlatmaya ve söylemeye bağlı edebi türler adına tespitlerde bulunulmuştur. Meddah, Karagöz, orta oyunu, tuluat konuları çalışmamızın dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Beşinci bölümde sosyal normlar ele alınmış ayrıca eski İstanbulluların tedavi adına başvurduğu yöntemler tespit edilmiş ve İstanbul'un renkli simaları olan sosyal tipler anlatılmıştır. Eğlence kavramının geniş anlamıyla ele alındığı altıncı bölümde içkili eğlence mekânlarından kahvehanelere, karnavaldan avcılığa kadar insanların hoşça vakit geçirmesini sağlayan pek çok unsurun folklorik özellikleri üzerinde durulmuştur. Bazı özel günler ve merasimler de bu bölümde anlatılmıştır. Yedinci bölümde eski İstanbul'da kara, deniz ve demiryolu ulaşımı üzerinde durulmuş, işmar ve İstanbul argosu ele alınmış, tespit edilen yer adlarına ve insan adlarına bağlı folklor unsurlarına yer verilmiştir. Ekonomik hayatın bir parçası olan paranın ve özellikle mesleklerin ele alındığı bölüm ise çalışmamızın sekizinci bölümünü oluşturmaktadır.

Ahmed Rasim ve İstanbul folkloru adına elde edilen neticelere Sonuç, faydalanmış olduğumuz eserlere ise Kaynakça bölümünde yer verilmiştir.

Karşılaştığımız problemleri çözme adına bizden yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Ferhat Aslan'a, çalışmalarımızı büyük bir titizlikle takip eden, çok değerli fikirlerini bizimle paylaşan saygıdeğer danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Emeksiz'e, anabilim dalımızda İstanbul folkloru çalışmalarını başlatıp konunun önemini idrak etmemizi sağlayan Prof. Dr. Şeyma Güngör'e ve her türlü sıkıntıma ortak olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT ……. iii
ÖN SÖZ …… iv
İÇİNDEKİLER …… vi
KISALTMALAR …….. xiii
GİRİŞ …… 1

Ahmed Rasim'in Hayatı……... 1
Ahmed Rasim'in Eserlerinin Tanıtımı …….. 10

I. BÖLÜM: GEÇİŞ DÖNEMLERİ ……... 80

1.1. Doğum …… 80
1.2. Çocuk – Çocukluk …….. 82
1.2.1. Çocuğun Yetiştirilmesi ve Aile Terbiyesi ……... 82
1.2.2. Çocuğun Eğitim ve Öğretimi …….. 85
1.2.2.1. Mahalle Mektepleri …….. 85
1.2.2.2. Darüşşafaka …….. 95
1.2.2.3. Medreseler …….. 102
1.2.2.4. Enderun Mektebi …… 102
1.2.2.5. Mürebbiyeler …….. 103
1.2.2.6. Hususi Mektepler ……... 105
1.2.3. Çocuk Oyun ve Eğlenceleri …….. 106
1.2.4. Sünnet Düğünü …….. 109
1.3. Askerlik …… 109
1.4. Evlenme ……... 112
1.4.1. Evlilik İçi İlişkiler ……. 113
1.4.1.1. Düğün ……. 114
1.4.2. Evlilik Dışı İlişkiler ……... 120
1.4.2.1. Kadınla Erkek Arasındaki Fuhuş …… 121

1.4.2.2. Kadınla Kadın Arasındaki Fuhuş ……... 145
1.5. Ölüm ……. 145

II. BÖLÜM: GİYİM - KUŞAM VE SÜSLENME ……. 147

2.1. Kıyafet …….. 147
2.1.1. Çocuk Kıyafeti …….. 148
2.1.2. Kadın Kıyafeti ……... 149
2.1.3. Erkek Kıyafeti ……... 154
2.2. Süslenme …….. 166
2.2.1. Kadın Süsü …… 166
2.2.2. Erkek Süsü …… 168

III. BÖLÜM: HALK EDEBİYATI VE ÂŞIK EDEBİYATI …… 170

3.1. Halk Edebiyatı …….. 170
3.1.1. Anonim Halk Edebiyatı ……. 170
3.1.1.1. Efsaneler ……. 170
3.1.1.2. Masallar …….. 176
3.1.1.3. Halk Hikâyeleri …….. 176
3.1.1.4. Halk Müziği …… 176
3.1.1.5. Fıkralar ……... 183
3.1.1.6. Atasözleri, Deyimler ve Diğer Kalıp İfadeler …… 205
3.1.1.7. Tekerlemeler ……... 228
3.1.1.8. Bilmeceler ……... 236
3.1.1.9. Alkışlar ……..…… 238
3.1.1.10. Kargışlar ……... 240
3.1.1.11. Maniler ……. 242
3.1.1.12. Ninniler ……. 249
3.2. Âşık Edebiyatı …….. 252
3.2.1. Destanlar …… 252
3.2.2. Semailer ……. 262

IV. BÖLÜM: HALK TİYATROSU 264

4.1. Meddah 264
4.2. Karagöz 265
4.2.1.Hayalciler 267
4.3. Orta Oyunu 268
4.3.1. Orta Oyunu Terimleri 270
4.3.2. Orta Oyunu Kolları ve İcra Edilen Oyunlar 271
4.3.3. Orta Oyununun Oynandığı Mekânlar 273
4.3.4. Orta Oyununun İcrası 273
4.3.5. Orta Oyunu Tipleri 276
4.4. Tulûat 284
4.4.1. Tulûat Sahnelerindeki Orta Oyuncular 285
4.4.2. Tulûat Sahnelerindeki Kadınlar 287
4.4.3. Kantocu Kızlar ve Kantolar 289

V. BÖLÜM: SOSYAL NORMLAR, HALK İNANÇLARI, SOSYAL TİPLER, HALK BİLGİSİ 300

5.1. Sosyal Normlar 300
5.1.1. Adab-ı Muaşeret 300
5.1.1.1. Adab-ı Muaşerete Uygun Olan Davranışlar 300
5.1.1.2. Adab-ı Muaşerete Uygun Olmayan Davranışlar ... 301
5.2. Halk İnançları 310
5.3. Sosyal Tipler 315
5.3.1. Âşık 315
5.3.2. Boğuntucular (Kurnazlar) 317
5.3.3. Çapkın 318
5.3.4. Deli 319
5.3.5. Dilenci 322
5.3.6. Dolandırıcı 325

5.3.7. Harfendaz (Laf Atan) …… 327
5.3.8. Kopuk …… 330
5.3.9. Külhanbeyi, Kabadayı, Babayiğit ……. 334
5.3.10. Sarhoş …….. 349
5.3.11. Sarkıntılık Edenler ……... 352
5.3.12. Şair ……...352
5.3.13. Şık …… 354
5.3.14. Tiryaki ……. 357
5.3.15. Zampara ……... 359
5.3.16. Züppe ……... 361
5.4. Halk Bilgisi …….. 361
5.4.1. Halk Hekimliği …….. 361

VI. BÖLÜM: EĞLENCE HAYATI, ÖZEL GÜNLER - MERASİMLER, YEME – İÇME …….. 366

6.1. Eğlence Hayatı ……. 366
6.1.1. Ateş Gecesi …… 366
6.1.2. Av Hayvanları ve Avcılık ……. 367
6.1.2.1. Deniz Avcılığı …… 367
6.1.2.2. Kara Avcılığı …….. 369
6.1.3. Deniz Hamamları …….. 372
6.1.4. İçkili Eğlence Mekânları ……... 374
6.1.4.1. Beyoğlu Çevresinde Bulunan Bazı İçkili Eğlence Mekânları …… 375
6.1.4.2. Meyhaneler ……. 377
6.1.4.3. Gazinolar …… 383
6.1.4.4. Birahaneler ……. 388
6.1.5. Kahvehaneler – Kıraathaneler ……... 390
6.1.6. Karnaval …… 395
6.1.7. Mehtap Zamanı ……. 400
6.1.8. Mesireler ……... 400

6.1.9. Oyun – Kumar ……... 409
6.1.10. Padişahın Deniz Gezintisi ……... 412
6.1.11. Panayır ……. 414
6.1.12. Piyasa Yerleri …….. 415
6.2. Özel Günler – Merasimler …… 419
6.2.1. Kandiller …… 419
6.2.2. Ramazan …… 421
6.2.3. Bayramlar …….. 431
6.2.4. Yılbaşı ……... 436
6.2.5. Kılıç Kuşanma ……... 439
6.2.6. Tahta Geçiş Merasimi ……... 439
6.2.7. Ulufe Dağıtımı ……... 440
6.3. Yeme – İçme …… 441
6.3.1. İmaretler …… 443
6.3.2. Lokantalar …….. 444
6.3.3. Gezici Esnafından Aşçılar ……. 447

VII. BÖLÜM: ULAŞIM, İLETİŞİM, ADLAR – ADLANDIRMALAR ……. 448

7.1. Ulaşım …….. 448
7.1.1. Deniz Ulaşımı …… 452
7.1.2. Kara Ulaşımı ……. 459
7.1.3. Demiryolu Ulaşımı …… 468
7.2. İletişim ……. 475
7.2.1. Argo ……... 475
7.2.2. Padişah Sarayı Istılahları ……... 486
7.2.3. İşmar …….. 488
7.3. Adlar – Adlandırmalar ……. 492
7.3.1. Yer Adları …….. 492
7.3.2. İnsan Adları ……... 499

VIII: BÖLÜM EKONOMİK HAYATA BAĞLI FAALİYETLER ……. 506

8.1. Meslekler …….. 506
8.1.1. Alcı Balcılar …….. 507
8.1.2. Bakkallar ……... 507
8.1.3. Balık Satanlar …… 508
8.1.4. Bekçiler ……. 508
8.1.5. Berberler …… 510
8.1.6. Boyacılar ……... 514
8.1.7. Çiçekçiler …….. 514
8.1.8. Çuka Ambarı Emaneti ……... 514
8.1.9. Darphane Emaneti Esnafı …….. 515
8.1.10. Debbağlar …… 515
8.1.11. Esirhane Emaneti Esnafı ……. 515
8.1.12. Eski Bedestan Esnafı ……... 516
8.1.13. Gümüş Arayıcılar …… 516
8.1.14. Hamur İşi ile İlgilenen Esnaf …….. 516
8.1.15. İmam …… 517
8.1.16. Kâhya …….. 517
8.1.17. Kâğıtçılar ……. 517
8.1.18. Kahvehaneci …… 518
8.1.19. Kapalıçarşı Esnafı ……... 518
8.1.20. Kasaplar ……... 519
8.1.21. Kaşıkçılar …… 519
8.1.22. Kitapçılar ……. 519
8.1.23. Kömürcüler …….. 521
8.1.24. Mama Dadı vd. …… 521
8.1.25. Mühürcü Esnafı ……... 522
8.1.26. Muhabirler ……... 522
8.1.27. Neccaran Esnafı ……... 523
8.1.28. Otçular ……. 524
8.1.29. Papuççular ……... 524
8.1.30. Pembedüzan …… 525

8.1.31. Sarraflar ……... 525
8.1.32. Sokak Satıcıları ……... 525
8.1.33. Tellallar ……... 533
8.1.34. Tulumbacılar ……... 534
8.1.35. Tütüncüler ……... 534
8.1.36. Vapurdaki Satıcılar …….. 535
8.1.37. Yük Taşıyıcılar …… 535
8.2. Para ……... 536
8.2.1. Eskiden İstanbul'da Kullanılan Bazı Paralar …… 537
8.2.2. Eskiden İstanbul'da Kullanılan Para Keseleri ……... 543

SONUÇ …….. 544
KAYNAKÇA ……. 548

KISALTMALAR

A.e.	:	aynı eser
bs.	:	basım
bsk.	:	baskı
C	:	cilt
çev.	:	çeviren
DBİA	:	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
Doç.	:	Doçent
Dr.	:	Doktor
haz.	:	hazırlayan
İst. A.	:	İstanbul Ansiklopedisi
M.	:	Miladi
No	:	sayı numarası
Prof.	:	Profesör
s.	:	sayfa
t.y.	:	tarih yok
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri
y.y.	:	yayım yeri yok
y.y.	:	yayımcı yok

Eser Adı Kısaltmaları

A	:	Afife
AS	:	Anılar ve Söyleşiler
CM	:	Cidd ü Mizah
EZ	:	Eşkal-i Zaman
F	:	Falaka
FA	:	Fuhş-i Atik
G	:	Gecelerim
GA	:	Gülüp Ağladıklarım
GH	:	Gamm-ı Hicran
H	:	Hanım
İS	:	İlk Sevgi
M	:	Maişet
MBY	:	Muharrir Bu Ya
Mİ	:	Menakıb-ı İslam
MM	:	Makalat ve Musahabat
MŞE	:	Muharrir Şair Edib
ŞM	:	Şehir Mktublar
RHOT	:	Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi
RS	:	Ramazan Sohbetleri
SS	:	Sevda-yı Sermedi
Ş	:	Şinasi
TM	:	Tarih ve Muharrir
Ü	:	Ülfet

GİRİŞ

1. Ahmed Rasim'in Hayatı

Ahmed Rasim üzerine hazırlanan eserlerin pek çoğunda hayatına yer verilmekle beraber bu eserlerde yer alan özellikle çocukluğu, gençliği, iş hayatı ve ailesiyle ilgili bilgilerin büyük bir kısmı onun çeşitli eserlerinde aktardığı anılarına dayanmaktadır. Bu bilgilerin çoğu ise pek çok yönden birbirinin tekrarı mahiyetindedir.

1.1. Doğumu, Ailesi

Görmüş olduğumuz kaynakların pek çoğunda Ahmed Rasim'in doğum yeri Fatih Sarıgüzel mahallesi olarak gösterilirken bir eserde[1] Ermenek olarak gösterilmektedir. Ayrıca doğum yılını diğer kaynakların aksine 1864 olarak gösteren bir eser de bulunmaktadır[2]. Bunlar dışında Ergun'un belirttiğine göre Ahmed Rasim'in doğumu Nevsali Milli'de 1283 (1866–1867), Melahat Sonat'ın Ahmed Rasim'le ilgili bazı yazılarında 1271 (1854–1855), İbrahim Alâeddin'in **Meşhur Adamlar Ansiklopedisi**'nde 1867 olarak gösterilmektedir (Ergun, ty: 348).

Genel kabule göre Ahmed Rasim 1865 yılında İstanbul'da Fatih'in Sarıgüzel mahallesinde doğmuştur. Kıbrıslı Menteşeoğulları'ndan Bahaeddin Efendi'nin oğludur. Annesi ise Nevber Hanım'dır (Levend, 1965: 45).

Babası Bahaeddin Efendi, Kıbrıs'tan Ermenak'a yerleşen bir ailenin çocuğudur. Kıbrıs'tan çocukken ayrılan Bahaeddin Efendi daha sonra posta ve telgraf memuru olarak tekrar Kıbrıs'ta bulunmuştur. Ermenak'ta bulunduğu yıllarda ilk evliliğini yapan Bahaeddin Efendi, görev dolayısıyla İstanbul'a giderken eşinden ayrılmış ve İstanbul'da Nevber Hanımla evlenmiştir. Bahaeddin Efendi görevi gereği Tekirdağ'a giderken Nevber Hanım'ı da beraberinde götürür; ancak burada başka bir kadınla evlenen Bahaeddin Efendi, Ahmed Rasim'e hamile olan Nevber Hanım'ı

[1] Ekmeleddin İhsanoğlu vd., **Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, 2003, s. 204.
[2] Hilmi Yücebaş, **Ahmet Rasim Aşkları – Hâtıraları**, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1957, s. 3.

İstanbul'a gönderir. Bahaeddin Efendi Tekirdağ'daki evliliğinden sonra da birkaç defa evlenmek üzere (Aktaş, 1987: 7) toplam altı evlilik yapar (Hizarcı, 1953: 3).

Hem babam hem en büyük veliyetünnimetim[3] dediği annesi Nevber Hanım, İstanbullu zengin bir ailenin yanında evlatlık olarak yetişen bir kadındır. Nevber Hanım ilk evliliğini Beylikçi Hacı İsmail Ağa'nın oğlu Sadık Beyle yapar. Sadık Bey'den ayrıldıktan sonra kendisini yetiştiren ailenin yanına döner. Bahaeddin Efendi'den ayrıldıktan sonra da yine bu ailenin himayesine sığınır (Aktaş, 1987: 7). Bu aile tarafından Sarıgüzel'de bir eve yerleştirilen Nevber Hanım, Ahmed Rasim'i bu evde doğurmuştur (Levend, 1965: 46). Nevber Hanım'ın üç defa evlendiğini belirten Hizarcı, onun son evliliğini Ahmed Rasim'in kayınbabası Bilal Beyle yaptığını söyler (Hizarcı, 1953: 3).

Ahmed Rasim'in hem baba hem anne tarafından üvey kardeşleri bulunmaktadır. Bu kardeşlerinden sadece, Nevber Hanım'ın ilk eşinden olan Yusuf'un adı Ahmed Rasim'in bir eserinde geçmektedir.

1.2. Eğitim Hayatı

Falaka adlı eserinde belirttiğine göre Ahmed Rasim ilk öğrenimine "elif direk gibi b tekne gibi usulü"nün hüküm sürdüğü mahalle mekteplerinden Sofular Mektebi'nde başlar. Kalfadan yediği tokat neticesinde bu mektepten ayrılan Ahmed Rasim, Tezgâhçılar Mektebi'nde öğrenimine devam eder. Evlerinin yanıp başka bir eve taşınmaları sonucunda bu mektepten de ayrılmak zorunda kalan Ahmed Rasim üçüncü olarak Çukurçeşme Mektebi'ne gider. Halasının eşi Miralay Laz Mehmed Bey'in onları kendi konağının yanındaki evlerine getirip himayesine alması üzerine bu defa Ahmed Rasim Hafız Paşa Mektebi'ne devam eder. Bu arada eniştesinin isteği üzerine Yakup Hoca'dan da özel ders almaya başlar. Hafız Paşa Mektebi Ahmed Rasim'in gittiği son mahalle mektebidir. Bu mektepte şahit olduğu bir falaka neticesi çok korkan Ahmed Rasim yetimler mektebi olan Darüşşafaka'da öğrenime başlar. **Gecelerim** adlı (s.14–15) eserinde belirttiğine göre Darüşşafaka'ya başlaması Hafız Paşa'dan yediği falaka sonucudur.

[3] Ahmed Rasim, **Gecelerim**, İstanbul, Âlem Matbaası, 1312, s. 11.

Ahmed Rasim Darüşşafaka'daki eğitim hayatını da özellikle **Gecelerim** ve **Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib** adlı eserlerinde anlatmaktadır. Ahmed Rasim yetimler mektebi olan Darüşşafaka'da eğitime 1876'da (12 Haziran 1291) başlamıştır (Ergun, t.y: 337). Darüşşafaka'da iyi bir eğitim alan Ahmed Rasim burada edebiyata ilgi duyar. Gazete ve dergi getirilmesinin, okunmasının yasak olduğu Darüşşafaka'ya gizlice sokulan, Namık Kemal mektebi olarak değerlendirdiği *Çanta* dergisini okumaya ve bu dergide yazılanlardan etkilenmeye başlar. Hatta bu dergide yer alan *Gönüllü* adlı piyesi Darüşşafaka'da arkadaşlarıyla gizlice oynarken yakalanır ve cezalandırılır. Darüşşafaka'da muhasebe işleriyle ilgilenen Hayreddin Bey de Ahmed Rasim'in edebî gelişiminde etkili olan bir isimdir. Hayreddin Bey; Şinasi, Kemal Bey, Ahmed Midhat Efendi, Hoca Tahsin, Ziya Paşa gibi "kalburüstüne gelen kalem erbabı"nı gizli gizli talebelere anlatır, Namık Kemal'den şiirler getirip yazdırır, ezberletir. Hoca daha anlatmamışken o Fuzuli, Baki, Nedim, Cevdet, Ziya Paşa gibi pek çok şairi tanır. Bu arada şiire çokça merak salan Ahmed Rasim bir şiir defteri tutar, hatta Fuzuli'ye nazire bile söyler. Ahmed Rasim, Darüşşafaka'da okurken eski mektep ile yeni mektebin çarpışması olarak nitelendirdiği edebi tartışma başlar. Ahmed Midhat ve İbrahim Efendi arasındaki bu tartışma mektepte de etkisini gösterir. Ahmed Rasim'le beraber kimi arkadaşı Ahmed Midhat Efendi'ye taraftar iken diğerleri de İbrahim Efendi tarafındadır. Mektebe gizlice sokulan dergi ve gazeteleri okuyan Ahmed Rasim, mektep idaresinden habersiz mektepte gazete basmaya bile yeltenir. Okuduğu yazılar içinde Ahmed Midhat Efendi'yi ziyadesiyle beğenen Ahmed Rasim bir şekilde matbuat âlemine dâhil olmanın yollarını arar. Humboldh'tan bir parçayı tercüme ederek A.R. imzasıyla *Tercüman-ı Hakikat*'e gönderir. Ancak bu tercüme neşredilmez. Darüşşafaka'da okurken her izin cuması sabahleyin Beyazıt'a Kirkor'un kitap dükkânına giden Ahmed Rasim burada birtakım gazete, dergi ve kitap isimlerine aşina olur, matbuat âleminden bazı simaları görür, tanır. Edebiyata ve matbuat âlemine dair ilk terbiyesini ve malumatını Darüşşafaka'da alan Ahmed Rasim, sekiz yıllık eğitimi sonunda şahadetnamesini alarak 18 yaşında mezun olur[4].

[4] Ahmed Rasim, **Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib**, İstanbul, Kanaat Kitabhane ve Matbaası, 1342 – 1924, s. 5–67.

Ergun onun Darüşşafaka'dan 1883'te (20 Haziran 1299) birincilikle mezun olduğunu belirtir (Ergun, ty: 338).

1.3. Memuriyeti ve Yazı Hayatı

Ahmed Rasim Darüşşafaka'nın hususi nizamı gereği mektepten ayrıldıktan sonra Posta ve Telgraf Nezareti Fen Kalemi'ne memur olur ve kendisini fabrika kâtibi tayin ederler (GA, 140). Matbuat âlemine olan ilgisi devam eden Ahmed Rasim Fransızcadan *Yolcu* isimli bir manzume tercüme eder ve bu tercümesi *Tercüman-ı Hakikat*'te neşredilir. Bu, Ahmed Rasim'in neşredilen ilk yazısıdır[5]. Neşredilen ikinci yazısı ise *Sehab-ı Muzia* adını taşımaktadır (Levend, 1965: 51). 1884 yılında ise *Ceride Havadis*'te muharrirliğe başlar. (Aktaş, 1987: 26–27) 1885'te ilk kitabı kısa adıyla **Fonograf** neşredilir (Ergun, ty: 339).

19 yaşında (Levend, 1965: 63), memuriyet hayatına başladıktan kısa bir zaman sonra Ahmed Rasim annesine haber vermeden Binbaşı Bilal Bey'in kızı Sadberk Hanım'la evlenmiştir (Ergun, ty: 338). Ahmed Rasim'in bu evlilikten Rasime, Mazhar, Mazlum, Sadiye, Sırrı ve Şeyda olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir (Ergun, ty: 348). Levend'in Ahmed Rasim'in kız torunlarından birinden aktardığına göre Sadberk Hanım öldüğünde Ahmed Rasim 36 yaşındadır ve eşini kaybettikten sonra bir daha evlenmez (Levend, 1965: 64).

İlk yazısı Tercüman-ı Hakikat'te neşredilen Ahmed Rasim artık matbuat âlemine atılır ve kısa bir zaman sonra *Tercüman-ı Hakikat*'le beraber *Berk, İmdadülmidad, Envar-ı Zekâ, Güneş, Gülşen, Sebat, Hamiyet, Sa'y, Şafak* gibi pek çok dergide yazıları neşredilmeye başlanır (Ergun, ty: 339). Ahmed Rasim 15 ay süren memuriyet hayatına son verip tamamen kendini muharrirlik mesleğine verir (Levend, 1965: 52).

Ahmed Rasim bir ara Yahudi Alyans ve Bakırköy'deki Hamidiye – Behram Ağa Mektebi'nde (Mekteb-i Behrami) hocalık yapar. Sarf kitaplarının çoğunu da hocalığı sırasında neşretmiştir (Ergun, ty: 340).

[5] **A.e.**, s. 67–74.

1891 yılında *Servet-i Fünun, Resimli Gazete, Maarif* gibi dergilerde yazıları neşredilmiştir. 1893'te çıkmaya başlayan *Hazine-i Fünun* ve *Mektep*'te yazıları neşredilmeye başlanır. Bir ara *Mektep*'in başmuharrirliğini de yapmıştır. *İkdam* gazetesinde ve *Malumat* dergisinde de yazılar neşreden Ahmed Rasim *Malumat* dergisinde hanımlara mahsus ilave olarak neşredilen yazılarının bazılarında Leylâ Feride – Leylâ Ferid takma adlarını kullanmıştır. Şarkılarının bir kısmını da yine bu takma adla neşretmiştir (Ergun, ty: 340).

Ahmed Rasim bir ara Hüseyin Rahmi ile beraber *Boşboğaz* adlı bir mizah gazetesi de neşretmiştir (Ergun, ty: 341).

Ayrıca Ahmed Rasim muhabir olarak memleket içinde ve dışında çeşitli gezilerde bulunmuş, II. Abdülhamid zamanında (1876–1909) Alman İmparatoru Vilhelm'in Suriye ziyareti sırasında o da *Malumat* gazetesi tarafından bu bölgeye gönderilmiştir. 1908'de Meşrutiyet'in ilanı sırasında Sofya'ya gitmiş, Balkan Harbi yıllarında 1912'de *Sabah* gazetesi tarafından Bulgar cephesine gönderilmiş; ancak Edirne'den dönmek zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstihbarat Cemiyeti tarafından Suriye'ye gönderilmiş, bir ara da Romanya cephesinde bulunmuştur (Levend, 1965: 55).

İki defa Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurulu'na üye tayin edildiği halde ikisinde de istifa etmiştir. 1927'de Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü ve dördüncü devresinde İstanbul milletvekili seçilmiş; ancak son yıllarını hastalık içinde geçirdiği için toplantılara çok fazla katılamamıştır (Ergun, ty: 348).

Ahmed Rasim 21 Eylül 1932 Çarşamba günü 67 yaşında Heybeliada'daki evinde ölmüş ve Heybeliada'daki mezarlığa defnedilmiştir (Ergun, ty: 348).

Ahmed Rasim'in *Basiret, Berk, Boşboğaz, Ceride-i Havadis, Cumhuriyet, Davul, Donanma, Envar-ı Zekâ, Eşref, Gülşen, Hacıvad, Hak, Hâkimiyet-i Milliye, Hazine-i Fünun, İkdam, İrtika, İstişare, Karagöz, Maarif, Malumat, Mecmua-i Ebuzziya, Mektep, Milli Mecmua, Musavvir-i Fenn ü Edeb, Musavver Muhit, Pul, Resimli Ay, Resimli Gazete, Resimli Kitap, Resimli Perşembe, Saadet, Sabah, Sa'y, Sebat, Servet, Servet-i Fünun, Şafak, Şebab, Şehbal, Şura-yı Ümmet, Tarik, Tasvir-i Efkâr, Tercüman-ı Hakikat, Türk Yurdu, Vakit, Yeni Gün, Yeni Mecmua, Yeni Şark, Zaman* gibi pek çok dergi ve gazetede yazıları bulunmaktadır (Ergun, ty: 342).

Ahmed Rasim gazel, kıta, şarkı, müstezat, kaside tarzında şiir söylemekle beraber alafranga tarzda serbest kafiyeli, şekil ve vezin olarak değişik, indi tarzlarda, sone, ditiranp usullerinde şiirler yazdığını belirtmektedir[6]. Ayrıca yazar çeşitli yazılarında yeri geldikçe manzumelerine yer vermiştir. Özellikle **Şehir Mektubları** adlı eserinde mizahî olarak yazdığı manzumeleri görmek mümkündür. Ahmed Rasim pek çok tarzda şiir söylemesine rağmen asıl şarkılarıyla bilinir (Ergun, ty: 344).

Ahmed Rasim'in daha çok şarkılarıyla şöhret kazandığını belirten Ergun Darüşşafaka kütüphanesinde yazma bir cilt içinde onun şarkılarının bir kısmının toplanmış olduğunu ifade eder. Bu 133 beyitli 53 şarkıyı bizzat Ahmed Rasim bestelemiştir (Ergun, ty: 344).

Zaten Ahmed Rasim de musikiye şiddetli bir intisabı olduğunu belirtir (ŞM I, 92). Dört beş günde bir Eyüp'e gidip musikimizin önemli parçalarından kimini ezberlemeye çalışmıştır. Musikimizin elif basını ise Zekai Dede'den öğrenmiştir (FA, 90).

Ahmed Rasim çoğu hikâyesinde benzer konuları ele almıştır. Hikâyelerinde genelde kadın erkek ilişkilerine değinen yazar manevi, ahlaki ve vicdani bozulmuşlukların ve bu konularda gösterilen zaafların sonuçlarını ve yaşanan pişmanlıkları anlatır. Roman ve hikâye türündeki eserlerinde yazarın tasvir çabası dikkat çekicidir. Sadece mekân ve durum tasviri değil aynı zamanda karakterlerin fiziki ve ruhi tasvirleri de yer almaktadır. Yazarın bu tür eserlerinde dikkat çeken bir diğer nokta da sık sık değerlendirmelerde ve açıklamalarda bulunmasıdır.

Tarih kitaplarına baktığımızda ise Ahmed Rasim'in çeşitli kaynakları okuyarak edinmiş olduğu bilgileri aktardığını görmekteyiz. Tarih kitaplarında hem Türk hem yabancı pek çok yazar ve eserden aktarma yapar ve genelde bu yazar ve eser isimlerini de nakleder. Evliya Çelebi, Tarih-i Askeri, Tarih-i Ataî, Tarih-i Lutfi, Tarih-i Cevdet, Rauf Yekta, Nazım Ragıp, Ali Paşa – Layiha, Meskûkât-ı Osmaniye gibi bazı kişi ve eserlerden alıntılar yapmıştır.

Okul kitaplarını ise genelde gördüğü eksiklikler neticesi kaleme almıştır ya da kendisinin de öğrenciyken zorlandığı derslere faydalı olacağını düşündüğü şekilde kitaplar yazmış ve okul kitaplarının kiminde Fransa ders kitaplarını model almıştır.

[6] Ahmed Rasim, **Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib**, s.116.

Ahmed Rasim'in çevirilerine bakıldığında ise genelde hikâye tarzında eserler çevirmekle beraber faydalı olacağını düşündüğü birtakım fenni eserleri veya seyahat kitaplarını da çevirdiği görülmektedir.

1.4. Dili ve Üslubu

Pek çok alanda eser vermiş olan Ahmed Rasim'in okumuş olduğumuz ve konumuz gereği üzerinde diğer eserlerine nispetle daha fazla durduğumuz makale, fıkra vb. türlerindeki eserlerinde tespit ettiğimiz birtakım üslup özellikleri bulunmaktadır. Reşad Ekrem Koçu, Ahmed Rasim'in eserleri için "Ahmed Rasim'in eserlerini sıkar isek, İstanbul'un kokusu, esansı damlar."[7] demektedir. Ahmed Rasim her yönüyle İstanbul yaşantısına, insanına, mekânlarına eserlerinde yer vermiş, genellikle mizahi bir dille yaşadığı devri pek çok yönüyle yansıtmıştır.

Yazılarını gazete ve dergiler için yazan ve belli aralıklarla neşredilen gazete ve dergilere yazı yetiştirme gibi bir çabası bulunan Ahmed Rasim yazdıklarını bir daha okumasının bazen kısmet olduğunu bazense olmadığını, bunun sebebinin ise gazetecilik mesleği olduğunu belirtir. Yazılarında önce gözlemin sonra duygulanmanın önemli olduğunu ifade eder. Konuyu baştan iyice anlamadıkça, etraflıca araştırmadıkça kaleme almak yanlısı değildir. Göz gezdirmekten ve düşünüp taşınmadan yazmaktan zevk almaz (AS, 14).

Ahmed Rasim özellikle makale, fıkra vb. türlerdeki yazıları başta olmak üzere pek çok yazısında ele aldığı konuyla ilgili dil malzemesini, sözlü kültür unsurlarının çoğunu ustalıkla kullanır. Örneğin; pabuççuları anlatırken onların karakterine, hal ve durumlarına uygun düşen pek çok kalıp ifade sıralar. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre İstanbul'da mahkemeye gidecek olanların cebinde öncelikle "on paralık" bulunmalıydı. Aksi takdirde pabuççu denilen ve edepsizlikleriyle meşhur olan kişiler insanları yoldan geri çevirir, mahkemeye sokmazdı. İnsanların fakir olması, o gün şahit olarak mahkemeye gelmesi, gecikirse davayı kaybedecek olması pabuççunun umurunda olmazdı. Yazar bunların "insanın sadece pabucunu değil kendisini bile ters yüzüne döndürdüğünü" belirtir. Bu herifler

[7] Reşad Ekrem Koçu, **Ahmed Rasim Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları**, İstanbul, Sühulet Kitabevi, 1938, s. 4.

“gürültüye pabuç kaldırmaz”, bunlar “ağaca çıksalar pabuçları yerde kalmazdı”. Bunlar bir kere “al abdestini ver pabucumu” demeyi öğrenmişti. Pabuççular merdiven başlarını tutardı ve bu pabuççular çıkalı eski, terbiyeli odabaşların, hademenin, kapı uşaklarının “pabuçları dama atılmıştı”. “Pabucu büyüklerin bedduası” bile bunlara kar etmezdi, “dilleri pabuç gibiydi” (ŞM II, 114–115).

Okuru sıkmadan ele aldığı konuyla ilgili pek çok ayrıntıya yer veren Ahmed Rasim Sirkeci’den Bakırköy’e otomobil seyahatini bile kendine has gözlem ve ayrıntıya dikkat yeteneğiyle aktarır. *Comic-Review* muharririnin *“Buharlı Arabalar”* başlıklı yazısında bildirdiğine göre Avrupa’da otomobil denilen buharlı arabalar daha öncesinde Türkiye’de Baron Hirş adında bir maden mühendisi tarafından icat edilmiştir. Bu arabalar küçük küçük dört tekerlekli olup kokkömürü yakar, yağmur sularıyla istim alır, kendine has, dolambaçlı, eğri, yılankavi kabartma bir yol üzerinden yürür, bazen düdük çalar, yol üstünde bulunanları çiğner, devirir, Sirkeci’den hareketinden bir çeyrek sonra Kumkapı’ya, sekiz dakika sonra Yenikapı’ya, on dakika sonra Samatya’ya, yedi dakika sonra Narlıkapı’ya daha sonra nehirler bayırlar aşarak bir saatten on üç dakika eksik bir zamanda Bakırköy’e varır. Bu araçta seyahat boyunca kafa karambolları, derinden gürültüler, üşüme, titreme, salıntı yaz ise boğuntu hissedilir. Şapkalı, şık, donuk biri kapıyı açarak biletleri alır ve zımbayla deler. Bu kişiler Fransızca ve Almancadan başka dil bilmez (ŞM III, 33–34). Burada Ahmed Rasim’in tek bir unsurla ilgili dahi olsa çok vasıf sıralaması, ele aldığı konuyu çarpıcı tasvirlerle aktarması, çeşitli konularda pek çok eser yazmasına rağmen tekrara düşmemesi onun ele aldığı konuya olan hâkimiyetini ve kültürünü yansıtmaktadır. Vasıflandırmalarında çoğu zaman mübalağa da görülmektedir. Örneğin bir bıyık çeşidini şöyle niteler: “Her ucuna bir adam asılır yastık bıyık” (MBY, 52).

Ahmed Rasim’in özellikle mizahi yazılarında kullandığı şiirsel ifadeler dikkat çekmektedir. Ahmed Rasim, Bakırköy taraflarında bir kibar velespitçinin avcılığını şöyle anlatır: “Zavallının alaka derdinde, tüfeği omzunda, fişekliği belinde, zağarı yanında, şems-siperi başında, elleri gante, burnu gözlükle monte, beli korseyle prese, kordonun bir ucu lanse, ayakları kırmızı yemeni mante, bayır bayır, çayır çayır, bağdan bağa, dağdan dağa, sağdan sola, patikadan doğru yola, gah hendeğe, gah tepeye, ovalardan, oralardan, ağlaya ağlaya, ah ile, eyvah ile, hasbıhal ettiğim bu şeb

nale-i cangah ile, şema-i hüsnüne yandım, verdiği sözlere kandım, bu candan çoktan usandım, saçlarıma bakın ne güzel tarandım, şimdi bivefa olduğuna kandım, firkatine can dayanmaz, uyanmaz uykudan canan uyanmaz, aldım aldım aldıramadım, bir kere piyano çaldıramadım, açıl dayı, kabadayı, bal kara keçi boynuz, fındık kebabı, tas kebabı, ciğer kebabı, Abdürrezzak kebabı, perişan kebabı, Sandıkburnu'nda, Taş Han'da içtim, yarime fistan biçtim, Mecnun'a döndüm yerim dağ oldu, şu koca kırlar bütün bağ oldu, hicran oku sinem deler, şu karşıda bir kuzu meler, ah!, of!, oh!, vah!, aman!, elaman!, hayfa!, heyhat!, efsus!, vahasreta!, dağlara çıktım aşina diyerek, fındık gibi göz yaşı dökerek, nalende, hanende, giryende, serbezemin dem be heva, hoş geldin Bekri Mustafa saçmalarını dizerek gezdiğini görmediniz." (ŞM IV, 11–12).

Ahmed Rasim kimi zaman bugün artık kullanılmayan kelimelere de yer vermiştir. Özellikle bugün yaygın kullanımda olmayan ancak o döneme ait bir dil özelliği olduğu anlaşılan şöyle bir ifade bulunmaktadır: "Yukarı konsolda bulunan sekiz yüz lira kıymetindeki mücevheratı aşırmak ve **ekini belli etmemek** için evi ateşe vermiş." (ŞM III, 201). Ramazanda geneleve gittiğini belirterek "Giderdim ama sahurda çıkardım. **Ekim belli olmazdı**!" (FA, 112).

Levend onun dil olarak hem Muallim Naci hem de Ahmed Midhat Efendi'nin etkisinde kaldığını belirtir (Levend, 1965: 84). Mehmed Celal ise onun hiçbir vakit taklide kapılmadığını, ilmi ve edebi olarak kemale erdikten sonra önemli eserleriyle ruhi vakaları tahlil ettiğini belirtir[8].

İstanbul'u her şeyiyle anlatan Ahmed Rasim zaman zaman hem idari kesimden hem halktan tepkiler de almıştır.

Ahmed Rasim istibdat devrinde yirmi dört, meşrutiyette üç, üç buçuk yıl kadar sansüre uğramıştır (GA, 156).

Ahmed Rasim bir ara mimlendiği için Basın Yayın Müdürü Hıfzı Bey kendisini çağırır ve artık gazetelerde yazarlık yapamayacağını belirtir; ayrıca Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurulu da Ahmed Rasim gibi mimlenmiş yazarların kitaplarını daha denetlemeden basılamaz yargısı ile geri çevirdiğinden yazar çok sıkıntılı günler geçirmiş, parasız kalmıştır (AS, 16). Ahmed Rasim, Encümen-i

[8] Mehmed Celal, **Teracim-i Ahval-i Meşahir yahud Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muharririni Ahmed Rasim Bey**, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1318, s.7.

Teftiş ve Muayene azalığı da yapmış ancak bu işten istifa etmesi onu altı sene kadar işsiz güçsüz bırakmıştır (GA, 143).

Bir ara padişah Ahmed Rasim'in matbaada bulunmasını yasaklar, arkadaşları onunla görüşemez, yabancılarla görüşmesi de adeta cinayet hükmündedir (GA, 45).

Şehir Mektubları'nı yazdı diye halk tarafından kendisine karşı alınan cepheyi anlatır. Ahmed Rasim şehir mektupçuluğu yaptığı, bazı konuları eleştirdiği, bazı insanları yazdığı için tepki alır. Söylediğine göre Rumeli şimendiferleri aleyhimizde yazdın diye bilet vermez, Anadolu Kumpanyası inşa edeceği rıhtımdan herkesi meccanen geçirip yazardan resim alacaktır. Karşı tramvaycıları yazarı görür görmez dolu levhası asarlar, Tünel kabul etmez, Köprü memurları dik dik bakar, 4 ve 5 numaralı vapurlar yer yok diye sömürür, Şirket-i Hayriye vapurları yanılıp da bir kahve içecek olsa ziyadece para alır. Çaycı Reşid dükkânına yanaştırmaz, Abdürrezzak'ın neşesi kaçar, Osmanlı tiyatroları bedava loca vermez, İştayn en kötü, kalitesiz kıyafetleri verir, ekmekçi ekmek vermez, sucu yakalarsa bir yudum suda boğacak, sembolistler selam vermez, şairler somurtup hicviye yapar, esnaftan, çeşitli işletmelerden çeşitli tepkiler alır (ŞM III, 116–118).

2. Ahmed Rasim'in Eserlerinin Tanıtımı

Çok çeşitli alanlarda, çok sayıda eser vermiş olan Ahmed Rasim'in eserleri tanıtılırken eserlerin künye bilgisi verildikten sonra eğer varsa eserin bölümleri, başlıkları *İçindekiler* kısmında verilmiştir. Yazarın eserlerinde genelde "İçindekiler" bölümü bulunmamakla beraber biz burada yazarın eser içinde vermiş olduğu bazı başlıkları *İçindekiler* başlığı altında vermeyi uygun gördük. Roman ve hikâye türündeki eserlerin özetleri verilmekle beraber makale ve fıkra türünde olan eserlerinde, hatıralarında ve tarihi eserlerinde çok çeşitli konular yer aldığı ve çok fazla yekûn tutacağı gerekçesiyle bu eserlerin özetlerine genelde yer verilmemiş, eserler ana hatlarıyla tanıtılmıştır. Çok fazla alt başlığı bulunan kimi eserleri tanıtılırken ise bu başlıklar genelde verilmemiştir.

Tercümelerin ise tezin konusuyla doğrudan ilgili olmadığı için üzerinde fazla durulmayarak künyeleri verilmiştir. Diğer Eserleri başlığı altında yer alan kitaplar ise tezin konusuyla ilgisi nispetinde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Eserlerin pek çoğunda özel isimler okunuşlarıyla yazıldığı için Osmanlıca metinlerden okuma esnasında zorluk çekilmiş, elden geldiği kadar bu isimlerin diğer kaynaklarda da geçen şekilleri bulunmaya çalışılmış ve diğer kaynaklarda da yaygın olarak kullanılan şekilleri burada verilmeye çalışılmıştır.

2.1. Anı Türünde Olan Eserleri

1. **Gecelerim**, İstanbul, Âlem Matbaası, 1312, 82s.

Yazarın çocukluk, gençlik, matbuat, eğitim hayatına dair anılarından oluşmaktadır. Eser 14 bölümden oluşmaktadır ve bölümlerde numara ya da başlık bulunmamaktadır.

2. **İki Hatırat Üç Şahsiyet**, İstanbul, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, 1332, 211s.

Eserde Kamil Paşa ve Said Paşa'nın hatıratlarının tahlilleri yer alır. Yazar bu hatıratlardan aldığı parçalarla II. Abdülhamid döneminin (1876–1909) siyasi ve sosyal olaylarını, Abdülhamid'in ruh halini ve bazı siyasi olayların iç yüzünü ortaya koymaya çalışmıştır.

Eserin 72. sayfasına kadar Kamil Paşa'nın hatıratından parçalar verilmiş, onun hatıratından yola çıkarak siyasi olaylar anlatılmış, daha sonra tekrar bir iç kapağa yer verilmiştir. Bu iç kapak: **İki Hatırat Üç Şahsiyet Said Paşa**, İstanbul, 1233 şeklindedir. Kapaktaki bu tarih yanlışlıkla 1333 yerine 1233 yazılmıştır. Basıldığı matbaa ile ilgili bilgiye ise yer vermemiş.

Bu ikinci kısımda Mukaddime yer almaktadır. Mukaddime'de birinci kitabımızda Kamil Paşa'nın hatıratından hareketle Abdülhamid'in ruh halini ortaya koymaya çalıştık der. İkinci kısımda Said Paşa'nın hatıratından hareketle dönemin siyasi ve sosyal olayları anlatılmıştır.

3. **Eski Maceralardan Fuhş-i Atik**, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1340–1922, 398s.

Kitabın girişinde kadın resmi bulunmaktadır. Kitap 36 bölümden oluşur, ancak bölümlerde başlık bulunmaktadır.

Eski İstanbul'da kadın erkek arasında yaşanan yasak ilişkileri mekânları ile çarpıcı bir şekilde gözler önüne seren Ahmed Rasim bu anlattıklarını bizzat yaşadıklarından ve çevresinde gördüklerinden, dinlediklerinden yola çıkarak kaleme almıştır. Bu eserde dönemin gazinoları, piyasa yerleri, mesireleri, içkili eğlence mekânları, sokakları, kötü kadınları, hovarda erkekleri, genelevleri ve gençlerin kötü ortamlarla nasıl tanıştığı, buralara nasıl alıştığı gibi konularda önemli bilgiler yer almaktadır.

4. **Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib**, İstanbul, Kanaat Kütübhanesi ve Matbaası, 1342–1924, 216s.

Eser 24 bölümden oluşmaktadır. Her bölümün başında bölümün içeriği hakkında bilgi veren pek çok küçük başlık bir arada verilmiştir. Ahmed Rasim matbuat âlemine nasıl girdiğini, kimlerle beraber hangi gazetelerde çalıştığını bu eserinde anlatmaktadır. Bu eserde o dönemin matbuat âlemini Ahmed Rasim'in gözünden canlı olarak seyretmek mümkündür.

5. **Falaka**, İstanbul, Hamid Matbaası, 1927, 153s.

Eser 17 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin kimi numaralandırılırken kimi de numaralandırılmamıştır. Yazar bu eserinde mahalle mektebinde ve kısmen de Darüşşafaka'da olmak üzere eğitim hayatı anılarına yer vermiştir.

Yazarın ayrıntılara olan dikkati bu eserinde görülmektedir. Eserinde çocukluk anılarına yer vermesine rağmen özellikle kıyafet tasvirlerinde olan ayrıntı dikkati çekmektedir. Dönemin eğitim hayatı, mektebe başlama merasimleri, hazırlıkları, mahalle mekteplerinin eğittim sistemi ve bu mekteplerde hangi derslerin nasıl

öğretildiği, cezalandırma usulleri, falaka çeşitleri, hocalar, öğrenciler ve hoca öğrenci ilişkileri, halkın hocaya karşı olan saygısı ve tavırları hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Daha sonra gittiği yetimler mektebi olan Darüşşafaka'nın eğitim, terbiye ve cezalandırma usullerini anlatırken mahalle mektepleri ile Darüşşafaka'yı çeşitli açılardan karşılaştırdığını görmekteyiz.

Ayrıca yazarın bu eserde üzerinde durduğu bir diğer konu da çocuk terbiyesidir. Eski İstanbul'da çocukların nasıl terbiye edildiği konusunda bilgiler verilmektedir. Ahmed Rasim dayağın iyi bir terbiye usulü olmadığını düşünür. Dayağın çocuk ahlakı üzerinde bıraktığı olumsuz etkilere değinirken hocayı çileden çıkarak derecede olumsuz davranışları olan öğrencilerin varlığını da kabul eder. Dayağın çözüm olmadığını çocukların mahalle mekteplerinde öldüresiye dövülmesine rağmen buralardan gürültünün eksik olmaması ve öğrencilerinin birbirlerine karşı olumsuz davranışları da göstermektedir.

Falaka'da dönemin çocuk eğlenceleri ve oyunları hakkında da bilgiler yer almaktadır.

Eserde dikkat çekici bir diğer husus da annesinin Ahmed Rasim'in eğitimine verdiği önem ve çabadır. Annesi onun okuması için her türlü fedakârlığa hazırdır.

İçindekiler

"Hoca Korkusu: Falaka", "Âmine Doğru", "Âmin Alayı", "Mektebde İlk Günler", "Bir Şamarın Neticesi: Nakl-i Hane", "Mektebe İkinci Başlanış", "Âmine İlk Giriş", "Mekteb Seyri", "Lokmalı, Kapamalı Mekteb", "Meğer Başıma Gelecek Varmış", "Eyvahlar Olsun!", "Hafız Paşa Mektebinde Birinci Gün", "Falaka Envai – ve – Davacılar", "Zuhur-ı İsyan Topuz Hafız", "Yeni Mekteb, Yeni Korku", "Hiss-i Hürmet, Korkudan Çok Kuvvetlidir", "Zincirli Hoca".

6. **Anılar ve Söyleşiler**, haz. Nuri Erten, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1983, 254s.

Kitabın sonunda "İçindekiler" bölümü yer almaktadır; ancak bu bölümde yazıların başlıkları birtakım değişikliklerle verilmiştir. Nuri Erten Ahmed Rasim'in kitaplarına girmemiş olan anılar ve söyleşilerini 1925–1928 yılları arasındaki *Resimli*

Ay, Resimli Perşembe dergilerinden ve *Cumhuriyet, Akşam* gazetelerinden derleyerek bu kitabı hazırlamıştır. Nuri Erten, belirttiğine göre yazarın üslubuna sadık kalmaya çalışarak sadeleştirilmesi zorunlu yerlerde sadeleştirme de yapmıştır.

İçindekiler

"Ahmet Rasim'den Selam"; Vedat Günyol bu bölümü kaleme almıştır.

"Birkaç Söz"; Nuri Erten kaleme almıştır.

"Sayın Yazar Hanım"a; yazar burada *Sevimli Ay* dergisinin yazarların nasıl yazdıkları ile ilgili bir anketine cevap vermiştir.

"Yazarlık Yüzünden Neler Çektim", "Eşim Doğurmak Üzereydi, Cebimde On Para Yoktu", "Bu İlk Tutuklanmamdı, Ama Tutukevinde Kimse Yoktu", "Padişahın Taif Zindanlarına Attığı Mithat Paşa Gözümün Önüne Gelmişti", "Avrupa'dan Para Alıyorum Diye Nasıl Jurnal Edilmiş, Sonra Nasıl Kurtulmuştum?", "Evim Basılarak Cephane Araması Yapılmıştı", "Kahvede Arkadaşlarla Otururken Yanımıza Gelen ve Yapmacık Bir Öfkeyle Bize Saldıran Kimdi?", "Wilhelm Suriye'ye Giderken Beni Muhabir Gönderdilerdi…", "Masallarda Görülen Bir Olay: Aç Kaldık Sanırken Önümüze Mükellef Bir Sofra Çıktı", "İki İmparator Arasında Aç, Susuz ve Olanaksız Kalmış Osmanlı Basını Temsilcileri!.", "Eşim Evde Para İster. Ben Burada Başıboş, Perişan Para İsterim. Muhabirliğe mi Geldikti, Dilenciliğe mi?", "Sanki Herkes Bizim Zarurette Olduğumuzu Biliyor, Yardımımıza Koşuyordu…", "Önüme Elli Banknotluk Bir Paket Uzattı "İhsan-ı Şahane" Dedi", "Bir Gün Sokakta Bayıldım, Üstüm, Başım Kan İçinde Kaldı", "Kara Gün Dostları", "Tazelenen Anılar: 1", "Tazelenen Anılar: 2", "Nasıl Basıldım", "Yaramazlıklarım", "Gazetecilik Bilimi", "Dayak İdmanı", "Nerdesin Hüseyin Bey, Başını Mezardan Kaldır da Gör!..", "Bir Nesl-i Münkariz", "İstanbul Kışı", "Rakı Nasıl İçilmelidir? 1", "Rakı Nasıl İçilmelidir? 2", "Rakı Ne Zaman ve Neyle İçilmelidir? 3", "Eski Ramazanlarda Sokak Âlemleri", "Uğursuz Bir Ramazan", "Türkiye'nin Yetiştirdiği En Büyük Mukallit: Borazan Tevfik Bey", "Eski Göz… Yeni Görüş", "Kız Mısın Oğlan Mısın Kâfir?", "Dumanını Savururken", "Üçler: Balta Baş, Eğri Omuz, Salla Kol" , "Var-Yok", "Asri Fanteziler", "Mebhus-ün Anh'tan Beri", "Yine 'Sözü Geçmiş Nesne'den Beri!",

“Sarkıntılık” , “Karagöze! Sinemaya!”, “Tükenmez”, “Köpekler, Kediler”, “Ha Geliyorum Ha!..”, “Bir Daha İçmemek İçin İki Çare”, “İki Şekl-i Tezad”, “Üç Pinpon Bir Arada”, “Atalarımız ve Yeşilay”

2.2. Makale, Fıkra vb. Türdeki Eserleri

1. **Külliyat-ı Say ü Tahrir Makâlât ve Musâhabât**, C:I, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1325, 320s.

Bu eserinde Ahmed Rasim hayvanlardan bitkilere, İstanbul’un çeşitli tiplerinden mekânlarına, piyangodan mehtaba kadar pek çok konuyu kendine has üslubu ile kaleme almıştır. Bu eserde yer alan makale ve müsahabelerde daha çok ansiklopedik bilgi vermektedir. Örneğin kumru, leylek, kelebek gibi hayvanlar çiçekler, takvim, mehtap, İstanbul’un tarihi mekânları gibi çeşitli konularda ansiklopedik bilgi içeren bölümler yer almaktadır. Zaman zaman kendi hatıralarını da nakleden yazar yabancı yazar ve eserlerden de alıntılar yapmış; ancak çoğu zaman bu kaynakları açık şekilde belirtmemiştir. Bu makale ve müsahabelerde İstanbul sokaklarında yaşananlara, mehtaplı gecelerde ve bahar mevsiminde bir kat daha güzelleşen İstanbul’a, İstanbul insanının kendine has tavırlarına rastlamak mümkündür.

İçindekiler

“Şundan Bundan”, “Ruz-ı Hızır Münasebetiyle Haliç’te”, “Eyyam-ı Tenezzüh (Boğaz’ın Anadolu Kıyısında)”, “Eyyam-ı Tenezzüh (Anadolu Kıyısında)”, “Sanat”, “Yine Bu Bahara Dair”, “Bazı Malumat-ı Nafia”, “Mart”, “Feryad-ı Andelib”, “Harf Endaz”, “Subh-ı Ruşen”, “Kelebek”, “Mozaik”, “Kumru”, “İlkbahar”, “Birinci Mehtab”, “Musahabe-i Rebiiyye”, “Sokakta”, “İtidal-i Rebii-i - Nevruz”, “Ameden-i Laklak”, “Haliç”, “Eyyam-ı Tenezzüh (Anadolu Kıyısında)”, “1 Nisan-ı Efrenci”, “Menekşeler – Laleler”, “Gazete Muhabirini”, “30000 Fransız Lirası”, “Vapurda”, “Mehtab”, “Kırlangıçlar”, “Ada’da Ada Tavşanları”, “Kavun”, “Hande”.

2. **Külliyat-ı Say ü Tahrirden Makalat ve Müsahabat**, C:II, Dersaadet, Matbaa-i Kütübhane-i Cihan, 1325, 319s.

Eserin sonunda Fihrist bulunmaktadır.

İçindekiler

"Misafirperveri", "Paskalya", "Beyza-i Sarh", "İnci ve Mercan", "Ayda Bir Sergi", "Don", "Hindi", "Mürgan-ı Bahardan: Kırlangıçlar", "Havam ve Haşerat-ı Muziyeden", "Numune-i Çiftçi ve Çiftlik", "Semanın Mavi Rengi", "Çocuk Bahçeleri", "Dert İkiz: İki İzdivaç", "Evvel-i Eyyam-ı Bahar", "İlk Baharın İlk Yağmuru", "Gül", "Gül", "Bülbül", "Berberler – Perukar", "Bıyık", "Deniz Hamamlarına Dair", "Dolu", "Karanfil ve Çiçekçilik", "Doktorla Bir Musahabe", "Gümrükler", "Av – Av Eti", "Mehtab", "Çiçek, Dal Koparırken", "Köy Alemi", "Sokakçılar", Şerbetler: Limon, Portakal, Turunç", "Bayram Sabahı", "Yaz Geceleri", "Kartal'a Kadar Bir Tenezzüh", "Sıcaklar", "Dolandırıcılar", "Yürürken, Dururken Otururken".

3. **Külliyat- ı Say ü Tahrirden Menâkıb-ı İslâm**, C:I, Darülhilafetülaliye, Matbaa-i Kitabhane-i Cihan, 1325, 334s.

İçindekiler

"Hilafet-i Muazzama-i Osmaniyenin Dört Yüzüncü Sene-i Müteyemminesi"

Burada on bir beyitten oluşan bir manzume vardır. Sonrasında ise ağdalı bir mensur bölüm yer almaktadır ki burada çeşitli konularla beraber Osmanlı padişahlarının İslamiyet'e katkılarına da değinir. Diğer başlıklar şöyledir:

Rabiülevvel Cenab-ı Abdullah, Seyyide-i Muhterime Cenab-ı Âmine, Mevlidün Nebi Menkıbe-i Celilesi, Ahd-i Sabavet Cenab-ı Resul, Taliül Leylet-i

Nücum-ı Ahmed, Yevm-i Cuma, Nur-ı Osmanî, Fatih, Hutut-ı İslamiye, İd-i Fıtra Doğru, Ayn-ı Zübeyde Müesser-i Hayriyesi, Ayn-ı Zübeyde [25 beyitlik bir manzume], Münasebet-i Celile, Ber-i Zemzem, Yine Ayn-ı Zübeyde, Mescid-i Aksa, Salât-ı Teravih, Hatırat-ı Muazzeze, Etam-ı Fukara, Cenab İmame-i Bintül Haris, Eyyam-ı Zilhicce, Yevm-i Arife, Id-ı Adha, 1324 Sene-i Hicriye-i Kameriyesi, 1322 Sene-i Maliyesi, Aklam-ı İslam, Aklam-ı İslam, İlk İlm-i Hal, Süleymaniye Camii Şerifi, Elvah-ı Celile ve Kitabeler, Zevahir-i Cevahir, İki Camii Şerif, Hutut-ı İslamiyenin Meahız ve Menşeleri, Nur-ı Osmanî, Arab Camii Şerifi, Ebu Eyyüb Ensari (radianhül bari) Türbe-i Şerifesi, Türbe-i Cenab-ı Nasreddin, Darüşşafakatül İslamiye (1), Darüşşafakatül İslamiye (2), Hint ve Hint Müslümanları, Açalılar, Belücistan, Afganistan, Selb Adası Müslümanları

Eserin sonunda Fihrist yer almaktadır.

4. **Külliyat-ı Say ü Tahrirden Menakıb-ı İslam**, C:II, Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1326, 337-694s.

Hilafet-i Celile-i Osmaniye, Hatem Hakkında, Bir Gece, Nakş-ı Kadem-i, Saadet, Id ve Muayedat, Bir Vesika-i Tarihiye, Müsababe-i Ramazaniye, Müsababe-i Ramazaniye, Müsababe-i Ramazaniye, Taht ve Unvan, Ziyaret-i Hırka-i Şerife, İstikbal-i Ramazan, Yevm-i Şek ve İstakbal-i Ramazan, Hilal, Müsababe-i Ramazaniye, İslamda Minber, Eylül İçinde, Medine-i Münevvere, Müsababe-i Ramazaniye, Müsababe-i Ramazaniye (Davul), Kalem, Kâğıt, Leyle-i Mukaddese-i Regaib, Eyyam-ı Hac, Şehr-i Recebül Ferd, Şehr-i Şabanül-Muazzam, Tarih-i İslam Dersleri, Mürebbiyeler, Hutuvat-ı Terakki

Muan'a Doğru üst başlığı ile 13 tane makaleye de bu eserde yer vermiştir. Hicaz demiryolunun Şam-Muan hattının açılış töreninde bulunmuş ve müşahadelerini 14 mektup olarak Sabah gazetesinde neşretmiş daha sonra da bu eserine almıştır. 6. mektuba kadar herhangi bir başlık yoktur. Daha sonra ise şu başlıklar yer almaktadır: 6. Beyrut Vilayeti ve Beyrut'ta İkinci Gün, 7. Beyrut'ta Üçüncü, Dördüncü, Beşinci Günler, 9. Hatt-ı Ali Üzerinde, 10. Hatt-ı Ali Üzerinde, 11. Katrana- Muan, 12. Muan'da, 13. Muan'da Resm-i Behin-i İftitah.

Filipin Adaları Ahali-i İslamiyesi, Harem-i Melaik Hadem-i Saadet, Abyar-ı Lutf Hazret-i Hazret-i Hilafetpahi

Eserin sonunda bir Fihrist bulunmaktadır.

5. **Şehir Mektubları**, C:I, Dersaadet, Kader Matbaası, 1328, 208s.

Eserde mektuplar 58. mektuba kadar numaralandırılmış ancak eserde 57 mektup bulunmaktadır çünkü 41. mektup atlanmıştır.

6. **Şehir Mektubları**, C:II, Dersaadet, Matbaa-i Kader, 1329, 208s.

Eserde 59. mektuptan başlayarak 116. mektup da dâhil olmak üzere toplam 58 mektup bulunmaktadır.

7. **Şehir Mektubları**, C:III, Dersaadet, Matbaa-i Kader, 1329, 208s.

117. mektuptan başlayarak 169. mektup da dâhil olmak üzere toplam 53 mektup bulunmaktadır.

Ahmed Rasim şehir mektupçuluğu yaptığı, bazı konuları eleştirdiği bazı insanları yazdığı için tepki alır. Eserin bu cildinde bu tepkilere de yer verir. Söylediğine göre Rumeli şimendiferleri aleyhimizde yazdın diye bilet vermez, Anadolu kumpanyası inşa edeceği rıhtımdan herkesi meccanen geçirip yazardan resim alacaktır. Karşı tramvaycıları yazarı görür görmez dolu levhası asarlar, Tünel yazarı kabul etmez, Köprü memurları dik dik bakar, 4 ve 5 numaralı vapurları yer yok diye sömürür, Şirket-i Hayriye vapurları yazar yanılıp da bir kahve içecek olsa ziyadece para alır. Çaycı Reşid dükkânına yanaştırmaz. Abdürrezzak'ın neşesi kaçar, Osmanlı tiyatroları bedava loca vermez. İştayn en kötü, kalitesiz kıyafetleri verir, ekmekçi ekmek vermez, sucu yakalarsa bir yudum suda boğacak, sembolistler selam vermez, şairler somurtup hicviye yapar, esnaftan, çeşitli işletmelerden çeşitli tepkiler alırdı (ŞM III, 116–117).

8. **Şehir Mektubları**, C:IV, Dersaadet, Matbaa-i Kader, 1329, 160s.

170. mektuptan başlayıp 213. mektuba kadar devam eder. Toplam 43 mektup bulunmaktadır. 174 yerine 172, 203 yerine de 202 yazılmıştır.

9. **Eşkâl-i Zaman,** İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1334, 208s.

Eserin iç kapağında yazdığına göre bir gazete yayınlanan bu yazılar daha sonra kitap hakine getirilmiştir.

İçindekiler

"El Mazi La Yüzker.. Ama", "Ağız Birliği", "Mefkurevi", "Nereden Nereye?", "Adab-ı Muaşeretten", "Faslül Kehleti Vettahare", "Yine Zincirleme", "Külahtan Sonra Kaftan", "Kıyak!", Hasbi Kahya", "Cidd ü Mizah", "Uşak", "Aşçıbaşı", "Yine Aşçıbaşı", "Külah", "Kebuter Ba Kebuter", "Biraz Politika", "İt Canı", "Zatül Maaş", "Kopuk!", "Züppe", "Çekirdekten Yetişiyor!", "Memur Efendi", "Muhafazakar", "Sin ve Sal Meselesi", "Her Şeyde Alakadar", "Eski Bir Sosyalist", "Mahalle Aralarında Eksilen Sesler", "Anane", "Zayi Cüzdan", "Yeşil Yemeni, Eflatun Oya", "Adgas ü Ahlam", "İkisi de Kuvvetsizmiş!", "İhtifal-i Zirai", "Mahiyyet-i Esma", "Derd-i Mülakat", "Hane Harab", "Küçük Bir Sahife", "Oh Be", "Yeni Yeni Vergiler!..", "Nasib Olmaz Mukadderden Ziyade", "Buna Ben de Güldüm…", "Bir Tavsiye-i Halisane", "Ben Ne Adammışım Yahu!", "Ölünceye Kadar Rahat!..", "Kaybettim!..", "Üç Deliye Bir Akıllı…", "Biri Hakşinas ise Diğeri de Münsif…", "Meğer Yalnız Saatleri Bir Değilmiş!", "Reji'nin Ramazan-ı Şerife Mahsus…", "Meçnikof'un Vefatı Münasebetiyle", "İki Seciyye, Bir Arada..", "Barba! Bu Ne Hal?", "Tekerleğe Bravo!", "Hem Muamma Hem Parola", "Tevaliül Cüsurdan", "Pazar Ola..", "Eşar-ı Nabite", "Hayreddin", "Üçüz..", "Acaba Bizde Kaç Milyon?", "Kulak Meselesi", "Hüd Dağı…", "Dehşetli Bir Cinayet!..", "Adad, Namütenahidir!", "Sulh Tehlikesi!..".

10. **Cidd ü Mizah**, İstanbul, Şems Matbaası, 1336, 224s.

Yazar esere bir girişle başlar. Ciddiyet ve mizah hakkındaki görüşlerine yer verir, bunların iki kardeş gibi olduklarını söyler.

Ahmed Rasim'in Cidd ü Mizah adlı eseri ağırlıklı olarak dönemin siyasi hayatı ile ilgili yazılardan oluşmaktadır. Bu yazılarda dönemin insanının siyasi olaylara yaklaşımını, yaşanan siyasi başarısızlıkları ve bu başarısızlıklardan yazarın duyduğu derin üzüntüyü görmek mümkündür. Yazar bir sürü siyasi başarısızlığa maruz kalan milletin ancak çalışarak toparlanabileceğini düşünür. Bu yazılarında sık sık millet olarak tembellikten kurtulmamız ve her şeyi hükümetten beklememiz gerektiği üzerinde durur. Yazar kendisi çalışmayan bir milletin hükümetinin de çalışmayacağını düşünür.

Yazar dönemindeki lisan ve imla tartışmalarına ve dönemin insanının dili kullanış şekline de fıkralarında yer vermiştir. Ahmed Rasim kamusu ve tarihi kemale erdirilmemiş milletlerin medeni seviyeye ulaşamayacaklarını düşünür. Lisan ve imla sorunu halledilmedikçe öğrencilerin okullarda yeterince aydınlatılamayacağına inanır. İmla sorununun ise içinden çıkılmaz bir durumda olduğunu belirtir.

Dönemin insanlarının ve yönetimin eğitime ve ilim öğrenmeye karşı olan lakaytlığı da yazarı rahatsız eden bir diğer durumdur. İnsanların kütüphanelere gitmemesinden şikâyetçidir. Hükümetin savaş için harcadığı maddi, manevi çabayı artık eğitim için harcaması gerektiğini düşünür. Silahsız yaşanabilir ancak kalemsiz yaşanamaz, der.

İçindekiler

"Laf ü Güzaf", "İcabına Bakarız!", "Bir Gençten Aldığım Ders", "Nasihat Devri", "Bir Hu Var İmiş", "Hoca", "Devam", "Kim Bilir?", "Vatan Cüda Bir Kütüphane", "Lisanımızın Islahı", "Benim Anladığım!", "Tatyos Efendi Enkserciyan", "Hükümet ile Biz", "Müdafaa-i Milliye'de Muavenet-i Tahsiliye Şubesi", "Gibi", "Ninni ile Şarkı", "Eski Yeni Politika", "Biz Birer Ölçü İmişiz", "Zaman-Siyaset", "Şehremanetine Dair", "Sucuda Bir Temaşa", "Ah, Of, Aman", "Gençlik, İhtiyarlık", "Neredeyiz?", "Kayıp Aranıyor!", "Feylesofun Sopası",

“Lisanımız”, “Kabine ve Matbuat”, “Ayine-i Gammaz”, “Kıyafet-i Nisvan”, “Bir Senden On Benden”, “Bir Tasavvurun Devr-i Tekamülü”, “İttihad ve Terakki’ye 1”, “Akd-i Sulh”, “Bekçi ile Ben”, “Vatan Yetimi”, “Borç”, “Nevbet-i Ayan”, “Yeni Fırkacılara”, “Acaba”, “Ebülhevl”, “Duman”, “Hilal ve Salib”, “Kavuk Hikayesi”, “En Son Siyasi”, “Muamele-Mücadele”, “Adliye Mi?.. Davam Yok”, “Hal ve Kalimiz”, “Muamma-yı Mesuliyet”, “Varsın”, “Altın, Ayn-ı Hikmet İmiş”, “Oturdukları Dalı Kesmişler”, “Eskiye Rağbet”, “Bolşeviki Nazariyesi”, “Bu Adam”, “Yangın Var!! Unutulmamış”, “Vesikasız”.

11. **Gülüb Ağladıklarım**, İstanbul, İkdam Matbaası, 1340, 248s.

İçindekiler

“Gülüp Ağladıklarım”; burada yazar girye ve handeden bahseder ve mütareke yılları ile ilgili olan yazılarını kitap haline getirdiğini belirtir. Bu kitapta yer alanlar acı acı gülüşlerin yazıya geçirilmiş halidir ve hepsi de mütareke günleri ile ilgilidir.

“Eski Günler”, “Tarihe Girmek”, “Neredesin Ey Sahib-i Zuhur?”, “Ler!”, “İstanbul Neresi?”, “Yaralım!”, “Pire ile Deve”, “Ah! Olsaydım!..”, “Isırır Oğlum, Isırır!”, “Dobra, Dobra Söyleyelim..”, “O Ne Bakış İdi?”, “Araba!”, “Yeni Muhadenetler”, “Salıvermedi!..”, “Bir Şey Olacak!”, “Tabiatın Bir İki Sesi”, “Tarih-i Tabiyeden”, “Rekub ve Nüzul”, “Cemiyet-i İşan”, “Aslanın Ölüsü Bile Tilkiyi Korkutur!”, “Benim Beyanatım”, “Kediler, Hırsız Kediler!..”, “Çeviremem”, “Zamane”, “Hal-i Harb”, “Prensip”, “Son Hovardalığım”, “El Mazi La Yüzker!”, “İzmir’in İçinde!”, “Yeni Günlerin Muhaveratı”, “Bayılırım!”, “Ah!.. Efendim Dügah?”, “Eşkal-i Kızıl Ağa”, “Ömrümde Felek Bir Gece Mehtabını Gördüm”, “Vay Burnum!..”, “İstanbul, Kuşbakışı”, “Elfülmesailet Velmesail”, “Tefail”, “Bu Günlerde Darb Olunabilecek Emsaller”, “Mantarizm”, “Hal ve Mevki”, “Firar Hakkında”, “Yah-Yes”, “Hamar-ı Matbuat!, “Ayak Meselesi”, “Yetmiyormuş Gibi”, “Her Dem Taze Bir Mesele”, “Cız ile Vız”, “Yine Kekadayız!”, “Bir Hatıradır Kalan Nihayet”, “Ufak Bir Monolog”, “Manda”, “Ve Minel Garaib”, “Mana-yı İstifa”, “Yine Kavuk Meselesi”, “?”, “Der Demez”, “Dütdürü Leyla”, “Akıl Edemedim, Olmalı İmiş”, “Karnavala mı Çıkacağız”, “İstihza-yı Zaman”, “Bilmem, Görmedim”,

“Yeni Aşk”, “İki Şahsiyet Arasında Alaka”, “İdara, Mudara, Dubara”, “Yave”, “Bir Veda”, “Dünyaya İkinci Geliş!”, “Eşek Davası”, “Bir Sergüzeşt”, “Meğer Kadın İmişler!”, “Cırt!”, “Mühim Bir Mesele-i Riyaziye”, “Oynar Oynar!”, “Çıkan Bir Yüz Karası”, “Meğer İlk Tımarhaneci Bizmişiz!..”, “Bir Teselli”, “Fiiller Arasında Fark Yok!..”, “Nara-i Zaman”, “Merd-i Garib”, “Kim? Ben!”, “Sinir”, “Bir Öhöye Kurtuldu”, “Eyyama da Uymaya Gelmiyor”, “Çık Dışarı!”, “Dipçik ile Kafa”, “Recebim”, “Bir Mesele-i İctimaiye”, “Eller Kelepçede!”, “İaşe: Uyuz Keçi Hikayesi”, “Bir Nara da Biz Atsak mı?”, “Nebaş-ı Evvele Rahmet”, “Bir Mesel”, “Yol Kesenler”, “Şair Odur ki Simine Sesler Gelir Müdam”.

12. **Muharrir Bu Ya**, İstanbul, Hamid Matbaası, 1926, 416s.

İçindekiler

Günlük hayattan siyasete, edebiyattan halk tiyatrosuna, ulaşımdan giyim kuşama kadar pek çok konu üzerinde durulan bu kitapta şu başlıklar yer almaktadır:

“Yaz! Bir (Monolog)”, “Fes Hakkında”, “Meşrutiyetin İlk Aylarında 1”, “[Meşrutiyetin İlk Aylarında] 2”, “Kel Hasan”, “Tuluatçılık”, “Orta Oyununun İnhilali”, “Oyun Orta Oyunu!”, “Kavuklu (Hamdi)”, “(Karagöz) ile (Orta Oyunu)”, “Raks, Taklit, Oyun”, “Bir Orta Oyunu Tekerlemesi”, “Orta Oyunlarında Kadın”, “Orta Oyununda Kadın”, “Muhtelif Temaşalarda Kadın”, “Kavuklu ile Pişekar Kıyafeti”, “Cemal Paşa”, “(Cemal) Paşa ile (Şam)da”, “(Cemal) Paşa ile (Kudüs)de”, “Ordu Çölde Ben (Kudüs)de”, “Mani”, “Bir Mektup”, “Kitapçılık İlerleyemiyor”, “Bizde Gazete Tarihi Vesikalarından”, “(Leh) Matbuat Sergisinde”, “Açık Çıplak Meselesi”, “Cayır Cayır Yazıyor”, “İrfan Perverlik”, “Gazetecilik Mektebi”, “Geçen Asrın Münevver Kadını Nasıl Düşünüyordu?”, “Ferace-Çarşaf”, “Hangisi Daha Güzelmiş?”, “Sıktı Efendiler”, “Şapka Gi….yenler!!”, “Şapkaya Dair”, “Ruslarla İlk Münasebet-i Siyasiye”, “Evvelki Yılbaşılar”, “Destanlar”, “Yeni Bakış, Yürüyüş, Duruşlar!”, “Şekle Göre Bir Düşünüş”, “Rütbelerin, Lakapların İlgası Münasebetiyle”, “Halk Edebiyatında Mizah”, “Bekçi!.. Sen … Sus!”, “Küçük Beyler [1]”, “Küçük Beyler 2”, “Palavracı Kabadayılar”, “Karnaval Kokuları Geliyor!”, “Halk Edebiyatında Mizah”, “Köprü-Mürüriye”, “Fiyakacı Kabadayılar-Kıyaklar-

Hacamatçılar", "Yine Külah Bahsi", "İkinci Mecidi Nişanını Nasıl Almıştım?", "Kopuklar-Serseri Çocuklar", "Sokaklarımız!.. Sokaklarımız!", "İstihza-yı Zaman", "Yine Sokaklarımız! Yine Sokaklarımız", "Piyasa Yükselirken!", "Zen ve Zenperesti", "Baskın", "(Hacı Ağa)nın İki Kelimesi", "Kaş, Kirpik, Sakal, Bıyık", "Yarım Saatlik Bir Su-i Tefehhüm", "Elli Sene Evvel ve Sonra..[1]", "Elli Sene Evvel ve Sonra.. 2".

13. **Ramazan Sohbetleri**, haz. Muzaffer Gökman, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967, 303s.

Gökman'ın derleyip hazırlamış olduğu eserde 1 Ramazan 1331'den 1 Şevval 1331 tarihine kadar toplam 31 yazı bulunmaktadır.

2.3. Tarih Kitapları

1. **Tarih-i Muhtasar-ı Beşer,** Kostantiniyye, Matbaa-i Ebuzziya, 1304, 71s.

Mukaddematla başlayan eserde çeşitli başlıklar altında kısaca insanlık tarihi anlatılmaktadır. Yapılan icatlara, çeşitli kavimlerin dinlerine vb. değinilmiştir.

2. **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, C:I, İstanbul, Şems Matbaası, 1326–1328, 519s.

Eserin iç kapağında bir resim yer almaktadır, resmin altında Sultan Mehmed Han Hamis-i Hazretleri notu yer almaktadır.

İçindekiler

"Birkaç Söz"

Ahmed Rasim burada kitabı niçin yazdığını belirtir. Darüşşafaka'da iken tarih dersleri okumuş ve anlamakta zorluk çekmiştir. Mektepten mezun olunca ise tarihle ilgili eserler okumaya devam etmiş ve bir taraftan da tarih kitabı yazmaya girişmiştir. Önce Küçük Tarih-i Osmanî adıyla özet sayılabilecek bir eser hazırlamıştır. Ancak bu eserde anlatılanların yarısından fazlasını dönemin Encümen-i Teftiş ve Muayene'si çıkarmış, bir kısmını da kendisi korkudan çıkarmıştır.

Ayrıca yazar mekteplerimizde Tarih-i İslam derslerinin açılması fikrini ileri sürerek Küçük Tarih-i İslam adıyla bir eser hazırlar.

Ahmed Rasim bu Osmanlı tarihini hazırlamadan önce dönemin baskısından dolayı gizli gizli tetkikatta bulunmuş, Osmanlı tarihine ait Türkçe ve Fransızca eserler okumuş, *İkdam, Sabahı, Tercüman-ı Hakikat* gibi gazetelerde ve çeşitli mecmualarda da yarı tarihi yarı sosyal sansürün izin verdiği kadarıyla makaleler yazmıştır. Ahmed Rasim her Osmanlı vatandaşının kendi tarihini bilmesi gerektiğini en azından birinci dereceden önemli olan tarihi olayları bilmesi gerektiğini kendisinin de bu birinci dereceden önemli bilgileri toplayıp eserini idadi mekteplere uygun olarak tertib ettiğini belirtir. Gelenek görenekler, eğlence hayatı, oyunlar, merasimlerden padişahların özel hayatlarına, anlaşmalara, Osmanlıların ilişki içinde olduğu Anadolu, Rumeli ve Afrika'daki hükümet ve kavimlerin tarihlerine kadar pek çok konu eserde yer almıştır. Bu eseri yazabilmek için dağınık, eksik sayısı iki yüzü aşan yazma ve matbu Osmanlı tarihi ve ecnebi tarihi ile ilgili eserler okumuştur. Ders kitabı olarak hazırlanan eserde harita ve resimler bulunmaktadır. Yazarın kitabı kaleme almaktaki asıl amacı genç ve taze beyinlere tarihin ders çıkarılacak yönlerini göstermektir. Yeri geldikçe sayfa altlarına Faide başlığıyla birtakım bilgiler eklenmiştir.

Mukaddime; Süleyman Şah-Ertuğrul Bey,
Birinci Bab; Osman Gazi, İstiklal-i Osmanî,
İkinci Bab; Orhan Gazi, Rumeli'ye Mürur, Vaziyet-i Etraf,
Üçüncü Bab; Murad-ı Hüdavendigar
Dördüncü Bab; Yıldırım Bayazid, Timur
Beşinci Bab; Devr-i Fetret
Altıncı Bab; Çelebi Sultan Mehmed

Yedinci Bab; İkinci Sultan Murad

Sekizinci Bab; Fatih Sultan Mehmed, Feth-i Kostantiniye Esnasında Ahval-i Alem ve Etraf, Uzun Hasan

Dokuzuncu Bab; İkinci Sultan Bayazıd

Onuncu Bab; Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Muharebesi, Mısır Seferi

On Birinci Bab; Sultan Süleyman-ı Kanuni, Avusturya Seferleri, Viyana Muhasarası, Zigetvar Seferi

On İkinci Bab; İkinci Sultan Selim

On Üçüncü Bab; Üçüncü Sultan Murad, İran Seferi, Yeniçeri ve Sipahi İsyanları

On Dördüncü Bab; Üçüncü Sultan Mehmed

On Beşinci Bab; Birinci Sultan Ahmed

On Altıncı Bab; İkinci Sultan Osman, Haile-i Osmaniye

Birinci ciltte çeşitli başlıklar altında 148 Faide bulunmaktadır. Ayrıca eserin sonunda Fihrist yer almaktadır. Birinci cilt 519. sayfada biter.

3. **Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi**, C:II, İstanbul, Şems Matbaası, 1326–1328, 523-1008s.

İçindekiler

On Yedinci Bab; Dördüncü Sultan Murad, İran Seferi

On Sekizinci Bab; Sultan İbrahim

On Dokuzuncu Bab; Dördüncü Sultan Mehmed, Köprülü Mehmed Paşa Sadareti, İkinci Viyana Muhasarası

Yirminci Bab; İkinci Sultan Süleyman

Yirmi Birinci Bab; İkinci Sultan Ahmed

Yirmi İkinci Bab; İkinci Sultan Mustafa, Büyük Petro, Hal-i Sultan Mustafa

Yirmi Üçüncü Bab; Üçüncü Sultan Ahmed

Yirmi Dördüncü Bab; Birinci Sultan Mahmud, Rusya – Nemçe,

Yirmi Beşinci Bab; Üçüncü Sultan Osman,

Yirmi Altıncı Bab; Üçüncü Sultan Mustafa, 1182 (1768) Seferi, Bahr-ı Sefid'de Rus Donanması, Mora İsyanı, Çeşme Vaka-i Bahriyesi, Mütareke,

Yirmi Yedinci Bab; Birinci Sultan Abdülhamid, Kaynarca Muadesi.

İkinci cildin sonunda da Fihrist yer almaktadır. Faideler 61 tanedir bu ciltte ve 149. faideden başlayıp 210. faideye kadar devam etmiştir ve 157. faide iki defa yazılıp 158. faide yazılmamış ayrıca 195. faide atlanmıştır.

4. **Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi**, C:III, İstanbul, Şems Matbaası, 1327–1329, 1011–1524s.

İçindekiler

Bir Hülasa; Kaynarca Muahedesinden Sonra, İran seferi-Kırım Meselesi, Kırım Meselesi, Kırım İstilası ve Netayici, Yine Rusya Meselesi, Rusya'ya İlan-ı Harb

Yirmi Sekizinci Bab; Üçüncü Sultan Selim, Mısır Meselesi, Avrupa Ahval-i Siyasiyesi, İkinci Safha, Vahhabiler, Zuhur-ı Mehmed Ali, Silsile-i İğtişaşat, Rusya Muharebesi – İngiliz Donanması, Sultan Selim'in Hali

Yirmi Dokuzuncu Bab; Dördüncü Sultan Mustafa, Rusçuk Yaranı – Alemdar Vakası

Üçüncü cildin sonunda da Fihrist bulunmaktadır. Eser 1524. sayfaya kadar devam etmektedir. Eserde 211'den başlayıp 255'e kadar devam eden 48 Faide bulunmaktadır. Sıralamada birtakım hatalar yapılmış örneğin 239. 244. 245. gibi bazı faide sırası yanlışlıkla ikişer defa yazılmıştır. Ama her birinde anlatılan faide ayrıdır.

5. **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, C:IV, Kostantîniye, Matbaa-i Ebuzziya, 1328–1330, 1527-2276s.

İçindekiler

Otuzuncu Bab; İkinci Sultan Mahmud, Alemdar Paşa Vaka-i Feciası, Rusya Muharebesi-Bükreş Muahedesi, Moskova Muharebesi ve Netayici, 1233-1236'da

Ahval-i Dahiliye, Tepedelenli Ali Paşa-Mora İhtilali, Mora İsyanı, Rusya – İran, Vaka-i Hayriye, Akkerman Mukalemesi, Navarin Vakası, Rusya Seferi, Cezayir Meselesi, Sultan Mahmud – Mehmed Ali Paşa, Ahval-i Dahiliye, Nezib Vakası.

Otuz Birinci Bab; Sultan Abdülmecid, Cebel-i Lübnan Meselesi, Macar İhtilali – Memleketeyn Meselesi, Kırım Muharebesi 1269, Harb, Vukuat-ı Muhtelife, Teceddüd-i Mudahelat, İrtihal-i Abdülmecid.

Otuz İkinci Bab; Sultan Abdülaziz, Girit İhtilali, İcraat ve Vukuat-ı Muhtelife, Hersek İhtilali, Mahmud Nedim Paşa Siyaseti.

Eserin sonunda fihrist yer almaktadır. 256. faide ile başlayıp 299. faidede biter eser. 45 faide vardır. Fidelerin sıralanmasında zaman zaman yanlışlıklar yapılmıştır.

4 cilt halindeki bu kitpta yazar kronolojik olarak Osmanlı tarihini anlatmıştır. Osmanlı devletinin siyası hayatı ve komşu devletlerle olan ilişkileri, yapılan savaşlar, anlaşmalar, çıkan isyanlar, vb. ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Bununla beraber sayfa sonlarına çeşitli başlıklarla eklenen faideler o dönem Osmanlı toplumunun sosyal hayatını, saray yaşantısını, çeşitli merasimleri, yeniçerilerin, devlet erkânının vb. kıyafetlerini, halk arasındaki çeşitli inançları vb. gibi konularda önemli bilgiler içermektedir. Ahmed Rasim bu eserini yazarken mukaddimede de belirttiği gibi yerli yabancı pek çok eseri okuyarak onlardan faydalanmış, onlardaki bilgilere de yer vermiştir. Ahmed Rasim her zaman olmasa da zaman zaman hangi alıntıyı kimden yaptığını belirtmiştir.

Tarih-i Askeri, Tarih-i Cevdet, Tarih-i Lutfi, Rauf Yekta, Nazım Ragıp, Ali Paşa – Layiha, Meskûkât-ı Osmaniye, Tarih-i Atai, Evliya Çelebi gibi kişi ve eserlerden alıntılar yapmıştır.

6. **Tarih ve Muharrir**, İstanbul, Muhatar Halid Kitabhanesi, 1329, 191s.

İçindekiler

Bu eserde genelde siyasi tarih ve sosyal hayatla ilgili yazılar yer almaktadır. Yazıların başlıkları ise şöyledir:

“Lisan-Tarih”, “Bizde Lubiyat” [1], “[Bizde Lubiyat] 2”, “[Bizde Lubiyat] 3”, “Cenab-ı Selim-i Salis’e Ait”, “[Cenab-ı Selim-i Salis’e Aid] 2”, “Fransızca”, “Bir, İki Mektup”, “Orta Oyunu”, “Sanayi-i Nefise Hakkında”, “Ziyaret-i Hırka-i Saadet”, Dayak ve Emsal-i Tarihiye”, “Taklid-i Seyf”, “Muvazene-i Bahrin”, Tebdil-i Sadaret Vesilesiyle”, “Bir Hasbihal”, “Papalık Makamıyla Münasebatımız”, “Dalga Sayarken”, “Maziye Ait”, “Livadiya’ya Doğru”, “İfşa-yı Serair-i Devlet”, “Gül Bayramı”, “Kürk”, “Tul-ı Ömür”.

7. **İstibdaddan Hakimiyet-i Milliyeye**, İstanbul, Vatan Matbaası, 1342–1923, 287s.

İçindekiler

“Bir İzah”

Ne zaman tarihle ilgili bir makale yazacak olsa keşke o günlerde olsaydım, daha çok şey yazardım diye düşündüğünü ifade eder, ancak bulunduğu zaman içinde de çok önemli ve dünyayı etkileyen olaylar yaşandığını, bunlarla ilgili yarım satırlık not yazdığını belirtir. Daha önceki tarihlerimizin ise ilmi olmaktan uzak olduğunu ifade eder. Tarihin söz, şekil ve tavırlarıyla her şeyiyle kayıt altına alınabilmesini istemektedir. Sinema-roman yazanlar gibi sinema-tarih yazanların da türeyeceğini ifade eder. Burada belirtildiğine göre birinci meşrutiyete kadar olan kısım eserde “Medhal” başlığı altında anlatılmış, ondan sonraki otuz bir, otuz iki senelik zaman ve ikinci meşrutiyet “Asıl” başlığı altında anlatılmıştır.

“Mukaddemat”

Bu başlık altında toplan 14 bölüm bulunmaktadır ancak numaralar karışıktır ve sırayla gitmemektedir. Numaraların altında bölümde ne anlatıldığına dair küçük başlıklar yer almaktadır. 1) Burada I. Abdülhamid’in vefatı, III. Selim’in cülusu, 1789 ihtilalinin Osmanlıdaki aksi, **Tarih-i Cevdet**’in bir fıkrası yer almaktadır. 2) Bu bölümde yenileşme hareketinin amacı, III. Selim’in tahta çıkışından sonra meydana gelen ilk olaylar, **Tarih-i Cevdet**’in *Ahval-i Melekiyye* adlı makalesi yer almaktadır.

3) 1200 yılında askeriyenin durumu ve dönemin ıslahatçı zihniyetlerinden bazı örnekler yer almaktadır. 4) 1203 yılının önemli siyasi olayları anlatılmıştır 5) III. Selim'in orduyu canlandırma prensipleri, bizdeki cehalet, hürriyet-i vicdan, fikirlerde meydana gelen inkılâplar, Avrupa hükümleri anlatılmıştır. İnsan hakları beyannamesi, 1205 yılının önemli olayları, Yeniçerilik, çeşitli layihalar, layihaların önemi ve içindeki teklifler, III. Selim'in ıslahatları, Fransız inkılâbını nasıl anladığımız, Doğuda Osmanlı topraklarındaki karışıklıklar, III. Selim'in tahtı bırakması, çeşitli kişilerin idamları, Ermeni ayaklanması vb. pek çok konu bu bölümlerde anlatılmıştır.

"Kısm-ı Sani: Safahat"

Bu başlık altında beş bölüm bulunmakta ve numaralar altında bölümlerin içeriğiyle ilgili küçük başlıklar yer almaktadır. Bölümlerde üzerinde durulan konulardan bazıları şunlardır: Vaka-yı Hayriyye, 1241'de yeniçerilik, Vaka-yi Hayriye'den sonra yaşanan olaylar, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kuruluşu, tanzimata doğru yaşananlar, Tanzimat-ı Hayriye, Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Kırım savaşı vb.

8. **Matbuat Tarihine Medhal İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi**, İstanbul, Yeni Matbaa, 1927, 160s.

İçindekiler

"Bir Hülasa (1247–1293 Senelerinde)"

Osmanlı matbuat tarihinin özetini yapar çeşitli gazeteler hakkında kısaca bilgi verir.

"İlk Büyük Muharrirler"

Başlangıcından itibaren farklı şekillerde matbuat âlemine hizmet etmiş isimleri sayar. Matbuat âlemi ile ilgili uzun zaman uğraşarak bilgi toplamaya çalıştığını, elindeki bilgilerin noksan olduğunu söyler ve bilgilere ulaşamama sebeplerini sayar.

"Şinasi"

Ebuzziya Tevfik'in Şinasi ile olan yakınlığından ve onunla ilgili önemli bilgilere sahip olduğundan ve çeşitli eser ve yazılarında ona yer verdiğinden hatta bir dereceye kadar matbuatta onun tarzını benimsediğinden bahseder. Daha sonra Numune-i Edebiyat adlı eserden Şinasi'nin hayatını aktarır. Şinasi'nin çocukluk, gençlik yılları, Avrupa seyahatleri, eğitimi, karakteri, matbaacılığın gelişimine olan katkısı ve edebiyata olan hizmeti anlatılmıştır, ayrıca dipnotlarda Şinasi ile ilgili bazı kaynaklardan bilgiler de aktarmıştır. Eserde Şinasi'nin resmi, *Tasvir-i Efkâr*'daki *Mukaddime*'si yer alır.

Diğer başlıklar şunlardır: Şinasi Hakkında Müşahedat ve Tedkikata Müstenid Muhtelif Telakkiyat, Mutalaat ve Mülahazat, Numuneler, Makalat-ı Muhtelife, Şinasi ve Nazım, Lafonten – Şinasi, Şinasi – Tercüman-ı Ahval, Şinasi – Naziregu

Eserin sonunda Fihrist bulunmaktadır.

2.4. Roman ve Hikâye Türünde Olan Eserleri

Aşağıdaki eserler dışında ayrıca Atatürk kitaplığında **Küçük Hikayat** adlı bir kitabın içinde Ahmed Rasim adına kayıtlı **Yavrumun Yavrusu** başlığını taşıyan bir hikâye bulunmaktadır ve 366. sayfadan 373. sayfaya kadar olan kısımda yer almaktadır.

1. **İlk Sevgi**, İstanbul, Mekteb-i Sanâyi' Matbaası, 1307, 101s.

İçindekiler

Birinci Bab: Sebebi Meçhul Bir İntihar, Kadıköy Âlemi, Dört Sene Sonra, Cüret-i Aşk

İkinci Bab: Nedamet, Firardan Sonra, Sefalet, Dört Sene Sonra

Üçüncü Bab: Mermer Kule, İtham, Tasvir-i Cinayet, Madde-i Kanuniye, Netice

Özet

Olaylar İstanbul'da geçmektedir. Eser bir intiharla başlar.

Nadire ve Nedim birbirlerini seven iki gençtir. Bunlar evlenmeden beraber olurlar. Nedim mektebe başlar ve dört yıl kadar mektepte kalır. Sonrasında ise Nadire'yi hiç arayıp sormaz. Bunun üzerine Nadire kendisini çok seven bir adamla evlenir ve bir oğlu olur.

Nedim ise mektepten mezun olduktan sonra kendini zamparalığa verir. Ancak bir türlü mutlu olamaz. Halasının da isteği üzerine evlenerek zamparalık âlemlerine son verir. Nedim'in bir kız çocuğu olur. Aradan çok zaman geçmeden Nedim yine zamparalığa ve içki âlemlerine başlar. Eşi bu durum karşısında çok üzülür ve kısa süre sonra ölür.

Nedim bir gün Çırpıcı Çayırı'nda Nadire'ye rastlar. Nadire'nin evli olduğunu öğrenince çeşitli entrikalarla ve bir bohçacı kadının da yardımıyla Nadire'yi eşinden soğutur. Nadire oğlunu da alarak Nedim'e kaçar. Kocası bunu öğrenince intihar eder. Aynı gece Nedim de Nadire'nin eşyalarını almak için gizlice eve girer. İntihar olayını görünce korkar, kaçarken bacağını kırar. Nadire ve Nedim suçlu olarak tutuklanır ve hapse gönderilirler. Nadire'nin oğlunu babaannesi alır ve büyütür. Nadire kısa zaman sonra hapisten çıkar. Hapisten çıkan Nadire'nin gidecek bir yeri yoktur. Bohçacı kadına rastlar ve kadın onu kötü yola düşürür. Aradan uzun zaman geçer, Nedim de hapisten çıkar ve Nadire'nin kötü yola düştüğünü öğrenince Nadire'yi bulur ve yüzünü bıçakla parçalar. Nedim hapse girer. Uzun zaman hapiste kalan Nedim hapisten çıkar. Nadire de Nedim de sokakta sefalet içinde dilenmeye başlarlar. Bir gün Nadire, Nedim'e rastlar ve intikam almak için onu öldürür, sonra da kendisi intihar eder.

2. **Mehalık-ı Hayat**, İstanbul, A. Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1308, 64s.

Özet

Girişte yazar hayat hakkındaki düşüncelerine, ahlak ve maneviyat konusundaki fikirlerine yer verir. Daha sonra olayları hikâye etmeye başlar. Olaylar İstanbul'da geçmektedir.

Nazım ve Raif çok iyi iki arkadaştır. Bunlar aynı hafta içinde evlenirler ve Boğaziçi'nde müşterek bir yalı tutarak orada beraberce yaşamaya başlarlar. Nazım, Sadiye ile evlidir ve evlilik hayatının tekdüzeliği kendisini sıkmaya başlasa da eşini çok sevmektedir. Sadiye ise kibar âlemi denilen ve ahlak açısından çok da hoş olmayan bir ortamda iken Nazım ile tanışır ve onunla evlenir. Durgun bir hayatın olduğu bu yalıda sıkılsa da Nazım'ı çok sever. Nazım önceki hayatı sebebiyle Sadiye'yi çok kıskanmaktadır.

Raif ise Arife ile evlidir. Ancak Arife bu evlilik hayatından çok sıkılır. Arife de evlenmeden önce hoş olmayan ortamlarda bulunmuş ve daha sonra kendisine âşık olan ve kendisinden küçük olan Raif ile evlenmiştir. Bu durgun hayattan sıkılınca Nazım'a bir iftira atar ve yalıdan taşınırlar. Arife eşinin gözü önünde, bazen de gizli olarak çeşitli ahlaksızlıklarda bulunur. Raif, Arife'ye âşık olduğu için bunları görmezden gelir.

Arife bir oyunla Sadiye'yi de kendi yoluna çekmek ister. Sadiye'ye bir tuzak hazırlar. Sadiye, Arife'nin oyununa gelir. Ahlaksız bir ortama bilmeyerek girip oradan kurtulamayınca pencereden atlayarak intihar eder ve ölür.

3. **Meşakk-ı Hayat,** Kostantiniye, Âlem Matabaası Ahmed İhsan ve Şurekası, 1308, 75s.

Özet

Olaylar İstanbul ve çevresinde geçmektedir. Ana karakter Firdevs adında bir kadındır.

Firdevs yüzü çiçek bozuğu olan çok çirkin ama çok iyi bir adamla evlidir. Bu adam onun amcasının oğludur. Firdevs kimsesi olmadığı için amcasına sığınır ve istemese de amcasının oğluyla evlenmek zorunda kalır. Mutlu olmadığı için ve daha iyi bir erkekle evlenebilme ümidiyle eşinden ayrılır. İstanbul'da çeşitli tanıdıklarının yanına sığınır. Ancak buralarda mutlu olamaz ve hep mutsuz evliliklere, erkeklerin eşlerine karşı olan kötü davranışlarına şahit olur. Kimsenin yanında barınamaz. Eşinden ayrıldıktan birkaç hafta sonra eşinden hamile olduğunu öğrenir. Eşine mektup yazarak af diler; ama eşi kısa bir süre önce ölmüştür. Bunun üzerine görümcesi Firdevs'i bulur, durumu anlatır, Firdevs çok pişman olur. Eşiyle yaşadıkları eve döner ve kimseyle evlenmeyerek çocuğunu büyütüp iyi bir şekilde terbiye etmeyi düşünür.

4. **Meyl-i Dil**, Kostantiniyye, Matbaa-i Ebuzziya, 1308, 144s.

Olaylar İstanbul'da geçmektedir. Perver isimli kimsesi olmayan bir genç kız evlenmeden dayısının oğlu Şadi ile beraber olur. Hamile kalır. Ancak Şadi hiçbir mesuliyet almaz, Perverle de evlenmez. Perver'in komşusu olan bir genç vardır, o her şeyi bilmesine rağmen Perver'e yaklaşmaya çalışır ve ona evlilik teklif eder. Şadi, Dilber adında bir kötü kadına aşıktır, bu sebeple de Perver'den nefret eder. Perver, Şadi'nin kendini reddi üzerine çocuğunu aldırır. Aylar sonra da Şadi'yi unutamamıştır. Yine Şadi'nin evine gidip ona yalvarmayı düşünür, ancak orada Dilber ile karşılaşır. Dilber, Perveri aşağılar. Bu arada Dilber, Şadi'nin pek çok parasını yer, kocam var evlenemem diye de Şadi'yi kandırır. Bir gün Şadi onun yalan söylediğini anlar. Perver de yan taraftaki yalıda gördüğü Emin isimli gençle beraber olur. Emin fakir, zelil biridir. Amacı da Perver'in servetini yemektir. Perver'in paralarını yer. Ortadan kaybolur. Perver her şeyi anlar ama geç olmuştur ve frengi hastalığına tutulur, Perver yaşadığı aşağılık durumlara daha fazla dayanamaz ve intihar eder. Şadi söylediği yalanları anlayınca Dilber'in evine gider. Emin de oradadır. Kavga çıkar, kavgada Şadi, Emin'i öldürür, Dilberi de öldürür ve evine gelir. Vicdan azabı içinde camdan atlayarak intihar eder.

122. sayfaya kadar Meyl-i Dil anlatılır. Ondan sonra ise İhanet-i Aşk adlı bir hikâye bulunmaktadır.

İçindekiler

Sefalete Takarrüb, Saika-i Heves, Mukaddime-i Sefalet, Mahkûmiyet, İğfal

5. **Tecarib-i Hayat**, İstanbul, A. Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1308, 84s.

Özet

Eser iki bölümden oluşmaktadır. Olaylar İstanbul'da geçmektedir.

Ziya zevke, eğlenceye ve kadınlara düşkündür. Güzel bir kadınla evlidir. Ancak Ziya'nın evlilik ve kadınlar hakkında farklı görüşleri vardır. Ona göre erkeğin evli de olsa başka bir kadınla beraber olmaya hakkı vardır ve eşi buna karışamaz. Ziya evli olmasına rağmen başka bir kadınla da beraberdir. Üç yıl bu şekilde geçer. Eşi Hüsne bir gün Ziya'dan şüphelenir ve özel çekmecelerini karıştırırken kadının yazdığı mektupları ve fotoğraflarını görür. Eşinin çeşitli yalanlarla kendisini aldattığını fark eder. Ziya'ya bir oyun oynar. Ziya'nın kadına mektup yazarken yaptığı karalamaları kendisine bir erkek tarafından gönderilmiş mektuplar gibi gösterir ve Ziya bu mektupları gizlice okur. Aldatılmanın ne kadar küçük düşürücü ve acı bir şey olduğunu fark eder. Çok üzülür, Hüsne o mektupların kendi karalamaları olduğunu söyler ve kendisini aldattığını bildiğini ifade eder. Ziya yaptıklarına çok pişman olur ve af diler. Bundan sonra mutlu bir hayat yaşarlar.

6. **Afife**, İstanbul, Âlem Matbaası (Ahmed İhsan) ve Şürekâsı, 1310, 47s.

Özet

Eser altı bölümden oluşmaktadır. Ancak bölümlere herhangi bir isim verilmemiş, bölümler sadece numaralandırılmıştır. Olaylar İstanbul'da geçer.

Mediha 18 yaşında ve iyi aile terbiyesiyle yetişmiş iffetli bir kızdır. Evlenecek yaşa geldiği için görücü gelir ve Mediha'nın evlendirilmesi kararlaştırılır. Eserde bu düğün hazırlıkları ve düğün anlatılır. Evlenirler, Lütfiye adında bir kızları ve Atıf adında bir de oğulları olur. Aradan uzun zaman geçer. Mediha ve eşi çocuklarının mutluluklarını görür ve mutlu bir şekilde ölürler.

7. **Numune-i Hayal**, Âlem Matbaası, İstanbul, 1311, 48s.

Eser dört hikâyeden oluşmaktadır.

İçindekiler

"İki Damla Göz Yaşı"

Bu hikâyede Ferit isimli bir genç ve bu gencin çocukluk arkadaşı olan güzel bir kız arasındaki aşk anlatılmaktadır. Ferit ve genç kız mektuplaşmaktadır. Evlenmeyi planlamaktadırlar. Ancak genç kız bir zaman sonra Ferit'ten uzaklaşır. Mektuplarına cevap vermez ve mektubu getirip götürenlerin söylediğine göre genç kız mektupları alınca yalnız ağlar. Ferit çok üzülür, duruma anlam veremez ve bir arkadaşının tavsiyesi üzerine kısa bir zaman İstanbul dışında arkadaşının evine gitmeye karar verir. Arkadaşının babası zevk, safa âlemlerine düşkün biridir. Ferit ve arkadaşı bir gün bu adamın kütüphanesindeyken bir albüm dikkatlerini çeker. Albümü zorla da olsa açarlar, dekolte halde resmedilmiş kadınlar bulunmaktadır. Bu resimlerin altında da kadınların isimleri yazılıdır. Bu resimdeki kadınlardan biri de Ferit'in annesidir. Ferit her şeyi anlar ve çok üzülür.

"Mihnet-i Kalp"

Hastalıklı bir genç, bir kadına aşık olur. Onu ara sıra Göksu'da görür. Evlenmeye karar verirler. Evlendikleri gece hasta gencin kalbi daha fazla dayanamaz ve genç ölür. Kız ise bu yaşadıklarını hayatı boyunca unutamaz.

“Para”

Nedim fakir bir gençtir ve Kâğıthane’de, Karşı âlemlerinde gördüğü zevk safayı kıskanır, oralarda garip garip dolaşır. Saatini, yüzüğünü satarak o da bu âlemlerde bulunmaya çalışır. Bu sırada bir kız kendisiyle alaka kurmaya çalışır. Bu kız kibar bir aileye mensuptur, Nedim ise parasızdır. Bir gün Galata’dan geçerken kulağına çarpan sesler üzerine bir piyango bileti almaya karar verir. Kazananlar açıklandığında Nedim numaraya bakar, kendi numarasına benzediği için numaraları karıştırır. Piyangonun kendisine çıktığını zanneder, gerçeği anlayınca sükût-ı hayale uğrar.

“Bir Gece”

Birinci şahıs ağzından anlatılmaktadır. Bir yaz gecesi Büyük Ada’da hikâyenin kahramanı gezmeye çıkar. Birbirine âşık iki Rum genç kahramanın yanına gelir, kahraman da rahatsız olur ve kalkar.

8. **O Çehre**, İstanbul, Matbaa-i Sâfa ve Enver, 1311, 32s.

Eserde tek bir olay hikâye edilmemektedir. Birbirinden bağımsız birkaç olay hikâye edilmektedir.

9. **Tecrübesiz Aşk,** Kostantiniye, Âlem Matbaası, 1311, 92s.

Özet

Eser üç bölümden oluşmaktadır ve olaylar İstanbul’da geçmektedir. Ana kahraman Ziya’dır.

Ziya zeki ve çok okuyan biridir. Felsefeye merakı vardır. Anne ve babası ölünce kendisine iyi bir miras kalır. Halasına ve kız kardeşine darıldığı için Kınalıada’da babasından kalma bir eve yerleşir. Burada evinin karşısındaki bir kadına âşık olur. Bu kötü kadındır ve Ziya’yı bir şekilde ikna edip Beyoğlu’na

taşınırlar. Kadın burada serbestçe ve lüks içinde yaşar. Ziya bu kadına inanmakla yanlış yaptığını anlar; ama kadından da vazgeçemez; çünkü kadına âşıktır. Olayları akışına bırakmaya karar verir. Kadın çok geçmeden Ziya'yı bırakıp bir aşığına kaçar.

Ziya yaptığı hatayı anlar ve namuslu bir kadınla evlenip yuva kurar. Eşini çok sevmektedir. Eşi ince hastalığa tutulur ve ölmeden önce Ziya onun koynunda başka bir erkeğin fotoğrafını bulur ve eşinin aslında kendisini sevmediğini anlar. Eser bu tecrübeler sonucu meydana gelen ruhsal yıkımla biter.

10. **Biçare Genç,** İstanbul, Âlem Matbaası, 1312, 49s.

Özet

Eserde Ahmed Rasim'in Salim adlı bir arkadaşının aşk macerası hikâye edilmektedir. Yazar, esere Salim'den bir mektup aldığını, mektupta kendisine anlatmak istediği bir şeylerin olduğunun yazdığını söyleyerek başlar. Sonra Salim, Ahmed Rasim'e aşk macerasını nakleder.

11. **Ela Gözler**, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1313, 12s.

Eser küçük bir hikâyedir. Eşini çok seven bir adamın eşinin ölümünden duyduğu üzüntü anlatılmaktadır. Bir kız çocuğu doğurduktan sonra ölen eşinin özellikle ela gözlerini unutamamaktadır. Kızı bebekken ondan ayrılmıştır ve yıllar sonra kızını görür ve kızının da tıpkı annesi gibi ela gözleri bulunmaktadır.

12. **Asker Oğlu**, Kostantiniyye, Malumat Matbaası, 1315, 103s.

İç kapakta belirtildiğine göre milli ahlakı tasvir eden bir hikâyedir. Hikâye *Musavver Malumat* gazetesine tefrika edildikten sonra kitap haline getirilmiştir. Eser 8 bölümden oluşmakta ve bölümlerde başlık bulunmamaktadır.

Özet

Yusuf adlı bir askerin muharebeye gitmesi üzerine eşi Sabriye ve annesi Müslime'nin duyduğu üzüntü anlatılmaktadır. Yusuf askerde iken ailesi onu büyük bir korku ile bekler. Bu arada Yusuf'un bir oğlu da olur. Yusuf sağ salim eve döner ve kahramanlığından dolayı rütbesi yükselir.

13. **Kitabe-i Gam**, C:I, İstanbul, Malumat Matbaası, t.y., 136s.

Eserde mektup şeklinde yazılmış 17 parça bulunmaktadır. 14. mektuptan 18. mektuba kadar Neşide isimli kızına yazmıştır. Diğer mektuplar ise Neşide'nin annesine yazılmıştır. Bu mektuplarda Neşide'ye ve Neşide'nin annesine karşı olan muhabbetini, sevgisini ve bu sevgi dolayısıyla çektiği acıları görmek mümkündür.

14. **Kitabe-i Gam**, C:II, Tahir Bey Matbaası, Kostantiniye, 1315, 112s.

Eser 18. mektupla devam eder. 15 mektup bulunmaktadır. 32. mektupla eserin ikinci cildi biter. Bu mektuplar da genelde sevdiği kadına hitaben yazılmıştır. 23. mektup "Kardeşim İsmet'e" hitabıyla başlar. 32. mektubu da yine kızı Neşide'ye hitaben yazmıştır.

15. **Kitabe-i Gam**, C:III, Kostantiniyye, Tahir Bey Matbaası, 1316, 122s.

Eser 33. mektupla başlar. Bu mektuplarda da zaman zaman kızı Neşide'ye genelde sevdiği kadına bazen de kimseye hitap edilmeden herhangi bir konu üzerine olan fikrinden bahsetmiştir. 46. mektuptan sonra rakam verilmeden Neşide'ye başlığı ile bir mektup daha yer alır. Eser 49. mektupla sona ermektedir.

16. **Maişet**, Kostantiniyye, Malumat Gazeteleri ve Tahir Bey Matbaası, 1315, 202s.

Eser 5 bölümden oluşmakta ve bölümlerde başlık bulunmamaktadır.

Özet

Cemile ve Siret adlı gençlerin hayatını, evlenip bir yuva kurmalarını ve evlilikleri esnasında yaşadıkları zorlukları konu alan bir hikâyedir. Olaylar İstanbul'da geçmektedir. Cemile küçükken anne ve babası ölmüş, Cemile'yi büyükannesi ve büyükbabası yetiştirmiştir. Büyükannesinin de kimsesi olmadığı için aile büyükbaba da ölünce yalnız Cemile ve büyükanneden ibaret kalmıştır. Büyükanne Cemile'yi hem eğitim hem terbiye olarak çok iyi yetiştirir. Siret de iyi bir eğitim ve aile terbiyesi alır. Ancak bir ara yurtdışında bulunur ve dönünce de Beyoğlu âlemlerine alışır ve Pırlanta isimli bir kötü kadına âşık olur. Ancak daha sonra yaptığı hatayı anlar ve annesinin uygun görmesi üzerine Cemile ile evlenir. Bir yıl boyunca mutlu bir evlilikleri olur; ancak bir yıl sonra Pırlanta'dan aldığı mektup üzerine Pırlanta'nın sefil halini görüp ona acıyan Siret değişmeye başlar. Pırlanta'nın ölümüne çok üzülür. Bu arada içkiye de başlar. Eve geç gelmeye, tekrar Beyoğlu âlemlerinde bulunmaya başlar. Durumu fark eden Cemile çok üzülür, bu arada Cemile'nin hamile olduğu da öğrenilir. Siret bir karnaval gecesi eğlendikten sonra hatasını anlar, çok pişman olur. Bu pişmanlık onu hasta eder. Cemile'nin de doğumu yaklaşır. Siret düzelir; ancak pişmanlığını da üzerinden uzun süre atamaz.

17. **Nakam**, Malumat Matbaası, Kostantiniyye, 1315, 59s.

Eser 4 bölümden oluşmaktadır ve önce *Musavver Malumat* gazetesine tefrika edilmiştir.

Kerim genç ve yakışıklı bir gençtir. Nikâhlandığı gün Ziya isimli bir arkadaşı ile vapurda karşılaşır. Ziya biraz heva peresttir. Ziya'nın da vesilesiyle kötü bir kadına âşık olur. Bu kadına olan aşkından etrafta onun hakkında söylenenlere inanmaz. Evli olan Kerim bu kadın yüzünden eşinden boşanır, bu kadınla evlenir. Ancak şüpheler de başlar. Etraftan duydukları kendisini rahatsız eder. Bir gün kadın yok yere bir kavga çıkarır ve Kerimle uzun süre konuşmaz ve Kerim bu duruma daha fazla dayanamayarak intihar eder. Kadın da bu intihara dayanamayıp iki yıl sonra ölür.

18. **Ömr-i Edebi**, C:I, Kostantiniyye, Tahir Bey Matbaası, 1315, 240s.

Yazarın iç kapakta belirttiğine göre edebi ömrün on, on iki senelik hatıralarını içeren bir kitaptır. Ahmed Rasim geçen ömre değil mahvolan hatıralara acıdığı için çoğunu yazıp neşrettiğini ifade eder.

Eser çevirilerden, çeşitli yazılardan, kitap halinde de neşredilmiş olan bazı hikâyelerden ve yine kitap halinde neşredilmiş olan bazı çevirilerden oluşmaktadır.

19. **Ömr-i Edebi**, C:II, Kostantiniyye, Tahir Bey Matbaası, 1316, 260s.

Yine bu ciltte de çeşitli çeviriler, edebi tenkitler ve kitap halin de neşredilmiş olan hikâyeler mevcuttur.

20. **Ömr-i Edebi**, C:III, Kostantiniyye, Tahir Bey Matbaası,1317, 223s.

Eserin içinde çeşitli hikâyeler bulunmaktadır.

İçindekiler

Muhabbet-i Hakikiye, Tıfl-ı Hail, Anne Kalk, Siz misiniz?, Tecrübesiz Aşk, Refik ve Refika, Nakş-ı Ser, Evail-i Ömr.

21. **Ömr-i Edebi**, C:IV, Darül Hilafetülaliye, Matbaa-i Tahir Bey, 1318, 216s.

Ferda, Güzel Eleni, Meşakk-ı Hayat, Leyal-i Istırap adlı dört hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâyelerden bir kısmı kitap olarak da neşredilmiştir.

22. **Bir Sefilenin Evrak-ı Metrukesi**, Kostantiniyye, Bab-ı Ali Caddesinde 38 Numaralı Matbaa, 1316, 91s.

Özet

Eser 20 mektuptan oluşmaktadır. Mektuplara geçmeden önce yazar kısa bir giriş yapar. Bu mektupların bir erkek tarafından âşık olduğu kadına gönderilmiş

olduğunu ifade eder. İlk üç mektupta tarih verilmemekle beraber sonraki mektuplarda yer yer tarih verildiği görülmektedir. Ayrıca yazar kimi mektuplardan sonra değerlendirmelerde bulunur.

Kendisine mektup gönderilen kadının adı Neyyir'dir ve bu kötü bir kadındır. 17 yaşındayken bir erkeğe âşık olur ve istikbalini düşünmeden o erkeğin kollarına atılır. Daha sonra ise pek çok erkekle beraber olur. 30 yaşına kadar bu sefil hayatı devam ettirir.

Erkeğin kadına yazdığı mektuplarda uzun uzun kadına duyduğu aşk ve kadınla ilgili hayalleri anlatılır. Uzun mektuplaşmalar sonunda evlenirler ama kadın erkeği aldatır. Erkek bunu öğrenince ayrılırlar. Kadın hamiledir. Ayrıldıktan sonra çocukları doğar. Ancak adam kızını bir kere bile göremeden ölür. 20. mektupta erkek kadına vasiyette bulunur, kızına kendisini anlatmasını ister. Yazar eserin sonunda da adamın hayatı ve yaşadıkları üzerine değerlendirmelerde bulunur.

23. **Endişe-i Hayat**, İstanbul, Bab-ı Ali Caddesinde 38 Numaralı Matbaa, 1316, 56s.

Özet

Ana karakter Hüsne adında bir kadındır. Bu kadın Şevki adında bir adamla evlidir. Şevki eşi sebebiyle bir çapkını öldürür ve on iki yıl hapiste kalır. Hüsne, Şevki hapiste iken Nüzhet adında biriyle beraber yaşar. Nüzhet, Hüsne'yi gördüğü andan beri sevmektedir. Hatta bu aşkı dolayısıyla eşinin bile ölümüne sebep olmuştur. Şevki hapisten çıkınca Hüsne ile Nüzhet'in beraber yaşadıklarını öğrenir ve bir gece gizlice eve girerek Nüzhet'i öldürür, ardından da Hüsne'yi öldürüp kendisi de intihar eder.

24. **Gamm-ı Hicran**, İstanbul, Bab-ı Ali Caddesi 38 Numaralı Matbaa, 1316, 79s.

Özet

Eser iki bölümden oluşmaktadır. Olaylar İstanbul'da geçmektedir.

Ana kahraman Azmi adında, yirmi beş yaşlarında bir gençtir. Remziye adında ve on sekiz yaşlarında bir kız kardeşi vardır. Bunların önce babaları, bir yıl sonra da anneleri vefat eder. İkisi beraber yaşamaya başlar. Azmi, Şadiye adında bir kadına âşık olur. Eserin büyük bir bölümünde bu aşk macerası anlatılır. Azmi kız kardeşini evlendirmeden kendisi evlenmek istemez. Ancak Azmi ile Şadiye arasındaki evlenme bir türlü gerçekleşmeyince Şadiye, Azmi'den soğur ve ayrılırlar. Azmi kız kardeşini mektep arkadaşıyla evlendirir. Daha sonra kendisi de Heybeliada'da tanıştığı bir kızla evlenir ve mutlu bir hayat yaşarlar.

25. **Güzel Eleni**, İstanbul, Bab-ı Ali Caddesinde 38 Numaralı Matbaa, 1316, 64s.

İçindekiler

Kulübe-i Sefil, Mesken-i Cedid, Tiyatro

Özet

Eleni ve Yani Galata'da yaşayan kimsesiz iki çocuktur. Eleni'nin annesi bir adam tarafından adamı aldattığı gerekçesiyle öldürülür. Yani on dört, Eleni ise on bir yaşındadır. Bunlar Galata'da bir bodrumda kardeş gibi yaşarlar ve kazançlarını biriktirirler. Bir zaman sonra bir oda kiralarlar. Ev sahipleri ahlak açısından kötü bir kadındır. Eleni'ye bir iş bulur. Kazançları artar, ancak Yani içkiye başlar, Eleni ise hafif meşrep bir kız olur. Yani adamın birini öldürür ve hapse düşer. Eleni ise bir tiyatroda çalışmaya başlar ve bir de dostu olur. Yani, Eleni'yi öldü bilir. Hapisten çıkınca durumu öğrenir ve kötü bir kadın olan Eleni'yi bıçaklayarak öldürür.

26. **Leyal-i Izdırab**, İstanbul, Bab-ı Ali Caddesinde 38 Numaralı Matbaa, 1316, 72s.

İçindekiler

Hayal-i Muakkib, Sevk-i Emel, Leyal-i Izdırab

Özet

Olaylar İstanbul'da geçmektedir. Gülistan ve Şevket'in aşk maceraları anlatılmaktadır. Gülistan on beş yaşında iken annesiyle beraber gittiği Büyük Çamlıca'da Şevket'i görür ve Şevket'in de kendisiyle ilgilenmesi sonucunda Şevket'e âşık olur. Şevketle geceleri gizli gizli buluşurlar. Şevketle tanıştıktan sonra kızın namus anlayışında da değişmeler olur ve daha serbest davranmaya başlar. Annesinin çok hasta olduğu bir gece yine Şevketle görüşmek amacıyla dışarı çıkar ve her gece buluştukları yere gider. Ancak orada Şevket değil hiç tanımadığı biri vardır. Onu Şevket zanneder ve onunla beraber olur. O gece annesini kaybeder ve daha sonra Şevketle evlenir. Ancak evlendikleri gece beraber olduğu kişinin Şevket olmadığını anlar. Yaptıklarına pişman olur ve Şevket'e kendisinden ayrılmaması için yalvarır. Ancak kadın kendini bir türlü affedemez. Şevket de ıstırap çekmektedir. Kadın Şevket'ten ayrı bir odada kalır ve üzüntüden hastalanarak ölür.

27. **Mekteb Arkadaşım**, Kostantiniye, Bab-ı Ali Caddesinde 38 Numaralı Matbaa, 1316, 61s.

Özet

Eser iki ölümden oluşmaktadır. Ana kahraman yazarın Ziya adındaki mektep arkadaşıdır. Yazar bir gün Ziya'yla karşılaşır ve eser bu şekilde başlar. Birinci bölümde yazar Ziya'nın aile hayatından, çocukken yaşadıklarından ve Darüşşafaka'da beraber geçirdikleri sekiz yıl boyunca yaşadıklarından bahseder. İkinci bölümde ise Ziya mektepten sonra olan yaşamını, evliliğini yazara hikâye eder. Ziya mektepte iken bir izin günü görüp sonrasında âşık olup tanıştığı bir kızla evlenir, kız evlendikten birkaç ay sonra Ziya'ya farklı davranmaya başlar. Kız hastadır. Ziya kızı anlamaz, kız da her şeyi açıkça Ziya'ya anlatmaz. Sonunda kız ölür, Ziya ise vicdan azabı çekmeye başlar.

28. **Sevda-yı Sermedi**, Dersaadet, Bab-ı Ali Caddesinde 38 Numaralı Matbaa, 1316, 47s.

Özet

Eser Lamia ve Nail'in hayatlarını anlatmaktadır. Lamia ve Nail çocukluk arkadaşıdırlar, birbirlerini çok severler. Aileleri de bunun farkındadır. Nail mektebi bitirince evlenmeleri kararlaştırılır. Nail mektepte hep Lamia'yı düşünür. Nail yirmi yaşında mektepten mezun olur, Lamia ise on sekiz yaşındadır. Evlenirler ve Naime adında bir kızları olur. Naime yedi yaşına gelir. Lamia çiçek hastalığına tutulur, yüzü çok bozulur. Hastalandıktan kısa bir zaman sonra Lamia ölür. Nail ömrünün sonuna kadar Lamia'yı unutamaz.

29. **Ülfet**, Kostantiniyye, Tahir Bey Matbaası, 1316, 68s.

Hikâye üç bölümden oluşmaktadır. Kadınla kadın arasındaki fuhuş anlatılmaktadır.

30. **Hayat-ı Hakikiye Sahnelerinden Belki Ben Aldanıyorum**, İstanbul, Darü'l Hayr Mürettibhanesi, 1325, 70s.

Özet

Eserin iç kapağında ve ilk sayfasında resimler yer almaktadır. Olaylar İstanbul'da geçmektedir ve eser altı bölümden oluşmaktadır.

Eserde Bedia adındaki bir kötü kadının aşk maceraları anlatılmaktadır. Yazar olayları anlatmaya Bedia'nın olağan ilişkilerinden biriyle başlar. Sonrasında ise geçmişe dönerek Bedia'nın hayatını ve gerçekten sevdiği Nazımla olan maceralarını anlatır.

Bedia kibar ve zengin bir ailenin kızıdır. Bu aile eğlenceye düşkündür. Hemen her akşam eğlence âlemleri düzenlenir. Bedia böyle serbest bir ortamda

büyür. Babası ölünce Bedia annesiyle beraber yaşamaya başlar. Bu arada pek çok erkekle de gönül eğlendirmektedir. Bir gün Çamlıca'da Nazım'a rastlar. Birbirlerine âşık olurlar, ancak Nazım'ın annesi bu ilişkiye karşıdır. Nazım annesinin ısrarları üzerine başka bir kadınla evlenir. Ancak Bedia'dan da vazgeçemez. Bedia, evlendiği için Nazım'a kin besler ve ondan intikam almak ister. Çeşitli entrikalarla Nazım'ın eşinden boşanmasına neden olur ve sonrasında Nazım'ı kendisi de terk eder. Nazım ise geç de olsa yaptıklarını anlar ve pişman olur.

31. **Hanım**, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1326, 158s.

Kitabın kapağında belirtildiğine göre bu kitap hanımlığa layık olan vasıf ve meziyeti içeren, genel ve makbul mütalaaya ait misallere yer veren, kadınların ahlakına dair fıkralardan oluşan bir aile kitabıdır.

İçindekiler

Kitabın başlıkları belli düzen içinde verilmemiş kimi zaman başlık kullanılırken kimi zaman da başlık kullanılmadan sadece numaralama yapılmıştır. Yer alan başlıklar ise şunlardır:

"Hanım Ninem ile Figaro Gazetesi", "O Kadın", "Evde Çamaşır", "Seda-yı Ninni", "Mini Mini Yaramazlar", "Analık", "Anaların Enzar-ı Dikkat ve Şefkatine", "Tedbir-i Ömr".

2.5. Çevirileri

Tezde yer vermiş olduğumuz çeviriler Ahmed Rasim'in kitap haline getirilmiş olan çevirileridir. Aşağıdaki çevirilerin dışında Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler bölümünde Ahmed Rasim adına kayıtlı **İnkisar-ı Emel** adlı bir çeviri hikâye bulunmaktadır. Bu hikâye **Küçük Hikayat** adlı bir kitabın içinde 332. sayfadan 343. sayfaya kadar yer alır. Kısa bir hikâyedir ve beş bölümden oluşmaktadır.

1. **Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriyye'den Fonoğrâf (Sedâyı Tahrîr ve İâde Eden Âlet)**, İstanbul, Matbaa-i K. Bağdâdliyân (Ârâmyân), 1302, 15s.

Kitap fonoğraf denilen alet ve icadı hakkındadır. Girişte Edison'un resmi yer almaktadır. Eserin iç kapağında Muallim Naci'nin bir beyti bulunmaktadır.

İçindekiler

"Bedâyi-i Keşfiyyât ve İhtirâât-ı Beşeriye"

"İfâde-i Mahsûsa"

Bu başlık altında ilim ve marifetin her insan için elzem olduğunu ifade etmek adına Hz. Ali'nin bir sözüne yer verilir. Asır terakki asrıdır. Batı'ya ilim Araplardan gitmiştir; ancak Araplar bu ilimlerden daha sonra istifade edemezken Avrupalılar bu ilimlerden istifade edebilmişler ve bu ilimleri ilerletebilmişlerdir. Avrupalılar yaptığı keşiflerle ilgili, gazete ve dergilerde çeşitli bilgiler vermiş ve daha sonra bunları kitap haline getirmişlerdir. Ahmed Rasim bu keşiflerden fonoğrafla ilgili olanını kısım kısım ve yeri geldikçe birtakım bilgiler de ekleyerek tercüme etmiştir. Ahmed Rasim'in amacı bu keşiflerle ilgili bilgi veren kitapları tercüme etmektir; çünkü lisanımızda bu tür çeviriler bulunmamaktadır.

"Fonoğraf"

Fonoğrafın nerede, ne zaman, nasıl keşfedildiği; parçaları ve kullanımı hakkında bilgi verilmektedir. Kitapta yer yer aletin kendini, parçalarını, kullanımını gösteren resimler de yer almaktadır.

2. **Bedayi-i Kaşfiyyat ve İhtiraat-ı Beşeriyyeden Elektrikiyyet-i Sakine**, İstanbul, Matbaa-i K. Bağdadliyan (Aramyan), 1302, 44s.

Eserin iç kapağında Muallim Naci'nin bir beyti yer almaktadır. Eserde konuyla ilgili resimler de bulunmaktadır.

3. **Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiye**, İstanbul, (S) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1303.

İçindekiler

"İfade-i Meram"

Ahmed Rasim burada Alman ve Fransız yazarlarından bazılarının hikmetli sözlerini çevirdiğini ifade eder. Bir muhakeme sonucunda bu hikmetli sözleri seçtiğini söyler ve hikmetli sözlerin yalnız Fransız veya Alman edebiyatında olmadığını, bizim edebiyatımızda da hikmetli sözlerin bulunduğunu ifade eder. Ahmed Rasim önce hikmetli sözleri verir, hemen arkasından da sözün yazarını ekler.

4. **Edebiyât-ı Garbiyeden Bir Nebze**, İstanbul, Dikrân Karabetyân Matbaası, 1303, 94s.

İçindekiler

"Saadetli Mithat Efendi Hazretlerinin Huzur-ı Alilerine"

Ahmed Rasim kitabın ilk sayfasında Mithat Efendi'ye teşekkür eder ve bu eseri onun teşvikiyle oluşturduğunu ifade eder.

"Şair-i Şehir Muallim Naci Efendi Hazretlerinindir"

Burada Muallim Naci kitabın Batı edebiyatından bazı çeviri parçalarını içerdiğini belirtir. Muallim Naci, Ahmed Rasim'in bu eseri söz böyle söylenir efkâr böyle tasvir edilir, taassubu bırakınız, bu adamları örnek alınız demek için çevirmediğini söyler. Ahmed Rasim'in amacı Muallim Naci'ye göre Garb'ın edebiyatı böyle bir şeydir, güzellerini alınız, çirkinlerini atınız demektir. Muallim

Naci Osmanlı üdebasının edebiyatın gelişmesi için yapabileceklerinden bahseder. Garp edebiyatı içinde de güzel parçaların, hatta bizimkilerden daha güzellerinin olabileceğini, kendi milli edebiyatımızdan yüz çevirmeyip ecnebilerdeki güzellikleri almaktan da çekinmeyeceğimizi ifade eder.

"İfade-i Meram"

Ahmed Rasim kitaptaki çevirileri Fransız edebiyatından yaptığını söyler. Amacının Fransızca bilmeyenlere Fransız edebiyatını tanıtmak olduğunu ve kitabın birkaç cüzden oluşacağını ifade eder. Daha sonra da çevirilere geçer. Çeviriler şu başlıklarla verilmiştir:

Bahire?, Tazarru, Mader, Kelebek ile Çiçek, Telehhüf, İnziva, Bir Çocuğun Makberi, Orman, Kelam, Şair-i Terk-i Dünya, Bir Gence Hitaben Söylenmiştir, Muhabbet-i Uykuda, İnfilak-ı Sabah, Bir Fikir, Beka-yı Ruh, Vahşetzar – Umranzar, Fikr-i Beşer, Olimpiyo'nun Kederi, Kalbim, Ekin Vakti Akşam?, Hal ile İstikbalin Bir Tarif-i Dilpezîri, İlk Buse, Tiketon Sokağı'nın Çocuğu, Şiddet ve Hakîkat, Cehalet, Bir Çeşme-sâr Üzerine Yazılmıştır, Fikir Nedir?, Zaman, Tabiat ve Azameti, Çilek ve Onun Mihmanları, Harabeler, Münâsebet, Tasvir-i Hayat-ı Beşer, Akşam, Hasbihâl, Hakikat, Vicdan, Fazilet, Bir Genç Kıza, Kitabe-i Seng-i Mezar, Şebabet ve Hayat Seri-üz Zevaldir, Vicdan, İlk Bahar, Mazi, Mesûdiyet, Bir Gece, Münferid Bir Mezar, Bir Fikir, Atf-ı Nazar, Teali-i Aşk, Dağların Üzerinde Vadi, Hurşid-i Mağrib-ara, Zincirbend Promete'nin Netice-i Hali, Kanadalı Karı, Keder, İpijeni ile Ayommono'nun Birinci Mülakatı, Vahdet, Manzara, İlan-ı Aşk, Sene Başı, Tazarru, Beka-yı Ruh, Tufan, Ebediyet, Kalb-i Şairdir, Vazife-i İnsaniyet.

"Fransız Üdebasının Muhtasar-ı Tercüme-i Halleridir"

Bu bölümde yapmış olduğu tercüme parçalarının yazarlarının hayatları hakkında bilgi verir. Ahmed Rasim çevirileri Pascal, Chateaubriand, Buffon, Racine, Victor Hugo, Millevoye, Lamartine, Jean Jacques Rousseau gibi yazarlardan yapmıştır.

5. Leo Taxil, **Borjiyalar**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1304, 40s.

İçindekiler

1. Mukaddime-i Mutâlaât

Bu bölümde Ahmed Rasim eser ve yazarı hakkında kısaca bilgi verir.

2. Şürû'-ı Maksad

Rodrik Borjiya da denilen Papa Altıncı Aleksandır'ın hayatı anlatılır. Borjiya papa olunca oğullarını çeşitli yerlere kardinal ve piskopos olarak atar. Eserde Borjiya'nın oğullarının hayatı da anlatılmaktadır.

3. Bir Vaka-i Fecîa-i Dehşetnümâ

Sezar Borjiya'yı ve yaptığı kötülükleri anlatır.

6. Leo Taxil, **Cizvit Tarihi**, Kostantiniye, Matbaa-i Ebuzziya, 1304, 44s.

Eserin iç kapağında Büyük Frederik'in şu sözü yer almaktadır: Cizvitler zehir ve hançer ile müsellah bir fırka-i sofistaiyedir.

Olaylar tarih sırasıyla aktarılmaktadır.

İçindekiler

"İfade-i Mütercim"

Ebuzziya'nın cesaretlendirmesi ile ünlü Fransız yazar Leo Taxil'in eserini tercüme ettiğini ifade eder. Bu eserde Avrupalıların Cizvitlerden ne kadar nefret ve lanet ettikleri görülmektedir.

“Mukaddime-i Mutalat”

Leo Taxil bu eserde Cizvitlerin hangi amaçla Fransa’da bulunduklarını göstermektedir. Ruhbanlar zümresinin ne mal olduğunu yazar halka göstermiştir. Bizim memleketimizde de intişar etmiş olan Cizvitlerin nelere cesaret edebildikleri ve neler yaptıkları bu kitap sayesinde anlaşılmaktadır. Cizvitler çok şerlidir.

“Cizvitlerin Tarih-i Muhtasarı”

Bu başlık altında yer alan küçük başlıklardan bazıları şunlardır:

Tard-ı Evvel, Casusluk, Bir Borjiya, İhtilalat ve Tahrikat-ı Müdhişe, Sen Bartelomi? Katilleriyle İttifak, Kralın Katli İçin İhbarat, Dördüncü Henri? ve Cizvitler (Cinayat-ı Mütetabia), Barud İstimaliyle İka-i Fesad, Tard-ı Umumi, Papayı Tehdid, Tesmim, Hançer Tehdidiyle Tecdid-i İman, Cizvitleri Aleyhinde Bir Piskopos, İflas, Bir Tesmim Daha, Protestanların Nefi ve Tebidleri, Bir Kabristana İzhar-ı Asar-ı Lanet, Günah Çıkaran ve Tövbekar Kadın, İflas-ı Ahir, Bir Cizvit’in Krallığı, Cinayat-ı Müteakıbe, Bir Papanın Tesmimi, Muharabat-ı Dahiliyeyi İşal, Hülasa-i Kelam

“Hatime-i Mutalaat”

“Mülahaza-i Tâbi’”

Cizvitlerin Fransa’dan çıkarıldıktan sonra bir kısmının Osmanlı topraklarına geldiklerini ve Suriye’de gazete bile çıkardıklarını ifade eder.

7. **Eski Romalılar**, Kostantiniye, Matbaa-i Ebuzziya, 1304, 140s.

Kitabın yazarının adı verilmemiştir. Sayfa 76’da birinci cüz biter ve sonra ikinci cüz başlar.

İçindekiler

“Birinci Bab; Roma Ahalisinin Evsafı”, “İkinci Bab; Romalıların Bir Köyü”, “Üçüncü Bab; Bir Romalı Evi”, “Dördüncü Bab; Bir Romalının İştigalat-ı Yevmiyesi”, “Beşinci Bab; Roma Aileleri”, (Birinci cüzün sonu)

“Aile ve İzdivaç”, “Altıncı Bab; Roma Mektepleri”, “Yedinci Bab; İsrâ’” Sekizinci Bab; Kıyafet”, “Dokuzuncu Bab; Cenaze Alayları”, “Onuncu Bab; Roma’da Maişet-i Siyasiye”, “On Birinci Bab; Mahâkim”, “On İkinci Bab; Umumi Oyunlar”, “On Üçüncü Bab; Din”.

8. Pierre Larousse, **Ezhâr-ı Tarihiye**, Birinci Tab, Kostantiniye, Matbaa-i Ebuzziya, 1304, 51s.

İçindekiler

“Mukaddime”

Ahmed Rasim burada tarih ve tarihin tesirinden, insanların tarihten ne anlaması gerektiğinden bahseder. Kendisine göre tarihi ikiye ayırır. Tarihin yalnız devletlerin yapıp ettikleri olmadığı, toplumlardaki önemli isimlerin, dâhilerin de terakki için önemli olduğunu ifade eder. Bu risalede hükemanın bazı hususi ahvali yer almaktadır. Bu özel hallerin okunması bile zihne parlaklık verir ve bunlar akıl ve vicdan üzerinde tesirli olabilecek olaylardır. Ebuzziya Tevfik Bey’in tavsiyesi üzerine bu risaleyi hazırladığından bahseder.

“Ezhar-ı Tarihiye”

Bu başlık altında yer alan küçük başlıklardan bazıları şunlardır:

1. Acaba Hezeyan mı Söyledim?, 3. Oğlum Sana Kimse Mukavemet Edemez 4. İskender Yunan mı?, 5. Ümid, 7. Filip’in Sağ Gözüne, 8. Annibal’in Yemini, 9. Seni Kim Kont Yaptı? Seni Kim Kral İntihab Etti? 10. Hekim-i Meşhur Paskal’ın Girdabı 11. O Da İskender 12. Parmenion Olaydım Ben De Kabul Ederdim 13. En Layığına 14. Sen Kayseri ve Onun Servetini Götürüyorsun 15. Geldim. Gördüm.

Galebe Çaldım. 16. Ölecekler Seni Selamlıyor. 17. Sen Seni Bil 18. Ey İlim: Sen Fena Değilsin 19. Ey Fazilet! Sade Bir Namın Varmış 20. Askerler Şu Gördüğünüz Ehramların Tepesinden Kırk Asır Sizi Temaşa Eyliyor 21. Eğer Bu Mümkün İse Yapılmıştır, Mümkün Değil İse Yapılır, 23. Beni Seven Arkamdan Gelsin, 25. Bu Neyi İspat Eder?, 27. Benim Mertebeme Çıkamadılar Da Beni Kendi Mertebelerine İndirdiler, Bir at! Bir at! Hükümetim Bir At ile Yerine Gelecek! 30. Anibal Sen Galebe Etmeyi Biliyorsun, Galebeden İstifade Edemiyorsun 31. Gel De Al 32. Sardanapal 33. Zenon'un Önünde Diyojen, 35. Ben Felatun'u? Severim Fakat Ondan Ziyade Hakikati Severim 36. Buldum! Buldum! 37. Az Kaldı Bekleyecektim 38. Nankör Vatan Benim Kemiklerimi Muhafaza Etmeyeceksin 39. Onlar Taganni Etsinler Yine Tedid Edeceklerdir 40. Kartacya'yı Mahfetmek Lazımdır, 42. Filip Fani Olduğunu Tahattur Et 43. Her Şeyi Kendimle Beraber Götürüyorum 44. Hükümet Benim

Eserin sonuna birinci cüzün sonu notu düşülmüştür.

9. Georges Ohnet, **Demirhane Müdürü**, C:1, İstanbul, Cemal Efendi Matbaası, 1305, 216s.

Kitabın yazarı meşhur Fransız yazarıdır. Kitabın iç kapağında her hafta bir cüzün neşrolunacağı notu yer almaktadır. Eserin bölümü 4'ten başlar ve 19'a kadar devam eder. Eser hikâye türündedir ve bölümlerde başlık bulunmamaktadır.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bu eserin Ahmed Rasim adına neşredilmiş bir nüshası, Atatürk Kitaplığı'nda aynı eserin Ahmed İhsan adına neşredilmiş başka bir nüshası bulunmaktadır. Bu eserin 53. sayfasına düşülen nota göre eserin ilk 53 sayfasını Ahmed Rasim, geri kalan kısmını da Ahmed İhsan çevirmiştir.

10. **Hesab-ı Tedrici Birinci Kitaptan Amali Erbaa**, İstanbul, (A. Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1306, 70s.

Eserin yazarı belirtilmemiştir. Çocuklar için hesap ilmini içeren bir kitaptır. Yeni usul derslere uygun olan bu eser Fransızcadan kısaltılarak ve uyarlanarak tercüme edilmiştir. Çocukların konuları daha iyi anlaması için birtakım resimler ve

alıştırmalar bulunmaktadır. İlk mektep çocuklarının istifade edebilecekleri bir kaynaktır.

İçindekiler

“Mukaddime”, “Hesab-ı Tedrici”

11. Adolphe Belot, **İki Kadın**, İstanbul, Cemal Efendi Matbaası, 1306, 48s.

İçindekiler

“Birkaç Söz”

Burada neden uzun romanların değil de kısa, küçük romanların tercih edilip basıldığı açıklanır.

“İki Kadın”

Eser 5 bölümden oluşmakta ve 48. sayfada yarım olarak bırakılmaktadır. Kitap tamamlanmamıştır. Zaten iç kapakta eserin nüsha nüsha neşrolunacağı yazılıdır.

12. Camille Flammarion, **Ürani**, Kostantiniye, Âlem Matbaası - Ahmed İhsan Şürekâsı, 1308, 140s.

Kitap hikâye türündedir ve yer yer konuyla ilgili resimler yer almaktadır.

İçindekiler

Birinci Kısım; 5 bölümden oluşur ve bölümlerde başlık yoktur.
Kısm-ı Sani; 1. Hayat 2. Tecelli 3. Vücud ve Adem-i Vücud 4. Aşk 5. Fecr-i Şimali 6. Terakki-i Ebedi

Kısm-ı Salis (Sema ve Arz); 1. Telepati, Ruh-ı Ürani 2. Iter Extaticum Cxleste 3. Acaba Gördüğüm Rüya Mıydı? 4. Cihanda Nokta-i Sabite, Libası Hevaya Bürünmüş Ruh 6. (5 atlanmış) Fen İçinde Hakikat

13. **Küçük Hıfz-ıs-sıhha**, İstanbul, Karabet Matbaası, 1309, 94s.

Eser çocuklar için yazılmış bir ders kitabı niteliğindedir. Kitabın yazarı belirtilmemiştir. Çocuklara hitaben başlar ve yer yer konuyla ilgili resimlere de yer verilmiştir. Sayfaların altında anlatılan derslerle ilgili çocuklara vazifeler verilmiştir. Ayrıca bazı derslerden sonra özetlemeler de yer almaktadır. Kitabın ikinci baskısı 1312 yılında aynı matbaa tarafından yapılmıştır ve ders sıralamasındaki karışıklık ikinci baskıda giderilmiştir.

İçindekiler

Kitapta yer alan derslerden bazıları şunlardır:

Birinci Ders; Hıfz-ıs-sıhha Nedir? İkinci Ders; Fena Hastalık Üçüncü Ders; İşret Dördüncü Ders; Hastalıktan İctinab, Beşinci Ders; Nasıl Nefes Almalı? Altıncı Ders; Niçin Teneffüs Ediyoruz? Yedinci Ders; Bir İnsanın Nefesi Diğer İnsan İçin Tehlikelidir Sekizinci Ders; Boğulmak (Tekrar yedinci denilmiş) Yedinci Ders: Nasıl Teneffüs Etmeli? Sekizinci Ders; Tecdid-i Hava Dokuzuncu Ders; Odada Hasta Bulunursa Ne Yapmalı? Onuncu Ders; Niçin Yemek Yeniyor?, On İkinci Ders; Nasıl Yemeli On Üçüncü Ders; Ne Yemeli, On Dördüncü Ders; İklime Göre Yemek Yemeli, On Beşinci Ders; Yediğimiz Şeyler, On Yedinci Ders; Yemeklere Katıştırılan Maddeler, On Sekizinci Ders; İçtiklerimiz, Yirminci Ders; Şarap – Bira – Rakı – Vesaire, Yirmi Birinci Ders; Tütün, Yirmi İkinci Ders; Hane, Yirmi Üçüncü Ders; Hanelere Karib Olan Mevadd, Yirmi Dördüncü Ders; Evin Dahili, Yirmi Beşinci Ders; Cilde Dikkat Etmeli, Yirmi Altıncı Ders; Ter, Yirmi Yedinci Ders; Taharet-i Beden, Yirmi Sekizinci Ders; Kaza Vukuunda Ne Yapmalı?, Yirmi Dokuzuncu Ders; Denizde Boğulanlara Yapılacak Tedabir, Otuzuncu Ders; Isırma, Otuz Birinci Ders; Zehirlenme ve Hastalık Esnasında Ne Yapmalı?, Otuz Üçüncü Ders; İnsanı Zehirleyen Sair Şeyler, Otuz Dördüncü Ders; Hava ve İstirahat

Bir Doktorun Bir Köyü Ziyareti; iki bölümden oluşan kısa bir hikâyedir.

14. **İki Damla Gözyaşı**, İstanbul, Âlem Matbaası, 1312, 8s.

Muzaffer Gökman'ın belirttiğine göre çeviri bir hikâyedir (Gökman, 1989: 878).

Maryet ve Jan isimli iki gencin hayatı anlatılmaktadır. Maryet saçları çok güzel olan bir kızdır ve Jan kendisine âşıktır. Evlenirler; ancak paraları yoktur. Jan iş bulamaz, dayısı da onlara dışarıdan düğün parası gönderir. Parayla bir süre idare ederler, ancak para bitmek üzeredir ve Jan da hala iş bulamaz. Para bitince Maryet saçlarını satar. Jan onun saçlarının döküldüğünü zanneder. Jan bir zaman sonra iş bulur, Maryet'e de saçları için ilaç alır. Maryet, Jan'a gerçeği söyler; aç kalmamak için saçlarını sattığını belirtir. Jan çok üzülür ve ağlar.

15. **Ahzân-ı Aşk**, Dersaâdet, Kasbâr Matbaası, 1313, 23s.

Eser'in girişinde Mösyö Raynbah'tan yazılıdır ve kısa bir hikâyedir. Üç bölümden oluşmaktadır.

16. **La Dam O Kamelya**, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1313, 28s.

Eser kısa bir hikâyedir. Hikâyenin yazarı Alexandre Dumas'tır.

17. **Karpat Dağlarında**, Dersaâdet, İkdâm Matbaası, 1314, 52s.

Eserin yazarı Carmen (Elisabeth de Roumanie) Silva'dır. Bu eser önce İkdam Gazetesi'ne tefrika edilmiş sonra ayrıca kitap haline getirilmiştir. Girişte, hikâye anlatılmaya başlanmadan önce bu tesirli küçük hikâyeyi Romanya kraliçesi Elizabet'in yazdığı bildiriliyor. Eser iki bölümden oluşmaktadır ve bölümlerde başlık yoktur.

18. **Mâtild Laroş**, İstanbul, Ma'lûmât Gazeteleri – Tâhir Bey Matbaası, 1315, 148s.

Eser önce *Musavver Ma'lûmât* gazetesine tefrika olunmuştur. Eserde yer yer hikâyeyle ilgili resimler de yer almaktadır. Eserin yazarı belirtilmemiş.

İçindekiler

Birinci Bab, 8 bölümden oluşmaktadır.
İkinci Bab, 6 bölümden oluşmaktadır. 5. bölüme kadar numaralandırılmış olan bu babda 3. bölüm iki defa 3 yazılmıştır.
Üçüncü Kısım, 3 bölümden oluşmaktadır.

19. Henryk Sienkyewich, **Mızıkacı Yanko**, İstanbul, (A. Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1316, 46s.

Kitabın girişinde Polonyalı yazarın hayatı kısaca anlatılmakta ve bir de resmi bulunmaktadır. İki kısa hikâyenin yer aldığı eserde 24. sayfaya kadar Mızıkacı Yanko, geri kalan kısımda ise Kamyonka adlı kısa hikâye anlatılmaktadır.

20. **Neşide-i Rûh**, Kostantiniye, Ma'lûmât – Tâhir Bey Matbaası, 1317, 59s.

Ahmed Rasim'in Nureddin Ferruh ile beraber tercüme ettikleri bir eserdir. Eser Matmazel Marie Bashkirtseff ile Guy de Maupassant arasında geçen mektuplaşmayı içerir. Girişte, mektuplara geçmeden önce Mukaddime yer almaktadır. Mukaddimede Bashkirtseff ile Maupassant anlatılmaktadır. Daha sonrasında ise mektupların çevirileri yer alır.

21. Jean Richepin, **Ohlan Karısı**, İstanbul, (A. Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318, 56s.

Başta Fransız yazarın resmi bulunmaktadır. Eser iki kısa hikâyeden oluşmaktadır. Ohlan Karısı adlı hikâyede bir ordunun düşmanlarıyla yaptığı

mücadeleler anlatılır. İkinci hikâye ise sayfa kırktan başlar ve hikâyenin adı Bonjur Mösyö'dür.

22. Jules Verne**, Kaptan Jibson**, İstanbul, Mihran Matbaası, 1320, 323s.

Harikulade bir seyahatin hikâye edildiği bir eserdir.

İçindekiler

Kitapta yer alan başlıklardan bazıları şunlardır:

Birinci Kısım

4. Birkaç Gün Deniz Gezginciliği, 7. İki Arkadaş, 10. Şimale Doğru Giderken, 12. Cezayir-i Müctemiada Üç Hafta, 13. Cinayet, 14. Vakâyi-i Bahriye

İkinci Kısım – İki Arkadaş

5. Netayic-i Dava, 6. Karar, 7. Başlık yok, 9. Bir Yerde, 14. Başlık yok, 15. Yeni Bir Vaka, 16. Netice

23. Daniel Lesueur, **Madam Hardiber**, İstanbul, Mihran Matbaası, 1321, 202s.

Eser roman türündedir ve önce Sabah gazetesine tefrika edilmiştir.

İçindekiler

Birinci Kısım; 6 bölümden oluşur ve bölümlerde başlık yoktur.
İkinci Kısım; 8 bölümden oluşur ve bölümlerde başlık yoktur. Ayrıca bu kısım 9'a kadar numaralandırılmış, 5. bölüm atlanmıştır.

24. Pvkin Trotton, **Phrenology Yani: İlm-i Kıhf**, Dersaâdet, Tevhîd-i Anâsır Matbaası, 1327, 36s.

İç kapakta belirtildiğine göre eserde yirmi çeşit kafatası şekli anlatılmaktadır. Bu kafatası şekillerinden yola çıkarak insanların mizaç ve mahiyeti belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca eserde konuyla ilgili resimler de yer almaktadır.

İçindekiler

"Mukaddime Yollu", "Phrenoloji", "Kıhf-ı Beşer ve Delâil-i Sîmâiyesi"

25. Sevan Heden, **Asya Kumsallarında**, İstanbul, Mihrân Matbaası, 1322, 324s.

Kitabın yazarı İsveçli meşhur bir kâşiftir. Bu çeviri önce *Sabah* gazetesine tefrika edilmiş ardından kitap haline getirilmiştir.

İçindekiler

İfâde-i Mahsûsa

Bu bölümde Ahmed Rasim kitabın yazarından ve onun Asya'ya olan seyahatlerinden bahseder. Edebiyatımızda coğrafya ve seyahate dair fazla eser olmadığı için bu çeviriyi yaptığını ifade eder. Aşağıda verilen başlıkların konuya girmeden evvel bölümdeki konuyla ilgili pek çok küçük başlığı vardır. Burada örnek olması amacıyla ilk başlık tercih edilmiştir. Daha sonra bölümler şöyle numaralandırılmıştır:

Birinci Bab; Baltık Denizinden Asitan-ı Çin'e Kadar, *İkinci Bab;* Tarım'a Doğru, *Üçüncü Bab*; Yar-ı Kenar-ı Derya Üzerinde, *Dördüncü Bab*; Tarım Nehri, *Beşinci Bab*; Yine Tarım Nehri Üzerinde – Takrib-i Sina, *Altıncı Bab*; Tarım Nehri Üzerinde Hitam-ı Seyr ü Sefer, *Yedinci Bab;* Buz Ablukası ve Müşti, *Sekizinci Bab*; Yangı Göl Karargâhında, *Dokuzuncu Bab*; Takla Magan Çölü, *Onuncu Bab*; Asya'da Kutub, *On Birinci Bab*; Yine Kum Çölü, *On İkinci Bab*; Gobi'ye Doğru, *On Üçüncü Bab*; Yabani Deve, *On Dördüncü Bab*; Lub Çölü – Bir Şehr-i Harab, *On Beşinci Bab*; Yerlileri Aramak, *On Altıncı Bab*; Tehlikeli Seyr-i Sefain, *On Yedinci Bab*;

Tarım Nehri Üzerinde Meşalelerle Bir Gece Seyahati, *On Sekizinci Bab*; Asya ve Sita'da Şiir ve Hitabet-i Avam, *On Dokuzuncu Bab*; Gobi Sahrası Ortasında, *Yirminci Bab*; Su Tahrisi , *Yirmi Birinci Bab*; Lub-ı Nur Şehr-i Harabı, *Yirmi İkinci Bab*; Leh Olan Memleketi, *Yirmi Üçüncü Bab*; Lub Çölü'nün Mesahesi, *Yirmi Dördüncü Bab*; Tahvil-i Mevki Eden Bir Göl

2.6. Okul Kitapları

Ahmed Rasim yazmış olduğu ders kitaplarının bir kısmını Larive et Fleury tarzında hazırladığını belirtir. Yazmış olduğu ders kitaplarının çoğu pek çok defa basılmış, yeni baskılarda birtakım ilaveler de yapılmıştır. Aşağıda mümkün olduğu kadar eserlerin ilk baskıları verilmeye çalışılmış, ulaşılabilen diğer baskılarda önemli görülen herhangi bir şey görüldüğünde bu baskılardan da bahsedilmiştir.

İçindekiler kısmı oluşturulurken genelde, tespit edilebildiği kadarıyla ana başlıklar verilmiş, alt başlıklara çoğu zaman yer verilmemiştir. Başlıklarda yazarın zaman zaman sıraya riayet etmediği, fasıl ifadesiyle başlayıp fasıl yerine bâb veya bâb ifadesiyle başlayıp bâb yerine fasıl yazdığı görülmektedir.

1. **Muallim Sarf İkinci Senesi**, İstanbul, (A. Mavyan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1305, 104s.

Kitapta alıştırmalar, ödevler ve uygulamalar yer almaktadır.

İçindekiler

Devletli Cevdet Paşa Hazretlerinin Huzûr-ı Âlîlerine

Bazı Mülâhazât: Fransa'da bu yolda yazılan kitapların model alındığını belirtir. Yazar bu kitabı ikinci derece sarf okuyacak olan öğrenciler için hazırlamıştır. Kurallar öğretilirken uygulama yapılması gerektiği belirtilir. O dönemde yazılan kavâid kitaplarının çocuklara hitap edecek düzeyde olmadığını belirten yazar çocuklar için yazılacak kitapların sade olması gerektiği üzerinde durur.

Yeni Usûl Muallim Sarf Medhal

Birinci Bâb; İsim, Keyfiyet, Kemiyet, Ahvâl-i İsim, İsimlerin Envâı

Birinci Fasıl; Mübhemât

İkinci Fasıl; İsm-i İşâret

Üçüncü Fasıl; Sıfat, Terkîb Vasfı

Dördüncü Fasıl; Zamîr

Beşinci Bâb; Masdar

İkinci Bâb; Fiil,

Üçüncü Bâb; Edevât.

2. **Yeni Usul Muhtasar-ı Sarf-ı Türkî Birinci Senesi**, Dersaâdet, (Mahmûd Bey) Matbaası, 1305, 68s.

Sayfalarda konu anlatıldıktan sonra sayfa altlarında konuyla ilgili alıştırmalar ve ödevler verilmiştir.

Eserin 1306'da ikinci baskısı yapılmıştır ve ikinci baskının künyesi şu şekildedir: **Yeni Usul Muhtasar-ı Sarf-ı Türki Birinci Sene**, 2.bs, İstanbul, (A. Mavyan) Şirket-i Mürettibiye Matbası, 1306, 72s.

İçindekiler

İfâde; Burada yazar bir dili öğrenmek için kurallarını da bilmek gerektiğini ifade eder. O dönemde bu çeşit kitapların olduğu; ancak bu kitapların çocukların anlayabileceği şekilde olmadığı belirtilir. Ahmed Rasim, Sarf-ı Osmânîyi üçe ayırdığını birincisine Sarf-ı Türkî ikincisine Muallim Sarf üçüncüsüne Talîm-i Lisân-ı Osmânî denildiğini ifade eder. Hocalığı sırasındaki tecrübelerinden de yararlanmıştır.

Muhtasar-ı Sarf-ı Türkî Kısm-ı Evvel

Birinci Bâb; İsim, Mübhemât, İsm-i İşâret, Sıfat, Zamîr, Masdar, Fiil, Edevât.

3. **Amelî ve Nazarî Talîm-i Lisân-ı Osmânî**, İstanbul, (A. Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1306, 200s.

Eser, **Amelî ve Nazarî Talîm-i Lisân-ı Osmânî**, İstanbul, Nişan Berberyan Matbaası, 1312, 223s. künyesiyle tekrar basılmış; ancak ikinci baskı şeklinde bir ibare yer almamaktadır. Aslında bu kitap birkaç baskı yapmıştır. Muzaffer Gökman'ın verdiği bilgilerden de bu anlaşılmaktadır. İç kapakta bu kitabın Yeni Usul Muhtasar-ı Sarf-ı Türki ve Yeni Usul Muallim Sarf adlı eserlerin devamı olduğu, eserde 48 temrin 440 kavaid bulunduğu belirtilir. Lahika kısmında ise Arap, Fars ve ecnebi dillerinin Osmanlıcaya olan etkilerine değinmiştir. Ahmed Rasim bu kitabı Fransa'da bu yolda yazılan kitapları model alarak hazırladığını belirtir. Kitabın arkasında içindeki başlıkları gösteren Fihrist bölümü yer almaktadır. Buna göre kitabın içinde şunlar yer almaktadır:

Fihrist

Beyân-ı Maksad: Bu bölümde yazar nutkun önemi üzerinde durur ve sözün muhataplar üzerinde etkili olması için birtakım kurallar dâhilinde söylenmesi gerektiğini belirtir. Bu yolda kaleme alınmış kitap olmadığını, olsa da bunların mekteplerde okutulabilecek nitelikte olmadığını ifade eden yazar, bu ihtiyaç dolayısıyla kitabını kaleme aldığını belirtir. Burada yazar hocalara da birtakım uyarılarda bulunur. Kitapta yer verilen ödevler dışında da çocuklara ödevler verilmesi gerektiğini belirten yazar derslerin ezbere dayanmasının faydasız olduğunu ve derslerin amelî olması gerektiğini ifade eder.

Birinci Bâb; Tarifât-ı İbtidâiye, Tarif, Sarf, Kelime, Hece, Harf, Hurûf-ı Munfasıla, Hurûf-ı Muttasıla, Dört Türlü Kâf, Hareke, Hurûf-ı İmlâ, Vavın Dört Türlü Okunuşu, Aksâm-ı Kelime, Aksâm-ı İsim, İşârât-ı İmlâ, İşârât-ı Tahrîriye, Cümle, Cümle-i Fiiliye, Cümle-i İsmiye, Fiil, Fâil, Mübtedâ, Haber

İkinci Bâb; İsim, İsm-i Hâs, İsm-i Cins, Keyfiyet-i Esmâ, Kemiyyet-i Esmâ, Arabî İsimlerin Cemleri, Tesniye (Cem-i Müzekker, Cem-i Müennes, Cem-i Mükesser), İsimlerin Envâi, İsm-i Mekân, Mensûb, Âlet, Tasgîr, Ahvâl-i İsim (Mücerred, Mefûliye, İleyh, Anh, İzâfet), İzâfetlerin Sûret-i İstimâline Dâir Tenbihât, Esmâ-i Mürekkebe, İsm-i Cemler, Esmâ-i Ecnebiye (Sûret-i İstimâli)

Birinci Fasıl; Mübhemât, Kendi Kelimesi, Kim Kelimesi, Ne Kelimesi ve Mürekkebâtı, Nice Kelimesi, Hayli Kelimesi, Kaç Kelimesi, Hani Kelimesi, Hangi Kelimesi

İkinci Fasıl; İsm-i İşârât (Bu, Şu, O)

Üçüncü Fasıl; Sıfat, Sıfat-ı Semâiye, Sıfat-ı Kıyâsiye, Sıfat-ı Kıyasiye, Sıfatları Tasgîr Etmek, Sıfât-ı Tekîdiye, Sıfatlarda Mübâlağa, Sıfatlarda Tafazzul, Terkîb Vasfı, Vasıf Terkîbi

Dördüncü Fasıl; Zamîr, Aksâm-ı Zamîr, Zamîr-i Şahsî, Zamîr-i İzâfî, Zamîr-i Vasfî, Zamîr-i Nisbî, Zamîr-i Fiilî, Masdar, Masdar-ı Mürekkebe, Masdarlardan Hâsıl Olan Sıfatlar, İsm-i Fâil, İsm-i Mefûl, Mübâlağa-i İsm-i Fâil, Sıfat-ı Müşebbehe, Fiil, Fiillerde Başlıca Üç Zaman Vardır, Fiiller Manâ Cihetiyle İki Kısma Ayrılır, Fiiller Manâ Cihetiyle Müsbet ve Menfî Olurlar, Bir Masdardan Dokuz Fiil Çıkarmak, Mürekkeb Fiiller, Efâl-i Tacîliye, Efâl-i İktidâriye, Efâl-i Mukârebe, Sîga-i Sıla, Olduğu, Olduğuna, Olduğundan, Olmasıyla, Olmasına, Edevât, A, Ancak, Âyâ, Eğer, Egerçi, İlla, Elbette, Ama, Evet, Üzre, Ey, Eya, İçin, İşte, İken, İle, Şimdi, Bari, Bütün, Belki, Bile, Tek, -cak, -cek, -cağız, -ceğiz, -ce, Çünkü, Hayır, Dahi, Dek, Değin, -den, -de, Daha, Diye veya Deyu, Zîrâ, -siz, Şayet, Sanki, Sonra, Acaba, Fakat, Artık, Asla, Aman, Önce, İse, İla, Beraber, Beri, Başka, Bazı, Binâenaleyh, Peki, Ta, Daima, -dır, -si ve -mesi, Dolayı, Kadar, Ki, Güya, Gibi, Göre, Gerek, Gâh, Binâberîn, Binâ, -lik, -lık, Meğer, Hem, Hiç, Ne, Her, Mend, Ver, Nak, Yâr, Mânend, Kâr, Gâr, Dâr, Dirîg, Dirîgâ, Hayf, Efsûs, Vâkıâ, Mademki, Zinhâr, Keşke, Vâ Hasretâ, Yâ-yi Nisbet, Hey, Gerek, Gûnâ, Güna, Henüz, He, Zihî, Yine, Ya, Ki, Belâ, Hele, Yani, Haydi, Yâ, Bâ, Bir, Bî, Tâ, Çü, -den, Nâ, Hemen, Nâşî, Meselâ, Acâib, Yet, Te, Ve

Lâhika; (Arabî ve Fârisî ile Elsine-i Ecnebiyenin Lisân-ı Osmânîye Nisbeti – İmlâ Hakkında Birkaç Söz)

4. **Küçük Târîh-i İslâm**, Dersaâdet, Âlem Matbaası, 1306, 178s.

Kitap Rüştiye Mektepleri öğrencileri için kaleme alınmıştır. 1326'da tekrar basılmıştır.

İçindekiler

“Fahr-ül Mürselîne”
“Mukaddime”

Burada Ahmed Rasim mekteplerimizde İslam Tarihini anlatan ders kitaplarının bulunmadığını ve bu durumdan hoşnut olmadığını belirtir. Bunun üzerine kendisi bu kitabı kaleme almıştır.

“Muallim Efendilere İhtâr”

Kitapta önemli konuların sonunda öğrencilerin daha iyi anlamasına yardımcı olmak için özetlerin bulunduğu ifade edilir. Ayrıca sonda alfabetik olarak oluşturulmuş bir de sözlük yer almaktadır.

Birinci babta “Zuhuru İslam” başlığı altında Hz. Muhammet’in doğumu, peygamberliğini ilan edişi, hicreti, vefatı, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali ve Hasan’ın hilafetleri ve irtihalleri kronolojik olarak anlatılır.

İkinci babta “Devlet-i Emeviyye” başlığı altında Emevi devleti hükümdarları ve yaşanan siyasi, sosyal olaylar kronolojik olarak anlatılmıştır.

Üçüncü babta “Devlet-i Abbasiyye” başlığı altında Abbasi Devleti anlatılmış, dördüncü babta “Fatımiler”, beşinci babta “Devlet-i Selçukiyye”, altıncı babta ise “Devlet-i Osmaniye” başlıkları bulunmaktadır. Olaylar kronolojik olarak ele alınmıştır ve bu ana başlıklar altında pek çok yan başlık bulunmaktadır. Yan başlıklar başa gelen siyasi lidere göre oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti Sultan Abdülmecid Han zamanına kadar anlatılmıştır.

5. **Küçük Târih-i Osmânî Birinci Sene**, İstanbul, (M.) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1306, 56s.

İç kapakta sübyân mekteplerine mahsus olduğu belirtilmektedir. Kitapta her konunun sonunda, anlatılan konuyla ilgili sorular bulunmaktadır.

İçindekiler

Mukaddime; O dönemde terakkiyâta önem verilip çeşitli mektepler açıldığını ifade eden Ahmed Rasim ibtidâî mektepler için bu kitabı hazırladığını belirtir.

Târîh-i Hicrî Üzerine Malûmât; Lügât

İbtidâî-yi Târîh-i Osmânî; Türkler, Birinci Pâdişâh Sultân Osmân, İkinci Pâdişâh Sultân Orhân, Üçüncü Pâdişâh Sultân Murâd Hüdâvendigâr, Dördüncü Pâdişâh Sultân Yıldırım Bâyazîd, Beşinci Pâdişâh Çelebi Sultân Mehmed, Altıncı Pâdişâh İkinci Sultân Murâd, Yedinci Pâdişâh Fâtih Sultân Mehmed, Sekizinci Pâdişâh Sultân Bâyazîd-i Sânî, Dokuzuncu Pâdişâh Yavuz Sultân Selîm, Onuncu Pâdişâh Sultân Süleymân-ı Kânûnî, On Birinci Pâdişâh Sultân Selîm-i Sânî, On İkinci Pâdişâh Üçüncü Sultân Murâd, On Üçüncü Pâdişâh Sultân Mehmed, On Dördüncü Pâdişâh Birinci Sultân Ahmed, On Beşinci Pâdişâh Birinci Sultân Mustafa, On Altıncı Pâdişâh İkinci Sultân Osmân, On Yedinci Pâdişâh Dördüncü Sultân Murâd, On Sekizinci Pâdişâh Birinci Sultân İbrâhîm, On Dokuzuncu Pâdişâh Avcı Sultân Mehmed, Yirminci Pâdişâh İkinci Sultân Süleymân, Yirmi Birinci Pâdişâh İkinci Sultân Ahmed, Yirmi İkinci Pâdişâh İkinci Sultân Mustafa, Yirmi Üçüncü Pâdişâh Üçüncü Sultân Ahmed, Yirmi Dördüncü Pâdişâh Birinci Sultân Mahmûd, Yirmi Beşinci Pâdişâh Üçüncü Sultân Osmân, Yirmi Altıncı Pâdişâh Üçüncü Sultân Mustafa, Yirmi Yedinci Pâdişâh Birinci Sultân Hamîd, Yirmi Sekizinci Pâdişâh Üçüncü Sultân Selîm, Yirmi Dokuzuncu Pâdişâh Dördüncü Sultân Mustafa, Otuzuncu Pâdişâh İkinci Sultân Mahmûd, Otuz Birinci Pâdişâh Sultân Abdülmecîd.

6. **Yeni Usûl Sarf-ı Fârisî Birinci Senesi**, İstanbul, (A. Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1306, 68s.

Kitapta yeri geldikçe alıştırmalara yer verilmiştir.

İçindekiler

İfâde-i Meram: Ahmed Rasim çocukların anlayabileceği şekilde ve onlara uygun ders kitapları yazmayı kendine görev bildiğini ifade eder.

Yeni Usûl Sarf-ı Fârisî Birinci Senesi

Birinci Bâb; İsim

İkinci Bâb; İsm-i İşâret

Üçüncü Bâb; Sıfat, Masdar, Fiil, Tasrîf-i Efâl, Efâl-i Şâzze, Edevât.

7. **İmlâ-yı Osmânî, İstanbul**, (Artin Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1307, 46s.

Kitapta alıştırma, uygulama ve ödevler de yer almaktadır.

İçindekiler

İmlâ-yı Osmânî Birinci Senesi, İmlâ-yı İbtidâî, Birinci Ders, İkinci Ders, Üçüncü Ders, Dördüncü Ders, Beşinci Ders, Altıncı Ders (Med İşâreti), Yedinci Ders, Sekizinci Ders, Dokuzuncu Ders, Onuncu Ders, On Birinci Ders, On İkinci Ders, On Üçüncü Ders, On Dördüncü Ders, On Beşinci Ders.

8. **Hesâb-ı Zihnî**, İstanbul, (Karabet) Matbaası, 1308, 28s.

İbtidâî mekteplerde okutulmak için hazırlanmış bir kitaptır. Hesâb-ı Zihnî başlığı altında 22 bölüm bulunmaktadır ve bölümlerde başlık yoktur. Sayfa altlarında vazifeler yer almaktadır. Matematikle ilgili bir kitaptır.

9. **Mübtedi**, İstanbul, Âlem Matbaası, 1308, 32s.

Kapağında belirtildiğine göre bu kitap elifba risalesinin sonunda çocukları hece yoluyla okumaya alıştırmak amacıyla hazırlanmıştır. Kitapta 21 ders bulunmaktadır. Her derste kademe kademe heceden kelimeye, kelimeden cümleye okuma öğretilmeye çalışılmıştır.

10. **Sarf-ı İbtidâî**, İstanbul, (Artin Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1308, 27s.

İçindekiler

İfâde-i Meram: Kitap ilk defa sarf okuyacak olan ibtidâi mektep öğrencileri için hazırlanmıştır. Ahmed Rasim burada hocalara da birtakım tavsiyelerde bulunur. Kitaptaki alıştırmalarla yetinilmemesi ve çocuklara daha fazla alıştırma yaptırılması gerektiğini belirtir.

Sarf-ı İbtidâî Birinci Bâb; İsim, *İkinci Bâb*; Sıfat, *Üçüncü Bâb*; Zamîr, *Dördüncü Bâb*; İsm-i İşâret, *Beşinci Bâb*; Masdar, *Beşinci Bâb*[9]; Fiil.

11. **Yeni Usul Sarf-ı Fârisî İkinci Senesi**, Birinci Tab, İstanbul, Âlem Matbaası – Ahmed İhsân ve Şürekâsı, 1308, 116s.

Kitabın daha sonra ikinci baskısı yapılmıştır, ikinci baskı 112 sayfadır.

İçindekiler

İfâde; Ahmed Rasim, Farsçanın anadilimiz üzerindeki etkisinden ve bu nedenle de önemli bir dil olduğundan bahseder. Eser öğrencilere Farsçayı öğretmek ve Farsçanın önemini kavratmak için yazılmıştır. Ahmed Rasim öğrencilere tercüme için alıştırma olması ve öğrencilerin Farsçayı daha iyi anlamları için Farsça metinlere yer verdiğini belirtir.

Sarf-ı Fârisî İkinci Sene

Birinc Bab; İsim, Ahvâl-i İsim, İsimlerin Envâî, İsm-i İşâret, Sıfat, Sıfat-ı Tafdîliye, Esmâ-i Adâd, Vasf-ı Terkîbî, Zamîr, Masdar, Emr-i Hâzır, Fiil, Muzâri, Hâl, Tasrîf-i Efâl, Efâl-i Şâzze, Edevât-ı Fârisiye.

12. **Hesâb Kitâbı**, İstanbul, Karabet Matbaası, 1310, 80s.

[9] Kitapta Altıncı Bâb yerine Beşinci Bâb yazılmıştır.

Matematikle ilgili bir kitaptır. Mülkiye idâdîlerinde okutulmak üzere programa uygun olarak hazırlanmıştır. Girişte program yer almaktadır.

13. **Kıraat Kitabı Birinci Sene**, Beşinci Tab, İstanbul, Karabet Matbaası, 1313, 103s.

Kitap iç kapakta belirtildiğine göre ibtidai mektep öğrencileri için hazırlanmıştır.

İçindekiler

Kitabın sonunda fihrist yer almaktadır. Kitabın içinde başlıklar belli bir düzen içinde yer almadığı için fihrist bölümünden başlıklara yer verilmiştir. Ayrıca kitapta vazife başlığı altında birtakım ödevler de bulunmaktadır.

"İfade"

Bu bölümde yazar çocuk için eğitimin önemi özellikle ibtidai mektebin önemi üzerinde durur. Çocukların anlayacağı ve sade şekilde yazmanın önemine değinir. Daha sonraki başlıklar ise şöyledir.

"Allah", "Arz, Meskenimiz, Coğrafya", "Dua", "Deniz", "Baba", Ziraat, Sanat", "Kardeş, Hemşire", "Yemişler", "Okuyup Yazma", "Tavuk, Yumurta, Civciv", "Cesaret", "At", "Namus, Kanaat", "Kuşların Faydası", "Temizlik", "İhtiyarlara Riayet", "Sabah İşi", "Arı", "Öküz", "Çayır, Kuru Ot", "Nezaket, Kerem, Merhamet", "Un, Ekmek", "Buz, Kutuplar, Nakat-ı Asliye, Kızaklar, Renler Laponlar", "Büyük Kardeşin Dersleri", "Gündüz – Gece", "Mesrur Olmanın Çaresi", "Kelebek – İpek Böceği", "Mekteb", "Vatan Osmanlı Devleti", "Kağıt", "Orman Cenab-ı Hakk'ın İyiliği", "Ormanda Bulunan Nebat ve Hayvanlar", "Ormanda Bulunan Hayvanlar", "İyi Huylu Olalım", "Kirpi", "Ormanda Bulunan Hayvanlar (Mabaad)", "Necib ile Hasta Validesi", "Çarşaflar, Keten, Bez", "Hayvanlara Fena Muamele Etmeyin", "Kümes Hayvanları", "Köpek", "Bir Çocuğun Duası", "Mescid – Cami", "Deniz – Fırtına", "Bora – Vapur", "Bir Gömleğin Tarihi", "Pamuk

Ağacı", "Dağ – Yığını", "Dağ – Bozlaklar", "Doğruluk", "Adi Saat Çalar Saat", "Koyun – Yün", "Ay – Seyyareler – Savabit".

14. **İbtidâî Sarf**, İstanbul, Şems Matbaası, 1327 – 1329, 51s.

İbtidâî mektep öğrencilerine lisanın kurallarını öğretmek amacıyla hazırlanmıştır. Kitapta konuyla ilgili resimler, alıştırmalar, ezberler yer almaktadır.

İçindekiler

İçindeki yan başlıklardan bazıları şunlardır:

İbtidâî Sarf; İsim, Tenbih, İsmin Tahlîli, Sıfat, Tenkîd, Nokta, Virgül, Noktalı Virgül, Zamîr, Mâzî-i Şehûdî, Mâzî-i Naklî, Hal, Muzâri, İstikbâl, İltizâmî, Emr-i Hâzır, Emr-i Gâib.

15. **Resimli Küçük Târîh-i Osmânî**, İstanbul, Artin Asadoryan ve Mahdûmları Matbaası, 1327, 80s.

Kitapta Osmanlı Padişahları ve bu padişahların dönemlerindeki önemli savaşı ve olaylar anlatılmaktadır. Konuların sonlarında sorular ve padişahların resimleri bulunmaktadır. İbtidâî mektepler için hazırlanmıştır.

İçindekiler

Târîh-i Hicrî, Türkler, Ertuğrul Bey, Birinci Pâdişâh Sultân Osmân Gâzî bin Ertuğrul, İkinci Pâdişâh Sultân Orhân Gâzî, Üçüncü Pâdişâh Sultân Murâd Hüdâvendigâr, Dördüncü Pâdişâh Sultân Yıldırım Bâyazîd, Fâsıla-i Saltanat, Beşinci Pâdişâh Çelebi Sultân Mehmed, Altıncı Pâdişâh İkinci Sultân Murâd Hân, Yedinci Pâdişâh Fâtih Sultân Mehmed, Sekizinci Pâdişâh İkinci Sultân Bâyazîd, Dokuzuncu Pâdişâh Yavuz Sultân Selîm, Onuncu Pâdişâh Sultân Süleymân-ı Kânûnî, On Birinci Pâdişâh Sultân İkinci Selîm, On İkinci Pâdişâh Üçüncü Sultân Murâd Hân, On Üçüncü Pâdişâh Üçüncü Sultân Mehmed, On Dördüncü Pâdişâh Birinci Sultân

Ahmed-i Evvel, On Beşinci Pâdişâh Birinci Sultân Mustafa, On Altıncı Pâdişâh İkinci Sultân Osmân, On Yedinci Pâdişâh Dördüncü Sultân Murâd-ı Râbi, On Sekizinci Pâdişâh Sultân İbrâhîm, On Dokuzuncu Pâdişâh Avcı Sultân Mehmed, Yirminci Pâdişâh Sultân Süleymân-ı Sânî, Yirmi Birinci Pâdişâh İkinci Sultân Ahmed, Yirmi İkinci Pâdişâh İkinci Sultân Mustafa, Yirmi Üçüncü Pâdişâh Üçüncü Sultân Ahmed, Yirmi Dördüncü Pâdişâh Birinci Sultân Mehmed Hân, Yirmi Beşinci Pâdişâh Üçüncü Sultân Osmân, Yirmi Altıncı Pâdişâh Üçüncü Sultân Mustafa, Yirmi Yedinci Pâdişâh Birinci Sultân Hamîd, Yirmi Sekizinci Pâdişâh Üçüncü Sultân Selîm, Yirmi Dokuzuncu Pâdişâh Dördüncü Sultân Mustafa, Otuzuncu Pâdişâh Sultân Mahmûd-ı Sânî, Otuz Birinci Pâdişâh Sultân Abdülmecîd. Otuz İkinci Pâdişâh Sultân Abdülazîz, Otuz Üçüncü Pâdişâh Beşinci Sultân Murâd, Otuz Dördüncü Pâdişâh İkinci Sultân Hamîd.

16. **Yeni Usul Muallim Sarf İkinci Senesi**, İstanbul, Matbaa-i Jirayir, 1327, 120s.

Eser Osmanlıcanın kurallarını içermektedir ve Fransız mekteplerinde okutulan bazı yazarların hazırladığı kitapların tarzına ve usulüne uygun olarak çocukların kolayca anlayacakları şekilde hazırlanmış ve okutulan bazı mekteplerde de faydası görülmüş bir eserdir.

İçindekiler

Bazı Mülâhazât

Anlatılan kuralların akılda kalıcı olması için kitapta birtakım ödevlere yer verildiği ifade edilmektedir. O dönemde lisanın kurallarını öğretmek için yazılan kitapların pek çoğunun çocukların anlayabilecekleri nitelikte olmadığı belirtilir. Ahmed Rasim on beş, on altı sene evvel yazmış olduğu kitabı tekrar gözden geçirip ilaveler yaparak bir yayınladığını belirtir.

Yeni Usul Muallim Sarf

Birinci Bab; İsim, Sıfat, Zamîr, Masdar, Fiil, Mürekkeb Fiiller, İşâret-i Tahrîriye.

17. **Yeni Usul Muallim Sarf Birinci Sene**, İstanbul, Matbaa-i Jirayir, 1327, 70s.

Eser Osmanlıcanın kurallarını içeren sade, anlaşılır bir eserdir. Osmanlıcayı yeni öğrenmeye başlayanlar için uygundur.

İçindekiler

İfâde

Ahmed Rasim bir lisanı öğrenmek için onun kurallarının bilinesi gerektiğini düşünür. Lisanımızda buna benzer pek çok eser yazılmış olmakla beraber genelde bu kitaplar çocukların anlayabilecekleri şekilde yazılmamıştır.

18. **Yeni Usul Muallim Sarf (Üçüncü Sene)**, 5.bs., İstanbul, Artin Asadoryan ve Mahdumları Matbaası, 1328, 232s.

Yeni Usul Muallim Sarf adındaki kitapları takip eden bir kitaptır. Hem ilmi hem de nazari bir eserdir.

19. **İbtidâî Kırâat**, Dersaâdet, Şems Matbaası, 1328–1330, 64s.

İç kapakta belirtildiğine göre kitap hece esası üzerine yazılmıştır. Öğrencilere medenî terbiye derslerini vermek için birtakım cümle ve fıkralar bulunmaktadır. Yeri geldikçe okuma parçalarıyla ilgili resimlere de yer verilmiştir.

İçindekiler

İbtidâî Kırâat Birinci Kısım; Hurûf-ı İmlâ 1.Kaç 2.Vatan 3. Arkadaş 4. Mekteb 5. Kânûn 6.Osmânlı 7. Vazîfe 8. Fakirlere Yardım 9. Kiraz 10. Tarlalarda 11. Küçük Farfaralar

İkinci Kısım Düz Kırâat; Çocuğum, Ali ile Kuzu, Mesûd Olmak İçin, Dah Dah, Küçük Doktor (Oyun), İki Açgözlü, Doğruluk, Atlar ile Küçük Köylü, Her Şeyi Beğenmemezlik Etmeyelim, Bayram Günü, Büyüyünce Ne Olacaklar?, Fenalığa Götüren Heves, Küçük Keçi Çobanı, Bir Bahar Sabahında Pencere Önünde, Sevgili Vatan.

20. **İbtidâî Eşyâ Dersleri**, İstanbul, Şems Matbaası, 1329, 66s.

Okumaya alışmış olan ibtidâî mektep öğrencileri için anlaşılır bir şekilde hazırlanmıştır. İçinde çocukların anlamasını kolaylaştırmak için alıştırmalar, ödevler, sualler bulunmaktadır. Kitapta konuyla ilgili resimler ve alıştırmalar da yer almaktadır.

İçindekiler

Başlıklardan bazıları şunlardır:

Çocuklar Ne Okumalıdır?

1. Haftanın 7 Günü 2. Senenin 12 Ayı 3. Senenin Dört Mevsimi 4. Tabîatın Üç Zümresi.

Ana, Baba Yurdundan 1. Evlerimiz 2. Bir Ev Yapmak İçin 3. Evde Yakılan Şeyler 4. Işık (Tenvîr) 5. Hânenin Hıfz-ıs-sıhhası 6. Giyeceklerimiz 7. Yiyeceklerimiz 8. Yiyeceklerimiz 9. İçeceklerimiz 10. Vücûdumuz 11. Vücûdumuz (Mâbad) 12. Beş Duygu (Havâs-ı Hams) 13. Hıfz-ıs-sıhha Kitabı,

Su- Hava- Ziyâ, Birkaç Nasîhat Daha, Vazife-Zebde

Tarlalar Arasında 1. Nebat 2. Çiçek-Yemiş (Meyve) 3. Buğday, 4. Buğdaydan Yapılan Şeyler 5. Hubûbât 6. Bağ Bozumu 7. İspirto 8. Sınâî İspirtolar, 10. Yemiş Ağaçları 11. Ağaçlar

Kelimelerin Zebdesi Nebâtât Zümresi 12. Ovada – Duvar 13. Ev Hayvanları 14. Derileri Kıllı Av Hayvanları 15. Kuş 16. Kuş (Mâbad) 17. Balıklar 18. Böcek 19. Arı

Vazife - Zebde

Kelimelerin Zebdesi Hayvan Zümresi 1. Hayvânât 2. Av Hayvanları

Yer Arasında 1. Taşlar 2. Madenler 3. Demir – Fâidesi 4. Maden Kömürü – Maden Ocakları 5. Kullandığımız Adi Taşlar 6. Tuz

Vazîfe – Zebde

Gök ile Yer Arasında 1 Hava 2. Rüzgâr 3. Su 4. Buhar 5. Bulut, Yağmur, Kar Dolu 6. Cisimlerin Üç Hali 7. Fırtına 8. Ziyâ

Vazîfe – Zebde

Kelimelerin Zebdesi Maden Zümresi

Büyük İhtirâlar 1. Matbaacılık 2. Lokomotif 3. Buharlı Gemiler 4. Telgraf 5. Telefon

21. **Yeni Sarf Dersleri (Beşinci Sınıf İkinci Kısım)**, İstanbul, Yeni Matbaa, 1340–1924, 118s.

İç kapakta belirtildiğine göre bu eser ilk mektepler müfredatı programına göre sarf dersleri için hazırlanmıştır. Kitabın sayfalarında konu anlatılmakta sayfa sonlarında ise konuyla ilgili alıştırma ve ödevler bulunmaktadır.

22. **Doğru Usûl Kırâat**, Birinci Tab, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1926, 156s.

Kitabın sonunda fihrist yer almaktadır. Kitapta Ahmed Rasim kimi kendisine ait olan çoğu da çeşitli yazarlara ait olan okuma parçalarına ve zaman zaman da şiirlere yer vermiştir.

Fihrist

Herkesin Herkese Borcu, Kahraman Tûfân Çavuş, Anadolu Toprağı, Şehîd İsmâîl – Gazi Küçük Mehmed, Bir Türk Neferi, Bayram, Gazi, Gazi Güvercin, Hasta Arkadaş, Hâkimiyet-i Milliye, Devletimizin Adı, Kavgaların Sonu – Bir İhtiyar Türk, Ah!.. Benim de Kanatlarım Olsa! Biz Nasıl Kurtulduk? Türk Uçakları, Eski Mekteblerdeki Dayak, Son İmtihândan Sonra, Gayret-i Milliye, Mekteb Hapishanesi, Vatan Haritası, Eski Bir Masal, Vatan Tarihi, Renkler, Kumru, Mektebden Dükkana, Ticâret Nedir? İyilik Kayıp Olmaz, İnci – Mercân, Yaşasın Cumhuriyet! Çiçek Dal Koparırken, Yedi Kardeşler, Dumlupınar, Bir Numûne Çiftliği I, Numûne Çiftliği II,

Bir Çiftlik Manzarası, Türklerde Vatanî Ahlâk, Ay Tutulması, Mektep Taburu, Ezân, Bir Mağlubiyetten İbret, Bir Seyyâhın Defter-i Hâtırâtından, Rüzgârın Himmeti, Yusuf'un Kahramanlığı, Normandiya'nın Garkı, Korku Usluluğun Başlangıcıdır, Sıtmalı Köy I, Sıtmalı Köy II, Kiyumtel, Altın Peygâr.

23. **Yeni Sarf Dersleri Dördüncü Sınıf Birinci Kısım**, Yeni Tab, yy, Türk Matbaası, 1926, 80s.

İlk mekteplerin müfredatına uygun olduğu belirtilir. Girişte dördüncü sınıflara haftada bir ders okutulduğu yazılıdır.

İçindekiler

1. İsim 2. Sıfat 3. Zamîr 4. Masdar 5. Fiil (6 atlanmış) 7. Hâl 8. İstikbâl 9. Muzâri

2.7. Diğerleri

1. **Cümel-i Hikemiye-i Osmaniye**, İstanbul, (S) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1303, 64s.

İçindekiler

"İfade-i Meram"

Osmanlı edebiyatçılarının bazılarının eserlerinden aldığı hikmetli ifadelerden oluşmaktadır. Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiye adlı eserinde Osmanlı edebiyatçılarının da hikmetli ifadelerinin olduğunu belirtmiştir. Bu eserdeki ifadeler onun bu sözünün ispatıdır.

"Cümel-i Hikemiye-i Osmaniye"

Burada Ekrem, Şinasi, Kemal, Ebuzziya, Tevfik, Ş. Sami Bey, Said Bey, Halil Edib gibi isimlerden yaptığı alıntılar yer almaktadır.

"İtizar"

Bu bölümde bazı dizgi hatalarından dolayı özür diler.

2. **Arabların Terakkiyat-ı Medeniyyesi**, İstanbul, (A. Mavyan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1304, 128s.

Eser 128. sayfada yarım kalmıştır.

İçindekiler

İfede-i Meram başlığı altında lisanımızda Arapların medeni gelişimini gösteren eserlerin yetersizliğine değinilmiş ve bu boşluğu doldurmak için bu eserin hazırlandığı ifade edilmiştir. Ahmed Rasim bu kitabın kimi parçalarını Fransız yazar Gustav Lebon'dan almıştır. Daha sonra çeşitli başlıklar altında Arapların İslamiyet'ten önce ve sonraki medeni gelişimi, siyasi olaylar, çeşitli coğrafyalara olan fetihleri kronolojik olarak anlatılır.

3. **Elektrik**, İstanbul, Mihran Matbaası, 1304, 104s.

İçindekiler

İfade-i Meram

[Birinci Bab] Elektrik, Elektrikiyyet-i Müteharrike, Pillerin Hizmeti, Elektrik Bilteşvik, Tesirat-ı Elektrikiyye, Elektriğin Sürati, Elektrikiyyet-i Mıknatısıkiyye, İnsanlarda Elektrik Var mıdır?, Elektriğin Tıbba Ait Ciheti, Elektrikiyyet-i Havaiye, Elektrikiyyet-i Arziye, Elektrikiyyet-i Nebatiye, Alaim-i Havaiye-i Elektrikiyye

İkinci Bab; Mıknatısiyet, Mıknatısiyet ve Elektrikiyyet-i Arziyye, Lahika, Keşfiyyat-ı Ahireden Olan Telefon Üzerine Bir Nazar-ı Tarihiyye, Mikrofon, Torpiller.

4. **Garaib-i Adat-ı Akvam**, İstanbul, (A. Mavyan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1304, 128s.

İçindekiler

Başlıklardan bazıları şunlardır:

İfade-i Meram; Arakel Efendi'nin neşrettiği Osmanlı Kitabhanesi adlı külliyatı dâhilinde kendisinin de birkaç parça eser yazdığını ifade eder. Milletlerin adetlerinin farklarının ortaya koyulmasının faydalı olabileceğini düşünür.

Garaib-i Adat-ı Akvam, Dinkalılar, Diyorlular, Bongoluların Garaib-i Adatı, Niyam Niyamlar, Ümid Burnu Ahalisinin Suret-i Tezevvücü, Muntabu Ahalisi, Husuf-ı Kamer Vaktinde Peru Ahalisinin Şamata ve Telaşı, Çamur Yiyen Kabile, Eskimoların Bir Adat-ı Kabihesi, Kırgızlarda Alaka Yarışı, Kırgızlarda Düğün, Buhara'da Suret-i İdam, Taşkentlilerin Taamı, Pilavı Hazım İçin Tuhaf Bir Fikir, Taşkentlilerde Vaz-ı Haml Usulü, Sünnet, Taşkent'te Nikah Usulü, Zincir Memuru, Bir Kralın Muhakeması, Ebedi Hayat Olması Men-i Saadet, Ruhlar Tekkesi ve Çilingir Taşları, Garaib, Çin'de Usul-i İzdivaç, Öküz, Koyun, At, Merkeb, Deve, Geyik, Köpek, Fasulye, Kırgızlar.

5. **Terakkiyat-ı İlmiyye ve Medeniyye**, Kostantiniye, Matbaa-i Ebuzziya, 1304, 71s.

İçindekiler

Terakkiyat-ı İlmiyye ve Medeniyye

Maksad-ı Şüru, Çinliler, Çin'in Medeniyet-i Kadimesi, Konfosyos ve Çin Cemiyatı, Mısriler, Asuryalılar, Fenikeliler Kartaçyalılar, Millet-i Museviye, İraniler, Eski Yunaniler, Romalılar, Araplar, Terakkiyat-ı İlmiyye ve Medeniyye, Medeniyyet

veTerakkiyat-ı Evveliyeden Tabaatın İcadına Kadar, Tabaatın İcadından Sonraları, Dekarat'tan Fransa Cumhuriyetinin Teşekkülüne Kadar, Asr-ı Cedid Ulema ve Fuzela ve Hükeması, Bedayi-i Keşfiyyat ve İhtiraat-ı Beşeriyye, Muharrikler, Alet-i Dakika, Elektrikiyyet ve Tatbikatı.

6. **Teşekkül-i Cihan Hakkında Fikr-i İcmali**, Kostantiniye, Matbaa-i Ebuzziya, 1304, 72s.

İçindekiler

Teşekkülü Cihan

Mukaddemat; 1. Cihan Nedir?, 2. Gök, 3. Ziya, 4. Tahlil-i Ziya, 5. Ziyanın Sürati, 6. Nücum, 7. Yıldızların Terkibatı, 8. Bizim Cihanımız, 9. Meslek-i Şemsi, 10. Kavanin-i Sema, 11. Kepler KAvanini, 12. Nivton Kanunları, 13. Seyyaratın Hareketi ve Onların Peykleri, 14. Yıldızlar Adi Güneştir, 15. Avalim Nasıl Mahvoluyor, 16. Avalim-i Gayr-ı Meriye

Eserin 53. sayfasına kadar bu başlıklarla kâinatı, gökcisimlerini vb. anlatmış. Sonra tekrar

Teşekkül-i Cihan

1. Namütenahi Ebediyet, 2. Madde-i Namütenahi: Esir, 3. Zerrat - Ecza-i Ferdiye – Ecsam, 4. Sehab-ı Muzilerin Mebde ve Teşekkülü, 5. Sehab-ı Muzileri Fezada Muvazenetleri, 6. Cihan Namütenahi Mi?, 7. Sehab-ı Muzilerin Kendi Etraflarında Devirleri ve Neticesi, 8. Halkaların Teşekkülü, 9. Bu Halkaların Peyke Tahavvül Etmeleri, 10. Güneş, Şibh-i Kevkebler, 11. Kuyruklu Yıldızlar.

Kâinat, yıldızlar, gökcisimleri vb. hakkında bilgi veren küçük bir eserdir.

7. **Hazine-i Mekatıb yahut Mükemmel Münşeat**, İstanbul, (A. Mavyan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1306, 306s.

Ahmed Rasim bu eseri Mustafa Reşid ile beraber hazırlamıştır. Girişte "Tarifat" başlığı altında mektupların nasıl yazılması gerektiği ve mektup yazımı ile ilgili dikkat edilmesi gereken birtakım kurallar üzerinde durur. Daha sonra çeşitli

başlıklar altında mektup, tebrik, teşekkürname, mazeretname, tazirname, duaname, poliçe senedi, açık bono, çek, arzuhal, senet vb. karşılıklı yazışmaları, bunlarda dikkat edilmesi gereken hususları, örnekleriyle beraber anlatır. Özel veya resmi yazışmalarda kullanılması gereken tabirler nelerdir, bu tür bir yazışmada nasıl cevap verilir. Eserin sonunda 13 sayfalık bir "Fihrist" bölümü bulunmaktadır. Eser daha sonra pek çok defa basılmış, sonraki baskılarında ilaveler yapılmıştır. Görebildiğimiz son baskı 6. baskıdır. 6. baskı **İlaveli Hazine-i Mekatıb Yahut Mükemmel Münşeat**, İstanbul, (A. Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1318, 416s. şeklindedir. Bu 6. baskıda Mustafa Reşid'in adı yer almamaktadır.

8. **Resimli Lügat**, İstanbul, (Artin Asadoryan) Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1309, 168s.

Ahmed Rasim'in Halil Vahid ve Reşadla beraber hazırladığı bir lügattir.

Eserin girişinde belirtildiğine göre bu lügat Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerle beraber Türkçeleşmiş olan ecnebi kelimelerden, ıstılahlardan oluşmaktadır.

Girişte kitapla ilgili bilgi verildikten sonra "Rumuz" başlığı altında eserdeki kısaltma ve sembollere yer verilmiştir. Eserde yer yer kelimelerle ilgili resimler de bulunmaktadır.

Eser yarım kalmış ve "bevl" kelimesiyle bitmiştir.

9. **Romanya Mektubları**, İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1333, 180s.

İçindekiler

Romanya Mektubları, Dobruca Yolunda, 1. Otele Varıncaya Kadar, 2. Balkanlar – Sofya, 3. Sofya'da Güzellik, 4. Sofya'da Bir Gündüz, 5. Plevne'ye Kadar, 6. Varna'ya Kadar, 7. Varna'dan Mecidiye'ye, 8. Mecidiye'de Bir Gece, 9. Mecidiye'de, 10. Karargâha Doğru, 11. Nerde Karargâha Bulundu, 12. Ulah Köyleri Arasında, 13. Karargâh – Silistreol Muharebesi, 14. İbrahil'e Duhul, 15. İbrail'de,

16. İbrail'de, 17. Vadeni Muharebesi, 18. Madam K. N. ile Ben, 19. İbrail'de Birkaç Gün Daha, 20. Bükreş'e İniş, 21. Bükreş'te İki Gece Bir Gün.

Bu eserler dışında bizim ulaşabildiğimiz kütüphanelerde göremediğimiz yalnız Milli Kütüphane'nin online katalogunda rastladığımız ve Muzaffer Gökman'ın[10] künye bilgilerini şu şekilde verdiği ders kitaplarının içine dahil edebileceğimiz şu kitaplar da mevcuttur:

10. **Elifbadan Sonra**, İstanbul, Karabet Matbaası, 1317, 32s.

11. **Elifba**, İstanbul, Mekteb-i İptidai Yeni Kütüphanesi, 1320, 44s.

12. **Osmanlı Tarihi**, İstanbul, Stepan Matbaası, 1307, 83s.

13. **Derd-i Dil**, İstanbul, Arakel Kütüphanesi, 1307.

Ahmed Rasim'in şiirlerini **Asar-ı Hayal** adlı bir mecmuada topladığına dair bir bilgi bulunduğunu ifade eden Ergun, Ahmed Rasim'in bu isimde basılmış bir eserine rastlanılamadığını ifade eder (Ergun; ty: 343–344).

Ahmed Rasim **Türk Lügatı** adlı bir lügat yazmaya başlamış ancak K harfine kadar yazabilmiş eser yarım kalmıştır (Ergun; ty: 348). Bu eser tarafımızdan görülmemiştir.

Muzaffer Gökman, Ahmed Rasim'in **Tarih-i Ticaret** isimli yazısının kitap haline gelip gelmediğinin tereddüt konusu olduğunu ve bazı araştırmacıların yalnız kitabın adını vermekle yetindiğini ifade eder (Gökman, 1989: 888).

Muzaffer Gökman, Ahmed Rasim'in II. Abdülhamid'in saltanatının 25. yıldönümünde verilen buyruk üzerine Darülaceze kurumu hakkında **Darülaceze** adlı

[10] Muzaffer Gökman, **Ahmet Rasim İstanbul'u Yaşayan ve Yaşatan Adam**, C:II, İstanbul, Çelik Gülersoy Yayınları, 1989, s. 873, 883.

bir gayet tumturaklı bir kitap yazarak takdim ettiğinden bahsettiğini ifade eder (Gökman, 1989: 872).

Muzaffer Gökman, Ali Canip Yöntem'in Hayat Mecmuası, sayı:44, yıl:1927'deki bir makalesinde Ahmed Rasim'in **Matbuat Tarihine Methal İlk Büyük Muharrirlerden Namık Kemal** adlı monografiyi hazırladığını kaydettiğini belirtir (Gökman, 1989: 882).

I. BÖLÜM: GEÇİŞ DÖNEMLERİ

1.1. Doğum

Doğacak olan çocuk için hazırlıklar yapılırdı. Kundak, beşik hazırlanır; yeşimler, inciler, Çin hurması çekirdeklerinden nalınlar, gümüş güğümler, çividi mavi boncuklardan nazar takımları, çörekotu, kebabiyeler, anasonlar, Hacı Bekir'in acı badem ezmeleri, tülbentler, bezler, kauçuktan emzik ağızlıkları alınırdı. Şallar, örtüler, başlıklar, mantolar, pelerinler, battaniyeler hazırlanırdı (MŞE, 146).

Ahmed Rasim saray adetlerinden olduğu üzere beşik alayı resmini **Tarih-i Ata**'dan nakletmektedir. Buna göre bir şehzade doğduğunda padişah kethüdası aracılığıyla darphanede gümüş kabaralı süslü bir beşik yapılırdı. Beşik kethüda önde olduğu halde başefendi, baş kollukçu, nöbetçi başı, çantacı, haftancı denilen saray memurlarıyla Enderun ve koğuş ağalarından birkaç kişinin ellerinde saygı ile tutularak harem dairesinin divan yerine bitişik kapısına kadar getirilirdi. Oradan da darüssaade ağası, hazinedar ağa, hazine vekili, baş kapı gulamı ve nöbetçi bulunan diğer ağalar, istikbal ederek padişah haremine beşiği getirirlerdi. Ertesi gün ise bu görevlilerin hepsine hediyeler dağıtılırdı (RHOT I, 362).

Padişahın bir çocuğu dünyaya geldi mi darüssaade ağasının oda lalası silahtar ağaya müjde verir, ağa da lalaya bir bohça hediye ederdi. Doğum silahtar ağa tarafından duyurulurdu. Doğan çocuk erkek ise "beşinci yeri" denilen yerdeki toplar yedi, kız ise üç gün beşer nöbet atılırdı (RHOT II, 634–635).

Tarihimizde genel şenlik ve donanmalar ya fetih ve zaferden sonra ya da doğum, sünnet, evlenme töreni sırasında yapılmaktaydı. Sultan III. Mustafa'nın (1757–1774) da Hibetullah adlı kızı dünyaya gelince İstanbul'da on gece on gün düğün yapılmıştı. Yazar bu şenlikle ilgili şair Haşmet'in yazdığı **Veladetname-i Hümayun** adlı eserin önsözünden aktarmalarda bulunur. Buna göre Sultan Mahmud (1730–1754) ve Sultan Osman'ın (1754–1757) çocukları olmamış, bu da Osmanlı hanedanın devamı noktasında endişelere yol açmıştı. Sultan Mustafa'nın da bir çocuğu olunca bu büyük bir sevinç yaratmış ve Osmanlı geleneğinde olduğu gibi İstanbul'da etraf ışıklandırılıp süslenerek şenlik düzenlenmişti (TM, 10–12).

Vakanüvis Ahmed Vasıf Efendi de çeşitli eserlerinde bu doğum dolayısıyla yapılan şenliğe yer vermiştir. Ahmed Rasim ayrıca **Vasıf Tarihi**'nden de aktarmalarda bulunur. Buna göre İstanbul'un her yerinden bu şenlikte zurna, davul, saz, tambur sesleri nağmeleri gelmekteydi. Hokkabazlar insanları şaşırtıyor, dans edenler halkı etkiliyordu. Paşakapısı amber renkli kandiller, garip heykeller, acayip resimler ve avizelerle süslenmişti. Bu şenlikte içi dışı çeşitli renklerde olan kandillerle işlemeli ve benzeri görülmemiş bir camii de yapılmıştır. Şenlik günlerinin sonunda esnaf alayı düzenlenir, her esnaf takımı kendi sanatının gereğine göre eğlenceye katılırdı. Daha sonra deniz üzerinde ışıklandırma yapılır, sallar üzerinde çeşitli eğlenceler yaratılırdı. Denizde döner çark gibi sanatlı ışıklandırmalarla yer yer yeni çıkan hava fişekleri fırlatılır, her sanat ocağı farklı bir gecede sanat gösterirdi (TM, 12).

Ahmed Rasim, Haşmet'in doğum dolayısıyla yapılan bu büyük donanmayı ayrıntıları ile anlattığını ve XVIII. yüzyıl İstanbul'unun yaşayış durumunu bize aktardığını belirtir. Yazar hem Haşmet'in eserinden hem de **Vasıf Tarihi**'nden büyük donanma ile ilgili bilgiler aktarmaktadır. Büyük donanmada saray, saray meydanı, çeşitli köşkler kandiller, şamdanlar, avizeler vb. ile aydınlatılır, süslenir, donatılırdı (TM, 13–17).

Bu doğum şenliğinde her esnaf topluluğu kendi sanatına uygun renk renk kıyafetler işlemeli elbiseler giyer, komik, şaşılacak şekilde davranırlar, kurallarına göre alaylar düzenlerlerdi. Örneğin ciltçiler ve kâğıtçılar renkli kâğıtlardan cübbe, gece külahı, başlarında acayip şekilde tepesi sivri külahlarla çeşitli bayrak ve fenerlerle geçide katılırdı. Kürkçüler çeşitli renklerde postlarla ayı, kurt, köpek şekillerinde olarak Alay Köşkü altından geçerlerdi (TM, 16–17).

Doğum şenliğinde sarayda ip cambazları, diğer oyuncular bulunmakta, çengiler çalgı çalmakta, geceleri hayal oyuncuları sanatlarını göstermekteydi. Çalgılar çalınıp şarkılar söylenmekteydi (TM, 17).

Şenlik gecesi çeşitli maskaralıklar yapanlara da rastlanırdı. Haşmet, tuhaf şekilde giyinip eşeğini de Deccal'in Eşeği'ne döndüren birinin yanına birkaç zıpır herifi alıp halk yeterince eğleniyor mu diye teftişe çıktığını yazar (TM, 17–19). Bundan başka bir eşeğe binip yanına da birkaç kişi alan biri de nerede süslü, güzel bir

ev, dükkân görse yanındakilere define var iddiasıyla bahçesini kazdırtmaya çalışır, sahibinden para alırsa dokunmazdı (TM, 19–20).

1.2. Çocuk-Çocukluk

1.2.1. Çocuğun Yetiştirilmesi ve Aile Terbiyesi

Ahmed Rasim, İstanbul'da eskiden çocuk terbiyesinde korkunun önemli bir yerinin bulunduğunu; hatta ninnilerde bile bunu görmenin mümkün olduğunu ifade eder. Çocuk korkunun pek çok çeşidiyle yetişirdi. Yazar çocuğu korkutma şekillerine değinir. Daha yürümeye başlamamış bir çocuk gözünü alan parlak bir cisme mesela bir mangala elini uzatacak olsa çocuğu korkutmak için "cız" denirdi. Bebek eline herhangi bir cisim geçirip ağzına atacak olsa yine onu engellemek için "öö, kaka" gibi ifadeler kullanılırdı. Bütün bu sözlerle çocuk kumanda edilmeye çalışılırdı. Çocuğu korkutmanın bir diğer yolu da "köpek geliyor" demekti. Özellikle çocuklar uyumayınca köpek geliyor diye korkutulurdu. Bunun yanı sıra kedi sesi taklit edilir, duvara, kapıya vurulur, bağıra bağıra geçen satıcı, dilenci sesinden sonra "aaa" denir ve böylece çocuğun korkması sağlanırdı. Çocuk daha yeni yeni emeklerken, sıralarken "pat olursun, uf olursun" diye tehdit edilirdi. Ayrıca çocuklar hayali unsurlarla da korkutulurdu. Bu hayali yaratıklar içinde en çok adı geçen "umacı" olurdu. Umacı ile beraber iyi saatte olsunlardan cin, bunlardan başka peri, dev, cadı, hortlak, evliya çocukları korkutmak için söylenen diğer hayali varlıklardı. Yazar eskiden, yani çocukken bu kelimelerin adının bile sinir bozduğunu ifade eder (F, 4–6).

Ahmed Rasim çocukken kendisinin de Merkezefendi'nin sandukasında bulunan sarığının çözülüp geleceği ve yaramazlık yapan çocuğun boynuna sarılıp onu boğacağı şeklinde korkutulduğunu belirtir. Ayrıca geceleri ev ev yaramaz çocuk arayan fıldır göz, kocaman kara kedi ve su kemerinden sabaha yakın usul usul inerek kemerdeki yuvasında yaramaz çocukları parça parça ettikten sonra yiyen ejderha ile de çocuklar korkutulurdu (AS, 133–134).

Çocuğu cezalandırmanın çeşitli yolları vardı. Bu cezalandırma usullerinden biri çocuk uygun karşılanmayan bir söz söylediğinde ağzına biber sürmekti (F, 14). Çocuk terbiye edilme adına bazen de dövülürdü. Çocuğun sadece anne babası değil sütninesi dahi gerek gördüğünde çocuğu döverdi (F, 37). Kimse de neden dövdün demezdi (F, 121). Yazar, büyük anaların çok yaramazlık yapan çocukları "şu beşkardeşi görüyor musun" şeklinde tehdit ettiklerini ifade eder (GA, 18). Dayaktan başka çocuk bir yere kapatılmak suretiyle de cezalandırılabilirdi (F, 64). Ancak gerek mekteplerde gerek aile içinde çocuk terbiyesi adına daha çok dayağa başvurulurdu. Hatta bir zat Ahmed Rasim'e çocukken babasından yarım saat boyunca dayak yiyip sonra babası tarafından ağaca asıldığını söyler (F, 149).

Aileler yaramazlık eden çocuklarını "umacı geliyor", "kuyu anası çıkıyor" diye korkuttukları gibi tramvay güzergâhında oturanlar bunları söylemeyi unutup, "aman yavrum tramvay geliyor, sus" derlerdi. Yazar, bizim çocuklara tramvay değil şimendifer geliyor denilse onların yine tünel geçeceğini söyler (ŞM III, 169–170).

Yazarın ifadesiyle analarımızın kendilerinden başka bir de kuyulardan, hamamlardan çıkardıkları analardan bazıları yok sakaldan ak sakala gelmek üzere bulunduğu yaşta bile korkardı. Bu korku dolayısıyla geceleri kuyu başına inemeyenler bulunurdu (RS, 173).

Ahmed Rasim okullarda, camilerde özellikle evlerde çocukları "garip gelenek, acayip alışkanlıklar" dediği korkutarak yetiştirmenin aleyhinde olmamız gerektiğini belirtir (RS, 179).

Çocuklar sosyal terbiyemizde, aile terbiyemizde sahte, cahilane uyduruşlar, masallar, bilmeceler, kırk yalan hikâyeleri ile büyütülür, meddahlar, karagözler, orta oyunları bu yalanların kıymetini arttırırdı. Yazar kendisinin de söz anlamaya başladığından beri evde, sokakta, okulda, misafirlikte, kahvede, oyun yerlerinde yalan dinlemekle büyüyüp yetiştiğini belirtir. Çocuklar evlerde dadıdan, dayeden, halayık eskilerinden, sütnineden, laladan, çubuktardan vb. yalan dinleyerek büyürdü. Çocuklar dev hikâyeleri, şahmeran kıssaları, kesik baş, ummacı, cin, peri, cadı, hortlak, hayalet, evliya, şüheda gezinişleri, baba tutkası, uğrama, çeşme başı efsanesi, fal, sihir kâğıt açma, iğneli sabun, içi kargacık burgacık dolu nüshalar, kırk hekim macunu, Arap zebellahı vb. ile "hu hu dervişler, kırk furun ekmek yemişler, daha var mı demişler" gibi yalan tekerlemelerle kandırılırdı (RS, 174–178).

Çocuk küçükken yemeği bir başkası tarafından yedirilirdi. Hatta Ahmed Rasim mektebe başlama çağında bile yemeğini kimi zaman başkasının yedirdiğini ifade eder. Yemekten sonra da çocuğun elleri ve ağzı sabunlu bir bezle silinirdi. Ayrıca çocuk yemeği üstüne dökmesin diye boynuna bir havlu bağlanırdı (F, 17).

Eski İstanbul'da kız çocukları analık vazifesiyle yetiştirilir, yemek pişirmek daha küçükken kız çocuklarına öğretilirdi (H, 9).

Çocuk terbiyesinde el öpme önemliydi. Çocuk büyüklerin ve önemli bir mertebede olanların eteklerini, onlardan küçüklerin ellerini öperdi (F, 110–111). El öpmek için bayram vb. gibi önemli bir olay olmasına gerek de yoktu. Evden çıkarken, mektebe giderken çocuk annesi dâhil kendinden büyüklerim elini öper, hayır duasını alırdı. Ahmed Rasim çocuğun daha terbiyeli, munis görünmek için sokakta saçlı sakallı kimi görürse elini öpüp duasını alması gerektiğini ifade eder. Çocuk büyüklerin elini öpünce büyükler de ona dua ederdi. Çocuk mektepte de hocanın, kalfanın elini öperdi (F, 26–27).

Ayrıca Ahmed Rasim çocuklara ait adab-ı muaşeretten de bahseder. Zengin, paşa gibi olan zatlar ve haremlerinin eteklerini, büyük olup da züğürt veya orta halli olan zatlar ve haremlerinin elini öpüp divan durmak, otur demeden oturmamak, oturulacak olursa da diz çökerek oturmak, öksürürken veya sümkürürken başını arkaya çevirmek, su içerken arkaya dönmek, para verilirse tok gözlü davranmak sonra alıp el etek öpmek, her suale "efendim" ile mukabele etmek, eğer çocuğa anne veya babası sorulacak olursa duruma göre eteklerinizden veya ellerinizden öperler, size dua ederler, hatırınızı sorarlar gibi ifadeler kullanmak çocuklara ait adab-ı muaşerettendi (GA, 9–10).

Yazar çocukluğu "meğer ne günlermiş" diyerek anlatır. Cüz kesesi boyunda, sefertası elde tin tin mektebe gittiklerini, ceviz torbası belde, meşin top cepte uçar gibi cami avlusuna gittiklerini, ağacın tepesinde kalmış bir avuç çitlembik için dört beş metre yükseğe çıktıklarını belirtir. Çocukluğun bol yemek, bol yemiş, bol uyku, iki üç tatlı söz, dört beş azar, beş altı şamar olduğunu söyler. Haftada bir de hamama gittiklerini yazar kaydetmektedir (GA, 5–6).

Aile içinde saygı önemliydi. Kardeşlerin bile zaman zaman birbirlerine siz şeklinde hitap ettiğini, kız kardeşin ağabeyine siz dediğini görmekteyiz (GH, 6–7).

Bunların dışında İstanbul'un sokaklarında aile terbiyesi almamış, sokaklarda yatıp kalkan çocuklar da vardı. Bunlar üstü başı perişan bir kıyafette, ayakları çıplak ve pis olur; soğuk olduğunda sol elini sağ, sağ elini de sol koltuk altında ısıtırdı. Bu çocuklar esnafın başına dert olur, dükkânlardan bir şeyler aşırır, bunların arsız alaylı tavırları bulunurdu. Çaldığı elmayı manavın göğsüne fırlatan, düşürdüğü Yahudi satıcıya da sataşan tiplere de rastlanırdı. Bazen bunlar "manava hampır, Yahudi'ye hampır" diyerek onlarla dalga da geçerdi. Yazarın belirttiğine göre bu avarelerden memleket çok çekerdi (EZ, 65–67).

Babasının yanında fesini öne düşürüp başında hilal biçimli bir açıklık bırakan, ellerini cebinde bulunduran, lakayt olan ve babasından sigara isteyen, namaz surelerini bilmeyen gençler büyükler tarafından yadırganırdı (EZ, 74).

1.2.2. Çocuğun Eğitim ve Öğretimi

Okumuş olduğumuz eserlerinden yola çıkarak söyleyecek olursak Ahmed Rasim özellikle çocukluk ve gençlik anılarına yer verdiği eserlerinde tahsil hayatına da yeri geldikçe değinmiştir. Ahmed Rasim çeşitli eserlerinde döneminin mahalle mekteplerini ve Darüşşafaka'yı bizzat yaşadıklarına dayanarak ayrıntılı olarak ele almıştır. Bununla beraber Enderun mektebi, medreseler, hususi mektepler, mürebbiyeler de yazarın eserlerinde anlatılmaktadır.

Çeşitli eserlerinde tahsilin ve tahsil hayatında yaşananların çocuk üzerindeki etkisine değinen Ahmed Rasim "Hocaya hürmet etmeyen zelil olur" hikmetinin tahsil ve terbiyenin birinci maddesi olduğuna inanır. Yazara göre bir yerde bu hikmete riayet edilmiyorsa o yerde fikr-i terakki uyanamaz (F, 145).

Yazar mektebin önemi üzerinde de durur. Hane, mektep, memleket bunlar derece derece yekdiğerinin büyüğüdür. İnsan, evinde hükmeden sosyal kanunların biraz daha büyüğünü mektepte, daha büyüğünü ise memlekette idrak eder (MŞE, 6).

1.2.2.1. Mahalle Mektepleri

Ahmed Rasim kendisinin de aldığı mahalle mekteplerindeki eski usul öğretim için "elif direk gibi, be tekne gibi" usulü der (F, 10). Mahalle mekteplerini pencerelerinde latif mozaikleri, duvarlarında kıymetli çinileri, hat üstatlarının yazıları, döşemelerinde nefis halıları, zarif rahleleri, baha biçilemez cüz keseleri, tezhipli ciltleri, üzerleri yağlı gibi parıl parıl parlayan falakaları, kısa, uzun sırık değnekleri, çeşitli kumaşlardan yapılmış pufla minderleri, bütün matematik kurallarını kendinde toplamış olan kerrat cetvelleri, "geldi gitti tahtaları", hoca ve kalfanın sarık ve cübbeleri bulunan bir mekân olarak özetlemek mümkündür (MŞE, 10).

1.2.2.1.1. Hoca Korkusu

Hocadan korku o dönem eğitiminde esastır. Ahmed Rasim çocuğun sadece kendisinin gittiği mektebin hocasından değil başka mekteplerin hocasından da korktuğunu söyler (F, 3). Çocuklar bazı hocalardan o kadar korkardı ki karşısına geçtiklerinde bildikleri dersleri bile unuturlardı (F, 108). Sadece çocuk değil mektebin kalfası, bevvabı[1], baş hafızı, âminci başı hocanın karşısında mum direk durur; sesinden, önündeki ders rahlesine sık sık vurduğu değneğin çat patından tir tir titrerdi (F, 3–4). Hoca korkusu ne hırsız, ne umacı, ne iyi saatte olsunlar vb. korkusuna benzerdi. Bu başka, kendini saydıran bir korkuydu (F, 6–7). Ahmed Rasim kendisinin de evlerinin karşısında oturan ve gayet yumuşak huylu, güler yüzlü olan hocadan korktuğunu ve ona yaklaşamayıp onu kafes arkasından gözetlediğini, kapı önünde ise onu görür görmez içeriye kaçıp kapıyı hızla kapadığını ve bir daha dışarı çıkamadığını söyler (F, 7–8).

Çocuklar hocadan o kadar korkardı ki hoca yaklaşmadan önce çok gürültülü, patırtılı olan mektep, hocanın kapıdan girmesiyle tenha bir yere dönerdi. Ahmed Rasim çocukken hoca deyince insanın ciğerini delecek kadar sert bakışlı, suratından aksilik akan, ağzından azar işitilen, koca hafız çocukları falakaya yıkan, döven birini hatırlar (F, 8, 15). Hocanın dayağı ana baba dayağından daha zorlu, dövecek vasıtaları daha çoktur (F, 9). Hatta bazı hocalar çocukları o kadar çok döverdi ki Hafız Paşa Mektebi hocasının falakada üç talebeyi öldürdüğüne dair söylentileri Ahmed Rasim

[1] Bevvab: çocukları evlerine getirip götüren okul hademesi

işitmiştir (F, 93, 108, 116). Ahmed Rasim de altı yedi yaşlarında iken bu hoca tarafından falakaya yıkılıp parmakları morarana kadar dövülmüştür (F, 150). Bu hocadan dayak yemesinin sebebi ise mektepten kaçmasıdır (G, 14–15). Hatta bu mektebin hocası Hafız İsmail Efendi'nin çocuk dövmekteki ünü bütün İstanbul'a yayılmıştır. Bu hoca mektep dışından olup cezalandırılmak için getirilenleri de falakaya yatırırdı (F, 111). Bu hoca için halk, hoca dediğin böyle olmalı, elinden sopayı düşürmemeli, derdi (F, 112).

Hoca, yaramazlık yaptığında çocuğu dövebileceği (F, 104) gibi kalfa da gerek görünce çocuklara tokat atar, değnekle vurur, kulak çeker, kulak kıkırdağını tırnaklar, hatta çocuğa elini açtırıp çocuğu ağlatana kadar eline vurur, bevvabın da yardımıyla falakaya yatırırdı (F, 33–34, 47). Bazı mahalle mekteplerinde ise dayak görülmezdi. Çocuklar farklı şekilde cezalandırılırdı. Ahmed Rasim gittiği Çukurçeşme Mektebi'nde dayağın çok az olduğunu, ancak cezalandırmak için çocukların su mahzeninde özel bir bölmeye tıkıldığını söyler (F, 77–78).

Ahmed Rasim'in bir zattan aktardığına göre Aksaray Ağayokuşu taraflarında hafız yetiştirmekle meşhur bir hoca varmış. Bu hoca ezberini dinletmeye gelen talebenin boynuna lalesiyle beraber bir zincir geçirir ve iki kolu ile de rahleye abanırmış. Talebe hata yaptığında hoca zincirin de yardımıyla kafasını geri çekemeyen talebenin suratına tokadı indirirmiş (F, 146–147).

Buna rağmen insanlar hocanın vurduğu yerde güller bittiğini söyler, ahirette cehenneme girilecek olunursa hocanın vurduğu yerlerin yanmayacağına inanırlardı (F, 9). Ayrıca aileler okuyup uslu duran talebeyi hocanın dövmeyeceğini, çocuğun bir kabahati olursa ve çocuk tembellik yaparsa hocanın çocuğu döveceğini düşünürlerdi (F, 15, 34). Ailelerin çoğu hocadan çocukların korkmasını olumlu bulur ve hocadan korkmayan çocuğun okumayacağına inanırlardı (F, 95). Ancak bazen hoca çok kötü dövdüğünde bazı ailelerin bu duruma karşı çıktığı da olurdu (F, 113–116).

Hoca çocuğu dövse de hocaya saygı duyulurdu. Hafız İsmail Efendi denilen hoca Fatih'teki kahvelerin önünden geçerken insanlar ayağa kalkar, hocanın elini öperdi (F, 112). Çocuk saygı gereği hocayı sadece mektepte değil sokakta dahi görse elini öperdi (F, 11). Sadece çocuk değil aileleri de genelde hocaya karşı saygılı davranırdı. Çocuğun ailesi ne kadar sayılan biri de olsa hoca geldiğinde ayağa kalkarak hocayı karşılardı (F, 97–98). Ahmed Rasim'e öfkelenip bağıran annesinin

onun hocanın yanında olduğunu öğrenince öfkesi geçer (F, 14). Ayrıca aileler çocuklarına çalışıp hocalarının duasını almalarını tembih ederler. Çünkü hocanın duasını almak önemlidir (F, 89).

İnsanlar ana baba hakkının ödenebileceğini; ancak hoca hakkının ödenemeyeceğini düşünür (MBY, 192).

1.2.2.1.2. Dönemin Mektepleri, Hocaları, Talebeleri

Ahmed Rasim o zamanlarda bir yerin mektep olduğunun ne binasının inşa tarzından, ne cephesine talik edilen levhasından anlaşılacağını söyler. Bağıra bağıra okuyan elifbacı, ammeci, Tebarekeci, Mushafçı birçok çocuğun çeşitli makam ve perdelerde kopardıkları hengâmeden anlaşılırdı. Bu hengâmenin hududunu aşması bir çocuğun falakada tabanlarına sopa yediğine delalet ederdi (F, 92). Ahmed Rasim de bir falaka manzarasına tesadüf eder. İki hafızın kıvıra kıvıra tuttuğu falakanın ortasındaki çıplak tabanlara sarığı çözük, benzi atık, gözleri dönük, bıyığı sakalına karışmış, safi sinir kesilmiş bir hocanın gerile gerile birbiri ardınca sopayı indirmesini Ahmed Rasim yaşamı boyunca unutamadığını söyler (F, 94).

Ahmed Rasim o dönemde İtalyan Kız Mektebi yöneticisinin talebelerine hem mektepteki hem dışarıdaki davranışlarıyla halka bu İtalyan Kız Mektebi'ndendir dedirtmelerini tembih ettiğini yazar. Bizim mahalle mekteplerimiz ise daha yakınına bile gelmeden insana bu bir Türk mektebi dedirtmektedir; çünkü gürültü yüz, iki yüz adım kala bile duyulur, çocuklar birbirini kovalama, kafa göz yarma, dövüşme ve türlü türlü küfürler savurma ile meşguldür (F, 153).

Ahmed Rasim kendisinin gittiği ilk mektep olan Sofular Tekkesi civarındaki, koyu kurşuni boyalı, yüksek, altında aktar, bakkal dükkânları bulunan bir mektepten bahseder (F, 10). Bundan başka ikinci gittiği mektep Tezgâhçılardaki mekteptir. Burası etrafı mezarlık olan taş bir binadır (F, 43–44). Ferah, türbe binası gibi kubbeli, pencereleri geniş, kalın, halka şeklinde demir dantelâlarla haricen çevrilmiş, zemini hasır kaplı, minder, pösteki döşeli bir yerdir (F, 47). Ahmed Rasim üçüncü olarak Çukurçeşme Mektebi'ne gider. Buranın altı büyük bir sarnıç veya eski bir havuzmuş

(F, 74). Bazı mekteplere yaptıran kişi bir şeyler vakfederdi. Çukurçeşme Mektebi'ne de yaptıran sultan kapama, yani çeşitli kıyafetler vakfetmiştir (F, 78–80).

Ahmed Rasim dördüncü olarak Hafız Paşa Mektebi'ne gider. Aynı zamanda da özel ders alır. Ahmed Rasim'in yeni usul özel ders hocalarından dediği bu özel hocanın da sarığı ve cübbesi bulunmaktadır (F, 85). Ahmed Rasim bu hoca için, gayet nazik olan sövücü, dövücü suratı olmayan, sözleri yumuşak, bakışları teşvik edici biri, der (F, 86). Hatta bu hocanın nazik ve teşvik edici tavrı ve sözleri Ahmed Rasim'i etkiler, derslerine çalışmasını sağlar (F, 109).

Yazarın eserlerinde yer verdiği diğer mekteplerden bazıları da Taş Mektep ve Kaptanpaşa Mektebi'dir (MŞE, 9).

Ahmed Rasim'in komşuları olan hocanın görünüşü hakkında yazdıkları, bize o dönem hocalarının kıyafeti hakkında bilgi vermektedir. Bu hoca beyaz, dardağani sarıklı, uçları yukarı kalkık akça sakallı, yaz ise cübbe yerine şal taklidi, sopalarındaki renkleri soluk, kollu hayderiden uzunca hırka, mintan ve saat cebi olduğu için yelek hizmeti gören bir gömlek, belinde Tosya şalı kuşak, kurşuni şalvarlı, siyah, hafaf işi namaz merkubları bulunan; kış ise başında vişneçürüğü atkısı, sırtında kırk yıllık aba, babadan kalma kürkü, ayağında mest kundurası olan biriydi (F, 7).

Mektepte hocanın çocuklara ders verdiği yer ayrı olurdu (F, 105–106). Ahmed Rasim ilk gittiği mektepte hocanın yerini şöyle anlatır: "Hocanın yeri kapıdan girince ta karşıya gelen, içi sedir döşeli, önünde diz çökmüş bir çocuğun çenesi irtifaından bir iki parmak alçak, geniş bir rahle bulunan bir şehnişin yavrusu, kafessiz bir cumba, etrafı yastıklı, zemin döşemenin üzeri büyücek bir pösteki ile örtülü bir çıkıntı, adeta kuytu bir mahal idi" (F, 12–13).

Mektepte hocaya yardımcı olarak bir kalfa bulunurdu (F, 12). Hoca gibi kalfanın da yeri ayrıydı. Ahmed Rasim, Hafız Paşa Mektebi'ndeki kalfanın yerini bir iki minder yüksekliğinde, yanları açık, önü bir kürsü yavrusu ile kapalı bir yer olarak tarif eder (F, 104–105).

Ahmed Rasim ikinci gittiği mektep olan Tezgâhçılardaki mektepteki bevvabın görünüşünü şöyle anlatır: "Daha binadan içeri girmeden karşımıza başına ibiği dik durmuş, beyaz keçe külah üzerine sarık sarılı geniş, yeni bir kavuk giymiş, kelle tıraş, kesik bıyık, çember sakal, mintanı kumlu sarı zemin üzerine siyah dallı basmadan,

üstünde eski bir aba haydari, şal kuşaklı, eski şalvarlı biri çıktı." (F, 44). Bu mektebin kalfası ise düzgün yeşil sarıklı, müzellef, latalı, parlak gözlü bir siyahîdir (F, 44).

Çocuklar mektepte küçük rahlelerini önlerine alıp minderlere oturarak ders çalışırlardı (F, 12). Ahmed Rasim'in belirttiğine göre o zamanlar çocuklara karalamaları rahle üzerinde yaptırmazlardı (MBY, 184). Çocuklar mektepte derslerine gürültülü olarak çalışırdı (F, 28). Çocukların dersini bazen hocadan önce kalfa dinlerdi (F, 27–28). Çocuklar ders çalışırken özellikle Mushaf okuyanlar diz çöker, ellerini dizinin üzerine koyar, bir öne bir arkaya sallanırlardı (F, 28). Çocuklar fazla gürültü yaptıklarında kalfa üzeri parlak, kısa, şimşir sopasını önündeki rahleye var kuvvetiyle vurarak çocukları sustururdu (F, 29).

Ahmed Rasim bu mekteplerdeki talebeleri anlatırken grup grup anlatır. Tebarekeciler denilen ve hocanın karşısına cüzleriyle gelip grup halinde okuyan talebelerden bahseder. Bunlardan başka bir de Ahmed Rasim'in Mushafçılar dediği hocanın karşısına birer birer gelip okuyan bir grup vardır (F, 13, 47). Ahmed Rasim'in "be iki esre dersliler" dediği talebeler de grup halinde, aynı makamla ve yüksek sesle çalışırdı (F, 29). Hıfza çalışan talebeler de bu mektep talebelerindendi ve Ahmed Rasim bunlar için hafız der. Bunlar teker teker hocanın karşısına gider, ezberini okurdu (F, 47). Bu hafız çocuklar yanlış yaptığında hoca yavaşça elini rahleye dokundurur ve çocuk yanlışını düzeltirdi (F, 30). Elifbacı denilen gurup ise dersini genelde kalfaya okuturdu (F, 104–105). Bunlardan başka bir de Ahmed Rasim cüzcüler diye bir guruptan bahseder (F, 105).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre çocuklar mektepte zaman zaman eğlenirdi. Kaçamak olarak oynadıkları çeşitli oyunlar dışında mektep seyrine giderlerdi. Çocuklar mektep seyri için sabah erkenden kalkar, yanlarına cüz kesesi ve yemek almazlardı. Ahmed Rasim'in anlattığına göre birkaç mektep toplanır, türbe ziyareti yapılır, çocuklar ilahi okur, âmin der, hoca dua eder ve yola koyulurlar. Hocalar, mektep kalfaları, bevvablar, hafızlar da çocuklarla beraber bulunurdu. Ahmed Rasim etraflarında birkaç yobazın da ellerinde testilerle çocuklara su dağıttığını söyler. Ayrıca macuncu, şekerci gibi çeşitli satıcılar da çocukların ardı sıra gider. Çocuklar seyir yerine gelince top oynar, uçurtma uçurur, esir almaca, kör ebe, birdirbir, uzuneşek gibi çeşitli oyunlar oynarlardı. Çocuklar yiyeceklerini evden getirmez,

yemeği mektep verirdi. Çocuklar yemekten sonra da oynar, eğlenir ve evlerine dönerdi (F, 64–71).

1.2.2.1.3. Âmin Alayı

Çocuk okula adeta bir merasimle başlardı. Buna âmin alayı denirdi. Çocuk mektebe başlamadan Çarşı'ya gidilip çocuk için alışveriş yapılır; yeni elbiseler, gıcır gıcır potinler alınır, altınlı, nazarlıklı fesler takılır, yan tarafına sırmalı cüz kesesi asılırdı. Çocuğun mektepte oturacağı minder de evden götürülürdü (F, 16, 19–20).

Okumak o dönemde önemli görülürdü. Bu nedenle annesi Ahmed Rasim'e okuyup adam olmasını tembih eder (G, 12). Hatta insanlar okuyanın ağzının her gece melekler tarafından öpüldüğü için misk koktuğuna inanırlardı (F, 16). Mektebe başlama önemli bir olaydı. Çocuk için âmin alayı yapılırdı (F, 55–59). Çocuk âmin alayı yapılmadan birkaç gün önce güzelce giydirilir ve bazı tanıdıklara el öpmeye götürülürdü. Ahmed Rasim de mektebe başlamadan birkaç gün önce annesinin sandıktan yabanlık, bayramlık kıyafetlerinden yenilerini ortaya çıkardığını, değerli bir Lahor şalı kendisine taktığını, alındı alınalı bir bayram giydiği fesine armudiye altınlı bir nazarlık takıldığını, o zamanın modası galoş kunduralarını da bembeyaz çoraplarıyla ayaklarına geçirip cici anne ve cici baba dediği annelerinin efendilerine el öpmeye ailecek gittiklerini yazar (F, 17–18).

Âmin alayı yapılmadan bir gün önce çocuğun başlayacağı mektebin hocasına haber verilirdi (F, 20). Ayrıca yine âmin alayından bir gün önce çocuk hamama götürülüp yıkanırdı (F, 20).

Ahmed Rasim âmin alayı için annesinin giydirdiği kıyafeti şöyle anlatır: "Birden koyu kahverengi rubalarımı çıkardı. Yeni bir hilali gömlek, üstüne ipekli bir mintan, yine beyaz, sakız gibi çoraplar… Yepyeni galoş potin… Fakat fes, hiç görmediğim bir fes… Tablası fırdolayı dolu… Ne? Büyücek ma-takım bir nazarlık… Sağlı sollu, başları taşlı iğneler… Asabesinin önünde mücevher bir ay." (F, 21). Ahmed Rasim giydirildikten sonra cici anne ve cici baba dediği kişilerin konağına arabayla gittiklerini söyler (F, 21).

Âmin alayı için ilahici takımı tutulurdu. İlahici takımı çocuğun gideceği mektepten olabileceği gibi başka bir mektepten de olabilirdi (F, 21). Bu ilahici takımı mektepte kalfa tarafından eğitilirdi. İlahici takımında olmayanlar da onları dinleyerek kulak dolgunluğu kazanırdı. Ahmed Rasim ilk musiki dersini bu şekilde aldığını ifade eder (F, 48). Ahmed Rasim'e göre o zaman mektepli bir şark çocuğunun yegâne söz söyleme hürriyeti, çığlığı bu ilahiler ile avam ağzı türkü ve şarkılardı (F, 49).

Âmin alayı yapılacağı gün mektepte de hazırlıklar olur, âmin alayı için çocuklar yeni ve güzel kıyafetlerini giyer, o gün cüzler ve cüz keseleri getirilmez, âmin alayından sonra mektep paydos edilirdi. İlahiciler ve âminciler bir gün öncesinden başlarında kalfa olduğu halde prova yapar, âmin günü mektepten ilahici başı en önde olarak üçer üçer çıkarlardı. Âminciler ise ikişer ikişer dizilir, birbirlerinin ellerini tutarak ilahicilerin arksında yürürlerdi (F, 51–52). Hoca, Şeyh Efendi ve bazı hafızlar da onlarla beraber yürürdü (F, 58). Âmin alayı kalabalık olurdu. Ahmed Rasim kendisi için yapılan âmin alayına en az yüz kişinin katıldığını ifade eder (F, 21). Âmin alayında önce kalfa ve beraberindeki ilahiciler ilahi okur (F, 21, 58), sonra Ahmed Rasim'in deyimiyle âminciler bir hengâme koparırdı. Ardından hoca veya Şeyh Efendi dua eder, çocuklar üç defa âmin der (F, 58), yine bir âmin gürültüsünden sonra çocuk midilliye bindirilir. Minder takımı ve rahle, cüz kesesi ile elifba başkaları tarafından taşınır (F, 21–22).

Mektebe başlayacak olan çocuğun evinin önünde ilahiciler "Kadfetehallah" okur (F, 58), Ahmed Rasim'in deyimiyle her durakta âminler fırlar. Daha sonra alay daha gürültülü, daha âmini bol bir yürüyüşle mektebe varır. Mektebin önünde de dua edilir, üç defa âmin denir (F, 59). Mektebin kapısına gelince çocuk midilliden indirilir, mektebin kalfası tarafından eli tutularak mektebe girilir. Diğer çocuklar da içeri girer ve çocuk doğruca mükellef ve resmi bir şekilde giyinmiş olan mektep hocasının önüne götürülür. Çocuk hocanın elini öper, karşısında diz çöküp oturur. Hoca çocuğa ilk dersini söyler çocuk hocanın söylediğini tekrar eder. Bu arada çocuğun yakınları hocanın yanına hediyesini bırakır, sonra diğer çocuklar arasında dolaşarak onlara da kâğıtlara sarılı paraları verir. İlahiciler de para karşılığında alaya katılırdı. Ayrıca mektebin kalfasına da çıkın içinde hediyesi verilirdi (F, 22–24, 59). Bundan başka bazen aileler hoca ve kalfaya hariç günlerde de haftalık gönderirdi.

Ahmed Rasim annesinin cumartesi günleri hocaya altmış, kalfaya kırk para haftalık gönderdiğini kaydeder (G, 13).

Çocuk ikinci defaya farklı bir mektebe başlayacak olursa çocuğa tekrar âmin alayı yapılmazdı (F, 43). Ancak ilk dersini görmeden önce bir iki hafız aşr okur sonra kalfa bir aşr okur, hoca ellerini açıp dua eder, bütün mektep de âmin derdi. Sonra hoca çocuğa daha önce aldığı dersle ilgili sorular sorar, yeni dersini verirdi. Bu arada yine çocuğun yakını ile kalfa çocuklara kâğıtlara sarılı olarak para dağıtırdı. O gün çocuklara yarım gün tatil olurdu (F, 45). Ahmed Rasim üçüncü defa başka bir mektebe başlarken ise bu merasimlerin tamamen ortadan kalktığını belirtir (F, 75).

Âmin alayı bir semtte o zaman için bir temaşa hadisesiydi. Kadınlar kızlar için sokağa çıkma bahanesiydi. Ayrıca insanlar hayırlı olacak çocukların âminlerinde meleklerin de bulunacağına ve âminde bulunmanın sevap olduğuna inanırlardı (F, 53). Âmin günü mektebin bulunduğu sokağı kadınlar; simitçi, kâğıthelvacı, şekerci gibi birtakım satıcılar doldururdu (F, 55).

1.2.2.1.4. Âmin Alayından Sonra Mektepte İlk Günler

Âmin alayında gayet gösterişli giydirilen çocuk âmin alayından sonra sade, gösterişsiz giydirilirdi (F, 25). Çocuk mektebe bevvab tarafından getirilip evine yine bevvab tarafından götürülürdü (F, 52). Mektebe gitmeden önce büyüklerin ellerini öper, duasını alırdı (F, 26, 100). Bevvab mektebe devam eden çocukları tek tek toplar, sefer taslarını taşır, onları beraberce mektebe getirirdi. O zaman çocuklar birbirinin ellerini tutarak yürürdü (F, 46). Çocuğun evi yakınsa öğle yemeği için evine gider, yakın değil ise evden sefertasıyla yemek götürürdü (F, 46, 91). Çocuğu öğle yemeği için yine bevvab eve getirirdi (F, 26, 46–47). Mektebe gidince de mektep kalfasının ve hocanın elini öperdi (F, 27, 29). Hatta çocuklar hem dersten önce hem de dersten sonra hocasının elini öperdi (F, 30, 44, 89). Mektebe yeni başlayan çocuğa mektepte üç gün diğer çocuklardan farklı davranılırdı. Kalfanın yanında oturur, dersini verdikten sonra diğer çocuklardan bir saat evvel öğle yemeği ve ikindi azadı için eve gönderilirdi (F, 31–33). Dördüncü gün ise çocuğa karşı muamele değişir, kalfanın yanından kaldırılır, diğer çocukların yanında oturtulurdu (F, 33).

1.2.2.1.5. Mahalle Mektebinde Cezalandırma Usulü

Ahmed Rasim mektepteki falakalar ve değnekler hakkında da bilgi verir. Zincirli falaka büyük hafızlar için olan falakadır. İki fasulye sırığının birbirine perçin edilmesiyle meydana getirilmiş olan uzun sırık hocaya uzak olup konuşmaya dalmış olanların başına vurmak içindir (F, 106–107). Ahmed Rasim her falakaya yatışın bir olmadığını söyler. Kabahatin çeşidine, büyüklüğüne, hocanın o günkü asabiyetine göre falakaya yatış da farklılaşmaktadır. Falakaya yatış şekillerinin başlıcalarını Ahmed Rasim anlatmaktadır. Falakaya yatırıp mest, potin üzerine vurma hafif, mest, potin çıkarılarak çorap üstüne vurma az ağır, yalın ayağa vurma ağır, ıslak ayağa vurma daha ağır, kuvvetli bükmelerle uygulanan zincirli falaka pek ağır, bu halde iken bu vaziyette vurulan sopa birdenbire kaldırılmayıp temas sıkı sıkıya muhafaza edilmekle beraber usulü veçhile sopa yalatılarak yavaş yavaş bütün taban üzerinden çekilip deri parçalama en ağır şekildeki falaka cezası idi. Ahmed Rasim bu saydığı altı çeşidin bir de karması olduğunu bunun da ayaktan başka vücudun neresi gelirse vurulup sonra mektepten uzaklaştırılmak olduğunu belirtir. Bunlardan başka bir falaka çeşidi daha vardı, o da küçüklerden dayağı hak edenlerin birikip bir yere ayrılması ve birer ayak falakaya yıkılıp bir sopa ile hepsine beraber vurulması şekliydi. Buna "ayak birliği" denirdi. Ağır falaka ile cezalandırılan talebe dayaktan sonra yere basamayacak hale gelirdi (F, 112).

Ahmed Rasim'in eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla hoca isterse kalfayı bile dövebilirdi. Hatta medreselerden hocaya falaka için talebe getirildiği bile olurdu (F, 107). Hocanın falakaya yatırdığı kişiyi bayıltana, tabanlarını kanatana kadar dövdüğü de olurdu (F, 107). Ancak çok nadir de olsa dayak konusunda hocaya karşı çıkan talebelere rastlanırdı (F, 124–125).

Ahmed Rasim mahalle mekteplerinde hocaların hayvanlara bile reva görülemeyecek olan dayak çeşitleriyle çocukların izzetinefis, haysiyet, vicdan duygularını zedelemesi sonucunda çocukların mektepten, hocadan, okumaktan nefret ettiğini belirtir (F, 146). Ahmed Rasim de çocukken dayak korkusundan mektepten soğuduğunu, bu nedenle evden mektebe gidiyorum diye çıkıp başka yerlere gittiğini

ve mektepten kaçtığı için hocadan dayak yiyeceğini bildiğinden günlerce mektebe uğramadığını ifade eder (G, 12–13).

Dayağın eski mahalle mekteplerindeki çeşitlerinden başka rüştiye, idadi, aliyye kısımlarında başka çeşitleri de vardı. Bunlardan en meşhuru divan dayağı idi. Bu resmi bir dayaktı. Mektebin bütün talebeleri en geniş divanhaneye sınıf sınıf toplanır, suçlu iki tarafında kuvvetli iki hizmetçi olduğu halde ortaya getirilirdi. Müdür veya bir mubassır başka bir hizmetçinin getirdiği değneklerden birini alır, dayak atacak kişiye verirdi. Sınıf çavuşu evamir defterinden mahkûmun suçunu, yiyeceği sopanın adedini okur, talebe yüzükoyun yatırılır sonra biri baş biri ayaklarından olmak üzere iki mubassır talebeyi tutar ve dayak atılırdı. Talebe ya bayılır ya da birkaç gün yürüyemeyecek hale gelirdi (F, 151–152).

1.2.2.2. Darüşşafaka

Darüşşafaka mahalle mektepleri ve rüştiyelerin üstünde olarak ilk açılan geceli mekteplerdendi (F, 144). Paris'teki aslının İstanbul'daki bir mühtedi idi (F, 145). Burası yetimler mektebidir (G, 16).

Darüşşafaka'da çocuklar kayıt senesine göre sınıflara ayrılmıştı. Her sınıfın öğretim vazifesi birkaç daimi hoca ile hafta aralarında gelen mülki, askeri, ilmi hocalara verilmişti (F, 131). Talebeler orada sekiz yıl okurdu (G, 34, 45).

Darüşşafaka'da çocuklar sabah namazdan evvel kalkar, abdest alır, yazılarla, halılarla süslenmiş olan camide namaz kılar, yemekhaneye inip kahvaltı yapar, oradan doğruca müzakere haneye çıkıp ya üst sınıftan tayin edilmiş bir çavuşun ya da bir müzakerecinin nezareti altında derslere çalışır, bir müddet sonra dershaneye gidip ders alırdı (F, 132). Çocuklara toplu olarak yapmaları gereken bu tür şeyler düdük çalınarak bildirilirdi (G, 17). Ahlak da mubassırların devamlı alakaları, nasihatleri, azar ve cezaları ile telkin edilirdi. Burada usul-i tedris ve ahlak ameli ve nazari idi. Ahmed Rasim burada teneffüslerde bile elini dizinin üzerine koyup oturacak ve kimseyle konuşmayacak kadar uslu arkadaşlarının olduğunu söyler (F, 132).

Burası kalın duvarlı, iri pencereli, mazbut koğuşlardan meydana gelmekteydi (F, 130). Darüşşafaka altlı üstlü yan yana, iç içe hanelerden ibaretti. Alt katta taam

haneler, bunların üstünde teneffüshaneler, bunların üstünde müzakere haneler, dershaneler, en üst katta ise yatakhaneler, elbise haneler yer almaktaydı. Bunlardan başka birkaç saatlik hapis ve tevkifler için misafirhaneler, uzun süren hapis ve tevkifler için ise hücre hücre hapishaneler vardı (F, 130–131).

Ahmed Rasim gecesi gündüzü mektep olan bu yerde hayatın odalarda geçtiğini ifade eder. Her oda yemek yemek, konuşup görüşmek, çalışmak, ders dinlemek, ibadet etmek, yatmak gibi ihtiyaçların biri için ayrılmıştı (F, 131). Talebelerin bir de bahçe saatleri vardı. Çocuklar bahçe saatlerinde ve teneffüslerde oyun oynardı (F, 138). Ahmed Rasim bahçe için "Darüşşafaka'nın cenneti" der (F, 131).

Ahmed Rasim Darüşşafaka'da tecavüz-i mercinin esaslı bir usul olduğunu söyler. Bir nefer dilek ve şikâyeti ne olursa olsun önce onbaşısına, onbaşı çavuşa, çavuş mubassıra, mubassır da müdüre bu dilek ve şikâyeti söyleyebilirdi. Kıdemliye saygı vardı. Birinci sınıf efendisi üst sınıf efendisine, mubassır müdür ve hocalara karşı resm-i temennayı ifaya mecburdu. Eğer bu mecburiyeti yerine getirmezse ismi "evamir defteri"ne yazılır ve herkesin içinde okunurdu (F, 141–142).

Mektebe kayıt olan talebeye mektep ayrı, özel bir kıyafet verirdi. Ahmed Rasim kayıt işlemleri tamamlandığında kendisine don, gömlek, keten urba, kırmızı fes bir de lapçinden oluşan özel kıyafetin giydirildiğini ifade eder (G, 16).

Mektebin kıyafetini ise Ahmed Rasim şöyle anlatır: "… Fes mutlaka kalıplı, başındaki yerinde durduğu gibi zıhları kırmızı olduğu halde yakaları yeşil numaralı, kolları şeritli istanbulinvari bir ceket, tokalı bir kayış ile belden tutturulmuş, bütün düğmeleri ilikli, potinler temiz…" (F, 144).

Başka bir eserinde ise bu kıyafeti şu şekilde anlatır: "…tokalı kayış, kollarda beş altı sıra yeşil şerit, parlak düğmeler, zihaf kalıp fes, gıcırı bükme potin. Ayrıca sol kolun üzerinde yanpuri onbaşı, çavuş nişanı bulunurdu" (GA, 162).

Darüşşafaka'da disiplin önemliydi. Çocuklar izin günlerinde bile sokaktaki kıyafetine, tavrına dikkat etmek zorundaydı. Talebeler dışarıda mektebin şiddetli disiplinini titizlikle temsil ederdi. Şehirde diğer mekteplerce de şayan-ı emsal addedilen ve "Darüşşafaka terbiyesi" denilen bir terbiye oluşmuş, taraftar kazanmıştı. Bu terbiye doğrudan doğruya İslam terbiyesine dayandığı için muhafazakârlar bile bu talebeleri parmak ile gösteriyordu (F, 144–145).

Darüşşafaka'da sekiz yıl eğitim verilir ve yazarın deyimiyle bu sekiz yıllık bıkkınlık veren monoton bir hayat sonunda talebeler şahadetnamelerini alıp mezun olurdu. Talebeler mezun olup okuldan ayrılırken idare heyeti talebelere birtakım nasihatler verirdi (FA, 72).

1.2.2.2.1. Darüşşafaka'da Müdürler, Hocalar, Mubasırlar

Ahmed Rasim, Darüşşafa'ya başladığında burada Naki Efendi denilen sert bir müdür olduğunu söyler (F, 131). Müdür Naki Efendi'den sonra Hüseyin Paşa müdür olur ancak onun zamanında mektep ahlaki nizam ve esas bakımından bozulmuştur (MŞE, 43). Askeri rüştiye zabiti mektep görmüş diye buraya müdür tayin edilmiş, yemekhane onbaşısı ise kıdemli diye imtiyazla mubassır yapılmıştı. Bu sert adamlar elinde Darüşşafaka'da çocuklar sessiz, sakin, korkak ve şaşkın büyüyordu. Hocalar ise seçkin ve iktidar sahibi insanlardı. Darüşşafaka her konuda çok sıkı bir yönetime sahipti. Hatta Ahmed Rasim patlıcanı "badincan" olarak yazmadığı için az kaldı üst sınıfa geçemeyeceğini belirtir (MŞE, 6).

Yazar Darüşşafaka'da çok değer verdiği hocası Mihalıçlı Mustafa Efendi'den bahseder. Mustafa Efendi o kadar irfan sahibidir ki yazar mektebe girerken onu hangi cübbe ile gördü ise ölümünden birkaç gün öncesine kadar yine aynı cübbe ile gördüğünü belirtir. Hatta bu hocasının bazı geceler çalışmak için mum bile bulamayacak kadar sıkıntılı durumlarda yaşadığını yazar duymuştur (MBY, 191).

Hoca Mustafa Efendi mektebin öğretimdeki sağlam bir temeli idi. Mihalicli Mustafa Efendi unvanıyla bilinirdi. Bu zat Darüşşafaka'nın sekiz sınıfında da ayrı ayrı ders verir, yorulmak bilmezdi. Edip ve iyi huylu bir zattı. Elifbadan itibaren hesap, hendese, ilm-i hal, sarf-ı Osmanî, mecelle, bedi', beyan, menar, mebani'l inşa gibi dersleri hatasız tam bir intizamla okuturdu. Tavır ve sözleri ile mektebin ahlak hocası idi. Derste talebeye soru sormak âdeti olmadığı halde en tembel talebe bile onun derslerine itina ederdi. Müdür vekâleti olduğu zaman talebeler utanma hissinden doğan saygı ile hocalarının yüceliği hakkında tam bir hürmet göstermişler ve suçların yazıldığı evamir defteri o vekil iken okunmamış; çünkü talebeler herhangi bir suç

işlememişlerdir. Bu zat 93 harbinde Sülyman Paşa'nın daveti üzerine Şipka'ya giderek orada askerlere nasihat ve vaazlarda bulunmuştur (MŞE, 56–57).

Darüşşafaka'da, Hintli İskender Efendi adında orta boylu, biraz büyük kafalı, esmerce, kır saçlı, sakallı, çokça çay ve nargile içmekten bıyığının burun delikleri hizasına gelen yeri sararmış, mütevazı, halim bir Farsça hocası vardı. Bu hoca Farsça, Arapça, Fransızca, İngilizce, Hintçe ve Urdu lisanını bilirdi. İstanbul'da ilk defa Urdu diliyle gazete neşri yapan bu zattır. **Emsal-i Lokman** ve **Müntehabat-ı Gülistan** adlarında eserleri vardır (MŞE, 42–43).

Darüşşafaka'da inzibat ise hizmetçilikten azma cahil memurlar elindeydi (FA, 68).

1.2.2.2.2. Darüşşafaka'da İzin

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre buraya kaydettirilen talebeyi üç ay velisine göstermemek buranın ilk nizamat-ı esasiyesindendi (G, 16). Daha sonra ise Darüşşafaka'da ayda bir defa talebelere izin verilirdi. Talebeler perşembe günü öğleden sonra özel elbiselerini giyer, velisini beklerdi. Her velinin elinde yeşil bir mukavva kâğıda basılı duhul numarası vardı. Veli numarayı kapıcıya verir, kapıcı mubassıra götürür, mubassır bağıra bağıra numarayı okur, numara sahibi talebe kalkar, mubassırla beraber müdürün huzuruna giderdi. Müdür talebenin kıyafetine bakar, düzgün ve lekesiz ise küçük bir direktif ile talebeye izin verirdi (F, 133). Talebeler cuma günü alaturka saat on birde Darüşşafaka'ya geri dönerdi (G, 29–30).

İzin günü müdür bütün çocukları divanhanede toplar, nasihatlerde bulunur, Galata ve Beyoğlu civarına geçilmeyeceğini, orada oturanların ise sokaklarında dolaşmayacağını, tiyatrolara, çalgılı kahvelere gidilmeyeceğini, düğmeler ilikli, tokalar bellerde olacağını, altıncı sınıfa kadar velisiz gezilmeyeceğini, ellerde büyük çanta ve çıkın bulundurulmayacağını söylerdi (MŞE, 13–14).

İzinsiz kalanlar ise cumartesi öğleden sonra mektebe gelen velileriyle alt kattaki odalardan birinde bir saat kadar görüşebilirdi (F, 133).

Darüşşafaka, talebelerine ayda bir kere evlerine gitmek için izin verirdi. İzin cuma günü on birde biterdi. Mektep on biri bir dakika bile geçiren talebeyi affetmez,

hemen cezasını verirdi (FA, 13–14). Ahmed Rasim bazen mektebe cuma değil de cumartesi dönenlerin olduğunu, bunu ise mektebin asla affetmediğini belirtir (FA, 13–14). Mektebe niçin dönmediğini merak eden mektep bir hizmetçiyi talebenin evine gönderir ve eve sordururdu (FA, 14). Darüşşafaka'da telebelere yemek vakitleri düdük ile duyurulurdu ve hep beraber yemekhaneye inerlerdi (FA, 15). İzin günü mektebe geç dönen talebe izinsizlik ile cezalandırılırdı (FA, 15). Yasak olduğu halde Galata'ya geçip orada uygunsuz vaziyette yakalanan talebe ise hapsedilir veya mektepten atılırdı. Müdür talebelerin ahlakını korumaya çalışırdı. Galata'ya geçip arpa suyu içerken yakalanan talebenin annesine müdür şöyle der: "Ben mektebin ahlakını bozamam. Bunlar millet yetimleridir… Öyle karhane mahallerine giden bir efendi, bu mektebe sığamaz!" (FA, 15–17). Diğer talebeler bu tür şeyleri duymasın, bilmesin diye bu talebeye yaşadıklarını anlatmaması tembih edilir; hatta bu tembihi bile söylerse okuldan atılacağı kendisine söylenirdi (FA, 22). Bu talebe beş altı gün hapsedildikten sonra mektep meclisinin kararıyla beş ay izinsiz kalmak şartıyla hapisten çıkarılır (FA, 21). Hapsedildiği hücre çömelip oturulabilecek büyüklükte, güneş görmez, hava almaz bir hücredir. Burada cezalıya sadece kuru ekmek verilir ve tahta üzerinde yatırılır (FA, 21).

1.2.2.2.3. Darüşşafaka'da Cezalandırma Usulü

Darüşşafaka'da ne falaka ne sırık vardı. Ancak burada da mubassır[2] denilen görevliler talebelerin yüreklerine korku salmaktaydı (F, 130). Ahmed Rasim mahalle mektebinde "gık" dese başına sopa indiğini, Darüşşafaka'da ise böyle bir şeyin görülmediğini kaydeder (G, 17). Yazar içindeki hoca korkusunun Darüşşafaka'da saygı ve sevgiye dönüştüğünü söyler (F, 145).

Hapishaneler alt kattaki malta döşeli büyük, geniş bölüklerden birinin köşesine kurulmuş, küçük, ahşap, dikdörtgen bir bina idi. Bu binanın içinde karşılıklı üçer gözden altı göz bulunmaktaydı. Bu gözler çocuğun bacaklarını dikmek şartıyla oturabilecekleri, dar, tepesinde yuvarlak bir delik bulunan yerlerdi. Hapishane nöbetçisi mahkûm edilen çocuğu buraya getirir, kapıyı kapatır, saat başı gelip

[2] Mubassır: mekteplerde talebenin durumu ile yakından ilgilenen, düzenliği sağlayan kimse.

mahkûmu tuvalete götürür, öğle ve akşam yemeklerinde yarım somun verir, su içirirdi. Burada mahkûm olmak için kavga, dövüş etmek, görevlilere karşı gelmek, izin günlerini aşırmak, firara teşebbüs etmek gibi suçlar yeterliydi (F, 143–144).

Darüşşafaka'da tazyik ile uslu oturuş, uysallık, yüze gülme, minnet genelde terbiyeyi ifade ederdi (MŞE, 7).

Ahmed Rasim ve arkadaşları bir dergide gördükleri oyunu arkadaşlarıyla izinsiz oynarlarken mektep imamı kâfir oluyorlar der ve müdür, mubassır, mektep imamı oyun oynanan yeri basar ve bunlar güzelce dövülür. İki gün kuru ekmek yemeye mahkûm olurlar. Müdür bir daha böyle bir şey yaparlarsa gözlerini patlatıp, hapislerde çürüteceği tehdidini savurur (MŞE, 10–12).

Ahmed Rasim, Darüşşafaka'da üç korkunun olduğunu söyler: Hoca, müdür, mubassır korkusu. Burada hoca korkusu dayak, tokat, sopadan kaynaklanmazdı. Hocanın düşük not vermesinden kaynaklanırdı. Hoca dersini bilmeyeni dövmezdi; ama ona sıfır verirdi (F, 131).

Dersini bilmeyenler bir defadan üç defaya kadar kuru ekmek ile cezalandırılırdı. Yemekhanede herkes yemek yerken o çocuk sadece kuru ekmek yerdi. Dersini bilmeyen talebeyi hoca müdürlüğe bildirirdi. Talebenin ismi "evamir" denilen deftere yazılır ve bu defter ikindi namazından sonra divanhanede saf saf, sınıf sınıf dizilmiş olan talebelerin karşısında okunurdu. Derse çalışmamanın en büyük cezası izinsizlikti (F, 132–133).

Darüşşafaka'da ne mubassır ne müdür ne de üst sınıflardan görevlendirilen çavuşlar gerekmedikçe talebeleri döver, onlara söverdi (F, 138). Bazı talebeler yaptıklar suça göre dayak ile cezalandırılırdı. Bütün talebeler divanhaneye toplanır, dayak cezası alan talebenin adı okunur ve herkesin içinde mubassır tarafından dövülürdü. Ancak Ahmed Rasim buradaki mubassırların vuruşu ile Hafız Paşa Mektebi'ndeki hocanın vuruşu arasında şiddet bakımından fark olduğunu söyler. Mubassır ağır ağır ve hafif vurur, kıyasıya değil korkutasıya döver. Bütün talebelere de aynı suçu işlerlerse aynı şekilde cezalandırılacakları anlatılmış olurdu (F, 138–140). Burada kulak çekmek ve şamar çok az görülür, suçun büyüklüğüne göre talebe bahçe veya teneffüshanede ayakta bekler, ya da bahçeye çıkmama cezası alırdı (F, 140).

Mektepten kaçma gibi büyük bir kabahat işleyen talebe mektepten atılırdı. Mektepten atılan talebe yine bütün talebelerin gözü önünde dayağını yerdi (F, 140–141). Bütün talebelerin mektebe ilk geldiği günkü kıyafeti bohça içinde üstünde ismi yazılı olarak bir depoda saklanır ve mektepten atılınca mektebin verdiği kıyafet alınır, eski kıyafetleri giydirilerek gönderilirdi. Buna "keçe külah olmak" denirdi (F, 140–141).

Darüşşafaka'nın talebeye uyguladığı pek çok yasak vardı. Ahmed Rasim bunları teker teker sayar. Darüşşafaka'ya kâğıt, kalem, mürekkep hariç kitap, gazete, risale sokmak kesinlikle yasaktı (F, 142). Darüşşafaka dergi ve gazetenin ne demek olduğunu bildirmemek için mektebe girişini yasaklardı (MŞE, 7). Ayrıca mektep talebelerin kirli, sökük kıyafetle gezmesini de yasaklardı (F, 142). Darüşşafaka'da gürültü yapmak da yasaktı. Ahmed Rasim burada iki yüz kadar talebe olduğunda bile bahçe saati dışında gürültü işitilmediğini söyler (F, 142).

Talebeyi uygunsuz bir vaziyette yakalayan mektep idaresi talebeyi dövebiliyordu. Ahmed Rasim de mektebin karşısındaki evde bulunan kızlarla karşılıklı pencerelerden mendil, perde sallarken müdüre yakalanır. Müdür, Ahmed Rasim'in ensesine dehşetli bir tokat indirir. Başı taşa çarpan Ahmed Rasim'in burnundan kanlar fışkırır. Bir de kıçına değnek indirilir. Böyle bir suçun cezası üç gün hapis ve sabah, akşam kuru ekmek, üç ay da izinsizliktir. Ayrıca mektep o evin sahibini çağırtıp onu da paylar (FA, 70–71).

1.2.2.2.4. Darüşşfaka'da Dersler

Ahmed Rasim, Darüşşafakada derslerin çok yoğun olduğunu söyler ve elifba, şurut-üs-salât, esma-i Türkiyye, küçük hikayat-i müntahabe, ta'dat ve tekim, yazı, Kur'an-ı Kerim gibi bazı derslerin isimlerini yazar (F, 142–143).

Darüşşafaka coğrafya ve tarih derslerinde yavandı. Dünyanın en meşhur şehirleri hakkında doğru dürüst malumat vermezdi (MŞE, 66).

Darüşşafaka'da musiki dersleri de vardı. Ahmed Rasim, Zekai Dede'den musiki dersi aldığını ifade eder (FA, 20).

Darüşşafaka ücretsiz olarak dağıttığı ders kitapları dışında matbu olsun olmasın herhangi bir varağın talebeler tarafından mektepte bulundurulmasına karşı çıkar ve bu varakları yakalayacak olursa talebeleri cezalandırırdı (FA, 20).

Darüşşafaka'da talebeler yatsı namazından önce gece müzakeresi de yaparlardı (FA, 22–28).

Darüşşafaka'da riyaziye yani matematik dershanesi bulunurdu (FA, 67).

Darüşşafaka'da talebeler derslere düdük ile çağırılırdı (FA, 69).

1.2.2.3. Medreseler

Fatih Sultan Mehmed'in (1451–1481) Fatih Camii etrafında yaptırdığı Medrese-i Aliye dünyanın en mükemmel ve asrının yegâne üniversitesiydi. Bu medrese sekiz şubeden oluşmaktaydı. Okuma yazma bilen bir talebe önce "İbtida-i Hariç" denilen medresede okur, burada tahsilini tamamladıktan sonra "İbtida-yi Dâhil" medresesine girer, buradan sonra da "Mevsile" adı verilen tetimme medreselerine yükselirdi. Sonra "Sahn" denilen darülfünunlardan birine kabul olunurdu. Sultan Süleyman (1520–1566) da Süleymaniye Medreselerini kurarak Fatih'in eserine katkıda bulunmuştur. Süleymaniye medreselerinde hadis, tıp, riyaziye ve ulum-ı riyaziye mütehassısları yetişirdi. Fatih medreselerinde ilahiyat, hikemiyat, fıkıh, hadis ve edebiyat-ı Arabiye okutulur, bunlardan mezun olanlara mülazım adı verilirdi. Bu mülazımlardan ilmini ispat edenler müderris olurdu (RHOT I, 161–162).

1.2.2.4. Enderun Mektebi

Enderun mektebi Fatih Sultan Mehmed zamanında (1451–1481) tesis olunmuştur. Mektep talebeleri koğuş adı verilen üç sınıf üzere tertip olunmuştu. İlk sınıfa "Seferli Koğuşu", ondan sonrakine "Kiler Koğuşu", son sınıfa "Hazine Koğuşu" denirdi. Sultan I. Ahmed zamanına (1603–1617) kadar "Seferli Koğuşu"na "Küçük Oda" adı da verilirdi. Enderun mektebi eskiden beri devletin harp mektebi makamında idi (RHOT I, 256). Bu üç koğuş talebesine Ağa unvanı verilirdi (RHOT I, 257).

Ahmed Rasim Enderun mektebi talebesinin kıyafeti hakkında da bilgi vermektedir. Bu talebelerin başlarında kavuk, arkalarında entari üstüne göğsü dövmeli haftan bulunurdu. Bacaklarına al çakşır, ayaklarına ise sınıflarına göre kırmızı veya sarı renkte olup çakşıra dikilmiş mest giyerler, bellerine ise som sırma kemer bağlarlardı (RHOT I, 256–257).

Devşirme acemi oğlanlar arasında zekâsı, yeteneği olan, endamı güzel, kıyafeti düzgün olanlar Enderun mektebine kabul olunur ve her koğuşta birkaç sene okurdu. Genelde on dört sene mektepte tahsil görürdü. Devşirme kanunu kaldırıldıktan sonra mektebin talebesi kölelerden ibaret kalmış ise de bu mektep talebesinin istikbali pek parlak olurdu. Buradan çıkanlar devlet işlerinde görevlendirilirdi. Bunun için devlet adamları içinde çocuklarını köledir diye Enderun mektebine verenler çok görülmüştür. Daha sonra ise devlet ricalinin evladı doğrudan doğruya mektebe kabul edilmeye başlanmıştır (RHOT I, 257).

Enderun mektebinde talebelere öncelikle Kur'an tilavetiyle ilmihal, tecvid gibi dinin akideleri öğretilir ve İslamiyet'in farzlarına dair fıkıh, yazma dersi, Arapça, Farsça ve hüsn-ü hat öğretilirdi. Bundan başka "Küçük Oda"dan "Seferli Koğuşu"na geçenlere davulculuk, sarık sarma usulü, berberlik, eşyayı temiz tutma gibi sanatlar, "Kilerliler"e padişahın nefsine özel yiyecekler ve içeceklerin pişirme ve hazırlanması usulü öğretilirdi. "Hazine Koğuşu"ndakilere ise padişahın elbise ve mefruşatını özel usulüne göre devşirip katlama usulü gösterilirdi. "Hazine ve Kiler Koğuşları"ndakilere sevk-i tabilerine göre okuma yazma, kemankeşlik, ata binme, tüfek kullanma gibi silahşorluk ve musiki ilmi öğretilirdi (RHOT I, 258).

Talebelere kuşluk, ikindi, yatsı vakitleri olmak üzere üç öğün yemek verilir, temizliklerine, nezaketlerine, adab-ı muaşeretlerine fevkalade dikkat edilirdi. Yere tükürmek, öksürürken mendilini ağzına götürmemek, elbisesini lekelemek gibi durumlarda ceza alırlardı. Cezaları tekdir, azarlama, falaka ile darptan ibaretti. Darp cezası kabahatin derecesine göre ya mest ya çıplak ayak üzerine uygulanırdı (RHOT I, 258–259).

1.2.2.5. Mürebbiyeler

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre İslam terbiyesi en sağlam, en mükemmel ve namusa, fazilete, ahlaka en çok hizmet eden, ciddi esaslarla sağlamlaştırılmış, asırlarca sağlamlaşıp temizlenmiş bir irfan terbiyesidir. Bu terbiyeye ne kadar sahip çıkar ve benimsersek, sosyal ve ferdi terbiyemizi o kadar temin etmiş oluruz (Mİ II, 518).

Yazar son yılarda evlerimizde mürebbiyeler görünmeye başladığını belirtir. Bunların yüzde doksan dokuzu ne idüğü belirsiz kişilerdi. İnce şeyleri biraz anlayan bakışlar onların kaş, göz ve bakışlarının işvesinden derince manalar çıkarabilirdi. İnsanlar bu kadınların edalarından, salınarak yürümelerinden, tuvaletlerinden, vaziyetlerinden, haftada bir kere evden kaybolmalarından, arada sırada odalarında okudukları mektupların zarflarının şekil ve resminden, sofadaki çığlıklarından nasıl bir kadınla karşı karşıya olduklarını anlayabilirlerdi. Ahmed Rasim'in ifadesiyle bunlara mürebbiye değil "terbiye düşkünü" unvanı daha çok yakışmaktaydı (Mİ II, 518–519).

Yazar çocuğu küçük yaşta terbiye etmenin her terbiye usulünün başvurduğu bir yol olduğunu belirtir. Ancak bu mürebbiyeler evlere girdiğinden beri ailelerin çocuğu kime teslim ettiği, hangi terbiye eline verdiği belli değildir. Bu kadın Fransızca, İngilizce, Almanca konuşur, yazar; bu nedenle çocuklara küçüklüğünden itibaren yabancı lisan öğretirdi. Ancak çocuğa lisandan önce gerekli olan yazarın belirttiğine göre ahlaktır. Anne babanın vazifesi de öncelikle budur. Çocuk küçük yaşta zekâsını öncelikle doğal olarak taklide sarf eder. Küçük yaşta eğitici olarak evde mürebbiyeyi gördüğü için de çocuk mürebbiyeyi taklit etmektedir. Çocuğun küçük yaşta alacağı terbiye ise onun sonraki yaşamını şekillendirmektedir (Mİ II, 519).

Yazar sokaklarda tin tin yürüyen o mini mini çocukların mürebbiyelerden gördükleri hareketi biliyor muyuz diye sorar. Cevabını ise yine kendisi hayır şeklinde verir. Zarif, geniş, latif, şık, pudralı, saçları boyalı, fistanı al, arkası yapışık bir kadın evlerde terbiye için bulunurdu. Çocuklar ise bunlardan ahlak dışı şeyleri görerek öğrenirdi. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre bu kadınların kıyafetine, zarafetine kimse bir şey diyemezdi. Ancak her şey de adab ve adet olmalıdır. Çocuk ise bu kadınlar vasıtasıyla ecnebi ahlakına ait hikmetli cümleleri, ecnebi ahlakını, terbiyesini, edebini öğrenirdi (Mİ II, 519–520).

Eski İstanbul'da kadınlarımız için evde sohbet edeceği, yolda kendisine arkadaşlık edecek bir kadın önemliydi. Mürebbiyeler evlerimize girmeye başladığından beri kadınlarımızın çoğu bu kadınların nasıl kadınlar olduklarını bilmedikleri için bunları sokakta yol arkadaşı olarak yanlarında taşımaya başlamışlardı. Bu matmazellerin, madamların toplumsal ahlakı bozduğu yetmiyormuş gibi temiz kadınların da kötü gözle görülmesine sebep oldukları görülürdü. Sokakta o kadınları mürebbiyelerle görenler bazen gülüp geçer, evde bunları eşlerine, çocuklarına anlatırlardı. Ahmed Rasim kadınlarımızın bu durumda mazur olduğunu; çünkü Avrupalı diye yanlarında taşıdıkları bu kadınların ne tür kadınlar olduklarını bilmediklerini belirtir (Mİ II, 520).

Ahmed Rasim bir evin ihtişam ve süsü kadınından ibarettir der. Namusu, hayâsı tamam olan kadından başka süs yoktur. Kadınlarımızın bu soyu sopu belli olmayan, terbiyesi bozuk, mazisi kapalı kadınları yanlarına almaları onların görenler tarafından kötü bakışlarına, kötü anlaşılmalarına neden olmaktadır. Kötü zan ise çabuk yayılır, dal budak verir, etrafa kök salar ve bu temiz saf kadınları lekeler. Bu mürebbiye modası bizde bu tür neticeler vermeye başlamıştır (Mİ II, 520–521).

1.2.2.6. Hususi Mektepler

Hususi mekteplere de değinen Ahmed Rasim eski hususi mekteplerin reklâm ve propagandalarında çocuklara altı ayda güldür güldür gazete okuttuklarını bildirdiklerini söyler ve bunu eğitim adına bir imtiyaz saydıklarını belirtir. Bu mektepler bu şekilde anne ve babaları kendilerine çekerlerdi. Bu mekteplerin birkaçının imtihanında bulunan yazar, çocuğun güldür güldür olmasa da paldır küldür okuduğunu ve oradakilerin aferinini aldığını belirtir. Ancak paldır küldür okuyan bu çocukların okuduklarını anlamadığını ifade eden yazar bu imtihanlarda talebelerin hocalarından izin alıp birkaçına gazetede okuduklarından ne anladın diye sorunca hem hocasının yüzünün asıldığını hem de çocuğun bakışlarının şaşaladığını ifade eder. Ahmed Rasim gazetede yazılı şeylerin nasıl okunup nasıl anlaşılacağının öğretilmesi gerektiğini belirtir (MBY, 196).

1.2.3. Çocuk Oyun ve Eğlenceleri

Ahmed Rasim çocuğun en rahat duranının ve uslusunun bile durup dururken fingirdemeğe meyilli olduğunu ifade eder. Çocuk ister ki kimse oyununa karışmasın, kimse düşüncelerine engel olmasın, o bağırsın, çağırsın, kimse yapma etme demesin, herkes nazını çeksin, yesin, içsin, vursun, kırsın, gezsin, binsin sallansın (F, 54).

Ahmed Rasim'e göre çocuklukta oyun önemlidir. Ona göre oyunsuz çocuk karnına dokundukça "vık vık" eden kukla bebeklerden başka bir şey değildir (F, 65). Kız ve erkek çocuk belli bir yaşa kadar beraber oynayabilirdi. Belli bir yaştan sonra aileler kızlarına erkeklerle oyun oynamamalarını tembih ederlerdi (SS, 7).

Çocuk oyunlarında topun önemli bir yeri vardı. Meşin ve lastik topları çocuklar atıp tutar, duvara vurup saydırırlardı. Ahmed Rasim futbolun iptidai şekli dediği kale oyunundan bahseder. Yazar bu oyunda kaymak tutmanın, kaleyi nişan alıp vurmanın çok hoşuna gittiğini belirtir (F, 36).

Çocuklar macun (GA, 7) ve topaç çevirerek de eğlenirdi (F, 42). Bodur, fıldır fıldır dönen topacın karşısına çocuklar kamçıyı ellerine alıp geçerler ve topacı döndürürlerdi (F, 63).

Ahmed Rasim eskiden okulsuzluktan sokaklara sığmayan çocukların top, pişti, köşe kapmaca, esir almaca, birdirbir, uzuneşek, kaydırak, körebe, çatal matal gibi oyunlar oynadıklarını belirtir. Şimdi ise çocuklar hatta dört yaşındakiler bile şarkı okumaktadır der (GA, 229).

Ahmed Rasim çocukken oynadıkları şu oyunların isimlerini sayar: leblebi ile "tek mi çift mi", iplikle "su yolu", "almaca", "tin tin", "el el üstünde kimin eli var", "vay benim köse sakalım", "eveleme develeme, deve kuşu kovalama", "parmak ayırmaca", "yokuş aşağı", "seke seke ben geldim, geldim, çıngırağım hoş geldin", "fış fış kayıkçı", "kaydırak", cevizle oynanan "vurup almaca" ve "beş taş" (F, 64–65), "esir almaca", "kör ebe", "uzun eşek", "birdirbir" (F, 68), "saklambaç", "köşe kapmaca" (F, 70), "çelik çomak", "bilye oyunu" (MM I, 113), "aşçı iskambili", "beçiç", "yüzük", "verip almaca" (GA, 6) "çatal matal" (GA, 229), "çırpma" (MBY, 312), "yumurtalı tavuk, yumurtası nerede, folluktadır follukta" (ŞM III, 129). (ŞM II, 33).

Esir almaca oyununda biri ebe olur ve diğerlerini yakalamaya çalışırdı (MBY, 176).

Yazarın ifade ettiğine göre eskiden kartopu, kızak, kardan aslan yapma da çocukların eğlencelerindendi. Hatta çocuklar akşamdan top yapıp evlerinin bahçesine ayaza terk ederlerdi. Çocuklar yalnız oynamazlar, maskaralıklar da yaparlardı. Çukur kazıp üzerini birkaç değnekle örtüp geleni geçeni içine düşürür ve kartopuna tutarlardı (ŞM II, 8).

Ahmed Rasim'in eserlerinde çocuk oyunlarının pek çoğunun adı geçmekle beraber örnek olması için yazarın üzerinde biraz fazla durduğu oyunlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Birdirbir

Birdirbir oyununda orta yerde bir çocuk iki büklüm eğilir ve durur. Çocuklar sırayla "birdirbir" diyerek koşar ve eğilen çocuğun sırtına elleriyle basar basmaz bacaklarını kaldırıp atlar (F, 61).

Pişti

Pişti denilen oyun topla oynanırdı. Çocuklar bu oyunda ebeye vurulmamaya çalışırdı (F, 36).

Pişti oyununda çocuklar birbirinin omzuna biner, halka oluştururdu. "Pişti" deyince omuzdakiler yere atlar ve kaçmaya başlar. Ebe olan elindeki topu birine fırlatır. Topu fırlattığı kişiyi vurursa o ebe olur. Sonra da tekrar omuzlara binilir (F, 61–62).

Tura

Bu oyunda çocuklar halkavari çömelip otururlar. İçlerinden biri oturanların arkasında elinde mendil vb. bir bez parçasını havada sallayarak gezinir. Bu bez parçasına tura denir. Gezinirken oturanlardan birinin sırtına birden indirir ve turayı arkasına bırakır, halkanın etrafınca koşmaya başlar. Tura arkasına bırakılan çocuk

turayı alır ve bırakanı kovalamaya başlar. Kendi kalktığı yere gelmeden yetişirse o da onun sırtına kalktığı yere gelip oturana kadar vurur (F, 69–70).

Uçurtma

Uçurtma uçurmak da o dönem çocuklarının eğlencelerindendi. Renk renk olan, başvura vura yükselen, kuyruk ata ata aşağı gelirken yine birden havalanan uçurtmaları çocuklar çok severdi. Armudî, dört köşe, beşli, altılı yazarın saydığı uçurtma çeşitlerindendir (F, 62–63). Çocuklar uçurtmayla ilgili terimler bile bulmuştur. Uçurtma havalandıktan sonra birden bire başvurarak düşerse "uçurtmanın terazisi bozuk" denirdi. Uçurtma sola başvururbut sağ taraf hafif gelmiş demekti ve o tarafa bir "kulak" ilave edilirdi. Uçurtma havada dikildi mi sicime kâğıttan oymalı veya düz bir şey geçirirler, bu şey rüzgârın tesiriyle döne döne bedene kadar varırdı. Buna "kılavuz" veya "fenerci" denir, iki uçurtmayı birbirine takmaya "kırmalamak", sicim gergin durmazsa "karın verme" denirdi (MM I, 62).

Uzuneşek

Bugün uzuneşek denilen oyunu da Ahmed Rasim isim vermeden anlatır. Yazarın anlattığına göre çocukların üçü dördü art arda durur, diğerleri yani süvariler koşarak gelip bunların arkalarına biner. Öndeki süvari elini havaya kaldırır ve parmaklarının kimini büküp şu soruyu sorar: "Zenbili büküm, zenabüküm, hani bu eşeğin semeri? Çatal matal, kaç çatal?" Alttaki bir sayı söyler. Eğer bilemezse süvarilerin hepsi birden yumruklarla alttakilerin sırtına vurur (F, 62).

Yazar bu oyunların dışında ramazanda mahya, karagöz seyrederek, bayramda ise ecel beşiği, dönme dolap, beygir ve merkebe, bekçinin davuluna binerek; yaz ise bahçeye salıncak kurarak, kolan ve uçurtma ile eğlendiklerini; kuş tutarak, kuzu gezdirerek, kışın kardan kömür gözlü at, aslan heykelleri yaparak oynadıklarını ifade eder (GA, 6). Bunlardan başka çocuklar at, araba, tulumba, davul arkasından giderek, Şirket-i Hayriye vapurlarını ağızla taklit ederek, cami avlusunda dört dönerek ve Çıplak Mustafa denilen İstanbul'un meşhur delisine takılarak da eğlenirlerdi (MBY, 176).

Çocuklar baharla beraber çağla bademine göz diker, ucu aşlı sicimler fırlatırlar veya dallarına asılıp kırarlar, erik ağacına saldırıp döke kıra yemekten lezzet alırlardı. Ev sahibi, uşak, bahçıvan görünce can havliyle kaçmak bunların sevdikleri en birinci sporlardandı. Erik bitince vişne, kiraz, armut, duta saldırırlar. Ağaca çıkmak ise çocuklar için tehlikeliydi; çünkü ağaçta iken bahçıvana yakalanma ihtimali vardı (MM II, 235–237).

1.2.4. Sünnet Düğünü

Ahmed Rasim'in okumuş olduğumuz eserlerinde sünnet düğünü ile ilgili pek fazla bilgi yer almamakla beraber sünnet olan çocuğa aşırı bir ilgi gösterildiği görülür. Çocuk ne isterse elden geldiğince yapılmaya çalışılırdı; sünnet olan çocuk da çok huysuz olurdu. Annesini, babaannesini feryatlarıyla, huysuzluğuyla bıktırırdı (ŞM II, 90–94).

Bizde yazarın belirttiğine göre düğün ve oyun birbirinden ayrılmazdı. Düğün olduğu zaman oyun da mutlaka vardır. Düğünler İstanbul'un fethinden önce de yapılamakla beraber İstanbul'un fethinden sonra daha da çoğalmıştır. Fatih şehzadelerini sünnet ettirirken ok atıcılar Polat, ayna delme hünerlerini gösterirler. Ok atıcıların koşarken uzun sırıklara dizili nakreleri nişanlayıp isabet ettirdikleri **Solakzade Tarihi**'nden yazarın naklettiği bilgilerdendir (RHOT II, 539).

1.3. Askerlik

Yazar bir askerin görünüşüne bir eserinde yer vermektedir. Bu asker kısa boy, koca kafa, mavi göz, kırçıl bıyık, düz karın, badi- badi bacak, seksen dokuz doğumlu, yolda sık sık elbisesinin potlarını çekip düzelten, ikide birde eğilip postalının üzerine dil gibi çıkmış dolak ucunu içeri içeri kakıştıran biridir. Ahmed Rasim bu askerin davranışları ve görünüşüyle sanki "ölüm hatırıma gelirdi, askerlik gelmezdi" dediğini belirtir. Oysa yazar gelecek kuşağa bırakılacak hamiyet düsturunun "askerlik hatıra gelecek ölüm gelmeyecek" olması gerektiğini ifade eder. Ahmed Rasim diğer bir askerin görünüşüne de değinir. Bunun da kabalakı basık, karakaş, kara göz, çekme

burun, kaytan bıyık, sağ kolu askıda, sol eli yara üstünde bir görünüşü vardır. Annesine yaşadıklarını anlatmaktadır. Tam üç saat siper kavgası ettik, bir şey olmadı, en son üst üste üç kez saldırdık, der. Annesi ise acıyarak ve öfke ile acelen neydi, dokuz ay nasıl durdun şeklinde bir karşılık verir. İnsanların o dönemde askerliğe yaklaşımları bu şekildeydi (EZ, 12–13).

Eskiden Osmanlı zamanında İstanbul'da haftada dört gün divan-ı azim olurdu ve bu günlerin sabahında yeniçeriye üç bin tas buğday çorbası çıkardı. Yeniçeriler padişaha kırgın oldukları zaman çorbayı içmezlerdi (RHOT I, 353).

Yazarın **Kıyafet-i Askeriye**'den aktardığına göre donanma hareket etmeden önce sadrazam, yanında ricalden bazıları olduğu halde tersaneye giderek teftişte bulunurdu. Sefine kaptanlarını birer birer sorgular, her birine rütbe ve mevkiine göre hilatler verir, sonra kaptan paşa ile beraber huzura girer, huzurda kaptan paşaya hilat giydirilirdi. Bu sırada donanma tersaneden çıkıp sefineler Topkapı Sarayı önüne gelince top ve tüfek atarak resm-i selamı ifa ederek Beşiktaş tarafına giderdi (RHOT I, 245–246).

Eskiden neferler ve zabitler genellikle başlarını tıraş edip yalnız tepelerinde bir tutam saç bırakırlardı. Bıyıklarını da bırakıp yalnız dudak üstüne sarkan kısmını kırparlardı. Yeniçeri neferleri ise kanun gereği sakal bırakamazdı. Zabıtalar ve mütekaidlere ise sakal bırakmak yasak değildi. Bunlara yasak olmaması ise sakala olan hürmeten ileri geliyordu. Bu kural çeşitli kapıkulu ocaklarında da cari idi. Sakalı olanlar sakallarını her gün yıkayıp tarayarak temiz tutmaya dikkat ederlerdi. Bu kural 730'dan (M. 1329–1330) 1231 (M. 1815–1816) senesine kadar değişmemiştir (RHOT I, 232).

Yazarın **Kıyafet-i Askeriye**'den aktardığına göre büyük zabıtalar don, gömlek üstüne bir entari ve bunun üstüne de bir haftan giyerdi. Haftanın üstüne bellerine bir kuşak bağlar ve bunun üstüne de cübbe giyerlerdi. Ayaklarında ise çakşır olurdu. Haftanın üstüne biniş giyenlere de rastlanırdı. Haftan astarsız bir entariydi. Çakşır kırmızı veya mavi ince bir kumaştan yapılır ve uçlarına bir mest dikilir bir şalvardan ibaret olup cübbenin içine kışın kürk kaplanırdı. Cübbe entariden kısa olup kolları dirseğe kadar gelirdi. Biniş ayaklara kadar gelip kolları uzun ve yenleri sarkık bulunurdu. Küçük rütbede olanlar yalnız entari, haftan, şalvar giyer ve haftanın üstünden bellerine kuşak bağlarlardı. Yeniçeri neferleri ise yürümekte kolaylık olması

için haftanlarının eteklerini bellerine dolarlardı. Bunun için bu çeşit haftanlara dolama denirdi. Ahmed Rasim vaktiyle, kendi döneminde avniye adıyla üretilen yağmurluklara benzer kaput adı verilen yağmurlukların olduğunu belirtir. Bu yağmurlukların bornoz adında bir çeşidi vardı ki bunlar Ahmed Rasim'in zamanındaki pelerinlere benzer ve bir eteği omuza atılırdı. Huzur ve savaş zamanlarında zabıtaların hizmetlerini takdir için padişah tarafından hilatler ihsan olunurdu. Bu hilatler yukarıda anlatılan elbiselerden ibaret olup hassül has, has, ala, bala, elvan, sub gibi isimlerde olup çeşitli derecelerde üretilirdi. Bunlardan herhangi birine layık olduğunu ispatlayan zabıta, amirinin karşısında giydirilirdi (RHOT I, 239–241).

Her yeniçeri ortasında yani bölüğünde amir ve kumandan olarak bir çorbacı bulunurdu. Çorbacı bölüğün başıydı. Yeniçeriler padişahların nan ve nimetlerini anlatmak maksadıyla heyetlerine "Ocak" veya "Ocağ-ı Amire", zabitlerine de "Çorbacı" veya "Aşçı Usta" derlerdi. Hatta kazanlarına "Kazgan-ı Şerif" derler ve sancağa aşırı derecede hürmet ederlerdi. İsyanlarda Kazgan kaldırmak isyan bayrağı çekmek demekti (RHOT I, 344).

Çorbacı, arkasına kırmızı çuhadan uzun kollu bir cübbe, altına uzun bir entari, bacağına kırmızı şalvar giyer, beline şal kuşak bağlar, ayağına sarı mest ve pabuç giyerdi (RHOT I, 344).

Yeniçerilerin çorba dağıtımı esnasında bir adetleri vardı. İstanbul mahallelerinin korunması için kurulan karakol veya karakulluklardan bir veya birkaçına yeniçeri ortalarından yeteri kadar asker görevlendirilirdi. Her sabah baş karakullukçu demirden yapılmış büyük bir çorba kepçesi elinde olduğu halde öne düşer, arkasında iki tane karakullukçu askeri omuzlarında bir sırık ve sırığa takılı çorbanın kazanı olduğu halde arkasından yürürlerdi. Ortalarına dâhil olan kulluklara geldiklerinde bunlara yeteri kadar çorba bırakıp başka kulluğa geçerlerdi (RHOT II, 877).

Yeniçerilerin ocağın kutsallığını atfettikleri bir kazan vardı ki bu kazanda Hacı Bektaşi Veli'nin çorba pişirdiğine ve bu kazanın ondan yadigâr olduğuna inanırlardı. Mukaddes olarak bildikleri bu kazanın yerinden kaldırılıp boşalan yere bir kova su dökülürse dünyanın alt üst olacağına inanırlardı. Fetret zamanında bu kazan etrafında toplanıp konuşurlardı (RHOT II, 880).

Yazarın binicilik ve idman oyunlarını anlattığı bölümde binicilik derslerinin Topkapı Sarayı içinde, Kıztaşı Sütunu'nun etrafında, Gülhane'de Beşiktaş Sarayı'nın Çinili meydanında verildiği söylenmektedir. Yeniçerilerin idman oyunları arasında ağır yük kaldırmak, kuvvet taşı atmak, güreşmek ve tomak oynamak vardı. Tomak bir çeşit tura idi. Sırta vurmak için bu tomak denilen alet hazırlanırdı. Maharet çevik davranıp tomağı sırta vurdurmamaktı (RHOT I, 482–483).

Yeniçerilik kuruluşunda Hazreti Pir'in duasını almış ve sonrasında da ocağa tarikattan pek çok derviş karışmıştı. Bu nedenle yeniçerilik Bektaşiliğe mensup görülürdü. Rivayete göre Bektaşi babalarından biri daima Hacı Bektaş Vekili adıyla doksan dört kışlasında ikamet ederdi. Pirin türbesinde bulunan şeyh vefat edince yerine geçen kimse İstanbul'a gelir, ocaktakiler de onu karşılayıp alay ile ağa kapısına götürür, yeniçeri ağası tacını başına geçirip yine alay ile bab-ı âliye gönderir, orada da ferace giydirilirdi (RHOT IV, 1830–1831).

Ahmed Rasim eskiden yaşamış büyüklerin askeri asker eden intizam ve terbiyedir şeklindeki yüce fikrini hükümetin unuttuğunu ve askerin burnunu harp kırar veya askerin gözünü harp açar şeklindeki politikalarını sürdürdüğünü ifade eder (TM, 7–8).

1.4. Evlenme

Ahmed Rasim büyükannesinin kadınlık, evlilikle ilgili ve kendisine de örnek olan düşüncelerini nakleder. Buna göre kadınlık evle ilgili olağanüstü ve hayret uyandıran davranışların mahsulüdür (MBY, 201–202).

Ahmed Rasim büyükannesinin gözünden, geçen asrın İstanbullu münevver kadının evlilik hakkında nasıl düşündüğünü aktarır. Evlenme kadının mutluluk, bedbahtlık adına oynadığı bir oyundur. Bu oyunun kâr ve zararını ölçülü bir kanuna bağlamak oldukça önemli bir iştir ve bu işte kadın zekâsı derece derece gücünü gösterir (MBY, 202).

Evlenme esnasında yapılan törenler şöyle sıralanır: nikâh, düğün, kına gecesi, paça, haftası, kırkı, balayı (EZ, 158).

1.4.1. Evlilik İçi İlişkiler

Eski İstanbul'da namuslu kadınlar birtakım kurallara uymak zorundaydı. Aksi takdirde toplum tarafından kötü kadın olarak algılanırdı. Ayrıca evlilikte de birtakım uygulamalar, eşlerin birbirlerine karşı yerine getirmesi gereken birtakım görevler vardı. Yazar çeşitli eserlerinde bunlara da değinmiştir.

Kadının sabahtan akşama kadar evinde de olsa şarkı söylemesi, bahçeye başörtüsüz çıkması, pencere önünden ayrılmaması, öksürmesi, sigara içmesi ve dumanını kafesten çıkarması kadın için "sağlam ayakkabı değil" ifadesinin kullanılmasına yol açardı (FA, 235).

İstanbul'da eskiden kadınlar bir bahaneleri olmadan sokağa çıkamazlardı (F, 53). Ayrıca kadın ister siyahî ister beyaz olsun sokakta gülemezdi. Güldüğünü görenler hoş karşılamazdı (F, 58).

Kadın dışarı çıkarken örtünürdü ve arka sokaklardan gideceği yere giderdi. Çünkü o zamanın kadınları caddeden geçmezdi (FA, 30).

Kadınlar için sokakta seslerini işittirmek ayıp sayılan şeylerdendi. Bu yüzden kadınlar yanlarındakine bir şey söylemek istediklerinde yavaşça söylerlerdi (FA, 35–36).

Kadın erkekle beraber sokağa çıktığında bu erkek oğlu dahi olsa kadın erkeğin bir adım gerisinden yürürdü (FA, 58).

Kadın ailesinden gördüğü terbiyeyi evlenince muhafaza ederse mutlu olur ve ahlaklı, terbiyeli çocuklar bırakırdı (A, 11–12).

Eşler birbirlerine karşı gayet saygılı ve terbiyeli davranır, birbirlerine isimleriyle hitap etmezlerdi. Erkeğin eşine "hanımefendi" dediğini yazar kaydetmektedir (F, 81–82).

Kadınlar erkeklerden genelde çekinirdi. Yazarın belirttiğine göre halası, eşinin huzuruna istediği her zaman çıkamazdı (F, 109).

Erkekler eşleri için endişelenirdi. Çok üzücü bir olayı duyup etkilenen eşi karısı için şöyle der: "Artık haftalarca hastadır… Zaten zayıf, hastalıklı!.." (FA, 7).

Yabancı erkekler eski İstanbul'da tanımadığı yabancı kadınlara karşı hakarete varan imalarda bulunabiliyordu. Ancak yerli erkekler ise kadınlara karşı son derece

nazik davranırdı. Onlara göre kadınlar hangi şekilde bulunurlarsa bulunsunlar hürmete layıktı. Kadına ismini sormamak ise ayıptı (ŞM I, 85–86).

Toplumun algılayışına göre kadın sevilir, erkek beğenirdi; fakat gizli beğenirdi. Açıkça takdir hem erkek hem kadın için iffete karşı bir cüret sayılırdı (MŞE, 203).

Yazar sosyal terbiyemizdeki noksanlık ve kötü telakkilerin kadınlığın asil ve necip, his ve hayal, fikir ve tasavvurları etrafında donuk bir hale meydana getirdiğini belirtir (MŞE, 204).

Okuyan kadına iyi gözle bakılmazdı. Aileler okuması yazması olan kadını ben oğluma almam derlerdi. Okumuş gençler arasında da benim annem de okuma yazma bilmez ama ev kadını, biz okuduk yazdık da ne oldu, kadına okumak yazmak ne demek, dostuna mektup yazar diye düşünenler bulunurdu (MŞE, 208).

Çeşitli temaşalarda kadının nasıl temsil edilip sahnede nasıl canlandırıldığını anlatan yazar, Abdülhamid (1876–1909) hükümetinin yılda birkaç defa kadınların sokakta yarı işveli gezmesini, çarşaflarını ve yaşmaklarını İslam'a yakışmayacak şekilde giymelerini ve tutunmalarını, kadının uluorta bir erkekle görüşüp konuşmasını, tramvay, vapur gibi ulaşım araçlarında kadının erkek tarafından görülmesini önleyen engelleri daha çok sıkılaştırdığını belirtir. Kandil ve ramazan akşam ve gecelerinde ise kadınların dolaşmaları önlenir, gezinti yerlerinde kafes arkasında oturmalarına izin verilirdi. Beyoğlu'nda, Bonmarşe ve Bazar Alman gibi dükkânlarda dolaşmalarını da hükümet yasaklardı. Emirlere aykırı davrananların takip edilerek kimin kızı, karısı, yakını ise durumun o kimseye bildirileceğini ilan ederdi. Hatta kadını faytona bile bindirmezdi. Kadın kapalı temsillerde her türlü utanç verici sahneleri seyretmekte hür ve serbest bırakılır; ancak açık yerlerde genel ahlak kurallarına uyması beklenirdi (MBY, 93). Mahalle imamları zaman zaman zaptiyeden çağırılır ve kadınların sokaklarda açık saçık gezmemesi, kandil gecelerinde piyasaya çıkmamaları için tembihte bulunulması istenirdi (GA, 8).

1.4.1.1. Düğün

Evlenme düğünü ile ilgili bilgiler yazarın çoğunlukla roman ve hikâye türündeki eserlerinde yer almaktadır. Yazarın roman ve hikâye türündeki eserlerinden yola çıkarak söyleyecek olursak eski İstanbul'da insanlar hem görücü usulüyle hem de kendileri bizzat çeşitli yerlerde birbirlerini görüp tanışarak evlenebilirdi.

Düğüne eli boş gidilmez, eli boş gitmek ayıp görülürdü. Münasip bir hediye götürmek âdetti. Arkadaşının düğününe gideceğini söyleyen Ahmed Rasim'e annesi hediye olarak götürmesi için gümüş kaşık alır (FA, 158). Düğünde çalgı çalınır, çorba içilir, tatlı yenirdi (FA, 170).

1.4.1.1.1. Saray Düğünleri

Düğün için gerekli olan şarkıcı ve çalgıcıların en ustaları seçilir, Hasbahçe'de Yalı Köşkü içinde bir yer bunlara talim yeri olarak tahsis edilirdi. Raks ve oyunda usta olan çengi, hokkabaz ve cambazların toplanmasına özen gösterilirdi. Düğün alanındaki kalabalığı, sıkışıklığı gidermek, oyun ve temaşayı korumak için tulumcu denilen adamlar getirilirdi. Bunların meşinden külahları, cübbe, şalvar ve yağlı tulum gibi kıyafet ve gerekli araçları düğün yöneticisi tarafından hazır bulundurulurdu. Tulumcuların görevi meydan açmaktı. Bunların da kendilerine has maskaralıkları, sihirbazlıkları olurdu (TM, 37–38).

Ahmed Rasim, Raşit'ten Emetullah Sultan'ın Okmeydanı'nda yapılan düğününü nakleder. Bu düğünde sadrazam tulumcuları huzuruna çağırır, tulumcu başı acayip biçimde, üstünde beyaz yaldızlı şebkülah ve arkasında sarı yaldızlı cübbe, elinde beyaz yaldızlı bir baston, önünde iki davul, iki zurna, iki nakkare ve beş on def, on beş tane maskot arkalarında kolsuz ve yakasız şalvar şeklinde uçkur, yakası boyunlarına bağlı alaca basmadan elbiseleriyle raksa başlarlar. İçlerinden biri çadırın önündeki menzil taşının üstünde baş aşağı veya ayakları havada iken bayağı hüner gösterirdi (TM, 38–39).

Saray düğünü eğlencelerinin içinde Yağlı Direk denilen oyun da vardı. Emetullah Sultan'ın düğününde otuz parça alay topu getirilmişti. Toplarla padişahın çadırı arasına otuz zira uzunluğunda bir direk dikilmişti. Tepesine kim çıkabilirse onun olmak üzere içi çil akçe dolu gümüş bir bardak koyulmuştu (TM, 39). Düğünde

cirit oynanır, dans edilir, insanları şaşırtan çeşitli hünerler sergilenirdi. Ahmed Rasim cambazların gösterilerini de Raşit'ten nakletmektedir (TM, 39–45).

1.4.1.1.2. Saray Dışı Düğünler

1.4.1.1.2.1. Düğün Öncesi Hazırlıkları

Görücü usulü evlenme hakkında çeşitli bilgilere yazar yer vermektedir. Buna göre görücü geldiği zaman gelin adayı olan kız sandıktan yeni ve kendine yakışan elbiselerini çıkarıp giyer, süslenir, görücü kadınların karşısına öyle çıkardı. Kız, görücü olarak gelen kadınlara kahve pişirir ve ikramda bulunurdu. Görücü gelen kadınlar ise gelin adayını süzer, tetkik ederdi. Gelin adayı kahveleri ikram ettikten sonra geri çekilip misafirler önünde divan dururdu. Misafirler kahvelerini içince gelin fincanları alıp çıkardı (A, 5–9).

Evlenme kararı alındıktan sonra ise kız için ailesi hazırlıklar yapar, çarşıya gider, birtakım eşyalar alır ve terziye kızları için kıyafetler diktirirlerdi (A, 15). Ayrıca evlenecek olan kızına annesi hatıra olması amacıyla bazı takılar hediye ederdi (A, 20).

Erkek tarafı kızı istedikten sonra kız tarafından bir yakını da kıza o kişiyle evlenmek isteyip istemediğini âdet olduğu üzere sorardı. Kız ise ailesi münasip gördükten sonra kendisine bir şey demenin düşmeyeceğini belirtirdi (A, 18).

Düğün öncesi yazarın belirttiğine göre iki tarafa nişanlar gelir giderdi (Ü, 59).

Düğün öncesinde kız için gelin odası tertip edilirdi. Mediha kendisi için tertip edilen gelin odasını şöyle anlatır: "… hele karyolasının cibinliği, yanları mavi, sırmalı başlı yastığı, pullu işlemeli üst yorganı nazar-ı dikkatini celb eylemiş oda içinde hakikaten başka bir letafet veren o askılardaki tertip ve intizam hoşuna gitmiş…" (A, 25–26).

Düğün yaklaşınca eve misafirler gelirdi. Düğün için gelen misafirlere ikramda bulunulur, onlar için yemekler pişirilirdi (A, 24–25).

Önce nikâh yapılır, nikâhtan sonra ise düğün töreni yapılırdı. Düğün töreninden üç gün önce kızın çeyizi bir merasimle bundan sonra yaşayacağı eve

götürülürdü (Ü, 60). Kızın bundan sonra yaşayacağı eve çeyiziyle beraber çeyiz halayığı da gönderilirdi. Bazen bir hizmetçi gönderildiği de olurdu. Bunlar evin işlerinde geline yardımcı olurdu (Ü, 73).

1.4.1.1.2.2. Hamam Âdeti

Düğünden önce hamam günü âdeti vardı. Kadınlar hamamda âlem yapardı. Yazar hamam gününü anlatırken geline beyazlar giydirildiğini ve bu arada davetlilerin de arabalarda beklediğini ifade eder. Hamama götürülecek olan gelin hazırlanıp selamlığa çıkartılınca etrafa çil paralar serpilirdi. Gelin bir yakınının kolunda selamlık kapısına yaklaştırılan arabaya bindirilirdi. Gelin üstüne ferace veya car giymez; sadece başına bir örtü alırdı. Gelin arabaya bindirilince arabaların perdeleri indirilir ve gelinin bulunduğu araba ortada olmak suretiyle çokça arabadan oluşan bir alay hamamın yolunu tutardı. Gelinin gideceği hamamın etrafı askıya alınmış gibi geçici olarak çevrilirdi (Ü, 61–62). Hamamda sadece kız tarafından davetliler değil aynı zamanda erkek tarafından da davetliler bulunurdu (Ü, 66).

Hamamcı, natır, usta, sıracılar, çengiler gelini hamamın kapısında karşılardı. Gelin hamamda orta sedire oturtulurdu. Gelinin kıyafetleri çıkarılır, getirilen özel bir şalla da vücudu sarılırdı. Çengiler ve sıracılar gelir ve geline sırma tasmalı, sedef işlemeli, uzun, nazik endamlı nalınlar giydirirler ve gelini ortalarına alarak yazarın deyimiyle okumaya başlarlardı. Burada ne okuduklarını yazar ifade etmez; ancak verdiği metinlere bakınca bunların mani formunda oldukları görülmektedir. Hamamda hocaalimler okunur, hamamın kubbeleri çınlardı (Ü, 63–64). Ayrıca hamamda raks da edilirdi (Ü, 66).

Gelinin sırtında al şal, belinde ipekli futa bulunurdu. Kızın yakınları kızın koluna girerek göbek taşını üç defa dolaştırdıktan sonra gelini göbek taşının kurnasına oturturlardı. Usta gelini yıkardı. Gelin yıkandıktan sonra çengiler, sıracılar, hamamcı kadın, natır önde ve kızın yakınlarından bazıları koltuğuna girmiş olarak eğlence yerine dönerlerdi. Gelin, usta tarafından kurulanır saçları toplanırdı. Kızın tepesine de bir mendil koyulurdu. Daha sonra mendil gezdirilerek bahşiş toplanırdı.

Gelin hamama dua ve senalarla getirilip yine dua ve senalarla evine dönerdi (Ü, 64–65).

1.4.1.1.2.3. Kına Gecesi

Düğünden önceki akşam kına gecesi yapılır, eğlence düzenlenirdi. Kına gecesinde sadece kadınlar değil erkekler de eğlenirdi. Kadınlar ve erkekler ayrı ayrı eğlenirdi. Hem kadınlar hem de erkekler için saz takımı tutulurdu (A, 27).

Kına gecesi eğlence başlamadan bekçi yanına birkaç da yardımcı alarak elinde sopası bulunduğu halde eğlencenin düzenleneceği evin kapısının önüne otururdu (A, 28).

Çalgılar, eğlenceler gece yarılarına kadar devam ederdi (A, 30).

Düğünde, kına gecesinde çalgı, içki içme, yeme, sızma olurdu. Misafirler damada saraka ederdi (ŞM III, 153).

Yatsı okunduktan sonra namaz kılınır, ayvaz önde üç mumlu feneri yakar, damadı akrabaları, dostları, gelin tarafı sarar, eve yollanırlar. Damat heyecanlı, utangaç bir vaziyettedir, bu gidiş sırasında bazen bahşiş koparacağım diye damadın fesini alıp kaçanlara da rastlanırdı (ŞM III, 154).

Damatlar kayınpederlerini genelde paça sabahı el öperken görürdü (ŞM III, 153). Kına gecesi erkekler de çalgı çalar, oynar, içer, damat da misafirlere hizmet ederdi (ŞM III, 154).

1.4.1.1.2.4. Düğün Günü

Kına gecesi sabahı kadınlar düğün için gelini süslerler, saçına lavanta sürerler, gelinlik kıyafetini giydirirlerdi (A, 31). Gelinin kıyafeti latif ve sade olurdu (Ü, 67). Gelin pırlantalı bir başlık, sırmalı bir peçe takar, ağır bir elbise giyerdi (Ü, 70). Gelin kız evinden debdebe, velvele ile çıkarılır ve damat evine yani yaşayacağı yere götürülürdü. Komşular pencerelerden sarkıp geline övgülerde bulunurlardı (Ü, 68). Gelin arabayla damat evine götürülür, eve gelince gelin abradan iner ve damat gelinin

koltuğuna girer, odasına götürürdü. Burada geline damadın akrabaları tanıtılır, limonata, şerbet gibi içecekler içirilirdi (Ü, 69–70).

Ayrıca gelin evi kına gecesi sabahı boşaltılıp temizlenirdi. Bu evde gelin için özel bir yer hazırlanırdı, gelin kendisi için hazırlanan köşeye oturtulurdu (A, 32). Misafirler daha sonra gelinin bulunduğu eve gelirdi. Bu arada kızın babası da kızının yanına gelir ve ona bir kemer bağlardı. Babası kızın bulunduğu odaya girince kız babasının huzuruna gider ve eteğini öper, babasının hayır duasını alırdı. Sonra babasının huzurunda diz çöker gibi bir vaziyet alırdı. Bu arada babası da kızına birtakım nasihatlerde bulunurdu. Mediha'ya babası, kemerini bağlarken şunları söyler:

"— Kızım! Sen benim namusumsun, beline bağladığım bu şal kemer, filvaki kıymetçe değersizdir. Fakat senin şiraze-i hayatın olacaktır. Cenab-ı Hak seni mesut etsin. Biz bundan sonra mesudiyet-i evlat ile mesut olacağız." (A, 33–34).

Bu kemerin manevi bir yanı ve değeri vardır. Kızına daima babasının kucağını hatırlatır (A, 34).

1.4.1.1.2.4.1. Koltuğa Girme

Düğün günü gelinin yakınlarından bir kadın gelinin koluna girerek selamlığın oraya getirirdi. Damat selamlıktan çıkar, gelinin koluna girer ve beraberce gelin odasına giderlerdi. Gelin ve damadı görmek isteyenler ise adeta izdiham oluştururdu (A, 35–38). Odaya girince damat gelini odada bulunan büyük askının altına oturturdu. Karşısında temenna eder, güzel birkaç söz söyler ve odadan çıkardı. Damat kapıyı açılınca para serpilirdi. Damat gidince gelinin odası insanlarla dolar ve geline soru sorarlardı (A, 38–39).

Düğün günü akşam olunca misafirler dağılır, aile baş başa kalınca şerbetler içilirdi. Sonra gelin, gelin odasına çıkarılır ve hemen ortaya gelinin yaptığı bir seccade serilirdi. Damat gelir, iki rekât namaz kılardı. Namazı bitince damat gelini alır, bir köşeye oturtur ve duvağını açardı (A, 40–42). Bu arada erkek tarafından bir kadın da kahve ve şurup getirirdi (Ü, 70).

Gelin bir iki gün taç giyer, nikâh, düğün, kına geceleri, paça günü merasimi yapılırdı (Ü, 60).

1.4.1.1.2.5. Paça Günü

Paça "gerdek gecesinin ertesi günü, oğlan evi tarafından kız evine verilen ziyafet"[3]tir.

Düğünden bir gün sonra paça günüdür. Paça günü davetliler gelir, hal hatır sorardı. Kıza paçalık bir kıyafet giydirilirdi. Bu kıyafet gümüşî, atlas, uzun bir entariden oluşmaktadır (Ü, 69–70).

İmam, bekçi ve müezzinin nikâhta bulunması şart ve âdettendi (RHOT IV, 2025–2026).

Gelin odaları ve geline ait mahallerin süslenmesinde çevre, şal gibi askılar kullanılırken sonraları bürüncek, kurdele gibi askılar da kullanılmaya başlanmıştır. Hatta Abdülmecid zamanında (1839–1861) bu yeni tür askıların terk edilip eski usul askıların kullanılması karalaştırılmıştır. (RHOT IV, 2026–2027).

1.4.2. Evlilik Dışı İlişkiler

İncelemiş olduğumuz eserlerine dayanarak söyleyecek olursak Ahmed Rasim eski İstanbul'da memnu ilişkilerin nasıl yaşanmakta olduğunu, döneminin genelevlerini ve koltuklarını,[4] kötü kadınları ve bu kadınların sokaktaki tavırlarını, gençlerin bu kadınlar tarafından nasıl baştan çıkarıldıklarını, kadınlar arasındaki memnu ilişkilerin nasıl yaşandığını vb. çarpıcı yönleri ile gözler önüne sermiş ve bunlar hakkında önemli bilgiler vermiştir. **Fuhş-i Atik** adlı anı kitabı ve **Ülfet** adlı hikâyesi bu konular hakkında bilgi veren önemli eserlerindendir. Dönemin İstanbul'unda fuhşun nasıl yaşandığı mekânları ve kötü kadınlarıyla ayrıntılarıyla **Fuhş-i Atik** adlı eserde yansıtıldığı için eserin tamamının okunması ayrıntılı bilgi sağlayacaktır. Tezin hacmi gereği burada örneklemeye gidilmiştir.

[3] Ahmed Rasim, **Eşkal-i Zaman**, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Devlet Kitapları, 1969, s.150.
[4] Koltuk: (argo) genelev

Kelime ve terim olarak çok geniş bir kullanım alanı olan fuhuş günümüzde genellikle 'bir kadının evlilik dışında meslek edinerek veya başta para olmak üzere herhangi bir karşılık gözeterek vücudunu bir erkeğin cinsi tatminine sunması' (Tümer, 1996: 209) şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak Ahmed Rasim'in ve dönemindeki insanların fuhuştan anladığı yalnız bu değildir. Eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmed Rasim fuhuş derken namusa aykırı herhangi bir davranışı, toplum tarafından kadın ve erkek için belirlenen namus sınırının aşılmasını, edepsizce ve kötü bir hareketi kastetmektedir. Hatta bir kadın için bırakın fahişe olmuş sözünü fena olmuş sözü bile tanıdıklarını günlerce ağlatmaya ailesini kendini bilemeyecek derecede hasta etmeye yeterdi (FA, 5–8). Toplumun namus açısından fena gördüğü bir davranış bile o dönemde fuhuş tanımı içinde değerlendiriliyordu.

Yazar bizim şehrimizin de her şeyiyle Frenklerin şehrine benzediğini hatta bazı yönleriyle Frenklerin şehrine taş bile çıkardığını söyler. Artık İstanbul'da da randevu evlerinin vesikalı evlerin bulunduğunu belirtir (MBY, 310).

Fuhşuyla meşhur Paris Mahallesi belli bir zamandan sonra Feridiye'ye nakledilerek oralar temizlenmiştir (MBY, 355).

Yazara göre fuhuş bütün maneviyatı peşinden sürükleyen, çirkinlikleri gözle görülmeyip dinle, fikirle, kanunla fark edilmez bir olgudur (FA, 38).

Reşat Ekrem Koçu'nun belirttiğine göre İstanbul'un günlük hayatında "Erkekle Kadın", "Erkekle Erkek" ve "Kadınla Kadın" arasında olmak üzere üç çeşit fuhuş var olmuştur (İst. A, 1973: 5855). Ahmed Rasim kadınla kadın arasındaki fuhşu genellikle **Hamamcı Ülfet**, erkekle kadın arasındaki fuhşu ise **Fuhş-i Atik** adlı eserinde anlatmıştır.

Ayrıca Ahmed Rasim, eserlerinde yer yer kadınlar hakkındaki fikirlerine de yer vermiştir. Ahmed Rasim dönemindeki açık saçıklığı eski kapalılığa göre incelikten yoksun bulur. Onun kadın sözünden anladığı her zaman içi saklı kalan güzelliğin sahibi bir vücuttur. Onu endamıyla meydana çıkarmakta kadın için bir emel, bir zevk, söz verilmiş bir güzellik olsa da Ahmed Rasim için bu solmuş bir emel, tadına bakılmış bir zevk, sınırlı bir güzellik niteliğindedir (FA, 347–348).

1.4.2.1. Kadınla Erkek Arasındaki Fuhuş

Kadının namusundan şüphelenildiğinde kiracı ise kefili, vekili sorulur araştırılır, evvelce hangi mahallede oturduğu, oradan hangi sebeple çıktığı, eşyanın bu eve nasıl geldiği, mahalle kadınlarıyla sıkı mı seyrek mi görüştüğü, bakkala borcu olup olmadığı, eve nasıl kadınların geldiği, her gece evinde bulunup bulunmadığı, hizmetçi değiştirip değiştirmediği, kimin kızı kimin karısı olduğu araştırılırdı (FA, 364).

1.4.2.1.1. Toplumun Fuhşa Karşı Tepkisi

Ahmed Rasim'in eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla hem kadın hem erkek onurunu zedeleyen fuhuş İstanbul halkı tarafından, özellikle namuslu insanlarca daima kötü karşılanmış ve tahammül edilemez bir davranış olarak görülmüştür. Hatta Ahmed Rasim'in belirttiğine göre kaşa rastık, göze sürme çekmek kötü kadınların bir özelliği olduğundan aileler küçük bir kız çocuğunun dahi böyle bir davranışta bulunmasına, kaşına rastık çekmesine, tahammül edemezdi. Ahmed Rasim bir babanın kaşına rastık çeken kızına, insan ne bilirse çocukluğunda öğrenir, diye tokat attığını yazar (FA, 11).

Fuhuş illetine bulaşan kişinin kendi değil de yakını dahi olsa İstanbul halkı bunu affetmez. Üvey annesi vaktiyle, sonradan evlendiği adamın kapatması olan bir genç kızın evlilik için uygun görülmediğini Ahmed Rasim kaydeder (FA, 10).

Toplum bu kadınların sokaktaki uygunsuz davranışlarına da tepki gösterir, kızar. Ahmed Rasim bununla ilgili şöyle bir tepkiye yer verir:

"— … Efendi'nin gelini bir acayip… Galiba mektepli imiş… Geçen gün dükkâna gelmişti…Deli mi, divane mi, nedir?.. Yüzünü bir açar, bir kapar, dükkandan dışarıya bakar,.. Güler.. Az kaldı kovacaktım. Bizim dükkan alış veriş yeri ama bu türlüsü değil.." (FA, 9).

Yalnız kadınlar değil fuhşa bulaşan erkekler de toplum tarafından hoş karşılanmaz. Evli olan erkeklerin fahişelerle ilişkide olması eşlerini üzer, yataklara düşürür. Bunun için anneler girintisi çıkıntısı olan, fahişelerle düşüp kalkan bir damattansa hamal olup evini bilen bir damadı yeğlemektedir (FA, 11–12).

Toplum fuhşa ne kadar tepki gösterse de, gerek aileleri gerekse eğitim aldıkları Darüşşafaka gençleri ne kadar korumaya çalışsa da gençlerin bu illetten kendilerini uzak tutmaları çok zordur. Bu nedenle daha önce hiç geneleve gitmediğini, fuhuş ortamlarında bulunmadığını ve bulunmayacağını söyleyen Ahmed Rasim'e arkadaşı perukâr İstanbul'da bir gencin bu ortamlardan kendini korumasının çok zor olduğunu, bu gün değilse yarın, değilse öbür gün bu yerlere mutlaka düşeceğini kendinden gayet emin bir şekilde söyler (FA, 62–63, 84–85, 118).

Bazı erkekler bu ortamlara alıştıktan sonra kandil ve ramazan gecelerinde bile fuhuş yapılan yerlere gitmektedir. Kutsal geceler dahi onları bu işi yapmaktan geri bırakmaz (FA, 116). Hatta evlenmektense bu tür ortamlarda bulunmayı yeğleyen gençler bulunmaktadır (FA, 126). Bununla beraber öyle gençler de vardır ki bunlar göz, kalp, söz zinasının karşılığı olan manevi cezadan bile çekinmektedir (FA, 341–342).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre fuhuş fark edilince bir mahalle diğerine haber verirdi, böyle bir şeye genelde namuslu mahallelerde göz yumulmazdı. Baskın sırasında yakalanan kişiye gösterilen şiddet, herkesin bu rezil olayı duyacak olması, hapse girme tehlikesinin bulunması fuhuş için bir dereceye kadar caydırıcı olurdu. Evli olup da fuhuş yapanlar ise günaha giriyorum düşüncesiyle vicdan azabı çekerdi. Evli olan erkeklerin eşleri ise bu fahişelerden eşlerini kıskanırlardı. Rüyalar, niyet kuyusunda görülen birtakım şeyler, erkeğin şüphe uyandırıcı bazı tavırları, komşuların bu yolda anlattıkları hikâyeler vb. kadının şüphelerini azdırır, kötü kadınla arasında bir rekabet hissi uyandırırdı. Bazı kadınlar da fahişelerin terbiyesiz olduğunu, erkeklerin yapacak bir şeylerinin olmadığını söyleyip kabahati yalnız fahişlerde bulurdu. Hatta bazıları "Kökü bende olsun da!.." şeklinde düşünüp lakayt davranırdı. Tabi ki böyle bir olaya karşı çıkıp kabullenmeyen, böyle bir durumda eşine beddualar eden kadınlar da bulunmaktaydı. Erkeklerin bazıları ise eğlencesinde bulunurum, elimi pisliğe, fuhşa sürmem diye kendini avutarak bu kötü ortamlara girerdi. Fuhşun yol açtığı hastalıklardan çekindiği için fuhşa bulaşmayanlar da bulunurdu. Fuhşun yol açtığı hastalıklar ise şunlardı: bel soğukluğu, frengi, şankır, uyuz, kırkayak, karnebit vb. Bu hastalıklara genelde Beyoğlu ve Galata'daki genelevlere sık giden gayrimüslimler tutulurdu. Gayrimüslimler dışında bu hastalığa tutulanlar enderdi. Sonraları gazetelerde, halkın dilinde çok yaygın olarak dolaşan bu

fuhuş hastalıkları eskiden iffete aykırı olarak düşünüldüğünden ağza alınmazdı. Ayrıca eskiden hem doktor çok azdı hem de bu hastalıklar kolay kolay tedavi edilemezdi. Bütün bunlar bir nebze de olsa fuhuş için caydırıcı olmakla birlikte her şeye rağmen bu illetten vazgeçmeyenler de bulunurdu (FA, 339–344).

Henüz on bir yaşında bir kız çocuğu bile bir erkekle el ele gezme isteği içinde olurdu. Ahmed Rasim'in mektepten arkadaşı on bir yaşındaki kızla deniz kenarında el ele otururken yaşlı bir kişi tarafından görülürler. Yaşlı kişi bunları tanımamasına rağmen onları bu halde görünce kızar ve kovalar (FA, 62–63).

1.4.2.1.2. Eski Fuhuş

Ahmed Rasim çok önemli bir tespitte bulunur ve eski fuhşun yeni fuhşa kadar aşağılı yukarılı beş sınıfa ayrılıp tam hususi, nim hususi, kapatma-mantenot, sermaye, sokak, mezarlık isimleriyle devam ettiğini belirtir (FA, 348). Görüldüğü gibi Ahmed Rasim eski fuhşun beş guruba ayrıldığını söylemiş ama altı gurup sıralamıştır.

Ahmed Rasim'e göre eski fuhuş bu isimlerle kısıtlı bir daire içinde devam edip (FA 348) bir kişinin bile bilmesine razı olmazken yerini yeni fuhşa bırakmış böylece fuhuş çıplak ve perişan sokak ortalarına, duvar diplerine, viranelere, ıssız yerlere, deniz kenarlarına, ağaç altlarına, gölgeliklere dolmuş, çoluk çocuk maskarası ve rezil rüsva olmuştur. Ahmed Rasim'e göre eski fuhuş bu yeni fuhşu görse utancından kan ter içinde kalırdı (FA, 267–268). Eski fuhuş Batı'dan kopup gelen ve Doğu'nun hayâsını gidermeye el atıp Doğu'da girdaplar çeviren yeni fuhşun yanında antika gibi kalmıştır. Eski Roma ve Yunan'ın zina ayıbı yine Bizans topraklarında filizlenir filizlenmez dal budak salmış gibidir (FA, 13). Eskiden fuhuş aracılar elinde gizli, dar alanlarda varlığını koruyordu. Genişlemek istedikçe engellere uğruyordu. Bu engeller fuhşu yok edemez, fuhuş yine devam ederdi; ancak yeni fuhuş gibi de uluorta yaşanmazdı. Yaşlı bir zatın, kızlarımız yollara düşmeden koca bulamıyor, deyip ağlaması Ahmed Rasim'e göre o dönemde yeni fuhşun ailelerde nasıl bir ahlak çöküntüsü oluşturduğunu göstermektedir (FA, 369–370).

1.4.2.1.2.1. Tam Hususi

Tam hususiler erkekleri, kendilerine âşık olduklarına ve ilgi duyduklarına inandırırlardı. Sokaktaki, pencere veya kafes arkalarındaki tavırlarıyla; mesirelerde ve piyasalarda şemsiye arkasından, araba perdesi altından yaptıkları davranışlarla karşılarındaki erkeği etkilerdi. Bazen de bunlar karşılarındaki erkeğin kendilerine âşık olduğunu sanıp herhangi gizli bir yerde bu erkeğe açılır, onunla yakınlaşırlardı. Tam hususilerle erkekler arasındaki ilişkilerin kapıcısı işmardı. Ayrıca bu kadınlar erkeklerle mektuplaşırdı. Mektupları sırları bilebilecek bir kadın veya erkek getirip götürürdü. Tam hususilerle erkeklerin ilk karşılaşmaları, görüşmeleri arka sokaklarda, ücra mahallerde, sıradan günlerde mesirelerde olurdu. Bazen bu tam hususilerle erkekler tramvayda, vapurda, bir derede, sazda karşılıklı bulundukları halde biri diğerinin elini eline sürmek şöyle dursun sesini bile işitemezdi. Sadece iç çekmeler, omuz silkmeler, göz süzmeler vb. ile duygularını birbirlerine belli ederlerdi. Tam hususiler ile erkekler arasındaki aracılar ise pek çoktu: Sütnine, kalfa, hizmetçi, işgüzar komşu, büyücü vb. idi. Bunlar ile erkekler arasında kararlaştırılan yerler, mesela; ağaç, duvar kovukları, taş altları, bahçe kapıları, alt odaların pencere aralıkları posta kutusu hizmeti görürdü. Mektup kâğıtları ve zarflar özenle seçilir, mektupla beraber bir büklüm saç, solmuş gül, menekşe, hanımeli; (gözyaşlarıyla ıslanmış) ufak, muslin mendil; madalyonluk bir küçük fotoğraf; lavanta kokulu, ince, zarif, gümüş, altın kakmalı bıyık tarağı gibi manalı manasız eşya da bulunurdu. Mektuplaşmalar sonunda iki tarafın kararlaştırmaları ile çeşitli mesire yerlerinde birleşilirdi. Kenar dilberleri ise daha alt seviyedeki kişilerin gittiği mesirelerde erkeklerle buluşurdu. Bundan başka bostan içleri, mezarlıklar, evliya türbeleri, niyet kuyusu gibi yerler de görüşme yerleri olabiliyordu. Bu tam hususiler mesire yerlerine giderken kendilerine aile süsü verir, yanlarına kadın, çocuk, hizmetçi, uşak vb. alır; yiyecek, içecek vb. götürürdü. Ayıp arayan bakışlar ailelere yaklaşmaz, hatta aile yanından geçerken gözlerini indirirler, kadın namusuna olan saygıdan başlarını ters yöne çevirirlerdi (FA, 349–355).

Tam hususiler bu yola önce kendilerini isteyen erkeklerin kendilerini gözetlediklerini hissettirmelerinin hoşlarına gitmesi dolayısıyla girerlerdi. Bir iki maceradan sonra ise bu durum alışkanlık haline gelirdi (FA, 357).

Ahmed Rasim'in tespitlerine göre tam hususileri bu türden münasebetlere sürükleyen sebepler şunlardır: bulundukları çevre, bu çevrede duydukları uygunsuz bazı maceralar, hamam, düğün, kına gecesinde bulunmak, evliliklerinin sorunlu olması, ailelerinden yeterince terbiye almamış olmaları, boşanmış olmak, karagöz, ortaoyunu, tiyatro gibi yerlerde sergilenen oyunlar, eski ev terbiyesi gevşeyince kadının irade sahibi olması, evde düzenlenen işret âlemleri, kadına hürriyetin yanlış anlatılması, kadının yalnızlığı vb. (FA, 355–357).

Erkekler tam hususilerle buluşabileceği gizli bir yuva arar, bulur ve kadını oraya davet ederdi. Bu yuvalar genellikle dadı, sütnine gibi ilişkinin başlamasında parmağı olanların evleri olurdu. Ancak buralar mahallenin sıkı gözetimi altında olduğundan emin bir koltukta buluşmak daha çok tercih edilirdi. Tam hususiler fırsat bulup denk düşürebilirse erkeklerle evlerinin alt kat odalarından birinde, bahçe bağ odalarında, kameriyelerde, sık ağaçlıklar altında, zifiri karanlık gecelerde boş ahırlarda, odunluk, terk edilmiş ambar, samanlık gibi yerlerde buluşup vakit geçirirdi (FA, 358–359, 273–285). Ahmed Rasim arkadaşı Faiz'in de böyle bir kadınla olan ilişkisini yazar. Faiz birkaç gece bu kadının evinde kalır (FA, 197–204). Bu kadın Faiz'i evlenmeye mecbur bırakmak ister (FA, 298).

Tam hususiler koltuklara ilk düştüklerinde burada önce gündüz bulunurlar, sonra bu geceliğe döner, zamanla da iki üç günlük kalmalar başlardı. Bunlar birinci, ikinci ilişkilerinden sonra bu türden maceralara alışır ve bu maceraları devam ettirirlerdi. Bazen bu kadınlar evlenirdi ve nikâh bütün eski günahları silerdi. Ancak bir süre sonra dargınlıklar, pişmanlıklar başlar, kimi zaman kadın evden kaçar, kimi zaman bir intihar yaşanır, kimi zaman da erkek kadını evden kovardı. Evden kovulan kadın akraba, ahbap, hizmetkâr evine sığınma ihtiyacı hissederdi. Ancak bu tam hususilik çoğunlukla yarı hususiliğe, gitgide kapatmalığa, daha bir zaman sonra da sermayeliğe dönerdi (FA, 360).

1.4.2.1.2.2. Nim Hususi

Nim hususilere baktığımızda ise Ahmed Rasim bunların durumları dolayısıyla daha serbest olmalarına rağmen dış görünüş olarak tam hususilere ait tavırlar ve

vaziyetler takındığını belirtir. Nim hususiler evlerinde bağımsızdır veya yalnızdır, yani bunların karışanı görüşeni yoktur, çevreleri de kendilerine uygundur. Bunların pürüzü veya çaparizi olduğundan tedbir almaya mecburdurlar. Nim hususiler dışarıda bütünüyle serbesttirler. Evdeki anne, kız kardeş, yakın akraba, hizmetçi, eski görümce vb. bu kadının sırlarına vakıftırlar. Hatta baba varsa o da az çok bu ilişkilerle alakalıdır. Nim hususiler genelde evlerinde fuhuş yaparlardı. Bu nedenle imamın, bekçinin, bazı mahalle ileri gelenlerinin, sabırlı bir iki delikanlının gönlünün hediyeler, bahşişler ile hoş edilmesi bir kuraldı. Bu kuralı yerine getirmemek yani bir el edinmemek tecrübesizlik sayılırdı. Bundan da anlıyoruz ki fuhşun hem tiksinme ve nefretten dolayı hem de paya dâhil olma isteğiyle iki mühim gözcüsü vardı (FA, 361–362).

Nim hususiler işlerini evde gördüklerinden ihtiyatlı davranmak zorundaydı. Bazıları erkeklere evlerinin anahtarını verir, ev dışında bir yerde bulunmak istemezdi. Bu kadınlar mahalleliyi kuşkulandırmamak için pencere önünde görünmez, bahçeye başörtüsüz çıkmaz, kapıdan alışveriş yaparken yüzünü göstermez, şarkı söyleyip sesini işittirmezdi. Sokağa çıktığı zamanlarda ise en az iki mahalle ötede uygunsuz davranışlarına başlardı. Ancak sokaklar tehlikeliydi, çünkü peşine zampara takıp eve gitmek büyük bir falsoydu. Mahalledeki "gözetleme takımı" bunu derhal fark eder, gözlerinden bir şey kaçmazdı. Özellikle bu kadın güzel, dul, boylu poslu ise gelen kardeşi dahi olsa mahalleli bir bit yeniği var diye düşünürdü. Dedikodular hemen yayılır, kahveye ulaşır, bekçi sorguya çekilir, kadın kiracı ise ev sahibi ile konuşulur, eski komşulardan bilgi alınırdı. Dedikodular büyüyünce mahalleden bir erkek hiç sebep yokken kadının kapısına dayanır, sen bizim mahalleye yaramazsın, ev bul çık, diyerek tehdit ederdi. Nim hususiler genelevlerde, koltuklarda asla adının dahi geçmesini istemedikleri için genelde mahalleli ile bir nevi saklambaç oynayarak işini evde hallederdi. Ancak eve aldıkları bu erkekler zaman zaman kadınların başına bela olurdu. Nim hususi erkeği yolmak zihniyetiyle darılır, kolay kolay barışmaz, mektuplara cevap vermezdi. Erkek bunun üzerine gece gürültülü öksürüklerle kadını rahatsız etmeye başlar, sonra nara atar, evi taşlardı. Gündüz ise kadını mahalle içinde çevirir, arkasına takılıp söz söyler, tehdit eder, peçesini, başörtüsünü kapar, eve kadar gelip rezalet çıkarır, evinin kapısına namusa aykırı sözler yazardı. Ancak en etkili olan taşlama idi. Evi taşlanan nim hususinin bütün çabalarına rağmen artık ismi

genelevlerde, koltuklarda duyulmaya başlardı. Bu tür akıbetleri önceden bilen koltuk sahipleri nim hususilerin bir kısmını servet sahibi cömert bir kişiye veya eski müşterilerden bir kaçına, bazen de bir bildiğine çıkarırdı. Bunun için koltukçu ya kıyafeti düzgün birini kadının evine yollar ya da kendi giderek kadına ilişki kuracağı kişinin adını verir, ondan övgülerle bahsederdi. Nim hususi de bizzat dışarıdan bulduğu erkek için bir iki gün öncesinden koltukçuya haber verirdi (FA, 362–367). Nim hususilerin koca bulmak amacıyla genelevlerde ve koltuklarda adam avladığını Ahmed Rasim kaydeder (FA, 370).

Koltukçular tam hususilerden çok nim hususilerden faydalanırdı. Çünkü müşteri çekmede hem koltukçular hem de bunlar çalışırdı. Tam hususiler kendi havalarına bağlı olduğu için koltukçuya faydaları azdı (FA, 367).

Ahmed Rasim nim hususilerin mahalle için tehlike olduğunu söyler. Mahallede bunların eteğinin ucunu gören olmadığı için bunlar komşular tarafından kabul edilir, bunlara güvenilirdi. Nim hususiler komşunun kızını, gelinini alıp mesirelere, piyasalara, alışveriş bahanesiyle çarşıya götürürdü. Buralarda sarf edilen sözler, sergilenen davranışlar tecrübesiz ruhlar üzerinde iz bırakır, bu kızların erkeklere ilgi duymalarına sebep olurdu. Yani bu kadınlar çevresindeki genç kızları da kendilerine benzetirlerdi. Ahmed Rasim'im tespitlerine göre evli olan tam hususilerle, nim hususiler fuhuşta daha güçlü bir yerde bulunurlardı (FA, 373–374).

1.4.2.1.2.3. Kapatma-Mantenot

Ahmed Rasim'in eserinde kapatmanın tanımı, kötü kadını seven birinin bu kadına bir ev veya oda tutup kadını burada oturtması ve bu kadına bakması, şeklinde yer alır. Buna çekmek, kapatmak denir, böyle kadına da kapatma denir, Fransızcası da metrestir (FA, 154). Ahmed Rasim kapatma denilen kadınlarla ilgili önemli bilgiler vermiştir. Evlilik dışı olarak beraber yaşamak kapatma şeklini ortaya çıkarmıştır. Kapatmaya Beyoğlu ve civarındaki âlemlerde mantenot veya metres tutma denirdi. Kapatma denilen kadınlar erkeğin seçtiği bir evde her vakit oturur, erkek buraya her akşam veya haftanın kesim günlerinde gelirdi. Herkes kapatma tutamazdı, kapatma tutabilmek için dişli olmak gerekirdi, yani kişinin güvendiği birileri veya bir yerler

olmalıydı. Erkekler evleri Kumkapı, Yenikapı, Samatya, Yedikule, Fener, Kuzguncuk, Ortaköy, Yenimahalle, Büyükdere kıyıları gibi karışık yerlerden tutardı. Kapatmalık zengin olan büyüklerimizin müstefreşelerini ayrı bir eve çıkarıp hanımefendiden gizlemelerinin diğer bir çeşididir. Kapatmalık mutlaka kıskanmalara yol açardı. Kapatma tutan erkek eğer evli ise eşi kocasını kıskanır, huzursuzluklar yaşanır, çoğunlukla bu tür olaylar boşanma ile sonuçlanırdı. Kadın kapatmalıktan sıkılınca şüphe verici tavırlar takınır, huzursuzluk çıkarmak için bahaneler bulurdu. Erkek bu tavırlardan bıkınca eve gidip gelmeyi gevşetirdi. Erkek kapattığı kadını kıskanırsa gözcü koyar, vakitsiz eve gelir, kadına sokağa çıkmayı yasaklardı. Eğer kadını evden kaçırmak istiyorsa kadına sert davranır, evi taşlatırdı. Eğer kapatılan nim hususi denen kadınsa bu kadın erkekte para kalmadığını anlarsa gemi azıya alır, kavga, dövüş çıkarırdı. Sonunda gözüne kestirdiği birine, eski dostuna, sevgilisine, evine veya geneleve kaçardı. Bu kaçış ise cinayete bile yol açabilirdi. Ancak bu kadın geneleve düşerse oradan kolay kolay yakasını kurtaramaz, bir başkası kadını çekip çıkarırsa da artık bu kadın için hayır etmez denirdi. Kapatmalık da yine bir nevi fuhuştu (FA, 370–372).

Ahmed Rasim'in bildirdiğine göre tövbekârlık bunların dışındaydı. Tövbekâr kadın yıkanır, Türbe-i Eyüp'te günahlara tövbe eder, Tokmaklıdede'de döner, Zindankapısı'ndaki Baba Cafer'de tespihten geçer, namaza başlar, adak adar, koca bulup soğan ekmek neyse kanaat eder, senelerce tanınmaz bir kıyafetle dışarı çıkar, çocuk sahibi olur, piyasa yerleriyle mesirelerde asla görünmez, kısacası namuslu insanlara yakışan tavırlar sergiler, tövbe edip ıslah olurdu. Eski tanıdıkları bile bu kadınlara hürmet eder, saygı gösterirdi (FA, 372). Sonradan tövbekâr olup çoluk çocuğa karışan ve namuslu bir hayat süren kadına çevresindekiler de saygı duyardı (FA, 8).

Nim hususiler, tam hususilere göre daha serbest, kapatmalar da nim hususilere göre daha serbesttir. Kapatmalar kapatıldıkları evlerde adeta emanettirler. Bu kapatmalara esnaf genelde iltifat ve hürmet gösterirdi; çünkü bunlar bolca alışveriş yaparlardı. Eğer bu kadınlar sahte davranışlarıyla mahalleliyi kandırır, onlardan kabul görürse rahat ederdi. Kapatma çoğunlukla erkeğin seçtiği bir kadın veya erkeğin gözetimi altında bulunurdu. Fakat bu yardımcılar kolay elde edilebilirdi. Kadın bunları elde eder, bunlarla anlaşır, eve bir başkasını alır, kendisini tanımayan

koltuklara gider, başkalarıyla buluşmayı bir şekilde başarırdı. Bunlar çoğunlukla kapatıldıkları kişi tarafından refah içinde yaşatılırdı. Ancak buna rağmen yine de başka erkeklerle ilişki kurarlardı. Çünkü bu kadınların bazıları bu yola eğlenmek amacıyla girerdi. Ahmed Rasim'e göre kapatmaları bu tür davranışlara iten sevgiyi anlamamalarıydı. Eğer kadın sermayelikten kapatma olmuşsa ortak gezmelere, içki âlemlerine, kahkahalara, şarkılara, giyinişlere, sazlara özlem duyar, bu nedenle rahat durmazdı. Böyle eğlenceli, hızlı bir hayattan sessiz, neşesiz bir hayata geçmek ona sıkıntı verirdi (FA, 388–392).

Kapatmalar evli olan erkeklerin ailelerine zarar verirdi. Hatta kapatma tutan kocasına kızıp fuhşa bulaşan kadınlara bile rastlanırdı (FA, 394–396).

Kapattığı kadınları kapı dışarı salmayan, annesine bile göstermeyen erkeler olurdu (FA, 155).

1.4.2.1.2.4. Sokak

O dönemde belirli çevrelerde açıktan, namuslu mahallelerde gizliden kol gezen fuhuş öyle bir illettir ki gençlerin kendilerini bu illetten koruması neredeyse imkânsızdır. Çünkü kötü kadınlar her yerdedir ve bunlar sokaktaki davranışlarıyla tecrübesiz gençleri baştan çıkarmaktadırlar. Ahmed Rasim'in deyişiyle fuhuş o dönemde sokaklara dökülmüştür. (FA, 239, 251). Vapurda, tramvayda bu kadınlara rastlamak mümkündü.

Ahmed Rasim Darüşşafaka'da okurken bir izin günü annesiyle beraber Kadıköy'deki halasına geçmek için vapura biner. Vapur kalkacağı sırada bir madam da vapura yetişir. Bu kötü kadındır ve genç Ahmed Rasim'i tavırlarıyla etkilemeye çalışır. Vapura adeta fink atarak girer. Kadın vapura girince kadınlar kısmına geçmez, Ahmed Rasim'in karşısına oturur ve ona laf atar. Bu kötü kadın erkekler tarafına oturabilecek ve tanımadığı bir erkekle konuşabilecek kadar pervasızdır ki; bu o dönemde namuslu kadınlar tarafından sergilenebilecek bir davranış değildir. Konuştukça kadının sesi Ahmed Rasim'e hoş ve tatlı gelmektedir. Kadın sadece konuşmakla kalmaz, şemsiyesiyle bilerek Ahmed Rasim'in bacağına hafif hafif vurur

(FA, 30–35). Annesiyle bindiği tramvayda ise kötü kadın Ahmed Rasim'e temas ederek geçer, bu da onu çok etkiler (FA, 55–56).

Aileler, özellikle anneler çocuklarını sokaktaki bu kadınlardan korumaya çalışır. Çünkü bu kadınları çocukları için bir tehlike olarak görürler. Kötü kadın Ahmed Rasim'e laf attıkça annesi vapurda kadınlar tarafıyla erkekler tarafını ayıran perdeyi kaldırıp Ahmed Rasim'i uyarır, kadından uzak tutmaya çalışır (FA, 33–35).

Kötü kadınların sokaktaki davranışları gençleri etkiler, baştan çıkarır. Kadından böyle bir ilgi gören Ahmed Rasim onun bakışlarından etkilenir, gözlerinde bir şeyler vardı, acaba o şeyler neydi, der. Dönüp kadına bakar ve onun rastıklı kaşlarının, sürmeli gözlerinin, allıklı dudaklarının kendisine o zamana kadar bilmediği şeyler söylediğini ifade eder. Annesi bu etkilenmeyi fark edince Ahmed Rasim'i koruma çabası içine girer, onu azarlar. Annesinin bütün çabasına rağmen bu kötü kadın Rasim'in peşini bırakmaz, yanından geçerken bilerek Ahmed Rasim'e temas eder (FA, 37–40).

"Kulağım havalandı. Acaba biri bir şey mi söyledi?.. (…) Güya yüzüme ağır bir hava çarptı.. Yahut burnuma sert bir koku geldi…Şimdi şimdi anlıyorum, o ne havaydı, ne de koku!.. Henüz genç ruhumu zedelemek isteyen bir darbeydi… O anda annemin aferinini unuttum. Döndüm…Baktım…Gördüm…O malakof fistanlı kadın.. O kaşı rastıklı, gözü sürmeli madamango bana temas etmiş, ilerliyordu. Hande-i istihzası kulakları hizasından beliren ihtizazat ile bana kadar malum oluyordu!.." (FA, 39–40).

Ahmed Rasim bir gün perukârın dükkânında otururken bir kadın dükkânın önünden geçer ve geçerken peçesini kaldırıp Ahmed Rasim'e gülümser, gider. Sonra geri döner, Ahmed Rasim'e olan ilgisini belli etmek için perukâra Ali Bey diye birini sorar ve Ahmed Rasim'i işaret ederek beraber oturduklarını söyler. Bu olay karşısında Ahmed Rasim heyecanlanır, telaşlanır. Aslında Ali Bey diye biri yoktur, kötü kadın sadece Ahmed Rasim'e yaklaşmak için böyle davranır (FA, 85–88).

Ahmed Rasim'im bu ifadelerinden anladığımız kadarıyla gençlerin herhangi bir çabası olmasa da kötü kadınlar sokakta gençlere karşı olan tavırlarıyla onları fuhşa çekmeye çalışmaktadırlar.

Aileler çocuklarını fuhuştan ne kadar uzak tutmaya çalışsa da gençler ister istemez sokaklarda ahlaksızlığın her çeşidini görmektedirler. Hatta bu kadınlar

evlerinin pencerelerinden bakıp dışarıdaki erkeklerle uygun karşılanmayan davranışlar sergileyebilecek kadar pervasızdırlar. Ahmed Rasim halasının oğluyla Kadıköy sokaklarında gezerken halasının oğlu onu bir dükkâna sokar. Dikkat edince, ağabeyi ve dükkâncının karşı eve baktıklarını görür. "… Görüyordum: Dükkâncı ta içeriden temennalar ediyor, o [kötü kadın] da gülümsemekle mukabelede bulunuyordu. Fena bir alışveriş değil! Nazikâne bir selam, nazikâne bir redd-i selam…" Bu olay Ahmed Rasim'i o kadar etkiler ki annesinin nasihatlerini bile unutur (FA, 41–43).

Kötü kadınların sokaklarda sergiledikleri bu tür uygunsuz davranışlar gençlerde birtakım duygular uyandırır, onları değiştirir. Gençler bu kadınlar yüzünden içkiye de alışır. Hatta bu kadınlara olan sevdaları dolayısıyla ölmekten ve öldürmekten bahseden gençlere de rastlanmaktadır (FA, 45–49). Yazar, fuhuş bir kilit, içki ise onun anahtarıymış, der (FA, 102). Ahmed Rasim de halasının oğlunun Anber isimli kadınla olan macerasına şahit olunca değişir. Annesinin tembihlerine karşı itaatsizlik gösterir. Kötü kadınlara bakmamasını söyleyen annesinin bu sözüne içten içe kızar. Bana gülen bir kadına neden kaş çatayım, bizim valide ne kadar kıskanç, diye düşünür (FA, 41–43).

Tespit edebildiğimiz kadarıyla o dönemde çeşitli piyasa yerleri ve mesireler kötü kadınların sık sık gittiği, erkeklerle buluştuğu ve çeşitli alışverişlerde bulunduğu yerlerdir. Bu nedenle gençler Galata ve Beyoğlu'nda boy göstermek, Kâğıthane, Çırpıcı, Veliefendi ve Sulara gitmek arzusu duyarlar. Bu mahaller ise fuhşun kol gezdiği, kötü kadınların uğrak yerleridir (FA, 73).

O dönemde Direklerarası önemli piyasa yerlerindendir. Ahmed Rasim'in söylediğine göre özellikle kandil akşamlarında burada ahlaksızlığın her çeşidi yaşanırdı. Burada piyasa edenler arasında fahişeler de bulunurdu. Direklerarası kandil akşamlarında o kadar kalabalık olurdu ki adım atmaya yer bulunmazdı. Bu kalabalıkta rastıklı, sürmeli, boyalı kadınlarla erkekler beraber bulunur, hem kadınlar hem de erkekler uygunsuz birtakım davranışlar içine girerlerdi. Namuslu, ahlaklı bir kadın veya erkek de zaten böyle bir kalabalıkta bulunmazdı (FA, 75–79). Hatta bazıları buralarda yaşananlara tepki gösterirdi. "Yahu!.. Batmadığımıza bin şükür… Bu ne hal?.. Kandil akşamı mı, orospu bayramı mı?.. Tuu… Allah belalarını versin…

Bunların babaları, kocaları yok mu?.. Hele şunun biçimine bak… Hamam bohçasını kıçına mı bağlamış, ne halt etmiş?..” (FA, 11).

Şu sözler Direklerarası piyasasında sık sık duyulan sözlerdir:

“ Bir ses:

— Ay!.. İlahi parmakların kopsun!

(…)

— Edepsiz herif!.. Şimdi şemsiyeyi başına indiririm!

(…)

— Al sana omuz vurma!..

(…)

— Anne!.. Mıncıklıyor!..” (FA, 77–78).

Ahmed Rasim’in söylediğine göre şehrin güzellik ve kadınlık namına nesi varsa kandil akşamlarında bu piyasalara dökülmekteydi. Hatta bir kandil akşamı Ahmed Rasim burada Kaymak adlı genelevi işleten ve Kaymak Tabağı denilen kadını ve onun sermayelerini gördüğünü anlatır (FA, 112–115). Ayrıca piyasa yerlerindeki bu kötü kadınlar kaşıyla, gözüyle erkekleri davet ederler. Perukârın dükkânında şöyle bir olay yaşanır:

“Karşımdaki beye de ne oluyor? İnce ince gülüyor, gözleriyle bir şeyler yapıyordu.

Perukâr sordu.

— Ne diyor?

Gülümseyerek:

— Bu akşam gel diyor…” (FA, 116).

Direklerarası’nın yanında Kapalıçarşı da o dönemde kötü kadınların bulunduğu önemli piyasa yerlerindendir. Özellikle Kalpakçılarbaşı denilen büyük caddesinde yaşanan çeşitli olaylara Ahmed Rasim eserinde yer verir. Bu cadde de özellikle belirli günlerde ve günün belirli saatlerinde oldukça kalabalık olurdu. Kadın ve erkekler bu kalabalıkta beraber bulunur, bu yüzden ister istemez hoş olmayan, kaba, ahlak dışı davranışlara burada da rastlanırdı. Bazen bu caddeye bir konak arabası gelir, çırağı veya kalfası yakışıklı olan tuhafiye mağazaları önünde dururdu. Bu çırak veya kalfalarla hanımlar muhabbet eder yani burada farklı türden alışverişlere de rastlanırdı. Ahmed Rasim’in deyimiyle şehrin bütün fuhuş ve rezalet

unsurları adi günlerde burada yağlıkçılar, kuyumcular arasında gezinirdi. Çarşıda ahlaksız birtakım olaylar yaşandığı için toplum çarşıya giden kadına pek iyi gözle bakmazdı (FA, 128–135). Hatta erkeklerin izinsiz çarşıya gittiği için eşini boşadığı bile duyulurdu (FA, 10). Ayrıca erkekler çarşıda buluşmak üzere kötü kadınlarla anlaşırlardı. Yani buradaki dükkânlar kadınla erkek için buluşma yeri olurdu (FA, 384, 318).

Mesirelerde kadınların davranışlarından etkilenen erkekler tanıdıkların kendilerini o kadınlarla görmelerinden de çekinirler (FA, 9–10). Bir gün Ahmed Rasim arkadaşlarıyla beraber Kâğıthane'ye gider. Burada kayıkla gezerlerken başka bir kayıkta birtakım kadınlar görürler. Arkadaşı bu kadınları işaret ederek:

"— Bunlar Acem'in takımı!..

— Bu beyler?

— Dostları olacak!" der (FA, 93).

Kötü kadınlar bu tür yerlerde dostlarını görebilmektedir. Buralar onlar için bir nevi buluşma yeridir. Arkadaşı yine bu kadınları kastederek şöyle der:

"— Bunlara pek açılıp saçılmaya gelmez!..

(…)

— Bunlara kendi gelen derler!..

(…)

— Görmedin mi?.. Biz geçerken neler yapıyorlardı?

Evet. Gördüm. İkinci piyadedekilerden biri küçük elleriyle dalgaları seviyor, arada sırada fiskeliyordu.

— Şimdi nerede ise gelirler!..

— Fakat hepsi de güzel!..

— Güzel ama boyama!.. İki tanesi biraz dişe dokundurulur!.." (FA, 95).

Bu ifadeden de anlıyoruz ki kötü kadınlar mesirelerde gençleri baştan çıkarmaya çalışıyor ve gençler de bunlardan etkileniyordu. Bu nedenle nezih aileler mesirelerin tenha olduğu günlerde, yani cuma ve pazar harici bir gün buralara giderdi (FA, 8).

1.4.2.1.2.5. Sermaye

Ahmed Rasim'in eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla sermayeler genelevlerde çalışan ve fuhşu meslek edinen kadınlardır. Ayrıca anlayabildiğimiz kadarıyla bu kadınlar tam hususiler, nim hususiler veya kapatmalar gibi belli erkeklerle değil her erkekle ilişkide bulunurdu.

Fuhuş konusunda tecrübesiz olan gençler sermayelerin bulunduğu genelevlere ilk olarak bir tanıdıklarıyla giderdi. Bu kişi çoğunlukla gencin bir akrabası olurdu. Ahmed Rasim'in mektepteki arkadaşını halasının oğlu gezdirmek bahanesiyle Galata'ya, bu kötü yerlere götürür. Gençler daha önce bu türden yerlere gelmedikleri için biraz sıkılır, çekinir, kadınlardan da etkilenirler. Rastıklı, sürmeli sermayeleri daha önce görmediklerinden bu kadınlar onlara çok güzel gelir. Ayrıca buralarda alışık olmadıkları davranışlarla karşılaşırlar (FA, 22–28). Bu tür ortamlarda bulunan talebeleri Darüşşafaka mektepte tutmak istemezdi; çünkü bu talebeler diğerlerinin de ahlakını bozardı (FA, 17).

Ahmed Rasim'in arkadaşı Muzaffer Bey'i ise amcası ilk defa geneleve götürür, sermayelerle ve bu tür kötü ortamlarla tanıştırır. Muzaffer Bey ilk defa böyle bir yere geldiği için biraz tedirgin olur ve buradaki açık saçık sermayelerden ve onların davranışlarından sıkılır, utanır. Amcası sıkılmamasını söyler. Muzaffer Bey'i amcası bu geneleve ve sermayelere getirirken "… terbiyesini bildiğim için daha sonra yapacağı şeyi benimle gezerek öğrensin…" şeklinde düşünür (FA, 118–126). Bu sermayelerin bu evlerde başörtüleri, yeldirmeleri yoktu (FA, 119).

Gençler genellikle bu sermayelerden birini sever ve bazen de ona bağlanırlardı. Ahmed Rasim'in Hürmüz denilen geneleve giden bir arkadaşının oradaki kadınlarla ilgili şu sözleri bize bunu ispatlar:

"… Firuz zaten ötekine aygın baygın.. Sıtkı da Pırlanta'yı [Hürmüz'deki bir sermaye] sever, buluştuk.

Perukar arada bir sorar..

— Sen hala bir baltaya sap olamadın mı?

— Balta da ben, sap da!. Ben baba otlakçı!. Gelene git, gidene gel demem!.." (FA, 82).

1.4.2.1.2.6. Mezarlık

Şehrin sur dışında, Üsküdar'ın tepelerinde, Haydarpaşa'ya doğru sarkan serviliklerde mezarlık orospusu adıyla bilinen küçük bir gurubun olduğunu Ahmed Rasim bildirir. Bunlar fuhuş yeri olarak mezarlıkları kullanırlar ve daha ucuza çalışırlardı. Ahmed Rasim, Sefai adında taklit yapmada usta birinin bu mezarlıklarda çalışan kötü bir kadınla olan macerasına yer verir (FA, 344–347).

1.4.2.1.3. Dönemin Genelevleri

İstanbul'da devlet denetimi altındaki ilk genelevler XIX. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera'da açılmıştır (Toprak, 1994: 342). Bu dönemden önce ise fuhuş denetimsiz ve gizli olarak İstanbul'da var olmuştur.

Ahmed Rasim eskiden genelevciliğin iki kısma ayrıldığını belirtir. Birine İslam Zamparalığı, ikincisine Karşı Hovardalığı denirdi. İslam Zamparalığı tehlikeli, baskınlı; Karşı Hovardalığı ise serbestti (MBY, 382). Daha sonraları ise polis Beyoğlu taraflarındaki ruhsatsız randevu evlerini basıp vesikasız kadın aramıştır (MBY, 382).

1.4.2.1.3.1. Aksaray'dakiler

Ahmed Rasim o dönemde Aksaray'da bulunan genelevlerden şunları sayar: Acem, Hürmüz, Kaymak Tabağı, Bahri, Mumcu Ahmed veya Zina Yokuşu. İnzibat İdaresi kumandanlarıyla anlaşıldığı takdirde bu evlerde gayet sessiz olmak şartıyla saz bulundurup sabahlara kadar âlem yapmak mümkün olsa da yine tedirgin bir vaziyette oturulurdu (MBY, 382–383).

O dönemde fuhşun merkezi Aksaray'dı. Bu nedenle zamparalık âlemlerine ait hikâyeler de çoğunlukla Aksaray ve çevresinden sızarak ağır ağır etrafa yayılırdı. Şekerci Sokağı'nda Kaymak, Hürmüz denilen fuhuşhaneler ve bunlardan az çok bağımsız geçinen koltuklar, Çapa Çeşmesi büküntüleri arasındaki Acem, Bahri ve ona bağlı olan genelevlerle Aksaray tam bir fuhuş teşkilatıdır. Bu genelevlerde başta

Kaymak Tabağı lakabıyla tanınan son derece şişman bir kadın ile Hürmüz, Halet, Fıtnat, Kanbur Esma, Bahri, Kalfa Hanım gibi kişiler işin düzenine bakardı (FA, 336–337). Bu Fıtnat'ın kızları müşteriye çıkarmadan önce uzun süre beklettiği, çeşitli bahanelerle müşterilerden çokça para aldığı belirtilir (FA, 383–334).

Acem Aksaray'ın öte tarafında Çapa Çeşmesi'nin orada bir evdir. Bahri ise Acem'in biraz ötesinde bir evdir ve adını sahibinden almaktadır. Sena Yokuşu Fener'in üst tarafında; Hürmüz ise Kaymak'ın sırasında baştaki evdir. Kaymak Aksaray'da Şekerci Sokağı'nda bulunmaktadır (FA, 83–84).

Bu genelevler Reşit Bey, Arap Abdullah, Tıflıbozzade Kahraman Bey, Enderunlu Mehmet Bey, Dağıstanlı Kunduracı Hayrullah, Dragon Ahmed gibi "On İkiler" diye bilinen meşhur kabadayı ocağının hükmü altında bulunurdu. Bu genelevleri taşlamak, genelevlerin kapısına asılmak, "ev bozmak", genelevlerin bulunduğu sokaktan nara atarak geçmek, bu kabadayıların gözdelerini dost tutmak, çıkarıp kapatmak, tövbekâr ederek nikâhlamak, gizli veya açık haber göndermek, sokakta söz atmak, çevirmek, tehdit etmek, rızasıyla veyahut korkutarak başka bir eve atmak, bile bile veyahut bilmeyerek bu kabadayılardan birinin çıkmışı ile bir âlemde bulunmak, sözün kısası bu "On İkilerce" deftere geçmiş raconlardan aykırı davranmak, doğrudan doğruya veya aracıyla tembihten başlayıp bu kişiyi mahallede rezil etmek, evine haber yollamak, çalıştığı yere gidip amirleri yanında bağırıp çağırmak, kabadayının elinin altındaki zabıta memurlarından birine çevirtmek, dayağın her çeşidiyle cezalandırmak, şişleme, yaralama, hatta öldürmeye kadar varacak belalara sebebiyet verirdi. Ancak racona aykırı davranan kişi saraya, ser hafiyeliğe, zaptiye amirliğine mensupsa bunlara bir dereceye kadar göz yumarlardı; ama bunların da mostralarını bozmak için gizliden gizliye çalışırlardı (FA, 337–338). Bu kabadayılar arkadaşlarıyla beraber geneleve gelir, genelevi kapatır, genelevdeki müşterileri de kapı dışarı ederlerdi (FA, 113). Genelevlerin de aracıları olurdu. Ahmed Rasim genelevlerin ünlü aracılarından Abdurrahman diye birinden bahseder. Bu kişinin sonradan düşkün bir halde kaldığını belirtir. Abdurrahman bir kıza bakar, besler, piyasaya çıkarır, kızı daha sonra bir günlük için dönemine göre iyi bir paraya Fıtnat aracılığı ile satar (FA, 375 -386).

Abdülhamid devrinde (1876–1909) kendine hafiye süsü vermiş birtakım alçak kimseler genelevlerde caka satardı (MBY, 101).

Devlet denetiminde çalışan genelevler toplantı oluyor diye padişah buyruğu ile kapatılır. Hürmüz, Acem, Bahri, Mumcu, Kaymak, Küçük, Büyük cümlesi kapanır. Kanbur Esma, Fıtnat'la birkaç kadın ve Mumcu Ahmet sürülürler (FA, 321–323).

Ahmed Rasim'in eserlerinde Aksaray'daki çeşitli genelevlerin adları geçmektedir. Ancak biz burada Ahmed Rasim'in özellikle üzerinde durduğu genelevleri ayrı başlıklar altında ele almayı uygun gördük.

1.4.2.1.3.1.1. Acem

Ahmed Rasim, Acem'in fuhuş işini Çivizade adıyla bilinen birinden devraldığını işitmiştir (FA, 344). Burada çalışan fahişelerden şunların ismi geçmektedir: Allı, Halet, Gonca, Pesent, Tarfe, Cihanyandı, Sidikli Perver, Camii Gelini, Uzun Küpe Firdevs, Şaşı İfakat, Teranedil, Büyük İnci, Küçük İnci, Bacaksız İncitap, Cenab, Pamuk. Kanbur Esma ve Fıtnat da Acem'de adı geçen kadınlardandır.

Acem'in müdirelerinden bir kalfa hanım vardır. Bu kalfa elinde daima tespih bulunan, beş vakit namazını kılan, sofu mizaçlı bir hanımdır. Acem'de Kör Kemancı isimli bir müzisyen, Ferah isimli bir aşçı ve Aleksan isimli bir de uşak bulunmaktadır. Ahmed Rasim, Acem denilen genelevde taş odası, meclis odası, cam odası, yeşil oda gibi birtakım odalardan bahseder; ama bunların hangi amaçla kullanıldığı hakkında bilgi vermez (FA, 328–330, 120). Sadece meclis odasında içki içilip saz çalındığı yazılıdır. Ayrıca Acem'de müşteriler soyunup döküldüğünde değerli eşyaları kaybolmasın diye buradaki bir kadın müşterilerin değerli eşyalarını saklardı (FA, 124–126).

1.4.2.1.3.1.2. Hürmüz

Hürmüz denilen genelev ise çat kapı girilebilen bir yerdi (FA, 82). Buraya girip çıkmak müşteriler için zor değildi. Ayrıca Hürmüz'de yemek ve içki de verilirdi. Yemekleri güzel, yatakları temizdi. Ahmed Rasim'in arkadaşı Muzaffer Bey Hürmüz'ü şöyle anlatır:

“Ben her zaman bizimki ile (?) Hürmüz’e gideriz. Yemek içmek dâhil olduğu halde on mecidiye veya iki Fransız veririm… Rahat rahat eğlenirim. İstediğin kadar mastika iç, çorbası, eti, sebzesi, pilavı, tatlısı mükemmel…Temiz yatak, temiz gecelik!..” (FA, 222).

Hürmüz’de çalışan Pırlanta diye bir kadının adı geçmektedir (FA, 82).

Hürmüz denilen kadının zaptiyede eli olduğu ve koltukta baskına uğrayıp zaptiyeye düşen kadınları kurtardığı kaydedilmektedir (FA, 233).

1.4.2.1.3.1.3. Kaymak

Aksaray’da Şekerci Sokağı’nda bulunan ve adı Kaymak olan evin sahibi şişman bir kadındır (FA, 84). Bu kadının vaktiyle çok güzel olduğu, sevenlerinin ve bayılanlarının çok olduğu yazılıdır (FA, 112–113).

“… Bir kira kupası, arabacı sandalyesine başında al hotoz, sırtında al ruba bir Habeş yavrusu, alamet-i farika gibi oturmuş, kupanın içine belki yüz elli okkalık bir vücut tıkılmış, evet efendim yerinde de bir siyahî tıkılmış geçiyorlardı.

— Amma şişman ha!.. Arabanın makasları kırılacak!

Yanımdaki dedi ki:

— Buna adla, sanla Kaymak Tabağı derler!

Derler ama bu tabak değil ki… Tahin helvası mermeri bile dar gelir!..” (FA, 112–113).

On İkiler’in reisi olan bir paşa arkadaşlarıyla gelip Kaymak denilen genelevi kapatırmış. Ayrıca Kaymak’ın sermayelerinden Kumru diye bir kadının adı geçmektedir (FA, 113–115).

1.4.2.1.3.2. Galata-Beyoğlu ve Civarındakiler

Aksaray’dan başka Galata, Beyoğlu gibi yerlerde de genelevler bulunurdu. Hatta buralarda azınlıkların eğlencelerinde muhabbet tellallarına rastlandığı belirtilmektedir (FA, 189–190). Galata- Beyoğlu civarı her türlü ahlaksızlığın yaşandığı ve sokaklarında kadınların çok sebest davrandığı bir yer olması dolayısıyla

Darüşşafaka, talebelerine Galata'ya geçmeyi yasaklar. Galata'ya geçip orada uygunsuz bir davranışta bulunan talebesini ise ya hapse atar ya da mektepten kovardı (FA, 13–17). Ahmed Rasim Galata ve Beyoğlu'ndaki fuhşun farklı Üsküdar ve İstanbul'daki fuhşun farklı olduğunu söyler. Galata ve Beyoğlu'ndaki fuhuş Ahmed Rasim'in deyişiyle pek civcivlidir (FA, 344). Galata-Beyoğlu ve civarındaki fuhşa "Karşı Hovardalığı" da denirdi ve buradaki fuhuş daha serbestti. Müşteriler isterse saz takımı getirtir, sabaha kadar sokakta çaldırır, zaman zaman evlerin camını indirir, nara atardı. Buradaki evler cinayet olmadığı müddetçe baskına uğramazdı (MBY, 383).

Ayrıca Ahmed Rasim'in Darüşşafaka tarafından yasaklanmasına rağmen Galata'ya geçen arkadaşının gittiği evdeki kadınların Rum olması da bize gösterir ki bu çevrede genelde azınlık olan sermayeler çalışırdı (FA, 24–25). Galata ve Beyoğlu çevresinde Kemeraltı ve Kömürcü Sokağı denen yerde genelevler vardı. Hatta Kömürcü Sokağı'nda en adi fahişeler bulunmakta ve bunlar sokakta neredeyse çıplak gezmekteydi (FA, 140). Burada kadınlar sokakta rahat davranabilir, pervasızdır, erkeklerle rahat rahat konuşabilirler. Ahmed Rasim ve arkadaşları Voyvoda caddesinden geçerken şöyle bir manzarayla karşılaşırlar:

"Bir aralık sağdaki yokuşumsu sokaktan etekleri ellerinde üç, dört açık saçık kadın fırlar gibi çıktılar.

…Perukâr dik dik dedi ki:

— Gördün mü?.. İşte Kemeraltı Gülleri diye bunlara derler… Bunların alt tarafta bir katmerli cinsi daha vardır ki onlara da Kömürcü Sokağı Gülleri…

derler, diyemedi ağzında kaldı; zira o kadınlardan biri dönerek:

— Size ne derler?.. Bülbülleri!

— Demesin mi?" (FA, 161–162).

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kemeraltı'ndaki genelevlerin müşterilerinden kopuklar ve külhanbeyleri parsa alırdı. Ahmed Rasim'in arkadaşı perukâr buradaki bir genelevde kaldıktan sonra çıkışta şöyle bir olay yaşar:

"— Karşısı meyhaneymiş!.. Galata'nın ne kadar kopuğu, ne kadar külhanbeyi varsa toplanmışlar.. Ortalarında bir laterna, evlerden biri çıktı çalıyorlar!.. İçlerinden biri de elinde tepsi "sabahlar hayrolsun beyim" diye yanaşarak parsa topluyor… Kuruş atıp da tepsi de "tın" dedi mi hep bir ağızdan:

— Geçmiş ola!

diye bağırıyorlar!..” (FA, 180).

İstanbul’da fuhşu ortalığa döken Kemeraltı, Kömürcü Sokağı, Yüksek Kaldırım, Kuledibi, Kalyoncukulluğu, Çiçekçi ve Yenişehirovası olmuştur. Fuhuş sokağa dökülünce de “Yenicami şırfıntı takımı” yüze çıkmıştır (FA, 344).

Tespit edebildiğimiz kadarıyla azınlık olup fuhuş yapan kadınların sokaktaki giyim kuşamları da diğer kadınlardan farklıdır. Ahmed Rasim fahişe olan bir madamın kıyafetini şu şekilde anlatır: “O zamanın modası… Başta zifte boyanmış zannedilecek derecede, siyah, türlü türlü dondurma, sınai, rengarenk kaba çiçeklerle mahmul hasır bir şapka; sırtta koyu nefti, adeta fermeneli bir entari, onun altında makineli bir topuz, onun da altında malakof bir fistan, daha daha altında kısa konçlu bir potin ama çoraplar gayr-i meşhud.. Yalnız gerdan tarafından göbek üstüne kadar sarkık boyundan atma altın veya kaplama bir kordon, belde gümüş veya örme bir kemer vardı…” Etraftaki diğer kadınlar feraceli iken Ahmed Rasim bu kadının ne feracesinden ne de çarşafından bahseder. Ayrıca bu kadının kulaklarında küpe, kollarında bilezik, parmaklarında yüzük vardır. Çoğu fahişelerde olduğu gibi bu kadının da kaşları rastıklı, gözleri sürmelidir. Zaten fahişeler bu görüntüleri ile kendilerini belli ederdi (FA, 32–33).

1.4.2.1.4. Dönemin Koltukları

Genelevlerin yanında bir de gizli birleşme evleri, randevu yerleri vardı. Buralara koltuk denirdi. Genelevler kapanınca birkaç mahalleye sıkışan fuhuş her yere yayılır, koltuklar çoğalır, gizli fuhuş artar. Ahmed Rasim’e göre genelevler kapatılınca fuhuş “ Galata, Beyoğlu, Şişli, Feriköy, Tatavla, Kadıköy, Samatya ve Adaların, Boğaziçi’nin birçok yerlerine saldırarak dallı budaklı bir şekil alır. Özellikle İslam terbiyesini zedeler.” (FA, 334–335). Genelevlerde serbest davranılırken koltuklar rahat değildir; ama genelevlere göre daha ucuzdur (FA, 222–223). Bazı koltuklar müşteriden parayı peşin alırdı. Müşteriyi dolandırmak için de baskın yapılıyormuş gibi davranıp parasını peşin aldığı müşteriyi kaçırır ve sonra başka bir müşteri alırdı (FA, 244). Koltuklarda basılma tehlikesi vardı. Ahmed Rasim buralara

girmeye cesaret eden kişinin kendinden büyük yüreği olduğunu söyler (MBY, 406). Müşteriler buraya gizlice girerdi. Mahalleliye görünmemeye çalışırlardı. Eve parolayla girerlerdi. Geldiklerini kadınlara belli etmek için kibrit yakıp söndürürlerdi. Müşteriler içki, yiyecek gibi öteberi alarak buraya gelirler, meclis kurup eğlenirlerdi (FA, 223–224, 238–240).

Ahmed Rasim orta malı koltuklar olarak Silivrikapısı'ndaki Roza'nın, Langa'daki meşhur Fatma'nın, Demirkapı'daki Karakaş'ın koltuklarını sayar ve buraların ikinci derece konaklar olduğunu söyler. Birinci derecedeki koltuklar erkeğiyle, efendisiyle büyük, küçük hanımlarıyla dışarıdan namuslu görünen evlerdi. Bunlar içinde oldukça dayalı döşeli odaları, salonları, piyanoları bulunanlar da vardı. Buralara misafir gibi rahatça girip çıkılabiliyordu (FA, 368).

Ahmed Rasim'in tespitlerine göre koltuğa düşen bir kadın ikinci bir ilişkiye hemen daima koltuktan başlamak ihtiyacını hissederdi. Koltuklar ev ile genelev arasında bir konak hükmünü görür, kadın tereddüt ve çekinmelerini burada unutur, zamanla kayıtsız olurdu. Koltukçular da buraya düşen kadınlara nezaket gösterir, kadını iyi kabullerle karşılar, arzularını yerine getirir, kadın buralarda bulunmaya biraz ara verecek olsa koltuk sahibine tesadüf ettiğinde özlem ve şükranlarla karşılanırdı (FA, 359).

O devirde gizli fuhuş yapmak zordu. Umumi terbiye fuhşa elinden geldiğince karşı koyardı. Ana, baba, hala, mahalle ihtiyarı, mahalle imamı vb. yani aile ve mahalle dinin de etkisiyle fuhşa karşı koyar, umumi terbiyeyi muhafaza etmeye çalışırdı. Ayrıca mahallede kendiliğinden oluşan bir "gözetleme heyeti" vardı (FA, 339). "…Etrafa göz gezdirdikçe, dikkat ettikçe anlıyordum ki fuhşa karşı dikkatli bulunan yalnız zabıta değil, mahalle delikanlıları, mahalle kodamanları, mahalle kadınları da ayrı ayrı birer gözleme kurulu şeklinde bulunuyorlar… Bu kadar gözcü arasından görünmeden geceyi sabah veya sabahı akşam etmek epeyce müşkül…" (FA, 234–237).

Daha sonra adı randevu evi olan eskiden ise koltuk denilen evler vardı ki buralar da fuhuş yerleriydi. Bir de içinde bekçi adı ile oturan ve kadın erkek herhangi birinin işlettiği gizli evler vardı. Bu iki yere girmek ise gerçekten tehlikeliydi (MBY, 383).

1.4.2.1.5. Kafeşantanlar Balozlar vd.

Kötü kadınlar yalnız genelevde veya koltukta bulunmazdı. Balozlarda ve kafeşantanlarda da kötü kadınlar olduğunu şu ifadelerden anlıyoruz: "Bu salon [kafeşantan], adi, haniya Evangeliki'nin, o güzel yosmanın bulunduğu baloz gibi bir yerdi." (FA, 199).

Ayrıca birahaneler de fuhuş yapılan bir diğer yerlerdi. Hatta Ahmed Rasim gençken Galata taraflarında bir birahanede çalışan Agustina adında bir kadına ilgi duyar. Bu kötü kadındır. "Galatalı arkadaşım, bu kızın en adi karılardan olduğunu, hatta birahanedeki kırmızı perdeli odanın onun adiliğine her gün defalarca şahit bulunduğunu…" (FA, 136–137).

Bununla beraber tiyatrolardaki bazı şantözler, aktrisler de fahişelik yapıyordu. Avrupa tiyatrosundaki Peruz için: "Çok kimsenin katili olmuş, çok gencin canını yakmış bir kahpedir!.." denilmektedir (FA, 142).

1.4.2.1.6. Baskın

Bazı genelevler belli yerlerde bulunduğu ve devlet denetiminde olduğu için basılmazdı. Ancak namuslu ailelerin yaşadığı mahallelerde hem mahalleli hem de zaptiye fuhşa müsaade etmezdi. Buralarda fuhuş yapıldığı fark edilince ise baskın düzenlenir, baskın sırasında bu kötü işe bulaşanlar rezil edilirdi, tam bir rezalet yaşanırdı. Aslında hem kadın hem de erkek işleyeceği suç ve kabahatin ağırlığını hissederdi. Ayrıca baskın fuhuş için bir dereceye kadar caydırıcı olurdu (FA, 341). Baskına uğrayan yerler "koltuklar" ve içinde bekçi adı verilen bir erkek veya kadının oturup işlettiği "gizli evler"di (MBY, 383). Hürmüz gibi evler serbest olmakla beraber böyle gizli yerler basılırdı (FA, 225).

Baskın esnasında mahalle gençleri, mahalle imamı, polis, bekçi yaklaşık yirmi, yirmi beş kişi ellerinde fenerle gelirler, baskın yapılacak evin camlarını kırarlar, dışarıdan bağırıp çağırırlardı. Hatta baskıncılar müşteriyi yakalarlarsa bazen döverlerdi. Aksaray civarında bir evde baskına uğrayan Muzaffer Bey şunları söyler:

"— … Bilir misin Maksut Efendi?.. İşin içinde usturpa, sopa, sille, tokat da yazılı!..

Ben [A. Rasim]:

— Vay döverler mi?

Maksut:

— Şurada Musalla'da geçen sene bir ev bastılardı. Herifi götürürlerken gördüm.. Yüzü gözü kan içindeydi." (FA, 222–229).

Eğer koltukta, baskıncılar müşteriyi yakalayamazsa fuhuş yapan kadınları alıp zaptiyeye götürürlerdi (FA, 233). Evi basılan kadınınsa adı kötüye çıkar, namusu mahvolurdu (FA, 242).

Ahmed Rasim'in arkadaşı Faiz'in basılma hikâyesinde görürüz ki baskın esnasında halk sokaklara dökülürdü. Basılan zamparalarla dalga geçerler, onları rezil ederlerdi.

"Bütün Sarıyer ahalisi iki geçeli durmuş, seyrediyor. Çocuğundan tut aksakallısına kadar hepsi orada…

Önümüzdeki iki kişi gaz tenekesi çalıyor, bir ala ala heydir gidiyor! Arada bir fener yüzüme kadar yükseliyor, bir ala ala hey daha!.." (FA, 254–256).

Mahallelerdeki gözcü takımı, bıçağım hakkı için girerim deyip de giremeyen toy delikanlıların gözetlemeleri, namuslu bekçi, saka ve komşuların araştırmaları, kadının dostunun yaptığı rezillikler bu evlerde fuhuş olduğuna dair mahalle halkını uyandırırdı. Baskınlarda tükürme, dövme, yaralama, öldürmeye varıncaya kadar çeşitli vukuatlar yaşanırdı. Evde zampara olduğu anlaşılınca civelekler önde, delibaşılar, kabadayılar, gürültücü takımı arkada giderler ve evi basarlardı. Şahsa göre muamele edildiğinden karakola giden ya hemen geri döner ya bir günden bir haftaya kadar nezarette kalırdı. Bu cezaların en dokunaklısı ise kefaret için eve gönderilmesiydi ki; bir nevi teşhir cezasıydı (MBY, 383–384).

Sadece zabıta değil mahalle delikanlıları, kodamanları, kadınları da mahallede fuhşa karşı gözcü gibiydi. Bu gözcüler arasında fark edilmeden geceyi sabah sabahı gece etmek ise çok zordu. Özellikle kadınlar mahallede olan bitenden gelip gidenden haberdar olup birbirine de anlatırdı (FA, 234–237).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre birkaç mahalleye sıkışıp kalan fuhuş genelevlerin kapatılmasıyla etrafa yayılmış, koltuklar açılıp çoğalmıştır. Harb-i

Umumi de bunda etkili olmuştur. Harb-ı Umumiden sonra aile ilişkileri, saygısı da gevşemiştir. Açlık, sefalet, kimsesizlik de yeni fuhşun yayılmasında etkili olmuştur (FA, 334–335).

1.4.2.2. Kadınla Kadın Arasındaki Fuhuş

Kadınla kadın arasındaki fuhşa yazar genellikle **Hamamcı Ülfet** adlı eserinde yer vermektedir. Kadınlar belli günlerde, kendi aralarında belirledikleri evlerde buluşur; içkili, sazlı sözlü, çengili bir eğlence düzenleyip bu eğlencelerde uygunsuz birtakım davranışlarda bulunurlardı. Kadın hamamları da bu tür uygunsuz olayların yaşandığı yerlerdendir (Ü, 29–34).

1.5. Ölüm

Kişinin öleceği anlaşıldığı zaman yanında Kur'an okunurdu. Ahmed Rasim halasının eşi ölürken hizmetlilerden birinin ayaklarını ovduğunu da belirtir (F, 128–129).

Ahmed Rasim'in doktor olan bir arkadaşı insanın yaşı ilerledikçe vücudunun çeşitli yerlerinden çekilen kuvvetin çenede birleştiğini belirtir. Hatta insan ölürken yine en sona çenesinin kaldığını, bu nedenle "çene atıyor" dediklerini söyler (GA, 130).

Birinin öleceğini ifade etmek için "yolcu" ifadesi kullanılırdı. Şinasi için Saib Efendi ölecek demez, "yolcu" der. Ayrıca insanlar birinin ağır bir hastalığı çekmesindense ölmesinin iyi olduğunu düşünürdü (Ş, 58). Öldü yerine kullanılan bir diğer söz de şu şekildedir: "… zavallı kara anneciğim. Şimdi kara topraklar altında, her neyse" (ŞM III, 143). Yazar, *Ahenk*'in şehir mektupçusunun gördüğü bir rüyayı tabir ettirmek için Ebul Hamis'i arar*, göçtü* derler. Göçtü sözü de öldü yerine kullanılırdı (ŞM III, 176–177). Ölecek yerine Abbas yolcu da denirdi (GA, 171). Ölmüş olan birinden bahsederken ise cennetmekân, yani mekânı cennet olsun tabiri kullanılırdı (EZ, 8).

Ahmed Rasim, Şinasi'nin ölümünü anlatırken ölümle ilgili bazı bilgiler de vermektedir. Buna göre ölünün yüzünün kıbleye gelmesi için ölü baş tarafı batıya, ayak tarafı doğuya gelecek şekilde yatırılır. Ölünün üzerinde yazma bir yorgan örtülü olduğu gibi yüzü de beyaz bir tülbent ile örtülüdür. Ölü bu şekilde yatarken başucunda biri de Kur'an okur. Şinasi'nin başucunda Müftü Bekir Efendi Kur'an okur. Şinasi ölünce arkasından fakirlere sadaka verildiğini görmekteyiz. Ölünün yüzünün görülmesinde bir mahsur yoktu. Şinasi ölünce tülbentle yüzü kapatılır, arkadaşı yüzünü görmek ister. Şinasi'nin arkadaşı, Müftü Bekir Efendi'ye yüzünü görmemde bir mahsur var mı diye sorunca o da hayır ne mahsur olacak, memleketin âdetine uymak için örttük der. İstanbul'da adet böyledir (Ş, 64–65).

Ölü yıkanır tabuta konur, orada hazır bulunanlardan ölünün ahvali sorulur, cemaat hüsn-i şehadet edince tabut kaldırılıp omuzlara alınırdı. Mezarlığa getirilen tabutun üzerindeki şal alınır, tabutun kapağı açılır ve ölü çıkarılıp defnedilirdi. İmam ve müezzin ölüyü çıkarıp kabre koyardı. Şinasi'nin tabutla gömülmesini isteyen arkadaşına imam kefenle defin icra olunur şeklinde karşılık verir. Ancak arkadaşı onu tabutla defnettirir (Ş, 67).

Padişah ölünce yıkanma ve kefenlenme işi bittikten sonra naşı hümayun otağına götürülürdü (RHOT I, 225).

Sultan IV. Murad'ın (1623–1640) naşı kaldırılırken cenazesinde, gazada bindiği üç at tersine eyerlenip tabutu önünde yürütülmüştür. Bir rivayete göre de halk yasa bürünüp At Meydanı'nda siyah donlu atlarla matem tutmuş, padişahın bir mavnasını mübarek sayarak Tersane-i Amire'de kara katrana boyayıp Şah-ı Kala denilen iskelenin yakınındaki gözlerden birine çekmiştir (RHOT II, 616).

Sultan III. Osman'ın (1754–1757) cenaze merasimini anlatırken de ölüm adetleri ile ilgili bilgiler verilmektedir. Buna göre kanun olduğu üzere padişahın cenazesi yeniçeri ağası, sekbanbaşı ve kol kethüdası gördükten sonra kaldırılırdı. Tabutta Yusufî denilen Selimî destar ve bir siyah sorguç asılı bulunurdu (RHOT II, 900).

İstanbul'da eskiden Zincirlikuyu, Edirnekapı arasındaki cadde akıntılı ve derince koyu çamurluydu. Bu nedenle Müslüman ölülerin tabutları Edirnekapı mezarlığına araba üstünde gönderilmekteydi (ŞM I, 91).

II. BÖLÜM: GİYİM - KUŞAM VE SÜSLENME

2.1. Kıyafet

Kıyafet söz konusu olduğunda çokça ayrıntıya giren yazar döneminin kılık kıyafeti ve süslenme alışkanlığı hakkında önemli bilgiler vermiştir. Bu çalışma sırasında diğer bölümlerde yeri geldikçe kişilerin kıyafetleri hakkında bilgi verilmiş; bu bölümde ise genelde diğer bölümlerde bulunmayan bazı kıyafet unsurlarına da değinilmiştir.

Yazar İstanbul halkının modaya alışkın olduğunu, modasız yaşayamayacağını belirtir (ŞM II, 83).

Kıyafet o dönemde insanı tanımada önemliydi. Hatta "ben onun ne mal olduğunu kıyafetinden anladımdı" denirdi (MBY, 99–100).

Eski İstanbul'da insanların kıyafetleri onların meslekleri hakkında da bilgi vermekteydi. Birinin esnaf olup olmadığı kıyafetinden anlaşılabilmekteydi (MM I, 270).

Kıyafet her dönemde farklı algılanmış, yeni kıyafetler toplum tarafından farklı tepkiler almıştır. II. Mahmud zamanında (1808–1839) Fes Nizamnamesi ilan edildikten sonra fes giyenlere yobazların teşvikiyle açıktan hücumlar, hakaretler olmuş, fes giyenlerin fesleri kapılıp yırtılmış, fes giyenlere dayaklar atılmıştı. Tanzimat'tan sonra ise setri pantolon giyenler hakaret görmüştü. Yazar kendi küçüklüğünde kenar mahallelerde köpeklerin bile setri pantolon giyenlere saldırdıklarını belirtir (MBY, 232–233).

İstanbul'da hazır giyim mağazaları da bulunmaktaydı. İştayn, Mayer, Viktor, Tiring (ŞM I, 40) Karlman gibi mağazalar bunlardan bazılarıdır (ŞM IV, 133). Hüsn-i İntihab da yine İstanbul'daki hazır giyim mağazalarındandı (ŞM I, 111). Viktor Tring ve İştayn'ın rubaları sünger gibiydi. Buradan alınan kıyafetler yağmur yağdığında suyu çekmekteydi (ŞM IV, 109).

Düzinesini on beşe satan, likidasyon ilan eden şık mağazalar ve Tünel başındaki mezat hane yazarın ifadesiyle soyucu esnafındandı (ŞM III, 22).

Yazar, Sadabad'ın bahar mevsiminde İstanbul'un kıyafet ve zarafetinin aynası olduğunu belirtir. Çünkü her çeşit kıyafet bahar mevsiminde oradan bir kerecik olsun güzar ederdi (MM I, 67).

2.1.1. Çocuk Kıyafeti

2.1.1.1. Kız Çocuğu Kıyafeti

Ahmed Rasim pembe hotozlu, önü dantelâlı kırmalı kanarya sarısı entarili, elinde mor şemsiye bulunan bir kız çocuğuna yer vermektedir (ŞM III, 18).

2.1.1.2. Erkek Çocuk Kıyafeti

Başta püskülsüz, ipeğin yukarı kalkık durmasından para kumbaralarının yarısını tasvir eder surette yarı kürevî, dilim dilim bir fes, hırka, asılı don, kundura altı yedi yaşlarında bir çocuğun kıyafeti olarak kaydedilir (ŞM III, 16–17).

Diğer bir çocuk kıyafeti de püsküllü fes, setre, pantolon, çıkıdık çıkıdık öten galoş potindir (ŞM III, 17).

Rubalı, kılıç belde, apolet omuzda, asker püskülü fırıl fırıl dönen bir çocuk da yazarın eserinde kıyafetiyle beraber yer almaktadır (ŞM III, 18).

Başka bir çocuk kıyafetine de mavi püsküllü al fes muntazam kesilmiş saçlara kaşlara kadar oturtulmuş, lacivert, içi kırmızı harmani, pantolon kısa, siyah çoraplar gözükmekte, bağlama potin üzerine temiz lastikler çekilmiş şekilde yer verilmiştir (ŞM III, 19).

Bir erkek çocuğun kıyafetini de yazar şu şekilde anlatmaktadır: Başta fes, püskülü dağıldıkça kalıplanır, sırtta dokuma gömlek, kış ise üstüne pamuklu, daha üstüne taş düğmeli mintan. Ahmed Rasim kendi çocukluğunda yeleğin nadir olduğunu söyler. Misafirliğe giderken ise çocuğa yeni rubaları giydirilirdi. Mintanın üzerine her iki iç tarafı cepli hırka veya eski bir sako, soğuklarda, yağışlarda kukuletalı bir palto, boyunda şal veya kulakları, enseyi tamamen kaplayan yünlü, enli bir sargı, ellerinde tek parmaklı, boyalı eldiven, bacakta askılı bir pantolon, ayaklarda

ökçeli terlik, yarım kundura, mest, yemeni, potin, katır[1], evde örme yün veya çarşıdan alma tire fanila çorap çocuk kıyafetlerindendi (GA, 5).

Çocukların feslerine nazar takımı, muska, süs altını, küpe gibi süslü şeyler ve değerli taşlar asılırdı (MBY, 15).

Eski İstanbul'da anneler sıcak günlerde çocukların feslerinin altına asma, incir yaprağı koyarlardı (MM II, 299).

2.1.2. Kadın Kıyafeti

Yazar Bulgar kadınlarının kıyafetini anlatırken birden bire alafrangaya sapmayıp milli kıyafetlerini alafrangaya uygun düzenleselerdi daha iyi olurdu diyor (MBY, 34). Bu ifade yazarın kadın kıyafeti hakkındaki görüşünü yansıtmaktadır.

Sırtında koyu boz renginde asker kaputundan bozma bir manto, ayaklarında beyaz bez iskarpin Ahmed Rasim'in eserinde kıyafetiyle yer alan bir kadındır (GA, 37).

Al şemsiye, krem örtü, mor bluz, sarı iskarpin giyerek açık havai genetli elinin birinde çağla bademi açığı göbekli, yanları bülbül dişi, menekşe fistolu mendil tutan bir kadın yer almaktadır (ŞM II, 95).

O dönemde kötü bir azınlık kadının yani bir madamın kıyafeti şöyledir: "O zamanın modası… Başta zifte boyanmış zannedilecek derecede, siyah, türlü türlü dondurma, sanai, rengârenk kaba çiçeklerle mahmul hasır bir şapka, sırtta koyu nefti, adeta fermeneli bir entari, onun altında makineli bir topuz, onun da altında malakof bir fistan, daha daha altında kısa konçlu bir potin ama çoraplar gayr-i meşhud… Yalnız gerdan tarafından göbek üstüne kadar sarkık boyundan atma altın veya kaplama bir kordon, belde gümüş veya örme bir kemer vardı…" (FA, 32–33).

Kâğıthane'deki kadınlar devrin modası devrik yakalı, boncuk işlemeli, pembe mantin ferace giyer, al hotoz kurar, tülden ince yaşmaklar tutunurdu (FA, 92).

Kadın kıyafetlerinden yanardöner çarşaf, iskarpin de yazarın eserlerinde geçmektedir (FA, 378).

[1] Katır: Altı tahta, nalçalı bir çeşit ayakkabı (Ahmet Rasim, **Gülüp Ağladıklarım**, haz. Ahmet Sevinç, y.y., Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978, s. 3.

Yazar şöyle bir kadın kıyafetine de yer vermektedir: “Eski kapaklı, nazlı aş kâselerini gözden saklayan beyaz, yanları klaptanlı örtüler manzarasını andırır başörtüsü, hariri, benekli kolları yandan sarkık, omuzlara alttan parmuk, üstten bombe büzmelerle mualak manto, bileğe kadar çekili üsrübi mavi eldivenliğin kolda hâsıl ettiği yumruk, yumuşak fasl-ı müşterek-i ebyaz, küçük fakat pamuk ellerden birine mütteka olan hafif havai, muhiti dantelâ, ince, bükük, ufacık, kıvrık müzehhep saplı şemsiye, kunduz kabuğu iskarpinler…” (ŞM II, 136).

Madamların şapkaları çiçeklerle süslü olurdu. Gülkurusu renginde kartopu gibi iki çiçek, arasından parlak koyu eflatuni bir tüy ile iki tarafından al ebruli iki tüy daha, şapkanın kenarının biraz yukarısında bir sıra vişneçürüğünü andırır, gelincik alına benzer, leylaki çiçekler vardır. Beyazı çok siyahı az bir tül, galibardanın açığı, bombeli, gerdan tarafından rüzgâr ile kabarık ceketimsi bir şey. Yenlerinde horozibiğinin açığı dantelâlar, belde tokalı siyah İngiliz kemeri, pişmiş ayva bir jüpon, ayaklarda bal rengi bir iskarpin madamın kıyafetini tamamlamaktadır (ŞM I, 35).

İhtiyar bir kadının kıyafeti güvezimsi feraceli, mangal kapağı yaşmaklı, eski usul üzerine yapılmış rugani yarım potin ayaklarında, elinde tarçını bir şemsiye şeklinde geçmektedir (ŞM I, 36).

2.1.2.1. Kadının Baş Kıyafeti

Başörtüsü kadın için önemliydi, toplum için de kadının başını örtüp örtmemesi kadına farklı bakılmasına neden olurdu. Örneğin başörtüsüz sokağa fırlayan bir kadın için evden çırıl çıplak fırladı denirdi. Hatta başörtüsüz bahçeye bile çıkanlara çırıl çıplak bahçeye çıkıyor denirdi. Oysa bu kadınlar çıplak falan değil kapalıydı; yalnız başları, saçları açıktı (MBY, 179). Yazar bunları söyledikten sonra artık kadınların saç diplerine kadar pek çok tarafları açık şekilde gezdiklerini belirtir. Yazarın söylediğine göre artık son moda olarak kadınlar çorap giymeyi bile fazlalık saymakta, kollar koltuklara, bacaklar kalçalara kadar açık, ense, göğüs de yine aynı şekilde açık bir vaziyette dolaşmaktadırlar (MBY, 179).

Kandilli yazması da yazarın eserlerinde geçen baş kıyafetlerindendir (FA, 81).

Kadınların şapkalarında çiçekler bulunurdu. Bu şapkaların kimi menekşe sepetini ters giymiş gibi içi çiçekli dışı sade kimi kabarık dallı budaklı görünürdü (ŞM I, 84).

Fes yalnız erkekler tarafından kullanılmamış, İstanbul'da Müslüman olan ve olmayan ihtiyar kadınlar da fes giymiştir. Kadınlar bu fesler üzerine boyalı yemeni sararlar, değerli taşlarla fesleri süslerlerdi. Yazar bu âdetin yakın zamana kadar İstanbul'da olduğunu ifade eder (MBY, 14).

Ahmed Rasim hotoz çeşitlerini şöyle sayar: az yayvan olana "kayık hotoz", biraz tümseklicesine "küp kapağı hotoz" denir. Yaşmak için "açık yaşmak", "kapalı yaşmak" tabiri kullanılırdı. Yalnız çeneye kurulup başa kurulmayan yaşmağa "yarım yaşmak" denirdi. "Saraylı yaşmağı" ise adeta şeffaf, hafif tülden yapılmış bir fanusu andıran geniş, bol yaşmaklardandı (MBY, 83–84).

Ahmed Rasim zarif, eşsiz, nazik olarak nitelendirdiği bu yaşmağın yerine geçen modaların yakışıksız olduğunu söyler. Kadınlarımızın Rus muhacir kadınlarının Avrupa'daki işçi kadınları takliden bizim ülkemizde kullandıkları ve eski dolmacı mama dadıların kullandıkları biçimde yaptıkları baş kıyafeti Ahmed Rasim'e göre yüz güzelliğine eksiklik vermektedir. Ahmed Rasim her kadının yaşmak tutmasını ve hotoz kurmasını beceremediğini, bunun kadının zevk-i selimi ile ilgili olduğunu söyler (MBY, 84).

Yazarın belirttiğine göre önceleri bazı kadınların, başka bir kadının başında gördükleri oyalı yemenilerde gözü kalırdı. Akşam olunca ise kocasıyla bozuşup barışma karşılığı olarak sabah altmış paraya bunlardan birini çarşıdan veya bohçacı kadından aldırırdı (MBY, 261).

2.1.2.2. Kadının Üst Kıyafeti

2.1.2.2.1. Çarşaf

Ahmed Rasim kadınlığın bir şeyi emel edinince onu mutlaka yerine getireceğini belirtir. Taklit emeliyle parayı da terziyi de kumaşı da bulacağını ifade eder. Kadınlar çarşaf giymek istemediklerinden bir zaman yamalı nohudi ferace giyer, mangal kapağı hotoz kurar, yine de çarşaf giymezlerdi. Sayfiyelerdeki yeldirmelerin ise yavaş yavaş şehirlere indiğini, onun da bin türlü modasının çıktığını yazar belirtmektedir. Daha sonra ise çarşaflar moda olmuştur. Yazar daha öncesinde insanların aklından bile geçmeyen biçimde çarşafların sonraları moda olduğunu söyler (GA, 189).

Yazar çarşafa iktisat için heves ettiğimizi ancak zamanla çarşafın pahalandıkça pahalanıp bizi eski bir milli kıyafetimizden de edip adi mantolar biçimine girdiğini ifade eder. Çarşafın kolaylığı vardır; ancak temizlik ve süs ayrı bir hüner ve fendir, hüner ve fen ise külfet ile olan şeylerdir. Yazın çok sıcak olup şemsiyeler de yetersiz kalıp terlemeye başlayınca köşeden bucaktan esen en hafif bir rüzgâr yaşmaklardan girip insanı serinlettiği gibi feracede de girecek pek çok yer bulur insanı serinletirdi. Çarşaf giyildiğinde ise rüzgâr yalnız yüze çarpabiliyordu. Rüzgâr direk yüze çarpınca sıcağın da etkisiyle pudra çarşafın altında şakak, alın, çene taraflarından yapışır dağılır, insanın suratını çirkin bir hale getirirdi (MBY, 208).

Yazar çarşafları ayrıntılarıyla renklerine varana kadar anlatır. Bir zamanlar moda olan ördekbaşı, kumru göğsü, sincabi, yanık al, menekşe moruyla karışık ipek dallı, şeftali rengi üzerine serpik sırma rengini andırır işlemeli; yine modaya uygun olarak fes rengi, samani, fındıkî, nohudi, mai, tahini, mor, lacivert, al, kanarya sarısı, zeytuni, şarabi, denizî, şekerrengi, ekşi karadut, tozpembemsi ve bu renklerin açığı koyusu çarşaflar yazarın yer verdiği çarşaflardandır (ŞM I, 36–37).

2.1.2.2.2. Ferace

Kadınlarımız için eski bir örtü olan ferace yavaş yavaş kullanılmamaya başlamıştır. Adı bile irfan meclislerinde, sohbetlerde anılmayan çarşaf birden bire kadınlarımız tarafından kullanılmaya başlanmış, modanın verdiği tarz, biçim, renge göre taşınmıştır. Yaşmak ise beyaz, lekesiz görünen başı o siyah, lapiska veya sarı

saçları, alın, kaş, göz, burun, ağız gibi simayı kapatıp açmak üzere kavrayarak omuz başında ferace ile birleştiği zaman boy uzun olsun olmasın bu kıyafetle göz ayıbı ve eksikleri göremez, bu nedenle kadınlar mağrur ve teselli ile yürürdü. Kadınlar ayıbı kusuru göstermeyen bu kıyafet sayesinde latif, nazik tavırları etraftan elde ederlerdi (MBY, 207).

Renk feracenin değer ve süsünü arttırır, endam güzelliğini ikiye katlardı. Kadının vücuduna yakışan ferace gerek rengi, şekliyle gerek tertibiyle tesettürü kadına yakışır bir hale getirirdi. İnsan bu kıyafet altında sıkılmazdı. Ancak ta çenenin hizasından başlayıp kolun, bacağın hareketini güçleştirerek insanı ızdırap içinde bırakırdı (MBY, 207–208).

Batı'ya doğru akımı dolayısıyla pek çok şey gibi kıyafetimiz de değişmiştir. Eski cübbe, biniş, aba, entari, çakşır modalarının hüküm sürdüğü zamanda eteklerin ayağa dolaşma ihtimali vardı. Yeni kıyafette ise böyle bir ihtimal yoktur. Hatta kadınlarda bile artık etek kalmamıştır. Eski kadınlarımız ben eteğimi bir toplarsam on kişinin beceremediği işi yapar ederim derdi. Demek ki eteğin iş yapmada engeli vardı (MBY, 263).

Kadınlar nohudi ferace giymekteydi (FA, 31). Kadınlar Trabzon çarşafı denilen bir çarşaf da giymekteydi (FA, 31–32).

Ahmed Rasim feraceden bahsederken düz etek, iki etek, uzun etek gibi ferace isimleri söyler (MBY, 81). Ahmed Rasim geniş yakalı, kollu, çift etekli bir ferace çeşidinden bahseder (MBY, 84).

Yazar, kadın kıyafetlerinden yanardöner denilen çarşaf, akşam güneşi denilen cinsinden ferace, paşmak; kadın ziynetlerinden göğüslere gerilen ponje veya benzeri kabarık ziynetlere yer vermektedir (ŞM III, 113).

Bir kadın kıyafet ve görünüşüyle şu şekilde yazarın bir eserinde yer alır: "Alt üst yaşmağın birleştiği saç topuzunun açık bıraktığı ense omuzlara doğru avuç gibi mi desem ne desem dört parmak arzında beyaz mı desem, süt galiba biraz mecla, hatta omuz başlarının adım başına hoplar gibi oynamasından müteessiren mühtez bir saha görünüyor, ondan ötesini beş altı parmak eninde yine siyah boncuktan çiçekli gibi bir yaka örtüyordu. Yine şimdi anlıyordum ki o ense tarafına o derecede beyazlık gelmesi o yakanın eser-i marifetiydi." (FA, 58–59).

Kadının birinin görünüşüne de şu şekilde yer verilmektedir: “Ya gron yahut mantin olacak, feracenin arkalığı aşağıya doğru su gibi akıp dururken kalça hizasından bükülmüş, küçük, yine beyaz bir elin, yumuk parmakları arasına sokularak tatlı meyiller, kıvrımlar yapmıştı.” (FA, 59).

2.1.3. Erkek Kıyafeti

Yazarın belirttiğine göre moda, terakki asrında umumi ihtiyaç sırasında bir özel mevki iştigal etmektedir. Gazetede sonbaharda şu kostüm ve tuvalet tertibi halka moda olarak duyurulmuştur: Birinci derece şık olanlar için vişneçürüğü fes, yakalığı beyaz, önü üvezi gömlek, ünnabi kravat, fıstıki ceket yelek, cevizi pantolon, kavuniçi iskarpin, yanları tek kırmızıçizgili turuncu çorap, açık portakal üzerine yarım yanardöner armudi şemsiye, şeftali çiçeği yan mendili, tarçını eldiven, salkım kordon; ikinci derece şık olanlar için narçiçeği fes, yakalığı beyaz önü kumru göğsü gömlek, leylaki boyunbağı, denizköpüğü ceket, samani yelek, nohudi pantolon, ebrusu menekşeli çorap, kayısı ezmesi iskarpin, al galibarda sarı peykeli şemsiye, karpuz kabuğu yan mendili; üdeba-yı cedide için gül fam fes (ala malarme), semen fam yakalık (ala grek), erzak gömlek (ala prudom), havai kravat (ala turka), şikeste reng-i seher ceket, peykesi nişeste levni rek-beste yelek, haki ve fakat çizikli şali pantolon, mevce-dar-ı gam çorap, gıcır gıcır iskarpin, üzerinde nakş-ı siyah ile haşv der haşv yazılı beyaz şemsiye, etrafı cevr-i muhitan bendi hulasasıyla müzeyyen yan salon köşelerinde kalmış eldiven (ŞM IV, 86–89). Şuara-yı cedidenin kıyafeti başka bir yerde şu şekilde yer almıştır: boyunbağı, dar ceket, bol yelek, ütülü pantolon, sarı iskarpin (ŞM IV, 104).

Fes rengi fes, tablalı kalıba vurulmuş, kolalı son moda gömlek, ufak, renkli boyunbağı, redingot, siyah yelek, ince altın kordona bağlanmış saat, çizikli pantolon, potin yazarın yer verdiği ve o dönemde bir erkeğin giydiği kıyafetlerdendir (ŞM I, 162).

Ahmed Rasim kukuleta giymenin sıhhat açısından iyi olmadığını; ancak şemsiyeden ekonomik olduğunu ifade eder. Kukuletaların ucunda ayrıca püskül de bulunmaktadır (ŞM I, 186).

Setre pantolon, galoş kundura, az kalıpsız fes, siyah kravat, şemsiye ve zafer fes sıfır kalıplı, makferlanlı, dik yakalı, şanjan kravatlı, yanardöner jileli, paçası bol diğer yerleri dar oluklu pantolonlu, lostrin iskarpinli, bastonlu iki erkek de yazarın eserinde kıyafet ve görünüşleriyle yer almaktadır (ŞM II, 54).

Ayrıca Ahmed Rasim erkek kıyafeti olarak damasko libasa da yer vermektedir (ŞM II, 96).

Bir akrabası erkeğin kıyafetini de yazar başında beyaz takke, sırtında Şam hırkası, alaca elden kuşaklı entari şeklinde anlatır (FA, 110).

"Kırmızı çizikli peştamalını büküp beline sokmuş aşçı kalfasından tutun da üzerine rengârenk yemeni, ipekli mendil, arakıye sarmış olduğu fesini, külahını etvar-ı şuhanesine uydurmuş saltalı, sakolu, altı kaval üstü şişhane kabilinden şalvar üstüne setri, pardesü giymiş efrattan, İstanbulinli, redingotlu, ceketli, muntazam, perişan, hatta aralıklarına gül, sümbül, şebboy, karanfil gibi çiçekler takılı yeşil, beyaz sarığı simayı müzlüfüne ayrı bir şive-i zenperesti kondurmuş yobaz…" yazarın Kapalıçarşı'da gördüğü piyasa eden zampara bir yobazın kıyafetidir (FA, 128–129).

Son modaya göre giyinmiş bir Büyükdere mösyösünün kıyafetini de yazar şu şekilde anlatmaktadır: Yarım frak mı jaker fransez mi nedir, hani ya insanın ne ardına ne önüne hayrı olan şeyden giymiş, pike yelekli, görülmeyecek derecede ince kordonlu, paçası az bol pantolonlu, kırmızı beneği olan çoraplı biridir (ŞM I, 84–85).

Kışın kıyafeti kukuleta, şal atkı idi (FA, 183). Kışın eldiven de takılırdı (FA, 279).

Santrançlı, entarimsi bir ruba erkek kıyafeti olarak geçmektedir (FA, 190).

Tövbe edip içkiyi sigarayı bırakan, tavır ve görünüşüyle Müslüman olan kişinin kıyafeti, elde halis kuka bir tespih, başta halveti bir destar, boyunda bir lahur şal, sırtta elma kürk, bir cübbe, ayakta galoş kundura şeklinde yazar tarafından anlatılmaktadır (FA, 292).

Narçiçeği fes, kahverengi palto, beyaz yelek, bismark pantolon, krem eldiven, camgöbeğinin koyusu üstü laden benekli boyunbağı bir efendinin kıyafetini yansıtmaktadır (ŞM I, 35).

İspir kıyafetine de değinen yazar devetüyünün açığı renkte bir kostüm giymiş olan bir ispirden bahseder (ŞM I, 35).

Gecelik kıyafeti; başta beyaz takke, sırtta dalları al, yırtmaçlı entari, belde örme kuşak, donun paçaları düşmüş, ayakta şıpıdık terlik şeklinde geçmektedir (ŞM IV, 116–117).

Yazar önceleri resmi kıyafetten olduğunu söylediği kürkleri de anlatır. Hangi devlet adamının ne tür kürk giydiği de anlatılmıştır. Yazar fetihten önce de sonra da İstanbul'un kürk ticareti ile meşhur olduğunu; hatta 1000 (M. 1591–1592) senesinde İstanbul'da beş yüz kürkçü dükkânı bulunduğunu belirtir. Hatta o dönemde her rütbenin kürkleri gibi kavukları da farklı olurdu (RHOT I, 498–500).

Ahmed Rasim 1247 (M. 1831–1832) yılı **Takvim-i Vekayi**'den sarayda Sultan Abdülmecid'in (1839–1861) 1247 senesinde öğrenime başlaması sırasında yapılan bir törende giyilen kıyafetlerle ilgili şu bilgileri aktarır: Kapıcıbaşı Ağaları din adamları gibi imame ve resmi ferace, devlet ileri gelenleri ve vezirler sırmalı setri ve sade fes, padişah, kurena-yi saltanat ve sorguçlu hademe-i hassa murassa fes ve harvani giymiştir (MBY, 12–13).

Ahmed Rasim şimdi kendilerine komik gelen ancak bir zamanlar resmi kıyafetten olan ve pek çoklarının da giydiği bir kıyafete yer verir: Başında püskülü bir parmak uzun aziziye kalıp fes, sırtında sıravari düğmeleri ilikli bir İstanbulin, bacağında bolca bir pantolon, ayaklarında potin galoşu, bir elinde çadır yavrusu bir şemsiye, diğer elinde doksan dokuzluk bir tespih (MBY, 98).

Yazın sıcağından korunmanın yollarına da değinen yazar ulemanın sarıkları ve imamenin güneşin tesirini hafiflettiğini belirtir. Geniş hafif kıyafet giymek, limonata, portakal suyu, sulu soğuk kahve içmek, isportalı şeyleri içmemek de yazın sıcağından korunmanın yollarındandı (MM II, 299).

2.1.3.1. Erkeklerin Baş Kıyafeti

2.1.3.1.1. Fes

2.1.3.1.1.1. Fes Kullanımının Türklerdeki Tarihi

Ahmed Rasim bugünkü kılığımızın tamamlayıcısı dediği fes hakkında önemli bilgiler vermiştir. Fesi ta Bizans zamanına kadar götüren, buradan da Akdeniz adalarına, Yunanistan'a, Tunus'a, hatta Fas'a bile ileten rivayetler olmasına rağmen fesin bizde kabul tarihi ve herkesçe kullanılmaya başlanması pek yenidir. Fesi İstanbul'da yaygın hale getiren II. Sultan Mahmud zamanında (1808–1839) ser-asker ve birkaç defa kaptan-ı derya olan Mehmed Hüsrev Paşa'dır. Mehmed Hüsrev Paşa hicri 1238–1242 (M. 1822–1826) yılları arasında kaptan-ı derya iken gemilerde bulunan beylik bayrak askerlerine sonradan Hurşit adını alan bir Fransız çavuşunun aracılığı ile Tunus'tan aldığı fesleri giydirmişti. Ahmed Rasim **Ata Tarihi**'nde de Hüsrev Paşa'nın düzenlediği tabura bu fesleri giydirip İstanbul'a geldiğinin 1241 (M. 1825) vakaları arasında yazılı olduğunu belirtir. Aynı zamanda Ahmed Rasim **Lütfi Tarihi**'ni de iddiasına delil olarak gösterir. **Lütfi Tarihi**'nde 1243 (M. 1827) olayları anlatılırken "Askerlere Fes Giydirilmesi" bahsinde Asakir-i Mansure elbisesinin hafifletilmesinin düşünüldüğü ve Hüsrev Paşa'nın düzenlediği taburun fesleri gibi feslerin askerlere giydirilmesine padişah buyruğu ile karar verildiği yazılıdır. Bu karar üzerine Tunus'a elli bin fes sipariş edilmiş ve fes yapımı için İzmirli Katibzade Mustafa Efendi, Fes Nazırı tayin edilmiştir. Hatta hicri 1241 (M. 1825) yılında belli özel günlerde devlet ileri gelenlerinin ne çeşit fes giyecekleri padişah buyruğu ile belirlenmiştir. Ahmed Rasim'in **Lütfi Tarihi**'nden aktardığına göre Vaka-i Hayriyye'den sonra büyük küçük memurlar kavuğun ağırlığından kurtulmuşlar ancak kavuğun yerine belli bir başlık koyulamamış ve herkes başına çeşitli şeyler sarmaya başlamıştı. Yazar hatta kavuktan büyük koca başlar türemişti diyerek o dönemi anlatır. O zamanlar memurlar ayırt edilemez hale gelmişti. Bir rivayete göre II. Sultan Mahmud (1808–1839) memurların birbirinden ayırt edilebilmesi amacıyla memurların giymesi için Avrupa'dan çeşitli başlıklar getirtmiş; ancak namaz kılmada sakıncası olacağı düşünülerek bunlar kullanılmamıştır. Bu başlıkların Topkapı Sarayı içinde silahhanede camekân içinde saklandığı belirtilir (MBY, 9–12).

Avusturya'nın Bosna Hersek'i kendi topraklarına katmasına kadar fesler milli başlıklar olarak görülüyordu. Fesler Avusturya fabrikalarında yapıldığı için Avusturya'nın Bosna Hersek'i kendi topraklarına katmasına tepki olarak halk fes yerine keçe külah, arakıye, kalpak giymeye başlamıştı (MBY, 8).

Ahmed Rasim eskiyen feslerin kesilip biçilip aba terlik gibi pabuç yapıldığını, ayağa giyildiğini de feslerle ilgili bir bilgi olarak aktarmaktadır. Yazar bu terliklerin işlemelisinin dahi olduğunu belirtir (MBY, 14).

2.1.3.1.1.2. Fesin Püskülü

Fesin başlangıçta tablasına yakın tarafı enine bezekliymiş, sonra bu bezekler yavaş yavaş hafifletilmiş ve püskül yerinde bir parça kalmış. Püskül bu bezekli kısmın değişik bir biçimiymiş (MBY, 13).

Ahmed Rasim'in deyimiyle fes tarihinde ferahi denilen dökme pirinçten yapılmış bir madde vardır. Ferahi eski gümüş mecidiyeden az büyük, alt tarafında üç yerinden halkalı olup püskül bu halkalara, ferahi de ibiğin üzerine dikilirmiş. Yazarın Köprübaşında dükkânı bulunan Nasıb Ağa'dan edindiği bilgiye göre bu alet altmış yıl kadar kullanılmış sonra bırakılmıştır. Tunus fesleri üzerine ferahi yerine ay damga kâğıt denilen ve Beyazıt'taki eski yerli kâğıtçılardan mühre ile parlatılıp özel biçimde kesilen bir süs kullanılırmış ve bu tür fesleri ekmekçi, yağlıkçı, yorgancı ustaları gibi esnaf kodamanları giyermiş (MBY, 13–14).

Sadr-ı Azam Reşid Paşa'nın bir resminde örneği görülen yaygın püskül modası da Ahmed Rasim'in eserlerinde geçen fesle ilgili önemli bir bilgidir. İbrişim, ipek, askeri püsküllerden önce Tunus'un mavi püskülleri, Adalıların "omuz döven" dedikleri püsküller meşhurdur. Yazar püskülün bir süs olarak fese takıldığını zannettiğini belirtir. Halk ise fese ipek püskülün ipeğin elektriği geçirmemesi sebebiyle paratoner hizmeti görmesi ve eski kılıç muharebelerinde enseye inen keskin vuruşları körlettiği için takılmasına karar verildiğine inanmaktadır (MBY, 14).

Feste püskülün duruşunun da kendine göre anlamları olurdu. Püskülün fes üzerinde en beğenilen duruşu ense ortasına düşeniydi. Püskülün yanda durması veya öne düşmesi erbabı arasında ayrı ayrı anlamlara gelirdi. İbiğin ucu ense ortası hizasına yönelip püskülün tersine dönerek fes tablası üzerinden ön tarafa püskürme duruşu bir çeşit "nazlı salınış" sayılırdı. Fesi alın tarafından kırarak üzerinden püskül sarkıtış Muhsin'in dediği "kabaramazsın kel Fatma sözünün anlamının taklidi"dir.

Bu kabadayı, kopuk, hovarda alayı takımına ait kıyafete mahsustu. Kabadayı, hovarda ve kopuk takımı fesi kırarak üstünden püskül sarkıtırdı. Bunun bir çeşidi de fesin üç dört yerinden yar tekmesiyle bozuk düzen duran şekliydi, buna da "uçarı biçim" denirdi (MBY, 16).

Püskülü ağır bastırarak yan taraftan kıranlar Mora ve Ege Adaları kıyafetinde olanlardır. Bununla beraber yan kırmalar her zaman sağ taraftadır (MBY, 15–16).

Püskülün fes üzerinde duruşuna göre pek çok anlamı vardır. Püskül her tarafa kullanılabilirdi. Püskül sadece önde olur ve fesin kalıbı yerinde bulunursa dalgınlıkla unutmanın eseridir, yar tekmesi üzerinden aşıp da ucu alına doğru inerse "çıngara eyvallahım var" demektir ki kıbak manasına da gelir. Sola teveccüh etmesinde ise nazar vardır. Püskül kulağın kavsine dikse "çaçama selam", öne veya arkaya doğruysa "ilişme keyfime" emrine dalalet ederdi. Sağ tarafta bulunuşu ise "avrete keserim" manasına gelmektedir. İbiğin ucu arkaya nazır olup da arttan öne atma suretinde püskürük durmasına gelince "öyle de olur böyle de" anlamına gelirdi. Yazar diğer anlamlarını fesçi Nasib'e veya ipekçi Agop'a sorun der. Bu duruşların mavili ipekli yardan ayrıldımlarda özel bir ehemmiyeti vardır (ŞM II, 62–63).

Erkeklerin feslerinin omuz döven denilen türü kalın, uzun, sırta sarkmış bir püskül şeklidir (FA, 187).

Ahmed Rasim feslerin tepesine açılan deliklerin faydasının olduğunu ifade eder. Çünkü Avrupa'da sıcak günlerde hasır şapka giyilmesi tavsiye edilmektedir. Yazar eskiden fes altına giydiğimiz beyaz takkelerin de faydası vardı der. Enseye atılan beyaz mendil vücudun o kısmını korumakla beraber rüzgâr vurdukça serinlik dağıtarak başı, boynu ferahlatırdı (MM II, 298–299).

2.1.3.1.1.3. Fes Çeşitleri

Ahmed Rasim bir zamanlar kullanılmış olan feslerden şunları sayar: Ali Kurna denilen Tunus fesleri, İskender, Davut Vezir, Pinel(?) [soru işareti yazara ait], Poti, Vayl, Fırt, Koehler (Köhler), Çifte Pehlivan, Volpning, Bol Fırt, Kibarlara Mahsus, Prömiyer Kalite, Şılık, Hereke. Bununla beraber yazar Vefik Paşa'nın **Lehçe-i Osmanî'**sinden ak fes, zenne fesi, saya fesi, börk fes, püskülî fes adlarıyla

beş çeşit fes aktarır. Feshane feslerini de bunların içine dâhil eder. Feslerde en çok tercih edilen renkler ise kırmızı, ünnabi, mor, orta renk al, narçiçeği ve siyahtır. Kopukların domates burun, yumurta ökçe yarım jotinlerini koyu mor, siyah fesler tamamlardı (MBY, 17).

Devlet ileri gelenleri belli özel günlerde sırma işlemeli fes giyerdi. Padişah ve çocuklarının giydiği fese ise "murassa fes" denirdi (MBY, 11–12).

Bunun dışında feslerin üzerine sarık, tülbent, ağabani, şal mendil, yardan ayrıldım, yemeni, ince yün örmeleri çeşidi sarılırdı. Feslerin boyun ve kulakları örten çeşidine "babayane", "efendivari", "kel örten", "ayıp kapayan"; ıslanıp bozulmuşuna "limon kabuğu"; sıfır kalıba çekilmişine "saksı dibi"; yassı ve başa geçmişine "tablakâr" denirdi. Abdülhamid devrinde (1876–1909) ise hafiyelerin feslerine kırmızılığından dolayı "narçiçeği" denilirdi (MBY, 15).

Bir zamanlar bizde kalpaklar pek çok tebessümler uyandırmıştı. Kalpakların kulaklara dayanan cinsleri giyeni haza gebeş kılığına sokardı. Fesler de insanı farklı kılıklara sokardı. Abdülhamid'i (1876–1909) taklit ederek tablasına oranla çevresi gepgeniş, kenarları kıkırdaklara abanmış, özel deyimiyle "narçiçeği" fes giyenler olurdu ki bunlar komik görünürdü. Bu feslerin adı "narçiçeği"ydi. Bunlardan başka laternacı kopukları, Galata serserilerinin başlarındaki sıfır numara, dar Beyoğlu kalıp, morunun koyuluğu siyahlığı aratmayan fesler de yazara göre rezaletti (MBY, 260).

Fes duruşuna göre insan yüzüne farklı bir görünüş katardı. Kulaklara geçme fes kapar, bönlük verir; kondurma fes zariflik tutkunlarında bazen kesik koni tacı manzarası verirdi. Bu biçimin kenarı kıvrılmış saçlarla süslü biçimine halden anlayanlar dilinde "kapatma sümbül saksısı" adı verilirdi (MBY, 16–17).

2.1.3.1.1.4. Feslerin Kalıplanması

Sıcak fes kalıplarından önce fesler nemlendirilip tahta kalıplara çekilir ve ütülenirdi. Daha sonra kömür ile işleyen kalıpçı dükkânları açılmıştır. Kalıplar sıfırdan on altı numaraya kadar yapılmaktaydı. İki numara olan ve Dar Beyoğlu

denilen feslerin ise Hamidiye, Büyük Hamidiye, Aziziye, Tam Zuhaf, Yarım Zuhaf, Efendi Biçimi, İzmir Biçimi adlı olanları vardı (MBY, 17–18).

Zafer feslerinin temizlenmesi, tamiri ve uygun şekline sokulması için eski zaman kalıplarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak Uzunçarşı'da bile bu tür kalıplar yapılamadığından sıfır numara giyenlere "Göksu saksısı", kenarı tepesi bir giyenlere "Horozoğlu'nun yarım okkalık çay kutusu", asebesi kısa giyenlere "üç yüz dirhemlik bal tenekesi" ve Eğri, Silivri, Mevlevihane, Topkapı, Edirnekapılarıyla Karacaahmet, Doymazdere, Çürüklük, Zindanarkası, Karyağdı ve Hisar kabristanları mücavirin-i sükkanına ise "mezar taşı" kalıp numuneleri yazar tarafından tavsiye edilmektedir (ŞM II, 59–60).

Fesin ön tarafında ve tabla ile fesin yan taraflarında meydana gelen çukura "yar tekmesi" denilir ve bu feslerin püskülleri dikili olmaz, bu sebeple "seyyar" diye de adlandırılırdı. Zariflerin "yar tekmesi" dediği bu çukurun kopuklar arasındaki adı "kuş yuvası" idi. Bununla beraber fesin arkasını kıranlar, kalıba vurdurmayıp bir tarafı çukur bir tarafı kabarık fes giyenler de olurdu. Bunların durumuna ve biçimine "fabrika kalıbı" denirdi (MBY, 15).

2.1.3.1.1.5. Fesle İlgili Bazı Adetler

Eskiden sokakta, kıraathanede olsun fes çıkarılmaz, yoksa bir sürü şey söylenirdi. Külhanbeyi vari kıyafetlere pek rağbet edilmez, özellikle kalemlerde bu tür kıyafetler hiç olmazdı. Büyükler, amirler bile yalnız oturdukları odada sıcaktan feslerini çıkarmış olsalar bile içeriye biri girer girmez ilk yaptıkları hareket feslerini giymek olurdu. Bu eski bir terbiye idi ve hürmete delalet ederdi. Mübeyyiz sıcak günlerde fesini yahut kavuğunu ancak bir iki parmak kadar geriye iter, iskemle veya minderi üzerinde dönerdi (MBY, 184).

2.1.3.1.2. Şapka

Yazar şapka inkılâbının eskiden başı örten nesneleri süpürüp götürdüğünü ancak başın açık kalmadığını onun yerine şapkayı getirip bir de ona kanun yaptığını

ifade eder. Şapka inkılâbıyla beraber ne sevinç ve neşe hücumuyla beraber göğe atılacak fes, ne yobazlığın azgınlığından dolayı boyuna takıp sürünecek sarık, ne imam suyunun etkisiyle of ulan der demez çözülüp baştan kuyruk gibi sarkan abani, ne de yiğitlik, güzellikten ötürü kaşlar üstüne yıkılacak kalpak artık görünmektedir. Özellikle keçe külah, sivri külah, agel, kefiye, Bektaşi tacı, sikke hatta takkeden bile iz kalmamıştır. Ne dardağan, burma, Selimî, Urfî, Yusufî, mücevveze, hırtavî, tepeli, tepesiz kavuk, ne enseden bel kemiği üzerine sarkan taylasan, ne börk, şubara, ne de inadına kirli yeşil börekçi sarığı davası, ne de başta Bursa'nın renkli ve asıl rengi beyaz, dalları safranî ipekli abanisi modeli, ne Çerkez, Tatar, Bulgar, samur, kara, post, kuzu kalpak cakası kalmıştır. Külahların ortadan kalkmasıyla beraber "külah kapma", "keçe külah olma" mazmunlarının da bir anlamı kalmamıştır. İnkılâpla beraber ne kalıba dar gelen takke, ne de şaplağa hoş gelen takkeci kalıbı ense kalmıştır (MBY, 230–231).

2.1.3.1.2.1. Halkın Şapkaya Karşı Olan Tutumu

Şapka giymek herhangi bir kabiliyet sahibi olmak demekti. Bir zamanlar sarık nasıl ki ilim alameti sayılıyorsa daha sonra da şapka öyle bir alametti (MBY, 267).

Ahmed Rasim bir zamanlar fes değil de şapka giymek yasak olduğundan hapse girenlerin bile olduğunu belirtir. Hatta bir yanlış anlaşılmadan dolayı şapka giydiği zannıyla Nuri Baba ve kendisi birkaç geceyi nezarette geçirmiştir. O zamanlar insanların şapka giyenlere tavırları, bakışları da farklıdır. Nezaretteki diğer tutuklular Ahmed Rasim ve Nuri Baba'nın, şapka giydikleri dolayısıyla nezarete atıldıklarını öğrenince arkalarından "tuh gavur kafalı köpekler" derler. Şapka giydi diye hakkında jurnal verilenler hapsedildiği gibi sürgüne de gönderiliyordu. Yazar daha sonra inkılâp sayesinde şapka giyebildiklerini belirtir (MBY, 220–229).

Ahmed Rasim toplumun yeni kıyafetlere karşı bazen gülünçlük derecesine varan tepkilerini anlatırken belgelere dayanan bir rivayete de yer verir. Buna göre II. Mahmud (1808–1839) bir başlık seçmek maksadıyla Avrupa'dan pek çok çeşit başlık getirtmiş ve bunlardan birini beğenmek üzere iken kendilerine havas adını veren sarıklılardan bir gurup böyle başlıkların namaza engel olduğu görüşünü yayarak bu

teşebbüsün geri kalmasına neden olmuşlardır. Yazar, II. Mahmud (1808–1839) o devirde bu insanları da ortadan kaldırmış olsaydı ikinci bir Vaka-i Hayriye icat etmiş olurdu der. Ahmed Rasim külah ve diğer başlıklar ortadan kalkınca bunlarla ilgili deyim ve atasözleri de ortadan kalkıp yerine kullana kullana halk kendi ruh ve karakterine uygun yeni atasözü ve deyimler üretecektir, der (MBY, 233–234).

Vefik Paşa da **Lehçe**'sinde şapka giymeyi, hainlik, terk-i millet etmek olarak açıklar (MBY, 233).

Kimi şapkanın atkı ile kulakların iyice sarılmasını engellediği için sakıncalı olduğunu kimi ise alacaklı, tıraşçı takımından sakladığı için yararlı olduğunu söylerdi (MBY, 335–336).

2.1.3.1.2.2. Şapka Çeşitleri

O zamanlar bilinen ve giyilen şapka, kasket çeşitleri fötr, melon, silindir, panama, hasır şapkalar ile öteden beri Galata sokaklarında görülen çakanozlular ve benzerleri, bunlarla beraber amele, serseri takımının başlarından düşmeyen, duldalığı olan, olamayan kapelâlar, bahçelerde, kırlarda, sporlarda giyilen kasketlerdir. Silindirler ise pek seyrek görülürdü (MBY, 231–232). Yazar Avrupa'dan alacağımız başlıkların çeşidinin otuz ikiye ulaşacağını belirtir (MBY, 232).

Yazar yağmura tutulan için şemsiye yoksa şapkadan güzel şadırvan bulunamayacağını söyler. Çünkü çadır gibi, altına üç kişinin rahat sığabileceği şapkalar da bulunurdu (MBY, 333).

Şapkanın pek çok çeşidi bizde de vardı. Yazar biz henüz alışamadığımız için bu şapkaların ince farklarını seçemiyoruz ancak Avrupalı bir göz kim bilir bizde ne tuhaflıklar görmektedir der (MBY, 260).

Ahmed Rasim bizdeki bu buluş gücünün bu yeni başlıklara da bir şeyler takacağını veya onlardan bir şeyler eksilteceğini belirtir (MBY, 260).

2.1.3.1.2.3. Şapkanın İnsana Verdiği Görünüş ve Tavırlar

Yazar hem kendisinde hem de sokaktaki diğer insanlarda şapka giymeye başladıktan sonra birtakım değişmeler meydana geldiğini fark ve hisseder. Şapkayla beraber bakışlar, yürüyüşler, duruşlar da değişmiştir. Söz söyleyişler bile değişmiştir. Hatta bu değişmenin şapkanın çeşidine göre farklılığı da vardır. Kasket altında bakışlar başka, melon veya fötr şapka altında farklıdır. Kasketle yürüyüş başka şapka ile başkadır. Hele silinidir şapka ile ayrı bir yürüyüş vardır. Silindir şapka insanı baston yutmuşa döndürür, gözler yukarı meyillidir. Gözlerin birbirine uyup uymaması da yüze ayrı bir tesir verirdi (MBY, 258).

Ahmed Rasim şapka ile sergilenen birtakım davranışlara da yer vermektedir. Eskiden Beyoğlu ve Galata'da sık sık görülen delifişek Frenkler vardı, bunlara mütareke yıllarında yerli Rumlar, Ermeniler, Museviler de eklenmişti. Bunların kendine has tavırları olurdu. Bunların sayısını bizimkiler de arttırmıştır; yani onlar gibi davranan Müslümanlara da rastlanmaktadır. Gidip gidip birden bire dönüp bakmalar, yanında biri varsa sol kolu bel üstünde sağ kolu ile bastonu kaldırıp bir şeyler göstermeler, birini bekler gibi duruşlarda şapka kenarından kaçamak bakışlar, güzel bir kadına saygılı davranır gibi süzülmeler, belli belirsiz omuz oynatmalar, yan dönmeler, kaş çatıp açmalar, ayak sürtmeler, şapka kenarını tuta tuta söz söylemeler, sık sık bıyıksız dudak bükmeler, açıp kapamalar, selam verişlerde yoluk tüyü havı dökülmüş suratlara bir çeşit yalvarma anlamı vermeler, reveranslarda şapkayı elden geldiği kadar yatık tutmalar ve daha neler neler bunlara ait has davranışlardandı. Derviş bozuntularında da aynı tavır, aynı eyvallah, aynı boyun eğiş; yobaz ve softalarda da aynı korkusuzca davranış görülürdü (MBY, 258–259).

Küçük beyler ise fes devrine göre şapkayla daha civelektir. Bir zamanlar imaret aşçılığında bulunduğundan dolayı medreseli olduğunu sanarak başına sarık sarmaya alışmış olan kırçıl çember sakallılarla kısa boylu kösemenler ve Karagöz'ün Baskın oyununda çolak, topal, sarsak, şaşı tipine çıkanlarını andıranlarında değişen yalnız fes, kavuk, külah, sarık olmuş bunlardan başka yürüyüş, koşuş, duruş değişmemiştir (MBY, 259).

Şapkanın yerine göre iyiliği ve fenalığı varsa o da yüze gölge düşürüp yüzün rengini daha koyu göstermesidir (MBY, 259).

Şapka insanı vücuduna göre ayrı bir biçimde, şekilde gösterirdi. Gösterişli, ağırbaşlı, bekçi davulu karınlı, ağır vücutlarda melon şapkalar sundurmaya

oturtulmuş kubbe yavruları görüntüsünde olurdu. Ancak lale çubuğu gibi zayıf ve uzun olan insanlarda ise herhangi bir kaba uymayan kabak görünüşü verir, kafanın yanları boş kaldığı için yalnız lodosun poyrazın değil herhangi taraftan esen şiddetli bir rüzgârın bunlar üzerinde önemli bir etkisi olurdu. Çünkü bunlarda şapka hem yüksekte durur hem de kelleye uymazdı (MBY, 259–260).

Şapka giymeye alışık olmayanlar şapkanın kendisinde kaşıntı yaptığını veya baş ağrısı yaptığını söylerdi (MBY, 332).

Bodur insanları şapka adeta sonbahar mantarına döndürürdü (MBY, 334).

Yazar şapka ile ilgili ilginç durumlara da yer vermektedir (MBY, 332–336).

2.1.3.2. Erkeklerin Alt Kıyafeti

2.1.3.2.1. Ayakkabılar

Eskiden yeniçeri zabitleri sarı, neferler kırmızı ayakkabı giyerlermiş. Mavi ayakkabı ise ulemaya mahsustu ve ulemaların giydikleri ayakkabılarda ökçe yoktu. Zabıtlar mest, pabuç veya çizme pabuç giyerdi. Mest üzerine ise pabuç yerine çizme giyerlerdi. Piyade sınıfı ise genellikle kundura şeklinde ökçesiz yemeni giyerdi. Savaş zamanında ise yandan kopçalanır serhadlik ayakkabı adında uzun konçlu bir ayakkabı giyerlerdi. Süvari çizmeleri ise mahmuzsuz olurdu; ancak ayrıca mahmuz kullanırlardı. Hatta bir rivayete göre bir okka ağırlığında mahmuzlar istimal edilmiştir (RHOT I, 244).

Ahmed Rasim çocukken o zamanın modası mantarlı potin giydiğini söyler (FA, 211).

Ayrıca potin üzerine lastik giyilirdi. Potinler ökçeli de olabilirdi (FA, 279).

Çedik pabuç bir paşmak yani ayakkabı çeşididir (MBY, 82). Çedik için Ahmed Rasim eski paşmak takımındandır der. Çedik yumuşak, sarı, kırmızı deriden yapılır; mest gibi konçlu, ökçesiz, sıradan bir terlikle de giyilirdi (MBY, 82).

Kışın ayaklar alaca yün çoraba, aba terliğe sokulurdu. Ahmed Rasim babalarımız dünyada yokken insanlar kalçın, katır, lapçin, mest, serhatli giyerlerdi demektedir (AS, 168).

Ahmed Rasim kendi çocukluğunda altları mıhlı başlı çiviler nalçalarla donatılmış lağımcı çizmelerinin olduğunu belirtir. Bu çizmelerin ağızları, içleri geniş olduğu için kalın yün çoraplar, aba lapçin mestle giyilir ve böylece ayaklar sıcak tutulabilirdi. Bunlar her ayakta bir tokmak halini alırdı (AS, 168).

2.2. Süslenme

2.2.1. Kadın Süsü

Ahmed Rasim kadınlar için süsün çok önemli olduğunu belirtir, kadınlığın süse can verdiğini ifade eder. Güzellik, güzel görünmek kadının iki kanadıdır. O bu iki kanatla uçup salınmayı ister. Yazar bir yaşındaki bir kız çocuğuna bile çiçek verecek olsanız kafasına takmanızı işaret eder der. Yani süslenme güzel görünme isteği kadının yapısında olan bir şeydir (MBY, 261).

Kadınların makyaj yapması bazı erkeklere pek hoş görünmemektedir. Makyaj yapan baldızını ancak peçesini kaldırınca tanıyabilen bir erkek, bizim kadınlar da artık umacıya döndü, demektedir. Kadınların suratlarını boyayıp rastık çekmesi kimi erkekleri ise etkilemektedir (FA, 9).

Kötü kadınlar kaşlarına rastık gözlerine sürme çeker, kulaklarına küpe, kollarına bilezik, parmaklarına yüzük takar, yüzüne beyaz pudra sürer, yanaklarına açık vişne renginde allık sürerdi (FA, 33). Bu kötü kadınlar düzgün de sürerdi (FA, 36).

Yazar kara annesine ayrı bir eda veren hotozunu anlatır. Bu hotoz yüksek, iki üç büklümlü tepesinin ortası konik bir çıkıntıyla müzeyyen, başın ölçüsünden biraz ufak, sağa ziyadesiyle meyyaldir. Hotozun hali adeta "mutfakta ateşin karşısında al al oldum, saçlarım kıvırcık sümbülî biçimde, gözlerim kara, rengim siyah, ellerim soğan sebze ayıklamaktan parça parça sadece ellerim değil gönlüm de parça parça onun için bana bakma şu al hotozuma bak da beni al" derdi. Ancak yazarın çocukken hatırladığı kara annesinin hotozu böyle iken daha sonra Kâğıthane'de gördüğü hotoz biraz farklıdır. Kestane karası saçlar demir, kemik, fildişi, toplu, iri toplu, menekşe güllü iğnelerle; firkete, üç dişli, taraklarla toplanmış; ensenin yuvarlaklığı

kaybedilmemek şartıyla topuz yapılmış, zülüf namına önden bir parça ayrılarak alna doğru sarkıtılmıştı. Bu saça kadın, yazarın ateşî dediği renkte ipekli bir hotoz kurardı. İngilizlerin basık, yansız, tepesiz şapkaları gibi dilim dilim birleştirmiş bu hotoz hal lisanıyla kara annesinin hotozunun dediği gibi "beni al" demiyordur. Bu hotoz "Ben öyle içerisi boş puf böreği gibi değilim, bu saçlara güzellik veren benim, rengimle yakıp kavurmam yanıp kavrulmak isterim, sahibim aşk ve sevdadan korkar, sevecek birini bulsa da acaba daha güzeli yok mu diye meraka düşer" der, sahibi hakkında bilgi verirdi (ŞM III, 143–146).

Hotoz devrinde kadınlar bu hotozların üzerine pek çok şey takardı. Bir ara bu hotozların üzerine yapma çiçek takmak da adet olmuştu. Hatta parası olmadığı için yapmasını alamadığından bahçeden bir üzüm salkımı alıp hotozuna takanlara da rastlanırdı (MBY, 261).

Eskiden kadınların yüksek hotoz kurduğu da olurdu. "Kayık", "mangal", "küp kapağı" hotozlar çok yayvandı. Bunlar üzerine de mücevher, altın, gümüş ve benzerlerinden yapılmış aylar, yıldızlar, türlü türlü iğneler, menekşe, papatya, gül gibi çiçek taklitleri, süsler hatta mini mini kumru, güvercin, kuş şeklinde değerli yapma süsler takılırdı. Ahmed Rasim tıpkı hotozlarda olduğu gibi insanların zamanla şapkaya da bir şeyler takacağını, bu tahminin kuvvetli belirtilere dayandığını söyler (MBY, 262).

Kadınların güzel görünmek için yaptıkları şu işlemlere de yer verilmektedir: Saçları türlü renklere boyamak, kaşlara rastık gözlere sürme çekmek, yüze, dudaklara allık, pudra sürmek, ladenden yahut tentürdiyotla yüzde bir yeri yakıp ben yapmak (MBY, 399).

Yaşmak altında başa, kulağa, göğse takılan süslerin görünüşü yazara göre çok hoştu. Sarı, siyah, lapiska saçlara takılan mücevher, toka, çiçek, broş vb. süsler kadına ayrı bir güzellik verirdi. Broşlar kadının evdeki hâkimiyetini bildirirdi. Sular ise kadınlara çevrilen temiz bakışları baştan ayağa düşürmezdi. Renk renk çarşaf altında ise bunlar gözükmezdi. Çarşaf altında bu süsler gizlenirdi (MBY, 209).

Şemsiye ise güzel kadınların yaşmağın kapatamamasından dolayı yabancı bakışlara siper olmasını engeller, insanın yüzünü güneşin etkisinden korur, kararmasını engellerdi. Ayrıca şemsiye açılıp kapanışı, eğilip açılışı ile insanları birbirinden ayırır, gönlün duygularını bildirirdi. Bütün bunlar insanların kendine

hastı. Şemsiye altı adeta kadının yüceliğinin saklandığı yerdi. Kadın gözyaşlarını, gülüşlerini, hicabını vb. onun altına saklardı (MBY, 209–210).

Ahmed Rasim ökçelerin yükselmesiyle kadınların bakışlarının da değiştiğini ve insanı rahatsız eden bir şekil aldığını, kadınların burun üzerinden baktıklarını belirtir. Özellikle bol sürme ile gözlerinin kenarlarında yay biçiminde bir kara halka bulunduran kadınların bakışları ise süzgünlüğe kadar varmaktadır. Yazar bu tür tuvaletin tehlikeli olduğunu, düzgünün yapışkanlığının sürmenin ıslaklığı ile karışıp bulaşınca ve üstüne bir de toz binince göz kapaklarının yapıştığını, gözü açmak için alt çeneyi fazlaca açmak gerektiğini bunun ise yüzde çirkin bir hal ve kopacak gibi şiddetli gerilmeler meydana getirdiğini belirtir. Eğer kadın eliyle bu hale müdahale ederse düzgün, sürme, toz karışımı iyice bulaşır ve kadın bütün bütün değişirdi. Kadının bakışları da bu sıvışmayı göreceğim diye şaşı, kaçık bir hale gelirdi. Mendil ucunu dudakta biraz ıslatıp gözleri silmek de pek faydalı olmaz; çünkü iyice bulaşırdı. Bu sıvışmayı temizlemek için gerekli olan ayna el çantasında bulundurulurdu; ancak bu aynayı kullanabilmek de vapur veya şimendiferde mümkündü (GA, 133).

2.2.2. Erkek Süsü

Gözler her zaman eşit derecede görme kuvvetine sahip olmadığı için görüşü zayıf olan göze göre numaralı taş veya cam verilirdi ve aslında tek göze gözlük iktisat için yapılmıştı. Daha sonra tek göze gözlük hoppa ve züppeler arasında şıklık unsurları arasına girmiştir (ŞM I, 19). O dönemde erkeklerin kulaktan geçme gözlük taktığını da görmekteyiz (FA, 34).

Erkekler sakal, saç, kaş tıraşı olurdu. Hatta bazı erkekler eskiden ibrişimle kaş vb. kıllarını aldırırlardı. Ahmed Rasim artık bunlara gerek kalmadığını; çünkü kıl döken pudralar, sular, jiletler, ustura ağızlarının bulunduğunu belirtir. Bu işlemler sonucu bazı erkekler cascavlak olur, suratlarına da kat kat pudra sürerlerdi (MBY, 395).

Sakala bakış belli dönemlerde farklı olmuştur. Örneğin II. Abdülhamid devrinde (1876–1909) hünkâr yaverlerinden Faik Bey sakalı sayesinde miralay

olduğunu daha liva, ferik olacağını söyler. İstibdat devrinde sakala, boya posa itibar vardı. Yazar bir askeri kâtibin uzun beyaz sakalı hürmetine kaymakamlığa kadar terfi ettiğini hatırlar. Yine Küçük Hüseyin adında çam yarması gibi iri, ayaklarına hiçbir kunduracıda kalıp bulunamayan biri az zamanda binbaşı olmuş, göğsü nişanlarla dolmuş ve yarbay bile olmuştu. Hatta meşhur Sakallı Mehmed Paşa'nın padişaha aşırı bağlılığından dolayı terfi etmiş olmasında sakalının da payı olduğu söylenirdi (MBY, 396). Yazar şimdi eskilerin maydanoz tarlası dedikleri türden sakalları seyretmeye bile katlanamadıklarını, ak, top, çember, keçi sakala ise tahammül edilmediğini belirtir (MBY, 397).

Ahmed Rasim bir zamanlar "pos", "pala", "yastıklı", "akrep kıskacı", "dudak örten" bıyıklardan çok çektiklerini, bunların kozmetik, klemesk yağı masraflarına dayanamadıklarını söyler. Az bir çekme ile uçları kaşlara değen "keçiboynuzu bıyık"lar yazara göre çok kabaydı. "Karanfil bıyık" için yazar bu güzel şekil varken "ak bıyık", "pis bıyık", "tavşan bıyık", "teke bıyık", "fırça bıyık" yüzde durdurulur şey değildi der (MBY, 397–398).

Erkekler ellerinde baston taşırdı (FA, 87). Bastonun kıyafet teferruatında oldukça mühim bir yeri vardı (MBY, 99).

III. BÖLÜM: HALK EDEBİYATI VE ÂŞIK EDEBİYATI

3.1. Halk Edebiyatı

Ahmed Rasim önceden bir edebiyat bilinirken sonra edebiyatın eski ve yeni olarak ikiye ayrıldığını, yeni edebiyat daha ölüm döşeğinde iken *Edebiyat-ı Cedide*'nin türediğini, sonra *Fecr-i Ati*'nin attığını belirtir ve sözün kısası ortaya hepsinden daha zırlak, ağlamış yüzlü bir Halk Edebiyatı modasının çıktığını ifade eder. Yazar aslında bir olan edebiyatın böyle yeni, eski, yeninin yenisi, eskinin eskisi, halk edebiyatı vb. şeklinde ayrılmasını doğru bulmaz. Edebiyat bu şekilde çeşitlenince insan da bunlardan hangisi ile uğraşacağını şaşırmaktadır (MBY, 277–278).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre Halk Edebiyatı'nın özellikleri ve nitelikleri önceden bilinmemekteydi ve Halk Edebiyatı her şeyiyle itibar ve iltifattan mahrum kalmış bir edebiyattı (MBY, 298).

Yazar edebiyat konusunda kararsız olduğumuzu da ifade eder. Bir yanımızla Batı'ya koşup diğer yanımızla kendi köylerimize, halka sığındığımızı belirtir. Ancak Halk Edebiyatı'nın neyi anlattığı konusunda kimse bir açıklama getirememektedir. Bu edebiyatın neyi anlattığını insanlar da tam anlamıyla bilmemektedir. Yazar halka ulaşmak noktasında halk edebiyatının büyüsünün yeterli olup olmadığını da sorgulamaktadır (MBY, 132).

3.1.1. Anonim Halk Edebiyatı

3.1.1.1. Efsaneler

Ahmed Rasim'in incelemiş olduğumuz çeşitli eserlerinde efsane formuna dâhil edilebilecek anlatıları burada efsane başlığı altında vermiş bulunmaktayız. Ahmed Rasim bu anlatılar için efsane kelimesini kullanmamıştır. Bununla beraber yazarın bu anlatılar için birkaç yerde esatir, mütevatir, menkıbe sıklıkla da rivayet ve fıkra kelimelerini kullandığını tespit ettik.

Efsanenin ne olduğu konusunda bugün hala araştırıcılar kesin bir sonuca varamamıştır. Çoğu sözlük ve bazı alan uzmanlarının ulaşabildiğimiz efsane tanımlarında efsaneyi karşılamak üzere mit, masal ve destan kelimelerinin kullanıldığını gördük. Biz bu anlatıları Grimm kardeşlerin ve Pertev Naili Boratav'ın yapmış olduğu tanımlar ve Metin Ergun'un vermiş olduğu bilgiler ışığında efsane olarak vermeyi uygun bulduk.

Boratav, efsanenin başlıca niteliğinin inanış konusu olduğunu belirtir ve efsanenin anlattıklarının gerçekten olmuş diye kabul edilmesinin de önemli bir nitelik olduğunu söyler. Düz konuşma diliyle, her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa anlatılar olmasını da Boratav diğer bir önemli nitelik olarak kaydeder (Boratav, 1969: 106).

Alman Grimm kardeşler ise efsaneyi, gerçek veya hayali, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir, şeklinde tanımlar[1].

Max Luthi, efsanelerin aslında gerçekleşmiş olayları hikâye ettiğini; fakat efsanenin o gerçekten iki şekilde uzaklaştığını ifade eder: Ağızdan ağza nakledilirken, şairler tarafından edebi olarak işlenirken[2].

Ahmed Rasim'in tespit edebildiğimiz efsane metinlerinden hareketle efsaneleri üç başlık altında toplamış bulunmaktayız. Dini içerikli efsaneler için ayrıca başlık açılmamakla beraber bu efsanelerin kimi aynı zamanda dini içeriklidir.

3.1.1.1.1. Mekânlara Bağlı Efsaneler

Eserlerinin çoğunda İstanbul'un hemen her semtine, mahallesine çeşitli şekillerde yer veren Ahmed Rasim özellikle **Makalat ve Musahabat** adlı eserinin birinci cildinde bu yerlerle ilgili efsaneleri kaydetmiştir. Örnek olması açısından aşağıda Ahmed Rasim'in eserlerinden tespit edebildiğimiz mekânlara bağlı efsanelere yer vermiş bulunmaktayız.

---

[1] Heda Jason, "Concerning the 'Historical' and the 'Local' Legends and Their Relations", **Journal of American Folklore**, c. 84, s.134'ten aktaran Saim Sakaoğlu, **Anadolu - Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1980, s. 4.

[2] Max Luthi, **Marchen**, Stuttgart, 1962, s.6–7.'den aktaran Metin Ergun, **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi**, C:I, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997, s.4–5.

Ay

Ahmed Rasim sütninesinin kendisine anlattığı ay ile ilgili bir efsaneyi aktarır. Sütninesinin söylediğine göre Güneş kız, Ay erkek imiş. Hatta dikkatlice bakılsa kaşları, gözleri, yeni terlemiş bıyıkları görülürmüş. Bu ikisi göklerde birbirini takip ederek gezerlermiş (MM I, 282–283).

Beyazıt Camii

Ahmed Rasim söylediğine göre iki yüzyıllık bir tarih kitabından bu efsaneyi nakleder (Mİ II, 459). Beyazıt Camii'nin temeline başlandığında mimar başı "padişahım mihrabı nasıl yapalım" diye sorar. Beyazıt Veli (1481–1512) "ayağıma bas" der. Mimar başı basar ve Kâbe'yi görür. Hemen padişahın ayağına kapanır, mihrabı yapmaya başlar. Beyazıt Veli mihrapta iki rekât hacet namazı kılıp güzelce tamamlanması için hayır dua eder (Mİ II, 460).

Çubuklu

Beyazıt-ı Veli (1481–1512) hazretleri şehzadeleri I. Selim'e (1512–1520) bir kızılcık çubuğu vererek buraya diktirmiş. Şehzade Selim, yarabbi bu ağaç meyve versin ve meyvesi yeryüzünde şöhret bulsun, diye dua etmiş. Bu duaya babası Beyazıt ve Şemseddin hazretleri de âmin demiş. Çubuk yeşerip meyve vermiş ve kızılcığının her bir tanesi tartıda beş dirhem gelmiş. Bu keramet Beyazıt'tan mı, Şemseddin'den mi yoksa şehzadeden mi bilinmezmiş. Bu nedenle de buraya o zamandan beri Çubuklu Bahçe denirmiş. Ahmed Rasim orada yetişen kızılcıkların dünyada başka yerde olmadığını, Medine hurması kadar olup kırmızı renkte olduğunu ifade eder. Ahmed Rasim buraya bir ara Rıfat Paşa Mahallesi de denildiğini kaydeder (MM I, 41).

Hasköy

Ahmed Rasim Hasköy'le ilgili bu efsaneyi mütevatir diyerek aktarır.

Hasköy vaktiyle bahçeleriyle meşhurmuş. Bağlarında limon, turunç, kübbâd yetiştirilirmiş. Küpeli Oğulları, Mordahay, Nissim namlarındaki Musevilerin bağ ve bahçelerinde en nefis limon, nar yetişir, burada en birinci misket üzümü çıkarmış ve deniz kenarında da tersane bahçesi varmış. Bir rivayete göre Fatih (1451–1481), fetihten sonra çadırını burada kurdurmuş, Akşamseddin hazretleri de burada ikamet eylemiştir. O zaman Akşemseddin hazretlerinin Çamaşırlık Havuz adıyla anılan yere bir servi diktiği ve bu servinin yeşil olmayıp ak çıktığı da söylenmektedir (MM I, 16–17).

Kızkulesi

Ahmed Rasim'in yazdığına göre Frenkler bizim Kızkulesi dediğimiz yere "Tour de Léandre" yani Leandır Kulesi diyorlarmış. Ahmed Rasim bu ismin eski bir hurafeye dayandığını ifade eder. Bu hayali şahıs Biga'da (Çanakkale) civarında bugün Nara Kalesi'nin bulunduğu yerde (Abydos) adıyla tanınmış kasabadanmış. Her akşam soyunur, denize atlar, yüze yüze karşı tarafta bulunan Sestos köyüne gider, orada âşık olduğu Hera adındaki kızı görür, dönermiş. Bu nedenle buraya Kızkulesi denilmiştir (MM I, 231).

Diğer bir rivayete göre bu kule İmparator Manuel Comnene tarafından Haliç'in ağzına zincir germek maksadıyla inşa edilmiştir. Ahmed Rasim bu rivayetin aslının olmadığını söyler (MM I, 232).

Ahmed Rasim, Avrupa'nın mühim eserlerinden birinden bir efsane daha aktarır. Bu eserde yazdığına göre İstanbul'un Asya sahiline yakın bir yerde yirmi beş adım uzunluğunda, yirmi iki adım genişliğinde bir kaya üzerinde Kızkulesi bulunur ki; buraya eskiden Damalis denirmiş. Esatire göre Io adındaki bakara Boğaz'dan geçerken buraya yanaşmış, 1143 senesinde buraya, Boğaz'a zincir çekmek için bir kule inşa edilmiş. O kule Kızkulesi'ymiş (MM I, 232).

Yûşa Tepesi

Serviburnu adıyla meşhur olan yerde Kanuni (1520–1566) güzel bir set inşa ettirmiş ve buradan Yuşa'ya çıkarmış (MM I, 27–28).

Ahmed Rasim'in **Hadikatü'l Cevami** adlı eserden aktardığına göre Hazret-i Yuşa'nın kabri bir rivayete göre Kudüs-i Şerif yakınındaki Nablus şehri köylerinden birindedir. Başka bir rivayete göre ise Halep yakınlarında Maarre şehrindedir. Burada gömülü olan Yuşa hazretleri ise ya büyük evliyalardan yahut hazret-i İsa'nın havarilerindendir. Bu ermiş sayılan biridir. Yakınında Macar Kalesi'nin olduğu yer Ma-i Cari Bahçesi ismiyle tanınmışken sonraları halk lisanında galat olarak Macar Bahçesi söylenmiş ve sonraları bu isimle meşhur olmuştur. Bu yere yakın ab-ı hayat denilen bir su vardır. Ahmed Rasim yukarıda adı geçen kitaptan yaptığı bu aktarmadan sonra bu suyun hala olduğunu söyler (MM I, 28–29).

3.1.1.1.2. Zamana Bağlı Efsaneler

Rûz-ı Hızır

Bir rivayete göre Hazret-i Hızır her nerede otururbut orası yeşil olur, ayak bastığı yerlerde yeşillikler, uğur, bereket belirirmiş. Onun için tabiatın berekete gark olduğu bahara da rûz-ı Hızır denilmiştir (MM I, 23).

Rûz-ı Hızır'la ilgili bir diğer rivayet de şudur: Vaktiyle sene ikiye taksim edilip ekimin yirmi altısından nisanın yirmi üçüne kadar olan zamana kasım, nisanın yirmi üçünden ekimin yirmi altısına kadar olan zamana da eyyam-ı Hızır denilmiştir. Bu taksim bizde iki ziraat mevsimi olmak üzere kabul edilmiştir. Ahmed Rasim rençperlikte hala bu iki tarihin geçerli olduğunu söyler (MM I, 23).

3.1.1.1.3. Ölüm ve Ölülerle İlgili Efsaneler

Karacaahmet Mezarlığı

Ahmed Rasim eskiden de iddiacı, zorlu, cesur adamlar olduğunu söyler ve omlarla ilgili fıkra diyerek bir efsane anlatır. Efsaneye göre eskiden birtakım insanlar kendi aralarında konuşup dururken içlerinden biri cesur birini kastederek, kim var, diye sorar. Bir başkası, ben varım, ne istiyorsun, der. Diğerinin, güvenebilir misin, diye

sorması üzerine, neye, der. Arkadaşı, bir cuma gecesi Karacaahmet Mezarlığı'nda helva pişirmeye, deyince, hazırım, deyip kabul eder. Vakit gelince malzemelerini alır ve koca mezarlığın uygun bir yerinde ateşi yakıp helvayı hazırlamaya başlar. Helva kıvamını bulup pişince yanındaki lahdin altından bir elin uzandığını görür. Kılı bile kımıldamaz, derhal kepçeye sarılarak, diriler yemeden ölüler yemez, der ve kepçeyi indirir (GA, 14).

Kelleleri Koltuğunda Şehitler

Darüşşafaka'da ağır cezalardan biri de özel hücrelere kapatılmaktı. Çocuklar buradan korkardı. Burada cinler ve periler olduğuna inanırlardı. Ahmed Rasim burada hapsedilen bir arkadaşının buradan çıktıktan sonra arkadaşlarına o hücrede kelleleri koltuğunda şehitlerin gezdiğini görmüş olduğunu söyler (F, 144).

Suda Yüzen Şehit Başları

Ahmed Rasim çocukken gittiği Çukurçeşme Mektebi'nde çok yaramaz çocukların bevvab tarafından su mahzenindeki özel bir yere kapatıldığını ifade eder. Çocuklar bu cezadan çok korkardı. Çünkü orada yuvarlana yuvarlana suda yüzen şehit kafaları olduğuna inanırlardı. Ayrıca bu mahzende isimsizler de gezinir, alel acayip hayaletler de bulunurmuş. Ahmed Rasim bu menakıbı duyduğunda sindiğini ifade eder (F, 78).

Sultan III. Selim'den (1789–1807) sonra Sadrazam Alemdar Paşa zamanında İstanbul'da suç işleyenlere hiç acınmaz hemen cezaları verilirdi. Fakat uzun uzadıya incelemeye vakit olmadığından küçük bir suç için şiddetli ceza görmek gibi özürler de meydana geliyordu. Hatta bir Şaban ayında bir delikanlı Enam-ı Şerif hırsızlığı ile suçlanıp kapıya getirilir ve Aksaray sebili önünde idam edilir. Ahmed Rasim'in bildirdiğine göre bu gencin idam edildiği gece üzerine gökten nur indiğini bir karakol askeri görür ve durumu bildirir. Durum Alemdar'a iletilince hiç önem vermez ve "O da lazım. Varsın ahirette bana şefaat etsin." (RHOT IV, 1534–1535).

3.1.1.2. Masallar

Ahmed Rasim bir eserinde "Keloğlan"; "dev anası"; "fesleğenci kızı fesleğenci kızı, fesleğen ekersin, fesleğen biçersin, fesleğenin yaprağı kaçtır"; "bey oğlu bey oğlu yazı yazarsın kitap okursun, bizde dekadan kaçtır"; "anne bulgur sıktı beni"; "kızdım anne geleyim mi"; "Ayşe kız balıkları nittin" masal adları olmak üzere yedi masal sayar (ŞM I, 109).

Ahmed Rasim eski masallardan diyerek şunları sayar: Köroğlu, İki Başlı Dev, Kesik Baş, Keloğlan, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun, Hüsrev ile Perver. Yeni masallar ise yazara göre genel roman koleksiyonlarıdır (MBY, 278).

Ahmed Rasim bir eserinde masal diyerek masal formuna dâhil edilemeyecek bir anlatıya yer verir (GA, 57–58). Bundan başka yazar biri **Gülüp Ağladıklarım** (233–234) diğeri **Cidd ü Mizah** (64–66) adlı eserlerinde olmak üzere iki masala yer verir. Ancak bu masalların İstanbul'da anlatılıp anlatılmadığına dair yazar herhangi bir bilgi vermediği için bu masalları burada aktarmayı uygun bulmadık.

3.1.1.3. Halk Hikâyeleri

Halk hikâyelerinden bazılarının yalnız adı geçer: Âşık Garip, Kerem ile Aslı (ŞM III, 163).

3.1.1.4. Halk Müziği

Okumuş olduğumuz eserlerine dayanarak söyleyecek olursak Ahmed Rasim İstanbul türküsü diyerek herhangi bir türkü metni nakletmemiştir; ancak İstanbul'da gerek sokaklarda gerek mesirelerde olsun sıklıkla söylenen birtakım parçalara yer vermiştir. Bu nedenle eskiden İstanbul'da söylenen birtakım parçalar aşağıda örnek olması amacıyla verilmiştir. Ayrıca Ahmed Rasim yeri geldikçe türküler hakkındaki görüşlerini veya müzikle ilgili bilgileri aktarmıştır.

Yazar doğrudan türkülerle ilgili olmayan bir yazısında türküler hakkında görüşünü belirtmekte ve türkülerin tarihin karanlık zamanlarını aydınlattığını ifade

etmektedir (GA, 83). Musikiyle ilgili görüşlerini nakleden yazar, eski musikimizi ne hoş ne mahsuldar bir devirdi diye nitelendirir ve Nuri, Hacı Arif, Rıfat, Hacı Faik Beyler, Santuri Edhem Efendi, Kel Ali Bey, Hankar İmamı Ali, Medeni Aziz Efendiler, Musiki-yi Humayundan Latif Ağa ve emsali esatize-i muhterimenin, merhum Şevki, Dan Nebi lakabıyla bilinen Rıza gibi isimlerin şarkılarını geçtiğini ifade eder (FA, 90).

İstanbul'un önemli müzisyenlerine de yazar yer vermektedir. O dönemin kemanilerinden Kemani Serçe Tevfik'in adı geçer. Kemani Kör Subuh'un çırağıdır (FA, 91). Ayrıca Ahmed Rasim'in arkadaşı Kâğıthane sefasında Nedim Beyin şarkı söylediğini duyunca bu ses ölmez, bunun üstüne ses yoktur der (FA, 94).

Galata civarında bir çalgılı gazinoda okuyan Gür Civan'ın iki kardeşi vardır: Andon ve Hıristo. Bunların bir de kemençeleri vardır: Vasil. Bu dördü bir yere geldi mi üstlerine saz olmazdı (FA, 213).

Müzik enstrümanları hakkında da bilgi veren yazar, düdüklerin iki türlü olduğunu belirtir: biri dilli diğeri dilsiz. Dilli düdüklerin esası buğday sapından, çocukların söğüt dalından yaptıkları zırıltıdan tabaka tabaka yükselerek klarnet, zurnaya kadar erişip kalır. Dilsiz düdükler Uzunçarşı oymalarından, oyuncakçı şişirmelerinden başlayarak çığırtma, kaval, nısfiye, müstahsen, giriftten tutturarak neye kadar varır. Fakat bunlarda boğum önemli değildir. Parmak hesabıyla ahenk tutturulur. Dilli düdüklerden klarnette "mandıra havası"nı, zurnada "yandan gel"i dilsiz düdüklerden çığırtmada "semai koşması"nı, kavalda "bahçelerde kızılçık"ı nısfiyede tam perde üzerinden "nar ağacı narsız olmaz, gül ağacı gülsüz olmaz, benim yârim bensiz olmaz, şalı şalvarı giy"i, müstahsende "nazlı nazlı seker seker of"u, giriftte "sendedir biçare gönlüm sendedir"i neyde de "kaba rast"ı yazar sevdiğini belirtir (ŞM I, 118).

Ahmed Rasim İstanbul'da söylenen şu parçalara yer vermektedir:

Galata'da güzel çoktur
Hiçbirinde vefa yoktur
Gül yanaktan güzel öptür
Elado, elado, ey çeşmi ahu…

Ahmed Rasim bu parça için evc şarkı demektedir. Şu ise yazarın ifade ettiğine göre Rumca bir şarkıdır:

Sevdim seni.. Ah!.. Nasapu eleni
Mazi mazi matis kaymani (FA, 27).

Ahmed Rasim ne olduğunu söylemeden ve yavaş yavaş okudu diyerek şu parçayı kaydetmektedir:

Elinde kara şişe
Buz gibi şarap içer
Çakırım.. Of.. (FA, 48).

Muntazır teşrifine çifte kayık
İnce yaşmakla bu cuma seyre çık
Pembe mantinden ferace pek de şık
İnce yaşmakla bu cuma seyre çık

şarkısını aktaran yazar bu şarkının ikinci kıtasını bir türlü anlayamadığını ifade eder ve meyanın güftesini iyice zabt ettiğini belirtir. İkinci kıta da şöyle bir mısra yer alır:

Eyle teşrif semt-i Kâğıthane'yi (FA, 90–91).

Şu da yazarın aktardığı bir şarkıdır:

Be hey zalim ne edersin sen
Ben ağlarken gülersin sen (FA, 167).

Bir nakkarecinin Kâğıthane'de yırtıla yırtıla bağırdığı şu keriz kaydedilmektedir:

Bir taş attım dereye
Kız geldi pencereye
Kız Allah'ı seversen

Al beni içeriye
Ah! Tontonu Çamlıca tontonu
Ah! Tontonu yuvarlan da gel (FA, 182).

Ne olduğunu belirtmeden Odeon'un fuayesinde şu parçanın söylendiği belirtilir:

Çeri başının gelini
Çergeye dayamış belini
Arap çıkarmış dilini
Korkarım ısıracak elimi
Ha ha ha maşallah, ha ha ha inşallah
Anayısı, babayısı da
Kavurması, kıvırması da çalka! (FA, 202).

Bir karnaval gecesi dinlediği şu Türkçe olmayan parça da nakledilmektedir:

Kayiki, kayikaki
Potapayis yalo, yalo?

Bunun nakaratı

Acaba yati?

şeklindedir (FA, 203).

Ahmed Rasim bir şarkının şu parçasını aktarır:

Of aman aman Eleni! (FA, 216).

Ahmed Rasim şarkı dediği şöyle bir parçaya da yer verir:

Unkapanı'nın kocakarısı

Zampara alır gece yarısı
Aman ya lelli, canım yalelli, aman yalelli yalelli, ömrüm terelelli yalelli (FA, 331).

O dönme söylenen şöyle bir şarkı da kayıtlıdır:

Boynuma kabak takarım
Hovardayı gözünden çakarım
A dinga dinga din kabak
…. Sevdiği kıza bak (ŞM I, 44).

Ahmed Rasim şu şarkıyı Büyükdere mesiresinde dinlediğini söyler:

Allının allısıyım ben
Kara kızın ablasıyım ben (ŞM I, 51).

Yine Büyükdere mesiresinde Kıpti kadınlarından dinlediği şu parçayı da kaydeder:

Sevdiğim Bursalı Bursalı
Bana gel salı her salı (ŞM I, 51).

Diğer bazı parçalar da şunlardır:

Ayvaz mey doldur, mey doldur
Çocuk sen doldur sen doldur
Seni Üsküdar'dan aldım
Başımı sevdaya saldım
Çamlıbel'e yakın kaldım
Ayvaz mey… (ŞM I, 131).

İndim derelerine
Bilmeme nerelerine (ŞM III, 14).

Kır ata vurdum kınayı
Atladı geçti Tuna'yı

havasının başlangıcından beri çalına çalına kafalar şişirdiğini belirtir (ŞM I, 92).

Bir yana eğdir fesin ey nev civan
Halka halka kâkülün olsun ıyan (MBY, 230).

Beş kuruş verdim imama
Nikâhımı kıydı tamama
İmam da düştü hamama
Aman da aman şekerim aman
Evli de değilim bekârım aman (ŞM I, 196).

Yangınım of baskınım of
Vallah billâh severim hovardayı of (ŞM I, 201).

Sen bu yerden gideli ey saçı zer
Seni söyler bana dağlar dereler (ŞM II, 35).

Anne ben vuruldum marul isterim
Saracağım yâri tombul isterim (ŞM II, 130).

İki puhu bir derede su içer
Dertli puhu dertsizine dert açar
Buna karasevda derler tez geçer
Zalim avcı niçin kıydın canıma (ŞM III, 50–51).

Yanıyorum ben, ölüyorum ben
Aç kapıyı geliyorum ben (ŞM III, 76).

Arabadan atladım ben
Güle güle çatladım ben (ŞM III, 115–116).

Entarisi ala benziyor
Şeftalisi bala benziyor
Belindeki şala benziyor (ŞM IV, 7).

Asım molla, Asım molla
Bana bir tek rakı yolla

Şarkı olarak kaydedilmektedir (AS, 123).

Aman aman şekerim aman
Gizlice sevda çekerim aman
Bana yazık değil mi
Evli de değil bekârım aman (EZ, 124).

Ahmed Rasim kendisi çocukken İstanbul'da söylenen şarkı çeşitlerinden şunları sayar: "Ah Beyoğlu vah Beyoğlu", "Ah Ada Adalarda kalan yavrum", "Fistanikosu biçim biçim", "Vasfiyem Vasfiyem kunduranı serbest bas", "Sivastopol önünde yatan gemiler", "Ey gaziler yol göründü yine garip serime", "Bilal oğlan", "Yaktın beni bari a beyim canımı yakma", "Arabadan atladı, malakofu patladı", "Kör olası kocam üstüme evlendi" , "İzmir'in içinde vurdular beni" (GA, 6–7).

Yazar kendilerinin çocukken çeşitli oyunlar oynadıklarını; ama daha sonra dört yaşındaki çocukların bile sokakları çeşitli şarkılarla çın çın öttürdüğünü belirtir. Çocukların söylediği şarkı ise şudur:

Receb'im Receb'im
Sarı lira vereceğim (GA, 229).

.

Ahmed Rasim sokaktaki sesleri anlatırken bütün gün arsada, meydanlarda, deniz kenarlarında bir iki mektep kaçkının söylediği şu şarkıları kaydeder.

Turnam turnam
Ben buralarda durmam

ya da

Asmalarda üzüm
Sana var bir sözüm
Biraz daha büyürsem
Çapkınlıkta gözüm (MBY, 287).

Ayrıca İstanbul'daki külhanbeylerin söylediği çeşitli şarkılar da tezin Sosyal Tipler bölümünde kayıtladır. Tekrar olmaması amacıyla buraya alınmamıştır.

3.1.1.5. Fıkralar

Burada yer vermiş olduğumuz fıkraların çoğunun konusu veya tipleri İstanbul'a bağlı olmakla beraber konu ve tip açısından doğrudan İstanbul'a bağlanamayan fıkralar da yer almaktadır. Ancak Ahmed Rasim İstanbul'da doğup yaşamış bir yazarımız olduğu için bu fıkraların İstanbul'da anlatılan fıkralar olduğunu düşündük ve burada örnek olması amacıyla aktarmayı uygun bulduk.

Halk mizahının önemli unsurlarından olan fıkra ile ilgili araştırmacılar birbirini tamamlayan önemli çalışmalar yapmışlardır. Fıkralar üzerine araştırma yapan önemli isimlerden biri de Dursun Yıldırım'dır. Dursun Yıldırım fıkrayı şu şekilde tanımlamaktadır: "Fıkra, hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak'a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşeri kusurlarla içtima ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isimdir." (Yıldırım; 1999: 3).

Dursun Yıldırım fıkraları tiplere göre sınıflandırmanın daha kolay ve pratik olduğunu söyler. Fıkradaki ana tipe ise fıkra tipi denildiğini ifade eder (Yıldırım; 1999: 18). Aşağıdaki tasnif Dursun Yıldırım'ın yapmış olduğu tasnif ve eldeki malzeme doğrultusunda oluşturulmuştur.

3.1.1.5.1. Ortak Şahsiyeti Temsil Yeteneği Kazanan Ferdi Tipler

3.1.1.5.1.1. Dünyaca Ünü Kabul Edilen Tipler

Nasreddin Hoca

Nasreddin Hoca fıkralarını doğrudan İstanbul'a bağlamamız mümkün olmamakla beraber Nasreddin Hoca fıkraları İstanbul da dâhil olmak üzere pek çok yerde anlatılmaktadır. Bu nedenle burada Ahmed Rasim'in eserlerinde geçen ve Nasreddin Hoca tipine bağlanan fıkralara da yer vermiş bulunmaktayız.

Ahmed Rasim pek çok fıkranın sonradan Hoca'ya isnat edildiğini ve iffete ve ahlaka aykırı olan fıkraların Hoca'ya ait olmadığını düşünür (Mİ I, 267–268).

"Nasreddin Hoca uykuda iken haremi:

— Sağına dön!

demiş, hoca birden bire uyanma sersemliği ile:

— Bu zifiri karanlıkta sağı solu ben ne bileyim!

diyerek sırt üstü yatmış!.." (GA, 75).

"Biri Hoca merhuma gelir, der ki:

— Başımı okur musun?

— Okurum!.. Aç başını!

Herif açar, Hoca bakar ki derince yaralı.

— Ayol... Buna nefes kar etmez.. İlaç ister!..

— İyi ya!.. İlaç sür!..

— Ben ilaç bilmem!

— Bilmezsin de niye ilaç sür, dersin.

— Galiba başını yaranla da kavgaya öyle başlamışsın?

— Bilakis. Ağzımı bile açmadım!.. O söyledi ben sustum, ben sustum, o, kızdı. (Hoca) Elindeki çomağı kaldırarak:

— Şimdi de ben susacağım. Sen söyleyeceksin, sen söyleyeceksin ben kızacağım, bir yara daha açılacak!.. (GA, 224).

"Hoca merhum hamama gitmiş. Terlemiş, göbek taşında belini çektirmiş, uğdurmuş. Kurnanın birine çekilerek yıkanmaya başlamış. Tam gözünü açamayacak derecede sabunlandığı esnada biri telaşla gelerek:

— Hoca, hoca!

Ellerini çitelediği saçlarından çekerek durmuş.

— Ne var?

— Sizinki sizlere ömür!

Omuzlarını silkmiş demiş ki:

— Ölmeye idi zaten ben onu boşayacaktım!" (RS, 83).

"Hoca merhum bir gün ceviz almış, eve girer girmez havanelini yakalamış. Cevizleri kabuğuyla döverek yemeye başlamış. Karısı bu hali görünce:

— Aman efendi ne yapıyorsun ceviz kabuğuyla yenmez, demiş.

Hoca halilesinin şu tembihi saflığına vererek:

— Sen hakikaten budala imişsin. Eğer ceviz kabuğuyla yenmeyeydi, kabuğuyla beraber tartılır satılmazdı, diye mukabele etmiş." (ŞM I, 94–95).).

"Nasreddin Hoca'ya birisi susuzluktan şikâyet etmiş. Hoca sormuş, demiş ki:

— Sizin kuyu yok mu?

— Var.

— Âlâ, oradan çekin, kullanın.

— Pek derin!

— Öyleyse tersine bir kuyu yaptır.." (ŞM II, 151).

Hoca bulunduğu kasabanın aynı zamanda âlimi de olduğundan halk bilmediği ne varsa gelip kendisine sorarmış. Biri patlıcan getirip bu nedir diye Hoca'ya sorunca karşısındakini başından defetmek için "gözü açılmamış sığırcık kuşu" der. Adam bu

defa “kuş ise hani bunun kanadı” diye sorar, o da “böyle kuşa benzemeyen kuşa kanadın ne lüzumu var” der (Mİ I, 266).

Hoca evde meşgul evin damını aktarırken biri aşağıdan, hoca biraz aşağı gelir misin, der. Hoca iner, ne var der. Adam, Allah rızası için bir sadaka deyince hoca zaten bunların elinden yanmış olduğundan, gel yukarı der; adam dama çıktıktan sonra ne istiyorsun der adam sadaka deyince inayet ola der (Mİ I, 267).

3.1.1.5.1.2. Türk Boyları Arasında Tanınan Tipler

Bekri Mustafa

“Ser ü remi aşaman- ı cihan Bekri Mustafa bir gün Tiryaki Çarşısı’ndan geçerken hamuşandan biri dalga ile güler mi, yoksa sebb ve şetmi andırır surette bi-haberane söver mi, her ne ise, azizim kızar. Bir nara-i zehre şikaf atarak cümlesini sıçratıp önüne katar. Doğruca esir pazarına götürür. Tellala verir.

— Haraç!.. Haraç!..

— Otuz akçe!..

— Otuz bir!

— Otuz beş

— Kırk!..

— Kırk bir!...

Mezat durur. Artıran olmaz.

Tellal yanaşır:

— Ağa kırk birde dalya!..

— Ne?..

— Kırk birde dalya!..

— Böyle şey mi olur? Cümlesini götürür Sarayburnu’ndan atarım, yine bu fiyata vermem!..

Bu sözü zavallıların biraz daha uyanık olanı duyar, yalara yalvara der ki:

— Gel, etme ağa!.. Biz fiyatımızı bulduk. Veriver!..” (GA, 238–239).

“Bekri Mustafa bir gün yolda giderken bir cenazeye tesadüf eder. Durdurur. Tabutu indirtir, açtırır, ölünün kulağına bir şeyler fısıldar. Bu hareketi kulaktan kulağa akseder. Ta

vaktin padişahına varır. Bir haldeki Mustafa'nın ne dediği meşarünileyhçe de mucib-i merak olur. Merkumu çağırtır. Sorar:

— Mustafa! Sen geçen gün bir cenazeyi durdurtmuş, kulağına bir şeyler söylemişsin, o sözler ne idi?

Mustafa üç defa yer öper.

— Sorma padişahım!

der.

— Yok olmaz, mutlaka söyleyeceksin!

buyrulur. Yine üç defa yer öper:

— Huzur-ı Hümayununuzda hayâ ederim sorulmasın.

diye metagayyirane vaziyet alır. Elhasıl:

— Ya söylersin, ya kelleni uçururum!

Hitabı sadır olur. Biçare havf-ı memat ile üçüncü defa yine üç kere yer öptükten sonra der ki:

— Ölünün kulağına, Bekri Mustafa Ayasofya'ya hatip oldu dedim.

Olur a! İnsan hali bu! Padişah birden bire Mustafa'nın latifesini anlayamaz. Tekrar sual eder:

— Bundan maksadın ne idi?

— Efendimiz, kastım dünyanın ne halde olduğunu ahirettekiler anlasınlar idi.

cevabını verir." (CM, 154–155).

3.1.1.5.1.3. Aydınlar Arasından Çıkan ve İstanbul'un Günlük Hayatında Bilinen Tipler

Baba Yaver

Baba Yaver'e yemek nedir diye sula ederler:

— İnsanı doyuracak her şey cevabını verir (ŞM II, 198).

Adamın birini önceleri şahne-i ramazan denilen zabıta memurları tutup yaka paça götürüyormuş. Adamın biri sormuş Ramazan yedi demişler. Oruçtan bizar olan ve çok susayan adam derhal çeşmeye koşup yarabbi şükür bayram gelmiş diye orucunu bozmuş. Bu fıkrayı Baba Yaver'e anlattıklarında hoşuna gitmez. Sebebini

sorduklarında, oruç yemekle Ramazan gidecek olsa benim halim yamandır, daha iftara gidecek dokuz yerim var, yiyenler kurban bayramına ilişmemek üzere şeker bayramını yesinler diyerek başının şimdilik tatlıyla hoş olmadığını anlatır (ŞM II, 204–205).

Baba Yaver nefis ve nadir yemeklerle süslü bir düğün sofrasına davet edildiği bir zamanda en son zerde gelmiş. Zerdeye olan sevgisiyle coşan Baba Yaver mizaha meyletmiş ve:

Zaferan nev-i nebatın hace Nasreddinidir

mısrasını okumuş ve can atarak neşeyle zerde kâsesini nohutlu pilav üzerine boca etmiş. Sofrada hazır bulunanlardan Nail Bey de:

Yaver-i vasi-şikem her sofranın meftunudur

mısrasını okumuş (ŞM III, 32).

Borazan Tevfik

Ahmed Rasim "inanılsa da inanılmasa da insanı aynı durumda bırakacak şeyler var mıdır" diye merak eder ve birkaç kişiye sorar. Durumu Borazan Tevfik'e açınca o da pek çok iş yaptığını ancak adının bir türlü değişmediğini ve ölene kadar da değişmeyeceğini belirtir. Yanlarına gelen tevkife uğramamış bir mebusa Borazan Tevfik durumu açar o da Anayasa şeklinde cevap verince ikisi de mebusun selamını almayarak hızla yanından uzaklaşırlar. Yazar bu cevap üzerine bütün meşrutiyet o büyük yükü ile üzerime yıkılıyor zannettim der. Borazan Tevfik'te de şafak atar ve Köprü'yü geçtikten sonra yazara buna bir boru isterdi ama yeri değil alacağı olsun der (GA, 151–153).

Çaylak Tevfik

Bir gece çok sarhoş olarak Köprü'den bir beygire binen Çaylak Tevfik eve gelene kadar sürücüye beş altı defa soyulur ve kesesini boşaltır. Sürücü beş on dakika kadar gidildikten sonra beygirin başını tutar ve geldik beyim der, Tevfik'i indirir. O sarhoşluk arasında kendine gelir gibi olunca yanlış indirildiğinin ve karşıdan bir beygircinin geldiğini görür ve onunla semtine pazarlık ederek ve yine parayı peşin vererek biner. Aynı beygirci her on dakikada bir indirerek ve yine beş on dakika sonra bindirerek Tevfik'i evinin kapısına kadar getirir (MŞE, 50–51).

Derviş Mehmed

Ahmed Rasim Ramazan'ın sıcak aylara rastlamasının kendisine Derviş Mehmed'i hatırlattığını belirtir ve onunla ilgili bir fıkra anlatır. Derviş Mehmed tekkenin yalnız dervişi değil dülgeri, marangozudur. Ramazanla beraber sıcaklar da bastırır. O sıcaklar arsında da zaviyenin duvarı çöker. Derviş çarnaçar duvarı onarmaya karar verir. Yaz günüdür, derviş sıcakta iyice bunalır, aklına da devamlı su gelir. Dayanamaz, maşrapayı doldurup içmeye başlar. Zaviyede kâhyanın biri karşısına dikilir, tehditkâr bir tavırla ayol Derviş Mehmed mübarek Ramazan der, beyni dönen Mehmed evet o mübarek her yıl gelir; ama Derviş Mehmed bir kere gelir diyerek başından savar (RS, 29–31).

Doktor Kurusıkı[3]

Ahmed Rasim Doktor Kurusıkı diye birinden bahseder ve onunla ilgili şöyle bir fıkraya yer verir:

"Köyleri teftiş esnasında köylünün biri arz- ı hal için huzuruna çıkar ve der ki:

— Aman hekim efendi! Ben bu nezleden artık bıktım. Bunu kökünde kes!

Doktorun vakar ve muhabbeti de vardı. Kemal-i ciddiyetle başını sallayarak:

— Dur!.. Biraz sonra gel!.. Sana iki fitil vereceğim. Onları burnuna yerleştir, sonra bir kibrit çakarsın. Olur, biter!

[3] Orhan Şaik Gökyay, bir yerde Doktor Kurusıkı'nın özel bir lakap olmaktan ziyade yazarın palavracı, yüksekten atıp tutan anlamında uydurduğu bir tipin adı olduğunu belirtir. Ahmed Rasim, **Eşkâl-i Zaman**, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Devlet Kitapları, 1969, s.110.

Filvaki yarım saatten sonra köyde bir hadise-i fecia vuku-ı şuyu bulur. Ne?.. Biçare köylünün burnunun yerinde yeller eser.

O vaktin zabtiye nezareti, benim doktorun hezakatinden haberdar olmadığı için hadise aks eder etmez doktoru tutarlar. İstintaka verirler. Müstantak:

— Sen deli misin? Nesin?

Kurusıkı:

— Hayır, doktorum!

— Öyle ise bu iş ne?

— Ne olmuş ki!

— Herifin burnunu atmışsın!

— İyi ya!..

— Nasıl iyi?

— Basbayağı iyi!.. Artık bir daha nezle görmez.

— Ne söylüyorsun?

— Doğrusunu söylüyorum. Burun kaldı mı ya!.. Bana da kökünden kes, dedi, kestim, işte!..” (GA, 100–101).

Kavuklu Külahçı Mehmed

“Ünlü Kavuklu Külahçı Mehmed, zaten bekâr olduğu halde, alış-verişte hep:

— Şart olsun!

Dermiş. Günün birinde, bunlardan biri sormuş:

— Kaç evlisin efendi?

Mehmed, hemen çakarak:

— Bende ev-mev kaldı mı ya?Hangisini aldımsa, sizin yüzünüzden boşamadım!..

Demiş. (EZ, 16).

Muhsin Bey

Ahmed Rasim dönemin önemli nüktedanlarından biri olarak kabul ettiği Muhsin Beyle ilgili fıkra formuna dâhil edilebilecek şu anlatıya yer vermektedir:

"Bir gün zurafadan biri teh-i dest kalır. Mevsim bahar. Paralı olanlar arabalara binmişler. Gıldır gıldır suy-ı Sadabad'a revan oluyorlar. Zavallı zarif düşünür düşünür, gözlerini süzerek Muhsin'imize der ki:

— Kâğıthane'ye faytonla mı gideyim kupayla mı?

Güler, o da gözlerini süzerek cevaben der ki:

— Kupayla git, fakat bir de testi uydur, dileneceğine su satarsın." (ŞM IV, 141).

"Hatırıma bizim Muhsin'in sergüzeşti geldi. Bir gün meşhur İştayn'dan bir kat ruba alır, perukâr İstamat'a uğrar, tuvaletini yapar, bastona dayana dayana Galata'ya geçer. Karaköy'de tramvayların durduğu yerde ahibbasından biriyle konuşurken kolunu bir şeyin kemirmekte olduğunu hisseder. Bir de ne baksın, iri bir ağız rubasını yiyecek. Derhal kendini karşı kaldırıma atar. Meğer tramvay beygiri şiddet-i cudan İştayn'dan aldığı ottan yapılma rubasının kokusunu almışmış!" (ŞM III, 174).

Muhsin bir gün seke seke yüzünde henüz kaybolmuş büyük bir korkunun belirtileri ile Ahmed Rasim'in yanına gelir. Onun için en büyük korku ölüm veya ölümle sonuçlanacak olaylardır. Parasızlık, evsizlik, giyecek bir şeyin olmaması, üşüme, titreme, buram buram terleme, keyifsizlik, açlık hep gelip geçici şeylerdi. Muhsin büyük bir korkuya kapılınca gözleri sulanır, bakışları perdelenir, yanakları kızarır, burun delikleri şişer, başı, elleri dudakları titrer, zaten zayıf basan bacakları sendelemeye benzer aksaklığa tutulur, ancak ağzı açılırdı. Ahmed Rasim ne olduğunu sorunca Cemil Paşa'nın elinde bıçak çatır çatır kesiyor der. Ahmed Rasim sana da keselim mi dedi deyince hem de öyle tatlılıkla öyle sevecenlikle dedi ki insanın yemliğe uzatır gibi boynunu uzatası geliyor der. Hasta olduğu için Cemil Paşa'ya gider. Cemil Paşa, Muhsin'e sende fıtık var, bunu ne çekip duruyorsun, hem böyle durmasında tehlike var, hastaneye gel, sana biraz kloroform koklatayım, iki üç dakikada keser dikerim der. Muhsin, dikkat ediyor musun keser biçerim demiyor, beni yemliyor, keser dikerim, gözünü açarsın ki; yatağın içindesin diyor der. Ahmed Rasim doğru deyince Muhsin doğru mu, ya gözümü açtım ki servinin dibindeysem der (GA, 23–24).

Muhsin Köprü'den bedava geçmek için davranır, birkaç adım sonra yakayı ele verirince "el mazi la yezkur" diye nüktecilik eder. Türkçede küfürden başka bir şey bilmeyen köprücü bunu anlamaz ve ite kaka odaya götürür, Muhsin ise "el mazi la

yezkur" diyerek saldırganı uzaklaştırmaya çalışır; ancak dinletemez. Muhsin eğer halden anlayan biri olsaydı bana on lira verirdi, köprücüler on para bile saymadılar der ve enfiye kutusunu rehin bırakarak geçtiğini söyler (GA, 81–82).

Nail Bey

Kestirme cevap verme hususunda mahir olan Nail Bey'e bir gün bir zat, kaç yaşındasın, diye sorar. Nail Bey, ayıptır, babasının bildiğini oğlu bilmez diye cevap verir (ŞM III, 11).

Beyazıt Kulesi'ne dışından mı çıkılır içinden mi diye soran bir zata içinden çıkılır ama ne tarafından inilir bilmiyorum der (ŞM III, 11).

Saçmaya meraklı olanlardan biri, Nail Bey'e geçen ayın çarşambası bu ayın çarşambasından üç arşın eksik gelmiş, eklemek için ne kadar kayısı pestili gider, deyince bir hayli düşündükten sonra, eksik gelen ayı al, ez, iç öteki aya Allah kerim diye cevap verir (ŞM III, 11).

Neyzen Tevfik

Bir gün Ahmed Rasim Papas'ın Bahçesi'nde otururken Neyzen Tevfik'i görür. Yüzü boyalıdır. Bunun üzerine sorar:

"— Bu ne hal, yahu, yine mi çılgınlık?

Bir müddet nazarları sabit kaldı. Kekeme olmuş gibi dudakları titrediği halde sesi çıkmıyordu.

— Yoksa Kuşdili Tiyatrosu'nda Otello'yu mu oynadın?

Yine o vaziyet-i cemudane ile yanaştı. Teklif ve tekellüften zaten azade olduğu cihetle bir of çekerek topraklar üzerine oturdu.

— Ne oldun Tevfik?

Bu defa söyleyebildi. Eliyle göğsüne vurarak:

— İşte merhamet, insanın yüzünü bazen kara çıkarır!

— Acayip!.. Kime merhamet ettin?

— Bir boyacı çocuğuna!

— Fakat o sana merhamet etmiş gibi görünüyor…

Başıyla tasdik-i işaret vererek:

—Ya!..

— Nasıl oldu?

— Nasıl olacak? Baktım: Boyacı, ayna gibi! Diye diye geziniyordu. Acıdım. Su-i tesadüfe bakın ki ayağımda potin, kundura da yok! O anda hatırıma geldi. Derhal cebimden bir çeyrek çıkardım. Arkası üstü yattım. Gel yüzümü boya dedim. Boyadı.

— Bundan ne çıkar?

— Hiç!.. Kâinata bir kere de böyle bir heyet ile görüneyim, dedim." Mangal üstündeki sıcak su ve sabun ile iyice ovar zorla çıkarır. En sonunda yüzü eski rengini bulur, yazarın yanına geldiği zaman Allah'a şükürler olsun ki böyle bir yüz karam oldu. Ya çıkmazına boyansaydım der *(GA, 198–199).*

Tıfli

Ahmed Rasim'in eserlerinde Tıfli çeşitli şekillerde anlatılmaktadır. Tıfli ile ilgili fıkra olarak değerlendirebileceğimiz şöyle bir anlatı geçmektedir:

"Tıfli merhum, Kadıköyü'nde içtikten sonra Karacaahmed tarikıyla isbak yaver Halil Paşa'nın ser kabrine varır. Gür sesiyle bir nara atar. Olacak a. Devriye kolu yakında imiş. Gelirler, yakalarlar. Selimiye kumandanının karşısına çıkarırlar.

Kumandan bakar ki saç sakal yerinde, ker u ferli, yaşlıca bir âdem.

— Orada ne yapıyordunuz?

Tıfli bala tereddüt:

— Fatiha okuyordum.

— Bu nasıl fatiha? Fatiha, nara mıdır?

— Ne yapayım, paşam! Merhum bundan anlar..

der, yakayı kurtarır." (GA, 210).

3.1.1.5.2. Zümre Tipleri

Bu sınıfa dâhil edebileceğimiz Mevlevi tipiyle ilgili şöyle bir fıkra tesit edileblmiştir:

"Evailde adamın biri Yedikule semtinde otururmuş. Kızını evlendireceği tutmuş, tedarikata başlamış. Bu iş güç arasında ehibbasına da rica etmiş: Bir saz takımı. Peki, demişler. O zaman tramvay, araba yok. İçlerinden biri dal taban yürümüş. Hayratiye Köprüsü'nden bala ücret geçmiş, Meyyit Yokuşu budur diye tırmanmış, Galata Mevlevihanesi'nden girmiş. Neyzen başı efendiyi blmuş. El öpmüş, hatır sormuş. Bir kahve, bir kahve daha. Arz etmiş:

— Bu çarşamba akşamı, üstadımızın Yedikule'de kale civarında bakkal İstavri'nin hizasında kanarya boyalı haneyi teşriflerine muntazırız. Demiş. Dedem de eyvallahı basmış.

— Çarşamba hulul eder. mesafe uzak. Sabahtan davranmak icap eder. üstad, ney torbasını koltuğa alır. Yola düşer. Git bre git! Unkapanı sıra kahvelerinde dinlenir. Sıra Odalar'da duvara dayanır. Yenikapı'da çubuğu tazeler, Samatya'da bir simit alır yer, elhasıl akşama doğru Yedikule'ye varır.

— Bakkal İstavri!.. Bakkal İstavri. Bulur. Hizayı gözetler. Kanarya boyalı haneyi görür. Zaten bekçi de asa-be-dest, kapıyı kesmiş, giren, çıkan da çok. Dalarken mahşerallah! Kim kime?.. Nasılsa davete giden görür, koltuklar, bir köşeye sıkıştırır.

Düğün evi bu.. Çakan çakana, okuyan okuyana!.. bir iki dem, beyin biri üstadı çakar. Yaklaşır.

— Efendi hazretleri, mürüvvet buyurmayacak mısınız?

— Eyvallah!

der torbayı çözer. Kendi kendisine bir ferahfeza taksim eder. Eder ama dinleyen kim?.. Keser.

Biraz sonra beyin biri daha yanaşır.

— Pek çok rica ederim… Bir taksim daha:

— Eyvallah.

Bir Dikleş-i Haveran başlar.. Başlar ama yine dinleyen kim?

Üçüncüsü beylerbeyi bir zibidi karşısına dikilir.

— Bana bir Şinanay çal da sakalından öpeyim.

deyince dededе şafak atar.

— Ben de yok!

der.

— Yoksa ne geldin buraya?

cevabını alır bittabi böyle namuslu zatlar seri-el-teessürdür. Herifi önünden çekerler ama üstat evden kaçmayı kurar. Fakat nereye gitsin? Han yok, otel yok, bildik yok. Düşünür, taşınır.

— Her çe bad abad!

der. Torbayı yine koltuğa asar. Usulca evden çıkar. Sokak şimdikiler gibi zifiri karanlık. Köpekler avavada, ihtimal ki saldırırlar da. Mütevekkilen Alelallah yürüyüp dururken bir dükkân kepenginin aralığından sızan ziya gözüne ilişir. Sezinler. Görür ki bir koltuk meyhane!... Tamam! Burada gecelemek kabil. Vurur. Kuzu kapısı açılır. Neyzenim eğilir. Önceden sikke, sonradan kendi girer…

— Bir şişe!

der getirirler. Bir cay-ı aman bulduğu için teessürü zail olmaya başlar. Bakar ki dükkânda kendi gibi biri daha var, hamuş ve müstağrik!

— Ehli dil bir zat olacak, belli!

'Ehli dil birbirini bilmemek insafa değil.'

Şuna, bir dügâh taksim edeyim, der, eder. Filvaki hitamında o adamın ağzından ahı dert elif miktarı memdud:

— Ah!... Efendim dügâh!

Telehfi çıkar. Dede neşelenir, yine kendi kendisine:

— Ben demedim mi?.. Ehl-i dil… Ehl-i dil.. Dur bir tane daha parlatayım da bir de saba.

Saba da üfler, fakat yine:

— Ah… Efendim dügâh.

Birbirini korur makamlar olduğu için zuhul ettiğine hükmeder. Biraz sonra bir hicaz gezinir, yine:

— Ah… Efendim dügâh

İçinden:

— İşte bunda halt ettin.

der ama bir kere de kendisine sormak ister. Kalkar, yanına gider. Der ki:

— Hu… Sana bir dügâh taksim ettim, anladın. Haydi biraz yüklüsün, sabayı benzettin, hicaza ne diyeceksin?

Herif, başını kaldırır, dedeye bir bakar bir daha bakar. Cevaben:

— Sen düdüğünü çala dur… Burada dügâh isminde bir meyçu vardı, gitti. Ben ona ah ediyorum…

Dede neyi dizine vurunca kırar.." (GA, 90–93).

3.1.1.5.3. Gündelik Hayatla İlgi Tipler

3.1.1.5.3.1. Devlet Büyükleri ile İlgili Fıkralar

"Eski sadrazamlarımızdan biri:

— Bağdat'a on beş günde posta götürmeyi taahhüt eden varsa müracaat etsin!

diye tellallar çıkarmış. Herifler İstanbul, dört köşe, beş on gün bağırmışlar, kimse müracaat etmemiş. En sonra aksakal biri zuhur etmiş. Vezire arz etmişler.

— Getirin!

demiş. Huzurda:

— Sen mi götüreceksin?

hitabına mazhar olunca ihtiyar demiş ki:

— Hayır efendim. Hatta biraderlere sordum. Cevab-ı red verdiler…

— Ya kim götürecek?

— Evet efendim.. Bendenizi de merak sardı. Onun için mahalleliden gözüme kestirdiklerime de sordum, onlar da bu işi derahde edemeyiz, dediler.

— O halde?

— Lütuf buyurun Paşa hazretleri… Merak müştedd oldu. Semti yokladım. Bir taraftan tellallar bağırır, bir taraftan ben kahve kahve, dükkân dükkân gezerim…

— Sonu?

— Kimse derahde etmiyor.

— Öyle ise neye geldin?

— Böyle bir talep bulunmadığını efendimize arz için!.." (GA, 127–128).

"Hükümdarandan biri tımarhaneyi ziyaret etmiş… Gezip dururken bir mecnun-ı zincirbendin karşısına dikilmiş, dilini çıkarmış. Zavallı deli, o hal-i bi-havdisinde şaşmış, gülmüş… Bakmış, bakmış da demiş ki:

— Benim bildiğim deli bir türlü olurdu, meğer iki türlüymüş!..

Hükümdar, bu ya!.. Merak etmiş.. Sormuş:

— Biri nasıl, diğeri nasıl?

Deli bu sözünü sakınır mı? Cevap vermiş:

— Biri benim gibi zincirli… Diğeri senin gibi zincirsiz!.. (GA, 200–201).

3.1.1.5.3.2. Eğitim Hayatıyla İlgili Tipler (Hoca-Talebe)

"Hoca yılgını çocuğun biri mektepte nasılsa uyuya kalmış. Arkadaşları, bunu korkuta korkuta uyandırmak için bir taraftan dürteleyerek; diğer taraftan;

— Kalk, kalk… Mektep yanıyor!

deyince birden bire gözlerini açarak:

— Hoca, yandı mı?

diye sormuş." (F, 72).

Hocanın biri kinayeyi iyice anlatabilmek için bir pot kırar. Talebelere, efendiler size kinayeyi iyice tarif edecek ve anlaşılır kılacak bir misal vereyim. Örneğin bir coşkunluk meclisinde çalınıp söyleniyor, kadehler elden ele dolaşıyor. Sarhoşluk hay huyu ve narası ayyuka çıkmış. Herkes neşeli, bu neşeli meclistekilerden biri sarhoşlukla raks ediyor. Siz bunu kinayeli bir şekilde ifade etmek isterseniz ancak şöyle söyleyebilirsiniz: Kıptiler çeng ve rebab ile koca bir ayı oynatıyorlardı (ŞM II, 142–143).

"Şakirdin biri sorar:

— Hoca efendi boğulanlar niye denizin üzerine çıkarlar?

Hoca bunun hikmetini birden bire akıl edemez. O zeki şakirde bir cevab-ı mukni vermek mecburiyetinde bulunduğu için der ki:

— Çocuklar görsünler de ibret alsınlar diye." (ŞM I, 13).

3.1.1.5.3.3. Meslekleri Temsil Eden Tipler

"Kadının biri oldukça saf, fakat umur-ı kazaiyede tahkik ve tedkike son derecede riayetkâr imiş. Günün birinde huzuruna iki kişi gelir. Biri der ki:

— Kadı Efendi!.. Bu adam benim kulağımı ısırdı. Bakın, diş yerlerine, hala kanıyor:

Müddei-i aleyh atılır:

— Kadı Efendi! İftiradır. Kendi ısırdı!.. Yemin ederim..

Kadı şaşalar. Vicdanen der ki:

— El, kol, dudak olsa bir dereceye kadar müddei-i aleyhin ifadesine, yeminine inanmak caiz olacak.. İnsan kendini kulağını nasıl ısırır? Mahaza yemin ederim diyor. Bunu tahkik ve tedkik etmek gerek. Bu karar-ı derunu üzerine onlara hitap eder:

— Siz biraz durun; ben şimdi gelirim. Mahkemeden çıkar, doğru hanesine gider. Aynanın karşısına geçer. Bir eliyle kulağını çeker, çenesini çarpıtır, dişlerini hazırlar; bu

vaziyet-i mudhike arasında en son hamleyi göze aldırır. Fakat vücut muvazenesini kaybederek sırt üstü düşer, başı yarılır. Harap bir halde kavuğu bastırıp makamına gelir. Müddeiye der ki:

— Isırır oğlum, ısırır, hatta düşer de başı bile yarılır!" (GA, 32–33).

"İmam ölüyü yıkar, bekçi de su dökermiş. Bir iki maşrapadan sonra meytin karnından bir gurultu gelir. İmam, derhal lifi, sabunu elinden atar, kaçmaya başlar. Lakayt bekçi arkasından bağırırmış.

— Korkma, imam efendi, huyu çıkıyor!.." (GA, 58).

"Herkesin kılığına kıyafetine üstüne vazife olmaksızın karışanlardan biri zürefa-yı hocagandan birine yanaşır, der ki:

— Efendi hazretleri, kaç gündür dikkat ediyorum. Kavuğunuzu sabahleyin basık, öğleyin az arkaya doğru giyiyor, ikindiden sonra da sağa alıyorsunuz.. Bunda bir sebep var mı?

Hoca, vehleten şaşırır:

— Ne sebep olacak, efendim; öyle... gelişigüzel..

Cevabında bulunur ise de öteki sözünde ısrar ederek:

—Yok ama.. Bu dediğim günlerce devam ediyor…

Deyince kendisini toplar, der ki:

— Sabahları uyku sersemliği ile aklım dağınık bulunur, toplamak için bastırırım. Bu baskı öğleye doğru çok gelmeye başlar. Alın cihetinden biraz hava veririm, ondan sonra da cumbasına çıkarır dünyayı seyrettiririm!..." (GA, 145–146).

"Meşhur olduğu üzere bizim aşçıbaşı gibi alık anlayan uşaklardan birine yine benim gibi safdil bir zat lüfer ısmarlar. Herif gider, iki palamut alıp götürür. Efendi bunu görünce:

— Ayol bu nedir?

— Balık!

— Balık ama palamut, lüfer değil.

der. Fakat uşak bizim aşçı gibi değil biraz söz anlar olduğundan derhal kemal-i istigrab ile efendisinin yüzüne bakarak:

— Amma yaptın efendi ha! Sanki biri denizin dibine inmiş de balıklara isim koymuş gibi söylüyorsun diye bir cevab-ı eblehanede bulunur." (ŞM I, 176).

Aşçıbaşı memleketten yeni gelen amca oğlunu alarak kırlara götürür. Çocuk orada tepeli bir kuş görüp ne olduğunu sorar aşçıbaşı daha önce kendisinin de görmediği kuşlar için bunlar onlardır der. Çocuk başlarındakini sorunca hazır cevap aşçıbaşı bunlar onlarsız olmaz der (ŞM I, 117).

Vaktiyle miskinhaneyi tahliye edip içindekileri yeni bir daireye nakledeceklermiş. İşin en zor yanı bu insanları diğer daireye nakletmek olduğundan müdür bir çare düşünür ve sonuçta her miskinin yanına giderek birine sen haftada iki arşın, sen günde yarım parmak, sen saatte bir santimetre yürüyeceksin diye her birinin gayret ve faaliyeti nispetinde emirler verir. Aradan zaman geçer bakar ki haftada iki arşın gidecek olan yerinden kımıldamamış devamlı düşünüyor. Yanına gider kaşlarını çatarak hani ya sen haftada iki arşın yürüyecektin der. Hasta evet ama enine mi boyuna mı yürüyeceğimi kestiremedim der (ŞM II, 85–86).

3.1.1.5.3.4. Tipin Efendi-Uşak Olduğu Fıkraları

"Efendi, aklına geleni uşağından sorarmış. Yine bir gün sormuş:
— Sen mi kurnazsın, ben mi?
Uşak, el pençe divan, sırıtarak:
— Siz efendim!
— Doğru söyle!
— Siz efendim!
— Doğru söyle diyorum!
— Vallahi, siz efendim!
— Yemin istemem!
— İnanmıyorsunuz da!..
— İnanırsam ne olur? İnanmazsam ne olur?
Artık uşak dayanamamış:
— İnanırsanız ben, inanmazsanız siz!.." (GA, 151).

"Kibardan bir zatın, desas bir uşağı varmış. O dereceye kadar emniyet ve itimadını celb etmiş ki kendisini fels-i ahmere muhtaç bir hale getirdiği halde yine kovamazmış. Bir gün uşak, öleceğini hissederek, efendisini çağırır, der ki:

— İşte ben ölüyorum. Senelerce size hizmet ettim, lütufkâr, mürüvvetperver olduğunuzu bilirim. Onun için sizden rica ederim ki ben vefat eder etmez, boynuma bir ip takıp cesedimi şu oda içinde üç defa dolaştırın.

— Safdil efendi, hizmetkâr-ı sadıkının vasiyetini tutar. Herif ölür ölmez, bahçeden çamaşır ipini çözüp boynuna takar. Odada sürüklemeye başlar. Vakıa karşıki evden görülür, zabıtaya koşarlar, ev basılır. Biçare, cürm-i meşhud halinde yakalanır. Ennihayet saye-i rahm ve mürüvveti olarak darağacına çıkar, müteveffanın ismini yad ettikten sonra der ki:

— Aferin sana! Öldün gittin, beni yerlerde süründürmedin!" (GA, 149–150).

Can sıkıcı kâhyalardan biri kendisinden bıkkın bir zata tesadüfünde damdan düşercesine der ki efendi hazretleri orucu bozan şeyler hatırınızda mı? Adam içinden hasbünallah dedikten sonra hepsi hatırımda değil fakat biriyle karşı karşıya bulunduğumu sanıyorum der. (EZ, 33).

3.1.1.5.3.5. Aile Fertleriyle ve Yakınlarla Alakalı Tipler

"Baba ile oğul arasında:

Oğul – Baba! İnsanlar da civciv gibi yumurtadan mı çıkarlar!

— Evet oğlum.

— Annem de yumurtlar mı?

— Başını sallayarak) Her sabah her akşam evladım.

— Öyle ise hani öteki kardeşlerim?

— Cılk çıktı yavrum." (ŞM I, 82–83).

Ahmed Rasim Bakırköy'de otururken anlayışlı, ince, eski kafalı denilenlerden hoş bir komşusu varmış. Yazar bir gün gazinonun birinde bu kişiye rast gelir. İçkili bir vaziyette Ahmed Rasim'in yanına gelir ve:

"— Oğlum, bu dünya fani dünyadır, kimseye kalmaz derler a.. Meğer yalan imiş!

— Neden bildin, efendi!..

Kadehi yarıya kadar çekti. Yalanıp ağzını ezip, büzdükten sonra:

— Hani ya bizim altımızdaki evde oturanların bir züppe oğlanı yok mu? Fransızca okur, sen gelmeden o, dedi.

— Ne dedi?

Kadehi tamamladı, yine yalandı, bıyıklarını mendiliyle silerek tane tane:

— Dedi ki: bir insan öldükten sonra vücudunun bilmem neleri toprağa karışırmış, ondan sonra bildiğimiz ebegümeci, hindiba, ballıbaba, diken falan olurmuş! Bunları biz toplar, hayvanlar yermiş. Daha sonra insan, havyan çiftleşmez mi ya! Ondan oraya geçermiş… (Oturarak gazinocuya hitaben) Sen bir amer daha ver!.. (Bana teveccühle) İşte oğlum... Bu muameleden sonra da biz yine dünyaya gelirmişiz, sen okumuşsun, ne dersin?

— Evvela sen ne dedin onu anlayayım, çünkü benden görgülüsün?

Gözlerini açtı. Kafası muhtez, dudakları raşedar bir halde:

— Dedim ki: Sen galiba ikinci defa gelmişsin.birinci olduğun zaman seni otlayan hayvanmış!..

Gülmeden katıldıydım. Çünkü öyle bir tavır almıştı ki saniye mukavemet kabil değildi. Ayağa kalktı, söyleniyordu:

— Bir daha mı gelirim!.. Nah sana!.. İnsan değil canavar yutsa yine gelmem! Geleyim de bunun gibi mi olayım!" (GA, 179–180).

Efendinin biri her akşam çakar eve öyle gider, yemeği yer, yatarmış. Sabah uyanınca yanılıp da midem ağrıyor dediğinde eşi alaycı bir gülümseme ile rakıdan dermiş. Hatta efendi tırnağını biraz derince kesse, sigarayı ters tutup dudağını yaksa, saatin zembereği kırılsa, içine sıkıntı bassa, mümeyyizle arası açılsa kadın hep rakıdan olduğun söylermiş. Adam artık bu durumdan iyice bizar olmuş. Yine kadın bir gün çatmasını çatmış ve karşısına dikilip para isterim demiş. Efendi yok deyince kadın neden yok demiş. Efendi de rakıdan cevabını vermiş (ŞM II, 128–129).

"Herif bahçesindeki inciri kesiyormuş. Komşusu görmüş, sormuş:

— Ne kesiyorsun?

— Nasıl kesmeyeyim? Şu dalında birinci karım kendini astı, ötekinde ikinci karım düşerek öldü. Sizin bahçeye sarkanda üçüncü karıma fenalık gelerek dördüncü günü gitti. Şimdi de dördüncü karımı dibinde yılan soktu.

Komşu bu ifadeyi duyar duymaz bir aman sedası kopar, der ki:

— Allah aşkına sabret, aşısını alayım. Zira yirmi, yirmi üç yıldır çekiyorum" (ŞM II, 146).

"Efendinin biri iftara davet edilir. Yolda yürürken sağına bakar ki biri de kendisiyle beraber geliyor. Merak eder sonra:

— Siz kimsiniz?

— Dalkavuğum efendim.

Aldırmaz… Fakat solunda bir tane daha peyda olur, zavallı efendi şaşalar. Ona da sorar:

— Siz kimsiniz?

— Bendeniz de dalkavuğum efendim.

Biçare bütün bütün şaşalar. O aralık bir üçüncü daha zuhur eder ona da sorar.

Herif der ki:

— Beni sahib-i hane tanır.

Asıl davetli olan bu cevapın üzerine biraz ferahlanır. Elhasıl mahal-i davete gelir. Hane sahibi birin yerine dört geldiğini görünce tedariksizliğinden dolayı hem utanır hem kızarır. Oruç haliyle der ki:

— Bu efendi kimdir?..

— Dalkavuk…

— Pekâlâ… Bu efendi?

— O da…

Artık hiddeti coşar. Mübarek günde, akşamüzeri kendisiyle eğlenir gibi bilmediği birtakım adamlar gelsin bu olamaz. Fevkalade bir tehevvürle üçüncü için:

— Ya bu edepsiz?

Denilince üçüncü, davetliye hitaben:

— Size hane sahibi benim kim olduğumu bilir, demedim mi, der" (ŞM II, 168–169).

"Vekayi-i mudhikeden olduğu üzere biri tünd-hu, diğeri halimü't-tab iki arkadaş beray-ı ziyaret Eyüb'e gidiyorlarmış. Kayığa binmişler. Dereden tepeden söz açılmış. Fakat halimce olanı sudan korkar takımından olduğu gibi tünd-hu olan da arada sırada yerinden oynadığından biçarenin fena halde yüreği hoplamış. Bir aralık serti kayıkçıya sorar:

— Bu kayıkları hangi tahtadan yaparlar?

— Çamdan!

— Çamdan mı? (Bu aralık kımıldar. Kayık da biraz oynar). Zavallı korkak telaş ve tehalükle:

— Aman devirme! Bu o çamdan değil, diye istirhamatta bulunur" (ŞM III, 54–55).

Külliyat-ı Letaif'te, *Bir Ramazan Günü* başlığı altında kayıtlı bir fıkradan bahseder. Fıkrada karısı kocasına aşırı öfke ile sen bu gün çarşıda ne yapıyordun bakayım, elbette bana bayramlık almak için dolaşmıyordun, tam saat sekiz buçuktan on bire kadar oralarda sürttün, dolaştın der. Kocası camiye gidecektim de der. Sekiz buçuktan on bire kadar camie gidecektin de gidemedin öyle mi deyince adam kalabalıktan sökemedim ki der ve aklını başına alır, o da öfkelenir peki ben orada idim senin ne işin vardı da der demez kadın atılır, sen izin vermedin mi der. Adam sekiz buçuktan on bire kadar çarşıda gez diye mi yoksa camie git diye mi der. Kadın camie diye ama sen erkekliğinle kalabalığı sökememişsin ben kadınlığımla nasıl sökerim der. (EZ, 35).

Havaların karlı, yağmurlu rüzgârlı olmasından dolayı mahyalar kurulamamış. Bu duruma dikkat eden bir zat arkadaşına, birinci ikinci gece yazı kurdular ama böyle giderse resim kurmayacaklar der. Arkadaşı iştihanı yaza sakla o zaman mahyacılar evde turşu kuracaklar der (ŞM II, 202–203).

3.1.1.5.4. Dini Yönü Bulunan Tipler

"Hani ya şeytan Arab'ın ensesine binip Bağdat'a kadar gitmek istemiş de:

— İkimizde yolcuyuz. Gel şu yorgunluğu taksim edelim. Ben senin sırtına bineğim. Bildiğim şarkıları okuyayım. Okuduğum müddetçe beni taşı, sonra sen bin, ben taşıyayım, demiş. Sıra Araba gelince bir ya leyl'le Bağdat'a kadar gitmiş yok mu? (ŞM IV, 7).

Ahmed Rasim mektepte iken duyduğu şöyle bir fıkrayı nakleder: İmam-ı Azam bir sabah ders vermek için camiye giderken bir gencin hızlı hızlı geldiğini görür. Yolun çamur olması sebebiyle düşer ihtimali ile genci uyarır, dikkat et kayarsın, der. Bunun üzerine genç, ya imam asıl sen dikkat et, senin ayağın kayarsa bütün İslam ümmeti düşer der (CM, 11–12).

Yazarın yer verdiği diğer bir fıkra da şudur: Yaratılışın başlangıcında divan kurulmuş, insanlar bakmışlar ki kendilerinin milyonlarca misli eşek var. Korkmuşlar, içlerinden biri ağlaya ağlaya, yarabbi bizi mahfeyle, dünyaya yollama, demiş. Allah,

neden ya kulum, demiş. Kul, biz bu kadar kişiyiz eşekler ise milyonlarca biz onların çifteleri altında ezilir, kahroluruz demiş. Bunun üzerine Allah, onların yarısını insan ettim, diye karşılık vermiş (CM, 148–149).

Her şeyin imlasını doğru yazmayı ve yazılmasını kendine adet edinmiş biri Ramazan'ın girmesinden önce reçel, şurup almak için Hacı Bekir'in dükkânına gider. En çok sevdiği reçel ceviz reçeli imiş. Reçelin rengini vb. kontrol etmek için küpün yanına yaklaşır. Bir de bakar ki küpe yapıştırılmış olan yaftada cevizin imlası cevîz yazılıdır. Çok sinirlenir ve imlası yanlış olan reçelin kendisi de lezzetsiz olur, o halde alınması caiz değildir diyerek almaktan vazgeçer. (Mİ I, 73–74).

Fakir fakat kaygısız biri iftara doğru aç, susuz sokakta ilerlerken birden bire karşısına kapısı ardına kadar açık içerde ayvazların tertemiz kıyafetlerle hizmet ettiği bir konak çıkar. Davranışlarından mahallenin fakirlerinden oldukları belli olan bazı kimselerde içeriye girmektedir. Eyvallah diyerek o da girer. Yemekler gelir onu da buyur ederler oturur herkesle beraber yer. Çorbadan sora salli derler kalkılır o da kalkar akşam namazını kılarlar. Yemeğin kesilmesinden pek memnun olmaz ama o da çarnaçar kalkar namazını kılar yemekler yenir ardından herkes gibi o da oturur. Diş kirası verileceği ümidiyle bekler. Midesi gibi kesesini de doldurmak ister salli diye bir ses duyulur herkes kalkar teravih kılınacaktır. İmam bütün ramazanda teravih ile hatim indirme emelinde olduğundan her rekâtta on, on beş ayet okur. O ibadette ihmalkâr olduğu için imam büyük âminden küçük âmine geçice pabuçlarını alarak sokağa fırlar. Gecenin serin havasında yürürken bir taraftan da bilmediğin yere ne gidersin diye söylenir. Semtine gelip kahvede bir köşeye oturmuş etrafta konuşulanları dinlermiş. Birisinin geçen yıl kaçırdığı teravihi kaza edememesine yanması üzerine bizimki boş yere ne yan ne kaza et, senin kaçırdığın teravih bu gece beni yakaladı der (RS, 36–40).

3.1.1.6. Atasözleri, Deyimler vd.

3.1.1.6.1. Atasözleri

Ahmed Rasim, bu başlık altında yer verdiğimiz ifadelere yeri geldikçe ve çeşitli anlatılar içinde yer vermiştir. İstanbul'da kullanılan atasözü, deyim vb. ifadeleri özellikle ortaya koyma çabasında olmamıştır. Yazarın eserlerinden tespit etmiş olduğumuz bu ifadelerin İstanbul'a ait olduğu gibi bir iddiada bulunmamakla beraber bunların İstanbul'da da kullanıldığını söyleyebiliriz.

Ahmed Rasim atasözlerine yeri geldikçe yer vermiş ve zaman zaman bunları darb-ı mesel olarak belirtmiştir. Aşağıda yazarın çeşitli eserlerinde kullandığı atasözlerinden bazılarına yer verilmiştir.

Akacak kan damarda durmaz (MBY, 292).
Akşamın hayrından sabahın şerri yeğdir (MBY, 124–125).
Alışmış kudurmuştan beterdir (MBY, 177).
Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar (RS, 299).
Aş taşınca kepçeye baha olmaz (ŞM II, 148).
Attan düşen ölmez eşekten düşen ölür (ŞM I, 88).
Az tama, çok ziyan getirir (FA, 222).
Başa gelen çekilir (MBY, 292).
Bayram günü borç ödeyecek olana Ramazan kısa gelir (RS, 295).
Bir kehle bir gecede yedi yatak dolaşır (MBY, 351).
Bodur tavuk her zaman piliç görünür (FA, 378).
"Lisanımızda yaz vakti için darb olunan emsalden biri de **dağlar artık misafir kabul eder** cümlesidir ki tabiatın böyle zamanlarda gayetle garib-nevaz olduğunu musavverdir." (MM II, 4).
Davul tozuyla minare gölgesi arar
Davul zurna ile adam aramaya gider
Davul zurnasız düğün olmaz
Davulun sesi uzaktan hoş gelir (Mİ II, 471).
Deli balkabağından olmaz (GA, 223).
Deliye taş atma başını yarar (ŞM II, 147).
Deveciyle görüşen kapısını yüksek açmalı (ŞM II, 25).
Dost başa düşman ayağa bakar (MBY, 16).
Dua ile hacı gemisi yürümez (CM, 16).

Ekmeğin pişkini hamurun iyisinden olur (ŞM I, 146).

Eşek takiyyeye taş taşımakla derviş olmaz (GA, 182).

Evdeki pazar çarşıya uymaz (ŞM III, 47).

Geçmişe mazi, yenene kuzu derler (GA, 70).

Gün olur yıl besler, yıl olur gün besler (ŞM IV, 113).

Harman sonu dervişlerindir (MBY, 323).

Hanım tuz dedi mi, efendinin yüreği dız demiş (GA, 8).

Her şeyde bir bereket, bir durgunluk vardır (AS, 49).

Her şeyin şuyu'u vukuundan fenadır (GA, 227).

Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır (MBY, 232).

Herkesin bir revşi her revşin bir kesi var (ŞM III, 164).

İki çıplak bir hamamda yakışır (EZ, 122).

İki karpuz bir koltuğa sığmaz (ŞM IV, 15).

Kadın ile pazarlığa girişilmez (RS, 276).

Kel, havaya iyi gün görse külahını anar (MBY, 231).

Kenarına bak bezini, anasına bak kızını al (MBY, 197).

Kısmetinde olan kaşığına çıkar (MBY, 292).

Kişi arkadaşından azar (FA, 374).

Köprüyü geçene kadar ayıya dayı derler (MBY, 319).

Mart her kış ayından bir hafta alırmış (MM I, 241).

"Fakat meşhur darb-ı meselden olduğu üzere **padişah yasağı üç gün sürer** hükmü bu esnada zahir oldu." (RHOT IV, 1764).

Rahat yorar, iş eğlendirir (H, 10).

Rüzgârın önüne düşmeyen sonunda yorulur (AS, 61).

"**Sel ağzı yuva tutmaz**!" Kötü bir kadını kapatıp onu kimseyle görüştürmeyen erkeğin yaptığının doğru olmadığını ifade etmek için kullanılmıştır metinde. Sonunda yani böyle kadınlardan hayır gelmez diyerek bu anlamda kullandığını belirtmiş (FA, 155).

Söyleyenden dinleyen arif gerek (MBY, 199).

Sözü ayağa düşürmektense başta saklamak evladır (GA, 157).

Su, bulanmadıkça durulmaz (MBY, 143).

Su uyur düşman uyumaz (MBY, 213).

Sufi soğan yemez, bulsa kabuğunu bırakmaz (MBY, 335).

Suyu bardakta gemiyi duvarda görmelidir (ŞM IV, 92).

Taşan aş için kepçeye paha olmaz (EZ, 46).

Tembele iş buyur sana akıl öğretsin (EZ, 39).

Üzerine varma aslan edersin (GA, 243).

Venedik'ten tiryak gelinceye kadar Mısır'da adamı yılan helak eyler (RHOT III, 1258).

Veresiye içen iki defa sarhoş olur (ŞM I, 190).

"Çünkü gazete, mali ihtiyaçlara karşı son derecede hatta **vurdum tınmaz! Dokuz yumruk bir işaret!** Gibi darbı mesellere masadık olacak bir lakaydi-i tam içinde bulunmayı adet edinmişti." (MŞE, 138).

Yolu yol ile ormanı balta ile açarlar (MŞE, 37).

3.1.1.6.2. Deyimler

"Daha gerilere **afal tapal kaçmak** isteyen asker bu muydu?" (MBY, 112).

"Bir nara da biz atsak da **afyonu patlatsak**." (GA, 239).

"… bir de masa süprüntülerini sildikleri iri havlu parçası **aguş baguş duruyor**." (MM II, 309).

"Ben **ağır ezgi, fıstıki makam yürüyerek**, çarşı içi, Nuruosmaniye yolu ile Babıali caddesine indim." (AS, 38).

"Hala yediğimin lezzetini duyamıyorum. **Ağız değil kavrulmuş koruk**!" (ŞM III, 66).

"O sıcakta bir kadeh içtim. Sabaha kadar **ağzım, aç çingene hindisi gibi açık kaldı**." (AS, 246).

"İlk Alman muzafferiyatı bu koca kıtanın **ağzına tıkaç üstüne tıkaç vuruyordu**." (MBY, 113).

"**Ağzının yırtmacı kulağının küpesine varmış**!" (ŞM III, 14).

"İlk işarette **alesta bulunun**." (ŞM III, 41).

"Hele zamanımızda **akıl hocalığına çömez yazılacak** kimselere pek az rastlanır.

"… **aklı zıvanadan çıkmış** görünüyordu." (MBY, 227).

"… avurdu yırtık Memiş'in **aklına yelken ettiği** demlerde avaz avaz okudukları…" (MBY, 131).

"**Akşamdan kalma, çakır keyf**!" (FA, 320).

"Bak kız ne hale girdi. **Alı al moru mor!**.." (FA, 302).

"**Al aşağı ver yukarı üç mecidiyeye bir araba pazarlık ettik** (ŞM III, 109).

Al takke ver külah (MBY, 233).

Al külahını, eyvallahı içindedir (MBY, 234).

Ense değil, takkeci külahı

İp ip Allah, sivri külah

Baş yarılır fes içinde, kol kırılır yen içinde

Püsküllü bela

Takke düştü kel açıldı

Takke kalıba dar geldi

Teptin keçe, sivrilttin külah

Hızır'ı bulsa külahını kapar

Sarığın beyaz olduğuna bakma, sabunu veresidir

Ali'nin külahını Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye giydirir

Kelin ayıbını takke örter

Kele sağ olsun cihanda bir külah eksik değil

Galiba külahları değişeceğiz

Külah oynatmak

Külah etmek

Külah kapmak

Külahını önüne koy da düşün

Sen gel bunu külahıma anlat (MBY, 233–234).

"Haneler Türklerin dedikleri gibi **alan taran**!.." (GA, 27).

Alacağına şahin, vereceğine karga (RS, 86).

Alçaktan güreşmek (MBY, 304).

"Mahaza Şam şu birkaç gün içinde **alıp veriyordu**." (MBY, 114).

"Herifçi oğlu vururken **Allah demiyormuş**…" (FA, 327).

"Süleyman **allem etti kalem etti, zihnime girdi**." (FA, 223).

"… evden duyulur… **Alt üst oluruz**…" (FA, 10).

“Ne korkuyorsun? **Arkanda yumurta küfesi yok a, dönüver**, derler, doğrudur.” (ŞM II, 190).

“**Araba altında kalır, laf atında kalmaz**!” (AS, 225).

“… iskemlesinde oturmuş, **arpacı kumrusu gibi düşünüyor**.” (ŞM II, 3).

“… nim hususilerin bir kısmını ekseriya sahib-i servet ve sahabet bir iki kişiye yahut **art kulaktan duymuş** olan eski müşterilerinden birkaçına, bazen de **bıçağım hakkına geçinen** bir bildiğine çıkarırlardı.” (FA, 367).

“Haniya **âşık dört tarafını duvar zannedermiş** sözü yok mu?” (ŞM IV, …). sonda “Âlemi tahrir geniştir. **At oynatabilmek** için lisan-ı müşterek-i medeni olan Fransızcayı da öğrenmeliymiş.” (ŞM I, 117).

“… içlerinde bir iki kıvırcık bey de bulunursa **ateş saçağa sarar**.” (ŞM I, 63).

“Bunlarla beraber **atının dizginleri ipten hafiyeler**.” (MBY, 360).

“Küçük beyler, **ayağınızı hem denk atın, hem de denk alın**!” (MBY 289).

Bunlardan başka bir falaka çeşidi daha vardı, o da küçüklerden dayağı hak edenlerin birikip bir yere ayrılması ve birer ayak falakaya yıkılıp bir sopa ile hepsine beraber vurulması şekliydi. Buna **ayak birliği** denirdi. (F, 112).

“**Ayasofya kubbesi kadar kamburunuz olaydı da o gece bizimle beraber bulunaydınız**!” (FA, 184).

“**Ayıp ölür, nayıp can çekişir de aldıran olmaz**…” (EZ, 48–49).

“Su-i istimal velvelesi **ayyuka çıktıktan** sonra…” (MBY, 324).

“Anladım, Nazım’a bir **azizlik yapacak**.” (MBY, 221).

“**Bahçeye kuzu araya muzi girmiş**.” (ŞM II, 98).

“… en bu iki kelimeye **bal mumu yapıştırdım**.” (FA, 20).

“Vaktiyle buralarda **balçığa yumruk sokmak** gibi idmanlara mahsus müessesat varmış.” (MŞE, 185).

“Bayrampaşa bahçıvanları: baklalarla, enginarlara don vurmasın diye kömürcülere rağmen havaların açılması için **baş açıp yaş dökmeye** (ŞM III, 65).

“Her tarafım sızlıyor… Zannedersiniz ki bu **baş değil bir çeki taşı**!” (FA, 176).

Savaştan “Kurtulanları da ahali **Baştan Kara** diye tayib ederek rezil ettiler.” (RHOT II, 699).

“O halde emin olmalıdır ki şirket kendilerinin vücudu ve serd ettikleri mütalaatı-ı gayrı-ı musibeyle emin bir mevkide **baştan kara edemez**.” (ŞM II, 122).

“… bir hart ile peynirli pidenin **belini bükenler**…” (FA, 96).

“… bu acz **belimizi kaldırmaya** başladığımız şu zamanlarda bile hala bizi terk etmiyor.” (TM, 8).

“**Ben önde kösemen, bunlar arkada kınalı kuzu**!” (MBY 89).

“Süveyşi geçmeden şapa oturdum sandım. Artık **ben Suriye illerinde Veysel Karani’ydim.**” (AS, 63).

“İki üç gün bir biri ardınca devam eden bu (uzaktan canım) panoramasına kafes altından görünen eller, kafes üstünden tecelli eden simalarla karışık latif bir de (pandomima) inzimam edince neşe hadd-i kemale erer gibi oldu. Arada eksik olan (bir söz) idi. İşte (**Ben sana hayran, sen cama tırman**!) diye analarımızdan kalma sözün mahiyet-i hakikiyesi tezahür etmişti.” (FA, 69).

“… attan iner, **beygire yelken açtırır, deveye hendek atlatır**!” (GA, 51).

“Bahusus **bıçak siliminden** bugüne devr-i zimmet edenlerin yanına bile varılmaz, hepsinin **sinirleri tutar**.” (ŞM II, 164).

Bıyık çeşitlerini, vasıflarına göre bıyıklara verilen isimleri saydıktan sonra bıyıkla ilgili bazı tabirleri de aktarır. “… **bıyıklanmak, bıyık terlemek, bıyığını ele almak, bıyık burmak, bıyık bükmek, bıyık altından gülmek, bıyık kesmek, yolmak, bıyığından tutmak** misüllü mana-i kesireye delalet eden envai mürekkibatı dahi zebanzeddir. (MM II, 151–152).

“Hatta bu galibiyet üzerine yeniçeri ocak ağalarının **bıyığını balta kesmez oldu**” (RHOT II, 661).

“Memleket dahilinde **bildiğini oynamak** için dirilere ruhsat yoktur.” (GA, 16).

“Şimdi bir kumpanya düzüp oynamak **bin bir kapının ipini çekmek** ile ancak müyesser olabiliyor.” (MBY, 61).

“Adam **bir araba dayak yedi de bana mı demedi**!” (MBY, 292).

“… zaten hep **bir mektep yetiştirmesi** oldukları için aralarında renkten başka bir tehalüf görülemezdi.” (MBY, 90).

“Hiç olmazsa şu mermer masa üzerine bir dirsek dokundurabilsem!.. Varsın **boynum Ali Dayı oynar gibi kıvrılsın dursun**!..” (FA, 209).

“**Bunların yanında, ben, şu, bu, kim oluyorduk? Adeta püf!**” (AS, 41).

Burnundan akıyor da yine içiyor" (ŞM IV, 19).

"**Cep gibi para yedim**…" (MBY, 292).
"… beş on günlük yiyecek paranızın kaybolmasının **ciğere geçtiği** gibi mi geçsin?" (GA, 80).
"Mazhar etme diyorum. Şimdi **cinlerim başıma üşecek** (ŞM III, 7).

"Yine dışarıya fırladım. İki üç **çarha ettikten** sonra tekrar girerek…" (ŞM III, 154).
"Bir gün öteki **çatmasını çatmış, karşısına dikilmiş**." (ŞM II, 129).
"Her yerde **çal çökelik** ile meşahir-i erbab-ı kaleme intisab ile müftehir görünenler…" (MŞE, 113).
"Topkapı tramvayı yolundan **çala kamçı** gidiyorduk." (FA, 119).
Çekirdekten yetişme (MBY, 349).
"**Çık çık eden nalçadır**
İş beceren akçadır" (EZ, 51).
"Gelen paranın yarısından fazlası **çingene borcuna** gidecekti." (AS, 101).
"… biz Reşid Paşa merhumdan sonra bir **çivi bile vuramadık.** Bilakis bize **çivi sürdüler**. Biz kendi müessesat-ı siyasiyetimizi **baltaladıkça** onlar da bize **balta astılar**." (GA, 52).
"Tabir mazur görülsün **çoluk çocuk maskarası** belki, bir kat daha rezil ve rüsva oldu!.." (FA, 268).

"Zira bacağınızın biri oradaki deliklerden birine girer, siz de onunla beraber: **Dad bir feryad iki** diye bağırırsınız!" (ŞM III, 133).
"Lisanımızda naehiller hakkında söylenen:
- Daha kapıdan girmesini bilmiyor!..
Tabiri ne kadar beliğ, ne kadar manidardır!.." (GA, 11).
"**Dahleden dinimize bari Müslüman olsa**." (AS, 79).
"…başı sıkılmış tanıdıklarına **dal kese ikraz eder**…" (GA, 54).
"**Dal kese paraları verdi**." (FA, 60).
"Zarif, o adamın dolandırıcı olduğunu bildiği halde **damına düşmüştür**." (MM II, 307).

“Yine Fransa, Rusya **Dıral Dede’nin düdüğü gibi kalırlar**…” (EZ, 52).

“**Dıral dedenin düdüğü gibi beş parasız kaldım**.” (AS, 47).

“… polisin vürudunu hissetmeleri üzerine **dikiş tutturamayarak** oradan **ipi çözdükleri** daima **tası, tarağı toplu** gezen serserilerden bir tarafından bildiriliyor.” (ŞM III, 80).

“Halbuki biz **dilimizi** çıkarmış değil, hatta her gün **ekmekçi küreği kadar uzatmaktayız**!..” (GA, 201).

“**Diliniz varmaz, eliniz ermez**.” (ŞM IV, 141).

“**Dillere destan olmak**, iyi kötü bir şöhret-i şayia kazanmak tefhim eder.” (MBY, 248).

Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmak (MBY, 371).

“… **dirsek çürütmüş, nefes tüketmiş**…” (MBY, 189).

“**Doğru söyleyenin dilini keserlermiş**.” (RS, 91).

“**Doğru söyleyeni kırk köyden kovarlarmış**.” (RS, 91).

“… biz de **dolaba geldik**!” (GA, 115).

“ Kadının biri bakıp da az sırıttı mı, **dudakları kulağına varıyordu**..” (FA, 10).

“**Düştü külahı göründü keli**!” (EZ, 49).

“Çünkü müteveffa Ada vapuruna binmekte **ecnebi külahı giymiş kadar görünmez sırrına mazhar olmuştu**.” (MŞE, 140).

“Eski bir tabir-i maruf olduğu üzere **efradını cami, ağyarını mani**!” (FA, 370).

“**Ehyaya devr, emvata car**” (FA, 346).

“Artık **ekşiye, tatlıya karışmaya** başlamıştım, yani gazete muharriri olmuştum.” (FA, 245).

“Bu kaide haricinde hareket eylemek, yani bir **el edinmemek** tecrübe hilafı veya fıkdanı addolunurdu. (FA, 362).

Ahmed Rasim’e kızan bir kadın ona “**Elalem maskarası kılıklı** der.” (GA, 134).

“**El bu!.. İğnenin deliğinden dünyayı seyreder**!..” (FA, 275).

“… zabıtadan **el buldukları** için serbest gezerler…” (MBY, 327).

“… eski yeni ne kadar edebiyat varsa cümlesine **el ense etti**.” (MBY, 278).

“Bir kere de bu maddeye **el vurun** ey cemiyet-i akvam…” (GA, 92).

"… ne kabadayı Arif Bey'den, ne de kendine güvenir **eli ayağı tutar takımından** korkarım." (MBY, 348).

"Elifini, hemen hemen mertek zannedecek kadar o derslerde cahiliz…" (MBY, 217).

"Alufte meselelerinde **elini herkesin eli üstünde bulundurmak** azmindedir." (MBY, 305).

"Ben ona **enayi boğmayı** gösteririm!" (FA, 244).

"Ne yapalım, kaderde böyle bir **enayiliğe tutulmak** da var imiş." (MBY, 387).

"Fakat **eski kurt kapana gelir mi** hiç?" (GA, 37).

"Kadın ama… **Eteğinin ucunu göremezsin**…" (FA, 8).

"… elbette yine bir ziyafete gelir, bir **faka uğrar**, yine ona bir **değirmen çevirtiriz**, gerçi **ununu elemiş, eleğini asmıştır**." (ŞM IV, 43).

"Devr-i Hamidi'de **felekten bir gün kapmak veya papaz uçurtmak** dediğimiz nadir fırsatlar sevkiyle hususi, biz bize oynanan orta oyunlarında…" (MBY, 97).

"Evde en ziyade mahrum-ı esrar addettiği büyük kayınvalideye **fıs geçmiş**…" (FA, 305).

"Vapura girdi. Girdi ama o vaktin ıstılahınca!

— **Fink atarak**, girdi." (FA, 33).

"… çorbacıya ekseriye **fit veriyordu**." (ŞM I, 181).

"Bakkal **fitili almış**, zimem defteri koltuğunda beni arıyor." (ŞM III, 117).

"Onun da **foyası meydana çıktı**." (MBY, 4).

"… el vurmaları ile hengameler kopar, pere iner inmez ıslıklar, ayaklarla tepinmeler, baston patırtıları, nerede öğrendiği anlaşılamayıp bir daha manasına olan (Bis) biz, biz sedaları yükselirdi. Bu türlü arbede amizane alkışların adı furi idi. **Furi yapmak, furi koparmak, bir furidir gitmek** ıstılah olmuştu." (MBY, 52).

"… **geldi kafiye gitti safiye**…" (RS, 293).

"**Gınayı tabiine top attıracak derecede sahi idi**." (MŞE, 156).

İmkânsız olanı yapmakta ısrar eden biri için "**Girin efendinin koluna, çekin yularını Topbaşı'na**" tabiri kullanılırdı." (GA, 242).

"- Böyle âlemleri görmeli, fakat içlerine dalmamalı. **Gör geç demişler, sür git dememişler**!" (FA, 137).

"Bu sözler arasında **göz kuyruğumla gördüm**." (FA, 122).

"Kabadayılıklar, **göz yıldırmalar, şerrine ninni okutmaklıklar** hep bu serseri ruhluktan fışkırmadır." (MBY, 352).

Göze kestirmek (MBY, 304).

"Sansür oldu mu her taraftan bir mevzu **gözüme fırlıyor**." (GA, 156).

"**Ha Ali Veli, ha Veli Ali**." (MBY, 262).

"**Ha! Göreyim seni deyin**." (ŞM I, 62).

"… diğer bir yola çıktım. Kadınla **hapa hap gelmeyelim** mi?" (GA, 163).

"**Haydi derviş Mahmut, baklayı ağzından çıkar**!" (FA, 256).

"Bazen **hayırsız almaz** denilen eğri büğrülerle yerli, toparlak kavunların öyle nefis, lezizleri bulunur ki insan yemekle bıkmaz." (MM I, 309).

"**Hem yürüyor, hem pireyi sektirmiyor**." (ŞM IV, 20).

"**Hepsi bir yola çıkar**!" (GA, 88).

"**Herifin gözleri velfecri okuyor**!" (FA, 363).

Her çebad abad (GA, 92).

Yürümeyip inat eden eşeğe adamın biri tekme atınca eşek de bir tekme atar ve adam bir tarafa eşek bir taraf eşeğin üstündeki tuğlalar her tarafa saçılır bunu anlattıktan sonra yazar "Anladım ki **her eşeğin kuyruğuna dokunulmayacak**" der (ŞM III, 119).

"… çağanoza demişler ki:

— Niye yan yan gidiyorsun?

— **Herkesin bir hesabı var demiş**." (ŞM II, 37).

"**Hımhımla burunsuz, birbirinden uğursuz**!" (AS, 61).

"**Hırs-ı beşer habbeyi kubbe etmeyince sükûn bulamaz**." (EZ, 160).

"Çünkü üç saksı karanfil ile alemin seyr ü gülistanını **hiçe saymak**, hele züğürtlük zamanlarında elde edilir sefalardan değil!.. (GA, 131).

"**Horoz sesi işitmemiş** ne kadar kelimat-ı Arabiyye varsa yoklayıp icabında **sırt sırta dizmeli**." (MŞE, 59).

“Buyurun sizi Zaptiye Nazırı Bey istiyor dedi. Bende de **hoşafın yağları kesildi**.” (AS, 30).

“Fakat **ıslanmışın yağmurdan provası olmaz**, derler.” (MM II, 175).

“Tabir-i amiyanece ben onun **ifadesini ertesi günü veya akşamı alacaktım**” (FA, 22).

“Herif **iki ateş içinde, elleri böğründe kaldı**!” (ŞM IV, 112).

“… **iki cami arasında kalmış bi namaza dönmüştür**.” (MBY, 165).

“Anlaşılıyor ki **iki feryat arasında sağır gibi olduk**.” (MBY, 132).

“… elinde Servet veya Malumat nüshalı bir adam gördüm mü **ipi çözüyorum**, çünkü insan yüzüne karşı methedilmesini istemiyor.” (ŞM IV, 19).

“… üç sene mukaddem suhuletle bitecek **işi suya sardırıp** külli meşakkatlere bais oldukları muhtac-ı beyan değil…” (RHOT II, 962).

“Eyvah! Herif, **iki kolunu Gelibolu destisi gibi beline koymuş, hain öküz boyunduruğuna bakar gibi bakıyor**!..” (RS, 74).

“Cezayı nakdi vermeden **imanımız gevredi** diye söylenirler.” (ŞM I, 95).

“Sonra **inerim beynine yumruğu**.” (ŞM III, 50).

“Çocukluğumda söylüyorlardı:

— Bereket versin, **insana musibet birbiri ardınca gelir de tükenir**!” (GA, 116).

“**insana bela gelirse sırt sırta gelir** derler.” (ŞM II, 12).

“Onu da bulayaydım **ip ip Allah kalıyordum**!” (MBY, 243).

“Mukadderat-ı milliyenin **ip üzerinde oynadığı** şu zamanda biz de aynı vaziyet-i maznuniyette bulunuyoruz demektir.” (GA, 149).

“… af dolayısıyla yakasını kurtarmış olanlarına **ipten, kazıktan kurtulmuş** tabiri alem olmuştur!” (MBY, 291).

“Fakat bazılarına da **ip kaçkını, ip sürüyen** derler ki asılmaya layık demektir.” (MBY, 291).

“Saat yarım der demez **ipi kırdık**…” (FA, 240).

“Hayati bile **İsveç horozu gibi üzerime kabarıyor**.” (ŞM III, 117).

“En nihayet **iş amana bindi**.” (ŞM III, 161).

“**İşte karpuz, işte kabuğu, işte deniz hamamları**!” (ŞM I, 10).

"**İt dişi, domuz derisi**! Aldırma!" (MBY, 243).

"Bulgarların Bükreş'te **kabasını aldılar** İtalya **ayak sürçtü**. Yakındır İngiltere **istoper eder**!" (EZ, 52).

"Bendeki de **kafa değil ki Ahmed'in öküzü**!..." (ŞM II, 101).

"… meyhane, gazino, koltuk, her neresi ise orada bir iki yetmezse **kafayı tutuncaya**, bu da kafi gelmezse **orsa boca oluncaya** kadar çakmak…" (GA, 206).

"… **kahve dövücüsünün hınk diyeni**…" (ŞM II, 75).

"**Kalmadı halkımızın Hint horozundan farkı**" (GA, 118).

"Buyurun. **Kan başımda! Uyku beynime vurmuş**!" (ŞM III, 7).

"… velhasıl **kanımıza ekmek doğramak** kastında bulunan…" (EZ, 182).

Türkler kapı kelimesinde daima kutsallık aramışlardır. Cömert ve eli açık kimseler için "**kapısı açık**", halvet ve mahremiyeti anlatmak için ise "**kapılar sır olsun**", sadakat ve şiddetli irtibatı anlatmak için "**kapısında can vereyim**", lütuf ve inayet için başvurulacak tek makamın Allah olduğunu belirtmek için "**ben kulun kapından gayrı nereye varayım**", zamanın başa kakmasını iman lisanına uygun görmediğini "**kapı kapı Allah kapısı**" ifadesi kullanılırdı (GA, 11–12).

"Yeniçeri börkleri, beyaz çuhadan veya keçeden imal olunup alt tarafı şerit şeklinde sırma ile işlenir ve ön tarafına sarı takkeden bir kaşıklık ilave olunurdu. **Kaşık yoldaşlığı**nın yeniçeriler indinde büyük ehemmiyeti olduğu cihetle bu kaşıklığa birer kaşık sokarlardı. (RHOT I, 235).

"Amerikalılar bu yolda **kaşkarika ederek** ve Amerika Amerikalılarındır diyerek Küba'yı kendilerine kalble istedikleri gibi ekip biçmek istemişler. (ŞM III, 140–141).

"… bir sevdazedenin hamule-i ızdırap ve muhabbetini **kavança etmekteyken yakayı dest-i pulad-ı rakibe vererek**…" (ŞM II, 97).

"Lakin **kavuğumuzu önümüze alıp iyice düşünmeye** de muhtacız." (MBY, 9).

"Kaz kaz ile baz baz ile

Kör tavuk kör horoz ile

Diye gayetle şümullü bir deyim vardır. ama Anadolu'nun diyor ama her yerde söylendiğini belirtiyor şümullü ve her yerde söylenen bir deyimi diyor. (EZ, 49).

"Fakat **kazın ayağı öyle değil**!" (FA, 298).

Kötü kadınları kastederek "bunlara **kendi gelen** derler" der yazarın arkadaşı (FA, 95).

"Galiba bir gün pek ziyade **kendimi aldırmışım** ki yolda gidip dururken, hafif bir elin enseme nevazşikerane teması üzerine birden bire döndüm." (GA, 162).

"… prensip yanlışlıklarına **kulak verme**…" (MBY, 3).

Bütün öğrencilerin mektebe ilk geldiği günkü kıyafeti bohça içinde üstünde ismi yazılı olarak bir depoda saklanır ve mektepten atılınca mektebin verdiği kıyafet alınır, eski kıyafetleri giydirilerek gönderilirdi. Buna **"keçe külah olmak"** denirdi (F, 140–141).

"… aleyhine bir harb- iktisadi açarak emval ve emtisaını **keçe külah ettik**." (MBY, 8).

"Bu iki gözcü **kıldan nem kapan** takımından ise iş daima müşküle sapar." (FA, 362).

"**Kırk yıl günahkâr, bir güne tövbekâr**" (FA, 372).

"… sevdiği **kızıl divane olup** ayağına gele…" (ŞM II, 88).

"Günün birinde bir **kızılca kıyamet koptu**." (MBY, 324).

"… kendisine biraz **koltuk verdiğim** için, cevabımı beğenmişti." (GA, 211).

"Al efendi al! Sonudur tabiriyle beni **koltukladı** ama ben o **koltuğa gelemedim**." (ŞM I, 156).

"… sırtına bizim **komşu çatlatan** dediğimiz bin bir pareli bir hırka giymiş…" (RHOT II, 611).

"Hele toplama usulü konulduktan sonra ona eklenen yakma canavarlığı bütün bütün **köküne darı ekti**." (RS, 123).

"… bizim Ali Efendi'nin oğlu **kör sarhoş**…" (FA, 103).

"Kim kime?.. Herkes bizi yukarıda **kudümlerine muntazır** biliyorlar…" (FA, 232).

"… müsvedde üzgünleriyle **Kuh-i Kaf'a dönsün**…" (MBY, 4).

"Bu söze **kulak tutmayın**. Elbette adaya (düşman) bir iyi kılıç çalmayınca olmaz." (RHOT II, 975).

"Bende **kulaklar kirişte** değil mi ya!... Birden bire okuyuşun benimsedim…" (MŞE, 28).

“**Kurbağanın gözüne aşık olmuş** derler a… orta oyununda da bu sahteci zenneye sahici kadın nazarıyla bakarak tutulmuş birkaç budala çıkmış olduğunu işitirdim.” (MBY, 85).

“Fındıksuyu’nda **kurdunu kırar**…” (ŞM III, 157).

“Bu İngiliz hiçbir zaman hain-i vatan gibi bir **kuyruk takılıp** ne bir hapishane köşesine atılır.” (MBY, 218).

“Mesela biz bedayet-i Meşrutiyetten beri az mı **külaha geldik**! Bize az mı **külah oynadılar**!” (EZ, 47).

“Konyeviler **külah oynatıyor**.” (MBY, 231).

“Mevlevi’dir sevdiğim her dem **külah eyler** bana.”(MBY, 231).

“Veyahut bu muhaccim kuvvetler haricinde duran İngiltere **külahı kapacaktır**.” (EZ, 47–48).

“Bosna Hersek’in Avusturya tarafından ilhakı bize **külahları değiştirtti**.” (MBY, 8).

“… mahud Berlin kongresinin inikadı vukua gelmiş ve o zaman **ortada külah oynatan** Bismark’ın nüfuz-ı siyasiyesine serfüru ettiği halde kendisi de bir **külah kapmak** emeliyle daima onun politikasını güderek neticede işgal bahanesiyle Bosna Hersek’e **kapağı atmıştı**.” (MBY, 8).

“Dört beş tuhafçı yadigarı koca millete **külah giydirmişti**.” (EZ, 25–26).

“Bunun üzerine hiç gitmez olur muyum?

— Desen a... **Külahımı bile atarım**! (FA, 251).

“**Lakırdı kıtlığında asmalar budayım**.” (ŞM II, 121).

“Çünkü hiç **lamı cimi yok**.” (MBY, 362).

“Biz de bile **lodosun gözü yaşlıdır** derler” (MM II, 107).

“**Nerede olsam bir dede, bir dümbelek eksik değil**!” (GA, 126).

“… anlar anlamaz **makaraları salıverdim**…” (MBY, 195).

“Ne bulur isem **mal bulmuş mağribi gibi sevinerek** neşr ederim.” (MBY, 154).

“… rakkaslar pek çok kimseyi **malını yiyip hasır üstünde bırakmışlardır**.” (MBY, 69).

"Hatta **mart içeri, pire dışarı** diye kışın her tarafa biriken tozları tevlid edeceği pireleri vaktinden evvel mahvetmek için halıları kilimleri çırptırmak yıkatmak merakı uyanır." (MM II, 100).

"**Maskaralık topukta yüzüyor**." (ŞM III, 74).

Mektep, medrese görmemiş, usta yumruğu yememişken bu kadar afacan neuzübillah diplomalı, doktoralı olacak olursa ne bela olmaz!.." (AS, 142).

"Mevla'm ikisini de bir yastıkta eskitsin" (ŞM II, 26).

"Düşmana üç koldan hücum edip ortadan kaldıralım sözleri **meydan aldı**." (RHOT II, 978).

"… biri Naci merhuma taarruz ederek **mezar taşlamak kabilinden bir cürette bulunmuş**." (ŞM II, 204).

"… bir iki defa sol ayağını sağ ayağı üzerine koyup çekerek baldırlara tesadüf eden bir yerdeki kaşıntıyı şu türlü bir hareketle geçiştirme yok mu **milyon değer** (ŞM III, 4).

"**O ne turşu, bu ne perhiz**!" (MBY, 303).

"**Oldu olacak, kırıldı nacak**!.." (AS, 123).

"Meşhur meseldir **önce refik sonra tarik**!" (EZ, 51).

Bazı tabirler söyleyene ve muhataba göre kaba veya hafif olmaktadır. **Ördek gibi sudan çıkmaz** ayrı **manda gibi suya yayıldı** başkadır. **Çam devirdi** tabirinin anlamı başka **tel kırdı** tabirinin nazik manası başkadır (ŞM III, 54).

"Pabuççu bu! İnsanın sadece pabucunu değil kendisini bile **ters yüzüne döndürür**. Herifler **gürültüye pabuç kaldırmazlar**. **Ağaca çıksalar pabuçları yerde kalmaz.** Bir kere onlar **al abdestini ver pabucumu** demesini öğrenmişler… Bunlar çıkalı eski, terbiyeli odabaşların, hademenin, kapı uşaklarının **pabuçları dama atıldı**. **Pabucu büyüğün bedduası bile onlara kar etmez**. Mübareklerdeki dil, **dil değil pabuç**! (ŞM II, 114–115).

"… orada **pabucu eline verilen** zat meğer aşıkmış." (ŞM II, 123).

"**Para isteme bende buz gibi soğurum senden** derler a. Meğer doğruymuş." (ŞM IV, 115).

“Hükümetin intihabata **parmak sokmasını** men edin.” (MBY, 22).

“… halk arasında kemal-i maharete delalet eden tabiraddan olduğu üzere **parmaklarına lanet indirmişleri** var idi.” (MBY, 135).

“Çünkü ertesi sabah mesele **pasaparola olacak**…” (FA, 326).

“Ben onun **payını vereyim** de o da görsün.” (MBY, 212).

“Fakat nedense benden **perisi hazzetmiyor**.” (ŞM IV, 42).

“- Bakkal pirinç kaça?

İçeriden:

— On bire

— On bire mi? Öyle ise **pilava da maşallah**! (EZ, 27).

“… bir hazineye malik ve **pöh pöh, peh peh budalası**…” (MBY, 269).

“Daha küçük iken evde, komşuda hep yan yan bakarlar, hem de söylerlerdi:

— **Ramazanda oruç tutmayanı, bayramda tekne altına koyacaklarmış**!” (RS, 291).

“…bizi **rezil ve rüsva ettikten** sonra hitama ererdi.” (GA, 104).

“**Rezalet dizde yüzüyordu**” (FA, 184).

“… **riya ile koltukta büyümüş** değil” (GA, 59).

“Herifin yüz kuruş alacağı var, **sabah akşam kapının tokmağını elden bırakmaz**.” (MM I, 263).

“… pek **saf değilsem de ayarlı kurnaz da olmadığımı** bilerek kışkırtmaz…” (ŞM II, 103).

“… Rus siyaset-i cihangiranesinin kendi aleyhine **sağdan geri ettiğine** şahit bulunmak mürüvvetini idrak etmiş.” (EZ, 183).

“Allah-ı alem bunlar **sağlam ayakkabı değiller**…” (FA, 235).

“**Saka tebeşiri gibi çift yazar** derler. Sahihtir.” (ŞM I, 192).

“Paşa, **sakalını Murad Paşa taraftarlarının eline verdiğinden** bütün bütün şaşırarak Girit serdarı Hüseyin Paşa sadrazam oldu.” (RHOT II, 691).

“Daha hiçbirisinin keyfi gelmemiş: hepsi de **salla baş**, ağızları oynar oynar, sesleri yüksek…” (MBY, 400).

“Bu rol sırf Kavuklu’yu huylandırıp ona **saraka etmek** için muteber idi.” (MBY, 85).

“Bizde **sazına bülbül kondurmuş** diye yad edilen esatize-i musikiden kimse göremedik ama sazının yanına celb edeni gördük. Müteveffa Kemençeci Vasil, ehibbadan birinin Bağlarbaşı’ndaki köşkünde çalarken bu mürg-i neva-aşinanın üç dört adım ötede büyümüş arpaların sakları üzerinde uçuştuğunu seyrettik. O çaldı bu çırpındı idi. (MM I, 92).

“Biz karı, erkek **sebilhane bardağı gibi koğuşun duvarı kenarına dizildik,** ayakta duruyorduk.” (AS, 123).

“**Sebzevatçı beygiri gibi yürürken uyuyacağım**!” (MBY, 245).

“Fakat eski zaman adamı. Dinç! **Senin benim gibi on delikanlıyı satın alır**.” (ŞM II, 16).

“… İstanbul’da icra ettiği tetkikatta, **ser verilir, sır verilmez** fehvasına uğradığını hissedince …” (MBY, 56).

“Ben artık sabırdan yana **sıfırı tükettim**.” (ŞM III, 119).

“**Sırıklamak** tabirinin omuza vurup çalmak manasına geldiğini anlayan Eminönü hamalları lügat sahiplerine bir beyanname göndererek kendilerinin bu manadan ıskat edilmesini talep etmişlerdir.” (ŞM III, 190).

“Kemal-i tevazu ile bir **sigara daha tellendirdim**…” (ŞM I, 86).

“… **sokaklarda sürtmekle nasır bağlatan kadınlığı** sevmemeye…” (MBY, 358).

“Alelacele giyindim**, sokağa kapağı dar attım**.” (ŞM III, 156).

“Eski Türkler: **Sözle pilav pişse deniz kadar yağ benden** derlerdi.” (RS, 229).

“… **sürt Allah kerimdir**…” (MBY, 240–241).

“… deyince dededе **şafak atar**.” (GA, 92).

Ahmed Rasim tramvayda karşılaştığı bir kadınla bakışmasını anlatınca arkadaşı bu durum için:

- Şahın atı sana bakmış!... der (FA, 61). Bir kadınla görüşmeyip sadece bakıştığını ifade etmek için kullanılırdı (FA, 66).

“Bu mu? 4 franga, istersen bir tane de ben vereyim, der demez **şapa oturur**.” (MM II, 300).

Lügatte **şemsiye şemsiyeye gelmek** mücadele-i nisvana ıtlak olunmaktadır. Yeni lügat bu terkibi genelleştirip erkeklerin de şemsiye şemsiyeye gelebileceğini ortaya koyar. Şemsiye şemsiyeye gelmek Şirket-i Hayriye vapurlarında (erkek hakkında) yeni şemsiyesi bulunan bir zatın yanına oturulup eski şemsiyeyi de ötekinin yanına koymak ve çıkış zamanı işi yanlışlığa getirerek yeni şemsiyeyi ele alıp savuşmak demektir (ŞM I, 184).

"**Şeref-ül mekan bilmekin**" (GA, 87).

"**Tabanları kaldırdık**…" (FA, 243).

"Buraya kadar **taban tepiyoruz**" (ŞM I, 193).

"… **terazinin dili bizimle eğlenir gibi taraf-ı hasma alabanda eder**…" (GA, 132).

"Mert siyasi odur ki **tırısını bozmaz**." (GA, 52).

"Ennihayet Fıtnat **tırnağını taktı**." (FA, 386).

"Aman kalkma! **Tu desen donuyor**" (ŞM I, 166).

"… **tüyü bile kımıldamaz**…" (GA, 14).

"Sormazlar ama sana da **us baş bahası olsun**…" (AS, 38).

"**Uygunsuz ölmüş, kıçı sakız çiğnemiş** derlerse işte bu!" (AS, 129).

"Pek şüpheli bir delil ile nasılsa **vacipten ziyade farza maruz**!" (GA, 45).

"… zeytinler, sucuklar, turşular, köfteler… Kısaca **var evi, kerem evi**!." (AS, 67).

"… **vur abalıya**…" (GA, 149).

— Evet… Evet… Kibar, vezir ailelerindendirler!.. Allah için… **Yakıştı kel başa çemşir tarak!.**." (FA, 258).

"Hatırda kaldığına göre **yalnız nargile içilmez, Karaköy Köprüsü geçilmezdi**!" (EZ, 7).

"… ben **yalın kıçın Tercüman-ı Hakikat'a yanaştım**." (MBY, 373).

"Fakat ben tesadüf ettikçe **yan çizer, şerrine ninni derdim**!" (FA, 293).

"Eğer sen de bir ikinci mecidiye vurmak amacında isen **yaya kaldın tatar ağası**!" (AS, 46).

"Yoksa yine işlerimiz: **Yel üfürdü, su getirdi**, olur, kalır." (CM, 18).

“Evvelki akşam **yel yeperek yelken kürek** son vapura yetişmek üzere son itsimle tabana kuvvet köprüye savlet eden çantalı birinin…” (ŞM II, 59).

“- Zorba mısın. Zorbalık mı etmek istiyorsun? Gibi sözlere eşit olarak vaktiyle söylenen:

—**Yeniçeri misin** be! Deyimi konuşmalarımız arasından kalktıysa da:

— **Balta asmak, balta asıyor, balta asmış** sözleri henüz konuşmalarımız arasında kullanılmaktadır (RS, 273–274).

“… **yetmiş tastan, feleğin çemberinden geçmiş** şehir oğlanları bir araya gelirler…” (MBY, 68).

“Hem **yok sakaldan ak sakala gelmek üzere bulunduğu şu yaşta** bile korkuyordu.” (RS, 173).

“Ertesi günü **yola düzüldüm**.” (MBY, 106–107).

“**Yola getirdik**. Galiba bu kız anasıyla **tanışık dönüşük**…” (FA, 382).

Bir yerin kalabalık olduğunu ifade etmek için “… bu oda böyle **yükünü almıştı**.” (FA, 143).

“Zira mangal bile yakılmadığı için **zemherir zürefası gibi tiril tiril titriyorum**.” (ŞM I, 43).

3.1.1.6.3. Diğer Kalıp İfadeler

“İşin içinde biraz da yaşamalı. **Adam sen de**! Senede bin lira yesem otuz yılda biter.” (MM I, 261)

“**Aman.. Allah!.. Evladın mı var, derdin var**…” Bu söz söylenirken aynı zamanda entarinin yakasının da silkelendiği görülmektedir (FA, 51).

Âmin (MBY, 7).

“Artık hiç durma ver kendini uykuya. Mışıl mışıldan fosur fosura, fosur fosurdan horul horula kadar çek dur. **Anam uyku**!” (ŞM III, 4).

Azizim (MBY, 5)

“Ben **baba otlakçı**!” (FA, 82).

Birisini takdir ettiğini ifade etmek için "**bravo**" (MBY, 3)

"**Ben bittim**… **Eyvah**!.. **Ölsem daha iyiydi**…" (FA, 28).

"- Ha şöyle!.. Sözümü dinlersen **berhudar olursun**!" (FA, 41).

"**Bir parça lokma, tumba yatak**!" (FA, 83).

"- Remziye Hanım için **bugünlük, yarınlık** diyorlar…"

" … Bu ne **yüz karası**!" (FA, 8).

"**Cenab-ı Hak taksiratını afftsin**…"(FA, 388).

"Haydi **çek arabanı**!" (MBY, 331).

"… validenin **elini öpmüş, hayır duasını almış**…" (FA, 76).

Emsali misillü (MBY, 32).

"**Fesüphanallah! La havle ve la kuvvete illa billah! Söz anlayan beriye gelsin**." (ŞM II, 94).

"Ey **fisebilillah** çalışkan insan." (MBY, 5).

Fora (MBY, 3)

"… çok çok selam gönderdiler…

- Gönderen, getiren sağ olsunlar!..." (FA, 274).

"… basmaya başlayacak da yangın sönecek! **Ha babam ha**!" (ŞM II, 133).

"… beş mecidiye verdi. **Hak berekat dedik, cebe indirdik**." (FA, 381).

"**Hamdolsun**, ben tamamladım!" (FA, 33).

"**- Hasbünallah, sen bilirsin yarabbi**!..." (FA, 7).

"… Kadın ne yapsın? **Küllü dahilün yenfa** diyerek alır." (ŞM IV, 36).

Kalabalık olduğunu ifade etmek için **mahşerallah** sözü kullanılır (FA, 248).

Maşallah (MBY, 7)

"Maazallah" (FA, 16)

"**Neuzubillah… Tövbe, Estağfirullah**?.." (FA, 17).

Ahmed Rasim çok zevkli bir ortamı ifade etmek için "**Oh Keka**" diyerek ifade eder (FA, 97).

"- A… a! **Pis murdara bak**! (FA, 77).

"Hamama giden kişiye "**sıhhatler olsun**" denir (FA, 81).
"- … Duba delinmiş diyorlar.
— **Sizler baki**. Bu her gün olağan şey." (ŞM III, 58).

Bir şey kaybedildiğinde **şeytan aldı götürdü, çalamadan getirdi** diye söylenerek aranırdı (ŞM I, 20).

Hayvan öldüğü zaman "**Toprağı bol olsun**" deniyor (ŞM II, 28).

"**Uç Baba Torik**" (MBY, 6).

"**- Vallah sahih**!...
- Aferin benim oğluma!.." (FA, 38).
"**Vay canına yandığım**." (ŞM III, 188).
Vay canına yandığım herif, o ne bağırma be!" (ŞM III, 5).
Vesselam (MBY, 55).

"**Yahu!. Batmadığımıza bin şükür**…" (FA, 11).
"Bir eve varsam. **Yatakellezi**" (AS, 175).

3.1.1.6.4. Kadınlarımızın Istılahları

Ahmed Rasim mahalle kadınlığının umumi yerlere kadar getirilmesine; yani kadınların mahallede sergiledikleri hoş olmayan davranış ve sözleri toplum içinde de sergilemesine karşıdır (EZ, 19). Ahmed Rasim eski İstanbul kadınlarının kullandıkları kelimelerle, deyimlerle ilgili bilgiler vermiştir. Kadınlarımızın dedikleri gibi diyerek eski İstanbul kadınlarının kelimelerini, deyimlerini aktarmıştır.

"… iyice mülahaza edilmeden izdivaca girişmemelidir tarzında verilen nasihatler, **aile gailedir, ev devdir** yolunda kadınlarımızın bile ağzında deveran eden sözler…" (M, 87).

"Kadınlarımız:

— **Allah birine musibet verecekse evvela aklını alırmış.**

derler." (GA, 139).

"Hakikat, alışkanlık kadar kuvvetli bir sebep bulunamaz. Kadınlarımızın: **Allah kimseyi gördüğünden yâd etmesin** dedikleri de ancak bunun bir açıklamasıdır." (RS, 109).

"Çehresi kadınların **ay parçası** dedikleri surette …" (M, 74).

"Kadınlarımız: '**Bir hap, bir su**!' derler." (EZ 161).

Kafuri gerdan için kadınlarımız **bir karış** demektedir (FA, 165).

"Eski kadınlarımız:

— Bir kere eteklerimi toplarsam on kişinin beceremediği işi yapar, ederim derlerdi." (MBY, 263).

"Sırrı sabahlara kadar horul horul uyuduğu halde ben annemin **cimbe küka** dediği gibi ayaktayım." (GA, 90).

"Şive-i lisanda bazen o derecede garip tabirata tesadüf olunur ki vehleten vech-i terkibi anlaşılamaz. Mesela zayıf, kara kuru, ufak tefek, arada sırada burnunu çeker, biraz çipilce, çocuklara kadınlar durup durup da "**çöpten minare**" gibi bir isim veriverirler. Uysun uymasın. Bunların bir sembolüdür. Anlaşılmaz, halledilmez bir muammasıdır, bir nükte-i hafiyesidir. İstiareler, mecazlar, hakikatler, teşbihler, kinayelerle meşhundur. Hareket-i edebiyeden nişan veren ve hayata doğru yürürken ele geçirilen bir ganimet-i şiriyedir. Fındıkkabuğu gözlü, kumral bakışlı, tunç perçemli, derya nasiyeli, ceviz içi renkli bir nevzatın büyüyüp güdük kaldığını ima eder bir terkib-i cediddir." (ŞM III, 7–8).

"Fakat kadınca bir söz vardır… **dağ dağ üstüne olur, ev ev üstüne olmaz**!.." (FA, 291).

"Kadınlarımız bile söylerler: **Doğurmak hüner değil, bakıp büyütmek hüner**!" (AS, 160).

"Bunlardan maada kadınlarımızın **eli bereketsiz** dedikleri aşçılar ekserdir." (H, 88).

"Yazın düğünlerde hatta kışın bile çok sıcak hamamlarda vukua gelen bayılmalar sıcak vurmasındandır. Kadınlarımız buna **hamam vurdu** derler. Hatta evlerde ekseriya kışın:

— Aşağı odada oturulmuyor, **başa vuruyor**, dedikleri de budur. (MM II, 295).

"O zamanlarda bazıların horozdan kaçan diye eğlendikleri kadınlar tarafından **hoppa, züppe, delişmen, deli, şımarık, eli işte gözü oynaşta, sokak süpürgesi, salkım saçak, uğramış, erkek gibi, gönlüne mecbur, gül geç, kızmış, atlı asis, pencere güzeli, düttürü Leyla, şırfıntı, fingirnoz** ilh." Bu şekilde kötü kadınlara lakaplar takarlardı (FA, 390–391).

"Nuri Şeyda rahmetli, kadınlarımızın dedikleri gibi: **horozu başına koymuş, evden fırlamış**, temiz yüzü, temiz kıyafetiyle köşeye geçmiş…" (AS, 38).

"Kadınlarımız **insan evinin hem efendisi hem de hizmetkârıdır** derler gördünüz mü ne kadar doğru imiş!" (H, 94–95).

"… yüzleri kadınların **irin** dedikleri kara-sarı, omuzları aşağılı yukarılı…" (AS, 150).

"Zavallı Paşa, kadınların **kara-sarı** dedikleri bir renk bağlamıştı." (AS, 83).

"Böyle bir kadın ya hanesinde müstakildir, yani kadınlarımızın dedikleri gibi **karışanı görüşeni yoktur**, muhiti de kendisine uygundur." (FA, 361).

"Bu çocuk ıstılah-ı zenanda '**karışık', 'peri tutmuş'** veya **'havaleye uğramış'** diye maruf olan ve aslen Lakita'ya pek ziyade müşabih idiyse de tekne kazıntısı olduğu için çirkin de olsa sevilecek…" (MŞE, 146).

Kadınlarımızın "**kol demirinden aş örtüyü, yeldirmeyi**" dedikleri tarzda giyinmek (FA, 261).

"Gerçi kıskançlık hala o kıskançlık idiyse de pek ağır bir surette, kadınlarımızın **kondurma** dedikleri adımlarla gelmekteydi" (FA, 339–340).

"Çocuk terbiyesinde uzman geçinen analarımız böyle derlerdi: **Küçüğün yemişini, büyüğün parasını kes!.. İkisi de uslanır…** (RS, 234).

"Kadınların **lime lime** dedikleri tarzda cep ağızları yırtık, yakası kalkık, kolları uzun, üzgün bir ceket." (EZ, 186).

"… oynar omuz veya salla baş yahut raksan ve hıraman boylardan ziyade kadınlarımızın **ortalık kıskandıran** dedikleri mevzun kametlerden hazzederdi (FA, 270).

"… dudakları kadınların **pay, karşılık verici** dedikleri biçimde ince…" (AS, 161).

"… siyah, kadınların **samur** dedikleri kaşlı, iri cazibedar…" (M, 27).

"... eski kadınlarımızın dedikleri **sel ağzı yuva tutmaz** meselinin hükmü zahir olur. (FA, 390).

3.1.1.7. Tekerlemeler

Tekerlemeler genelde masal, bilmece, hikâye, inanç, oyun vb. içinde yer alması dolayısıyla sınırları tam anlamıyla çizilememiş bir türdür. Bununla beraber herhangi bir folklor unsurunun içinde yer almayan, bağımsız bir tür olarak da tekerlemeler bulunmaktadır (Duymaz; t.y.: 9).

Ritmik olması, sözcük oyunları ve yalanların bulunması tekerlemenin önemli özeliklerindendir (Boratav; 2000: 9).

Şekil ve tür açısından olmasa da dil, üslup ve ifade tekniği açısından mütecanis bir yapıya sahip olan tekerlemelerin (Duymaz, t.y.: 7) tanımlanmasında dikkat çeken önemli bir özellik de kullanılan kelimelerin anlamsız veya yarı anlamlı - yarı anlamsız olmasıdır (Duymaz, t.y.: 12).

Aşağıdaki tasnif Boratav'ın ve Ali Duymaz'ın eserlerinde yaptıkları tasniflerden yola çıkarak eldeki malzemeye göre oluşturulmuştur.

3.1.1.7.1. Masal Tekerlemeleri

Ahmed Rasim edebiyatın yeni eski diye ayrılışını eleştirmek amacıyla masal halinde yazdığı bir yazısında masallarımızın sonunda yer alan şu tekerlemeye yer verir: "Onlar erdi muradına, biz de çıktık tahta boşuna!" (MBY, 278).

Yazar bir yazısında masal isimlerini sayarken tekerleme olarak değerlendirebileceğimiz şu masal isimlerine de yer verir:

"Fesleğenci kızı fesleğenci kızı, fesleğen ekersin, fesleğen biçersin, fesleğenin yaprağı kaçtır?"

"Bey oğlu bey oğlu yazı yazarsın kitap okursun, bizde dekadan kaçtır?" (ŞM I, 109).

3.1.1.7.2. Bağımsız Söz Cambazlığı Değerindeki Tekerlemeler

Ahmed Rasim seci ve kafiyeden bahsettiği bir yazısında mahalle çocuklarına veya başkalarına laf yutturma hevesinde olanlara vergi değersiz niteliklerdir diyerek aşağıdaki metni aktarır:

— Elindeki ne?

— Vişne!

— (Birdenbire ve sevinerek) At gibi kişne!

veya

— Şu görünen ne?
— Bulut!

— Sen bunu unut!

veya

— Denizde yüzen ne?

— Balık!

— Hay koca alık!

veyahut

— Bu kaç?

— Dokuz!

— Başına demir topuz!

Yazar bunları soğuk latifeler olarak değerlendirir. Bu tür şeyler söyleme merakı umumi olduğu kadar tabidir de (ŞM II, 75–76).

Ahmed Rasim bu tekerlemeyi aktardıktan sonra yeniden dillerde dönmeye başlayan bu tür sözlerin nadirlerinden diyerek bir kaçını yazar:

— Bu ne?

— Şirketin yeni ilanı!

— Yok yok. İdare planı.

— Elindeki ne?

— Tütün paketi!

— Yok yok fışkı demeti.

— Ne götürüyorsun?

— Meyhuyuti şişesi!

— Yandı ciğerimin köşesi!

— Ne okuyorsun?

— Hayat-ı matbuat!

— Bayattır bayattır bayattır bayat!

— Haftalıklardan ne var?

— Servet-i Fünun!

— Aklı kısa saçı uzun.

— Daha başka?

— Malumat.

— Durma hemen uykuya yat.

— Ne olmuş ne olmuş?

— Tirebolu önünde Hasan Paşa.

— Oturmuş mu taşa (ŞM II, 76–77).

Ahmed Rasim dönemindeki Bakırköylü şık, züppe velosipetçiyi eleştirmek için şöyle bir tekerleme söyler: "Zavallının alaka derdinde, tüfeği omzunda, fişekliği belinde, zağarı yanında, şems-siperi başında, elleri gante, burnu gözlükle monte, beli korseyle prese, kordonun bir ucu lanse, ayakları kırmızı yemeni mante, bayır bayır, çayır çayır, bağdan bağa, dağdan dağa, sağdan sola, patikadan doğru yola, gah hendeğe, gah tepeye, ovalardan, oralardan, ağlaya ağlaya, ah ile, eyvah ile, hasbıhal

ettiğim bu şeb nale-i cangah ile, şema-i hüsnüne yandım, verdiği sözlere kandım, bu candan çoktan usandım, saçlarıma bakın ne güzel tarandım, şimdi bivefa olduğuna kandım, firkatine can dayanmaz, uyanmaz uykudan canan uyanmaz, aldım aldım aldıramadım, bir kere piyano çaldıramadım, açıl dayı, kabadayı, bal kara keçi boynuz, fındık kebabı, tas kebabı, ciğer kebabı, Abdürrezzak kebabı, perişan kebabı, Sandıkburnu'nda, Taş Han'da içtim, yarime fistan biçtim, Mecnun'a döndüm yerim dağ oldu, şu koca kırlar bütün bağ oldu, hicran oku sinem deler, şu karşıda bir kuzu meler, ah!, of!, oh!, vah!, aman!, elaman!, hayfa!, heyhat!, efsus!, vehasreta!, dağlara çıktım aşina diyerek, fındık gibi göz yaşı dökerek, nalende, hanende, giryende, serbezemin dem be heva, hoş geldin Bekri Mustafa saçmalarını dizerek gezdiğini görmediniz." (ŞM IV, 11–12).

Eskiden İstanbul'da çocuklar daha küçük yaşlarda iken evde tahsil ve terbiyeye başlardı. Çocuklara tahsil ve terbiye amaçlı birtakım tekerlemeler öğretilirdi. Çocukların kendi aralarında beraberce söylediği şu tekerlemeyi yazar aktarır:

Birim birim bir iki, varın sayın kaç iki. (El çırparak) On ikidir on iki.

Birim birim bir altı. Deniz dibi kum altı, sayalım: On altıdır on altı.

Büyük ninelerin torunlarına öğrettikleri tekerlemelere örnekler:

Uç uç kırlangıç. Kırlangıcın saçağı, eskicinin bıçağı, elimi kestim neyleyim, yağlık getir sileyim. Yağlığımı yoğurdum, gelinciği doğurdum. Balcı kızı bıçakta, kahve döven ocakta. Atlara bindireyim. Köylere göndereyim.

Ambarlar hep açıldı, alaca boncuk saçıldı. Alaca has boncuk, ilik düğme kaytancık. Üstat terzi diktiği, yengem hanım giydiği, giyip Şam'a varasın, Şam'dan üzüm alasın. Üzümü kızlara veresin, kızlara helal edesin. Ey kız taşı kız taşı, yüzüğün elmas taşı, senin baban bey ise, benim babam subaşı. Subaşının gelinciği, Ayvalık'ın bürümcüğü. Salınasın göreyim, sırma saçak öreyim. Getir kahve içeyim, Aksaray'a gideyim. Aksaray'ın kilidi. Ilım ılım ılıdı. Akşama gelen kim idi; dayım oğlu Musacık, kolu budu kısacık, yumurtadan büyücek.

Kızlar gider Haleb'e. Anne ben de gideyim. Elli deve güdeyim. Ellisi katar katar. Al gömlek suya batar. Al gömlek benim olsun, içinde tenim olsun. Ali kardeşim

olsun, Veli yoldaşım olsun. on parmağım gümüşten. Uzun yol bucak bucak, içinde demir ocak, demir ocak yıkılsın, mallar bize dökülsün.

Beyim Urumeli'nde, Urumeli taşlıca 1, hanım samur kaşlıca 2, yengem çocuk doğurmuş, dingala kabak başlıca 3, elif pat pat 4, mühür çat çat 5. Eba bülbül 6, saçı sümbül 7, leblebi hanım! Lebbeyk. Bir elmayı nakışladım 8. Edirne'de gümüşledim 9. Edirne'nin yiğitleri 10, belindedir divitleri 11. Kalem tutar yazı yazar, kâğıtçısı işler bozar.

Büyükler bu tür tekerlemeleri çocuklara cahil kalmasınlar diye öğretirlerdi (ŞM I, 77–80).

Ayrıca çocuklara mahalle mekteplerinde harfler öğretilirken tekerleme şeklinde öğretilirdi. Ahmed Rasim bu tekerlemenin sadece şu kısmına yer verir: "elif direk gibi, be tekne gibi" (F, 10). Tekerlemenin diğer bir söyleniş şekli ise şu şekildedir:

"Elif be te se, cim dallı köse" (ŞM III, 39).

Ahmed Rasim şaşırtmaçlara dâhil edebileceğimiz şöyle bir tekerlemeyi de aktarır: "Sonra da bir berber bir berbere bre berber beri gel demiş." (ŞM II, 191).

3.1.1.7.3. Çocuk Oyunlarına Bağlı Tekerlemeler

Ahmed Rasim çocukken halinden biraz şüphelendikleri yolcuları ortaya alıp el çırparak:

Deli! Deli! Tepeli
Kulakları küpeli

tekerlemesini bağıra bağıra söylediklerini ifade eder (GA, 202).

Kel Hasan da çocukken mahalle aralarında komiklik olsun diye sağ elinin ayasını sol koltuğunda bırtlatarak:

Kahveciye hampır, hampır
Bakkala hampır, hampır

diye söylenir, eğlenirmiş (MBY, 38–39).

Ahmed Rasim çocukken oynadıkları oyunları sayarken birkaç oyunda geçen tekerlemelerin bir kısmına yer verir. Bunlar şu tekerlemelerdir:

"Eveleme develeme, deve kuşu kovalama."

"Seke seke ben geldim, geldim, çıngırağım hoş geldin!" (F, 64).

"Zenbili büküm, zenabüküm, hani bu eşeğin semeri?"

"Çatal matal, kaç çatal?" (F, 62).

"Fış fiş kayıkçı…"(GA, 6).

"Kayyım başı, kayık başı!" (ŞM III, 40).

Yazar çocuk oyunlarında geçen tekerlemelerin tamamına yer vermemiştir. Bu tekerlemelerden birkaç kelime aktarmıştır. Örnek olması açısından burada birkaç oyun tekerlemesine yer verilmekle beraber tezin Çocuk Oyun ve Eğlenceleri bölümünde bunlar daha ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Çocuklar komiklik olsun diye

Kahveciye hampır hampır
Bakkala hampır hampır

tekerlemesini söylerdi (MBY, 38–39).

Ayrıca çocuklar ihtiyar cami kayyumu ile

Kayyumbaşı mezar taşı
Sen gelemezsen başını kaşı

diyerek eğlenirlerdi (AS, 136).

3.1.1.7.4. Âşık Edebiyatı Tekerlemeleri

Mizahi destanların kimi tekerleme özelliği göstermesi bakımından bu sınıfa dâhil edilmektedir. Ahmed Rasim bunlardan Cenk Destanı diye bilinen bir destanı kaydeder (MBY, 279).

1

Bir gemi yaptırdım ayrık köküyle
Bin pare top dizdim taze soğanı
Mısır darısından hesapsız gülle
Niyetim fethetmek Firengistan'ı

2

Bin karga götürdüm gemiye bekçi
Örümcek ağası bile yedekçi
Yüz bin serçe yazdım tüfekçi
Sivrisinek oynar, kılıç kalkanı

3

Çıktı kelebekler açtı yelkeni
Reis karıncalar dikti sereni
Kertenkele orsa etti dümeni
İşaret hocamız fındıksıçanı

4

Emir ördek kaptan, bastıbacaklı
Keklik topçu başı, kızıl ayaklı
Yüz bin karabatak yalın bıçaklı
Martılar uzaktan sezer düşmanı

5

Bulmadık engini gezdik karayı
Yulaf tarlasında yedik borayı
Leylek kaptan çekip makarayı
Bağdat çöllerinde bulduk limanı

6

Hint tavuğu aksakallı ihtiyar
Eski zamanlardan kaz pehlivan var
Horoz Bey ağzından ateşler saçar

Güzel tavuk bilmez aman zamanı

7

Ak yavaş kehleler pusuya çekti
Çarkçı pireler avcıya çıktı
Attığı gülleler dağları yıktı
Attı kör köstebek vurdu nişanı

8

Tavşan her işini koymaz ihmale
Ne bakarsın tilki ile çakala
Kirpi ile sansar gelmez masala
Onların ikisi bekler ormanı

9

Çıktı ayılar geldi divandan
Şebek maymun asker çekti bir yandan
Kurt leşkeri püskürünce ormandan
Eşek ah edip kıldı figanı

10

Aslan Bey ile kavga etmesi müşkül
Bin deve gönderdim eyledi dil dil
Sıyırınca kılıcını divane bülbül
Tahta kehlesinden saçtı al kanı

11

Aldı ortalığı şöyle bir korku
Ömrümde görmedim böyle bir korku
Cengin heybetinden dağıldı uyku
Uyandım elime aldım şamdanı

12

Hengami bu cengin methin eyledim

Hayfa deryasını gezip belledim
Yalan yanlış bu destanı söyledim
Ömrümde demedim böyle yalanı (MBY, 279–282).

3.1.1.7.5. Orta Oyunu Tekerlemeleri

Kavuklu Hamdi ile Pişekâr'ı Tosun Efendi arasında geçen uçma tekerlemesini Ahmed Rasim aktarır. Bu tekerlemeye göre Hamdi fırtınalı bir havada şemsiyeyi alıp sokağa çıkar, Fatih Meydanı'na gelince rüzgâr artar ve şemsiye dikleşmeye başlar. Hamdi de yükselir ve uçar. Çukurbostan üzerine gelince rüzgâr azalır ve şemsiye de delinince bir lahananın içine düşer. Bir Arap kadını Hamdi'nin düştüğü lahanayı alır ve kaynar suda haşlar. Kavuklu Hamdi bu tekerlemeyi anlattıktan sonra anlattıklarının rüya olduğunu söyler (MBY, 74–80).

Bunların dışında yazar şöyle bir tekerleme de aktarır: "Kadıköy aslında Kat Kat Köyü idi. Kızkulesi sakin, Ahırkapı müteharrik Adalar'ı hazf ettik, Kadıköy oldu." (GA, 243).

3.1.1.8. Bilmeceler

Ahmed Rasim eski kadınların "çocukların zihnini açmak" için birtakım bilmecelere müracaat ettiğini söyler ve çocukluk hatıralarından şu bilmeceleri aktarır:

Yeraltında babam bıyığı! Nedir o bil! *(Pırasa)*
***
Yeraltında kınalı *(Havuç)*
***
Yerüstünde babam başı! *(Lahana)*
***
Kapısını vurdum güm dedi,
İçeriye girdim bum dedi! *(Hamam)*
***
Masal masal matisas,

Kaynanamın başı tas,
Çukura düştü çıkamaz
Pır pır eder uçamaz *(Pire)*

***

Gidi gidiver
Şu gidiyi tutuver
Ne tatlıca eti var
Tutulmaya niyeti var *(Balık)*

***

Ben giderim o gider
Önümde tin tin eder *(Sakal)*

***

Yeraltında kazan kaynar *(Karınca)*

***

Çat burada çat kapı arasında *(Süpürge)*

***

Ne yerdedir ne gökte
Cümle âlem içinde *(Ayna)*

***

Sürdüm kustu, çektim küstü *(Kahve)*

***

Bir küçük fıçıcık
İçindedir turşucuk *(Limon)*

***

Kadının birine yanındaki erkek için bu kim diye sorulduğunda şu bilmeceyi söyler:

— Canımın canı canımın can-paresi, yiğidin anası, kocamın kaynanası. *(Kadının kardeşi)* (ŞM I, 107–109).

***

Ol nedir ki su içinde bir yılan
Başına bir kuşcağız konmuş heman
Kuş yılanı yer, yılan su içer

Kuş vefat eyler, yılan eyyam sürer *(Lamba)* (CM, 202–203).

Bazı kahvelere de muammalar asılırdı. Hacı Reşid'in dükkânına Nail Bey isimli biri "Çöpten minare düşünmez, kurar, efkâr-ı muallakat-ı mübheme ve muglakadandır. Sünuhatı kanadil-i rengareng-i şehrayini andırır. Bomarşe'de, Bazar Alman'da satılır. Tab-ı şairiyeti mütelevvindir. Rivayete nazaran rüyaları bile sarıyla yeşil arasında tahallüf eder. Fakat bunda alem, şerefe, merdiven yoktur. Külahı varsa da püsküllüdür, yürür, okur, yazar. Her pazar, pazartesi pazarına, her salı Salacak'a, her çarşamba çarşıya, her perşembe pencereye, cumaları cumbaya, her cumartesi terziye gider." şeklinde bir muamma asar. Kahvehanede bulunanlar tarafından tahminler yürütülmeye başlanır, bilemeyenler bir mısra okur. Nail Bey köşeye kurulup kıs kıs güler ve "çöpten minare" benim der (ŞM III, 8–10).

3.1.1.9. Alkışlar

Aşağıda yazarın çeşitli eserlerinde yer verdiği alkışlardan bazılarına alfabetik olarak yer verilmiştir.

Çocuk mektebe uğurlanırken arkasından şöyle bir dua edilir: **"Allah, akıl, fikir, zihin açıklıkları versin."** (F, 26).

Çocuktan bahsedilince **"Allah cümleninkini bağışlasın"** şeklinde dua edilirdi (ŞM 3-4, 6).

Allah encamını hayır eyleye! (GA, 172).

Allah esirgeye! (GA, 128).

Allah gecinden versin (MBY, 213).

Allah hayırlar versin (MBY, 79).

"**Allah ıslah eylesin!"** (FA, 19).

Allah seni müfettiş-i umumiliğe şirin göstersin (MBY, 113).

Kötü bir olay anlatılırken, **Allah vermesin,** şeklinde dua edilirdi (F, 119).

"Allah'a emanet!" (FA, 174).

"**Allah'ım, sen benimkini sakın**…" (FA, 12).

Uydurma dua: "**Allahümme berden. Kendini sakın, kelden, körden**." (FA, 255).

"Hilkat-i habisemiz muktezasınca aba ve ecdadımdan ve akraba ve üstadımdan kesb ettiğim yani **altına yapışırsan toprak olsun** diye aldığım duanın eseri behemehal bende cilvegirdir" (RHOT II, 612).

Bir akrabası Ahmed Rasim'e ne zaman içki kadehini eline alsa, **aman yarabbi, beni rezil etme** şeklinde kalben dua edip öyle içmesini tavsiye eder (FA, 111).

Beterin beteri var, Allah beterinden saklasın (MBY, 174).

İyi bir şey olduğunda **"Cenabı Hak cümleye ihsan buyursun"** şeklinde dua edilir (TM, 182).

Cenab-ı Hak şehr-i sıyam-ı mübareki cümle mümnin ve müminat hakkında müteyemmen eylesin. (ŞM I, 57).

Ahmed Rasim mektebi bitirince annesi: **"Çok şükür olsun. Bu yaşa getiren Mevla'ya hamdolsun."** der (G, 32).

Ey müstakbelin güneşi, sakın buraları cayır cayır yakma! (MBY, 370).

Hak saklaya (GA, 67).

"**Hay ağzın var olsun!"** (FA, 312).

Hay Allah müstahakkını versin! (MBY, 76).

"**Hay Allah seni annene bağışlasın… elemden, kederden esirgesin**…" (FA, 312).

Kara annesi mektebe giden Ahmed Rasim'e, **inşallah oğlum hafız olur**, diye dua eder (F, 110).

"**Mevla tul-ı ömür versin de daha nice seneler yaz!"** (MBY, 7).

"**Şu kıraathaneleri kim icat etmişse babasına rahmet!"** (ŞM III, 70).

Çubuklu efsanesi anlatılırken I. Selim (1512–1520) babasının verdiği çubuğu alır, diker ve şöyle dua eder, **yarabbi bu ağaç meyve versin ve meyvesi meşhur-ı afak olsun**. (MM I, 41).

3.1.1.10. Kargışlar - Hakaretler

Aşağıda yazarın çeşitli eserlerinde yer alan kargışlardan ve hakaretlerden bazıları alfabetik olarak dizilmiştir.

"Haber yolladığın şeyleri ben söyledim ise **ağzım kurusun**" (FA, 264).

"**Ağzımız kopa, parmaklarımız kırılaydı da söyleyemez, yazamaz olaydık.**" (FA, 20).

"Yapıyorsa **Allah ayağına dolaştırsın!**" (FA, 340).

Allah belanı versin (MBY, 302).

Hocanın mektepte çocuklarını çok fazla dövmesi üzerine çocuğun yakınları olan kadınlar hocaya, **bir şeycikler demem, ilahi, senin de vurduğun eller böyle morarsın,** şeklinde beddua ederler (F, 114).

Bizi ayıranlar Allah'tan bulsun (İS, 31).

— Dilin tutulsun inşallah! (FA, 59–60).

Geberesi gönül (İS, 12).

"- Sahih ise **gözleri kör olsun, içi, bağrı çıksın… Yumurcaklar çıkarsın**…" (FA, 8).

"**- Hay Allah müstehakkını versin!**.." (FA, 78).

"… keyfine baksın sonra da adı koca, **hay başına koca taş düşsün!**" (ŞM II, 147).

"**Hay yemin çarpsın seni!**" (FA, 323).

"-Hınzır karı!... İlahi kahrol!..." (FA, 40).

"Söylesen a. **Hınzırın doğurduğu**…" (ŞM II, 93).

"- İlahi elin, ayağın kırılsın!.." (FA, 132).

"- Ay!.. **İlahi parmakların kopsun!**" (FA, 77).

Sütninesi Ahmed Rasim'e kızınca şöyle bir beddua eder: **"İnşallah falakalar yersin!"** (F, 91).

Ahmed Rasim'e şöyle bir beddua edilir: **"Kalemin kırılsın şehir mektupçusu"** (ŞM 3–4, 39).

"- Kör ol İnşallah!.." (FA, 132).

"Bizler ise kendi halimize bakmaz, senelerden beri şehrimizde bulunan bir harb-ı sefil ile **Leh fukarası, Leh Yahudi'si** diye eğlenir ve Leh millet-i münevvere ve necebesini bunlardan ibaret zannederdik." (MBY, 169).

"… daima haklarında birer nev-i istihfaf ile cehlimize yol verdiğimizden kaybetmişizdir. **Moskof kâfiri, Sırp domuzu, sütçü, seyis Bulgar**… der idik." (MBY, 170).

"**Muhadderat-ı İslamiyeye sebb ü şetm etmiyoruz. Edersek ağzımız kurusun** diye teminat verirler." (ŞM I, 95).

"- Nerden peyda ettim. Babası kılıklı kafir!...

- Babasından ne istiyorsun?... babasının pabucunu ye…" (ŞM II, 94).

Çocukları çok döven hocaya, **onu okuttuğu Kuran-ı azimüşşan, inşallah çarpar,** şeklinde beddua edilir (F, 115).

Anadolu Şimendiferinin lokomotifinin sesinden bebek uyanınca dadısı **"patla! Kör ol ilahi!"** diye beddua eder (ŞM I, 107).

Falakada üç çocuğu öldürdüğü söylenen hocaya, **sarığı boynuna dolansın,** şeklinde beddua ederler (F, 93).

"**Sebep olan sebepsiz kalsın!**" (AS, 16).

Koca ve eşi arasında birbirlerine kızınca şöyle bir konuşma geçer:

Kadın - **Sen ölürsün inşallah!**

Erkek - **Ben ölürüm inşallah.** (GA, 137).

Sokak satıcısı bağırınca korkudan elini kesen ev hanımı kızgınlıkla **"sesin batsın, derim, bir şeycikler demem!** (MBY, 288).

Sizin başınızı yakanların başı kurusun (İS, 32).

"**Tuu.. Allah belalarını versin**…"(FA, 11).

"… Daha söylüyor… **Vücudu kalkasıca**.. Daha söylüyor… Çık dışarı!" (MŞE, 170).

İstanbul'da insanlar üzerinde beddualar etkilidir. Ahmed Rasim'in arkadaşı perukâra annesi **yerin dibine giresin** diye beddua ettiği için korkar ve tünele binemez (FA, 160–161).

"Her taraftan bana beddua. **Yerin dibine girsin diye eller açıldı.**" (ŞM II, 141).

"**Ziftin pekini ye ilahi! Yine damarı tuttu**." (ŞM II, 93).

3.1.1.11. Maniler

Mani "… kimi zaman söyleyicisinin bilindiği, çoğu kere anonim olarak değerlendirilebilecek belli bir makam ya da ezgi ile söylenen genellikle sözlü olarak doğup bireysel olarak icra edilen, Türk edebiyatına özgü nazım şekli ve türünün adıdır." (Emeksiz; 2007: 154). İstanbul manileri, gösterdiği yapı ve içerik özelliğine göre düz mani, mani faslı ve ayaklı mani olarak üçe ayrılmıştır (Emeksiz; 2007: 154).

Hemen her konuda kalem oynatmış olan Ahmed Rasim, eserlerinde mani hakkındaki görüşlerine ve mani metinlerine de yer vermiştir. Ancak yazarın mani görüşü yukarıda yapılan tanımla birebir örtüşmemektedir.

Yazar mani der demez hemen akla "Adam aman, aman!" seslendirme şeklinin geldiğini ifade eder. İstanbul çocuklarının mani kelimesini bu seslendirme şeklinden başka bir şekilde karşılayamayacağını belirtir. Çünkü çocuklar bu seslenişe aşina olarak yetişmişlerdir. Manilere bu sesleniş ile girilmektedir. Maniyi karşılayan, makamına götüren, uğurlayan yazarın belirttiğine göre hep bu sesleniştir. Türkü ve şarkılarımızdaki giriş, nakarat ve miyan basış gibi güfte ve besteye ait üç hali manilerde tekrarlanan bu sesleniş karşılamaktadır (MBY, 130).

Ahmed Rasim'in aktardığına göre Ahmed Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmanî**'sinde maniyi usulsüz, vuruşsuz nağmeler ile söylenen vezinsiz, manasız güfte olarak açıklar. Yazar bu açıklamayı aktardıktan sonra onun bu açıklamayı yapmasının sebebinin maniyi bilmemesi daha doğrusu onun bunun iftira ve yalanı sonucu maninin külhanbeyi tegannisine dâhil bir güfte ve beste olarak görülmesi olduğunu belirtir (MBY, 130).

Mani yazara göre hem beyan hem bedi usulleri üzere söylenen, cinas içeren ve şarkı mı, türkü mü, Osmanlı mı, İslam mı hangisiyse onlardan birinin sahip olduğu musiki tarzıyla söylenen bir şekildir (MBY, 130–131).

Yazarın belirttiğine göre mani öyle bir nazım şeklidir ki ancak musikimizin ona ayırdığı teganni tarzıyla tamam olur. Yani maniyi tamamlayan musikidir. Yazarın ifadesine göre Çinili Hamam natırı veya ustası Benli Zehra'nın bir Hızır-İlyas sabahı kısmet çömleğinden çektiği örnekler veya el yanakta, yayık ağız, şaşı göz, iner çıkar gırtlak, avurdu yırtık Memiş'in aklına yelken ettiği zamanlarda avaz avaz okudukları:

Arpalar evlek evlek
Dadandı karaleylek
Kışı burada kışladık

Yazın ayırdı felek

***

Kalenin burcu muyum?

Dil bilmez Gürcü müyüm?

Beni gurbete yollar

Ben gurbet harcı mıyım?

gibi Vefik Paşa'nın yaptığı açıklamaya uygun düşen allak bulak kıtalar mani değildir. Mani ince, ince olduğu kadar ruh okşayan ve daima bir maksat üzere söylenen beyit ve müfredlerdir (MBY, 131).

Mani yazarın ifadesine göre ben milli şiir söylerim diyenlerin ve söylediklerini kayabaşı ile doğrulamaya çalışan, eski aruz kaidelerine sövüp sayanların şiirlerine de benzemez. Mani tam milli bir nazım şeklidir. Fakat bu şekil şiir olabilmek için mutlaka kendi okunuş tarzı ve terennümüne göre ifade edilmelidir; yoksa mani olmaz (MBY, 131–132).

Aşağıda yazarın, eserlerinde çeşitli maksatlarla yer verdiği ve mani olarak adlandırmadığı ancak düz mani formuna dâhil edilebilecek manilere yer verilmiştir.

3.1.1.11.1. Düz Mani

Yazarın mani tarzı olarak adlandırmadığı şu şiirler eserlerinde yer almaktadır:

Bu yoldur pınarın yolu

Boş giden gelir dolu

Testi kulpun kırılsın

Yoruldu yârin kolu (MBY, 133).

***

Suya girdim kamışa

Su ne eyler yanmışa

Mevla'm sabırlar versin

Yârinden ayrılmışa (MBY, 243).

***

Dere dibi saz olur

Gül açılır yaz olur
Ben yârime gül demem
Gülün ömrü az olur (ŞM II, 40).

Ahmed Rasim aşağıdaki maniyi Bakırköylü velosipetçiyi eleştirmek, alaya almak amacıyla söylemiştir. Bunun şiir için "şarkı gibi bir şey" demektedir.

Bisiklete binerim
İster isem inerim
Dilberi görünce
Gözlerimi süzerim
Vay anam

Ava gider ağlarım
Yüreğimi dağlarım
Anın zencir-i zülfüne
Ben kendimi bağlarım
Vay anam (ŞM IV, 13).

Yazarın çeşitli amaçlarla yer verdiği diğer maniler de aşağıda yer almaktadır.

Dere tepe gezerim
Gözlerimi süzerim
Bir vefasız yar için
Yüreğimi üzerim (ŞM 3–4, 193).

Gece gündüzden ayaz
Safada eyleriz niyaz
Hem kırmızı hem tel tel
Keten helvam ne beyaz (ŞM 3–4, 223).

Bahçelerde bal kabak
Getirdim tabak tabak

İnanmazsan ye de bak
On paraya bir tabak (ŞM 3–4, 143).

3.1.1.11.2. Mani Fasılları

Bekçiler:

Davulumun ipi kırmızı
Bu yıl yemedim karpuzu
İhsanına dikilidir
Davulcunun iki gözü…

şeklinde maniler okuyarak konak, dükkan önlerinde gösteri yaparlardı (RS, 243).

3.1.1.11.3. Ayaklı Maniler

Maniciler maninin kafiye ve redif kısmına "ayak" demektedir. "Ayak bulmak", "ayağı ayağına getirmek" ifadeleri aynı kafiyede bir diğer beyit bulup söylemek veyahut irticalen aynı kafiyede bir beyit düşürmek demektir. "Ayak bulmak" maniciler arasında makbul bir sanat ve zekâ eseridir (MBY, 134).

Yazar, size bir mani atayım da ayak bulun diyerek şu manileri yazar:

Adam aman maniler:
Ne yaraşmaz güzele illa al har… maniler
***
Adam aman maniler:
Def elde yârim okur benim için… maniler (MBY, 133–134).

Bunlar kafiye ve redif bakımından kafiye kulak içindir, göz için de olabilir görüşlerinin dayandığı müstakil beyitlerden yani müfredlerden oluşmaktadır. Ahmed Rasim maninin dört mısra olanına yani kıtayı andırır şekline hiç rastlamadığını ve bu tarz üzerine okunanını hiç dinlemediğini belirtir (MBY, 134).

Çeşitli yerlerde, genelde ramazana has kurulan çeşitli semai kahvehanelerinde mani, semai imtihanları, yarışları da olurdu (MBY, 134–135).

Ahmed Rasim mani, destan, semai okumakta zamanın ustası olan Zübidi Raşid, Tatavlalı Kör Yani, Uzunçarşılı iken esnaf tarafından keçe külah edilmiş olduğu rivayet edilen Badik Ömer, neyzen Murat Paşalı İhsan'ı tanıdığını ifade eder (MBY, 135). Bu Zübidi Raşid'in meşin kabı üzerine iki kat kalın muşamba kaplı defterinde ayak ayağa dizili iki bin civarında mani olduğunu yazar kaydetmektedir (MBY, 136).

Maniler genel makamı üzerinden atılırdı. "Mani atmak" tabiri "cinas atmak" tabirine eşittir. Hatta mani atılınca yazarın belirttiğine göre ağız, iskemle kavgaları kafa yarma, göz çıkarma, sövme, dövme, hacamat, çizme gibi vukuatlara sıklıkla rastlanmaktaydı (MBY, 136).

Yazara göre en iyi mani okuyanlardan biri meşhur musikişinas, meşhur hanende Kel Ali'ydi. Çingene tarzı denilen manilerde ise Muhsin'in eşine rastlanmazdı. Hanende Nasib Hanım da iyi mani okuyanlardandı. Borazan Tevfik ise külhanbeyi ağzı denilen tarzda okumakta usta idi. Yazar bu tarz okumanın Borazan Tevfik'le beraber bu dünyadan göçmüş olduğunu ifade eder. Zübidi Raşid de külhanbeyi ağzı okumakta mahir isimlerdendi. Bunlardan başka meşhur Çengi Hanende Gülistan da iyi mani söyleyen kişiler arasındaydı (MBY, 136).

Ermeniler asında da maniciler vardı. Yazar bunlardan kendisinin tanıdığı Sarı Onnik, Manici Karabet, Şair Serkiz'in oğlu hanende Aleksan, Saka Karabet, Lavtacı Kör Civan ile kardeşleri Andon, Hıristo ve Kemençeci Aleko Efendi'nin babası Lavtacı Lambo'yu sayar. Bunların okuyuşları genelde hem kısa hem de sağanaksız yani birbiri üstüne bindirme namelerden mahrum olduğu gibi aynı zamanda yazarın söylediğine göre sallı da değildi. Sallı tabiri bestelerde, murabbalarda, kârlarda, şarkılarda ağırlık manasında kullanılırken manilerde tersine durup kalacak, karar verecek gibi görünürken yeniden hız alan okuyuş tarzına denirdi. Yazarın belirttiğine göre Muhsin her okuyuşta bu tarzı ihya eden bir isimdi (MBY, 136–137).

Ahmed Rasim, *Mani* adlı makalesinin sonunda ayrıca manilere de yer verir:

1

Adam aman çe midir?
Nefesin gül kokuyor, içerin bahçe midir?

Beni baştan çıkaran yârimin perçemidir[4]

2

Adam aman dertli koyun
Zalim kasap elinden ne çeker dertli koyun?
Bu sevda ile ölür isem adımı dertli koyun!

3

Adam aman sürüne
Madem çoban değilsin ardındaki sürü ne?
Beni yardan ayıranlar yüzükoyun sürüne!

4

Adam aman yar asar
Hekim isen bak nabzıma, cerrah isen yara sar
Beni kimse asamaz asar ise yar asar

5

Adam aman düz güneş
Bu ne hikmet yaradan, gece ay, gündüz güneş
Dolaştım Şam'ı, Bağdat'ı bulamadım düzgün eş

6

Adam aman ne derde
Ne belaya uğradı garip başım ne derde?
Ben onun mecburu muyum beni sevmez ne derde veya ne ederde? (MBY, 137–139).

Bu mani Ahmed Rasim'in başka bir eserinde şu şekilde kaydedilmiştir:

Adam aman ne derde
Belaya ne uğradı garip başım ne derde?
Ben onun kurbanıyım beni sevmez ne eder de? (ŞM I, 51).

[4] Maniler aktarılırken çoğunda Osmanlıca baskısındaki düzene göre verilmeye çalışılmıştır.

7

Adam aman yara savar
Ne benden dert eksilir, ne dilden yara, savar
Bütün kuşlar içinde süt veren yarasa, var

8

Adam aman yara zarlar
Hep attıkça şeş gelir muvafık yara zarlar
Bir taraftan el sitemi, bir taraftan yar azarlar

9

Adam aman güle naz, gülen az
Bülbül kanatların kırılsın neden ettin güle naz?
Felek senin elinden ağlayan çok gülen az (MBY, 137–139).

Ahmed Rasim bunlardan başka Yazmacı Karabet diye bir maniciden bahseder ve ona ait olan şu maniyi kaydeder:

Adam aman yâre sar
Cerrah isen gel yanıma sinede bin yâre sar
Beni kimse asamaz asarsa yar asar (ŞM IV, 8).

Yazar bir maniyi de şu şekilde kaydetmektedir:

Adam aman
Ruganlı iskarpin işlemeli çorap
Böyle bir dilber seven olmaz mı har…rap (ŞM III, 15).

Külhanbeyleri yolda Ahmed Rasim'e rast gelince şu maniyi söylemektedirler:

Adam aman zarım var
Ne attımsa hep yek geldi bugün kırık zarım vay

Çok söyleme geçiyor gazeteye yazarım vay (ŞM III, 118).

Ahmed Rasim'in çeşitli eserlerinde yer verdiği diğer maniler de şunlardır:

Adam aman demedim, demedim
Ne ettim ise yar gönlün edemedim (ŞM 3–4, 59).

Çapkın ağzıyla okunan şu mani de kayıtlıdır:

Adam aman, adam aman, para var..
Cebimde üç mecid, on kuruş, yüz on para var
Adam aman adam aman
Şu benim karşımdaki evde bir çift zampara var (FA, 242).

Şöyle bir mani de yer almaktadır:

Adam aman bu buna
Kim ile sık gezersin tutkun derler bu buna
Küçüğümden mailim balıkçı mahbubuna (RS, 111).

3.1.1.12. Ninniler

Ahmed Rasim çocukların evde işitecekleri ve gölgesinde uyuyacakları ilk namelerin ninniler olduğunu söyler. Bu nedenle ninniler içerik olarak münasebetsiz birtakım sözlerden oluşmamalı, asra ve yeni fikirlere uygun olmalıdır. Ninniler özellikle din ve vatan uğruna çalışmayı küçük zihinlere nakşedebilecek içerikte olmalıdır. Çocuklara milli eğilimleri küçük yaşta aşılayacak ninniler söylenmelidir. Ahmed Rasim bu konuda Bulgarların oldukça başarılı olduğunu, daha bebekken çocuklarına Türk düşmanlığını aşıladıklarını ifade eder. Yazar bizde aslında hamaset ve hamiyet hislerini galeyana getirecek ninnilerin bulunduğunu; ancak çocuklarımızı bunlarla uyutmadığımızı belirtir. Ahmed Rasim, *Peşte*'deki *Müsteşrikin Akademisi Müdürü Doktor Kunoş*'un tavsiyesi üzerine İstanbul analarının söyledikleri ninnilerden

bir hayli derlediğini ve ninnilerin bebekler ile aile fertleri üzerinde meydana getirdiği tesiri anlattığını belirtir. Yazar bu derlemeleri yaparken ninnilerin muhteviyatı, dikkatini çeker. Aşağıdaki:

Dağda gezer bağcı baba ninni
Arkasında yeşil aba ninni
Himmet eyle uyusun ninni
Zindandaki Cafer Baba ninni
Dandini dandini dastana
Danalar girmiş bostana

ninnisinde olduğu gibi boş ve saçma sözlerden oluşanların çoğunluğu teşkil ettiğini ifade eder. Yazar çocukken dinledikleri bu namelerin genelinin münasebetsiz olduğunu belirtir (CM, 69–72).

Bu ninniyi yazar başka bir eserinde şöyle kaydetmiştir:

Dağda gezer bağcı baba ninni
Arkasında yeşil aba ninni
Himmet edin uyusun ninni
Cennetteki hacı baba ninni (H, 125).

Ahmed Rasim kendisinin çocukken bir iki ninni ile uyumadığını ve sevdiği bir iki kıtayı da istediğini belirtir. O kıtalardan biri şudur:

Karga karga gak demiş
Çık yollara bak demiş (H, 126).

Ahmed Rasim eşinin söylediği şöyle bir ninniyi nakleder:

Dandini dandini yoğurdu
Seni kimler doğurdu
Ne olaydın ikiz olaydın

Bir evde sekiz olaydın
Dördü dümbelek çalaydı
Dördü de sema döneydi
Annesi kah kah güleydi
Babası da pöh pöh diyeydi (H, 127).

Dandini dan danalı kuzu
Nereden … kınalı kuzu (H, 128).

Dandini dandini danadan
Bir ay doğmuş anadan
Eksilmesin aradan
Bağışlasın yaradan (H, 130).

Dandini dandini danası da bey
Anası da keklik babası da toy
Yandım piştim ne yaman soy (H, 130).

Ayrıca Ahmed Rasim, İstanbul çocuklarının bekçi avazına ve sopasına alışık olduğunu çünkü annelerin çocuklarına şöyle bir ninni söylediklerini ifade eder:

Dağda gezer bekçi baba ninni
Arkasında yeşil aba ninni (MBY, 288).

Aynı ninninin tamamını Ahmed Rasim başka bir eserinde şu şekilde kaydeder:

Dağda gezer dağcı baba
Bir elinde kalın sopa
Himmet edin uyusun
Zindandaki Cafer Baba (F, 5).

Bunlarda başka bir de şöyle bir ninni yer almaktadır:

Dandini dandini dan dana
Danalar girmiş bostana (ŞM III, 4).

Görüldüğü gibi Ahmed Rasim pek çok ninni derlediğini belirtmesine rağmen aslında genellikle tek bir ninninin farklı şekilleri üzerinden örneklerini vermiştir.

Mahalle aralarında eksik olmayan satıcı sesleri ve çeşitli sesler İstanbul insanını rahatsız ederdi. Bu seslerden rahatsızlığı dile getiren şöyle bir ninni kayıtlıdır:

Hu hu İllallah
Sesin kısılsın inşallah
Geçmez olasın maşallah
Ninni benim gülüme ninni (EZ, 84).

Eski İstanbul'da ninni önemli bir yer tutardı. Çocukları uyutmak için anneler hem beşikleri sallar hem de ninniler söylerdi. Ahmed Rasim sabahın erken saatlerinde uyanan ve anneleri tarafından tekrar uyutulmaya çalışan çocukların sesleriyle beraber evlerden beşik tıkırtıları ve ninni seslerinin duyulduğunu; anneler arasında adeta ninni müsabakalarının yaşandığını belirtir. Yazar artık bir beşik gürültüsü bir ninni müsabakasıdır gidiyor der (ŞM III, 5).

3.2. Âşık Edebiyatı

3.2.1. Destan

Ahmed Rasim'in **Lehçe** ve **Lügat-i Naci**'den aktardığına göre destan; kıssa, masal, hikâye, manzume manasında kullanılan bir kelimedir. **Lehçe**'de destan tanımı yapıldıktan sonra destânserâ, destan okuma, şair tegannisi tamlamaları örnek olarak kaydedilir. **Lügat-i Naci**'de ise:

Ben ağladım yine te'sîr-i dâstânımdan

ve

Destan etsin seni bütün dünyaya divânım

mısraları örnek olarak gösterilmektedir (MBY, 248).

Ahmed Rasim'e göre ise destan tarihin karanlık dönemlerini aydınlatan bir türdür (GA, 83).

Yazar bu bilgiyi verdikten sonra destan kelimesiyle ilgili bir deyimin açıklamasına da yer verir. "Dillere destan olmak" deyimi; iyi kötü bir şöhret kazanmak anlamındadır. Yazar bütün bunlardan yola çıkarak destanlardaki kelimelerin manalarının kalplere derin şekilde nüfuz ettiğini belirtir (MBY, 248).

Ahmed Rasim destanların tarihin ilk mevzularından ve temel taşlarından olduğunu söyler. Eskiye bakacak olursak Yunan şairi Homeros'un İlyada ve Odesa'sı içinde destan barındıran halk şiirleridir. Aynı zamanda bunlar genel edebiyatın temel taşı sayılan abidelerdendir (MBY, 247).

Yazara göre destanı açıklamak için eski çağlara kadar gitmeye gerek yoktur; çünkü destan hakkındaki en son görüşlerimiz biraz farklıdır. Son görüşe göre destan, konusu aşk olan veya halkın beğeneceği şekilde söylenmiş zafer-nâmeler, ya feci bir olayın halk dili ile tasvir edilmesi ile oluşan yazılı kayıtlar ya da şair Fazıl'ın Zenan-nâmesi tarzında yazılmış olan manzumelerdir. Ahmed Rasim ayrıca Fuzuli'nin yazdığı Leyla ile Mecnun'un aşkı anlatan bir destan, edebi değerden büsbütün yoksun olan Sivastopol Destanı'nın ise bir zafer-nâme olduğunu söyler. Yorgancı Sadık ve Mektepli Atıf destanları ise birer faciayı anlatır. Yazarın eserlerinde adı geçen bir diğer destan ise Yetmiş İki Buçuk Millet Destanı'dır ve bu birer kıta ile milletlerin dillerini taklit etme amacı güden bir manzumedir (MBY, 247–248). Bunlardan başka Hacı Bulut'un ve Yahudi Agop'un destanları ise tamamen cinayetle ilgili destanlardır (MBY, 255–256). Beyoğlu ve Hocapaşa yangınlarını anlatan destanlar da bulunmaktadır (MBY, 256).

Yazar döneminde destana karşı olan tavrı da ortaya koyar ve bizler yani gerek eski edebiyat gerek yeni edebiyat gerekse yeni zuhur eden genç edebiyatçılar bu destanlara tamamıyla kayıtsız bulunuyoruz, der. Ahmed Rasim bu ilgisizliği haklı bulur ve hepimizin kayıtsız olmasında hakkımız da var, der. Buna rağmen Halk Edebiyatı diye başımıza çıkan yeni şeyin taraftarı olanların nezdinde destanların özel bir

kıymetinin bulunduğunu ve bu sebeple destancılığın geleceğinden ümitli olmamızın zaruri olduğunu ifade eder (MBY, 248).

Destanlar da maniler gibi fakat ayrı bir tarzda makamlı olarak söylenmektedir. Eğer müzik eşliğinde söylenmezlerse bulundurdukları nükteleri ve manaları gösterememektedirler. Makamlı olarak okuma bunların da ruhudur. Yazarın belirttiğine göre destanlar rast makamında okunur ve giriş olarak:

Tay raram tay ram, tay raram tay ram
Tay ra ra ray ram, ray ra ra ray ram

özel ifadesi söylenir. Sonra yine mahur üzerinden özel bir eda ile metin okunur. Her kıtanın sonunda giriş tekrar edilir (MBY, 248–249).

Ahmed Rasim destanların semai kahvehanelerinde okunan külhanbeyi şarkıları çeşidinden olduğunu belirtir. Ayrıca destanlar eski kabasaz takımlarında da okunmakta ve özel bir zevk ile dinlenmektedir. Bu sazlarda şair Serkiz adında bir Ermeni hanende ile oğlu Mihran ve özellikle Sarı Onnik benzersizdir. Yazarın belirttiğine göre bu tarzda okuyanlardan sadece Ovrik Efendi kalmıştır (MBY, 249).

Ahmed Rasim çalgıya gidişinde Sarı Onnik'in kendisini her görüşünde bir münasebet düşürüp okumaya başladığı Nasihat Destanı'nı kaydeder. Bu on dokuz dörtlükten oluşan bir destandır (MBY, 249). Aşağıda bu destandan bazı parçalar örnek olması amacıyla verilmiştir:

1

Âcizane edem kardeşim pendi
Düşmeyip azamet ve ihtişama
Dinlersen sözümü elbet efendi
Kabiliyetin var ise arz ve ifhâma

2

Devvâr-ı dünyaya ermez hiç akıl
Zuhurun anlamaktır maksad asıl
Ehlinde yarılır kırk ama bir kıl

Gelmez bu işler ta'dâd ve erkâma

(...)

6

Okuyup yazmakla olunmaz irfân
Rast gele arayıp bulunmaz insan
Râh-ı şehâdette verir tatlı can
Âşık-ı sâdıklar bir dolu câma

(...)

9

Yerin kulağı var sanma ki duymaz
Ettiğini Allah yanına koymaz
Vazgeç bu gaflette hiç sana uymaz
Uymalı azizim nâçâr eyyâma

(...)

Destanın buraya kadar olan ve alınmayan parçalarında boş yere kuşkuya düşülmemesi, bugünün işinin yarına bırakılmaması, fazla konuşulmaması, kalbin temiz tutulması, Allah'a sığınıp çalışılması, alçakgönüllü olunması, dünyaya aldanılmaması, herkese eşit davranılması, insanlara tatlı söz söylenilmesi, cennetin kazanılmaya çalışılması gerektiği gibi konulara yer verilmiştir.

Destan daha sonra şu şekilde devam etmektedir:

18

Nushumun kâffesi nefsime hitap
Herkesin kendinden sorulur hesap
Suale isterler mahşerde cevap
Kudretim yok ifâde-i merâma

19

Vâsıf'tır daima hakkına kâil
Hak olunur murada nâil
Kabule şayansa ediniz dâhil
Defter-i dîvâna bergüzâr nâme (MBY, 249–253).

Bu destan yazarın ifade ettiğine göre ağırbaşlılık taslamak isteyen Vâsıf adında tahsili iptidai derecede olan bir halk şairinin şiiridir. Bu kırık dökük manzume halk ve inançlarından bahseder. Doğrudan doğruya İslam inançlarının bir parçasından alınmış olan bu destan halka bir adab-ı muaşeret ve nefsini bilme dersi vermek istemiştir (MBY, 253).

Yazar yukarıda da belirtildiği üzere bizler dediği bu üç zümrenin bu gibi eserler hakkında edebi kıymetten tamamen mahrum demesine rağmen halkın bunları daha çabuk, daha tam anladıklarını ifade eder (MBY, 253). Hatta kendisinin de bunu ispatlayacak bir olayı gözleriyle gördüğünü belirtir. Üsküdar'da Selamsız taraflarında büyücek gazino tarzı bir dükkânda saz şairlerinden biri İskenderiyeli Bedi'nin Destanı'nı okuyup çalarken şairin sazını ağzı açık dinleyenlerden biri:

İsmim Bedi idi yaşım yirmi altı
Telef oldum gittim destanım kaldı
Validem de o gün mektup yolladı
Bilmezdi bir evladı gitmiş ne yana?

kıtasını dinler dinlemez hıçkıra hıçkıra ağlayıp boşalmıştır. Yazar kendisinin de eski **Mebani-ül-İnşa**'dan ezberlediği, **Talim-i Edebiyat**'ta göz gezdirdiği belagat ve fesahat tariflerinin bu sırada bir yana gittiğini belirtir (MBY, 253–254).

Ahmed Rasim, Üsküdar'da katledilmiş olan Hacı Bulut'un Destanı'ndaki:

Sürüne sürüne vardım ileru
Çolak'ın kahvesine ileri doğru
Kapandım orada yüz üstü gayru
Kesildi dizimde tab ü tüvanım

kıtasının kim bilir kaç kişiyi ağlatmış olabileceğini belirtir (MBY, 254).

Ahmed Rasim kendisinin de gençliğinde bu destanlardan etkilendiğini ifade eder. Gençken, yani daha saz şairleri mertebesinde bulunduğu zamanlarda neşredilen Yorgancı Sadık Destanı'nın kendisini etkilediğini ve Sadık'ı vuran Hırvat'a karşı içinde bir kin oluşturduğunu ifade eder ve o kinin derinliğine bakın ki hala devam etmekte der. Yazar, Mektepli Atıf'ın Destanı'nın da kendisini etkilediğini belirtir (MBY, 255).

Yazara göre bu destanları söyleyen saz şairleri derme çatma yaratılışta kişilerdir. Bu kişiler destanla beraber farklı halk edebiyatı türlerini; koşma, divan, gazel, semai, mani, Kerem, Âşık Garip'i hem okuyan hem çalan hem de yapan gayretli kişilerdir. Ahmed Rasim bu saz şairlerinden kimini şahsen tanıdığını birkaçını da ismen işittiğini belirtir. Ahmed Rasim, Vefik Paşa'nın **Lehçe**'sinde destanı tarif ederken şair tegannisi diye bahsettiği şairlerin bunlar olduğunu ifade eder. O bildiğimiz şairler zümresine ait değillerdir yanlış anlaşılmasın, der. Bu saz şairleri arasında Ermeni saz şairleri de vardır ve hatta Ermeniler saz şairleri arasında büyük bir çoğunluktadır. Derviş Hampar, Meydanî, Beydadî, Lenkya, Harabat Haçik, Âşık Şirinî, Mihrî, Püryanî geçen asrın son Türkçe saz şairlerindendi. Sevdaî, Salikî, Sabirya, Envari, Natkiya, Resmi, Ahteri, Namiya da bu şairler içinde meşhurlardandı. Bunlar Samatya, Kumkapı, Çemberlitaş, Esirpazarı, Yenikapı, Sandıkburnu, Selamsız gibi yerlerde bulunurlar bundan başka çeşitli yerlerde de kapısı açık, bu çeşit edebiyata aşık her kahvehaneye dalarlardı. Bu şairler gurup halinde yani saz takımı şeklinde de çalıp söylerler, muamma asıp meydan okurlardı. Gurup halinde oldukları zaman sazın yanı başına cızgari denilen ensiz, dikdörtgen, iptidai bir keman ile bir de santur gelir, bir kıyamettir kopardı (MBY, 254–255).

Yazar Seyr-i Sefain ve Şirket-i Hayriye kuruluşları arasında birbirlerini kötüleme amacıyla iki destan oluşturulduğunu ifade eder ve bunlardan Seyr-i Sefain'in övgüsüyle ilgili olan destandan üç dörtlüğü aktarır (MBY, 256–257).

Ahmed Rasim, Sivastopol Destanı'nın yırtık bir parçasının bir ara eline geçtiğini ancak kıymetini bilmediği için bunu kaybettiğini belirtir (MBY, 256).

Ahmed Rasim, Halk Edebiyatı ile meşgul olanların ne yapıp yapıp bunlardan oluşan bir koleksiyon yapmayı başarırlarsa kütüphanelerinde çeşitli acayip kelime ve terkipten, cinaslı mısralardan oluşan bir halk şiiri mecmuası edinmiş olacaklarını belirtir (MBY, 256–257).

Ahmed Rasim halk mizahı konusuna da değinir. Halk mizahı numunelerini bizde az çok manilerle destanlarda, semai, koşma ve kalenderilerde görmek mümkündür (MBY, 279). Ahmed Rasim halk edebiyatı türlerinden semai, kalenderi, mani gibi bazılarının ve cinaslı birtakım sözlerin dinleyenler ve okuyanlarca hemen merak uyandıracak, güldürecek tesire sahip olduklarını belirtir ve mizah içerikli Miras Destanı'nı kaydeder. Yazarın belirttiğine göre bu destan uzun süre askerde kaldıktan sonra terhis olmuş ve köyüne gelmiş bir Anadolu yavrusunun ağzından söylenmiştir (MBY, 313).

1

Azm edip gurbetten geldim sılaya
Hani bizim falan filan nic'oldu
Nasip çekti yine geldik buraya
Ezel konuştuğum yaran nic'oldu?

2

Çok şükr cümlenizle geldik görüştük
Birbirimizi arzulayıp kavuştuk
Hele cümlenizle görüp biliştik
Bunca ahbap bunca ihvan nic'oldu?

3

Bir göreydim Eğriboyun İse'yi
Kabasakal, Palabıyık Muse'yi
Pek severdim Hacı Kızan Köse'yi
Dayım oğlu Ayran Hasan nic'oldu?

4

Acep sağ mı acep o Tozkoparan
Sarı Hasan, Sivrioğlu Süleyman
Onlar ile çok zevk ettik bir zaman
Bizim kel danacı çoban nic'oldu?

5

Hani bizim Tilkizade Karaoğlan
Çakaloğlu Çalık Çakır Pehlivan
Tepedelen, Yakayırtan, Zorbozan
Eli çabuk Karaduman nic'oldu?

6

Aziz dostum idi Samanoğlu…
Hımhım Emin, Zükamoğlu, Şişbacak
Kimseye benzemesin o Kalbur Karakulak
Kibaroğlu, Yahnikapan nic'oldu?

7

Öyle ise bizden kimse kalmamış
Ana baba hısım cümlesi ölmüş
Acep bizim vasi kim olmuş
Haber veren gelsin aman nic'oldu?

8

Hani babamın bunca emvali
Burun paçavrası kendir çuvalı
Bağışlamam kırık parça helali
Bizim toprak çürük kovan nic'oldu?

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre hem Anadolu köylerinden herhangi birindeki geçim ve refah düzeyini gösteren hem de dinleyenleri neşelendiren bu destan (MBY, 316–317) şu şekilde devam etmektedir:

9

Hani kara saplı dişsiz testere
Bunca çanak çömlek battı mı yere
Hani çarktan çıkmış toprak tencere
Hani kulpsuz dipsiz kazan nic'oldu

10

Hani tuz kapağı, pekmez hunisi
Hani kiler, dolap, ayran kepçesi
Hani kaba çamdan meydan sinisi
Eski ağaçtan kırık havan nic'oldu?

11

Haniya bunca eşya gümüşe dair
Kahve takımları bütün cevahir
Ağaç tepsi, ağaç zarflar bi-nazir
Yanı kırık toprak fincan nic'oldu?

12

Gayet zengin idi rahmetli peder
Hani bizim tarladaki uyuz çemender
Hani taştan yastık, hasırdan minder
Sokakta bulduğu yorgan nic'oldu?

13

Hani hindi, hani şahin, hani kaz
Ötmez horoz, tavuk yumurtlamaz
Duvarda asılı yanı yenik saz
Kesmez bıçak, kılıç, kalkan nic'oldu?

14

Hani yeşi başlı şaşkın ördekler
Bunca sığır, sıpa, sütsüz inekler
Hani tazı, zağar, öbür köpekler
Hani kedi, hani sıçan nic'oldu?

15

Miras hak değil mi, elbet sorarım
İğneden ipliğe bir bir ararım
Elbet istemem ben de zararım
Babamın sürdüğü sapan nic'oldu? (MBY, 313–316).

Yazar bundan başka yine mizahi içerikli olan ve halk şairleri ve onları dinleyenler arasında Cenk Destanı diye bilinen bir destanı da kaydeder[5] (MBY, 279).

Ahmed Rasim Cenk Destanı'nı aktardıktan sonra, bize bu mizahtan düşse düşse:

Baklava börek
Olsa da yesek
Tay raray ray ram tay raray ray ram

diye bir ara nağmesi söylemek düşer, der (MBY, 279–282).

Mizahi destanlarda, mizah destanın hem okunuşuna hem de çalınışına girmiştir. Külhanbeyi ağzı denilen söyleyiş şekli ve bu ağza göre kendini ayarlayan çalgıcıdaki terennüm edası yazara göre gülünçtür. Çığırtma denilen bir düdük azmanı veya ilmi bir surette gelişememiş ve bodur kalmış bir flüt bozuntusu başta olduğu halde yanı başında su kabağının ters çevrilmiş ve bir deri ile kapatılmış şeklinden başka bir şey olmayan darbuka, onun altında zilli, çarparalı bir maşa yazara göre kimsenin aklına gelmeyecek bir kompozisyondur (MBY, 317–318).

Bu destanlardan başka bir de Keleş adlı birinin, Ahmed Rasim'i görünce "Muharebe zamanı Kambur Felek'in Destanı'na karşılık yapan o değil miydi?" diyerek okuduğu şu destan kaydedilmektedir:

Aman
Okuya okuya çıktı kamburum
Yaşasın benim ince tamburum
Nereye gitsem öterdi borum
Dinleyin yaran nüktedan söyler

Pantolon fistan olsa da giysek, baklava börek olsa da yesek.

Aman
İndim kıyıya bir sıra kayık

[5] Cenk Destanı tezimizde Anonim Halk Edebiyatı bölümünün Tekerlemeler kısmında yer almaktadır.

Yeter içinde bir palabıyık
Söz eri isen meydanım açık
Er olan bunu her zaman söyler (ŞM IV, 20).

Yazar önceleri destanların ilgi gördüğünü ancak artık onlardan bir ses işitilmediğini ifade etmektedir (MBY, 282).

3.2.2. Semai

Ahmed Rasim eserlerinde yeri geldikçe semaiye de yer vermiştir. Örnek olması açısından bazı semailer aşağıda yazarın çeşitli eserlerinden nakledilmiştir.

Meşhur kumarbazlardan Vurucu Salih semai okumakta yazarın belirttiğine göre yegâne idi. Kendisinin telifi olan semailer de mevcuttu. Ahmed Rasim bizzat kendisinden dinlediği bir semaiden şöyle bir parça aktarır:

Aman Tophaneli top top kâküllü
Kırma kıvırcık perçemli

Yazar onun bu semaisinin bir ara İstanbul'da yayıldığını belirtir (MBY, 135).
Yazarın belirttiğine göre bazen:

Efendim hu, nasibim şu, tecelli, taksirat, yahu
Ciğer yandı kebap oldu, aman saki bana bir su

şeklinde giriş için beyit okunur, bunun ardından mutrip ve halk tarafından bilinen meşhur bir ara nağmesi çalındıktan sonra özel usul üzere semai okunurdu (MBY, 135–136).

Bu semai başka bir eserde şöyle yer almaktadır:

Efendim hu nasibim bu tecelli, taksirat yahu
Kesem yandı kebap oldu yetiş imdadıma yahu (ŞM I, 199).

Nesin sen a dudak nesin?
Bal mısın ya şeker misin?
Susarsak emer misin?
Emersem şişer misin?
Aman a canım aman a gülüm
Nedir bu cefa, nedir bu eda
Nedir bu eza aman efendim

şeklinde bir semai de kayıtlıdır (ŞM II, 127).

IV. BÖLÜM: HALK TİYATROSU

Geleneksel halk tiyatrosu kentlerde, özellikle başkentte oluşmuş bir tiyatrodur. Türklerin yaşadığı başka yerlerde de görülmekle birlikte Karagöz, orta oyunu gibi türler İstanbul'un malı olmuştur. XIX. yüzyılda ise geleneksel tiyatro Batı tiyatrosuyla birleşerek tuluat tiyatrosunu meydana getirmiştir (And, 1983: 13).

Ahmed Rasim'in eserlerine baktığımızda meddah, Karagöz, orta oyunu ve tuluat dışında kendi gördüğü temaşa âlemlerinden şunlara da yer verdiğini görmekteyiz: Kukla (alaturka, alafranga), hokkabaz (alaturka, alafranga), pandomima, panorama çeşitleri, menzil cambazları, cambazhaneler, Kesik Baş, Şişman Kadın, hem canlı hem sağ deniz canavarı, Osmanlı tiyatroları, köçekler, çengiler, pehlivanlar, koç, horoz, deve, dövüşleri; at, merkep (Karakaçan) yarışları. Bunlardan başka Ahmed Rasim mahalle aralarında; esir almaca (koşu yarışması), pişti (top oyunu), uzuneşek (birdirbirin uzunu), kale oyunu (şimdiki futbolun iptidai şekli), kızak kayışlar, uçurtma yarışı gibi gün oyunlarını da temaşa âlemleri arasında sayar (MBY, 39–40).

Ahmed Rasim, Darüşşafaka'da okurken iki üç senede bir sünnet düğünü yapıldığını ve bu düğünlerde hokkabaz, Karagöz, orta oyunu oynandığını da ayrıca kaydeder (MBY, 37).

Ahmed Rasim'in eserlerinde seyirlik oyunların pek çoğunun ismi geçmekte, özellikle Evliya Çelebi'den yapılan alıntılarda seyirlik oyunlara ve oyun kollarına yer verilmektedir. Ancak biz burada seyirlik oyunların dramatik yönü bulunan ve sözlü olan türlerinden meddah, Karagöz, orta oyunu ve tuluatın Ahmed Rasim'in eserlerinde ne şekilde yer aldığının tespitini yapmaya çalıştık.

4.1. Meddah

Ahmed Rasim'in eserlerinde orta oyunu ve tuluatla ilgili pek çok bilgi yer alırken meddahlık ve meddahlarla ilgili yeterli bilgiye rastlanamamaktadır.

Eserlerde adı geçen meddahlardan Meddah İsmet orta oyunlarından Gözlemeci Oyunu'nda "Gözlemeci" rolünü çok iyi oynamaktadır. Meddah İsmet üç

dört çeşit Türk taklidini yapmada maharet sahibidir. Ahmed Rasim'e göre İsmet'in o zamanlar hemücük denilen çok kaba biri, simitçi ve benzeri Anadolulu, İstanbul'da şivesini biraz düzeltmeyi başarmış orta kaba biri, aşçıbaşı gibi dili düzgün, İstanbul şivesine yaklaşan üç dört taşralı arasında yaptığı tercüman rolü komik değilse de eşsiz bir monologdur. Meddah İsmet bir oyunda bu kadar fazla tipi birden canlandırabilecek kadar maharet sahibidir (MBY, 66).

Taşrada İstanbul lisanı taklidiyle meşhur bir meddahtan bahsedilmektedir. Bu meddah bir hikâye naklederken bir yerden konu İstanbulluların telaffuzuna gelir. Meddah, bizim dilimiz elbette İstanbullularınkinden naziktir, bizim portekel dediğimize onlar ağızlarını açarak portakal derler, diyerek oradakileri güldürür (MM II, 259–260).

4.2. Karagöz

Ahmed Rasim eserlerinde Karagöz'e orta oyunu ve tuluat kadar yer vermese de Karagöz oyununun eskiliği, Karagözdeki bazı tipler ve oyunlar, Karagöz ve orta oyunu arasındaki farklar gibi konularda bilgi vermiştir.

Ahmed Rasim'in de belirttiği gibi Karagöz'ün tarihi ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Evliya Çelebi Seyahatname'sinin birinci cildinde ise Karagöz oyununun çok eski olduğu belirtilmektedir (MBY, 67).

Ahmed Rasim'in Evliya Çelebi'den aktardığına göre hicri on birinci asırda da hayal oyunu mevcuttu. Hatta Kör Hasanzade Mehmed Çelebi adında biri pek çok şöhret kazanmıştı. Kör Hasan, Yıldırım Bayezid'in (1389–1402) nedimlerindendi. Oğlu Mehmed Çelebi haftada iki gece Sultan IV. Murad (1623–1640) huzurunda gölge oyunu oynatırdı. O zamanlarda hayalcilere şebbaz denirdi. Mehmed Çelebi oyuna bir beyit okuyarak başlar, perde içinde perde kurar, dilsiz, dilenci, Kör Arab, Arnavut, Bekri Mustafa, kadın taklitlerini yapar, hamam oyunu baskını gibi üç yüz kadar oyun oynatırmış (RHOT II, 545–546).

Ahmed Rasim de eserlerinde Karagöz oyununun eskiliği hakkında bilgi verir ve Karagöz oyununun orta oyunundan daha eski olduğunu düşünür. Buna göre III. Selim (1789–1807) ve II. Mahmud'un (1808–1839) gidiş ve eğlenişlerinin anlatıldığı

eserlerde orta oyununun adı bile zikredilmemektedir. III. Selim'in (1789–1807) eğlencelerinin hususiyeti hakkında malumat veren baş mimar Mösyö Melling'in hatıralarında menzil cambazları, ayı oyunları ve güreşleri yer almaktadır. II. Mahmud'un (1808–1839) gidişlerinden bahseden bir Enderun hatıratında da Büyükdere çayırı gibi açık yerlerde binicilik, tomakbazlık, cirit oyunları yazılıdır; yani orta oyunundan bahsedilmez. Orta oyununun revaç bulduğu dönem Abdülaziz (1861–1876) devridir. Bununla beraber III. Selim'in (1789–1807) Hafız Efendi, II. Mahmud'un (1808–1839) Müsahib Said Efendi, Abdülaziz'in (1861–1876) Rıza Efendi adında hayalcileri vardı. Ayrıca Abdülhamid (1876–1909) devrinde meşhur Mehmed Efendi, *Hademe-i Şahane*'ye alınarak Karagöz oyunu için görevlendirilmiştir. Bu Mehmed Efendi bir gün perdeyi kurar, oynatmaya başlar, sırası gelince:

Aya bak, yıldıza bak
Şu karşıki kıza bak

şarkısını okuyacağı zaman Abdülhamid'in (1876–1909) kendisini izlediğini fark eder ve:

Aya bak, havaya bak
Karşıki tavaya bak

şeklinde değiştirir (MBY, 62–64).

Ahmed Rasim eserlerinde Karagöz oyunu ile orta oyununu karşılaştırır. Yazar orta oyunu için, perdeden yere inmiş Karagöz, der. Orta oyunlarının repertuarı gayet sınırlıdır. Orta oyunu adeta Karagöz'ün oyunlarını taklitleriyle beraber çalmış ve zemine uygulamış gibidir (MBY, 62).

Yazar, Karagöz'ün "Baskın" oyununda mahalleli olarak perdeye eğri büğrü, kambur, topal, çolak, solak, acı şaşı, titrek, sarsak bir ferdin çıktığını oyunlarla ilgili bir bilgi olarak aktarır (MBY, 259). Karagöz'de şairliğe özenen Rezakizade Tarçın Bey adında birinin de taklidi bulunurdu (ŞM III, 10).

Ayrıca Ahmed Rasim'in eserlerinde Karagöz oyunlarından "Yalova Sefası" adlı oyunun adı geçmektedir (MBY, 387). Bu oyunda Aznaka Banu'nun gelini veya kızı zampara davet eder. Ortaya bir küp getirilir. Tiryaki, Himmet Dayı, Bekri Mustafa, Rezakizade Tarçın Bey, Bastır Naci, Yedi Bela, Hacivat, Karagöz içine girerler, sonra baskın olur, birer birer çıkarlar (ŞM III, 185).

Nasıl bir oyun olduğu hakkında bilgi verilmemekle beraber "Karagöz'ün Soygunluğu" adlı bir oyunda geçmektedir (EZ, 172).

4.2.1. Hayalciler

Ahmed Rasim Karagözcülüğün orta oyunculuğuna göre daha çok taklit istidadına muhtaç olduğunu belirtir. Orta oyununda zurna, çifte nakkare gibi enstrümanlar varken Karagöz'de hayalci hem hanende hem def çalıcıdır. Orta oyununda Pişekâr ve Kavuklu rolleri ayrı ayrı kişiler tarafından oynanırken hayalci Karagöz'de bu tiplere karşılık gelen Hacivat'ı da Karagöz'ü de kendisi oynar. Ayrıca Bursalı Leyla, Kanlı Nigar rollerinde hayalci zenne taklidi de yapar. Ahmed Rasim, Cerrah Salih'in "Karagöz'ün Ağalığı" oyununda Çerkez kadın taklidini çok başarılı oynadığını belirtir. Bunların dışında Acem, Rum, Ermeni, Kayserili, Arnavut, Laz, Sarhoş, Tuzsuz, Yahudi, Bebe Ruhi, Kınnapzade, Tatar, Kocakarı, Muhacir taklitlerini de hayalci seyirciye beğendirecek kadar yapardı. "Bahçe Oyunu" gibi büyük oyunlarda hayalcinin söylemesi gereken şarkılar da zengindi. Bu oyunda perdede beş on kişinin toplanması, kavgaları, konuşmaları, dalaşmaları değneklerin çoğalmasını gerektirdiği için o değnekleri idare etmek büyük maharet isterdi (MBY, 66–67).

Karagöz oynatanlar arasında Rum, Ermeni hayalbazlar mevcut olduğu halde orta oyununda bunlar daha azdı ve dört beş Kavukludan fazla görünmezdi. Ahmed Rasim eski meşhur hayalcileri Karagöz oynattıkları mekânlarla beraber kaydeder. Hayalciler kâhyası Tahir Efendi Beyazıt'ta, Şekerci Derviş Aksaray'da, Enderunlu Hakkı Bey hususi yerlerde, konaklarda, Enderunlu Tevfik Efendi hususi yerlerde, konaklarda, Ermeni Arsen Tahtakale'de, İkiyanlı Kevork Tatavla'da, Takvor Taşkasap'ta, Kör İmam İskerüp Hanı'nda, Şeyh Fehmi Efendi Sultanahmet'te, Rum

Yemenici Andon Kadıköy'de, Haydar Pehlivan Kadıköy'de ve Rıhtımboyu'nda, Müştak Baba Üsküdar'da, Kantarcı Hakkı Kasımpaşa'da, Hayal Küpü Emin Ağa Beyazıt'ta, Cerrah Salih Efendi Direklerarası'nda, Darphaneli Hafız Efendi Sultanahmet'te, Püskülcü Hüsnü Efendi Kadırga Limanı'nda, Rum Hacı Yorgi Eyüp Sultan'da Karagöz oynatırdı (MBY, 62–63).

Ahmed Rasim kendi gördüğü hayalcilerin Şeyh Fehmi Efendi, Cerrah Salih ile Katib Salih olduğunu, bunlardan başka hayalciler de görmesine rağmen onların bunlar derecesinde maharet sahibi olmadıklarını belirtir (MBY, 65).

Bu hayalciler arasında halka oynayan Hayalciler kâhyası Tahir Efendi ve Hayal Küpü Emin Ağa'nın hayalciler arasında dahi bir oynadığını bir daha oynamaz, bir söylediği muhavereyi bir daha söylemez diye şöhreti vardır. Ahmed Rasim'in deyimiyle bunlar Karagöz tuluatçılığında eşsiz kişilerdir (MBY, 65).

Ayrıca Ahmed Rasim, Müsahib Said Efendi adında bir hayalcinin Sultan Mahmud'a (1808–1839) oynadığı Karagözlerin hoşluğu ile ilgili pek çok fıkra anlatıldığını söyler (MBY, 65).

Tiyatroyu Karagöz perdesinde icat yolunu tutan Katib Salih isimli bir hayalcidir. Hatta bu hayalci perde içinde perde açarak kanto da söyletirdi. Onun bu yaptıkları geleneğe aykırı görülmüş, alafranga Karagöz oynatıyor, bu nasıl olur, diye muhafazakârlar tarafından eleştirilmiştir (MBY, 67).

Hayali Kâtip Salih bir ramazanda Arif'in kıraathanesinde hayal oynatmıştır. Yazar buraya onu seyretmeye gider; çünkü daha önce onunla ilgili bir gazetede takdir yazısı okumuş ve merak etmiştir. Paraları vererek arkadaşıyla beraber kıraathanede birinci mevkie geçerler. Bu kıraathanede genelde çocuklar vardır. Bildirilen saatten yarım saat sonra oyun başlar. Perde açılmaya başlayınca defin, zillerin sesi gelir. Çok ses olduğundan Karagöz çocukları uyarır. Sus ulan! Şu çocukları susturun gibi sözler söyler. Hacivat olsa bu ihtarı daha nazik yapardı; ancak Karagöz nezakete kulak asmazdı. Perde açılıp oyun başlar, yazar ve arkadaşı oyunda yeni bir şey görme ümidindedir. Ancak eski tas eski hamam, yeni bir şey yoktur (ŞM II, 192–194).

4.3. Orta Oyunu

Orta oyununun zuhuru, kökeni gibi konularla ilgili çeşitli görüşler yer almaktadır. Ahmed Rasim de orta oyununun zuhuruyla ilgili görüş belirtmekle beraber icrası, tipleri, geleneksel tiyatrodan modern tiyatroya geçiş sürecinde tiplerin gerek davranışları gerek kıyafetlerindeki başkalaşma gibi konularda çok önemli bilgiler vermiştir. Kavuklu Hamdi, Kel Hasan, Abdürrezzak gibi oyuncularla olan yakınlığı ve bu oyuncuların pek çoğunu izlemiş olması konuyla ilgili pek çok bilgi edinmesini sağlamıştır. Hatta Kunoş'un orta oyununa yer verdiği eserinde oyunun icrası, tipleri vb. ile ilgili bilgilerin yanlış olduğuna eserlerinde yeri geldikçe değinmiştir.

Ahmed Rasim orta oyununun ilk defa III. Selim (1789–1807) zamanında tımarhanede delilere oynandığını duyduğunu söyler; ama bu bilgiyi edindiği kaynağı yazmaz. Buna göre III. Selim (1789–1807) zamanında tımarhanede oynayan kolun başı Ali Ağa adında biriymiş. Bir söylentiye göre Ali Ağa, Abdülaziz'in (1861–1876) Karagözcüsü ünlü Rıza Efendi'nin babasıymış. Bu bilgiyi edindiği kişi, Ahmed Rasim'e orta oyununun önceleri sarayda oynanmadığını, sonradan saraya geçtiğini; ayrıca eskiden Mecidiye, Ramiz, Davutpaşa kışlalarında bayram zamanı gündüzleri saz çalınıp gece orta oyunu oynandığını söylemiştir (MBY, 70).

Ahmed Rasim; Hamdi, Abdürrezzak, Agâh gibi Kavuklular yönetimindeki orta oyunculuklarına III. Selim (1789–1807) devrinde bile rastlanmadığını ancak genel orta oyununun bizde eski bir tarihinin olduğunu söyler. Evliya Çelebi, tarihinin birinci cildinin sonlarında hokkabazlar esnafı dediği gruptan bahsederken padişah düğünlerinde, fetih ve zafer şenliklerinde, devlet ileri gelenlerinin rütbe alış törenlerinde, sünnet düğünlerinde hanende, rakkas, mudhik, mukallit, şehir oğlanları vb. ile beraber ellerinde def çalan Pişekârların da bulunduğunu yazar. Gayet kalabalık bir topluluktan oluşan bu oyuncular sanatlarını icra eder, oynar ve oynadıkları her gece için ev sahibinden para alırdı; ayrıca seyircilerden de parsa toplardı (MBY, 68).

Doktor Kunoş'un söylediğine göre orta oyununu başka bir şekle koyan ve ilk orta oyunu kumpanyasını kuran Külahçı Mehmed'dir. Kurduğu kumpanyanın Kavuklusu da Külahçı Mehmed idi. Pişekâr'ı ise Hacı Bekçi ve Tiryaki Mustafa adında kimselerdi. Bu oyun ilk önce Kadıköy'de oynanırdı. Bu ilk oyun yerinden

Döşemeci İsmail, Tesbihçi Ahmed, Saraç İsmail ortaya çıkmışlardır. Zenne taklidini Büyük Asım, Arap Ahmed, Acemi Acem Şükrü, Türk Meddahı İsmet, Lazî Tosun Efendi, Rumelili taklidini Tahir Efendi ile Köçek Hüseyin Efendi yapmaktaydılar. Orta oyunun gelişmesine en çok hizmet eden Hamdi Efendi de bu oyun yerinden çıkmıştır. Pişekâr İsmail Efendi de ünlü orta oyunculardandır. Orta oyunu Karagöz'e benzer ve orta oyununu açan ve oyun yerinden hiç eksik olmayan Pişekâr'dır ve oyundaki adı Tosun Efendi'dir. İkinci oyuncu ise Kavukludur ve oyundaki adı daima Hamdi Efendi'dir. Kavuklu, Nekre'dir ve Pişekâr ile karşılıklı konuşur. Karagöz'de Hacivat ile Karagöz'ün yaptığını orta oyununda Pişekâr ile Kavuklu yapar. Orta oyunu pek çok yönleri ile Karagöz'e benzer. Ahmed Rasim, Kunoş'tan bu bilgileri aktardıktan sonra, şu incelemenin hemen hepsi hatalıdır, yanlıştır, der (TM, 83–84).

Yazar, orta oyununun toplum hakkında bilgi edinme adına büyük öneme sahip olduğu kanaatindedir. Orta oyunları bize Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan çeşitli milletlerin su yüzüne çıkmış tabiatlarını ve karakterlerini, konuşma tarzlarını, kıyafetlerini; ev, bahçe, hamam, kahve, meyhane, toplum hayatını, geçimlerini; bize has hovardalık, çapkınlık, kabadayılık, hükmetme, zorbalık âlemlerini, kadınlık hallerini seyircilerin gözünde canlandıran hünerli ve mizahta ciddi oyunlardı. Meydandan sahneye çıktıktan sonra bunların dekorları, orkestraları, kulisleri, locaları, koltukları, sıraları, paradileri, gişeleri, direktörleri, rejisörleri, müellifleri, provaları trajedilere, facialara, operetlere benzeyen fasılları, balatları, dansları, kantoları bile bulunmaktaydı. Orta oyunu bu haliyle Avrupa tiyatrolarının basiti olmakla beraber memleket içinde yaşayan çeşitli kavimler arsındaki münasebetleri göstermekteydi (MBY, 41–42).

4.3.1. Orta Oyunu Terimleri

Kunoş, Pişekâr'ın elindeki yarık değneğe "şakşak" dese de orta oyunu terimlerinde buna "pastal" adı verilirdi. Orta oyuncuların elbiselerine "pusat", orta oyunu mahalline "palanga", oyuncuların giyindikleri yere de "pusat odası" denilmektedir. Orta oyununun da kendisine has terimleri vardır. Bu terimler Türk argosunu oluşturan bazı dillerden alınmadır. Örneğin oyunda sarhoş taklidi yapana

“Matiz”, taşralı, bekçi, gözlemeci taklidi yapana “Hırbo”, Frenk’e “Balama”, Zenneye “Gaco”, zurnaya “Papara”, defe “Pandili”, ev yerine konan parmaklığa “Yeni Dünya” ve oyuna da genel olarak “Keriz” derlerdi (TM, 78).

Ahmed Rasim orta oyunu terimine göre “papel” denilen ancak insanlar arasında “şakşak” olarak adlandırılan, herkesçe bilinen iki dilimli değneğin kullanılış sebebini o kadar araştırmasına rağmen bulamadığını söyler. Orkestradaki şeflerin kullandıkları değnek gibi hususi bir işaret olabileceğini düşünür. Asadan başlayıp bekçi sopasına varıncaya kadar elde taşınan ve taşıyana az çok bir amirlik durumu veren bu aletlerin idare hususundaki işgüzarlığı herkesçe bilinmektedir. Kullandığı bu aletin gösterdiğine göre Pişekâr’ın oyun başı olduğuna hükmedilebilir. Ahmed Rasim şakşağın orta oyununa ait bir şeflik nişanesi olarak kabul edilebileceğini ifade eder (MBY, 99).

4.3.2. Orta Oyunu Kolları ve İcra Edilen Oyunlar

Ahmed Rasim, Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinden hokkabaz kollarını aktarırken Pehlivan Ahmed Kolu diye bir kol yazar ve bu kolun Dişlek Hasan, Boynu Kısa Hacı gibi Pişekârlarının olduğunu söyler (MBY, 69).

Orta Oyununda Zuhuri Kolu ve Han Kolu meşhurdur. Orta oyuncularının imtiyazı ise padişah buyruğu ile kuvvetlenmiştir (MBY, 41).

Orta oyununun en son kolları Süpürge, Han, Zuhuri ve bir de Çifte Kamburlar diye ünlü dört takımdan ibaretti. Bu kollardan her birinin bir kolbaşısı vardı. Süpürge Kolu’nun Kavuklusu Misk Yağcı Hakkı adında bir komik, Han Kolu’nun Kamil Ağa, eski Han Kolu’nun Kavuklusu Agâh ve kolbaşısı da Deli Rıfat’mış. Hamdi Zuhuri Kolu’nun hem kolbaşısı hem de Kavuklusu idi (TM, 82).

Çocukluğunda bu işe heves eden Hamdi önceleri mahallede çocuklara oynarken gülünç söz ve davranışlarıyla ün salar ve Han Kolu’na geçer. Altı yıl kadar bu kolda oynadıktan sonra Zuhuri Kolu’nda oynamaya başlar (TM, 83).

Ayrıca yazarın verdiği bilgiye göre Zuhuri Kolu, Kadıköy’ün Yoğurtçu Çayırı’nda da oynamıştır (MBY, 97).

Ahmed Rasim'in, kendisinin deyimiyle, orta oyunlarına vakıf birinden aktardığına göre orta oyunu Han Kolu ve Zuhuri Kolu diye ikiye ayrılmıştır. Bu orta oyunu kollarının oynadıkları oyunlar toplam otuz tanedir. Yazar bunlardan 26 tanesini ve bazılarının da hangi kollar tarafından oynandığını yazar. Zuhuri Kolu'nun yani Hamdi'nin oynadığı oyunlar; "Mandıra", "Ters Evlenme", "Bahçe Sefası", "Ağalık", "Ferhad ile Şirin", "Tahir ile Zühre", "Hamam", "Kızgınlar", "Kanlı Kavak", "Büyük Evlenme", "Sünnet", "Salıncak". Han Kolu'nun oynadığı oyunlar; "Kır Mandırası", "Kuyulu". Zuhuri ve Han kollarının oynadığı; "Ortaklar", "Kütahya", "Ödüllü". Bundan başka şu oyunlar da oynandığı kollar verilmeden zikredilmiştir: "Yalova Sefası", "Eczane", "Sandıklı", "Cambazlar", "Çivi Baskını", "İzmir Baskını", "Yazıcı", "Tımarhane", "Âşıklar" (MBY, 71–72).

Kunoş orta oyunu konularının birkaçını zikreder. Ahmed Rasim, Nüktedan Hamdi'den yaptığı incelemeler sonucu eski oyunların on bir tane olduğunu söyler, daha sonra bunlara ilaveler yapılarak sayısı yirmi sekize, otuza, ezmesi büzmesi ile kırka çıkartılmıştır. Orta oyunu konuları, taklitleri ile mahalli bir sahneyi, konuşmalarla alışkanlıkları ve giyimlerle de geçmiş yaşayışı göstermektedir. Örneğin zenne takımının bütün konuşmaları gönül kıran bir kadınla erkeklerin dirliksizlikleri üzerine kurulmuştur (TM, 79).

Ahmed Rasim orta oyunu repertuarından şunların aklında kaldığını belirtir: "Yazıcı", "Kanlı Nigar", "Çifte Hamam", "Ters Evlenme", "Meyhane", "Gözlemeci". Ahmed Rasim bunların Karagöz'den bozma, adapte oyunlar olduğunu söyler. "Yazıcı" oyunu daha sonra tiyatroda "Kaba Adam" komedyasına çevrilmiştir. Bu "Kaba Adam"'ı Hamdi sahnede eşsiz, kusursuz bir ustalıkla temsil ederdi. "Ters Evlenme" oyununda erkek olduğu halde sen kadınsın diyenlerin ikna etmesi üzerine gelin rolüne giren Hamdi'nin damada yaptığı işveler, cilveler de izleyenleri çok güldürürdü. Kel Hasan ise aynı rolü ustası Abdürrezzak'tan daha başarılı oynardı (MBY, 65–66). Orta oyununun en komik temaşalarından biri de "Yazıcı" oyunuydu (TM, 36–37).

Ahmed Rasim, Kunoş'un İstanbul'a gelip orta oyunu hakkında araştırma yaptığını ve bunları da bir kitap haline getirdiğini yazar. Kunoş karmakarışık da olsa bu oyunlarla ilgili faydalı bilgiler vermektedir, der (TM, 76).

Kunoş eserinde "Kunduracı", "Bahçe", "Sarhoşa Hile" oyunlarının konuşmalarını da verir. Ahmed Rasim de ondan "Kunduracı" oyunun konuşmalarını aktarmıştır. Kunoş burada Pişekâr'ın kıyafetini kırmızı cübbe olarak tabir eder. Yazar Pişekâr'ın kırmızı cübbe giymediğini, nohudi, sarı, kavuniçi gibi renklerde bir kürk veya kürke benzer bir elbise giydiğini belirtir. Kunoş'un tarif ettiği Pişekâr'ın ise hiçbir zaman orta oyunu sahnelerinde görünmediğini ifade eder (TM, 79–80).

4.3.3. Orta Oyununun Oynandığı Mekân

Orta oyununda muhavereler, taklitler dairemsi bir yer sahnesinde geçer, seyirciler bu sahnenin etrafına iskemle, hasır veya seccadeleriyle yine dairemsi olarak otururdu. Bu sebeple oyuncular sık sık yer değiştirerek seslerini herkese duyururdu (MBY, 74).

Orta oyunu etrafı kapalı bir meydana kurulmuş Yeni Dünya denilen açılır kapanır, taşınabilir, eski çamaşır kafeslerinden farklı olarak her tarafı açık, Uzun Çarşı yapısı bir kafes ile dükkân veya başka bir mekân olarak kabul edilen birkaç iskemleden, sandalyeli bir masadan oluşan zemin katlı bir tiyatroydu. Eski Romalıların, Yunanlıların anfiteatırları ne ise orta oyununun oynandığı yer de o veya onun daha basitidir. Orta oyuncular burada hünerlerini gösterirler, sade ve halkla ilgili mevzular üzerine kurulmuş olan piyeslerde vazifelerini görürlerdi. Ahmed Rasim bizde de bir Moliere çıkıp bu konuları yükseltmeyi başarabilseydi bir Komedi Türk'ün meydana gelebileceğini söyler (MBY, 42).

4.3.4. Orta Oyununun İcrası

Orta oyunu eski mehterhanemizin baş musiki aleti olan zurna ile açılırdı. Daracık sahneye koca bir mehter takımının sığmayacağı düşünülerek davullar, ziller, çalpareler çıkarılarak Mevlevî kudümleriyle çifte nakkare de denilen çifte dümbelek bırakılmıştır. Zurna başlar başlamaz oyunda en çok ustalığı olması gereken ve oyunu iyi yönetmesi gereken Pişekâr görünür yani rejisör meydana çıkar. Pişekâr ortaya

çıkar çıkmaz seyircileri selamlar, oyunun adını söyler ve oyun başlardı (MBY, 42–43).

Eskiden ise orta oyunu köçek denilen rakkasların gösterisiyle başlardı. Sonra curcunabaz denen oyuncular meydana gelerek bazı garip tavırlarla ve oyunlarla izleyenleri güldürürdü. Sonraları bu iki başlangıç kısmı tamamıyla bırakılmıştır. Hatta önceleri oyun arasında zennelerin bile çıktığı rivayet edilmektedir. Hamdi bu durumun uygunsuz olduğunu ve kadınların sokakta dans ederek yürümediklerini bildiği için pek çok yıl önce kendi kolundan bu âdeti kaldırdığını belirtmiştir (TM, 76–77).

Orta oyununda dansın alaturka çeşitlerinden olan çengilik görülmez ama köçeklik görülürdü. Ahmed Rasim oyun başlamadan önce zurnanın oynak havalar çaldığını ve bir iki köçeğin oynadığını gördüğünü ifade eder. Zenne Topal Tevfik ve Pamuk Oğlan adlarındaki köçeklerin orta oyuncuları arasında şöhreti vardır. Ters Evlenme, Büyük Evlenme gibi oyunların sonunda düğün manzarası yapılır, davul, zurna, çifte nakkare ortaya gelir, oyuncuların bir kısmıyla ve zennelerle alaturka danslar yapılırdı. Ahmed Rasim, Komik Abdürrezzak'ın da orta oyununda kasap, mandıra havaları oynadığını söyler (MBY, 88–89).

Orta oyununda keriz veya dudu havaları denilen zurnalı danslarla köçek, çengi manzaraları eksik olmazdı. Önceleri zurnadan başka ince, kaba saz takımları da bulundurulurdu. Sahne inkılâbından sonra da saz takımları yalnız veya kantolar için kullanılan orkestralarla beraber kullanılmaya başlandı (MBY, 45). Görüldüğü gibi yazar bir yerde çengiliğin orta oyununda görülmediğini diğer bir yerde ise orta oyununda eksik olmadığını belirtmiştir.

4.3.4.1. Muhavere

Tekerlemeden önce tanışma, bildik çıkma gibi tavır ve söz ile yapılan komiklikler de vardı, bunlara muhavere adı verilirdi (MBY, 74).

Bu bölümde zurna Kavuklu havası çalar ve meydana Kavuklu ile beraber Kavuklu-arkası denilen Cüce, Kanbur ya da Denyo girer ve muhavere bölümü başlardı (Kudret; 2007: 59).

4.3.4.2. Tekerleme

Ahmed Rasim çağdaş deyimi monolog olan tekerlemenin eski kıssa hanlık bozması olduğunu söyler (MBY, 74).

Orta oyununun konuşma tarzına ait özel hitap tarzı ve karşılık verişi genellikle pek yapmacıktır. Adeta bir sürü atıp tutmadan ibarettir. Sayısı yirmiyi otuzu geçmeyen ve uyutucu sözlerden başka bir şeye benzemeyen tekerlemeler Pişekâr ile Kavuklu arasında bir sohbet zemini açar ki asıl oyun da buradadır. Bu konuşmanın küçüğüne Arzbar denir. Bunun arkasından gelen taklitler ikinci ve oyunun konusu üçüncü derecededir (TM, 78).

Kavuklu Hamdi'nin Küçük İsmail Efendi'den önce Tosun Efendi adında bir Pişekâr'ı vardır. Ahmed Rasim, Hamdi ile Pişekâr'ı Tosun Efendi arasında geçen Uçma Tekerlemesi'ni iki anlama gelen kaba sözleri ve terbiye dışı ifadeleri çıkararak aktarır. Oysa seyirciler tarafından en çok beğenilen, gülünen bu terbiye dışı sözlerdir. Buna cinas yutturma, cinas söyleme de denirdi. Hamdi oldukça terbiyeli konuşan, özellikle kadınların bulunduğu ortamlarda, sünnet düğünleri gibi hususi oynayışlarda terbiyeli oynayan bir oyuncuydu. Hamdi kendisinde bu tekerlemelerden on dokuz tane olduğunu Ahmed Rasim'e söylemiştir. Kunoş da bu tekerlemeleri Macarcaya çevirmiştir. Ahmed Rasim bu tekerlemelerde cinas ön planda olduğu için çevirilerin başarılı olup olmadığı noktasında tereddütlüdür (MBY, 74–80). Ayrıca orta oyununda söz ve manevi cinasların en çok insanı güldüren kısımları kullanılırdı (TM, 76).

Kavuklu bilmez görünür, görmezden gelir, telaşlı, mütebessim, ahmak geçinmek suretiyle Pişekâr'ı uğraştırır, en sonra oyuna uygun düşen bir tekerleme, bir fantezi, bir monolog ile maksadını açıklayarak prelüdü bitirirdi. Kavuklunun en büyük mahareti tekerleme söylemektedir. Tuluat bu tekerlemenin ilk cümlelerinden başlar. Pişekâr'ın soruları, cevapları Kavuklunun hikâyesinde devamı, mukabeleleri oyunu zenginleştirir. Suallerin, cevapların şaşırtmaları seyirciyi güldürür. Pişekâr ve Kavuklu cinaslı, kinayeli sözleriyle seyircilerin takdirini kazanırdı. Tiyatrolardaki el

çırpmalarının yerini orta oyununda kahkahalar tutardı. Pişekâr'ın elindeki şakşak ise hem oyuna istikamet verir hem de adeta suflörlük ederdi (MBY, 43–44).

4.3.5. Orta Oyunu Tipleri

Borazan Tevfik, orta oyununun güzelliği, hoşluğu her oyuncunun bir türlü komik olmasındandır, der. Ahmed Rasim de bu konuda Borazan Tevfikle aynı görüştedir (MBY, 55).

4.3.5.1. Ana Tipler

Farkına varmazlığa, bilip bilmezliğe, görüp görmezliğe gelme jestleri, tavırları orta oyunlarında Kavuklu ile Pişekâr'ın başlıca maharetlerinden sayılırdı. Hatta diğer oyunculardada aynı maharet aranırdı (MBY, 96).

4.3.5.1.1. Pişekâr

Pişekâr akıllı, salih, işgüzar, rehber, iyiyi kötüden ayırabilen, güngörmüş, yaşlı bir tiptir. Piyeste yazarın saklı olan düşüncesinin taşıyıcısıdır. Oyun Pişekâr'ın şahsiyetinin göstereceği tarza bağlıdır. Pişekâr oyunun reklâmıdır (MBY, 43).

Yazar Pişekâr'ın kıyafetinin çoğu kere değiştiğini söyler ve Hamdi'nin ilk Pişekâr'ı Tosun Ağa'nın kıyafetini aklında kaldığı kadarıyla anlatır. Buna göre Tosun Ağa'nın sırtında kenarları dış tarafından birkaç parmak eninde kürk ile kaplı bir kıyafet bulunurdu. Küçük İsmail adeta Hacivat külahı giyer, sırtına eskiden kuburikli denilen kolları dar, kenarları göstermelik tarzında kürklü bir zıh ile fırdolayı çevrilmiş, hırkaya da setriye de mantoya da benzer bir şey giyerdi (MBY, 98).

Ahmed Rasim elde ettiği bilgiler ışığında Pişekâr, Kavuklu ve Zennenin kıyafetini başka bir eserinde de aktarır. Pişekâr'ın serpuşu âli mavi, sarı, siyah dört dilimli ve pamuklu sivri külahtır. Ya mavi çuhadan kenarı siyah kürk yahut düz sarı üstüne beyaz karakulak kürk olurdu. Bu kürk iki parmak kalınlığında yakadan

itibaren iki taraflı olarak eteğe kadar dışına kaplıdır. Çakşır kürkünün renginde ve çuhadandır. Pabuç sarı terlik, yemeni gibi ise de kısa ökçelidir (TM, 80).

Ahmed Rasim meşhur Pişekârlardan şunları sayar: Hamamcı Süleyman, Hamdi'nin Kolundaki Tosun Efendi ile Halil, Mehmed Çavuş, Küçük İsmail Efendi'ler (MBY, 71).

4.3.5.1.2. Kavuklu

Oyunun baş komiği Kavukludur. Her şey, her entrika, her sürpriz onun alaycı dili, neşelendirici, güldürücü mizahı ile açılır; Pişekâr'ın düzeltmesi ve tenkidi ile kapanırdı. Ahmed Rasim'in, Hamdi ve Abdürrezzak'tan duyduğuna göre önceleri Nekre yalnız Tiryaki taklidi yaparmış; sonra bu tipi oyuncu Kör Mehmed adında biri Kavuklu biçimine sokmuş (MBY, 42–43). Ahmed Rasim Kavuklu rolünü Mısırçarşılı Attar Şükrü adında birinin icat ettiğini duyduğunu belirtir (MBY, 70–71).

Zurnasına göre hüzzam mı segâh mı, maye mi olduğu anlaşılan bu makamlardan bir semai kırıntısı ile meydana çıkan Pişekâr'dan sonra güreş havasını andıran ve söz alanında birbirinden güçlü iki münakaşacının bulunduğunu anlatan eski sağanaklı bir Hüseynî makamıyla Kavuklu veya Nekre meydana çıkardı. Güngörmüş orta oyuncuların ve Kavuklu Hamdi'nin naklettiğine göre önceleri Nekre, kavuklu değilmiş. Yüzü kahve telvesiyle boyalı, ihtiyar, üzerinde şaldan ve beş parmaktan yapılmış boy entarisi, ayağında kırmızı yemeni, belinde köylüce bağlı adi şal kuşak, başında ucu ağzına kadar eğri külah, elinde lülesi kısa sapı iple beline bağlı, uyuyunca elinden düşüp sarkan bir çubuk bulunan ve adına Tiryaki denilen bir taklitçi çıkarmış. Bu kıyafeti Kavukluya çeviren ve orta oyununu oldukça çeşitlendiren Attar Şükrü Efendi adında biriymiş. Bazıları ise orta oyununu geliştirenin Attar Şükrü değil Kör Mehmed adındaki ünlü Kavuklunun olduğunu söyler. Ancak doğrusu orta oyunundaki bu değişikliği ve gelişimi sağlayanın Attar Şükrü olduğudur (TM, 35–36).

Yazar, insan gülmeye alıştığı şeylerin tekrarlanmasından ve yenileşmesinden sevinç duyduğu için Nekre'nin şimdiler acayip ve garip görünen dilimli dilimsiz

serpuşunu, kırmızı cübbesini, sarı çedik pabucunu, yürüyüşte, duruşta, bakışta kendisine yakıştırdığı gülünç davranışları beğeniyor ve görür görmez gülüyor, der (TM, 77–78).

Ahmed Rasim bazı antika kıyafet resimlerinde görüldüğüne göre Kavuklunun eski İstanbul Efendisi yani şehrin hem emini hem de zabıta reisi kıyafetinde bulunduğunu söyler. Bu sebeple başında kulağa kadar geçen urfi destarlı dilimsiz bir kavuk, sırtında yenleri bol, genişçe, etekleri diz kapağından aşağıya indiği için uçlarından beldeki enli kuşağa bağlı al, kırmızı, hafif bir biniş, bacaklarında aynı renkte yahut başka kesim, başka biçim, başka renk bir yarım şalvar veya çakşır, ayaklarında çedik pabuç bulunurdu. Bu Kavukluların sabit kıyafetidir. Bu kıyafetin değiştirilmesi oyun ananesine aykırılık olarak görülürdü. Bazı özel meclislerde hususi olarak oynatılan orta oyunlarında kıyafet aykırılığı görülebilirdi. Ahmed Rasim, Manyasizade Refik Bey'in meraklarından birinin de böyle hususi orta oyunu oynamak olduğunu söyler (MBY, 96–97).

Kavuklunun kıyafeti başka bir yerde biraz farklı bir şekilde kaydedilir. Serpuşu dilimli, ağabani sarılı bir kavuk, kırmızı çuhadan cübbe veya çakşır, entarisi Şam şetarisi, kutni, altıparmak, iplik alacası gibi kumaşlardan yapılmıştır. Kuşağı adi bir şaldır. Ayağında ise çedik pabuç bulunur (TM, 81).

Ahmed Rasim, Kavuklunun kıyafeti gibi bir kıyafet altında komik olmanın ve o kıyafeti tamamıyla idare etmenin bir kabiliyet işi olduğunu ifade eder. Kavuğu düşürmeden başın bir hareketiyle sol kolu üzerine atlatabilmek, biniş eteklerini savurup toplamak, pabuç sektirmek, sendeleyerek düşmek muhakkak göründüğü bir anda birden bire toplanıvermek Ahmed Rasim'e göre uzun uzadıya uğraşmak ve kabiliyet sahibi olmak ister. Hamdi'nin pabuç sürümesine, sürçmesine gülmemek ise elde değildir (MBY, 97–98).

Yazar komik olmak için mutlaka Kavuklu kıyafetinde boy göstermek gerekmediğini, ancak göz alışkanlığı dolayısıyla bu kıyafetin de komik olmakta tesiri bulunduğunu ifade eder. Ayrıca Ahmed Rasim kıyafetin de biraz güldürecek nitelikte olması gerektiğini söyler (MBY, 97–98).

Kavuklu kıyafeti haşarılığa, Pişekâr kıyafeti de akıl hocalığına uygun düşmektedir. Karagöz oyununda da böyledir. Zaten Doğu'da eskiden beri bu iki türlü kavramın kıyafetleri ayrılmıştır (MBY, 99).

Ahmed Rasim'e göre orta oyununun iki önemli karakterinin kıyafeti bize göstermektedir ki bu oyunlar toplum fertleri arasındaki küçük büyük farkları neşeli hale getirme maksadıyla icat edilmiştir. Bunlar kılık kıyafet örnekleriyle beraber şiveye, âdete, ananeye, mahalli ahlaka ait hususi veya umumi görüşlerin alaya alınmasından ibarettir (MBY, 100).

Ahmed Rasim ünlü Kavuklulardan şunları sayar: Kör Mehmed, Hamdi, Abdürrezzak, Kambur Mehmed, Usturacı İbrahim, Meddah İsmet, Kasımpaşa taraflarında Dalgın adı ile tanınmış olan Serafim, Muhallebici Mehmed Ali (MBY, 71).

Kavuklu Hamdi

Kavuklu Hamdi'nin oyunculuğa Kör Mehmed'in yanında başladığı söylense de Kavuklu Hamdi, onun çırağı olmadığını, sokakta yetiştiğini; cami avlusunda, fulya tarlasında oynadığını söyler. Hatta Avrupa'da oyunculuk mekteplerinin olmasına şaşar, tuhaflığın da mektebi olur muymuş, der. Kavuklu Hamdi çocukken arkadaşlarıyla oynadığını, kimi arkadaşının ferace giyip yaşmak taktığını, kiminin manava yalvarıp peştamalını aldığını, kiminin oyuncakçıdan havan isteyip döve döve oyun yerine geldiğini, kendisinin de amcasının kavuklarından birini aşırdığını söyler. Onlar böyle oynarken birileri de etraflarına toplanıp seyredermiş. Bir gün önlerine biri düşer, gelin şu tahta perdeli yerde oynayın, girenlerden para alıp paylaşırız, der, böylece Kavuklu Hamdi oyunculuğa başlar. Kavuklu Hamdi o zamanlar orta oyununa meydan oyunu da denildiğini söyler. Kör Mehmed, Han Kolu'nun Kavuklusuymuş. Kavuklu Hamdi de burada oynarken padişah Abdülaziz bunları seyreder ve Hamdi'ye de ferman verilir, onun kolunun adı da Zuhuri Kolu olur. Hamdi kendi oyunculuğu için, ne mektep var ne müderris, ne hoca ne kalfa, yerden biten ot gibi der, kendisinin yetişmesini böyle özetler. Ahmed Rasim, Kavuklu Hamdi'nin bu sözü üzerine orta oyunu oynamanın bu kadar sade iken bir kumpanya düzüp oynamanın çok zor olduğunu, bir sürü vergi gerektirdiğini ifade eder (MBY, 57–61).

Ahmed Rasim, Kavuklu Hamdi'nin terbiyeli (MBY, 57) yere ve zamana uygun tekerlemeler icat edip birçok muhavereyi değiştirebilecek yeteneğe sahip bir şahsiyet olduğunu söyler (MBY, 65).

Kavuklu Hamdi orta oyununun ilgi görmeyip sahne oyunlarına ilgi gösterilmesi üzerine Eyüp'te kahveciliğe başlar (MBY, 56).

4.3.5.2. Yardımcı Tipler

Mükemmel bir orta oyununda: Zenne takımı denilen ihtiyar, orta yaşlı, genç kadın alayı ile çetrefil bir Çerkez veya Arap halayık veyahut yelloz, aptal bir çocuk, bir şık beyi (mukallit), bir mahalle ihtiyarı, Anadolulu bir Türk, bir Rumelili, bir Iraklı, Şamlı, Mısırlı, Tunuslu, Hicazlı Arap, bir İranlı, bir Kayserili, bir Laz, bir Arnavut, bir Kürt, bir Frenk, Rum, bir zorba, bir aptal, bir Yahudi bulunurdu. Hırpani, Külhanbeyi, Mirasyedi, Sarhoş, Zampara, Enayi, Hırbo, Sulu, Alık, Salık, Tiryaki, Remmal, Afsuncu, Acuz, Âşık, Maşuka, Hain-Tiran da oyunun rağbet gördüğü zamana göre oyuna dâhil edilir veya oyundan çıkarılırdı (MBY, 44–45).

Yazar taklidi yapılan bu kişileri sayar ve Külhanbeyi ile ilgili bilgi verir. Eski orta oyunlarında bu Külhanbeyi bir atılışta bir aslan, bir vuruşta dokuz can narasıyla somun pehlivanlığına çıkardı (MBY, 303).

4.3.5.2.1. Zenneler

Ahmed Rasim orta oyununun yalnız taklide dayanan bir mahiyette düzenlenmiş olduğunu söyler. Bu nedenle kadın da bu mahiyet bakımından oyuna girmiştir (MBY, 86). Kadın orta oyununda hem ses ve söyleyişi ile hem de çeşitli hareketleriyle taklit edilirdi. Bu taklitler seyirciyi güldürürdü (MBY, 82). Ancak hemen bütün piyeslerde kadın açık saçık denilen yolda temsil edilirdi. Kadınlığın izzet-i nefsi, haysiyeti, aile teşkilatındaki ehemmiyeti, sosyal hayat bakımından gerçek vazifeleri asla oyunda konu olmazdı (MBY, 86).

Ahmed Rasim orta oyunlarında çetrefil Çerkez Karısı taklidine hiç rastlamadığını söyler, ancak Hayali Mehmed Efendi sarayda oynanan orta oyunlarında bu taklide çıktığını kendisi belirtmektedir (MBY, 83).

Eski zenneler fes giyerdi. Bu fesin etrafı püsküle kapalı olup kırmızısı görünmez, ibik yerine bir buçuk Mecidi kalınlığında oymalı yuvarlak bir kâğıt konur, bunun üzerine de kenarı oymalı Kandilli yazması geçirilir, alın etrafına gelen yere ziynetlerden Divanhane çivisi, pat, kabak çekirdeği, dut küpe adlarıyla anılan mücevherler takılır, arka taraftan ip veya şeritle başa bağlı yapma bir saç sarkardı. Feraceleri çuhadan, kenarları harçlı, iki taraftan fermeneci işlemeli, kopçalı idi. Feracelerin altına üç etekli dört parmak kalınlığında kalın harçlı entari giyerler, şalvarları da canfes idi. Ayakkabıları vaktiyle şimdiki numaralara karşılık kullanılan damgalıydı. Bu üç eteğin ikisi önde biri arkada olup ön etekleri bele sokulurdu (TM, 81).

Kunoş, "Kunduracı" oyununu anlatırken zennelerin feracesiz olarak meydana geldiklerini söyler. Ahmed Rasim, Kunoş'un eserinde söylediği gibi zennelerin feracesiz olarak meydana gelmesine pek ihtimal vermez. Çünkü zennenin giyimini tamamlayan feracedir. Yazar feracesiz bir zenneye kendisinin hiç rastlamadığını belirtir. Ayrıca Kunoş'un eserinde naklettiği "Kunduracı" oyununun konuşmaları hem noksandır hem de Kunoş deyim ve bayağı cinasların da kabalarını seçmiştir. Ahmed Rasim buna rağmen Kunoş'un eserinin ötekilere nazaran mükemmel ve geniş olduğunu düşünür (TM, 82).

Ahmed Rasim'in işittiği meşhur zenneler Paçavracı İsmail, Döşemeci İsmail, Kaşıkçı Mehmed, Tesbihçi Mehmed, Zenne Rıza, Hayali Ömer, Tevfik, Kocakarı Asım, Mürekkepçi Ahmed'dir. Yazar Zenne Rıza'nın eşini dahi aldatabilecek kadar usta bir oyuncu olduğunu söyler (MBY, 83). Ahmed Rasim bu zennelere sahici gözüyle bakıp onlara âşık olmuş bazı kişileri duyduğunu yazar (MBY, 85).

Ahmed Rasim'in yazdığına göre orta oyununda zenne grubu hemen daima önde bir kocakarı, onun ardında genç kızı veya gelini, arkada ya koltuğunda bir bohça yahut elleri göğsünde kavuşmuş vaziyette siyahî bir cariye şeklinde meydana gelirdi. Bu guruba arada sırada bir aptal oğlan da katılırdı. Bazen bu aptal oğlan Kavuklu ile beraber ya onun oğlu ya da Emeksiz denilen evlatlığı rolünde meydana çıkardı (MBY, 81).

4.3.5.2.1.1. Kocakarı

Zenne yaşmak ferace modasına uyar, oyun sahibinin elinde hangi moda ferace varsa onu giyerdi. Zennede ferace kıyafet-i asliyedendi. Kocakarı ile orta oyunu terimince kayarto denilen siyahî cariye veya dadı, bacı düz etek, nohudi, açık pembe, siyah renklerde düz kumaştan ferace giyer, yaşmak yerine kalın bir başörtüyle başlarını sarıp sadece yüzlerini açık bırakırlardı. Kocakarının mangal kapağı denilen tarzda yaşmak kurduğu da olurdu. Paşmak yani ayakkabısı genelde eski sarı çedik pabuçtandı. Zenne bu çedik pabucu bazen terlikle giyerdi. Kavuklunun sulandığını gördükçe bu terliği ayağından çeker ve Kavukluya yapıştıracak gibi tavırlar alırdı (MBY, 81–82). Orta oyuncular cahil denecek kadar bilgisiz değildi, ancak her biri zeki hovardalardandı, bu nedenle de oyunda sarakaların çeşitlerini yaparlardı (MBY, 85).

Kocakarı taklidinde oynanan rol asıl zennenin ihtiyarlık halidir. Kocakarının da gözleri fıldır fıldır döner, omuzları titrer, beli oynar, onun da adımları nazlıdır. Bununla beraber kocakarı daha fazla çalçene ve alıngan idi. Kavukluya sataşması, diğer oyuncularla konuşması anlatırdı ki kocakarının gençliği de tıpkı asıl zenne gibi hoppa, uysal, kurnaz, serbestçe geçmiştir. Ahmed Rasim kadın-erkek karakterine sahip olmayanların bu rolleri başarmalarının çok uzak bir ihtimal olduğunu ifade eder. Kocakarı Asım ile Zenne Ömer oyun dışında da tıpkı kadın gibi konuşup kadın gibi haller takınırdı (MBY, 89).

4.3.5.2.1.2. Asıl Zenne

Kocakarının ardından yürüyen genç zenne de ferace giyer, kırıtkan davranırdı. Altlı üstlü yani tam yaşmak takar, bu yaşmağın altında genelde al, menevişli, düz beyaz renklerde yarım hotoz kurardı (MBY, 83). Genç zenne genelde geniş yakalı, kollu, çift etekli ferace giyer, yaşmağın alt kısmına bıyıkları örtmek için kalın tülbendini koyar, göğüs yerine yapma gül veya başka bir çiçek takardı. Ayağına

çedik pabuç giymezdi. Bu nedenle ayaklara bakmaya gelmezdi. O kıyafetin verdiği kadın görüntüsünü koca erkek ayakları silerdi (MBY, 84).

Asıl zenne orta oyununda oyununa göre ya eştir ya kapatma ya da orta malı. Asıl zenneler oyunların hemen hepsinde her davranışı ile kadınlığın en aşağı basamağına düşmüş bir çeşidini taklit ederdi. Kanlı Nigar, Bursalı Leyla, Alnı Yarık Hatice gibi halk arasında kötü ahlakı ve münasebetleri ile ün kazanmış olanlarından seçilerek kadın orta oyununda temsil edilirdi. Ahmed Rasim'in deyimiyle kadının harem dışındaki en ufak bir münasebetinin bile meşru sayılmadığı zamanlarda bile kadın orta oyununa ancak bu soysuz davranışları ile girebiliyordu. İbret olsun diye eski batakhanelerin, çapkınlık alaylarının, baskınların yer aldığı "Yalova Sefası", "Ters Evlenme", "Büyük Evlenme" gibi oyunlarla eski fuhuş âlemlerinden birer nebze oynanarak bu münasebetler herkese gösterilmek isteniyordu (MBY, 86–87).

Ahmed Rasim bu tür kadınların zenneler tarafından her hareket ve sözüyle çok iyi canlandırıldığını ifade eder. Zenne Rıza, Hayali Ömer, Kocakarı Asım, Kaşıkçı Mehmed ve Döşemeci İsmail'in canlandırdığı kadınlar tamamen modelden, aslından alınmadır, zamanın kibar ve namuslu kadınlarıyla alakası olmayan, kenarın dilberi denilen kadınlardır (MBY, 87–88).

Orta oyununda Çerkez zenne, Türk kadını, Rum kokanası, Ermeni dudusu, Musevi politsası[1], şorolo denilen Kıpti karısı ise yer almazdı (MBY, 88).

Zenne Yeni Dünya denilen kafes evde bazen şarkı, mani söyler, nara atardı. Bu baskının yaklaştığını gösterirdi. Kafaların tütsülenip çekinmenin kalktığı bununla anlaşılırdı (MBY, 89).

4.3.5.2.1.3. Siyahî Cariye

Kayarto denilen siyahî cariyenin yüzü kalın, beyaz bir örtü arasından fırlamış vaziyettedir, sırtında açık renk veya koyu bir yeldirme, ayaklarında bazen potin, yarım kundura bazen de tulumbacı yemenisi bulunur, Kavuklunun dikkatini çekecek

[1] Polisa (Bulitsa): Yahudi kadını Ahmed Rasim, Muharrir Bu Ya, haz. Hikmet Dizdaroğlu, Ankara, Devlet Kitapları, 1959, s. 95.

derecede kırıtarak yürürdü. Onun bu hali Kavuklunun saraka etmesi için yeterdi (MBY, 85).

Siyahî cariye de kendisini küçük hanımının işveleriyle donatırdı. Başka çare de yoktu. Kavuklu büyük hanıma, siz kimsiniz, diye sorup ondan, ben önde kösemen bunlar arkada kınalı kuzu, cevabını alınca siyahî cariyeye bakıp, bu da mı kuzu, deyince siyahî öyle kırıtır, öyle vaziyetler alırdı ki zaten hep bir mektep yetiştirmesi oldukları için aralarında renkten başka bir fark görülemezdi. Ahmed Rasim bütün bu tiplerin eski İstanbul hayatından aktarıldığını ifade eder. Fakat bu tipler kibar denilen ve asalet iddiasında bulunan kişilerin hayatından değil eski esnafa yakın zümrenin hayatından alınmadır (MBY, 89–90).

4.4. Tulûat

Tulûat "yazılı olmayıp ana hatları önceden tespit edilmiş ve sahnede oyuncular tarafından yapılan nükte ve taklitlerle tamamlanan oyun"dur.

"Tulûat tiyatrosu orta oyununun sahneye çıkmasıyla, ülkemize sonradan girmiş Batı tiyatrosunun karışımı, kendine özgü bir tiyatro türüydü. Orta oyununun sahne üzerine çıkmasını 1839 yıllarında buluyoruz. Fakat orta oyuncularının sahneli kendi tiyatrolarına kavuşmaları 1875 yılında olmuştu." (And; 1966: 31).

Tulûat tiyatroları gezici topluluklardı ve İstanbul'un hemen her köşesinde; salaş tiyatrolar, sinemalar, bahçeler, kahveler, gazinolar gibi çeşitli mekânlarında görünüyor ve temsillerini veriyordu (And; 1966: 31).

Ahmed Rasim orta oyununu zeminden sahneye çıkaranın Komik Abdürrezzak olduğunu ifade eder. Zeminden sahneye çıkardığı bu oyunlarda Abdürrezzak'ın kasap ve mandıra havalarında bizzat oynadığını Ahmed Rasim pek çok defa görmüştür (MBY, 89).

Yazara göre bizde orta oyunculuğu denilen tuluat kumpanyalarının şano da denilen tiyatro sahnelerine yükselişi tiyatro tarihimizde bir inkılâp devridir (MBY, 41).

Ahmed Rasim bizde tiyatronun Naum isimli birinin Beyoğlu'nda açtığı yer ile başladığını ifade eder (MBY, 67). Güllü Agop ise Osmanlı sahnesinin ilk büyük

aktörlerinden olarak tanınırdı (MŞE, 52). Avrupai tiyatroların açılması ile artık bizim şehrimiz de Avrupa şehirlerine benzemiştir (MBY, 310). Ahmed Rasim'in eserlerinde Galata tarafında yer alan Avrupa, Amerika, Kuşlu, Arkadi Tiyatrosu ve İstanbul tarafında yer alan Osmanlı Tiyatrosu adıyla çeşitli tiyatrolar geçmektedir.

4.4.1. Tulûat Sahnelerindeki Orta Oyuncular

Ahmed Rasim orta oyununun meydandan sahneye çıkmasıyla yapısının, sırasının, düzeninin bozulduğunu ifade eder. Orta oyunu sahneye çıkınca Kavuklunun da kıyafeti değişmiş başındaki kavuğunu, sırtındaki cübbesini, yırtmaçlı entarisini, belindeki kuşağını, bacağındaki şalvarını, ayaklarındaki paşmağını yani çedik pabucunu çıkarmış; bunların yerine başına kalıba girse Frenk'in silindir dediği uzun resmi şapkasını andıran uzun, buruşuk bir fes, sırtına bir ceket, bir pardösü bozması, arada sırada kolları kopuk, hayderi taklidi bir sako, beline bir kuşak, bacağına eski milli kıyafetten sıkmaya, dizliğe, yarım şalvara benzer paçası bol, dar bir pantolon, ayaklarına ne serhatliğe ne lapçine ne de çediğe benzer yanı olmayan potin, yarım kundura giyerdi. Kaşlarına kömür, yanaklarına ve burnuna allık, gözlerine sürme sürerek saçı, sakalı cascavlak sahneye çıkardı. Adı Kavuklu iken maskara oldu. Böylece Kavuklu, kıyafetini tiyatroya uydurdu. Ahmed Rasim'e göre bu hal ve kıyafetiyle ona Kavukludan bozma bile denemezdi (MBY, 46–47).

Kavuklunun kıyafeti ne Batı'ya ne Doğu'ya benzemişti. Bununla beraber Kavuklunun lehçesi de değişmişti. Monolog, fantezi de denilen tekerlemeler soğuk olmuştu. Ortaya çıkan bu yeni komik halk tabakasının da aşağı diliyle sövüp saymadıkça güldüremiyordu. Bu komik her zaman efendiye bağlı bir uşaktı. Uşak efendiye, hanıma, küçük hanıma, hayduda söver sayar, efendiye çüş, meşe odunu, eşek oğlu gibi sözler söyler; hatta daha da ileri gidip terbiye dışı sözler söylerse seyirciyi gülmeden kırıp geçirirdi (MBY, 48).

Pişekâr ise bu yeni temaşagahta yüzüne karşı sövülen efendiye döndürülmüştü. Uşak ensesine tokat atar, süpürgeyi suratına çarpar, iskemlesini çekip yere düşürür, karşısında bacak bacak üstüne atıp kızına, eşine yeşillenir (Ahmed Rasim yeşillenmek kelimesini, alaturkadaki yeşillenmek alafrangadaki kur

yapmaktır, şeklinde açıklar), uçkur ovasına ait sözler söyler; ama yine de o evin en sadık kölesi, en fazla sırları bileni, sözüne güvenileni, işgüzarıdır (MBY, 49).

Orta oyununun zennelerinden Asım ise burada yine kocakarı rolüne çıkardı (MBY, 49–50).

Abdürrezzak uzun iri yarı gövdesi, bu gövdeden beklenmeyen çevikliği, elastikiyeti, göbek oynatıp atışları, kıç, omuz titretişleri, endamını küçültüp birdenbire büyültüşleri, boyalı yüzündeki güldürücü mimikleri, sürmeli gözlerindeki fıkır fıkır gülen bakışlarıyla kıyafetine yapma bir şahsiyet veriyordu. Seyircilere göre bu sahneye çıkmış orta oyuncular pandomima paskalının kıyafetçe bambaşka bir kopyası, söz söyleyen fakat mimik sanatınca pandomima paskalının tamamıyla taklitçisiydi (MBY, 47–48).

Ahmed Rasim'in gördüğü Andon, Corci gibi pandomima paskalları sivri bonetalı, yüz kalın pudralı, boyun istenildiği zaman açılıp büzülen fırdolayı kırmalardan meydana gelmiş enli tasmalı, bacaklar daha bol aynı renkten pantolonlu, sessiz, mimik bir soytarıydı ve elinden tavan süpürgesi düşmezdi (MBY, 48).

Eski orta oyuncular gösterişli, ağırbaşlı davranışlı, kulağı, burnu yerinde efendi efendi meydana çıkardı. Daha sonrakiler ise bir soytarı azmanıdır. Hatta Kel Hasan bu sahne kıyafeti ile orta oyunlarında başta oynadığı mahalle piçi rolünün alafrangasını oynuyor zannedilirdi (MBY, 48).

Bu karışık tiyatrocu takımının gülünç bir yanı da şiveleriydi. Mınakyan'ın, Osmanlı Dram Kumpanyası'nın, Necib ve Fehmi gibi bir iki Türk ayrı tutulursa, aktör ve aktrislerinin tamamı Ermeni olduğu için bu kumpanyanın dili Ermeni Türkçesiydi. Orta oyununun bozması olan bu tiyatroların lisanında Müslümanlarla beraber Rum, Ermeni, Yahudi şiveleri de yer alırdı. Böylece genel dilin ağızdan ağza nakledildikçe uğradığı söyleyiş yanlışları ve terbiye dışı söz yanlışlarına buralarda rastlamak mümkündü. Baş aktörlerden Sıvaciyan Oseb, Osmanlı Dram Kumpanyası'nın meşhur tiranı Aleksanyan'ın bir eşi olan Todori bu konuda usta oyunculardandı. Bu şiveler seyircileri güldürürdü. Ayrıca Mınakyan'ın, Holas'ın, eski Darülbedayi'nin ünlü aktrisi Binemeciyan Hanım'ın babası Binemeciyan'ın heyecanlı, dokunaklı konuşmaları da seyircileri ağlatırdı (MBY, 49–50).

4.4.2. Tulûat Sahnelerindeki Kadınlar

Orta oyunu bütün özellikleriyle yerden yükselip sahneye çıkınca İstanbul kadınlığında asıl ve esası olmayan acayip bir gelişme görülmeye başlar. Orta oyununda kadını erkek taklit ettiği halde sahnede kadın bizzat kendi cinsinden bir başka kadın tarafından taklit ediliyor ve bambaşka bir şekil alıyordu. Aktris adıyla şuradan buradan gelişigüzel toplanan ve tiyatro ilminden nasibi olmayıp rejisörler vasıtasıyla sevk ve idare edilen birtakım oyuncu kadınlar Türk ve İslam hayatını taklit ederek güya kadınlarımızı bu dar saha üzerinde temsil ediyorlardı (MBY, 91).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre İstanbul kadınlığının kenar dilberliğine mensup çeşidi sahnede ev içinde dahi başörtüsüyle gözüküyor, orta oyunundaki Kavukludan bozma uşak ile senli benli konuşuyor, kalbinin sırlarını açıyor, Kavuklunun en kaba, hatta orta oyunundakinden daha haysiyet kırıcı hor görülmelerine, sataşmalarına ve saldırılarına uğruyordu. Bu durum halkın alkışını topluyordu. Kadın uşağın bu horlamasına evde peder, valide, kayınpeder, kaynana, hemşire, birader ve çeşitli akrabaların yanında uğrardı. Ancak öteden beri söylene söylene ayağa, kahvehane köşelerinde, sokaklarda kopuk takımının ağzına düşmüş birkaç çirkin cinas hatırı için seyirci bu davranışı hoş görürdü. Git gide daha acayip ve uygunsuz bir gelişme de zuhur etmişti. Kadın da bu çirkin cinaslara meyilli hareket ve tavırlar göstermeye, sözler bulup söylemeye yahut karşısındaki komik uşağa, babasına, kocasına, biraderine, anasına söylenmeye başlar. Ahmed Rasim orta oyununun sahneye çıkmasıyla tiyatro adı ile yaşayan temaşanın zıt bir gelişim gösterdiğini ve kadının burada tulûat ve tuluatçılık perdesi arkasında her türlü hakarete uğramak hususunda yüzsüzlük derecesinde bir laubalilik gösterdiğini ifade eder (MBY, 91–92).

Orta oyununun sahneye çıkmasından sonra zuhur eden başka bir acayiplik ise bizzat İstanbul kadınlığının her tabakasına mensup olanlarının bu çirkin durum ve konuşmaları kafes arkasından seyretmesiydi (MBY, 92).

Sansür bu oyunların siyasi nitelikte olmadıklarına inandığı için en çirkin yanlarına bile aldırmıyordu. Ancak tiyatro sahipleriyle uyuşamamış olan zaptiye

memurları arada sırada jurnal yolu ile güya suret-i haktan işe karışmış gözüküyordu (MBY, 92).

Kadın ile uşak arasındaki açık saçık konuşmaları ve hareketleri alkışlayanlar arasında devlet ricalinden, tarikat-ı ilmiyeden, yüksek rütbeli askerlerden baldırı çıplak takımına kadar birtakım kimseler hemen her oyunda bulunurdu. Ayrıca başörtülü genç kızlar babaları, velileri ile koltuklarda, kanepelerde yahut anaları, teyzeleriyle beraber kafes arkasında bu ahlak rezilliğini seyredip gülmekten kırılırlardı. Ahmed Rasim, anlaşılmayan şeye de gülünmez deyip bunları seyredip gülenlerin orada anlatılanları bildiğini vurgular (MBY, 92–93).

Abdülhamid (1876–1909) hükümeti kadınları açık yerlerde genel ahlaka riayet ettiriyor; ancak kapalı temaşalarda her türlü rezilliği seyretmekte hür ve serbest bırakıyordu. Kadın, kendi intibaları içinde bildiği gibi yaşamak isteyen bir mahlûk olduğunu Osmanlı Tiyatrosu'nun Avrupa eserlerinden çevrilmiş piyeslerinde görüyordu. Kadın bu piyesleri dikkatlice seyrediyor, bunlarda aşk ve alakaya dair olayların yanında analık faziletlerini, kadınlık meziyetlerini de görüyordu (MBY, 93).

Kadın bu piyeslerde altı yedi türlü muhite girip çıkıyor, ahlak ve ananeye, merasim ve teşrifata, eskide kalmış ve artık acayip gelen birtakım ahlak kırıntılarına uymak zorunda kalıyordu. Ahmed Rasim böyle bir kargaşanın kadını şaşırttığını ve hoppalığa sevk ettiğini ifade eder. Kadın bu kargaşa sonucunda hayatına yön verme konusunda şaşırtıcı bazı tesirler altında kalmıştı. Ahmed Rasim kadının evde, sokakta çeşitli baskılar altında yaşarken Karagöz perdesinde, kuklada, orta oyununda, onun sahneye çıkmış halinde, Avrupai tiyatrolarda kendisini şaşırtan birtakım sahnelerle karşılaştığını ve bunlardan etkilendiğini söyler (MBY, 94).

Tulûat tiyatrolarındaki bu yeni sahne kozmopolitti. Rum, Ermeni aktörler de oyuna dâhil olabiliyordu. Kadınlar örtünmekten kurtulmuştu. Seyirciler Peruz'un, Amelya'nın kollarını, baldırını, dekolte olan yerlerini görebiliyordu (MBY, 49).

Orta oyununun zenne takımı burada aktris partisini temsil ediyordu. Müslüman kadınlar ise bırakın sahneye çıkmayı tiyatrodan içeri bile giremiyorlardı. Daha sonra bazı tiyatrolarda paradilere kafes çekildi ve böylece tiyatroya girebildiler. Bu kafes gazetelerde, camilerde, kahvehanelerde bir mesele şeklini alırdı (MBY, 49).

4.4.3. Kantocu Kızlar ve Kantolar

Metin And, kantoyu müzikli güldürüye an yakın yerli biçim olarak tanımlar. Eski kantocular ise hem tiyatro hem ses hem de dans sanatçısıdır (And, 1964: 36). Metin And, Sermet Muhtar Alus'tan da kantoyla ilgili bilgiler aktarır. Sermet Muhtar Alus'un belirttiğine göre "Kanto aranağme, sonra güfte, keman soloyla omuz titretme, mihveri etrafında dönme, cafcaflı gerdan kırıp, göbek atma, en nihayette de harekete gelip tangonun birkaç sene evvelki figürü vari ayak dolayışlarla, ortada keklik gibi sekme ve yavaş yavaş kapanan perde arkasından kaybolma"dır (And; 1964: 36).

Ahmed Rasim de o dönem kantoları, kantoların söylendiği tiyatrolar, bu kantoları söyleyen kadınlar ve bu kadınları izleyenlerin tavırları vb. hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Amerika'da neşrolunan bir derginin İstanbul'da bulunmuş olan yazarının söylediğine göre ise İstanbul'da görülür görülmez kemali hayretle gülünecek, gülündükçe de kahkahaların büyüyeceği yerlerden biri tiyatroların içleridir (ŞM III, 20).

Orta oyununun sahneye çıkması komiklik davasını da ortaya çıkardı. Bir sebebe dayanarak tiyatro sever kesilenler aktris kelimesini Osmanlı Dram Kumpanyası'ndaki Mari Nuvart, Hekimyan, Binemeciyan için uygun gördükleri halde Galata tiyatrolarındaki aktrisler için oyuncu kızlar deyimini kullanırlardı. Bu kişilerin komiklikle pek alış verişi olmazdı. Bunlar kanto dinlemek ve uluorta yaşanamayan çapkınlık maceralarını yaşamak için buralarda bulunurlardı (MBY, 51).

4.4.3.1. Amerika Tiyatrosu

Galata'da Amerika tiyatrosu ve hemen onunla aynı hizada biraz ötede Avrupa tiyatrosu bulunmaktadır (FA, 136). Amerika tiyatrosunda Küçük Amelya, Avrupa Tiyatrosunda Peruz Hanım ve peyklerinden Eranik vb. isimlerindeki şantözler, aktrisler, yeni yeni yeteneğini göstermeye başlayan Eleni ve emsalleri vardı.

Seyircilerle bunlar arsında kaş, göz işaretleri, el, mendil parolaları yaşanırdı. Bu tiyatrolara gelen seyirciler bunlara âşıktı, bu kadınların yüzlerce seveni vardı. Piyesler bahaneydi, seyircilerin asıl gayesi bu kadınlardı (FA, 138).

Bu tiyatrolarda açılan birinci perdeler genelde soğuk pandomima usulünde bir komedi veya o zamanın en meşhur komiklerinden olan paskal Andon, Curci, Tiran rolünde mahareti yaygın Todori gibi Elenika şivesiyle bozuk Türkçe söyleyen tuhafların oynayıp adına tulûat denildiği halde ne olduğu belirsiz, hatta orta oyununun sahneye çıkarılmış kaba bir taslağından ibaret yave döküntüleriydi. Ancak her şeye rağmen Ahmed Rasim bunlar için, bize hoş gelirdi, der. Bu perdeyi takip eden kanto faslı uzunca bir aradan sonra başlardı. Bu fasılda üçüncü ikinci derecede olan şantözler birer ikişer kanto söyler, bir iki el şıkırtısı ile takdir görerek ayrılırlardı (FA, 138–139).

Bu perdeden sonra el şıkırtıları, ayak patırtıları duyulur, bir çıngırak ortalığı sükûta davet eder, tiyatronun devşirme orkestrası ahenge koyulur, o zamanın en meşhur kemanisi Tuni kıvırcık koyu kumral saçları yahut klarnetçi Salih Efendi ak saçları, kalın camlı gözlüğü ile işbaşına geçerek ya Peruz'un veyahut Küçük Amelya'nın kudümünü müjdelerdi (FA, 139).

Yazar bu piyasada iki Amelya olduğunu ifade eder. Büyük Amelya uzun boylu, duru beyaz balıketli, sesi gür yalnız biraz durgun tavırlıydı. O zamanın deyişiyle geçkindi. Genelde sahneye çıkmazdı. Ahmed Rasim onu çocukken Kuşlu Tiyatrosu'nda birkaç defa gördüğünü belirtir. Küçük Amelya ise tatarımsı bir suratı olan fıkırdaklığı ve gençliği dolayısıyla çok fazla rağbet edilen biriydi. Sesi falso, dili Rum çetrefiliydi. O zamanlar kısa fistanlar modadır ve erkekler burada oyuncu kadınların baldırlarını bile görebilmektedir. Küçük Amelya sahneye çıkıp senelerden beri düzelmek bilmeyen dili, kekremsi sedası ile güfteye uygun gemici miçosu kılık kıyafetiyle:

Haydi tayfalar
Gemi yalpalar
İçelim şarap
Olalım harap
Lariççom terelelli ha ha hay!

diye köhne sarhoş taklidi yıkılmaları ile okudu mu büyük bir furi kopardı (FA, 139–140). Furiyi yazar alabildiğine el çırpmak, alabildiğine tepinmek olarak tanımlar (FA, 141).

Ahmed Rasim'in başka bir eserinde belirttiğine göre Küçük Amelya gemici kıyafeti giyer, kasketasının kurdelesini uçura uçura, gerdanı açık olarak dar bir pantolonla çıkar ve aynı kantoyu söylerdi (MBY, 53).

Fesini çıkaran, baston şemsiye vuran, şapkasını sahneye atan, ıslık çalan, biz biz nidalarıyla mendil, peşkir sallayan, iskemle üzerine çıkıp horoz gibi öten, hatta kişneyen, anıran, şahadet parmağını ağzına sokup hara lop yapan yüzlerce insana rastlanırdı (FA, 141).

Ahmed Rasim, Büyük Amelya hakkında farklı bir eserinde de bilgi vermektedir. Kantolar bayağı da olsa söyleyenin güzel hatırı için alkışlara layık görülürdü. Büyük Amelya denilen iri yarı etine dolgun, beyaz, kara kaş, kara göz, Ermenice tabiri ile hoşur tabirine uygun otuz, otuz beşlik kız oğlan kız bir kantocu kız vardı. Bu kızın her çeşit insandan sevdalıları bulunurdu. Bu kız sahneye çıkıp Rumca şivesi ile falso kantolar söylerdi (MBY, 51).

Ahmed Rasim bu kızın söylediği şöyle bir kantoya yer verir:

Üstü açık faytonda
Gezerim piyasada
Harf atarım kızlara
Bırakırım merakta

Bu kantolar söylenince gürültüler kopar, tepinmeler, sesler, patırtılar yükselirdi (MBY, 52).

4.4.3.2. Avrupa Tiyatrosu

Amerika tiyatrosunda bunlar yaşanırken Avrupa tiyatrosunda da benzer şeyler yaşanırdı. Peruz'un kaşı, gözü, ağzı, burnu, tavrı, göz süzmeleri, hali, nameleri,

davudi sesi daha cazip ve tatlı gelirdi. Boynunda mısır, buğdaycı sepeti, elinde tas ile çıkar:

Mısırımı kavururken
Dumanını savururken

diye başlayıp

Usta yapar, çırak satar
Satamazsa dayak atar

diye bitirince localardan, sandalyelerden çiçekler, fiyonklu mektuplar atılır, patırtıdan bina yıkılacak sanılırdı (FA, 141–142).

Ahmed Rasim başka bir kaynakta Peruz'un Ermeni işveleri, nağmeleri, can alıcı bakışlarıyla sahneye çıkıp:

Mısırımı kavururken
Dumanını savururken
Ayaklarım yorulur
Sokak sokak dolaşırken
Mısır buğday kıtır kıtır mısır buğday çıtır çıtır

veyahut

Ayna gibi süpürgelerim var benim

diye boynunda ciciler biciler, ufak aynalarla görünüp, bacak kaldırıp havai bir çelme atınca gürültüden tiyatronun yıkılıyor zannedildiğini belirtir (MBY, 53–54).

Peruz daha işveli, şiveli, marifetli, şehvetli, munis görünürdü. Bunun için tiyatronun sahneye yakın tarafı dopdolu olurdu. Cins cins kıyafette tersane topçusundan natıra, tellağa hafiyeye, mavnacıya, kalem kâtiplerinden on dört on beş yaşındaki çocuklara kadar pek çok kişi buralarda bulunurdu (FA, 142).

Rekabetten dolayı bazen sahneye limon, portakal kabuğu, yumurta, muşmula atılırdı. Seyirci rakipler arasında tokat, dayak, bıçak, silah olaylarının yaşandığı görülürdü. Peruz için, çok kişinin katili olmuş, çok gencin canını yakmış bir kahpedir, derlerdi (FA, 142).

Sabah gazetesinin tiyatro eleştirmeni "Tahammül" adlı oyunun "Mahfazasız Bilezik"e çevrilmiş şeklini izler ve birtakım değerlendirmelerde bulunur. Bu oyunda Peruz Hanım da oynamıştır ve eleştirmen onu takdir eder. Minyon Virjini Hanım zor olan cazibe rolünü çok iyi sanatlar, nükteler ve yeteneklerle yerine getirmiştir. Ona karşı nefret duyanlar bile onu alkışlamıştır (ŞM I, 89–90).

Avrupa tiyatrosunda bira, kahve gibi meşrubat satılan bir oda olduğu söylenir. Bu odaya girmeye herkes cesaret edemezdi, orada Galata'nın meşhur kabadayıları, hacamatçılar, polis, hafiye, şuradan buradan getirilmiş karılar, paralı enayi tutkunlar bulunurdu, hıncahınç dolar ve burada yer bulunmazdı (FA, 142–143).

Komik Hamdi Efendi ve Büyük İsmail Efendi de Avrupa tiyatrosunda oynamıştır (FA, 144).

Ahmed Rasim'in arkadaşı perukâr Galata'daki Avrupa ve Amerika tiyatroları için, oraları batakhanedir, tiyatro Osmanlı Tiyatrosu'dur, der. Ancak Osmanlı Tiyatrosu gündüz oynamazdı (FA, 145–146).

4.4.3.3. Kel Hasan'ın Tiyatrosu

Ahmed Rasim Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra Galata'daki tiyatrolarda sık sık Kel Hasan'ın adını duyduğunu belirtir. O zaman Kel Hasan, Amerika Tiyatrosu'nda oynayan Abdürrezzak ile Avrupa Tiyatrosu'nda oynayan Hamdi'den sonra geldiği için pek ilgi görmezdi. İnsanlar Amerika Tiyatrosu'ndaki şantöz Küçük Amelya, Büyük Amelya Avrupa Tiyatrosu'ndaki aktrisler Peruz ile Aranik'ler ve Küçük Virjini'yi seyrettiği için Kel Hasan nerede oynarsa oynasın pek ilgi gösterilmiyordu. Kel Hasan kumpanyası dağılınca bazen ya Abdi'nin ya da Hamdi'nin tiyatrosunda komedi oynar, bazen de dramlık piyeslerde ikinci komik olarak görev alırdı (MBY, 38).

Kel Hasan mahalle aralarında başlayan komiklik sanatı kabiliyetini arttırarak bağımsız tiyatro kumpanyaları şefi derecesine yükselmiştir (MBY, 38–39).

K. Hasan'ın tiyatrosunda Kambur Mehmed komedi oynamıştır. Yazarın Kebapçızade Nida Bey dediği kişi onun kamburunu bir şiirle anlatırken komik olduğunu, tuhaf sözlerle dans ettiğini belirtir (ŞM I, 90–91).

Kel Hasan cuma ve pazar günleri Kadıköy'de Papas'ın bağında oynamıştır (ŞM II, 127). K. Hasan'ın "Firaklı Nameler"i oynadığı kaydedilmektedir (ŞM I, 129).

4.4.3.4. Kuşlu Tiyatrosu

Kuşlu Tiyatrosu ise kapıdan girilince yuvarlak masaların ve etrafında iskemlelerin olduğu ve üzerinde yağlı boya resim olan tiyatro perdesi bulunan bir yerdir. Burada çalgı çalınır. Ayrıca burada öğleden sonra kadınlar çıkar, şarkı söyler ve pandomima oynanırdı. Özellikle burada pandomima oynayan Paskal insanları çok güldürmektedir (MŞE, 14–15).

Paskal uzun boylu, kartal burunlu, pala bıyık bir aktördü. Paskal çıkardığı gayr-i tabi seslerle, elindeki süpürgeyi idare edişi, sıkışınca boynu etrafında bulunan büzme yakalığı kaldırışı, gözlerinin seri hareketi, adımlarının çabukluğu ve çeşitli maskaralıkları ile seyirciyi güldürürdü (MŞE, 16–17).

Kuşlu Tiyatrosu'nda güzel kızlar mızıka eşliğinde:

Kalkın tayfalar
Gemi yalpalar
İçelim şarap
Olalım harap
Lareyçom terelelli ha ha hay!
Lareyçom terelelli ha ha hay!

kantosunu söyler, bir bacağını havaya kaldırıp kaçar. Seyirciler alkışlar ve tepinirler. Bu alkışlar her iki tarafın da yani hem oyuncunun hem de seyircin hoşuna giderdi. Burada da çeşitli kantolar çeşitli kızlar tarafından söylenirdi (MŞE, 15–16).

Bu kantocu kızlar dram, komedi gibi piyeslerde; şarkılı oyun denilen operet parçalarında sahneye çıktıklarından kimse Abdi'nin, Hamdi'nin, Kel Hasan'ın yüzüne bakmazdı (MBY, 54).

Yazar Kuşlu'da oynanan "İki Ahbap Çavuşlar" pandomimasını seyrettiğini ifade eder (MŞE, 16).

4.4.3.5. Sahne-i Âlem

Sahne-i Âlem'de çeşitli görünüş, kıyafet, tavır ve amaçta birçok seyirci bulunurdu. Arif de burada komiklik yapmaktaydı. Ayrıca Sahne-i Âlem'de çeşitli satıcılar su, portakal, mandalina, simit vb. satardı (ŞM I, 120–122).

Sahne-i Âlem gerçekten eğlenceli bir yerdir. Peruz Hanımla Minyon Virjini Hanım düetto tarzında şarkılar okumaktadırlar. Burada Amelya Hanım da sahneye çıkar ve top top olan gerdanı ile uzaktan göz alır. Ahmed Rasim burada "Sahte Tabldot" oyununun oynandığını belirtir (ŞM I, 103–104).

Peruz Hanım, Minyon Virjini ile düettoya çıkar. Şu düeti söylerler:

Ben halimi arz eyledim a güzel sana
Ey âşıklar himmet edin ram olsun bana

Arkasından Minyon

Kendi halimde gezerken divane oldum
A benim tombul çobanım sana kul oldum (ŞM I, 124).

Yazar Sahne-i Âlem'de dinlediği kantoları anlatır. Üç karış gövde, bir topak saç, avuç kadar yüz, kara kaş, kara göz, kuzu gerdanlı, ince belli, ufak elli, tarak ayak biri olan Viyolet de burada kanto söyler. Kısıla kısıla çıkan sesiyle haykırır, oynar,

zıplar, el çırpmalarından hazzeder, kurnazdır, bazı localardakilere sık sık bakar, bunun için bu surpet büyüdükçe bir afet olacak derler (ŞM I, 123).

Minyon Virjini de burada çeşitli işveler, tavırlar, görünüşlerle kanto söyler (ŞM I, 123).

Minyon Virjini'nin söyleyeceği şu kantoya yer verilir:

Davulumun ipi narçıl
Eğlen beyim! Açıl saçıl
Ben seninim, sen benimsin
Göz önünde durma! Kaçıl (ŞM I, 126–127).

Bundan başka Matmazel Flora da burada kanto söylemiştir. Matmazel Flora Balkan kızıdır, lapiska saçlarını toplayıp acemi bakışlarla etrafını süzer. "Sarhoşum arkadaş dilim dolaşır" kantosunu söyleyerek yere yıkılır ve herkes onun bu hareketine gülerdi (ŞM I, 123–124).

Sahne-i Âlem tiyatrosunda kafes içinde bir maymun vardır ve çeşitli maskaralıklar yaparak insanları şaşkınlık içinde bırakır (ŞM I, 102–103).

Matmazel Amelya da burada kanto söyler. Düz alınlı bir kadındır (ŞM I, 124).

Ahmed Rasim kantocuların çeşitli yerlerde söyledikleri çeşitli kantolara da yer verir.

Yazar şöyle bir kantoyu kaydeder:

Sırma gibi süpürgemin ince teli: bum
Hiç toz koymaz süpürür her yeri: bum
Süpürgeleri satarsam şimdi: bum
Döner gider evime rahat ederim: bum
Hasır süpürgesi
Hasır süpürgesi
Hasır süpürgem var
Hasır süpürgem var (ŞM I, 125–126).

Şöyle bir kantonun da adı geçmektedir:

Efeyim severim ben zevk u sefayı (ŞM I, 200–201).

Tiyatrolardaki aktrislerden Ahmed Rasim'in eserlerinde adı geçenler: Küçük Amelya, Peruz, Viktorya, Aranik, Virjin, Kikina, Pipina, Agavni, Bayzar (MBY, 53).

Tiyatrolar hakkında çeşitli bilgiler veren Ahmed Rasim Osmanlı Tiyatrosu, Handehane ve Gülünçhane tiyatrolarının alafranga tiyatrolarda olduğu gibi oyun esnasında tütün içmeyi yasaklama kararı aldığını da belirtir (ŞM III, 73–74).

4.4.4. Tulûat Sahnelerindeki Önemli Kişiler

Tulûat sahnelerinden pek çok kişiye Ahmed Rasim'in eserlerinde yer verilmekle beraber burada hakkında diğerlerine nazaran daha fazla bilgi verilen Abdi ve Mukallit Kel Hasan'a, örnek olması açısından yer verilmiştir.

4.4.4.1. Abdi

Tiyatrocu Abdi gerçekten tuhaftır. Saraka etmek hususunda gösterdiği başarı taklit kabul etmez. Kel Hasanla aralarındaki farkı tayin etmek için zamanın şairlerinden biri şöyle bir şiir söyler:

Hasan'ın pek güzel değil oyunu
Abdi'nindir ben onu neylerim

Abdi kurnaz, ustura gibi kayış tutan, dilbaz, şakrak olduğundan başka yüzündeki tuhaf komikliği ta göbeğine kadar indirmiş, endamı iri, beyni soytarı, gözleri kapkara, kellesi yaratılıştan tıraşlı, mahalle terbiyesi görmüş, Zuhuri artığı, orta oyunu kırıntısı, Hamdi'nin yerine geçmiş, kendi tuhaflığına kendi güler, fakat oldukça dilber, adeta kırma, santral, Boyabat servisi, çınar irisi, yarma, dal budak, kestane suyunda haşlanmış ıstakoz enseli, eski hovarda, olanı biteni çakar, hoş

meşrep, vakte zamana göre hikâye düşürür, fıkra söyler, cinas veya mazmuna can atar, irticalen söylemeye yetenekli, haline göre kabadayı, bir adı Memiş, bir adı Maçula, bir adı Baba, bir adı Kelebek, bir adı İbiş, bir adı Gamsızdır, ne olursa eyvallah diyen mert bir kâmildir (ŞM IV, 41–42).

Yazar Abdi için safi sinirdir diyor. Önceleri gürbüz delikanlıymış sonradan saçı sakalı oyunlarda ağarmış. Güldüreceğim diye kederle sabah ettiği geceler varmış. Sanatına çok düşkündür. İrticalen söylemesi ise Allah vergisidir (ŞM IV, 44).

4.4.4.2. Mukallit Kel Hasan

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre Kel Hasan, Abdürrezak'ın mukallidiydi (MBY, 55).

Ahmed Rasim, Orta Oyunu 1 notunu düştüğü Kel Hasan makalesinde masallarımızdaki Keloğlan'ın yerini temaşalarımızda Kel Hasan'ın aldığını belirtir. Ahmed Rasim Hüda-i nabit sanatkâr dediği Kel Hasan'ı çocukken Kızıltoprak taraflarında tanımıştır. Onu tanıdığında başında yağlı, yırtık bir fes, sırtında alaca bir mintan, belinde kırmızı bir kuşak, rengi atmış yarım şalvar bulunan kel, burnu basık, cılız, ön dişi eksik olduğu için peltek, on yedi on sekiz yaşında biri olduğunu söyler. O yaşlardayken Kel Hasan, Kızıltoprak taraflarında oturur, mahalle kahvesinde tuhaflık edip insanları güldürür, temizleyip hazırladığı bir ahırda çocukları toplayıp Karagöz oynatırdı (MBY, 35–36).

Ahmed Rasim Darüşşafaka'da okurken iki üç senede bir sünnet düğünü yapıldığını ve bu düğünlerde orta oyununun da oynandığını söyler. Darüşşafaka'nın yaptığı sünnet düğünlerinde Hamdi'nin kolunun oynadığını, bir defa da Meşahir-i İslam sahibi Vehbi Bey'in deyimiyle Abdürrezak-ı Udhuke-Ahlak'ın yani Abdi'nin kolunun oynadığını Ahmed Rasim hatırlamaktadır (MBY, 37).

Yazar o zamanlarda Abdi'nin ünlü bir komik olduğunu söyler. Darüşşafaka'daki bu oyunda Abdi çıkar ve önce komik tekerlemeler söyler, sonra da zenneler çıkar. Türk, Acem, Kayserili, Laz Hayrettin de oyuna dâhil olur. En sonda bütün oyuncular:

Dağda bir keçi
Sivridir kıçı
Bu kimin piçi
Bunda bir iş var

der ve perişan bir kıyafetle, kopuk bir mahalle çocuğu olarak Kel Hasan sahneye çıkardı (MBY, 37–38).

V. BÖLÜM: SOSYAL NORMLAR, HALK İNANÇLARI, SOSYAL TİPLER, HALK BİLGİSİ

5.1. Sosyal Normlar

5.1.1. Adab-ı Muaşeret

Ahmed Rasim sık sık İstanbul caddelerinde, sokaklarında, ulaşım araçlarında vb. yaşanan genel ahlaka aykırı davranışları ve bunlardan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Adab-ı umumiyeye aşırı derecede itina göstermenin her terbiye sahibinin yerine getirmeye mecbur olduğu bir görev olduğunu ifade eden yazar, genel adaba dikkat etmeyen insanın ahlaki terbiyesine itimat edilemeyeceğini ve bu insanlara kötü gözle bakıldığını belirtir. Ferdi münasebetlerde ise nezaketin olumlu tesiri olmaktadır ve insanlar arasında hürmeti sağlayan da nezakettir (MM II, 316–317).

İnsanın dışarıdaki tavırları ve kıyafeti manevi ahlakının bir göstergesidir. Fikir sahibi insanlar dışarıda kimseyi zerre kadar rahatsız etmemeye gayret ederdi (MM II, 318–319).

5.1.1.1. Adab-ı Muaşerete Uygun Olan Davranışlar

Misafir kelimesi lisanımızda alışık olduğumuz ve sık sık kullandığımız bir kelimedir. Misafir, bir aileyi ziyaret edip onlar arsında beş dakikadan başlayıp saatlerce, haftalarca, aylarca ikamet eden kişi anlamındaydı. Misafir Osmanlı toplumunda aileden daha fazla ikramda bulunulması, cömert davranılması, saygı gösterilmesi gereken bir dost, aziz bir tanıdık olarak kabul edilirdi. Misafir ağırlama, bize ecdadımızdan nakledilmiş bir terbiyedir. Her Osmanlı bu terbiyeden hissedardır. Hatta İstanbul'da sadece şehir merkezlerinde değil köylerde bile evlerde konuk odaları bulunurdu, misafirler buralarda en iyi şekilde ağırlanmaya çalışılırdı. Baharın gelmesiyle İstanbul'un etrafının, kırların, sahillerin, dağların aldığı güzellik insanda bu yerlerde oturanlara gidip misafir olma isteği uyandırırdı. Misafirperverlik ile misafir olmak arasında aslında çok bir fark yoktu. Her iki taraf da bundan memnun

kalırdı. Ev sahibi misafir bekler, misafir olacak zat uygun bir vakit düşürmeye çalışırdı. Misafirperverlik hissini ileri götürenler öğle, akşam yemeklerini zamanından pek sonra yer, hali vakti yerinde olanlar iskelelerde, istasyonlarda, kapı önlerinde uşak, hizmetçi bekletirlerdi. Misafir olan kişi misafirliğin gereği olarak giyinir, kuşanır, ailenin çocuklarına hediyeler alırdı. Yazar, kısacası hepimizin gördüğü, bildiği, yaptığı suretle merasim icra edilirdi der (MM II, 3–4).

Gençler ise evlerine kendilerinden büyük bir misafir geldiğinde onun elini öper ve hal hatır sorardı (FA, 41).

Eskiden asıl misafir akılda olmadığı halde zuhur edendi. Bu sebeple misafir umduğunu değil bulduğunu yer derlerdi. Yazarın dediğine göre birden bire zuhur edenlere artık misafir demekten vazgeçilmiştir. Artık asıl misafir diye çoluk çocuğu, hizmetçisi, uşağı, sütninesi, gelini, güveyi, baldızı, bacanağı ile göç edip günlerce kalana denilmektedir (MM II, 4).

Ayrıca kapı çalındığında "kim geldi penceresi"nden bakılırdı. Kılık kıyafeti yerinde şık biri ise hizmetçi oristi beyim, egurnayim beyim diyerek kişiyi karşılardı (ŞM IV, 108).

Birinin evi sorulduğunda ise el ile göstermek ayıp sayılırdı, bu nedenle kaşla gösterenler olurdu (FA, 369).

5.1.1.2. Adab-ı Muaşerete Uygun Olmayan Davranışlar

Aslında adab-ı muaşerete aykırı davranışlar az olmakla beraber devamlı tezahür ettiğinden insanın canını sıkmaktaydı (MM II, 318).

Ahmed Rasim, adab-ı muaşerete uygun olmayan davranışların ulaşım araçlarındaki, sokaklardaki, caddelerdeki vb. örneklerine eserlerinde yer vermektedir.

5.1.1.2.1. Ulaşım Araçlarında Adab-ı Muaşerete Uygun Olmayan Davranışlar

Toplu taşıma araçlarında adab-ı muaşeretten olan birtakım davranışlar vardı ve bütün insanlardan bu davranışlara uyması beklenirdi. Ahmed Rasim, özellikle

makale ve fıkralarında şimendifer, tramvay, vapur gibi çeşitli toplu taşıma araçlarında yaşanan ve insana rahatsızlık veren birtakım davranışlara değinmiştir.

Ulaşım araçlarında adab-ı muaşerete aykırı davranan çeşitli insanlar mevcuttu. Örneğin tramvaylarda birisi önce gelmiş oturuyordur, boş yer varken bir başkası gelir, illa o önce oturan kişiye sıkışık oturur. Hem de dikkatsizce oturur ve oturur oturmaz yanındaki kişinin omzundan aşağı doğru onu bir şey çeker; çünkü yanındaki kişinin paltosu veya redingotunun bir tarafı onun altında kalmıştır. Yavaşça çekildiğinde de anlamaz, af edersiniz denildiğinde yana doğru devrilir, paltonun veya redingotun eteği buruşmuş olduğu halde onun altından kurtulur (MM II, 313–314).

Ulaşım araçlarında kışın ıslak olarak birinin yanına oturup onun da rubasını ıslatmak, çamurlamak, yazın ötekinin berikinin yanında fesinin, paçalarının, üstünün başının tozlarını silkmek hem genel adaba aykırıdır hem de çevredekilere rahatsızlık veren davranışlardandır (MM II, 317).

Şimendifer trenlerinde adab dışı davranışların tuhafları görünürdü. Sabah postasında Ayastefonas'tan gelen tren Makriköyü'ne yaklaştığı zaman ikinci vagonların pencerelerinden birer baş çıkardı. Bu baş, Makriköy'den binecek olanlara oturduğum kompartıman o kadar dolu ki başım sığmadı da dışarıda kaldı, demek isterdi. Böyle bir kompartımanın önüne gidip de açmaya kalkışan olursa içeride bir parola döner, dört kişi ikişerden pencereleri, birer kişi ortaları tutup bacaklarını açarlar, girildiği zaman da hakaret içeren bakışlar, eğlenmeler görülürdü. Eğer girilmezse "Oh, bu adam girmedi." diye sevinirlerdi. Yazar, köylülerimiz bu işe vakıf olduklarından genelde tıka basa girerlerdi der (MM II, 314–315).

Hatta bazen yolcular arasında tuhaf konuşmalar da geçerdi. Ahmed Rasim, şahit olduğu bir konuşmayı nakleder. Yolculardan birisi diğer bir yolcuya: "O pencereyi kapayınız." der. Diğeri neden diye sorunca, ben öksürük, yaramaz, şeklinde tuhaf bir cevap verir. Diğeri, ben de göğsüm sıkışık, hava ister, şeklinde karşılık verince, ama ben böyle ister, der. Bu cevaba sinirlenen diğer yolcu, nasıl sen hasta olma ben öleyim öyle mi, şeklinde karşılık verir. Aslında mesele pencereleri kapattırma meselesi değildir. Mesele o kişinin olduğu kompartımana binmiş olmaktır. Yani kendisinin bulunduğu kompartımana binildiği için bu şekilde davranır (MM II, 315–316).

Bazı yolcuların da yine tuhaf adetleri vardı. Bunlar kitap okuyacaksa iki ayağını karşısındaki mindere dayayarak tabanlarında ne kadar pislik varsa oraya bırakırdı. Bunların içinde kondüktörle anlaşıp kapıyı kilitleyenler de olurdu. Dışarıdaki açacağım diye uğraştıkça da içeriden kıs kıs gülerlerdi (MM II, 316).

Sabah akşam Makriköy trenlerinde, cebinde tek lira olmadığı halde iki bin liralık halı satışını bağıra çağıra kan ter içinde kalarak kendi gibi geveze birkaç kişiyle konuşan, bazen müstehcen lafızlar da sarf eden ve vagondaki diğer insanları rahatsız edip terbiyesizlik gösterenlere de rastlanırdı. Yazara göre gevezelik bu gibi sahte konuşmaların yanında zararsız kalmaktadır. Konuşmak başka, yırtılıp çırpınmak başkadır (MM II, 317–318).

Bazen de bazı yolcular koltuklarda uygunsuz bir vaziyette otururlardı. Bu kişiler bacaklarını açıp yayılır ve bir kişilik daha yeri kaplardı. Eğer oturmak için "Biraz toparlanır mısınız?" denirse insana o kadar ters bakardı ki insan söylediğine pişman olurdu yahut biraz sıkışacağından içinden söylene söylene yer verirdi (MM II, 314).

Trende sigarasının külünü üfleyerek ötekinin berikinin üstüne döken ve bu kayıtsızlığından dolayı asla müteessir olmayan bir adamla bir arada bulunup seyahat etmek ise çok zordu (MM II, 316–317).

Vapurda genelde karşılaşılan şu olayı da Ahmed Rasim genel ahlaka aykırı bir davranış olarak kaydeder. Terli olarak gelmiş bir adam yorulmuştur. Oturur oturmaz ayakkabısını çıkararak fırlatır. Onun bu hali ise diğer yolcular arasında nefret ve tiksinmeye yol açardı (MM II, 317).

Vapura giriş çıkışlarda da adaba aykırı pek çok şey yaşanırdı. Öyle insanlar olurdu ki küçük iskeleye adımını attı mı artık yol onun olurdu. Bunlar bazen yolu keser ve arkada kalan arkadaşına o günkü maceradan bahsederek dikilir dururdu. Bazıları da vapura yetişip atlayabilmek için çevresindeki insanları rahatsız eder, atlayacağım derken çevredekilere asılıp onları sendeletirdi (MM II, 314).

Bilet gişelerinin önleri de farksızdı, buralarda da nezaket dışı davranışlara rastlanırdı. Terbiyeyi kimseye vermeyen tatlı su Frenkleri de dâhil çoğu kişi bilet alan kişinin ensesinden elini uzatarak, adamcağızın adeta üzerine abanarak, hişt biletçi Fenaraki, derlerdi. Bu gibi insanlar şekerlemeci vb. dükkânlarında da ayaklarını alabildiğine uzatıp insanları süzerlerdi. Bunlara ya pardon deyip ayağını

çektirmek gerekir veya görmeden basılacak olunsa yine bir pardon denirdi. Ahmed Rasim adab-ı muaşerete uygun olmayan davranışların pek çoğuna eserlerinde yer vermektedir. Tünelde araca giren kişi boş yere oturmayıp gider kapının karşısındaki kayışa tutunup dururdu. Bir sıraya biraz şişmanca yolcular oturup oturacak yer kalmamasına rağmen diğerlerini sıkıştırıp zorla başkalarının da üzerine oturan kişilerin bu gibi davranışları da nezaket dışı davranışlardandı. Şimendiferlerde de bağıran, çağıran ters giden işi için ağzına geleni söyleyenler eksik olmazdı. Karlı, yağmurlu havalarda vagonlara biner binmez silkinenler, tozlu zamanlarda kunduralarını döşemelere silenler, bizim bindiğimiz kompartımana binmek ne büyük saygısızlık şeklinde düşünenler çok olurdu (MM I, 183–187).

5.1.1.2.2. Cadde ve Sokaklarda Adab-ı Muaşerete Uygun Olmayan Davranışlar

Adab-ı muaşeretten olarak ayağına basılan bir kimseye karşı üzülerek ve istirham edilerek *affedersiniz*, yolu kapamış, dayanmış birine hafif bir dokunma ile birlikte çoğu gülümseyerek *müsaade buyurur musunuz* veya vapurlarda, tramvaylarda, trenlerde bir parça toplanacak olursa bir kişilik daha yer açılacağını sezdirmek için *lütfen biraz* ve buna benzer terkipler yüzyıllardan beri insanların ahlakına gelen incelik, zarafet, nezaket vb. hallerin yarattığı muaşeret düsturlarıdır. Daha sonra ise toplumda bazı kesimlerde adab-ı muaşeret dışı şeyler yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin insanların omzuna her gün dokunan, *tohunmasun* deyip çarptıktan sonra insanlara hareketini büsbütün şaşırtan kişilerin davranışları, *varda, destur çelebi* naraları adab dışı hareketlerden bazılarıydı. Hatta dış ülkeden İstanbul'a gelen bazı kimseler Türkler tramvaylara, vapurlara, trenlere binip çıkmayı henüz öğrenmemişler derlerdi. Şair Andelib bu konuda, ben kaç kere bir pardon ile büyük büyük patırtılar atlattım, derdi (EZ, 16–18).

Yazar bu adab-ı muaşeret terkiplerinin, pardonların da bir sınırı olduğunu söyler. Özellikle kadınlar adab dışı davranışlarda bulunurdu. İster Müslüman, ister Hıristiyan, ister Musevi olsun bazı kadınlar; ben kadınım deyip vapurda erkek kalabalığını yararak, önlerine geleni itip kakarak kendilerinde bulunması asıl olan

nezakete aykırı birtakım davranışlar sergilerlerdi. Avrupa'nın yalnız galanteri bölümünü yarım yamalak bellemiş olan birkaç züppenin kadına ne zaman, ne suretle saygı gösterildiğini bilmeksizin sallayıp savurduğu saçmalar ise hiçbir zaman genel muaşeret kurallarına uymazdı. Yazar erkekliğin de saygıya değer olduğunu, kadının da erkeğe saygı göstermesi gerektiğini belirtir. Saygının istenilemeyeceğini, kişiliğin onu yaratıp kendisine çekeceğini ifade eder. Kakıp dürten, uzun ökçesine insanların ayaklarını çiğneten yahut öne geçeyim diye erkeğin ceketinin kuyruk tarafından çeken hanıma, madama, kokonaya, duduya saygı gösterilemeyeceğini belirtir. Hatta erkeğin koluna çarptığında özür dileyeceği yerde hem kazık gibi dikilmiş hem de ak gözlerini devirmiş bakıyor diyen kadınlara bile rastlanırdı. Bu kelimeleri sarf eden kadın ise süslü püslü bir kadındır. Ahmed Rasim umumi yerlere kadar mahalle kadını ağzının sürüklenip getirilmesinin uygun olmadığını belirtir. Bu gibi davranışlar saygının kötüye kullanıldığını göstermekteydi (EZ, 18–20).

Ahmed Rasim bazı kimselerin kendine has bazı huy ve adetleri vardır diyerek bu kimselerin adab-ı muaşrete aykırı tavırlarını yazar. İnsanların zorlukla gelip geçtiği yerlerde durup bastonunu sallaya sallaya muhatabıyla konuşmak, vapurlara girip çıkarken öndekileri itmek, yanındakileri kakmak, şimendiferlerde iki kişi arasında kalan bir karışlık yere göz dikip arka arka gelerek sıkışmak istemek, lokantalarda yutamadığı lokmayı herkesin gözü önünde aşikâr bir şekilde tükürmek, sucuya bir su ver dediği halde başını başka tarafa çevirerek beş paralık bir bedel karşılığında zavallı sucuyu bardak elde susta durdurmak, Köprü'nün kalabalığı içinde düşman saflarını yararcasına yürüyüp göğüs vurmak bu insanların huy ve âdetlerindendi. Ayrıca tünelde vagon kapısının demirine el atarak gireceklerin hareketini engellemek, Bazar Alman'da, Bonmarşe'de camekânın önünden ayrılmayarak memurları işkillendirmek, gazinolarda bitişikteki veya karşıdaki masaların konuşmalarına karışmak, birisi rahatsızlık veren bir dilenciyi kovdu mu verilecek on para olduğu için derhal yelek cebine veya çantaya elini götürerek aynı zamanda yan yan ve imalı bir şekilde bakarak *gel buraya, gel, al* demek, yemeğe davet ettikleri arkadaşlarından birini yemek üstüne şekerli kahve içti diye paylamak, kimi sorsalar göz kırparak, dudak bükerek hakkında eleştirel davranmak, velhasıl adab ve adat-ı müesseseye daima aykırı bir vaziyet almak bu insanların davranışlarındandı (CM, 6–7).

Ahmed Rasim'e göre yolda yürümeyi bilmek bir hünerdir. Alık alık yürüyenlere ise kızmamak mümkün değildir. Bunlar ya birinin ayağına basar, sürçer, düşer, birikmiş sulara dalar, ortalığı zifoslar, hele elinde şemsiye veya baston varsa iş dehşetlenir. Ellerini arkaya çevirip elindekini de kuyruk gibi sallarlar (ŞM III, 195–196).

Sokaklarımızın, caddelerimizin durumundan sık sık şikâyetçi olan yazar genel ahlaka aykırı birtakım tavırları kaydeder. Omuzları zangır zangır sallanan biri, bir elinde fes, diğerinde terden ıslak bir mendil, koltuğunda bir baston olduğu halde söylenerek geçer ve yoldakilere hızla çarparak onların dengesini bozar, çarptığı kişi söylense de işitmez. Çünkü canı çok da önemli olmayan bir şeye sıkılmıştır. Mesela kabağın fiyatının pahalı olmasına. Bundan başka iki elini poturunun cebine sokmuş, başı yukarıda, gümüş kordonunu boğazdan sarkıtmış, karşısına çıkan insan kendisini korumaya vakit bulamadan ta göğsüne bindirir, çarpar. Sonra da "Doğru yürüsene! Gözün nerede?" diye çıkışır. Bunun dışında yürürken şemsiyesini koltuğunun altında dümdüz tutanlar da vardır. Bunlar genellikle kalabalık yerlerde bu vaziyette dura dura yürürler, bunlardan biri bu vaziyette durduğu zaman şemsiyenin ucu arkadan hızlı yürüyenin göğsüne, gözüne tesadüf ederdi. Şemsiye bir yerine dokunan kişi bir şey söylediğinde derhal: "Amma tuhaf ha! Benim arkamda gözüm mü var, koskoca şemsiyeyi sen görmezsen ben ne yapayım?" diye kendini haklı çıkarırdı (MM II, 310–311).

Bir de "salla baston" gezenler vardır. Çamurlu bir zamansa hem öne hem arkaya çamur atarak, kuru havalarda birinin baldırına ötekinin diz kapağına çarparak salına salına yürürdü. Bunlara da bir şey demeye gelmezdi. Baston bu, ucuna ilik, koltuğa düğme asıp gezilmez. Yazar bununla ilgili tuhaf bir olayı da nakleder. Ayakkabı kalfasının biri mesh dikerken yanına oturan bir adamın suratına şiddetli bir yumruk indirir. Adam bu yumruğun etkisiyle yuvarlanınca da hiç aldırmaz, sorulunca da: "Ne yapayım, dikicinin bir kulaç hükmü vardır, oturmayaydı." der. Yazar, bastonla salınanlar için bunlar da onun kalfaları diyor. Bunların en nazik halleri ise bastonu ellerinde fırıldak gibi çevirdikleri esnada gösterdikleri küçümseme ile tepesini koltuğuna, uç tarafını ileriye doğru tutarak kırıttıklarında aldıkları vaziyettir. "Salla şemsiyeler" dediği kişiler ise bunlardan daha keskindir. Bunlar bir çeşit eda ile şemsiyelerine verdikleri sallama dolayısıyla insanların fesini ya da başka

şeylerini düşürürler; sonra da insanları gazapla süzerek "İşte geliyorum, görmüyor musun?" demek ister ve karşısındakini gülünç bir hale koymuş olmaktan da pişman olmaksızın yollarına devam ederler (MM II, 311–312).

Sokakta yürümeyi bilmeyen bu insanların nazikleri de vardı. Bunlar omuz vurmayayım diye sıyrılırken ayağa basar, göğüs göğse gelmeyeyim fikriyle karşısındakine hareketini şaşırtıp bir anda bir sağa bir sola gidip kısa bir dans yapar, bastonuna evvelce vermiş olduğu hareketi değiştireyim derken bastonu düşürüp karşısındakinin bacağına dolaştırır, dokunmasın diye şemsiyeyi bir tarafa eğerken dükkân tentesine iliştirirdi (MM II, 312).

Gördüğü bir mendili, boyun bağını, bir iğneyi camekân içinden tetkik etmek için eğilerek duranlar yahut en dar bir yerde elindeki sepeti yere, şemsiyeyi sepetin koluna bırakarak fes elde ter silenler, kendisini acele işi var göstererek, kalabalık içinde omuzdan çekerek, yandan itip kakarak, öndekine varda diyerek, böyle yol açamazsa basıp çiğneyip iterek koşanlar, bahçe kapısı gibi kalabalık yerde kol kola aheste beste kâh birbirlerine dönerek, kâh birbirlerini çekerek süzülenler de sokaklarımızdan eksik olmazdı. Ta ileriden gelen sırık hamallarını idare ise beş on yaşındaki çocuklara terk edilmişti; yani onları idare eden yoktu. Bununla beraber her gün yük arabalarını geçsin diye bekleyenlerin yaptıkları da normal değildir. Ahmed Rasim fes artta, kollar yedinde cadde yürüyenlerle fes kaşta, ceket omuzda salla kol gidenler ayrıdırlar der (MM II, 312–313).

Ahmed Rasim şahit olduğu genel ahlaka aykırı davranışları yazar. Üstü başı temiz, iffetli bir kadın dört beş yaşındaki kızını elinden tutmuş Eminönü'ne doğru giderken, para bozdurmak için fırlayan dükkân kalfası çocuğa çarpar, çocuk birden yere kapanır, süratle kalfa üzerinden atlar. Kalfa hem gider hem de: "Hay Allah layığını versin, az kaldı çocuğu ezecektim!" diye söylenir. Dükkân kalfalarının dikkatsiz olmaları ve bu fırlamaları hoş olmayan durumların yaşanmasına sebep olmaktaydı (MM II, 318).

İstanbul gazetesi sokakta nasıl yürüneceğini Hıristiyan kadınlara açıklamak ve anlatmak maksadıyla madde madde tembihler yazar. Ahmed Rasim bu tembihleri birer birer nakleder ve o dönemde erkeklerin sokakta nasıl yürüdükleri ile ilgili bilgiler verir. Örneğin İstanbul sokaklarında hamallar sırtta yük veya omuzda sırık oldu mu dosdoğru yürürler, hatta gözlerini önlerine o kadar metanetle dikerler ki

önde eli cebinde sersem sersem gidenlere, sanki geniş bir piyasa yerindeymiş gibi kol kola girerek birinin başı öbürünün omzuna meyilli, iki vücut arasında az bir açıklık hâsıl olduğu halde yürüyenlere, trene, tramvaya, vapura yetişemedim diye elde mendil, koltukta şemsiye, göz dumanlı koşanlara, hasta veya sakat olduğu için ağır ağır yürüyenlere çarparlardı. Yine sokakta dosdoğru yürüyen başka bir sınıf daha vardı ki onlar da nim bir surette gözleri kalkık olduğu halde o kadar dosdoğru yürürlerdi ki karşısındaki çocuksa karnıyla, büyücek ise göğsüyle, farkına varıp da birden bire istikamet değiştirenlere omuzlarıyla çarpıp geçerlerdi. Bu tip insanlar asla durumlarını değiştirmez; çünkü onlara göre onlar dosdoğru yürüyor, karşısındaki eğri büğrü yürüyordur. O çarpmaz, karşısındaki çarpıyordur. Hatta onun azarlamaya bile hakkı vardır. Yazar bu tiplerden kiminin tramvayın geldiğini göremeyecek kadar doğru ve dalgın yürüdüğünü ifade eder (MM I, 178–179).

Bunların bir de doğru, kıvrak, süratli yürüyen bir çeşidi vardır. Bunlar da karşısındakinde kendini koruma niyeti ve imkânı bırakmaz. Her ne kadar dosdoğru geliyorlarsa da kıvrak olduğundan nezaketle sıyrılır geçer diye niyet eder, ancak böyle olmayacağını anlayan karşısındakine de fırsat vermeden süratle yetişerek karambola sebebiyet verir. Bu tipler içinde istikametini değiştirmemek için yolda kendi kendisine "varda, savul, çekil" diyenler pek çoktur. Karşısındaki cüret edip de "Ayol koca caddeye sığamadın mı?" diyecek olsa derhal öfkeli bakışlar beynine inerdi (MM I, 179).

Bunlara bir de ufak bir gurup dâhildir, yazar bunlar için koşucu çeşidindendir der. Ustasının bozdurması için verdiği mecidiyeyi alıp dükkândan fırlayan çırak, şemsiyesini unutan efendiye şemsiyeyi yetiştirmeye çalışan kalfa, yangın tulumbasından dökük kalma beyaz donlu daltaban, sen arkamdan gel diyen efendisini kalabalıkta kaybeder gibi olan veya çabuk git gel şimdi seni bekliyorum emrini yerine getirmek için yola düşmüş uşak, borsa muamelecisi, gazete müvezzileri, beygir yanında koşan sürücüler vb. bu koşucular zümresindendir. Bundan başka yine bazı kimselerin sokaktaki davranışları da insanları rahatsız edebilmekteydi. Akşam herkes vapura binmeye çalışıp beş kala düdüğü çalmışken bileti biletçiye uzatıp herkesin vapura bineceği kapının önünde durup etrafta ilgisini çeken şapka vb. şeyleri seyredenler de insanları rahatsız ederdi. Başkalarının acelesinin olmasını, geçmek istemelerini umursamazdı (MM I,179–181).

Hürmet mevkiinde bulunan birinin her iki taraftan koltuğuna girip yolu kapamak da insanları rahatsız eden davranışlardandı. Bu yolu kapayanlar yüzünden arkadan ve karşıdan gelenler kaldırımdan inerdi. Birinci sınıf dosdoğru yürüyenler bunların bağını bozardı. Bundan başka bir de el ele tutuşup yürüyenler vardır. Bunlar daha çok mesafe işgal ederdi. Bunların çözülüp yol vermesi daha kolaydı; ancak bunların da hepsi müsaade verir cinsten değildi. Yazar bu nevin bir de civcivlisinin olduğunu ifade eder. Bunlar da çoluk çocuk bir başta anası bir başta hizmetçi yürüyen tiplerdir. Bunlar kaldırımı tamamen kapatırdı. Çocukların oluşturduğu zinciri kırmak ayıp, madama karşı hürmetsizlik, adab-ı muaşerete aykırı bir davranıştı (MM I, 181- 183).

Öyle insanlar vardır ki Köprü gibi genişliği yirmi beş metreyi bulan bir yerde sağ yaya yolundan sol yaya yoluna baş dönük yani önüne bakmadan sırıta sırıta giderken çarptığı kişiye çüş der ve yine dönüp sırıta sırıta giderdi. Eğer bunlara bir şey söylenecek olsa insanın başına bela olurlardı. Yazar, bizde bu tür yürüyüşler, dalgın gidişler varken belediyeden geniş yollar istemeye hakkımız yok, der (MBY, 365).

Ahmed Rasim adab-ı muaşerete sokaklarda insanların uymadığını ve sonra da sokakların darlığından şikâyet ettiklerini ifade eder. Kalabalık sokaklarda tozuta tozuta un çuvalı taşıyan, yüksek korkunç yüklerle iki büklüm yürüyen, madenî gaz, ispirto ocaklarını tangır tungur yuvarlayan, çarşı içi dar geldiği için sokaklarda küfelerini birbirine savuran, kırık şişe, cam gibi kesici maddeleri sokağa atan, tahta odun parçaları ile mangal yakan, kestane kavuran, salep fincanı, boza bardağını çalkalayıp sokağa döken, sokağa tüküren, sümküren insanlar gibi yol kesenler varken sokakların darlığından şikâyet yersizdir. Ahmed Rasim insanlar zaten adab-ı muaşerete uysa sokaklarımızın hem genişleyeceğini hem de düzeleceğini belirtir. Yoksa Beyazıt Meydanı kadar genişlik olsa yine sıkışacağımızı belirtir (MBY, 368–369).

Köprü üzerinde ve kalabalık yerlerde bazı insanların sövüp küfretmesi kadar iğrenç bir şey olamazdı. Bu insanların bu münasebetsiz ve müstehcen sözleri söylemekten dolayı polis tarafından cezalandırılmaları Osmanlı terbiyesinin şanının menfaatinedir (MM II, 319).

Yolu kesen bir kalabalığa da rastlanırdı. Burada kalabalık oluşturmalarının sebebi iki kişi kavga ediyordur ve etrafına elli kişi dizilir, vaaz dinler gibi bunları dinler. Küfürler savrulur, nezaket dışı sözler söylenir, davranışlar sergilenirdi. Kalabalıkta ise geçemeyip orada kalmış kadınlar, kız çocukları da bu tür küfürleri duyardı. Yazar bir toplumun terbiyesinin sokaklardan anlaşılabileceğini söyler (MBY, 365–366).

Saygısızca davranışları sebebiyle insanlara zarar veren tipler sokaklarımızdan eksik olmazdı. Yazar bunlardan birine örnek verir. Otuz birlik bir tespihi parmağına takmış çevire çevire Eminönü taraflarında kalabalık içinde yürüyen birinin tespihi kırılır ve taneler etrafa saçılır. Bir tanesi de ufak bir kızın gözüne çarpar, çocuk can acısı ve korkudan ağlamaya başlar, hiç olmazsa vah vah demesi gereken bu kişi ise kıs kıs güler (MM I, 183–184).

Eski İstanbul'da insanlar kuytu, yıkık, harabe yerlere tuvaletlerini yapardı ve sokağa işeyenler çok olurdu. Dükkânların kirli suları da varda, destur nidaları ile sokaklara dökülürdü (MBY, 367–368).

İnsanlar sokakları herkesin süprüntülüğü gibi algılar ve çöplerini sokağa fırlatırlardı (EZ, 46).

Tiyatrolarda ayakkabısını çıkaranlara da rastlanırdı. Şemsiye tutmak, baston savurmak, mendil sallamak da nezaket dışı davranışlardı (MM I, 183–187).

Ayrıca insanların kendileriyle ilgili olmayan konularda başkalarının konuşmalarını, konuşanların haberi olmadan dinlemesi ayıptı (ŞM III, 85).

5.2. Halk İnançları

Ahmed Rasim'in eserlerinde çeşitli halk inançlarından kurşun döktürme, okuyup üfleme, fal baktırma, istihareye yatırma, büyü yoklatma vb. geçmektedir (FA, 340). Ancak bu inançların uygulanışı hakkında ayrıntılı bilgiye rastlanamamıştır. Yazarın eserlerinde tespit edilebilen; efsanelere bağlı, günlük hayatla ilgili alaylı bir şekilde dile getirdiği, dini ve günlük hayattaki uygulamalarla ilgili vb. çeşitli inançlar aşağıda örneklendirilmiştir.

Ahmed Rasim, Muhsin'i anlatırken onun Kadir Gecesi Ayasofya'da top kandil altında olduğunu belirtir (ŞM III, 158).

Ahmed Rasim ayrılık acısı çeken sevdalılara birebir geldiğini alaylı bir dille ifade ettiği şöyle bir yazıya yer verir: Her kim kırk boğum ayrıkotu kökü bulup sevdiğinin ve anasının ismini öğrenip bunun üzerine yazar, ocakta yakar ve külünü sevdiğinin kapısına serperse sevdiği kızıl divane olup ayağına gelir (ŞM II, 88).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre eskiden İstanbul'da her yeni ve pratik şey hakkında bidat kelimesini söylemeye alışık kişiler bulunmaktaydı. Bir ara demir uçlu kalemler de mesele olmuştu. Her yeni ve pratik şey hakkında bidat kelimesini söylemeye alışık olanlar bu kalemlerin de kullanılmasının bidat olduğunu söylemişti. Bu kalemlerin kullanılmasıyla ilgili sağdan soldan birtakım itiraz sesleri işitilirdi. Bize göre bu Frenk icadı şeylerle lafza-i celal-ı esmasını, peygamberlerin adlarını yazmak mekruhtur diyenlere bile rastlanırdı (MBY, 184–185).

Avrupa'dan getirilen başlıklarla da namaz kılınmasında mahsur olacağı düşünülürdü (MBY, 12). Bazı takva sahipleri ise elini şapkaya sürmekten bile çekinir ve karşısındakine de çıkar şu murdarı başından derdi (MBY, 221).

Yazar insanların ölüler ve hortlaklarla ilgili bir şeyler anlatılırken korktuklarını; çünkü hala belleklerinde evliya, cadı, hortlak çıkmasının bulunduğunu belirtir. İnsanlar bu tür doğaüstü varlıklara ve gelecekle ilgili tahminde bulunan insanlara inanmaktadır. Hatta gazetelerde yazdığına göre Ekmeliye tarikatı sahibi on beş sene sonra peygamberliğini ilan edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine eskiden kalmış kadınlar ve dervişlik yoluna özenmişlerden bazıları bunda bir nükte var, sakın beş on sene sonra bir sahib-i zuhur çıkacağına dalalet olmasın derler (GA, 14–15).

Üçler, Kırklar evliya zümresindendir (FA, 113). İnsanlar bu Üçler, Yediler, Kırklar zümresinin kutsal ruhlarından yardım umarlardı (GA, 17).

Çarpılan, evliyaya uğrayan insanın elleri kanca gibi olur, gözü döner, ağzı sarkar şeklinde bir inanç vardı (FA, 346–347).

İstanbul'da ziyaret edilen evliya türbelerinden Tokmaklı Dede, Merkez Efendi, Cafer Baba yazarın eserlerinde adı geçen türbelerdendir (GA, 7).

Veliefendi sahrasında mübarek bayram hürmetine kar duasına çıkıldığı şeklinde bir bilgi de yazarın eserlerinde yer almaktadır (ŞM III, 64).

Yazar eskilerin mehtap hakkında olan inançlarına değinir. Buna göre eskiler kamerin dünya üzerindeki etkilerinden bahsettikleri sırada birtakım gariplikler icat etmişlerdir. Kamerin bitkiler üzerinde etkisi olduğunu düşünmüş ve mehtapta salatalık, turp, şalgam, pırasa gibi bitkilerin büyüdüklerine inanmışlardır. Kamer; Esed, Kavs, Akrep veya Sevr burcunda iken bağlar budanacak olursa kır faresi, köstebek, salyangoz, sinek gibi hayvanların zararlarından korunacağını düşünmüşlerdir (MM I, 164–165).

Mezarlara gül yaprağı serpmek eski âdetlerimizdendir. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre mezarlara gül dikmek kendi döneminde bile karşılaşılan bir âdetti. Hatta bu türlü güllere gül-i mezar veya mezarlık gülü derlerdi (MM II, 118).

Çocukların feslerinde onları nazardan korumak için hurma kabuğundan nalın, gümüş güğüm, şab, sarımsak, yirmi bir çörekotu saklı olurdu (ŞM III, 17). Ayrıca çocukların cebine de çörek otu koyulurdu (GA, 162). Yine nazar değmemesi için çocuk tütsülenirdi (GA, 163). Nazar değdiğinde ise çörek otu çıtlatılırdı (FA, 300).

Ahmed Rasim zıp çıktı yeniliğe karşı eski denilebilecek yakın bir zamanda yeni yapılan inşaatların bir tarafına nazarlık olarak eski bir pabuç veya kundura tekinin asıldığını belirtir. Hatta İstanbul'u ilk defa gezmeye çıkmış olan avare bir Frenk, eski bir ayakkabının inşaatta asılı olduğunu görünce bu ne olsa gerek diye düşünür ve en sonra bu duruma şöyle bir mana verir, bu eve mutlaka hırsız girmiş, fark edilince kaçmaya başlamış, kaçarken de kundurasının tekini bırakmış (GA, 138).

Sultan İbrahim sarayda mahpus iken uykusuzluk ve hafakan illetine tutulur. Doktorlar hastalığına çare bulamayınca Cinci Hoca diye bir zatın okumaları sultana iyi gelir. Cinci Hoca'nın asıl adı Safranbolulu Hüseyin'dir ve bulunduğu medresede gelenleri okumasıyla şöhret kazanmıştır (RHOT II, 621).

Okuyup üfleme iyi gelmediğinde rahatsız olduğu düşünülen kişinin yatağının altına ölü toprağı serpilirdi. Şarap içip sarhoş olan ve ayakta duramayıp düşen bir genç yakını için Ahmed Rasim'in annesi gencin annesine onu okutmasını, okutma iyi gelmezse ölü toprağı alıp yatağının altına serpmesini tavsiye eder. Rahatsız olan kişi ölü toprağı serpilmiş olan yatakta yatıp uyursa düzeleceğine inanılırdı. Gencin bu şekilde kötü alışkanlığını bırakacağı düşünülmektedir (FA, 51).

Remilciler gelecekle ilgili birtakım tahminlerde bulunurlardı. İstanbul'daki remilcilerden Remilci Ali Efendi, kışın çok olacağını, Mısır Valisi'nin geleceğini söyler (GA, 8).

Eski İstanbul'da insanlar rüyaya ehemmiyet verir, rüyalarını yorumlar veya yorumlatırlardı. Yazar bir arkadaşının gördüğü rüyayı ve bu rüyayı arkadaşının nasıl yorumladığını nakleder. Buna göre arkadaşı rüyasında kendi kedisini görür, kedi birden bire atılarak iri bir fare yakalar, sonra kedi rüya sahibinin üzerine saldıran bir fındık faresini de yakalar. Arkadaşı iki tane piyango bileti almıştır ve rüyayı şöyle tabir eder: İki biletten birine büyük, diğerine küçük ikramiye isabet edecektir. Ancak yazar biletlerin hiçbirine amorti bile çıkmadığını ifade eder (MM I, 269).

Ahmed Rasim döneminde İstanbul'da rüya yorumlayan kişilere de yer verir. Yazar, *Ahenk*'in şehir mektupçusunun gördüğü bir rüyayı tabir ettirmek için Ebul Hamis'i arar, göçtü derler. Rüyayı Zindankapısı'nda tabir ettirmeye çalışır, onun modası geçti, şeklinde bir karşılık alır. En sonunda Kasımpaşa'daki pabucu büyüğe gider ve rüyasını ona anlatır. O da rüyayı tabir eder (ŞM III, 176–177).

İnsanlar şeytani rüyanın kimseye söylenmemesi gerektiğine, yoksa rüyada görülenin tersinin çıkacağına inanırlardı (ŞM II, 155–156).

Rüyada tarak görmek ise sıkıya yani sıkıntıya delalet ederdi (FA, 262).

Yeniçerilere her gün Yedikule mezbahanesinde kesilen hayvanların eti verilirdi. Eski ve yeni odalardaki Bektaşilerin günlük ihtiyacı ne kadar ise o kadar et mezbahaneden sabahın erken saatlerinde hazırlanır ve hayvanlara yüklenirdi. Yük katarının önünde ve arkasında birkaç yeniçeri askeri olduğu halde bir hengâme ile etler kışlalara taşınırdı. Bu et taşıma esnasında çarşı ve pazarlarda ahalinin kafilenin önünden veya arasından geçmesi kesinlikle yasaktı. Çünkü yeniçeriler kafilenin önünden veya arkasından bir insan geçtiğinde uğurlarının kesildiğine inanırdı. Halk bu yasak sebebiyle yolun iki tarafına kaçışırdı. Cevdet Paşa'dan Ahmed Rasim'in naklettiğine göre böyle bir kafilenin önünden şuursuzca geçen bir ihtiyarı kafilenin başkanı uğurumuzu kestin diyerek döver (RHOT II, 872–873).

Ermeni olan perukârın annesi durup dururken sol gözünün seğirdiğini ifade eder, bunun kötüye işaret olduğuna inanır, Allah hayırlar versin der (FA, 173).

Ahmed Rasim'in meşhur mecmua sahibi Faik Efendi'den naklettiğine göre saçma sapan şeyler söyleyen avam arasında İbrahim isminde uğursuzluk olduğuna

inanılır ve Sultan III. Ahmed'in veziri İbrahim Paşa buna örnek gösterilirdi. Bunun için sadrazamlık makamına İbrahim isminde kimseyi layık görmeyip Ahmed ve Ali isimlerini sadrazamlığa bereketli ve hayırlı kabul ederlerdi (RHOT IV, 1635–1636).

Eskiden İstanbul'da anneler çocuklarını *umacı geliyor* ya da *kuyu anası* çıkıyor diye korkuturlardı (ŞM III, 169).

Ahmed Rasim döneminde olduğu gibi eskiden *namusum hakkı için, ma parole d'honeur* gibi büyük yeminlerin olmadığını, sözün söz olduğunu ve yeterli bulunduğunu belirtir (GA, 57).

Yemin etmek yerine *inan olsun* sözü tercih edilirdi. İnsanlar yemin etmektense *inan olsun* derlerdi (FA, 110–111).

Konuşan kişi karşısındakini inandırmak için sağ elinin şahadet parmağıyla göstererek *iki gözüm önüme aksın ki* derdi. Bundan başka ekmek öpülerek *şunu namert kapısında dileneyim ki* şeklinde bir ifade ve kalıp davranış sergilenirdi. Hatta çocukları üzerine yemin edenler olur *iki evladım var ikisinin de hayrını görmeyeyim* derdi. Bazen konuşan kişi inandırmak için *Allah belamı vesin ki* derdi, karşısındaki bunun üzerine yakasını ısırarak *bela okuma* şeklinde karşılık verirdi. Bunlardan başka inandırmak için *namussuzum ki, kahrolayım ki, şuradan şuraya gitmeyeyim ki, Allah'ın gazabına geleyim ki, gözüm çıksın ki, dilim tutulsun ki, bir annem var ölüsünü öpeyim ki, dinimi inkâr etmiş olayım ki, şart olsun ki,* şeklinde yeminler de edilirdi (EZ, 109–111).

Ekmeği öperek *şu nimete kör bakayım ki* demek de bir yemin çeşidiydi (FA, 379).

"Lanet olsun, bir daha mı Kadıköy'e geçerim! Yedi ceddime tövbe!" şeklinde yemin edenlere de rastlanırdı (EZ, 175).

Mushaf-ı Şerif üzerine el koyarak yemin etme de bir tür yemin çeşidiydi. Böyle bir yemini devlet adamlarının padişahın karşısında gerektiğinde ettiklerini görmekteyiz. Abdülmecid zamanında (1839–1861) yapılan bir yemin törenini ve bu törende söylenen yemin ibarelerini yazar aktarmaktadır. Burada da Mushaf-ı Şerif üzerine el koyarak yemin edildiğini görmekteyiz (RHOT IV, 2017–2024).

Usul-i tahlif denilen ve sadakat yemini ettirmek anlamında bir uygulama vardı. Bu uygulama askerler arasında meşhurdu. Bir tepsi üzerine tuz ve ekmek ile

kılıç ve Mushaf-ı Şerif konup askerlerin her birine söz ve yeminlerinde duracaklarına dair bunlar üzerinde yemin ettirilirdi (RHOT I, 139).

Yamaklar, Atmeydanı'nda toplanarak yemin ve anlaşma manasına Enam'ı öper ve kılıç atlarlar. Yani onların kılıç atlaması ve Enam öpmesi yemin anlamına gelirdi (RHOT III, 1474).

İnsanların karşısındakini inandırmak için sarf ettiği yeminlerden biri de *şart olsun* sözü idi. İstanbul'un ünlü kavuklularından Kavuklu Mehmed de bekâr olduğu halde her alışverişte esnafa borcunu ödeyeceğine dair şart olsun şeklinde yemin eder; ancak borcunu ödemez. Şart olsun şeklinde yemin ederek söz verildiğinde eğer yerine getirilmezse kişinin nikâhı düşerdi. Esnaftan biri bir gün, borcunu ödemeyen Kavuklu Mehmed'e kaç evlisin diye sorar. Çünkü esnafa karşı olan sözünü yerine getirmeyen Kavuklu Mehmed'in bu sebeple nikâhının bozulduğuna inanılır (EZ, 16).

5.3. Sosyal Tipler

Tip; "aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelerin temel özelliklerini büyük ölçüde kendinde toplayan örnek"tir. Yapmış olduğu araştırmada "tip terimini, ferdi vasıflardan ziyade ortak özellikler taşıyan ve bu özellikleri en bariz bir şekilde kendinde temsil eden şahıs anlamında" kullandığını belirten Şevket Toker, tipin en önemli özelliklerinin grubunun vasıflarını en iyi şekilde temsil etmesi ve onda bu özelliklerin mübalağalı bir şekilde bulunması olduğunu ifade eder (Toker, 1990: 2).

Ahmed Rasim'in eserlerinden yapılan tespitler doğrultusunda İstanbul'un sosyal hayatında yer alan tipler çeşitli başlıklar altında verilmiştir. Herhangi bir başlık altında incelenen bir tip aynı zamanda başka bir başlığa da dâhil edilebilmekle beraber yazar bunları farklı isimler altında farklı yönleriyle de ele almıştır. Burada tipler tespit edilirken genelde Ahmed Rasim'in isimlendirmelerine sadık kalınmıştır.

5.3.1. Âşık

Yazar şahsi tecrübesine ve araştırmalarına dayanarak âşık olmak için üç kıyafet, altı vaziyet, dokuz da lügat gerektiğini belirtir. Birinci kıyafet ve görünüşte

başta keçe külah, saçlar uzun, kaşlar düşük, sırtta yamalı aba, göğüs açık, gözler dönük, sakal bıyık kemalinde, ağız çeşitli içkilerle kokulu, elde asa, belde kemer, ayakta ne bulunursa o olur. Birinci gruba dâhil olanlar çeşitli yerlerde çeşitli kişilere âşık olmuş, ah feryat eder, İstanbul'da Hacıbey'in meyhanesinde on ikiden sonra bangır bangır bağırır, eyvah der, Kâğıthane'de araba aralarında asaya dayanıp gazel okur (ŞM III, 136).

İkinci kıyafet ve görünüşte, altı ay evvel İştayn'dan alınmış rengi uçuk ceket, cepleri delik yelek, dizleri çıkık pantolon, altı patlak bir potin, kalıpsız bir fes, kirli bir kolalı gömlek, saçlar uzun, alın çatık, gözler mahmur, bıyıklar birbiri üzerine yığılı, yanaklar kıl içinde, ense kökü kepekli, sağ elin parmakları mavi mürekkepli olur. Birahanede fesini çıkarır, saçlar şahlanır, sağ el üstüne kafa yatar, gözler süzgün ve bir köşeye dikilmiş, dudaklar kımıldar, vücudu sakin, kalbi sevdalı, gözleri yaşlı çeşitli şiirler söyler (ŞM III, 136–137).

Ahmed Rasim üçüncü gruba dâhil ettiği aşığın görünüşüne, kıyafetine ve tavırlarına da yer vermektedir. İpekli şekerrenginde fanila, ütülü patiska don, düğmeleri yandan, paçaları bağlı, yakası iki defa bükük de yine kalkık, göğsü suböreği gibi menevişli, yanardöner kravatlı, altına benzer düğmeli, kollukları parmaklara kadar uzun, zincir düğmeli Frenk gömleği, İştayn'dan alınmış fakat Mahmutpaşa'daki Burunsuzoğlu'na düzelttirilmiş satrançlı, düz, ütülü, minder baskılı, şilte altında günlerce durmuş bir pantolonu olurdu. Gündoğdu'dan, devedikeni ipeğinden yapılma siyah üstüne sarı çiçekli, askılı çorap, Konduroplos'un mağazasından alınıp yaftası pederinin potininden eskici marifetiyle nakledilmiş, maskaratasız, düz, bağları ala-angle salkım saçak iskarpin, Hacıbey'den iştira edilmiş önü açık beyaz yelek, ince, yaldız vurulmuş, iki taraflı, ucunda İzmirnof'un otuz kuruşluk siyah zarflı mini mini saati asılı bir kordon, Tring'in düz tüylü ceketi, yan cebinde hafif mavi, büyük hemşiresinden bayramda aldığı mendil, biraz daha üstünde Tiring'in deve tüyü pardösüsü, onun da yan cebinde Hüsn-i İntihab mağazasının mostralığındaki kırmızı mendil, eller geyik derisiyle ganete, surat tertemiz, bıyıklar maşalı, kaşlar fırçayla yukarıya itilmiş, kulaklar gece Avrupa'dan gelme baskılarla arkaya çekik, saçlar giredirolu, ikiye yarık, kolonya, leylak, menekşe karışık lavanta ve suyla kokulu, fes meşhur Masib'den alınmış, ne siyah ne de al, 9 numara kalıplı, az sağa meyyal püskül ise dubrin. Âşık kamış, tepesi gümüş

baston, markalı mendil taşır. Türkçesi az, Fransızcası kıt, Almanca sade okuyabilir, İtalyanca "bona sera", Rumca "dembro", İngilizce "orayt", der. Arapçadan nefret eder, Farsçadan yüz çevirmiştir. Rüyasında çeşitli yerlere gider, ayık iken Kristal'de, şekerlemecide, Konkordiya önünde, Ruvayel'de, Odeon'da, Tepebaşı'nda, paralı zamanında Mari'de, Kamil'de gezer, parasız vakitlerinde İştayinburuh'da, Filip'de birer birer içer, Türkçe olmayan şiirler okur (ŞM III, 137–139).

Ahmed Rasim bir zamanlar âşıkların çok olduğunu ve ceylan gibi sürü ile gezdiğini belirtir. O zaman sevgilinin fotoğrafı da olmadığından saçı, mendili, zarfı, mektubu cepte taşınır, öpülür koklanırdı. Aşkları yüzünden tenhalarda ağlayanlar, içenler, gazel, kıta vb. yazıp veya yazdırıp gönderenler çoktu (FA, 286–287).

Fes bir yerde yaka bir yerde gezen, evini barkını unutan, dayak yiyen, servetini mahveden sonra da şunun bunun yanında sığıntı geçinen, çoluk çocuğundan ayrılan, kadının evini taşlatan, kocasından ayırmaya çalışan, bir yolunu bulup kaçırmaya çalışan, pılı pırtıyı toplayıp sılaya giden, başkasına bakmıyorum deyip başka bir kadına tutulan gibi çeşitli âşıklara rastlanırdı (FA, 287).

Bir gün bir ciğer satıcısı çok güzel bir kadın görür, kedisine ciğer verdiği evde kadının güzelliğine vurulur ve kadın mahalleden ayrılınca dayanamayıp aklını yitirir (FA, 288–289).

Kötü kadınlara tutulup rezil hallere düşenler de olurdu. Paşa olmaya bir rütbesi kalmış biri soyucu, fettan bir kötü kadına bir evde tutulur. Kadınla evlenmek ister, erkeği istemeyen kadın asker olmasını bahane eder. Bunun üzerine erkek askerlikten istifa eder, evini barkını terk eder, servetini kadın uğruna harcar (FA, 289–291).

5.3.2. Boğuntucular (Kurnazlar)

Bu tipler özellikle karnaval mevsiminde ortaya çıkardı. Karnaval mevsimi bütün kurnazlar ayaktadır ve boğuntunun b sini bilen meydana çıkar. Bunların cümlesinin alamet-i farikası vardır. Ahmed Rasim boğuntucuların çeşitli alametlerini sıralar ve bunlar karşısında ne yapılması gerektiğiyle ilgili bilgi verir. Bunların bazıları köşe başında gülümseyerek cevap vermeye amade durur, bunlara

aldırmamak gerekir. Bunlar insanlara yapışır, çalgıda bıyık kırar, gözleri fırıldak gibi döner, her nazarı bir düğmeyedir. Baloda dans esnasında muhabbete karışır, sıvışır, yılışır, bunlardan kaçınmak gerekir. Şekerlemecilerde bastonla şemsiyeye çok önem verir, bunlara karşı sıkı bulunmak gerekir; çünkü kızmaya gelmez. Tabldotta hızla kalkarlar, sokak aralarında bir şeyler aranırlar, tetikte durmak gerekir. Bunlar kendi içlerinde vurur, keser diye meşhurdur; ancak bunlara karşı yüreğin oynamaması gerekir. Kumarda patalyacıdır, tatlı sözüne kanmamak gerekir. Galata'da racon keser, dinlememek gerekir (ŞM I, 197).

5.3.3. Çapkın

Ahmed Rasim yazılarında çapkınlara da değinir. Çapkının kaşları biraz kalındır, alnında bir iki kırışık bulunur. Ala-brostan başka bir şekle gelmeyen saçlarında siyaha bakan, püskülleri kalın, sivri bir fes, orta çekme bir burun bunların genel görünüşleridir. Bıyıkları ise kaş kalınlığında olur ve ne kadar uğraşsa, ne kadar kızgın maşa vurdursa da bir türlü yukarı kıvrılmak bilmezdi. Kısa gerdanını devrik kolalı yaka ile kapadı mı mahallelilerin ve kimi yerlerin demesince ketebeden olup babasının ölümünden sonra fena yerlerde fena kimselerle gezmeğe dadanmış bir çapkın akla gelirdi. Ahmed Rasim bu çapkından yıldığını belirtir. Bunlar mahallede cam taşlayan, kapı tekmeleyen, neredeyse her akşam mahallede hır çıkaran, Kumkapı'da döven, Langa'da dayak yiyen, yılda bir iki kez hafif yaralamadan tutuklanan, esrarkeşlerle dolaşan, parasızken kumar oynayan, tefeciye varana kadar selam verdiğini oyuna getiren, çevresindekileri de kumara alıştıran, evde, mahallede hırsızlık yapan, komşunun aylık cüzdanını çalıp el koyan, borçlu olduğu esnafa borcunu ödemeyen, polis ahbaplarına izin günlerinde ziyafet çeken, kumara ortak olan, komisere yağcılık eden, haftada bir iki kere cinayet mahkemesinde dava dinleyen, tevkifhane ve hapishaneleri gezip arkadaşlarını ziyaret eden, İstanbul'da diğer milletlerden pek çok kimselerle alışverişi olduğunu ileri süren, Tanzimat prensiplerinden ayrılmadığını ispat eden, yemin ettiği için ağzıyla çığırtma çalamayıp burnuyla klarnet, ağzıyla çiftenağra çalarak destan, mani, semai, divan, koşma okuyan, arkadaşları arasında iyi zeybek oynar diye bilinen, mirasyediliğini

hatırlatan her sözün arkasından tulumba reisliği yaptığını da anan, önemli kurumlardaki çeşitli işlerden çıkarıldığı veya Yunan Savaşı'nda yedi yaşında gazi, Balkan Savaşı'nda esir düştüğü gibi birtakım yalanlar söyleyen tiplerdir (EZ, 29–32).

5.3.4. Deli

Ahmed Rasim dönemindeki delilere ve İstanbul halkının delilere yaklaşımına çeşitli yazılarında yer vermiştir. İstanbul halkı delilerine veli gözüyle bakar, onların cezbe sahibi, kutsal insanlar olduklarını düşünürlerdi.

Delilerin tedavi yöntemlerine de değinen yazar orta oyununun ilk defa III. Selim zamanında (1789–1807) tımarhanedeki delilere oynandığını ifade eder ve Fatih'in (1451–1481) Fatih civarında tesis etmiş olduğu tımarhanede saz takımı bulunduğuna göre o zamanda delileri musiki ve eğlence ile oyalayıp neşelendirme usulü ile tedavi ettiklerini belirtir. Tedavinin daha sonraları sopaya, zincire vurmaya, soğuk suya çevrilişini gerektiren tedbirin neden doğmuş olduğunu Mazhar Osman Bey'den sormalıdır der (MBY, 70).

Aşağıda Ahmed Rasim'in eserlerinde yer verdiği İstanbul'un meşhur delileri çeşitli başlıklar altında anlatılmıştır.

Çıplak Mustafa

Ahmed Rasim dünyanın çok garip olduğunu, Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli Miyim* adlı romanında açık seçik şeylere yer verdiği için mahkemeye verildiğini, Riga'da ise bir tarikat türediğini ve bu tarikatın erbabının bellerinde birer kuşak, her taraf şallak mallak, ulu orta gezdiklerini ifade eder. Yazar bu çıplaklar tarikatına Doğu'nun yabancı olmadığını, elli, elli beş sene evvel İstanbul'da da Çıplak Mustafa'nın şöhret bulduğunu yazar. Bunun şöhreti öyle alelade bir şöhret de değildi. Kimse ona Deli Mustafa demez, Veli Mustafa derdi. Yazar kendi çocukluk eğlencelerini sayar ve bunlar içinde Çıplak Mustafa'nın ardı sıra seğirtmenin de kendileri için bir eğlence olduğunu belirtir. Çıplak Mustafa'nın vücudu şişmanca, kıllı, saçları kırpık, yüzü koşmaktan kırmızıydı. Çember siyah sakallı idi. Sözleri

anlaşılmaz derecede karışık, baktıkça da gözlerinin akı dönerdi. Çıplak Mustafa dünyayı umursamaz bir adamdı. Yazar onun bu umursamazlığını anlatmak için dünyaya metelik vermem diyenler mutlaka bunun evlat ve torunlarıdır der. Saçlı sakallı, ihtiyar genç, kocakarı birtakım safdiller örme, patiska, kumaş keselerinin ağızlarını açar, Mustafa'nın önünü keser, para almasını rica ederlerdi. İnançlarına göre Mustafa para alırsa kesenin bereketi artar, bereketi yoksa gelirdi. Veli bu, bazısından alır, bazısından almaz, burada alır, biraz ötede verirdi. Mustafa'nın para verdiği kimse ise görenlerin nazarında bir ehemmiyet kazanırdı. Veli değil mi ya. Veliler inanca göre kimlerle münasebet kurar, veli veya veli namzetleriyle. Her şeyin bir mantığı vardır, deliliğin, veliliğin mantığı da budur. Genellikle servet sahibi biri de Mustafa'nın peşine takılır, Mustafa'yı Bitpazarı gibi derhal giydirmenin mümkün olduğu bir yere götürür, giydirir, kuşatır; ancak Mustafa oralarda bile olmazdı. Derhal sıkılır, yolda soyunup kıyafetleri rast geldiğine verirdi. Yazar zavallının çıplaklığa alıştığını ifade eder. Alışmış kudurmuştan beterdir, bu kudurmuş değil delirmiş idi der yazar (MBY, 176–177).

Çıplak Mustafa İstanbul'da herkesin bildiği delilerden biriydi. Mustafa'nın ardı sıra koşup sarılanlar, belki Hızır'dır diye elinin başparmağını yoklayıp avucunu öpenler olurdu. Öyle ki, yazar bu manzarayı görünce kendisine bile bir el öpme gayretinin geldiğini ifade eder. Yazar delilerine bu türlü bir saygı gösteren millet olduğumuzu ifade eder (EZ, 145–146).

Çocukların ise delilere karşı tavırları biraz farklıydı. Yazar küçükken halinden biraz şüphelendikleri yolcuları delirtene kadar uğraştıklarını, adamı ortalarına alıp *deli deli tepeli, kulakları küpeli* diye dalga geçip adamı sinirden çıldırtana kadar uğraştıklarını belirtir (GA, 202).

Yazarın hatırında kaldığına göre hükümetten bir emir gelmiş ve Mustafa'yı Kasımpaşa'daki kız kardeşinin evine kapatmışlardı. Üç yüz kuruş kadar da maaş tahsis etmişlerdi. Zavallı, evde bir hayli zaman kapalı kaldıktan sonra vefat etmiş, civardaki mezarlıklardan birine gömülmüştü. Mustafa'nın o çıplaklığıyla beraber kazanmış olduğu velayet şöhreti gömülmemiş, onun veli olduğuna inanç devam etmişti. Bir rivayete göre vefat ettiği gece mezarına nur inmişti. Bu hadise yani rivayet az çok serbest itikatlı, bu gibi söylentilere aldırmayıp "cenabetten keramet mi umulur" diye omuz silkenleri bile düşündürmüştü. İnsanlar ya "deli değil de

hakikaten veli ise" diye düşünmüşlerdi. "Hazreti Âdem babamız da cennetten kavuk başta, cübbe, şalvar sırtta inmedi ya, senin ruba dediğin hazreti İdris'in cennet-i alaya yükselmesinden sonradır. Olsa olsa setr-i avret için bir incir yaprağı vardı. Mustafa da koşarken eliyle örterdi", şeklinde bir sürü söylenti, hüsn-i niyetler türemişti (MBY, 177–178).

Yeniçeri kalyoncularından Ahmed Paşa çıplakları güruhu potur veya dizlik denilen şeyi sıyırdılar mı onların da Çıplak Mustafa'dan farkları kalmazdı. Ayrıca hamamlarda da tek bir peştamal araya girerdi. Senelerden beri de Florya, Kalamış, Moda, Ada'nın Yorgolu plajlarında da insanlar neredeyse çıplak denecek vaziyette denize girerdi (MBY, 178–179).

Deli Salih

Eski delilerden bir de Deli Salih vardır. Başta sivrikoz külah, yüzde geyik bir burun, elde fener, ayakta yüksek nalınlar bulunurdu. En küçük bir vesile ile hemen her gün kutsal ve yaratılmış ne varsa söve saya ölünceye kadar mutlu bir şekilde yaşamıştır. Söylediği sözlerden, küfürlerden dolayı Salih'i yargılayıcı söz söyleyenler oldu mu duyanlar hemen Salih'in tarafına geçer, cezbe sahiplerine laf sokmayı kişiye gösterirlerdi. Ahmed Rasim'in annesi bir gün sokakta Salih'in savurduğu küfürleri duymuş, kulaklarını tıkamış, eve gider gitmez seccadeye oturmuş, saatlerce günahlarını bağışlatmaya kalkışmıştır (EZ, 145).

Memiş Paşa

Yazar gençliğindeki meczuplardan Memiş Paşa adında birinin bulunduğunu ve başında armudî iki karış fes, sırtında göğüs tarafı tenekeden yapılmış nişan taklitleri ile süslü uzun bir setre, belinde eğri, uzun bir kılıç, ayağında biri diğerine uymaz kunduralarla güle oynaya gezindiğini söyler. Paşa bu kılıcı sana kim verdi diye soranlara Moskof kıralı verdi, hele vermeyeydi diye böbürlenirdi. Ne olurdu vermeyeydi diye soranlara iri gözlerini devirerek, tacını tahtını başına geçirirdim, karşılığını verirdi. Sallan Paşa denildiği zaman şişer, puflar kendini zorlamadan dolayı gerdan, karın şişer, kollar sağlı sollu kulaç atar, tenekeler oynar, kılıç takır

takır sürterdi. Bu meczup kendi halinden memnun mutlu görünerek insanlar arasında yaşardı (EZ, 144–145).

Pazar Ola Hasan Bey

Hasan Bey'i yazar zamanın tek güler siması olarak nitelendirir. İki arşınlık gövdesinin üzerinde kocaman bir kafa ve kafasında abani sarık bulunan katmerli, arasına mevsimine göre fulya, zerrin, sümbül, gül hatta fesleğen dalı takılı yampiri duran bir fes olan biriydi. Esmerdir, geniş alnı, kara sivri uçlu kaşları, her zaman halinden memnun olduğunu gösteren parlak, uzun kirpikli iki siyah gözü, mütenasip bir burnu, üst bölüğü birbirine denk kaytan bıyıklarla donatılmış az büyücek bir ağzı, yassı bir çenesi, ince bir boynu vardır. Hasan Bey meczupluk haline vergi bir temiz bakışla çevresine bakınarak her dükkâna her satıcıya işine, malına göre *pazar ola bakkal başı, pazar ola balıkçı, pazar ola aşçı baba* vb. diyerek yürür giderdi. Esnaf Hasan Bey'i uğur sayar, onun *pazar ola* sözünü hayırlı bir siftah olarak görürdü. Yazar Şark'ın gönül temizliğine güvendiği meczuplardan da yardım dilemek derecesinde maneviyata düşkün olduğunu ifade eder. Hatta bununla ilgili ilginç şeyler de yaşanırdı. Bir gün üstü başı temizce, oğlu veya torunu savaş meydanında olan yaşlıca bir kadın işitilebilecek bir besmele ile Hasan Bey'e yaklaşır ve oğlum Hasan Bey sulh olacak mı diye sorar. Hasan Bey kayıtsız, gülümseyerek *pazar ola hanımanne* cevabını verir, kadın bunun üzerine tekrarlatmak amacıyla Pazar günü mü olacak diye sorar. Fakat Hasan Bey başka bir esnafa doğru ilerler ve ona da *pazar ola* der. Kadının yanındaki Habeşî, onlara malum olur ama söylemezler, rumuz ile anlatırlar, der (EZ, 176–178). Hasan Bey'e Pazar Ola Hasan Bey de denirdi (GA, 193).

5.3.5. Dilenci

Bizde dilencilerin ayrı bir sınıf teşkil ettiğini belirten yazar dilenciler arasında meczup, ahmak, budala, âmâ, topal, sarsak, titrek, ayyaş bulunduğu gibi yoksulluğun ızdıraplarına katlananların biraz meydana çıkmışlarının da bulunduğunu belirtir.

Sebilciler, okuya okuya gezenler, santur, ney, kaval, kemençe, keman, armonik, saz çalanları yoksulluğun ızdıraplarına katlananlar takımındandır. Akşamları kaside ve şiirler okuyarak bir yerde durmayan dilenciler insanların merhametini çekebilmektedir ve bunların üstleri başları da temizcedir. Ancak bunlar içinde evin en meşgul anlarında kapıyı çalıp rahatsızlık verenler pek sevilmemektedir. Bunlar ara sıra ayakkabı çalarak iş görürler. Bu dilencilere *inayet ola çalış* denildiğinde *senden nasihat istemedim para istedim* diyenler olduğu gibi para istediklerinde *Allah versin* diyenlere *Allah bana vereceğini sana verdiği paraya nasip etmiştir* gibi cevaplar veren ahlak yoksunları da bulunmaktadır (ŞM I, 32–33).

Ahmed Rasim, Arap Camii avlusuna girerken tesadüf ettiği sakat bir dilencinin insanda tiksinti uyandıran kıyafetiyle gelene geçene ant vererek dilendiğini belirtir. Sadaka vermenin İslamiyet'in gereklerinden olduğunu; ancak kötü durumlarını para kazanma vasıtası edenlere para vermenin makbul olmadığını yazar ifade etmektedir (Mİ I, 260–261).

Ramazanda, başlarında destar sahura kadar sokaklarda *şu fakir hocaya bir onluk ver* diye el açan dilenciler de eksik olmazdı (ŞM I, 81). Yazar, bu şeklide başlarında sarıkla dilenciliğe kalkanları Zaptiye Nezaretine havale eder (ŞM I, 97).

Ahmed Rasim arabacılarla beraber dilencilerin de İstanbul'da sayısının günden güne arttığını nakleder (ŞM III, 22).

Dilenciler İstanbul'un hemen hemen bütün sokaklarını bilir, adeta canlı birer haritadır. Yetmiş, yetmiş beş yaşlarındaki bir İstanbullu, yanında çalışan ve daha önce dilencilik yapan annesiyle beraber gezmiş olan çocuğun İstanbul'un her yerini bilmesine şaşırır, çünkü kendisi bile o zamana kadar o sokak ve mahallelerde ya da semtlerde bulunmamıştır (GA, 20–22).

Kimi insanlar dilencilerin çok olduğu yerde yoksulluğun ve sıkıntının habercisi olduğunu ifade eder, kimileri ise Darülacezenin bunların sayısını azaltamayacağını düşünür. Bazıları da eski dilencilerle o dönemkileri kıyaslar ve eski dilencilerde en azından bir kıyafet bir eda olduğunu, hoş bir seda, dervişçe bir tavır, delilik, meczupluk, körlük, topallık, miskinlik, iğrenç veya korkunç yaralılık gibi hallerin bulunduğunu ifade eder. Kıraathaneciler bunları kovdukça bunların sayıları artardı. Bunlar her gün ekmek parası diye dilenirlerdi. Ancak çoğu, parayla ekmek

almazdı. Fırıncının biri verilen parayla ekmek alana şimdiye kadar rastlamadım der (EZ, 105–108).

Gazinolarda dilenen sekiz dokuz yaşlarında çocuklara da rastlanırdı. Hatta sekiz dokuz yaşlarında bir çocuğa farklı kıyafetler giydirip dilenmek için gazinoya gönderen bir adama rastladığını yazar belirtir. Dilenciler bu şekilde insanları kandırmaktaydı (EZ, 185–188).

Dilenciler dükkân, kıraathane, gazino, tramvay, şimendifer mevkileri, ev kapıları, cadde sokak demeyip çeşitli tacizlerle dilendikleri gibi camilerin içine de girmektedirler. Camilerin kapılarında duranlar da başkadır. Camilerde dilenen işsiz güçsüz kişiler sıradan günlerde görülmez, bunlar Ramazan dolayısıyla evlerini terk edip gezerler, bunların pislik ve kötü kokularına ise tahammül etmek mümkün değildir. Bunlar temizlikten büsbütün uzak olduklarından senelerce sırtlarından çıkmayan kıyafetlerinden yayılan kokular mide bulandırır. Bulaşıcı cilt hastalıklarına müptela olanları çokçadır. Bunlar arasında birtakım küçük ve masum çocuklar da bulunmaktadır. Yazar temennisinin bu dilencilerin hiç olmazsa cami kapılarında, avlularında, içlerinde bulunmaması için bir tedbir alınması olduğunu belirtir (Mİ I, 261).

Ahmed Rasim dilenciler yüzünden mesirelerde rahatça oturmanın mümkün olmadığını ifade eder. Bazı yerlerin nasıl ki sivrisineği meşhursa seyir yerlerinin de dilencileri, falcıları, mama dadıları öylece meşhurdur. İnsan arkadaşıyla konuşurken başını çevirince karşısında kolsuz bir dilenci görür. *Eyvallah eyvallah* der ancak kaç tanesine. Arkasından kart bir karı gözükür. Fala bakmak için dikilir. Hoşa gitmek için bir sürü laf sıralayarak insanların başını ağrıtır. Onun arkasından mama dadı gözükür. Pantolonsuz dizi üzerine iki susam helvası koyar. Yazar bunların en keskinleri dilencilerdir der (MM II, 252).

Darülaceze açıldıktan sonra dilenciler azalmış ve insanlar rahatça gezip konuşmaya başlamıştır. Bu dilenciler paralı olduğunu düşündüğü kibar kimselere bayan dahi olsa yaklaşarak onları rahtsız eder, bozuk yok deyip savmaya çalışılsa bile devamlı omuz başından el uzatıp durmadan söylenir. Parayı alana kadar bu hal devam eder. Devlet dilencileri barınacak yer olarak Darülaceze'ye yerleştirir. Onları sefaletten kurtarır; ancak buna rağmen gitmemek için çırpınan, feryat eden, etrafa

saldıran, nimete karşı küfürde, hakarette bulunan dilenciler vardır. Bu insanlar merhameti geri çevirir, dilenmekte direnir (ŞM I, 31–32).

Sokaklarda ilahi, gazel, kaside okuyarak, kapıları çalarak, ötekinin berikinin yakasını yakalayarak halkı huzursuz eden dilencilerin her biri polis bizi yakalar, Darülaceze'ye götürür korkusuyla tacir olmuştur. Bunlar ufak bir mum kutusuna on, on beş şemalı kibrit koyup, sokak başlarını kesip dururlar. Yazar bu herifler biraz daha sıkışırsa her biri bir köşe sarrafı olur der (ŞM III, 191–192).

Ahmed Rasim yılışık, yelloz bir dilenciden bahseder ve bu dilencinin zamanın ve tabiatın biricik yaltaklanma kurallarını tam olarak bildiği için genç, ihtiyar hangi erkeğe el uzatsa "paşa olursun inşallah", hangi kadına sırnaşacak olsa "gelin olursun inşallah" dediğini belirtir (RS, 226).

5.3.6. Dolandırıcı

Ahmed Rasim dolandırıcılığın hırsızlık olduğunu söyler ve ancak usulü başkadır der (MM II, 300).

Ahmed Rasim şehrimizde tadını kaçırmış dolandırıcılıklar arasında birkaç türlüsü olduğunu söyler. Gazeteler bunları tekrar tekrar yazdığı halde halk henüz bu hilelere aldanmaktan kendini kurtaramamaktadır. Bu dolandırıcılıklardan bazılarını yazar nakleder. Örneğin dolandırıcı bakkaldan dört okka şeker almak ister, İngiliz lirası vereceğini söyler ve bakkalın para üstünü alıp eve kadar gelmesini ister ve sonra çıraktaki parayı dolandırmaktan ibaret bilinen hile yaşanır. Bundan başka ev dolaşmak bahanesiyle öteberi aşıran, sokakta kadınlara bilezik, yüzük, saat satan dolandırıcılar vardır. Dolandırıcılar insanları gafil avlamakla işlerini görürler ve yere vurulacak birilerini bulurlar. Yazar vaktiyle dolandırıcının birinin zarifliğiyle meşhur birine yaptığı bir hileyi anlatır. Zarif o kişinin dolandırıcı olduğunu bildiği halde yine de dolandırılmıştır. Bu kişi Sandıkburnu'nda bir arkadaşıyla tavla oynarken dolandırıcı geceliği üzerine güzel bir elma kürk giymiş olduğu halde gelir, yanına oturur. Zarife efendi bir tane içeceğim der, o da buyurun der. İçer, az sonra bir tane daha içeceğim der, buyurun der. Dolandırıcı, oyunun en can alıcı yerinde kalkar ve gazinonun içine gider. Gazinocuya bir şey söyler ve hemen ardından öteden bağırır

ve iki parmağını da oynatarak "efendi sende değil mi" der. Zarif ikiyi görünce yanındayken içtiği iki kadehi zanneder ve "bende bende" der. Akşam olunca gazinocuya hesabı sorar. Gazinocu içtikleri içecekle beraber iki de mecidi söyler. Zarif, mecidi ne diye sorunca siz söylediniz, o kürklü beye iki mecidiye verdik der. Zarif kızmaz; hatta hoşuna bile gider ve dolandırıcı ile karşılaştıklarında da aldırmaz (MM II, 306–308).

Bir perukâra yapılan tuhaf bir işi de yazar anlatır. Dolandırıcı koltuğunda irice ve güzel bağlanmış bir paketle perukâr dükkânından içeri girer. Perukâra kendisini tıraş etmesini söyler. Tıraş arasında çoluk çocuğuna potin, lastik, çorap, fanila aldığını anlatır. Tıraş bitip para vereceği zaman telaş gösterir. Para çantasını yan kesiciye çarptırdığını söyler. Düşünmeye başlar. Endişesi perukârın dikkatini çeker. Dolandırıcı da fırsatı kaçırmaz. Ben şimdi Boğaziçi'ne gideceğim, bu paket burada dursun, sen bana iki mecidi ver de akşam dönüşte öderim der. Perukâr verir. Üç gün bekler, gelen olmaz, hatırına pakete bakmak gelir. Açar bakar ki bekçinin sokağa attığı yamalılarla iki çürük lastik, bir de masa süprüntülerini sildikleri büyük havlu parçasını görür (MM II, 308–309).

Mutlaka birkaç kişinin bulunduğu bir şimendifer istasyonunda benzi soluk bir dolandırıcı da bulunurdu. Bunlardan biri mahzun olarak yolculardan birine yanaşır. Hasta olduğunu, doktorların kendisine memlekete gitmesini söylediğini; ancak dişinden arttırdığı parayı ailesine göndermiş olduğunu ve cebinde bir para kalmadığını söyler. Koynunda baba yadigârı iki yüz franklık bir saat olduğunu, altmış franga vereceğini belirtir. Hem hayırlı bir iş görüp hem de bir fırsatı değerlendirme emelinde olan biri bulunur. Altmış franga saati alır. Sevinir, gurur ile saatçisine de gösterir. Saatçi dört frank değerinde olduğunu söyleyince dolandırıldığını anlar; ama dolandırıcı başka bir tarafta yine kendi işiyle meşguldür (MM II, 300).

Kalabalık bir yerde yakışıklı bir adam avazı çıktığı kadar yetişin diye bağırır. Ne var diye sorana da intihar eden birini göstererek zavallı sefaletten intihar ediyor der. İnsaf sahipleri hemen para toplayıp verir. Ancak intihar aslında o adamın aklından bile geçmemektedir. İnsanlar bu şekilde dolandırılmış olur (MM II, 301).

Üç günden beri bir lokma ekmek yemediğini söyleyen, gözyaşları döken dolandırıcı da etraftakilerde takat bırakmazdı. Bu dolandırıcıya acıyıp yardım eden

edenedir. Polis bunu takip edip başka bir mahallede de aynı rolü oynadığını görünce yakalar (MM II, 301).

Bu şekilde sokakta olan dolandırıcılıktan başka türlü dolandırıcılık da vardır. Bunların içlerinde tacir olanlar da bulunur. Bunlar öyle tacirlerdir ki tuttukları mağazanın altı aylığını peşin verirler. Üç ay vade ile ticaret için kumaşlar alırlar. Aldıkları malları buldukları fiyata satarlar (MM II, 302).

Şık bir araba içinde zarif giyinmiş bir kadın, mücevherci mağazasına iner. Mücevherci güler yüzlü madam ise müşkül pesenttir. Uğraşa uğraşa birkaç parça beğendirirler. İş paraya gelince otelde verileceğini söyler ve mağaza görevlilerinden bir adam ister. Adam mücevher kutusunu alır, araba mükellef bir otelin önünde durur. Madam otele girerken kutuyu alır, açar bakar, bir de ne görsün, en iyi taşlardan biri eksiktir. Böyle bir mağazaya böyle bir dikkatsizlik yakıştırılmaz, mağazanın adamı kıpkırmızı mahcup, kadın mağazadan taşı alıp buraya getirin deyince baş üstüne deyip gider. Zavallı adam hızlı hızlı gider ve gelir bakar ki madam yok. Dolandırılmıştır (MM II, 303).

Sarrafları da dolandıranlar olurdu. Her gün camekânın önüne oturup şıkır şıkır para sayan sarraflar çil frankların, elli santimliklerin letafetine herkesi imrendirirler. Bunlara imrenen bir iki kişi gelir, biraz kâr versek bize bunlardan verir misiniz der, sarraf veririm der. Gelen kişiler sarrafı bir şekilde kandırıp birkaç yüz frangını aşırırlar (MM II, 303).

Dolandırıcılar arasında bir de gözcü takımı vardır. Sabahleyin evin beyi evden çıkar çıkmaz üstü başı düzgün bir mağaza uşağı güzelce bağlanmış bir paket ile gelerek kapıyı çalar, hesap pusulasıyla beraber paketi teslim eder. Hanedekiler pusuladaki parayı öder. Bey eve gelip paketten bahsettiklerinde hayretle paketi açar, undan başka bir şey olmadığını görünce dolandırıldıklarını anlarlar (MM II, 303–304).

5.3.7. Harfendaz (Laf Atan)

Ahmed Rasim gençliğinde harfendazlığın; zamparalığın en ustaca uygulamalarından biri sayıldığını belirtir. Piyasa göze kestirilen her kadına laf atmak

ve bu yolda olumlu yanıt almaktı. Harfendaza yüreklilik veren işaretler önce bir kadının gözlerinde belirir, baş omuz hareketleriyle sağlamlaşır, en son olarak da dudaklarında kesinlik kazanırdı. Söz atma kadının çeşidine, türüne göre biçimden biçime girerdi. Atılan söze karşılık bazen sert, incitici bir yanıt duyulur, arada şemsiye iner, bazen yaşlı bir kadının pabucunu, kundurasını çekip laf atana saldırdığı, hakaretle karışık sözler söylediği olurdu (AS, 192–193).

Piyasalarda laf atma yalnız erkeklere özgü değildi. Kadınlar da beğendikleri erkeklere laf atar, hatta biraz yüreklileri çeşitli gösterilerde bulunurdu. Bu kadınlardan kimi tıfıl delikanlıları laf atma ile baştan çıkarırlardı (AS, 194–195).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre harfendazlar yeni bir mahlûk değildir. Bunlar iffet ve namusa karşı kayıtsız bulunulduğu zamandan beri yaşar, genel ahlaka hürmet etmemeyi göze aldığı andan itibaren dolaşırlar. Kadınların haysiyet ve namusunu kendi hevesleri uğrunda hakir ve aşağılık görürler (MM I, 95).

Yazar harfendazların kıyafeti ile ilgili de bilgi vermektedir. Buna göre harfendazlar önünü maşa ile kıvırdıkları sümbülî saçlarının ortasına yedi numara kalıp siyah fesini kondurur. Fesin altında saç diplerine doğru biten kılları cımbız ile alır. Gözlerinin kenarına hafif bir sürme, bıyıklarına parlak bir cila çeker. Yaz, kış dik yakasının altına üzerinde fındık kadar yalancı taştan iğne bulunan al, yeşil, mavi bir kravat takar. Şal örneği yeleğinin iki yan cebine kadar uzanan kösteğini gösterme çabasındadır. Ceketinin yürek üzerindeki cebine mozaik bir ipekli mendil takar. Çift ütülü pantolonunun paçalarından aynalı potin, burun potini üzerine düşen damalı çoraplarının konçlarını ikide birde durup kaldırarak yürür. Sokakta, dükkânda, tramvayda, şimendiferde, vapurda bilet yerlerinde, Bazar Alman'da, Bonmarşe'de, Kalpakçılarbaşı'nda, kayıkta, sandalda nerede bir namuslu kadın görse derhal bakarak, sırıtarak, yılışarak kendisince pek büyük bir maharet saydığı tarzda bir kelime, cümle söyler (MM I, 95–96).

Harfendaz bazen ortadan ikiye ayırdığı saçının üzerine asıl fes rengi fesini oturtur. Bu halde iken samur kaşlarını fırça ile yukarıya kaldırır. Gözleri süzülmüş, yanakları sıkı cilalanmış, kumral bıyıkları pomatlanmış, dudakları diş darbelerinden kızarmış, yarım gerdan göstermek merakıyla nazlı gerdanı yaka üzerine yatmış, bu baskı ile bağlama kravatı biraz sağa kaçmış, benekli pike yeleğine Moskof tozuyla parlattığı kordonun lekesi çıkmış, potini boyalı olduğu halde gezerdi. Bunlar

yürürken kadının önüne geçer ve birden bire dönerek harf atar. Kadından cevap alamaz; fakat yine dönüp harf atar. Yazarın söylediğine göre bunun hafızasında düzgün sözler, mısralar, beyitler, gazeller; cebinde kâğıdı, zarfı, kalemi, beş on kuruş da parası bulunur (MM I, 96–97).

Ahmed Rasim bunların kıyafetlerini ve tavırlarını görünce insanın eğleneceği geliyor, der. Fesini sol kaşı üzerine eğdiği, püskülünü yana getirdiği halde bile bunların yine zülfü görünür. Ensesinden kabaran ve fesinin ortalarına kadar kıvrılıp duran saçlarından başka aldığı vaziyet namuslu insanları nefretle güldürür (MM I, 97).

Harfendaz lakırdılarının garipliğine güya kendisinin de güleceği gelmiş gibi kahkahalar koparark, dönüp dönüp bakarak, bazen geriye kalarak, bazen karşı kaldırıma geçerek namusa dokunan rezil tavırlar sergiler ve bu tavırlardan da hazzeder. Arada sırada usandıracak derecede ileri gider. Musallat olduğu kadın sözlerini işitmemek, yüzünü görmemek için döndükçe o da sokulur ve döner. Kadın şemsiyesini eğdikçe harfendaz da eğilir, kadın geri dönmek istedikçe önünü keser. Ahmed Rasim'in ifade ettiğine göre bu halleri gören namuslu biri çıkıp da ne bakıyorsun dediğinde onlarca muteber olan, *göze yasak olmaz* şeklindeki karşılığı verirler. Eğer bu tavırları sebebiyle dayak yiyecek olsa akşam kahvehanede olayı anlatırken dayak yediği kısmını gizler (MM I, 97–98).

Ahmed Rasim bunların çimdik atan, mendil kapan, çiçek veren, omuz vuran, göğüs çarpan, çarşafın arkasına basan velhasıl çeşit çeşit tiksindirici ve müstehcen söz ve tavırlarda bulunan türlerinin olduğunu ifade eder (MM I, 98).

Yazar kendisinin de harfendazların bu türden kötü davranışlarına şahit olduğunu belirtir. Bir gün Beyoğlu'nda namuslu bir kadın, yazarın deyimiyle bu bayağı sınıftan birinin kolunu var kuvvetiyle çimdiklemesi üzerine bayılacak duruma gelmiştir. Bu rezil işi yapan kişiyi zabıta yakalar ve döve döve götürür. Ahmed Rasim bu kişinin görüntüsünü de kaydeder. Buna göre sıfır kalıp fes, çipil göz, kısa düz siyah ceket, arkadan düğmeli mintan, çözük yelek, beyaz kuşak, elde otuz bir tespih, bilinen pantolon, ökçesi basık yarım kundura bu kişinin görünüşünü oluşturan unsurlardır (MM I, 98–99).

Bunlar Çarşı ve Bonmarşe gibi yerlerde sıklıkla bulunurlar. Yazar utanması olmayan bu kişilerde büyük bir cüret bulunduğunu ifade eder. Harfendazlar bir

kadına söz atmayı veya namussuzca bir davranışta bulunmayı kendilerince şeref sayabilecek derecede kadının namusuna hürmetsizlik gösterirler. Yazar bunların içinde karşının tatlı su Frenklerinden de olduğunu söyler (MM I, 99).

Bunlar zabıtanın kendilerini cezalandıracağını bilirler ama kaşla göz arasında söyleyeceği müstehcen kelimeyi söyler ve söylememiş gibi davranırlar. Dükkân önünde mostraya bakan kadınların yanında mostraya bakıyormuş gibi durur ve saçma sapan sözler sarf ederler. Çarşıda izdiham arasında el tutanlar, parmak bükenler, hızla çarpıp düşürenler nadir değildir (MM I, 99–100).

Yazar bunarın dayak da yeseler bu tavırlarından vazgeçmeyeceklerini, yine ağaç altında tıraşını olup dükkânda kuskus pilavını yiyeceğini, *yardan ayrıldım*ını düzeltip ellerini pantolonunun yan ceplerine sokup Çarşıda bir aşağı bir yukarı piyasaya devam edeceğini belirtir (MM I, 100).

Yazara göre genel terbiyeyi ihlale yeltenen bu gurup namus ve haysiyet hissinden mahrumdur. Her kim olursa olsun ona karşı namussuzca saldırılarda bulunur, musallat olur. Bunun için zabıtalar bunlara karşı daima dikkatli olmalıdır (MM I, 100–101).

Ahmed Rasim'in tramvayda gördüğü biri feraceli diğeri carlı iki kadın Beyazıt'ta yürürken esnaftan biri şöyle laf atar:

" Hep yürüyorduk, dükkânın birinden güya "şın" üstüne beş on şedde konmuş da okunmuş gibi bir:

— Maşşallah!

Çıktı. O zamana kadar yüzüne bakmamış idim, carlısı hem çopur, hem dişlek, maviş bir kadınmış. Hemen döndü. O da "nun"u gunneleyerek:

— Dilin tutulsun inşallah!

dedi (FA, 59–60).

5.3.8. Kopuk

Ahmed Rasim çocuğu kavgaya, dövüşe, huysuzluğa, mektepten kaçmaya, evinde oturmayıp çalışmamaya gitgide manavdan, bakkaldan aşırmacılığa, evden çalıp taşımacılığa, arada nizama uymamaya, itaatsizliğe, karşı gelmeye, günün

birinde ev halkına tacize, tehdide, en sonra bir kopuk, serseri olmaya alıştıran sokaklardır, der. Bu sokakların bir ucu mesirelere, sinemalara, tiyatrolara, gazinolara, çalgılı yerlere uzanmakla beraber velhasıl dönüp dolaşıp yine evlere yani aileye çıkmaktadır (MBY, 358). Genelde aile tarafından terbiyesine dikkat edilmeyen çocuklar kopuk olmaktadır.

Bir insana kopuk ruhu daha çocukken aşılanmaktadır. Yazar bizim eskiden beri çocukluğa, çocuk terbiyesine dikkat etmediğimizi, ehemmiyet vermediğimizi; daha doğrusu çocuk nasıl terbiye edilir, çocuğa nasıl davranılır bunları bilmediğimizi belirtir. Eski İstanbul'da çocuk sokağa çıkıp muhitle temas ettikten sonra insanı şaşırtacak derecede kötü ve anlamını bilmediği, idrak edemediği sözler ve tavırlar öğrenirdi. Bazı insanlar çocuğun bu uygunsuz sözlerine güler, bu sözlerden hoşnut olurdu. Hatta bazıları çocuğu severken hoş olmayan küfürlü sözler söylemekte ve bu sözleri de çocuğa tekrar ettirmekteydi. Ahmed Rasim, bütün bu davranış ve sözlerin çocuğa bir kopuk ruhu aşıladığını belirtir (MBY, 354–355).

Bu şekilde kopuk ruhu aşılanan çocuk ise sokaklarda, alış veriş yerlerinde ahlak dışı davranışlar sergilemekteydi. Ahmed Rasim de bu türden bir davranışa şahit olduğunu belirtir. Bir gün Köy'ün çarşısında gezerken beş altı yaşlarında bir küfeci kopuk çocuğun kendini kızdıran on iki yaşlarındaki diğer bir küfeci çocuğa küfür ettiğine yazar şahit olur. Bu küçük çocuk öyle bir küfür eder ki küfürbazlığı ile tanınan bir balıkçı tezgâhtarı bile şaşırır kalır. Ahmed Rasim bu türden olaylara kalabalık olan hemen her alış veriş yerinde rastlandığını belirtir. Yazara göre bu türden manzaralar memleketi, sokak terbiyesi adına namuslu ve haysiyetli kişiler gözünde küçültmektedir (MBY, 356).

İnsanlar bu türden olaylara şahit olduklarında bu çocukları ikaz etmeye ve onlara yaptıklarının kötü olduğunu söylemeye çekinirlerdi. Birinin cesaret edip de bu kopuk sülalesine, sus veya şimdi ağzına vururum demesi üzerine, sana ne be yoluna gitsene, şeklinde bir söz ile bir de küfre yakın bir hitap işitme tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı (MBY, 356–357). Bunlara el ile veya baston ile müdahalede bulunmaya çalışmak ise Ahmed Rasim'e göre büyük bir tehlikedir; çünkü derhal bunların üçü dördü bir yere gelir ve hücum kolları toplanırdı. Bu hücum kolunun içinde irileri elebaşı olurdu ve bunlarda da sustalı bıçak ile ucuna çengel takılı ip mevcut olurdu. Kendilerine müdahale etmeye çalışan kişiye küfe savurur, ele,

bastona, yakaya sarılır, bir ağızdan sövüp sayarlar, çeşitli fiyakalarla insanı rezil ederlerdi (MBY, 357).

Ahmed Rasim bu kopuk çocuklar kavga ederken onlara vur, göreyim seni vb. şekilde arkalamalarda bulunanların da hatalı olduğunu ifade eder (MBY, 357). Çocuklar bu şekilde desteklenince yaptığının hata olduğunu anlayamamaktadır.

Ayrıca çocuk sokak kapısından uzayacak çağa geldiğinde sadece bu manevi pisliklerle karşılaşmaz; sokakta çeşitli maddi pisliklerle de karşılaşırdı. Bütün bu maddi ve manevi pislikler onu her türlü pisliğe aşina kılmaktaydı (MBY, 357–358).

Bu kopuklar çeşitli sebepler dolayısıyla kızdırıldıklarında insanlara her türlü küfrü edebilmekteydi. Ayrıca kahvehane köşelerinde ve sokaklarda yaşayan bu kopuk takımının ağzında kaba ve cinaslı sözler bulunurdu (MBY, 91–92). Yazar belediyelerin yere tükürenlerden beş lira para cezası aldığını belirtir ve bu yüze, göze, üste başa, kulağa, terbiyenin ruhuna ve töreye tüküren kopuklardan ne almalı, diye sorar (MBY, 357).

Bu kopuklar kendi tabirleriyle *kalk gidelim* dedikleri ufak tefek aşırma işler, kumarhane uşaklığı, genelev hizmetkârlığı, hırsız ve karmanyolacı gözcülüğü, yankesici yardaklığı, zabıtaya karşı yatak, yatak muhbirliği, esrar kahvehaneleri ateşçiliği gibi aşağılık işlerde çekirdekten yetişirdi. Ayrıca bunlar namus, arlanma gibi hislere de yabancı kişilerdi. Ahmed Rasim'in deyimiyle bunlar ırz, namus kavramının değil eskisini yenisini bile küçümserlerdi (MBY, 349).

Kopuklar, kabadayılardan daha tehlikeliydi. Kabadayılar vuruşacaksa üç gün öncesinden haber gönderir ve kişi de ona göre hazırlanırdı; ama on yedi yaşına kadar sokaklarda yatıp kalkan, on sene hapis yatar yirmi yedi yaşında kabadayı çıkarım diyen kopuklar durup dururken insanın karnını deşebilecek vasıfta kişilerdi (MBY, 348). Yani hapis cezası bu kopukları korkutmaz ve suç işlemekten uzak tutmazdı.

Ahmed Rasim de bununla ilgili bir olaya şahit olduğunu belirtir. Yazar bir gece Galata'da, Sürücü Mustafa'nın oğlu, on üç on dört yaşlarındaki kopuk Kel Kadri'nin, birini paralarını çalmak için şişleyip etrafındakilere tehdit savura savura kalabalığı yarıp kaçtığını görmüştür (MBY, 349). Bu çocuk aynı şeyi birkaç defa daha yapmıştır (MBY, 350).

Serserice davranışları bulunan bu kopukların asıl marifetleri ise hırsızlık işindeydi. Bunların adları polis kayıtlarına geçtiği için diğer işçiler yani hırsız

kopuklar arsında takdim merasimine gerek duyulmazdı. Birbirlerine, lan gel, lan git şeklinde hitap ederlerdi (MBY, 351).

Karnaval gecelerinde kopuklar da bulunmaktadır. Ahmed Rasim bunların; çalgıcıların, keriz alayının önünde çiftetelli oynayıp eğlendiklerini ve sokak sokak sürttüklerini söyler (MBY, 340–341).

Ahmed Rasim çoğu suça doğrudan veya dolaylı olarak karışmış bulunan kopuk takımının polis tarafından sokaklarda canlı olarak gezdirilmesinin şaşılacak bir asayiş ve güvenlik meselesi olduğunu ifade eder (MBY, 351).

Yazar bu kopukluk konusunun derin derin düşünülmesi gerektiğini ve bu hallere bir son verilmesi gerektiğinin zaruri olduğunu belirtir (MBY, 358).

Ahmed Rasim her fenalığın destekleyicisinin işsizlik olduğunu ve fenalıkların iş ile engellenebileceğini düşünür. Her serseri ruhun iş kaçkını, iş düşmanı olduğunu söyler. Yazar kabadayılıkların, göz yıldırmaların, şerrine ninni okutmaların hep bu serseri ruhluluktan fışkırdığını ifade eder (MBY, 351–352).

Kopukların, kabadayı, salta, balta geçinmek iddiasında bulunanların dillerinden düşmeyen *iş bulmak, kendine iş beğenmek, işçilik, işçi* gibi kelimelerdeki *iş* onların anlayışıyla kanun dışı olaylar ve vurma, öldürme olaylarıdır. Ahmed Rasim memleket menfaatlerinin bu tür işleri nefretle gördüğünü, ortadan kaldırmakla memleket menfaatlerinin daha iyiye gideceğine inandığını ifade eder ve bunların ortadan kaldırılması için cumhuriyet hükümetinin var kuvvetiyle çalışacağını söyler (MBY, 352–353).

Yazar kopukların kıyafetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi vermemekle beraber laternacı kopuklarının ve Galata serserilerinin başlarında sıfır numara, dar, Beyoğlu kalıp, morunun koyuluğu siyahlığı aratmayan, rezil durumda fesler olduğunu belirtir (MBY, 260).

Yazar bir kopuğun görünüşüne de yer verir. Bu kopuk, jimnastik demirine asılacakmış gibi ellerini yukarıya kaldırmış dinlenir. Bu duruş renkten renge, anlamdan anlama girip çıkan bir sima gösterir. Kalıpsız yar tekmeleriyle yamru yumru olmuş fesinin kenarlarından, arkaya tarandığı halde fırlayan saçları kıvırcıktır ve bu fes, saç kâkülleriyle beraber tersine çevrilmiş soluk fesleğen saksısını andırmaktadır. Kulağında, alnında yara izleri bulunurdu. Gözleri hep kızarıktır ve kirpiklerinden süzülüyor gibi bir bakışı olurdu. Alttan üstten bir iki düğmesi açık

yelek, omuz ense taraflarından soluk kahverengi ceketinin eteklerini yukarıya, kollarını dirseğe doğru çektiği halde kendi rengini kaybetmiş olan açık patates kuşağını, esasen arkası sarkık güvezi pantolonu ile beraber aşağı indirerek alaca, topuğu yırtık çoraplarla ökçesine bastığı yemenileri üzerine bütün bütün düşürürdü. Bunlar çevresinde kendini dinleyenlere yapmadıkları şeyleri yapmış gibi anlatır, dövmedikleri kişiyi dövdükleri palavrasını savururlardı. Bunların kendine has *kalıb* dedikleri *sandıkaltı yorga* yürüyüşleri vardı. Bu garip bir yürüyüş ahengiydi ve baş, omuz, bel ayaklar üzerinde birbirinden farklıca rakslar yapardı (EZ, 59–62).

5.3.9. Külhanbeyi, Kabadayı, Babayiğit

5.3.9.1. Külhanbeyi

Ahmed Rasim külhanbeyleri az çok tanıdığını, duyduğunu (MBY, 292), kendi tabirleriyle geçmişlerini yarım asırdan beri bildiğini ifade eder (MBY, 294). Ancak bunlar yazarın ifadesiyle ilk yoklayışta ruh hallerini açığa vurdukları için yazar külhanbeylerine ısınamadığını söyler (MBY, 291).

Ahmed Rasim bu kişilere külhanbeyi denilmesinin sebebi ile ilgili bazı bilgiler aktarır. Buna göre II. Mahmud'un (1808–1839) çok sevdiği ve:

Şu karşıda bir kuzu meler
Kuzunun meleyişi ciğerim deler

veya

Acem kızı ne bakarsın kuleden

ya da

Aman Memo, canım Memo, tonton Memo

gibi musikicilerin dağî dedikleri tarzda okumakta zamanın bir tanesi olan hanendesi bir Külhanbeyi varmış. Ahmed Rasim bu ismin o kişiden miras kaldığı zannını ifade eder. Yazar bu zatla ilgili musiki hocalarından da birtakım malumatlar işitmiştir. Bu hanende sarayda fasıl biter bitmez kunduralarını koltuğa sıkıştırıp soluğu Gedikpaşa Hamamı'nın külhanında alırmış. Bir gün veya iki gün sonra padişah isteyince oturduğu yeri bilen saray hademesinden birkaçı o külhana gider, külhanbeyini kolundan tutup saraya götürürlermiş. Ahmed Rasim bu kişinin adını hatırlayamadığını ifade eder. Yazar bu ismin bu kişiden miras kalmış olabileceğini çünkü bu adamın da koca sarayı bırakıp hamam külhanında yaşamasından dolayı, tıpkı külhanbeylerinde olduğu gibi yaratılışında aykırılık ve serserilik hissedildiğini belirtir (MBY, 289–290).

Ahmed Rasim bu külhanbeylerin esrar kahvelerinde, tulumbacı koğuşlarında, genelevde, kumarhanede, meyhane köşelerinde, ıssız bodrumlarda, koltuklarda, sık sık polis merkezlerinde, tevkifhanelerde, hapishanelerde, zindanlarda bulunduğunu belirtir. Hatta bu kişiler bu tür yerlerde bulunmaktan ruhi bir haz bile duymaktadır. Ahmed Rasim önceden çok kötü olan külhanbeylerin iple asılmayıp ya cellâda kafalarının vurdurulduğunu ya da kazığa oturtularak öldürüldüğünü söyler. Firar eden ya da af dolayısıyla ölümden kurtulan külhanbeyi için ise halk "ipten, kazıktan kurtulmuş" tabirini kullanmıştır. Asılmaya layık olan külhanbeyiler için ise "ip kaçkını", "ip sürüyen" tabiri kullanıldığını yazar ifade eder (MBY, 291).

Bunların içlerinden bazıları sille, tokat, yumruk gibi her türlü dayak idmanlarına, ufak tefek hacamatlara, baş yarılmalarına, kol, bacak, burun kırılmalarına, diş dökülmelerine, göz kenarı morarmalarına, bilek, parmak kesilmelerine, sopa, iskemle, cop, usturpa, lobut çürüklerine alışıktır (MBY, 292).

Ayrıca Ahmed Rasim'in eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla külhanbeyiler fazlasıyla içki içen kişilerdir (MBY, 296–297).

Külhanbeylerin kıyafetini Ahmed Rasim şöyle anlatır: başta dublen, iri taneli püskülü hindi burnu gibi önde, sıfır kalıp fes genellikle kıvırcık saç ortasına – tersine çevrilmiş fesleğen saksısı tarzında – oturtulmuş şekilde bulunurdu. Ense geometri şekillerinden yamukvari tıraşlı idi. Sırtında kollarının yenleri kıvrık, o kıvrık parçaya turuncu veya çiğ sarı kadife şerit kaplanmış ve o zamanın terzilerinin patatuka dedikleri önü iri düğmeli, fermeneli, istirahat zamanında kartal kanat giyilen, laterna,

zurna, klarnet arkasında gelişigüzel omuza vurulan kısacık bir ceket vardı. Bu ceket kartal kanat giyildiği zamanlarda bele sarılan ipekli sakız veya Trablus kuşağın bükümleri arasında dökme pirinç çekeceğin eğri ucu, gelişigüzel omuza vurulduğu zamanlarda da camadanın aynası görünürdü. Ahmed Rasim eskiden kullanılan bu aynanın artık kullanılmadığını söyler. Bu ayna camadanın sırta gelen tarafıydı. Bunun iki tarafına kılaptandan birer saksı, iki saksı arasına da keyfine göre yine kılaptandan aslan, tavus kuşu, yılan, akrep hatta denizkızı işlenirdi. Bu işlemeler onları ayıran bir işaretti, beylik bu işaretlerle kopuklardan ayrılırdı (MBY, 294–295). Düğmesi yapılışından dolayı bir türlü iliğine yetişmeyen, ibrişimle sırtı ortasından kafes örmeli, havlı veya sade kumaş yeleklerle cepken bozması yani kolsuz Rumeli şayağı yelekler daha sonradır. Yazar bizde yerli terzilere olan itibar azalıp hazır kıyafet satan yerlerin açılmasıyla beraber bu kıyafete de ağır darbe vurulduğunu ifade eder. Kuşak ise ya dildade denilen tarzda kısa sarılır, makine ise enseden bele doğru sarkıtılırdı. Ya da kuşak dökme kuşanılırdı. O zaman da makine bunun tortop bükümlerinden kasıklara indirilir yahut eski usulde camadanın iç taraf solunda sallandırılırdı. Ahmed Rasim omuz atışların, yürürken seyrek basışların o zamandan yadigâr kalma olduğunu belirtir. Yazar camadanın altına gerdandan düğmesi çözük, düz, yakasız, ya büzme ya baklava dikiş, mavi sarı zemin üzerine çiçekli mintanların da külhanbeyleri açtığını söyler (MBY, 295).

Başka bir yerde külhanilerin kıyafetlerini ve görüntülerini şöyle anlatır: "… sıfır kalıp, kara fes, yağlı pomada ile cilalı bir sath-ı sima alinde parlayan veyahut dalları etrafa taşmış fesleğen saksısını andıran saçlarının ortasına oturmuş, maviş, kara yağız, açık sarı benizli, kaşı, bıyığı kozmetikli, Trablus kuşağı görünsün için etekleri belini örtemeyecek surette biçtirilmiş siyah ceketli yakasız mintanlı, cepkeni çözük, Fransız biçimi bol paça pantolonlu, yüksek ökçe, domates burun, tokası güllü yarım potinli külhaniler.." (FA, 129–130).

Külhanbeylerin pantolonu ise bol paça yarım Fransız biçimiydi. Bunun da dışarıya kıvrık paçaları bir buçuk parmak eninde fırdolayı koyu mor veya siyah kadife kaplı idi (MBY, 295). Külhanbeylerin ayakkabıları çeşit çeşit olmakla beraber en gösterişlisi sakız gibi beyaz çoraplarla giyilen, yan lastikleri yürek şeklinde olan "domates burun", "yumurta ökçe", "güllü" yarım potinlerdi. Patatuka veya ceketin

üst yan cebinde ipekli, menevişli mendiller ile camadanın ta üst sağ yakasına takılı, sürgülü salkım kordon otuz üçlü tespih bulunurdu (MBY, 296).

Külhanbeyiler bu kıyafetle süzük göz, perişan bıyık, kalkık omuz, seyrek adım dolaşırlardı (MBY, 296). Onları bu halde ve sarhoş görenler arasında bulaşmasın diye sokak başından dönenler, gözlerini öne dikip hızlı hızlı yürüyenler olurdu. Akran geçinmek isteyenler ta uzaktan aşinalık eder, diş bileyenler ise yazarın deyimiyle yan bakıp geçerdi. Çatacak olanlar bıyık altından gülerdi, bana çatsın da belasını bulsun diyenler ise gözlerini süze süze bakardı (MBY, 296).

Yazar Galata'daki çeşitli tiyatrolarda, Kömürcü Sokağı, Kemeraltı gibi yerlerde, çeşitli meyhane, gazino gibi içkili mekânlarda, açık veya kapalı eğlence yerlerinde, mesirelerde, şerbet hanelerde bu kıyafetin daha açık veya kapalısına tesadüf edildiğini söyler (MBY, 298). Külhanbeylerin bu ince kıyafetine 93 Rus Harbi yazarın deyimiyle epeyce darbe vurmuştur ve bu kıyafet yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır (MBY, 297).

Ahmed Rasim bu külhanbeylerin söylediği bazı şarkılara da yer verir. Bunlar şu şarkılardır:

"Vasfiye'm, Sofiyem kunduranı serbest bas (imanım)
Eğer de basılırsak ister öldür ister as!"

X

"Aldım aldım aldıramadım
Esma'ya piyanayı çaldıramadım
Beş liraya kandıramadım"

X

"Açıl dayı, kabalayı, mısır buğdayı
Bal kara keçiboynuzu, fındık kebabı"

X

“Leylu Leylu Leylu Leylu
Gerdanda çifte de benu
Alaca çorapların
Ben verdim parasinu”

X

“İzmir’in içinde vurdular beni
Al kanlar içinde koydular beni
Yarimin çevresine sardılar beni

İzmir’in içinde kurulur pazar
İzmir’in çapkını pazarlık bozar
İndir fistanını değmesin nazar”

X

“Elinde fener
Yalıya iner
Çark gibi döner
Vay küçük hanım

Elinde mazı
Gel bazı bazı
Etme bu nazı
Vay küçük hanım”

X

“Aman çavuş yandım senin elinden
Çok sallama kasatura düşer belinden”

X

"Bahçelerde ıtırşah
Boyu uzun kendi şah
İki gönül bir olsa
Ayıramaz padişah" (MBY, 298–300).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre Şark İstiklal Mahkemeleri azası Reşit Galib Bey külhanbeyi adıyla tanınan bu haşaratın İstiklal Mahkemeleri'nden korkmaları gerektiğini söylemiştir. Bu mahkemeler külhanbeylerini takip etmeye başlamış ve en küçük bir suçlarında onları cezalandıracağını ifade etmiştir. Yazar saltanat ve hilafet taraftarları, milli felaketlerde sevinen Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarları, dâhili ve harici cumhuriyet düşmanları, yenilik ve inkılâp aleyhtarları, eşkıyalığı ve cinayeti meslek edinenlerle beraber külhanbeyi takımının da İstiklal Mahkemelerinde yargılanacağını ifade eder (MBY, 289).

Her türlü ahlak fesadının yaşandığı Galata ahlaksızlık adına ne kadar kötülük varsa her biri için bir numune bulundururdu. Galata sokaklarında külhanbeyliği işinin esası olarak gören terbiye sefili insanların burada sarhoş birinin paltosunun eteğine gaz tenekesi bağlayıp küp diye alay etmeleri gibi hoş olmayan birtakım davranışlarına rastlanmaktaydı (ŞM I, 30–31).

Ravend-i hindi, küçük bey taya bindi diye gelip geçen beyefendilere karşı el çırpıp göbek atan külhanbeyleri kızdıkları esnafın dükkânına zarar da verebilirlerdi (ŞM II, 58).

5.3.9.2. Kabadayı

Ahmed Rasim külhanbeylikten bir kademe yüksekte olan kabadayılığın (MBY, 292) sosyal yaralarımızdan biri olduğunu belirtir (MBY, 348).

İki çatık kaş, saçları sıfır numara makine ile kesilmiş düz alınlı bir baş altına horozbina bir burun direğiyle bir hizada bulunan, bölüğü henüz kapanmamış bir

gaytan bıyık, sola kıvrık bir armudi çene kabadayı simasını belli etmekteydi (EZ, 29).

Bu kabadayılar külhanbeylerinden daha fazla dayak yiyen kişilerdir (MBY, 292). Yazarın söylediğine göre bunlar arasında hiç olmazsa haftada bir defa darp ve yaralamaya ait bir hadise meydana gelirdi (GA, 165). Hatta On İkilerin reisi olan Hacı Hafız, bileğinin kuvveti ile meşhur, vurunca ağzı çeneyi darmadağınık edebilecek kuvvette acar, acı kuvvette bir zat olan ser yaver Halil Paşa ile Langa Bostanlarında Bulgar bahçıvanlardan öyle bir dayak yemişlerdir ki Sandıkburnuna sürüne sürüne gelmişlerdir (MBY, 292–293). Yine On İkilerin mensuplarından Kahraman Bey de silah çekmeye vakit bulamayacak kadar çok dayak yediğini Arap Abdullah'a anlatır (MBY, 293). Kaymak Tabağı denilen kadının Aksaray'da işlettiği genelevi On İkiler çetesinin reisi olan paşa arkadaşlarıyla gelip kapatırdı (FA, 113). On İkiler İstanbul'un en kuvvetli vurucu kabadayılarıdır (FA, 113). Arap Abdullah esmer, uzun boyludur (FA, 114). On İkiler hangi geneleve gitseler müşterileri kapı dışarı ederdi (FA, 114). On İkiler birini dövdüğünde genelde kimse zaptiyeye gidip şikâyet edemezdi. Çünkü daha çok dayak yemek veya öldürülmekten korkarlardı (FA, 114–115). On İkiler çeşitli ırk ve sınıftan insanların bir bayrak altında toplanması ile meydana gelmişti (FA, 334).

Ahmed Rasim döverim, keserim, biçerim diyenlerin de aynı akıbete uğradıklarını belirtir. Kabadayılar da tıpkı külhanbeyiler gibi işledikleri suçlar dolayısıyla İstiklal Mahkemelerinde yargılanmışlardır. Yazar vatan düşmanlarına ve vatanın asayişine kast edenlere İstiklal Mahkemelerinde acınmadığını belirtir (MBY, 293).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre Abdülhamid devrinde (1876–1909) en kuvvetli kabadayı takımı Fehim Paşa Çetesi'ydi (MBY, 302). Fehim Paşa ve yardakçıları çeşitli şekillerde halkı haraca kesip soymuşlardır (TM, 21–22). Bursa İdadisi Müzesi'nde istibdat devrinin kanlı katili olan Fehim Paşanın elinde gezdirdiği kurşunlu lobutu antikalar içinde daha sonradan sergilenmiştir (TM, 106).

Ahmed Rasim bu kabadayı çetesinden birinin canının dayak istediğini ve bazılarının canının böyle arada dayak istediğine rastlandığını belirtir. Bu kişi babayiğitlerden birine çatar, adam önce dikkate almaz; ancak kabadayı babayiğidin

sabrını taşırınca güzelce dayak yer. Kabadayı dayağını yedikten sonra babayiğitten kendini dövdüğünü kimseye söylememesini yana yakıla ister (MBY, 302).

Kabadayılar babayiğitler gibi mert oğlu mert kişiler değillerdir (MBY, 301). Ahmed Rasim bilenlerden yaptığı tahkikat sonucunda babayiğitliğin çok altında bunan kabadayılığın palavracı, fiyakacı, kıyak, hacamatçı, raconcu gibi birkaç guruba ayrıldığını ifade eder (MBY, 303). Ayrıca bunların aralarına sıkışan ev, dükkân bozanlarla sulu denilen zümrelerin mevkileri ise daha aşağılıktı. Bu zümrelerin her biri Ahmed Rasim'in söylediğine göre dayaktan göz açamazdı. Bazen bir eli ağırdan ya da birbirlerinden dayak yerler ve polisin hakaret sözlerinden kurtulamazlardı. Bunların bazıları ise zabıta kurşunuyla ölüme mahkûm olarak dolaşırlardı (MBY, 303).

Ayrıca Ahmed Rasim'in eserlerinde Şişman Lütfi, Sandalcı Rasim, Tırız Hasan (MBY, 305) Arnavut Süleyman (MBY, 307) Kabadayı Arif Bey gibi bazı kabadayıların adı geçmektedir (MBY, 348). Kasap Halil eğri omuz biridir. Çopur, tıraş kafa, çipil gözdür. Terazinin tartılan eşya kefesi gibi alabora olmuşuna benzerdi. Daha sonra bu türden bir görünüşe kadınlarda rastlanmaya başlanmıştır. Yazar bu görünüşteki bir kadına büyük babanız Kasap Halil Efendi miydi diye sormak istediğini belirtir (AS, 220).

Pehlivan Aliço ise başı tıraş ama sardığı menevişli keyfe zariftir. Çatık kaş, iri şahane gözlü, uzun kirpikli, koç burunlu, enli omuzlu, dolgun yüzlü, palabıyık, yumurta çene, geniş ağız, Herkül endamlıdır. Yazar onun gocuğuyla beraber gerçekten Zaloğlu Rüstem'i andırdığını belirtir ve Firdevsi Şehname'sine bunu model edinmeliydi der. Ayağında potur bulunur ve paçalarındaki düğmeleri de genellikle çözüktür. Eski İstanbul sokakları yazarın salla kol dediği bu kabadayının boyuna posuna dar gelmekte, ferah ferah geçememektedir (AS, 220).

Kapalıçarşı'da piyasa edenler içinde askeri veya devrik yaka giyen kabadayılar da bulunmaktadır (FA, 130).

Tıflıboz Paşazade Kahraman Bey eski kabadayılardandır. Bunlar arasında hiç olmazsa hafta da bir dövüş, yaralama olurdu. Kahraman Bey de bir defasında silahını bile çekemeyecek kadar dayak yediğini Arap Abdullah'a anlatır (GA, 165–166).

5.3.9.2.1. Palavracı

Ahmed Rasim bu kabadayılar içinde en komiklerin palavracılar olduğunu söyler. Bunlar eski orta oyunlarında bir atılışta bir aslan, bir vuruşta dokuz can narasıyla somun pehlivanlığına çıkan, her koltuğu iki değil dört beş karpuz sığacak kadar açık, göğüs ileri, ayaklar cambaz beygirleri gibi talimli, başında mevsimine göre fesin üstünde kefiye, kuşak, kukuleta, laz başlığı bağlı, sırtta yine mevsimine göre eski sako bozması çifte kapaklı ceketten yelek, ayakta düz, deve derisi potin yahut çizme, Aktris Peruz'un kantolarından birini söylemesine yol açan "Var mı bana yan bakan!" tavrıyla geçen, oturan, konuşan, görüşen kişilerdi (MBY, 303).

Palavracı kabadayıların en birinci zekâları fırsat kollamak, göze kestirmekteydi. Bunlar az cesur, ziyadesiyle korkak, polise karşı yakın davranan, kendi tabirleriyle *dişli kimseler*e karşı alçaktan alan, beybaba, ağabey diyen kişilerdir. Palavracılar diğer semtlerin palavracılarıyla dost geçinir, gençlerle de hoşbeşçidir. Meyhanede, gazinoda baş çeken, sandık açan, sandık tutan konumundadırlar (MBY, 304–305).

Meyhane, genelev kapatmak, dost tutmak, şunun bunun elinden alüfte almak, baskın verilince kama, tabanca elinde, açılın yoksa kıyarım diyerek kolları sallaya sallaya baskına gelmiş olanların ortasından yol açıp geçmek bunların savurduğu bazı palavralardandır. Bunlar yıllar evvel bir hacamatçının kaba etinde çizdiği sathi bir yarayı o seneden beri her fırsat düştükçe anlatmağa başlayıp her anlatışta birbirini tutmayan palavralar savururlardı. Bir meyhane veya gazinodan söz açılacak olsa kendisinin orada biriyle kavgası olduğundan, bir genelevden söz açılacak olsa kendisinin orada on beş sene evvel bir dostu olduğundan bahsederdi. Ölmüş bir kabadayıdan bahsedilecek olsa diğer ölmüş kabadayıları da şahit göstererek hiç görmediği kimselerle tanış çıkardı (MBY, 304–305).

Eşkıyalardan Edhem ile Gebze taraflarında on beş gün gezdiği yalanı da bunların savurduğu büyük palavralardandı. Palavracılar oltacılığı bilmediği halde alamana reisliğini küçümserdi. 110 okkalık Pehlivan Aşçı Mehmed'i Yenibahçe'de iki dakikada yenmek, bir sürgün avında Kelebek Zihni ile beraber bel kalınlığında bir meşenin arkasından birdenbire çıkan yavrulu bir ayıyı öldürmek, bir defasında

içlerinden birini altına almış olmakla beraber Cinci Meydanlılardan iyice bir dayak yemiş olmak, gençliğinde çifte atlı bir kupa arabayı yokuş aşağı arkasından tutup durdurmak, Yunan Muharebesinde on üç yaşında gönüllü olarak askere yazılmış olmak gibi bir kısmı doğru olan veya hiçbiri doğru olmayan bir sürü yalan savururlardı (MBY, 306).

Ahmed Rasim'in söylediğine göre palavracı kurnaz bir tehditkârdır. Özellikle kendi muhitinde bir zorba gibi yaşamak ister; yani hükümet içinde ufak bir hükümet kurmak niyetindedir. Kötü kadın meselelerinde elini herkesin eli üstünde bulundurmak azmindedir. Palavralı sözleriyle henüz iyi ile kötüyü ayıramayan bazı gençlere kendi mesleğini telkin eder (MBY, 305). Bu palavracılar kumarhanelerden mano alır, genelevlerde gece parasız kalır, yer içer yatar, taciz edenlere karşı koyar, genelevi mümkün olduğu kadar muhafaza etmek gibi bayağı, aşağılık iyiliklerde bulunurdu (MBY, 306).

İstibdat devrinde bu kabadayıların çeşitleri vardı. Saraya, devlet ileri gelenlerine yanaşma, yakın olma önemliydi. Fehim Paşa Çetesi ile Sakallı Mehmed'in, Ali Şamil'in, Üsküdar mutasarrıfı Hamdi'nin adamlarına, silahşorlardan, tüfekçilerden oluşan bu guruba bu gurupla iş birliği halinde olan yamaklara, elebaşlarına pay adıyla haftalık veren kumarhane sahipleri, vergi veren genelevciler vardı. Kısacası erkekli dişili bu alay Hamid [II. Abdülhamid] (1876–1909) hükümetinin semt semt icra memurları hükmündeydi. Dövülmesi, vurulması, öldürülmesi istenen kimselere bunlardan münasip olanlar musallat edilirdi. Ahmed Rasim palavracılardan Oduncu İsmail adında birinin bir gece tenha bir sokakta sıkıştırılıp dövüldüğünü söyler. Bu kişiyi dövenlere daha sonra Ahmed Rasim dövmelerinin sebebini sorar, onlar da sebebini bilmediklerini, paşanın döv dediğini kendilerinin de palavracıyı dövdüklerini söyler. Cumhuriyet hükümeti ise bu kabadayıların kanunsuz davranışlarına karşı onları İstiklal Mahkemelerinde yargılar ve cezalandırır (MBY, 306–307).

5.3.9.2.2. Fiyakacı

Fiyakacılar karşılarındaki kişinin biraz tereddüt ettiğini görünce kalabalıkta söven sayan, üzerine varıldığı zaman ise kaçan kişilerdir. Bu nedenle bu kişiler tarafından taciz edilenler bunları fırsatını kollayıp yakalayabilirse döverler. Bunlar dışarıdan bakılınca ahım şahım gözüken ama utanmaz, arlanmaz kişilerdir (MBY, 326–327).

Ahmed Rasim, önceleri hemen her semtin böyle fiyakacı kabadayı takımının olduğunu belirtir. Bunlar Aksaray, Yusufpaşa, Cerahpaşa, Şehremini, Sultanahmet, Şehzadebaşı, Çeşmemeydanı, Firuzağa, Boğazkesen, Tophane gibi yerlerde adeta hükümran olurlar, keserler, biçerler, zabıtadan el buldukları için serbest gezerler, kumarhane, genelev, meyhane gibi yerlerden yerler, içerler, pay, mano alırlar, dost tutarlar, ev dükkân bozarlar, kadınlara, delikanlılara musallat olurlardı. Ahmed Rasim, eskilerin "şerlerine ninni" dedikleri bunlardı, der (MBY, 327).

Bu fiyakacılardan Çopur Aziz diye birinin adı geçmektedir (MBY, 327)

Bunların en birinci fiyakaları caddelerde, halkın toplandığı kahvehanelerde ağız dolusu küfür savurmak, arkadan atıp tutmalar ile böbürlenmek, genelev taşlamak, kapı kırmak, dükkânlarda meyhanelerde hırıltı zırıltı çıkarıp müşteri kaçırmak suretiyle sahibini haraca kesmek, kaba entrikalarla şunu bunu ele geçirmekti. Bunların üçü beşi toplanır birinin diş biledi̇ği adamı döverlerdi. Mahalle delikanlılarından atik, eli ayağı tutar olanlarını emir altında bulundururlardı. Taşıdıkları kama, gaddare, tabanca gibi silahları hal ve tavırlarıyla belli ederler, gösterirler, gerektiği halde de saklarlardı. Bunlar bir iki kadehten sonra sulanır, kendi tabirlerince çıngar çıkarırlar, zaptiyelik olurlar, birkaç gün hapis yatarlar, on, on beş veya bir ay için sürgüne giderler, el bağlı, baş sarılı gezerler, meyhane dönüşlerinde nara atarlar, genelevde dostunu akşamki zamparasının elinden alır, şunun bunun önünde caka satarlar, devamlı olarak vurduğundan dövdüğünden bahsederlerdi (MBY, 327–328).

Ahmed Rasim, Aksaraylı Kakudi Hasan namında uçarı bir fiyakacıdan bahseder. Bu zat gelin size falan yerde yediğim dayağı anlatayım der ve hikâyeye başlar; fakat hikâyenin sonunu hep dayak attığı ile bağlarmış (MBY, 328).

Ahmed Rasim namları bir ara İstanbul'u tutmuş olan On İkilerin de bir fiyakacı alayı olduğunu ifade eder. Meşhur On İkiler adlı kabadayı çetesinin reisi Hacı Hafız'dır (MBY, 292). Bu On İkiler denilen grubun içinde Üsküdar

mutasarrıflığında bulunmuş olan Tıflıboz Paşa'nın oğlu Kahraman Bey ve Arap Abdullah da vardır (MBY, 293). On İkiler, Aksaray civarında kurulmuş ve bir ara İstanbul'a korku salmış bir guruptu. Bunlar on iki kötü kişiden oluşmaktaydı (GA, 17).

Söylendiğine göre Horhorlu Tevfik, Kantarcı Salim, Burunsuz Ömer, Avratpazarlı Köşklü Ahmed, Aksaraylı Baha, Arpacı Nuri, Telgrafçı Tahsin isimlerindeki kabadayılardan biz de On İkilerdeniz diye caka satan ve Arap Abdullah'ın idaresinde şekillenmiş bir birlik vardı. Ahmed Rasim'in deyimiyle kurnaz Arap oturduğu yerde bunlara racon keser, bunlar da taban teper, ev taşlar, kapı kırar, birleşip bir tek adamı döverler, Abdullah da dolabını çevirirdi. Bunlardan Burunsuz Ömer, Abdullah'ın özel müsteşarı, Aksaraylı Baha da hizmetkârı ve sohbet arkadaşı gibiydi (MBY, 329–330).

Ahmed Rasim bir zamanlar bu teşkilatın İstanbul'un hemen her semtinde bulunduğunu belirtir. Fehim Paşa Çetesi ile Sakallı Mehmed Paşa Çetesi de aynı esas üzerinde şekillenmişti. Ahmed Rasim bu iki çetenin de semtlerince keçe külah edilmiş, yani teşkilattan kovulmuş yalın kıçın kabadayılarının bulunduğunu söyler. Bu çetenin mensuplarından Oduncu İsmail bıyığının palalığından, sesinin gürlüğünden dolayı yürekli biri zannedilirdi (MBY, 330).

Bu kişiler bu unvanlarından ve mensubiyetlerinden dolayı genelevlerde belalı yani zoraki zampara, pek nadiren de kazalı yani kadının erkeğe tutkunu vaziyetinde yaşarlardı. Hiçbir zaman da paralı sınıfında yaşamazlardı. Çünkü bunlarda para bulunmazdı. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre gidiş sahibi hovardalarla, namuslu çapkın denilen takımında ve pehlivan, koç, at, horoz kuş, kumar, keriz meraklısı adadiye mirasyedilerde paralı geçinmek bir namus meselesiydi. Bunlar kendilerine çatan fiyakacı takımını, daha benim kursağımdan orospu lokması geçmedi, diye tahkir ederlerdi (MBY, 330).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre *Malumat Gazetesi*nden Baba Tahir, Sultan Hamid'e [II. Abdülhamid] (1876–1909) verdiği bir jurnalde On İkilerin elebaşlarından Arap Abdullah'ı Süleymaniye eşrafından gösterip gerekirse padişah için canını vermeye hazır biri olarak göstererek ona *emir-ül ümeralık* rütbesini almıştı. Abdullah bundan sonra isminden sonra paşa yüceltmesi söylenmezse gücüne gider gibi bir küçümseme tavrı takınırdı (MBY, 271).

5.3.9.2.3. Kıyak

Kıyakların şakası olmazdı. Çektiği gibi vururdu. Bıçağının ucuna neresi gelirse, tabancasının nişangâhı neresi olursa orasından insanı vururdu. Bunlar amana zamana da bırakmazlardı. Bunların içinde İstinyeli Salih pek çok kimsenin gözünü korkutmuştur. Kıyaklar birden bire kızar ve kızgınlıkla saldırırlar. Kıyaklar suçu, saldırıyı önceden tasarlasalar da hacamatçılar kadar ihtiyatlı değillerdir (MBY, 331).

5.3.9.2.4. Hacamatçı

Hacamatçılar kıyaklardan daha ihtiyatlıdır. Hacamatçılar usturayı ucundan bir parmak kalıncaya kadar sicim veya başka bir şeyle boğarlar, genellikle köşe başı, dönemeç, sapa, tenha yerlerde durup vuracakları kişiyi oralarda beklerler, fırsatını bulunca silahı birkaç defa daldırırlar. Tersaneli Hacamatçı Rıza meşhur hacamatçılardandı (MBY, 331).

Yazarın belirttiğine göre hacamatçılar daima bileyli ustura taşırlardı (MBY, 394).

Hacamatçı Tersaneli Rıza

Ahmed Rasim, Hacamatçı Tersaneli Rıza'nın çocukken ürkünçlüğü sebebiyle kendisi üzerinde derin etki bırakan ve unutamadığı üç kabadayıdan biri olduğunu belirtir. Yazar Tezgahçılar mektebine giderken sokağı döner dönmez bu üç kabadayının hayalini görür gibi olduğunu, bir an önce mektebe varmak için adımlarını sıklaştırdığını belirtir. Bu kabadayılara rastladığında ise yazar duvar dibine çekilip yüzlerine bakamadığı için başını çevirdiğini ifade eder (AS, 218).

Ahmed Rasim "Balta baş" dediği Hacamatçı Tersaneli Rıza'nın görünüşü ve kıyafeti hakkında bilgi verir. Balta baş kafası öne doğru dik durur, gözleri patlak, maviş, kaşları çok azdır, kirpikleri ise hiç yoktur. Gözkapaklarının çevresi arpacıklıdır. Yarısından başlayarak sola yamulmuş bir burnu vardır. Bıyıkları pos,

çenesi yassı, dudakları kalın, arası açık iki sarı diş bu dudaklar arsından gözükür. Kartal kanat ceket giyer, bu ceket bazen omuzda ikiye bükülü bazen de yarım olurdu. Tersaneli Rıza sallapati ama kafa dik biri idi. Döneminin en kıyak binde bir çıkar kabadayılarındandır. Düşmanını bir atılışta istediği yerinden vurur, ama öldürmez. Açtığı yara bir santimi geçmez, çabuk kapanır, bir damla kantor yağı yahut Cerrah Mustafa Efendi'nin hazır ilaçlarından sarı merhemle iki günde geçerdi (AS, 218–219).

Tersaneli Rıza yaralama aracı olan bıçağının ağzını bir santim işleyecek kadar bez parçasıyla sarar, başparmağını da aynı durumu yaratacak düzende kullanırdı. But, kaba et, kol, omuz başı, yanak taraflarına saplardı. Ancak onun bıçağından ziyade dik duran kafasıydı. Yazar daha sonra dik duran kafaların İstanbul kadınları arasında moda olduğunu belirtir ve acaba bunlar Hacamatçı Tersaneli Rıza'nın soyundan mı diye sorar. Bu kadınların da tıpkı Tersaneli Rıza gibi balta baş yürüdüklerini belirtir (AS, 219).

5.3.9.2.5. Raconcu

Kabadayı geçinen iki kişiyi birbirine düşürmek, onları birbiriyle kavgalı bıçaklı etmek, sonra barıştırmak, barıştırmak için racon kesmek yani hakem olmak raconcuların âdetiydi. Bunların içinde Arap Abdullah raconcuların birincisi sayılırdı. Ahmed Rasim kendisinin görebildiğine göre biraz omuzu yüksek gezenler, dostundan ayrılmış, dost tutacak olanlarla arkadaş dostu ile görüşmek isteyenler gibi bir sürü kişi bir sürü meselelerden dolayı Arap Abdullah'a müracaat eder görüşünü alırlardı (MBY, 328–329).

Bunlar hal ve şanlarını pek ziyade kıskandıkları namuslu ve haysiyetli kişilerin aleyhinde bulunurlar ve eski suçlarıyla övünürlerdi. Çerkez Hurşid namında bir raconcu cinayetten dolayı hâkim karşısında yargılanırken hâkim kâtibe sabıkası var mı diye sorar. Kâtip suçlunun sabıkasını okumaya başlayınca Hurşid yüzsüzlük yapar ve bunlar eski şeyler yenisine bakalım var mı yok mu der (MBY, 329).

Raconcular lisanda biraz tahrifat yaparak birtakım argolar kullanırlar. h harfini keskin, r harfini çiftleştirerek telaffuz ederler. Bunlar Galata Rumcasından

mandepsi, apeki, şorolu, çıngar, mariz, mankiz, dikiz, aynasız gibi argolar kullanırlar. Bunları söylerken ağız yaylımına göre omuz ense oynatmak, mimik ve birtakım acayip hallerde bulunmak bunların vasıflarındandı. Bunlar dost gecesi yapar, dost tutar, şunu bunu tehdit etmek, kendilerinden daha dişli kabadayılara yardaklık etmek mensubiyet taslamak suretiyle güya sayılır bir şahısmış gibi çalım kurum satarlardı (MBY, 329).

5.3.9.3. Babayiğit

Ahmed Rasim'in deyimiyle babayiğit mert oğlu mert şeref ve meziyetine sahiptir. Ahmed Rasim gördüğüne, sorup öğrendiği kanaate göre kabadayı ile babayiğit arasında ahlak ve cesaret bakımından, ruhen, dış görünüş bakımından, edep ve haysiyet bakımından dağlar kadar fark olduğunu belirtir. Babayiğit kabadayılık icabınca "cart curta meyil etmez", halim selim gezer, oturur, herkese, kabadayılara bile saygılı davranır, ürkmez, korkmaz, doğru söyler, fiyaka, açık gizli kurnazlık bilmez, kumar yerlerinde paya girmez, genelev dalaverelerinden hazzetmez, meyhaneleri haraca kesmezdi. Ağır, vakur görünür, silah taşımaz, kabadayıların fiyakalarını değersiz bırakmak için taşırsa bile kabadayılar gibi ikide birde çekmez, fakat son kertede çekince vurur, kabadayılar gibi silahı elinde ayırıcılar arasından sıyrılıp sokağa dönmez, iş güç, aile sahibi herkesin itimadını kazanmış bir şahsiyettir. Kabadayılar da bu babayiğit kişilerin sahip olduğu vasıfları çok iyi bildikleri için içkili veya esrar çekmiş halde olmadıkça ona çatamazlar. Çatsalar da ağız bozup babayiğidin sabrını tüketecek raddeye geldiklerinde iyi bir dayak yerlerdi. Kabadayı yanılıp da silah çekecek olursa babayiğit silahı elinden alırdı. Eğer kabadayı babayiğidi gafil avlayıp bir bıçak sokmayı başarırsa veya tabanca atarsa babayiğidin bağırsakları dışarı fırlamış, kurşun kötü bir yara açmış dahi olsa kabadayıyı takati kesilinceye kadar kovalar, eğer biraz diri kalmışsa kabadayıyı bastırır, silahını alırdı, ister döver, ister vurur, isterse "Allah belanı versin defol" derdi (MBY, 301- 302).

5.3.10. Sarhoş

Ahmed Rasim içmeyi birtakım dönemlere ayırır: gece-gündüz içmek, akşamcılık, gündüzcülük, sabahçılık. Ahmed Rasim rakının zevk olmaktan çıkıp gereksinim haline girmemesi için her içişte bir önceki içişten az içmekten başka bir formül bulunamayacağını belirtir. Bu ise akşamcılık değil alaca sarhoşluktur ki arada içilmediği sayılı günler vardır (AS, 178).

Akşamcılığın en büyük zararı çok içmekle başlaması, sabahçılığa dönüşmekle azması, gündüzcülüğe dökülmekle artması ve geceli gündüzlü denilen içinden çıkılması güç durumda karar kılıp gerçek bir yıkımla sonuçlanmasındaydı. Bu güç durumdan kurtulmak için içenlerin akıllıları gıda denilen miktardan fazlasını içmezdi (AS, 179).

Ahmed Rasim gençliğinde kandillerde, cuma gecelerinde, Ramazanlarda, ertesi gün mezarlık veya veli türbesi ziyaret edilecekse o günün akşamında içilmediğini belirtir. Hatta büyük bir çoğunluk Muharremin onuna ya da sonuna kadar Mevlidün Nebi ayında içmezdi. Recep, Şaban aylarında da saygı gereği içmezlerdi (AS, 178–179).

Ahmed Rasim'in bildirdiğine göre o dönemde İstanbul halkı işrete pek hoş bakmazdı. İşret etti diye oğlunu öldüresiye döven babalara, eşinden boşanan kadınlara, kızını vermeyen ailelere, işten atılanlara, kalemden kovulanlara, sarhoşluk hali ile kendini vuranlara rastlanır; hatta reçetede konyak yazıyor diye doktorun verdiği ilacı içmeyenler bile olurdu (FA, 102–103).

Ahmed Rasim kendi çocukluğunda sarhoş bolluğu olmadığını, bir mahallede bir, iki taş çatlasa üç sarhoşun anca olduğunu belirtir. Sarhoşluk eskiden İstanbul'da o kadar iğrenç görünürdü ki mahalle muhtarları ve üyeleri kahvelerine almazlar, bekçiler, sakalar sarhoşu saymazlardı. Hatta sarhoşun kızına bir görücü gelecek veya oğluna bir gelin istenecek olsa "bırak şu sarhoşun oğlunu, sarhoşun kızını alma dükkânın varsa meyhane yapar, babası sarhoş kızı kim bilir nedir" diyerek caydırılırdı. İmama işi düşüp gitse imam gazabından yapmaz ya da bin yalvarmayla yapardı. Genel devlet bildirileri için camiye çağırmazlar, şeyhülislam kapısında, kadı efendi karşısında, "bu gece gündüz zilzurnadır" dense tanıklığı aksar, bakkal, kasap, ekmekçi saygı göstermez; adeta yurttaşlık haklarından yarı düşmüş bir halde yaşardı (AS, 172).

Hatta mahallede komşu kadınlar sarhoşun karısına "ben senin yerinde olsam bu sarhoşun kahrını bir gün çekmem, boşanırım, sizin evde nasıl bet bereket olur, sarhoşun evine melek girmez" diyerek fit verirlerdi. Sarhoş bir cuma Eyüp'e gideceğini söylese "gitme çarpılırsın" derlerdi (AS, 172–173).

Meyhanecilerin dahi cıvık, sulu, küfürbaz sarhoşlara karşı davranışları farklı olurdu. Hatta bu tür sarhoşları herkesin içinde azarlayan, önünden şişesini, kadehini alan, çık git diyerek kovan meyhaneciler bile vardı. Mahalle köpekleri bile sarhoşu tanır, havlar, beygirciler arabaya almazdı. Eğer bu sarhoş gündüzcü ise çocukların taş, limon, ceviz, nar, portakal kabuğu yağmuruna tutulurdu (AS, 173).

Sarhoşlara mahallenin tarih bilenleri Bekri Mustafa'nın torunu, delikanlılar köftün, külhanbeyiler zom, torba yoğurdu diye isimler takarlardı (AS, 174).

Ahmed Rasim bir akşam evine giderken sokağında gördüğü bir sarhoşu tarif eder. Bu adam sokakta nara atan, fesi ensesine düşük, gözleri dönük, beli kırık gibi yanpuri, bir eli duvara yapışık, bir bacağı önde kıvrık, diğer bacağı arkada mailen basık biridir. Ahmed Rasim bu kişiyi görünce içkiden ve sarhoşlardan nefret ettiğini belirtir (FA, 73–74).

Yazarın karşı sabahçıları dediği sarhoşlar ise yüz morarmış, dudak çatlamış, gözler fırlak, çene kısık, bıyık donmuş, şemsiye koltukta, eller idareten cepte olarak kışın karşıdan dönerlerdi (ŞM III, 70).

Lehli veya Avusturyalı olan bir ayyaşın görüntüsüne de yazar yer vermektedir. Başında eski, yırtık, silindir, rengârenk, üzerinde kâğıttan yapılma bir bayrak bulunan şapka vardır. Uzamış olan saçları, kirli alnını ve ensesini kapatmaktadır. Burun mosmor pürtük pürtük, yüz kırmızı ve şişkin, gözkapakları şiş, pınarları dolgun, bakışlar içki dolayısıyla değişmiş, bıyık ve sakal birleşmiş, gerdan katmer katmer ve açıktır. Üzerinde yırtık bir redingot, yırtık bir pantolon, yırtık bir potin bulunur, kollar daima sarkık, parmaklar kalın ve pis olur, öne arkaya sağa sola sallanır, en ufak bir çarpmadan etkilenir, ayağı takılır takılmaz düşer, onun için alnında çizgiler, yarıklar, yüzünde ezinti nişaneleri vardır. Bu sarhoşlarla insanlar dalga geçmektedir. Galata'da bu sarhoşun paltosunun kuyruğuna Galata külhanbeyleri sicimle bir gaz tenekesi bağlar ve "küp küp" diyerek onunla eğlenirler. Yazar bu sarhoş azmanlarının *milli terbiye* üzerinde kötü etkisi olduğunu belirtir.

Bunlar kötü hareketleriyle nefret uyandırır, bu nedenle en iyisi bunları görmemektir (ŞM I, 30–31).

Sarhoşlarla ilgili bazı olaylara yer veren yazar şöyle bir olayı da aktarır: Cerrahpaşa'da kurnaz bir sokak köpeği özellikle sarhoşların ellerinden balıkları kapardı. Bu köpek akşamları caminin önüne uyur gibi büzülür, ta uzaktan tanıdığı sarhoş tam yanından veya hizasından geçerken balıklara asılır, yere düşürdüğü balığı taş, baston, sopa darbelerine rağmen yer bitirirdi (ŞM I, 177–178).

Bu sarhoşlar içinde insanı şaşırtacak durumlar sergileyen tipler de olurdu. Ablak, kırmızı yüzlü, kaşları kıranta, kalın, kıvrık kıllarla aşağılı yukarılı yay gibi eğri, gözü kırmızılı morlu bir sarhoş öfke ile eczanede eczacıya ver benim on kuruşumu diye bağırır. Sarhoş Kadıköy'de Rumeli Bakkalı'nda içmiş, sarhoş olup meydanda sızmış, yatmış, sarhoşun öldüğü zannedilince de eczacı insanlık olarak koşmuş, sarhoşu ayıltmıştır. Ancak kendisini ayıltan eczacıya kızan sarhoş eczacıdan sarhoş olmak için harcadığı on kuruşu zorla almıştır (EZ, 146–149).

İstanbul'da eski aileler içki düşkünlerini vazgeçirmek için şişesine belli belirsiz ölü toprağı koyarlar, Merkezefendi, Caferbaba gibi ermiş sandukalarında dikili duran kavuklara sarılı destarlardan kırpılmış tütsülere başvururlar, vücudunun bir yerinde ters çıkmış kedi tüyleriyle tütsü verirler, üç kez sudan geçmiş üç kez okunmuş muskalara önem verirler bu muskaları içki düşkünlerinin farkına varıp da çekip çıkarıp atmamaları için giysilerinin en gizli el değmez tarafına dikerlerdi. Bazı içki düşkünlerine Eyüp Sultan'da Nasuh Tövbesi etkili geldiği gibi hac ve zemzem suyu bundan daha ekli olurdu (AS, 245).

Ahmed Rasim de toyluk zamanında bir gece yukarı kata çıkıp yatamayacak kadar sarhoş ve geç geldiğini ve annesinin de kendisine içkiden vazgeçmesi için Merkezefendi'den aldığı tütsüyü saç küreği başının üzerinde döndürerek yaptığını belirtir (AS, 245–246).

Ahmed Rasim içki düşkünlüğünün tütsü, büyü, okuma, ölü toprağı, zemzem suyu, dernek kurma vb. ile geçmeyeceğini, eskilerin de bunu bildiklerini ve söz açıldığında "Allah ikrahlık versin!" dediklerini belirtir (AS, 246).

5.3.11. Sarkıntılık Edenler

On İkiler kabadayılığına aday, bana külhanbeyi desinler diye heveslenen kopuk güruhu piyasa günlerinde mesirelerde el ile dil ile birtakım sarkıntılıklarda bulunurdu. Kimi kadınları düş önüme, arkam sıra gel, gelmezsen sonunu sen düşün diyerek çekip götüren ve bu özgür cambazlığı ile de övünenler bulunurdu. Bu tür davranışlardan gerçekten hoşlanan, yazarın "salla kuyruklar" dediği kadınlar da bulunmaktaydı (AS, 234).

O zamanlar asıl kabadayılıkta köklü tanınmış raconlar da vardı. Bu raconlar "Kendi halinde giden kadına söz atılmaz, sarkıntılık edilmez.", "Bilinmedik meyveye el uzatılmaz.", "Her kuşun eti yenilmez.", "Irz ehline takılandır namussuz.", "Her ırz ehli kadın dünya ve ahiret kız kardeşimdir." şeklindeydi (AS, 234).

Sarkıntılık edenler kadın sırtından çarşaf, ferace alır, peçesini çekip çıkarır, yolunu keser, evini taşlar, kapısını zorlar, mahallede fiyakasını bozar, gece yarısı nara sallar, kolundan tutup piyasa sürüsünden ayırır, seyir yerlerinde arabasını çevirir, atlarının kayışlarını keser, bindiği kayığa sandal çatar, herkesin gözü önünde kaba küfürlerle tükürürdü. Bu yakışıksız işleri yapanlara "çapkın takımı", "çirkef suyu", "sulu bamya" gibi isimler takılır, eğer bu işleri mahallesinde yaparsa "ırz düşmanı", "it kafalı" gibi rütbeler kendisine verilirdi. Bu çirkin davranışlar nerede olursa olsun oranın sosyal terbiyeden yoksun olduğunu gösterirdi. Erkeklerin kendi kadınlarıyla beraber bile sokakta yan yana yürümenin mümkün olmadığı bir zamanda böyle gözü pek davranışlar görenlerde tiksinti uyandırırdı. Namık Kemal'in bizde herkesin hiç bilmediği bir kadına elli yıllık sırdaşı gibi söz söylediğini hatta bazılarının kadına el ile bile sarkıntılık etmekten utanmadığını söylediğini belirten yazar bu tür sarkıntılıkların bizlere fi zamanından kalma bir tabiat olduğunu belirtir (AS, 234–235).

5.3.12. Şair

Akşam hiçbir şeyi yokken arkadaşından ayrılan şair bazen birden bire tekrar arkadaşının önüne çıkar, genellikle sokakta, çayhanede, kitapçı dükkânında, meyhanede görünürdü. Ya dudakları kulaklarına varır derecede mütebessim ya da

kaşları burnunun üstüne inecekmiş gibi inik olduğu halde sizi karşılar. Tebessümlü zamanlarında ufak bir titreme dudaklarından sesine kadar akseder, bu hal güzel bir şiir veya gazeli yazıp bitirdiğine dalalet ederdi. Hatta şiirini bitirir bitirmez bir tanıdığına okuma ihtiyacı hisseder, bu ihtiyaçla sabahın bir vakti kalkıp şiirin kıymetini anlayacağını düşündüğü arkadaşlarının kapısına dayananlar olurdu. Bu şair tiplerde şiir okuma teşebbüslerinin her türlüsü vardı. Bunlar kendilerini dinleyecek birilerini bulmak için Direklerarası'nda, Babıâli Caddesi'nde bir aşağı bir yukarı gezinirlerdi. Şiir yazmaya yeni heveslenenler birden bire açılamazlardı. Orta seviyede bir şöhrete malik olanların ise çoğu teklif ve tekellüfe bakmazdı. Yolda giderken tanıdıklarını çevirir yeni gazeli mi sana okudum mu diyerek ellerini ceplerine sokar, göz mü kapayacak sakal mı tutacak, baş mı sallayacak her ne vaziyet alacaklarsa alırlar, gürül gürül okurlardı. Birbirine bu kafile çok benzerdi (MŞE, 110–113).

Bu şair tipler içinde başkalarının manzum eserlerini okumada büyük bir zihni maharet gösteren *hafızlar*, aşk a ile değil ı iledir iddiasıyla **Ferheng** ve benzeri kitapları şahit göstererek yükselmek isteyen *lügatçiler*, nerede kendisince güzel cümle, mısra, beyit manzume bulursa derhal hususi defterine kaydeden ve icap ettikçe çıkarıp gösteren *toplayıcılar*, şairlerden birinin yazmış olduğu gazeli kendisine okuyarak yazdım ama pek beğenmedim demesi üzerine bendenize yadigârınız olsun temennisiyle kendisine mal etmeye alışmış olan *ıskatçılar* bulunmaktaydı (MŞE, 114).

Yazar bunların günlük konuşmalarının da aynı kendileri gibi olduğunu belirtir. Bunların her biri kendi mesleğinin aktörü idi. Bakarsınız ki yorgun siz ta Fatih'teki Deve Hanı'ndan yahut Beşiktaş'taki dere içinden yaya geldiğini zannettiğiniz için yorgun görünüyorsunuz der demez dostum, monşer, mon cher gibi hitaplardan biriyle başlayarak nasıl yorulmam gecenin altısından beri yazıyorum veya üç gündür Rousseau ile uğraşıyorum ya da tam bir haftada Hafız'dan bir müntehab yapabildim, bizim şiirleri makaleleri deftere çektim gibi cevaplar verirdi. Böyle nereden diye sormaya da gelmezdi. Derhal Naci ile beraberdik, Münif Paşa çağırmıştı, Ahmed Midhadla görüştük, Esad Efendi Kütüphanesi'nden, Beyoğlu'ndan ansiklopediye abone yazıldım, Ekrem Bey'i bekledim bekledim

gelmedi ben de artık gidiyorum, *Tercüman*'a bir makale verdim gibi yerli yersiz övünme ifadeleri ile karşılık verirdi (MŞE, 114–115).

Yapmacık şairler yolda kitap gazete okuyup dururken cebinden kalemini çıkarıp hemen doğan bir düşüncenin, fikrin gelişini ilan edercesine elindeki kâğıda bakacağına beni gören var mı diye etrafına bakınan yeni heveslilere benzerdi (MŞE, 167–168).

5.3.13. Şık

Akşam piyasalarında ve çeşitli yerlerde *Üstü açık faytonda / Gezerim piyasada / Harf atarım kızlara / Bırakırım merakta* kantosunun anlamına örnek olabilecek şıklar görünmektedir. Bunların görüntüsüne yazar yer vermektedir. Dokuz numara fes, ufak minyon kulak, çekik kaş, serpme ben, ela göz, dökme burun, ter bıyık, gonca ağız, dik, önü yarım parmak açık yaka, mavi ipek üzerine beyaz kravat, al-alman, nim frize, siyah eldiven, alçı döktürmesi baston, çizgili siyah pantolon, düz, lostrin potinlerle faytonun bir köşesine kurulur. Yazar bu halin insanda temaşaya takat bırakmadığını ifade eder. Nazarlarıyla kalben, *beni sevmeyen kadında acaba his var mıdır*, der şekilde bakar. *Gönlüm hiçbirini sevmeyecek* diye üzüldüğünü bildiren bir yan duruşu vardır. *Ben öyle bir nev civanım ki kadınların yüzüne tenezzül edip bakışım benim yüceliğimdendir* der gibi dudak oynamalarını, yakalığın asab bozan takıntısını gidermek için boyun kırmalarını görmek insana zevk verir. Siyah carlı kadınlar ne kadar dikkatli bakıyor adeta yiyecek, iki gözüm hanımefendi geçiyor ne kadar nazik ama biraz geçkin, bu kadın da her zaman bana gülümser haline bakmaz da, al bir tane daha ne kadar şişman insan yanına varmaya korkar düşüp ölecek gibi şeyler düşünür. Piyasadakileri, kadınları gözleyip süzer, Viyana'da geçirdiği günleri hatırlar. Bu düşünceler içinde iken sağ bacak sol bacak üzerinden inip sol bacak sağ bacak üzerine konur ve bıyıklar hafifçe muayene edilip eldeki kamçık baston bir iki sallanır, arabacıya çeşitli emirler verilir. *Gönlüm bomboş bana mağrur diyorlar ama bilmiyorlar ki kendileri sevilecek mahlûk değiller* şeklinde düşünür. Kadınları seyreder ancak hep canı sıkılır, hiçbir şeyde tat bulamaz (ŞM I, 104–107).

Yazar zarif endamlı, yakışıklı şıklar için bıyıklı bebek der. Şıklar saçlarını süsler, muntazam kestirir, o saç küçük ama simaya yakışan fes altında saklı kalmamalı, saçlarını tarar, su lavanta, yağ, fırça sürer, bu saçlar açık beyaz alın üzerine de düşmemeli, o ince bıyık tarağıyla gizli gizli taranan kaşlar üzerine de düşmemeli, kaşlar ortaya çıkmalı, gözlerden çıkan hayat ışığı, az kıvırcık kirpikler arasından cazibeli, derin, hissi bakışlar fırlar. Şık dudaklarını ikide birde kımıldatır. Bir şeyler okur, dudaklarını böyle kımıldatırken birden kurşun kalemini, kâğıdını çıkarır, bulduğu şiiri yazar. Tekrar dalar, serçe parmağında Pigmalyon'un yeni yaldızlığı yüzüğü bulunan sol elinin iki parmağını sol şakağı üzerine dayar, düşünür. Gözlerini kırpar, yine bir şeyler bulmuştur, dudakları kımıldar. Bir şeyler mırıldanır, sol bacağı sağ bacağı üzerine vezne tabi olarak yanaşıp biner. Glase veya glanse denilen meşinden yapılma potini vardır. Sol bacağı tekrar indirir, bunun iki sebebi vardır: biri ütülü pantolonun dizkapağında iz olmaması, ikincisi vezni değiştirmesidir. Bu şık yanına kendi gibi genç, hassas, tesirli biri geldiğinde selamlaşırlar. Selamlaşmaları *bonjur*u müteakip baş eğmesi, şahadet parmakların şakaklara doğru kaldırılması ve yüz buruşturmaktan ibaret bir tebessümdür. Bu selamlaşma onlara hastır, yazar bize böyle yapsalar alay ediyor zannederiz, ama bizim kabalığımızdan onlara ne der. Kandilli temennalar onlarda yoktur, yazar kandilli temennaları da hoş bulmaz. Kandilli temenna ise şöyledir: bel kırılır, sağ el yere kadar iner, parmaklar sümbüllü bir ihtizazla titrer, nihayet çene budur diye hafif bir temastan sonra altına varıp gelir. Geri geri gidişler de vardır; bu da yazara göre rezalettir. Bu şıkların kendilerine has konuşmaları vardır. Aralarında geçen şöyle bir konuşmayı yazar aktarmaktadır:

"— Bu gece bir şey yaptın mı?

— Hayır. Ziyadesiyle oküpe idim.

— Ne okudun?

— Roni'den bir parça! Sen ne yaptın?

— Bir beyit söyledim.

— İyi mi?

— Öyle zannederim!

— Oku bakayım!

(…)

— Sus!

— Neden?

— Anlamadın mı?

— Ne var monşer?

— Ona nazire söylemişsin.

— Sahi mi?

(…)

— Sahi! Aman ne yaptım ben? Monşer! Ben betiz yapmışım! Ya öteki duyaydı?

— Maazallah!" (ŞM III, 80–86).

Şıklar kendisine vefalı bir yar aramak için Kâğıthane'ye gider. Buraya giden şıklar öyle şıklardır ki emsallerine tesadüf edilmez. Ceketinin sol tarafındaki rozet iliğine iliştirilen goncası bile vardır. Fes öyle bir kondurulmuş ki saçın nasıl tarandığı bakmayı bilenler tarafından birden bire görülebilir. Fes siyaha mail, eski dar Beyoğlu'nun yenisi, sol kaş üzerine az eğilmiş, püskül dublen, yarı parmağın yarısı kadar festen uzun, saçlar yandan yarık fakat şakak tarafına dökületeceği taraftan çevrilip püskürtülmüş. Yalnız sol tarafınki bükülerek fesin cidarına muntazam surette havale edilmiştir. Menekşe, leylak biraz da japoneyle ıslatılıp taranmış, alın düz beyaz biraz açık olacak, kaşlar siyah biçimli, uçlarına doğru dağınık değil, süzülür gibi incelmiş, hafif alafranga rastık bellisiz. Gözler süzgün, endişeli, meraklı, bakışı sevdavî, hem sevmeye hem de sevilmeye müştak. Yan bakışları oldukça manidar, düz bakışı insanların içine işleyen, gönüller kesici, kirpikleri uzun, alafranga sürmesi biraz çokça çünkü gözler pişmiş yumurta akı gibi bembeyaz görünüyor. Burun çekme, kanatları yayık. Şıkın asıl letafeti bıyıklarındadır. Mutuş'un rivayetine göre bir çeyrek, perukâr Viçen'in tahminine nazaran on yedi dakika, Istamat'a göre yirmi dakika iki saniye kadar maşayla bir parça benden, kıldan temizlenmiş, mutlaka hafif düzgünlü yanaklarına doğru mütemayil, dudaklar kiraz yemeden kırmızı, ince, Fransızların Charnu dedikleri ve adeta kirazın eti gibi etli. Ağız hokka gibi. Dişler inci dizisi, dil az törpülü fakat ince, dimağı Fertek'in düzü, Karakulak'ın suyu, çeşitli mezelerle vb. ile lezzetyap, çenesi yuvarlak, kulakları ufak münasip, elleri kalem tutan parmakları zarif, kıyafeti yeni modanın modası. Arabada tesadüf ettiğine eğilip bakıyor, kaşıyla gözüyle parola veriyor. Hatta bunlar içinde saati götürüp satan, parasıyla arabaya binip zamparalık ardında gezenler olurdu (ŞM III, 179–182).

En yeni moda bir şıkın tuvaletini yazar şöyle tarif eder. Yeleğinin üst taraf yan cebinde aynası, redingotunun sol taraf iç gözünde Poti Lion mağazasından alınmış son moda bıyık fırçasıyla saç tarağı, portmonesi içinde bıyık ve kaşların tabi rengine cila vermek için şehrin perukârlarından Viçen'in özellikle Avrupa'dan getirttiği mayi çeşidinden kozmetik bulunur, setresi pantolonu siyah, iskarpinleri samanî, eldivenleri koyu safranî, yeleği kurşunî, Çatalsakal imalatından gömleği açık havaî, Karlman'dan alınmış boyunbağı zeytunî, fesi erguvanî, bir tane kaldı umbrella diye satan şemsiyeciden kelepir düşürdüğü şemsiyesi eflatunî, aklı yeni hislerin çizgisiyle nakışlı, başının üstü cascavlak, olan saçları da bahtı gibi kara, kulakları yatkın, kaşları çatkın, şehla bakışları sevdalı, baygın bakışları keskin, gamzesi kostik, dudakları kiraz renginde, omuzları kalkık, koltukları kabarık, hali çapraşık vb. olan bu zat on dokuzuncu asrın bitimine iki gün kala 20 yaşına girecek olan bir dilbere sevdalanmaya hazırlanıyordur (ŞM IV, 39–40).

Şık beyler Fenerbahçe mesiresinde de mevsimi geldiğinde arı gibi gezmektedirler (ŞM IV, 49).

Pek nazik, pek centilmen, pek çıtkırıldım olan şık hep süzgün bakardı. Şuhluktan hoşlanan davranışlarda bulunurdu. Adamına göre her karşılaşmada *vay efemiz* (efendimizin kibar gözükmek için bozulmuş halidir), *bonjur, mon, bey* derdi. Ortadan ayrılmış saçlarında modasına göre kalıplı fes bulunurdu. Kimi zaman yüzünün tabiat dışı bir profili olurdu. Bu tipler Türkçelerinin iyi olmadığını Fransızcalarının ise kuvvetli olduğunu ileri sürerlerdi (EZ, 98–100).

5.3.14. Tiryaki

Ramazanda kahve ve tütün tiryakileri bunalır, bunların iftara yakın acayip hallerine rastlanırdı. Yazar hal ve tavrından esnaftan olduğu anlaşılan bir zatın Ramazan'da Vezneciler'de iftara iki üç dakika kala zihni garip bir meşguliyet içinde olduğu halde beş altı defa durduğunu belirtir. Bu zatın tiryaki olduğu iki kulağı ardına sıkıştırdığı sigaralardan belli olduğu gibi bu zat bir de rengi atık maden tabakasından üçüncüsünü hazırlıyordur. Ahmed Rasim bu adamın tavırlarını dikkatle izleyip zihninden geçenler hakkında bir çıkarımda bulunur. Eve geciktiği için

oturacak, top atılır atılmaz kendisine bir fincan kahve sunacak bir yer arar. İnsafsız olmadığı için de İslam kahvelerinden herhangi birine oturup oradakilerin iftar zevkini ihlal etmeme çabasıyla sersem bir haldedir. Yazar bu adama yaklaşarak yavaşça çorbayı beraber içelim der. Adam semtim uzakça evlat, geciktim diyerek geri çevirir, bu defa kahveyi beraber içelim deyince işte bu âlâ diye cevap verir. Direklerarası'nda bir dükkâna girerler. İftar topu atılır atılmaz tiryaki elini kulağına atar ve eline bir çift sigara alır, bunları ardı ardına içer, iki de kahveden sonra memnun bir şekilde yoluna devam eder (Mİ II, 389–390). Yazar tiryakilikte kahve ve tütünün birbirinden ayrılmaz olmasının acayip olduğunu belirtir. Tiryakiler bu ikisini beraber aramaktadır (Mİ II, 390).

Adamın biri gazete okumak bahanesiyle Ramazan'da Bakırköy'de bir gazinoya gider, orada yanında Hıristiyan bulunan bir Müslüman'ın kahve içtiğini görür. Kendisi de tiryakidir ve yazar tiryakiye söz anlatılır mı der, bu adam da söz anlamaz. Hiddetle yanına gider, bu kahve kimin der, oruç yiyen yanındakini göstererek bunun der, sigara kimin diye sorunca o da onun der, oruçlu olan güya kahve içip içmediğini anlamak için tükür der. Oruç yiyen adamı başından def etmek için oruçlunun suratına doğru tükürür (ŞM III, 15–16).

Ramazan dolayısıyla rakı içemeyen içki müptelaları uyuşturucu macunla neşe bulmaya çalışırlardı (ŞM III, 56).

Ahmed Rasim tütün tiryakiliğinin Reji'nin bu memlekete bir lütfü olduğunu belirtir. Ahmed Rasim Direklerarasından geçerken bir tiryaki görür, bu iftara yarım saat kala sigara hazırlamaya başlar ve destarının arasına dizer, iki tane de kulağına yerleştirir, bir tanesini de hazırlayıp çubuğuna takıp ensesine geçirir. İftar topu atılır atılmaz da hemen yakar, içmeye başlar. Ahmed Rasim burun deliklerini gören samanlık tutuştu zanneder der. Öyle sigara içer ve ikinci çekişte tıkanır, gözleri döner şah damarları şişer, titrer morarır, yazar hemen yüzüne sebilden su serper. Tiryaki öksürmeye başlar, öksürdükçe de etrafa sigaralar saçılır. Öksürdükçe açılmaya başlar, gözleri yerine gelir. Doğrulur. Ahmed Rasim, bir su vereyim iyi gelir deyince eliyle istemem işareti yapar ve çubuğa bir sigara takmasını işaret eder. Kuru bir sigara bulur ve çubuğa takmaya çalışır ancak bir türlü beceremez. Bunun üzerine tiryaki sen nasıl insansın be bir sigarayı çubuğa takmasını beceremiyorsun der (GA, 218–220).

5.3.15. Zampara

Özellikle Kâğıthane'de görülürlerdi. Bunların özellikle kıyak olanlarının bıyık şekilleri, fesleri, taranmış saçları, salınışı, tıraş olunmuş çehresi, bakışı görülmeye değerdi. Dokuz numara kalıp fes giyerdi. El aynası, bıyık süpürgesi, cep tarağı, fıs diye öten lavanta tulumbası, arka cepte gizli potin bezi, kapak altında süpürgesi zamparanın yanında bulundurduğu şeylerdendi. Kravatını mutlaka Pigmalyon'dan alırdı. Kostümü Alemşah'ın, pardesüsü terzi Balat'ın, kumaşı Avrupa'nın olurdu. Göz kenarları maşadan dolayı kıllarını aldırmış gibi tabi bir kırmızılık olurdu. Dudakları tozpembe, dişler beyaz, gerdan kaymak, burun çekme olurdu. Saçlarının beyazını Avrupalıların saç boyaları ile kapatırdı. Kaşında rastık, kirpiklerinde sürme, yüzünde pudra olurdu. Farklı bir edası, bakışı bulunurdu. Şimdi nefret ettiği eski sevgiliyi görünce arabanın kenarına büzülür, yeni sevgiliyi görünce de sevmesine rağmen ona hemen yüz vermez, idareli davranırdı (ŞM II, 33–37).

Kâğıthane'de sık sık görülen bu dekadan zamparalar âşık oldukları kadınların arabalarına onlara olan alakalarını yazdıkları mektupları atarlardı, ancak kimi zaman rezil olurlar, mektup uçar, arabaya gitmez, bu mektubu gören biri ise tutar arabadaki beye verirdi. Zampara hem kadına hem de etraftakilere karşı rezil olurdu (ŞM III, 164–165).

Ahmed Rasim, *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde "Çapkınlara Dair" adlı bir okuyucu mektubuna geçen asırda kadınlık ve zamparalık hakkında İstanbul düşünüşünü bütünüyle yansıtması bakımından yer verir. Yani bu mektup İstanbulluların kadınlık ve zamparalık hakkındaki düşüncelerini göstermektedir (MBY, 376).

Okuyucu *Ruzname*'de, *Tercüman-ı Ahval*'de zamparalara dair birtakım uyarılar görüldüğünü, zamparaların yaptığı rezilliklerin son dereceye ulaşmış bir bayağılık olduğunu; ancak bazı soyu bozuk kadınların hal ve hareketlerinin zavallı zamparaları terbiye yolundan çıkarıp rezil bir hale koyduğunun inkâr edilemeyeceğini belirtir. Kadınlar her kandil ve Ramazan'da arabalara binip Beyazıt Meydanı'nda toplanır, bir aşağı bir yukarı dönüp dolaşıp sıra sıra dizilir, bazı zamparalık yerlerinde avanak zamparalara kaltaklanıp yaltaklanırlar, hatta kendi

yolunda gitmekte olan adamlara bile laf atıp onları bile yolundan alıkoydukları görülürdü. Yazar gençliğinde Beyazıt Meydanı ile Direklerarası'na uzanan caddede, Divanyolu'nda saf saf dizili zamparaların olduğunu ifade eder (MBY, 376–377). Bu hal çapkınlık yoluna girmiş birtakım adamları cici mamaya dadandırıp sonuna kadar hiçbir şey elde edemeyerek Beyazıt Meydanı'nda döndürürdü, bu durum bazı yeni yetişme çocukları dahi kandırıp bu yola girmeye zorlardı. Yazar burada dönen, yürüyen, bakan, mevcut bulunan bir sürü zamparanın olduğunu belirtir. Zaten cinsi isteklere düşkün olan insanların tabiatı bu şekilde süse boğulmuş ve açık seçik gezmekte olan kadınları alımlı gönül okşayıcı davranışlarda görüp iltifatlarına da nail olunca böyle zamparalık yerlerine meyledip oralardan ayak kesmezdi (MBY, 377).

Ahmed Rasim mektup atmak, mektup almak, mektup vermek, çimdik atmak, çimdik yemek o zamanın en meşhur çapkınlık marifetlerindendi der (MBY, 378).

Okuyucu zamparaların isimlerinin gazetelerde bildirilmesi ile artık bu zamparaların sokakta serbest gezip dolaşamayacağını, birtakım yadigârların da kadınlara laf atamayacağını söyler. Zamparalar sadece uyarılma derecesinde bırakılırsa yine eskisi gibi çarşı ve pazarda rahat rahat dolaşmakta kusur görmeyip eski ölçüyü de geçeceklerdir der, okuyucu ve zamparaları uyarmak amacıyla gazeteye mektup gönderen zatın çarşı ve pazarları gezerek namusa aykırı olarak gördüğü davranışları ayıplama ve hatırlatma yolunda gazeteye mektup göndermesini tavsiye eder. Kadınların da terbiye ve namusa aykırı şekilde erkeklere bakıp gülen ve işaret edenleri olursa onların da durumları incelenerek kimlikleri, isim ve resimleri dolaylı olarak gazetelerde tarif olunursa bu rezalet bir daha yaşanmaz der yazar (MBY, 378).

Zaptiyeler her gün çarşıda dolaşarak zamparalık yapanları, rezil birtakım davranışlarda bulunanları görünce onlara engel olmakta, onları alıp zaptiyeye götürmekteydi. Ancak zamparalık ve ahlaksız davranışlar yapmaya cesaret edenler daima çekingen davranıp zaptiyelerin geçmeyeceği bir zamanda bu ahlaksızlıkları yapıp zaptiyeye tesadüf ettiklerinde çok terbiyeli bir şekilde kadınların arasından gelip geçerlerdi. Okuyucu bu nedenle bu kişileri engelleme işinin yalnız zaptiye vasıtasıyla yapılamayacağını arada sırada gazetelerde uyarı haberlerinin yayımlanarak bu fenalıklar ortadan kalkıp namuslu insanların da yüreğinin

ferahlamış olacağını, edepsiz takımının da bu tür işleri yapamayacağını belirtir (MBY, 378–379).

5.3.16. Züppe

Züppenin tuvaletinde hiçbir eksik bulunmazdı, fesi, püskülü mısrî-vari yana getirilmiş tablalı ve az koyuca olurdu. Sert kıllı kumral saçları alabros kesilmiş, altın çerçeveli gözlüğü bulunur, bu gözlüğe altın bir zincir geçirmiştir. Elif kaşlarının altında gözleri melankolik alevlerle parlar, arada sırada gözleri süzüldükçe modaya uygun olan bıyıkla donanmış dudakları açılır, beyaz dişleri görünürdü. Her gün tıraş olur, friksiyon yüzünden yanaklarına kan oturmuştur. Genellikle yan cebinde ipek eflatun kenarlı mendil bulunurdu. Lacivert ceket altına iki üst cebi yatay bir altın çizgi ile birleşik fantezi yelek giyerdi. Züppe eldivensiz gezmez, ütüsüz pantolon giymezdi. Potini iskarpini toz tutmazdı, hızlı yürürdü. Düşünceleri kaşlarının duruşundan, bakışından, dudaklarının yanaklarında hafif çukurlar açmasından anlaşılırdı. Tanıyanlar kendisine nereden geldiğini sorduğunda Dâhiliye'ye, Emniyet-i Umumiye Müdürü'ne, Maliye'ye, Adliye'ye oradaki çeşitli üst düzey tanıdıklarının yanına onları görmeye gittiğini söyler, orada çeşitli kişilerle konuştuğunu ifade eder. Pek çok yeri dolaşır. Günün önemli olaylarını takip eder. Etrafındaki ricacılardan şikâyetçi olur. Pek çok birahane, gazino, meyhane gibi yere gider, oralarda içer (EZ, 62–65).

5.4. Halk Bilgisi

5.4.1. Halk Hekimliği

Eski İstanbul'da Doktorlar ve Halkın Doktorlara Karşı Olan Tavırları

Ahmed Rasim kendisi daha çocukken doktorun az olduğunu Aksaray'da Yahudi bir hekimin, Vezneciler'de ve Bahçekapısı'nda birer tane Rum olmak üzere belli başlı üç doktorun olduğunu; Fevzi ve Nafiz Paşaların, Katipyan, Horasanciyan,

Zambako, Pavlaki gibi isimlerin sonradan duyulmaya başladığını ifade eder (F, 128).

Doktorlar hakkında bu bilgiyi veren yazar daha sonra başka bir eserinde İstanbul'da eskiden doktor olarak Beyazıt'ta Mürekkepçiler içinde Cerrah Mustafa Efendi, Cerrahpaşa'da Nalbant Muhacir Bekir, Balat'ta meyhaneci Hayyam, Topçular'da Hacı Bedruc, Vezneciler'de Hekim Hacı Tevfik Efendi'nin olduğunu belirtir (FA, 343).

Eski İstanbul'da insanlar hastalandığında doktoru eve çağırırdı. Ancak doktor eve geldiğinde sadece evdeki hastayı muayene etmezdi. Evdeki diğer insanlar da bir yolunu bulup doktora muayene olurdu. Doktorun biri bu konuda Ahmed Rasim'e başından geçenleri anlatır, gittiği evde bekletilmekten ve hasta dışında pek çok kişiyi de muayene etmekten şikâyetçidir. Doktor eve çağırılır. Hastanın hazırlanmasını bekler. Doktor hasta hazırlanana kadar falan hastalığından örneğin öksürüğünden şikâyet eden evin beyini de muayene ederdi. Ardından evin beyi, içeri sekerek giren uşağın ayağında çıban çıktığını ve frengi olmasından korktuğunu söyler. Doktor onu da muayene eder. Frengi değildir. Yarasına iyi bakmadığı için morarmıştır, iyice yıkamasını söyler ve bir reçete yazar. Evin beyine de öksürükten dolayı bir reçete yazmıştır. Doktorun başka yerlere de gitmesi gerektiğinden saatine bakar. Evin beyi anlar, harem tarafına gider. Hekim geldi çabuk olun diye içeri seslenir. Eve hekim geldiği için hasta hazırlanır, yatağı, yorganı değiştirilir, bu arada da doktor bekletilirdi. Doktor beklerken bu defa içeriye yüzü gözü yara içinde bir kız çocuğu girerdi. Evdekiler ruhiyye hastalığına tutulduğunu zanneder. Ama doktor bakınca pislikten olduğunu anlar. Ona da reçete yazar. Anasında da aynı yaralar olduğu söylenir. Büyük hanım bu yaralı kadın yaptığı için yemek bile yiyemez. Onu da getirirler. Pislik ona da sıçramıştır. Doktor aynı reçeteyi onun da kullanmasını ve iyi oluncaya kadar yemek yapmamasını söyler. Doktorun gitmesi gerektiğinden yine saatine bakar. Evin beyi hareme hazır mı diye sorunca bu defa buyursunlar cevabını alır. Doktor girer. Hastanın yorganını, çarşafını yeni değiştirmişlerdir. Doktor hastaya neyiniz var der. Kadın midesinin ağrıdığını söyler. Yediği yemekleri sayar yalnız fazlaca çilek yediğini belirtir. Doktor anlar, ona da bir reçete yazar. Kullanınca bir şeyi kalmayacağını ifade eder. Doktor odada iken bu defa ihtiyar bir kadın içeri girer, büyük hanımdır. Dizleri için bir reçete ister. Doktor onu da muayene eder. Büyük hanım ahretlik kızının hemşiresinin hasta olduğunu, eczaneye geleceklerini,

onlara da güzelce bakmasını doktora söyler. Ardından da karşı sıradaki sarı boyalı evden istediklerini de ilave eder. Hatta hemen uğraması için özel ricada bulunur. Doktor razı olur ve buradan bir çıkabilsem diye düşünür. Yani doktorun eve gelmesi bir fırsat olarak görülür ve herkes hastalığını ortaya döküp muayene olur ve reçete alır. Doktor geleceğinde evde hazırlık olur, ortalık devşirilir hazırlanılır bu arada da doktor bekletilir (MM II, 191–195).

Doktorlar İstanbul halkının başka tavırlarından da şikâyetçidir. Bazen doktora gece telefon edilip seher vakti falan yere bir hastayı görmeye gitmesi için ricada bulunulur. Doktor bu kadar ricada bulunulmasından mühimce bir hastalık olduğuna kanaat getirir. Sabah erkenden kalkıp bin bir meşakkat ile kayık araba vb. bir sürü araç değiştirerek istenilen yere varır. Uşağa, doktorun geldiğini beye haber ver der. Uşak, bey uyuyor şeklinde cevap verir. Doktor hastanız yok mu diye sorunca vardı, gece küçük bey sancılanmıştı ama geçti der. Arada evin beyi kim o diye sorar. Uşak doktor deyince hangisi der. Yani başka bir doktor daha çağırılmıştır. Doktor da böylece boşuna gelmiş olur. Yazar halktan bazılarının göstermiş olduğu bu gibi lakayt tavırların umumi olmadığını ancak büyük bir ekseriyet teşkil ettiğini ifade eder (MM II, 196–198).

Bir mahallede evin birine doktor gelmesi adeta olay olurdu. Bununla beraber eve doktor geldiğinde neredeyse evdeki herkes muayene sırasına girerdi. Mahallelerde de karşıki eve hekim gelmiş diye kendisini muayene ettirmek için acele edenler olurdu. Doktor hastayı muayene etmek için odaya girdiğinde devamlı çat kapı içeri birileri girerdi, doktor ne var diye sorduğunda bizim fakir komşular geleceğinizi onlara da söylemiştik derlerdi. Yani bir eve doktor geleceğinde mahalleliye haber verilirdi. Doktor fukaraya bakmak mesleğimizin zekâtıdır der. Hatta fakirlere bakmak için eczanelerde günler bile tayin edilmiştir. Doktorlar bir eve gittiklerinde hastayla beraber başka bir sürü kişiyi de muayene ettiklerinden orada saatlerce kalıp diğer hastalara gecikiyorlardı, bunun ise meslekleri için kötü olduğunu, adlarının devamsız ve lakayta çıkmasından çekindiklerini belirtirler. Doktorlar nasıl ki ilacın saatini kesin bir surette tayin ediyorsak vizite ve muayene saatini de öylece kesin yerine getirmeli, söylediğimiz saatte hastanın yanında olmalıyız diye düşünürler (MM II, 198–199).

Köşe Hekimleri

Tıbbi yöntemlerle insanı tedavi eden doktorlar bulunduğu gibi yazarın deyimiyle *köşe hekimleri* komedyası da hüküm sürmekteydi. Üsküdar'da Hamal Hoca adında biri bir çocuğun dizindeki şiş için şöyle bir reçete verir: Bensiz siyah kedi, bensiz siyah merkep, bensiz siyah köpek tüyü ve balmumuyla tütsü. Hocanın kendisine de bensiz beyaz bir tavuk. Bu köşe hekimleri tavsiye ettikleri tedavi yöntemleri karşılığında çeşitli şeyler isterdi (ŞM IV, 30–31).

Yazarın yer verdiği diğer bir köşe hekimi de Kadıçeşmesi'nde Tahsin Efendi adında yaşlı bir zattır. O da sinir illetine tutulanlara şöyle bir reçete verir: Sakız, karanfil, hindistancevizi gibi şeylerden terkip edilmiş bir toz. Yazar bu toz için yutana aşk olsun der. Sağlığı korumak için tavsiyesi ise şudur: Süt içilmeyecek, tuzlu şeyler, bamya yenilmeyecek yalnız aç karnına yemiş yenilecek. Bu adam çocuk düşüren kadınlara buza girmelerini tavsiye eder ve bu tavsiyesiyle kendi kız kardeşinin çocuğunun ölümüne sebebiyet vermiştir. Bu adamın mide hastalığına tutulan bir adama da dokuz ay köpek ölüsü taşıttığı söylenmektedir (ŞM IV, 31).

Hocalar

Yazarın köşe hekimleri dediği kişiler dışında hocalar da hasta insanları tedavi etmeye çalışırdı. Hasta olan kişi şifa bulması için hekime gösterilmesinin yanında aynı zamanda okunurdu (FA, 7). Yani hasta olan kişiye hocalar ve diğer bazı insanlar da birtakım dualar okur ve üfürürdü. Ayrıca hasta olan kişinin şifa bulması için hoca kâğıt üzerine birtakım dualar yazardı. Bu dualar suda bekletilip sonra suyu hastaya içirilirdi. Ahmed Rasim çocukken hastalanınca hocasının bu işlemle ilgili verdiği şu tarifi kaydeder: "Ben şimdi yollarım, ılıkça bir yarım bardak suya koyun… Bir saat kadar dursun. Sonra içirin.. Yarına kadar geçmezse ben yine gelir, yazarım." (F, 39).

İnsanların Kendi Tedavi Yöntemleri

Hocalar dışında halk içinde bazı kişiler de hastaların şifa bulması için çeşitli uygulamalara başvururdu. Yazar çocukken hasta olduğunda şifa bulması için başının

üzerinde *Bismillah* diyerek dolaştırdığı bir yeşil çanak kırmızı şerbeti kara annesinin ağaç dibine döktüğünü belirtir. Çünkü kara annesi çocuk oraya işediği için orada birtakım doğaüstü güçlerin toplandığına inanmıştır (F, 40).

İnsanlar evde kendileri de çeşitli tedavi yöntemlerine başvurmaktaydı. Ağlayan birini rahatlatmak için şakaklarına limon ile kahve bağlanırdı (FA, 5). Kadınlarımız limonu bir sargı ile kahveye bulayarak baş ağrısı için şakaklarına dilim dilim yapıştırırlardı, mide bulantısı ve safra için nane ile beraber limonu kaynatıp içerlerdi, ağrıyan göze de limon damlatırlardı. Bazı ufak tefek yaraları limon suyu ile yıkarlardı. Aş erdiklerinde veya bir şeye imrendiklerinde limon yalamaları eskiden beri şifa için kadınlar arasında başvurulan yöntemlerdendi (MM II, 259).

Evde kadınlar merhem de yapmaktaydı. Perukârın annesi oğlunun çatlayan dudağına evde bal mumlu merhemi sürüyordu (FA, 183).

Ayağı burkulan kişinin ise ayağı zeytinyağı ile ovulup sarılırdı. Sonra da kırık çıkıkçılara gösterilirdi (FA, 243).

Beli soğuklayana, açılana, ayazda kaldığından dolayı beli ağrıyana yumurta sarısı içirilirdi (FA, 342).

Ahmed Rasim bizde eskiden beri yoğurt, ayran, kaymak gibi süt ürünlerinin "serinlik verdi, midemi düzeltti" sözleriyle yendiğini ifade eder ve doktorların o zaman yoğurdun faydalı olduğunu ve mutlaka yenmesi gerektiğini söylemelerine rağmen kadınlarımızın çok önceden bu yiyeceklerin faydalı olduğunu söyleyip hatta "şifadır, buyurunuz" sözleri ile ısrar bile ettiklerini belirtir (MM I, 52).

VI. BÖLÜM: EĞLENCE HAYATI, ÖZEL GÜNLER – MERASİMLER, YEME - İÇME

6.1. Eğlence Hayatı

Burada eğlence yalnız zevk, safa yönüyle değil, biraz daha geniş anlamıyla hoş vakit geçirten şeyler, boş vakitlerde hoşa gidecek şeylerle uğraşılması şeklinde düşünülerek tespitlerde bulunulmuştur. Bundan dolayı aşağıda karnaval, panayır, ateş gecesi, kahvehaneler, meyhaneler vb. ile beraber kumar, avcılık gibi uğraşlar da eğlence hayatı içine alınmıştır. Ayrıca Ahmed Rasim kara avcılığına genelde eğlence yönüyle yer vermekle beraber deniz avcılığının ekonomik boyutuna da değinir. Ancak aşağıda avcılık bir bütün olarak düşünülüp deniz avcılığına, yazar tarafından genelde ekonomik boyutuyla anlatılsa da eğlence hayatı içinde yer verilmiştir.

6.1.1. Ateş Gecesi

Ahmed Rasim ateş gecesi diye bir eğlenceden bahseder. Ateş gecesi münasebetiyle Köy hınca hınç dolar, trenler ziyaretçilerle dolu olarak Köy'e gelirdi. Zeytinlik sahilinde Udi İbrahim'in de nağmeleriyle Arap çalgısı yaleller, maveller, şifoniler duyulurdu. Burada çeşitli çalgılar eşliğinde insanlar eğlenir, müzik dinlerdi. Burada içip sarhoş olanlar da bulunurdu. İskemle üstünde sızanlara, iç kuşağını üste bağlayanlara, omuz kaldıranlara, bıyık buranlara, etrafı görmeye çalışanlara vb. rastlanırdı. Masayı devirenler, herhangi bir yârin hatırasıyla ağlayanlar, koşma, semai, divan isteyenler burada güzelce eğlenirdi. Kemençeci Vasil, refiki Hıristo, usta lavtacı Ovrikle beraber Sakızağacı'nda Spiro'nun dükkânında çalarlardı. Vasil gece yarısına kadar ustalığını gösterir, yayını elden bırakmazdı. Burada çalgıcılardan Anastaş, kanuni Mihal, lavtacı Lambo da çalardı. Bu sahilde saat tam dört buçukta meydana kurulan sandalla içindeki fişek kaptan alevler, patırtılar içinde kalır, güzel bir manzara meydana gelirdi. Çoluk çocuk, ihtiyar genç, Köylü yabancı aileler orayı doldurur; herkes emniyetle gezinip eğlenir, hoşça bir âlem ederdi (ŞM II, 182–185).

Ahmed Rasim başka bir eserinde de haziran ayında Makriköy'de ateş gecesi yapıldığını kaydeder (ŞM IV, 37).

6.1.2. Av Hayvanları ve Avcılık

6.1.2.1. Deniz Avcılığı

Yazar, Boğaziçi'nin dünyanın en birinci balık havuzu olduğunu söyler ve Boğaziçi'nde bulunan şu balıkları sayar: levrek, kefal, ilarya, lüfer, sarıkanat, çinakop, palamut, torik, izmarit, istavrit, uskumru, kalkan, gümüş, ateş, kolyoz, hamsi, kırlangıç, gelincik, iskorpit, kaya, hani, mezîd, pisi, karagöz, kılıç, sinagrit, mürekkep, barbunya, tekir vb. Bu balıkların yanı sıra esmak ile ıstakoz gibi deniz hayvanları da avlanırdı. Bu balıkları avlamak için ise şu oltalar kullanılırdı: sürütme, çapari, lüfer, parakete, zokita, yüklü, kamış. Kullanılan ağlar ise dalyan, ığrıp, uzatma, yıldırma, kılıç, saçma, çökertmedir. Bu olta ve ağ çeşitlerinin yanı sıra her balığa mahsus bir çeşit ağ ve bir çeşit olta imal edilirdi. Teke, ıstakoz ve gelincik avlamada kaba sepet ve çömlekler kullanılırdı. Meşhur olan dalyanlar Kilyos, Yenimahalle, Sarıyer, Beykoz ve Bebek dalyanlarıdır. Bunlar sabit ağlardır ve her birinin senetli mutasarrıfları vardı. Burada direk üzerinde "âlâ" diye bağırttırılan gözcüler bulunmaktadır ve bu kişilere "viglacı" denirdi (MM I, 36–37). Ayrıca Bülbülderesi de lüfer zamanı olta yeriydi (MM I, 42).

Beykoz dalyanında özel zamanlarda çıkarılan kıvırcık kalkanlar çok lezzetliydi. Bu dalyanın eski bir özelliği vardı. Eskiden Beykoz iskelesi önünde beş, altı kadar gemi direğini birbirine bağlayıp denize dikmişlerdi. Bu hazırlanan direğin zirvesinde bir adam özel yerine oturup gözcülük edermiş. Karadeniz'in dalgalarından kurtulan kılıç balığı bu limana girip yüzerken direğin tepesindeki adam elindeki taşı kılıç balıklarının arkasına atarmış. Balıklar arkalarına "tum" diye düşen taştan ürküp güvenli bir yerdir diye limana doğru kaçmaya başlarlar ve derhal etraflarını saran ağların ağzından içeri girerlermiş. Nöbetçi ise direk başından "âlâ" diye feryat edermiş. Avcılar ise balık şebekesinin ağzını kapatır ve içeride kalan kılıç balıklarını küçük mızrak ve tokmaklarla vurup avlarlarmış. Bu balığın bir kulaç kadar uzun olan

kılıcı ağın deliğine girince kımıldamaya bile vakit bulamazlarmış. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre kılıç balığının eti sarımsaklı ve sirkeli taratorla tabh edilince çok lezzetli olurdu. Bu dalyanda yakalanan kılıç balığının balık emini tarafından yetmiş yük akçeye satılması kararlaştırılırdı (MM I, 33–34).

Balıkların belirli avlanma zamanı vardı. Kalkan nisanın on beşinden haziranın on beşine, kılıç balığı haziranın on beşinden ağustosun sonuna, lüfer eylülden ekim sonuna, torik, palamut ekimden aralığa, uskumru aralıktan nisan başına kadar avlanırdı. Mangal söndüren ateş balığı voli çevrilerek haziran ve temmuz aylarında izmarit, istavrit her akşamüzeri, iskorpit, lipsos hemen her zaman, gelincik temmuzda avlanırdı. Levrek bilhassa haziran, temmuz, ağustosta bulunur ve yazarın deyimiyle sürütmeye muhtaçtır. Haziran, temmuz, ağustos ve eylül ıstakozun lezzetli olduğu devirdir (MM I, 37–38). Balıklar bir baharda bir de sonbaharda olmak üzere senede iki defa Karadeniz'den Marmara'ya inerdi (MM I, 38).

Çiroz belli havalarda avlanırdı. Çünkü avlandıktan sonra kurutulurdu. Uskumru kış sonlarına doğru yağlı olarak Karadeniz'den çıkar ve Boğaz'dan geçerdi. Marmara'da biraz eğlendikten sonra Akdeniz'e inerdi. Zayıflayınca; yani çiroz olunca yine Karadeniz'e dönerdi. Şubat sonlarına, mart ortalarına doğru bu çirozlar alamanalar, ırıplar, manyatlar, gırgır ağları, dalyan, çapari gibi deniz avcılığında kullanılan araçlar vasıtasıyla avlanır ve o zaman tuzlanırdı. Çiroz avlandıktan sonra Darıca, Kartal, Büyükada'nın Maden tarafları gibi taşlık sahillere götürülür ve buralarda büyük fıçılara boca edilirdi. Fıçılara boca edilen çiroza yeteri kadar tuz ekilir ve yirmi dört saat kadar bekletilirdi. Daha sonra çuvalyelerle fıçıdan çıkarılırdı. Bu işlerle uğraşanlar genelde kadınlardı. Bu kadınlar iki guruba ayrılırdı. Bir gurup kadın çirozların bağırsaklarını çıkarıp içini temizler diğer gurup ise bunları sayıya kolaylık olsun diye yirmi beşer yirmi beşer bağlayıp dizerdi. Bu diziler sahilde oluşturulan havuzlarda yıkanır ve o sahilde kurulmuş sergilere asılırdı. Beş altı gün olduğu gibi bırakılır sonra taşlık ve güneşli olan yerlere serilir, her altı saatte bir çevrilerek on iki saat sonra toplanırdı. Eğer balık sergide iken hava bozarsa çadırlara alınırdı. Çirozun yaşı makbul değildi; çünkü pişirildiği zaman geriye yağ yanığı gibi bir koku verirdi (MM I, 2–4).

Marmara'da çiroz dışında avlanan bir balık da kılıç balığıydı. Kılıç balığı bilinenin aksine tembel bir balık değildir. Bunlar seri ve cesur balıklardır. Aletleri ise

gayet kuvvetlidir. Çok hızlı yüzdüklerinden balina, testere balığı ve camgözlere yetişir ve bu balıklarla çarpışırlar. Lerne adında kabuklu bir asalak kılıç balıklarına musallattır. Bu parazit balığın göğsünde bulunan kanatların altına girer, yapışıp kalır. Kılıç balığını o kadar rahatsız eder ki bir zaman sonra balık çılgıncasına hareketlerde bulunur. Kayalara, yosunlara sürünüp kaşınır ama yine bu paraziti atamaz. O zaman ağların ortasına, kıyılara atılır, su yüzüne çıkar; hatta kayıklara bile atlar. Bu balıklar üzerinde parazit varken veya müthiş dalgalara kapıldığı esnalarda rakip balıkların üzerine öyle bir atılır ki; bazen kuyruğu kırılır, kılıcının ucu bordanın ucundan geçerek asılı kalır. Hatta insanlar denize girdiklerinde bazen bu kılıç parçalarıyla karşılaşır. Bu kılıçlar gemilerde delik açıp su bile aldırırlardı. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre bizim denizlerde kılıç balığının seksen yüz kilosuna ağır denirken Sicilya kıyılarında kılıç balığının yedi metre iki yüz kilo ağırlığı olanına rastlanmaktaydı (MM I, 35–36).

Balık avına çıkmadan önce olta tedarik edilir, zoka yaptırılır, kanca, kakıç, sünger, çamçak, sünger vb. alet edevat hazırlanırdı (ŞM I, 175). Yazar sahillerimizde bulunan trakonya ve barsam denilen balıkların tehlikeli olduğunu, av esnasında dikkat edilmesi gerektiğini belirtir (ŞM I, 176).

6.1.2.2. Kara Hayvanları ve Avcılığı

Kara avcılarının kendilerine mahsus kıyafetleri bulunurdu. Yazar bu kıyafeti şöyle anlatır: "Başta siyah tüylü kıvırcık kalpak, üstte şayak, enli yaka, arkası taraka, yanlar yarık, yukarıdan aşağı cep bir ceket, çift sıra düğmeli jile (cepken), fişeklik, onun altında Trablus kuşak, aba pantolon, üstü çarık tulum, çarığın altında kalın tüylü Bursa çorabı, ellerde, omuzlarda adamına göre santral, bake, likoşe tüfek." (ŞM III, 51).

Yazar başka bir yerde modanın bu avcıları her yerde yakaladığını belirtir ve bir zaman moda olan şu kıyafetlerini kaydeder: Alafranga giyinenleri başlarına iki parmak yüksekliğinde Karadağ kalpaklarının son tarzı çeşidinde bir boneta, tenlerine saten veya sair kumaştan yapılmış kravatlı bir gömlek, etekleri hem önden hem arkadan cepli bir nevi ceket, pantolonumsu bir şey, ayaklarına alafranga bir terlik

giyerler, beller kemerli, kemerin yanında nikel bir zincir sarkar, ucunda bıçağa benzer bir çakı bulunur. Ahmed Rasim, gözlük de olursa değme avcının keyfine der (ŞM I, 148–149).

Ahmed Rasim, Bakırköy taraflarında bir kibar velespitçinin avcılığını şöyle anlatır: "Zavallının alaka derdinde, tüfeği omzunda, fişekliği belinde, zağarı yanında, şems-siperi başında, elleri gante, burnu gözlükle monte, beli korseyle prese, kordonun bir ucu lanse, ayakları kırmızı yemeni mante, bayır bayır, çayır çayır, bağdan bağa, dağdan dağa, sağdan sola, patikadan doğru yola, gâh hendeğe, gâh tepeye, ovalardan, oralardan, ağlaya ağlaya…" (ŞM IV, 11–12).

Avcıların kendilerine has tavırları da bulunurdu. Kaşlar çatık, surat heybetli, bıyıklar don dolayısıyla nemli, koltuklar şişkin, kollar bedenden biraz açıkta sallanırdı. Avcılar için "kır kabadayıları" denilmekteydi (ŞM III, 51).

Avlanan kuşlar yeşilbaş, kılkuyruk, Macar, pakta, yaban kargası, çamurcun, sekermeke, teker, jilli pakta, kadın ördeği, elmabaş, sütlabi, vb. idi (ŞM III, 51–52).

Yeşilbaş, Macar, elmabaş, kılkuyruk, pakta, sekermeke (diğer adı kara ördek), çamurçın, havada öte öte giden jilli pakta, sütlabi, kadın ördeği, teker çeşidindendir. Çobanaldatan kuşu avcıların rivayetine göre sürüler içinde gezen ve ağzı kırlangıç yavrusu ağzının büyüğüne benzeyen bir kuş çeşididir ve bu kuş koyunların arasında gizlenip memelerini emermiş (ŞM III, 52–53).

Çulluk çeşidinden kuşlar ise bekaça, sultani bekaçin, bekaçinya diğer kuşlardan yalıçapkını, tarla kuşu, karatavuk, sığırcık, duy, kuğu, yabankazı (çobanaldatan) yazarın yer verdiği diğer av hayvanlarındandır (ŞM III, 52–53).

Ördek cinsinden bağırtlak, çıkrıkcın, çin ördeği, kaçıkcın, karaca, vezne boşaltan da vardır (ŞM III, 53).

Ahmed Rasim, Bakırköy taraflarında işittiğine göre Çekmece taraflarına av için giden avcıların kendilerini seferî zannedip oruç bozanları bulunmaktaydı (ŞM III, 52–53).

Bu avcıların bir de tavcıları vardı. Tavcılar da avcı olmakla beraber fişek ve barut konusunda biraz fakirlerdi. Bu sebeple şöyle ördek vurmuşlar, böyle kuş düşmüş diye diğer avcıları kışkırtıp ava giderlerdi (ŞM III, 53).

Avcılar av için av kostümleri ısmarlar, bıldırcınlar için fişekler dolar, tüfekler silinir, bıldırcın avı için Galatarya gibi köylerde yatacak yer hazırlanırdı. Bıldırcından kebap, türlü gibi yemekler yapılırdı (ŞM I, 147).

Bakırköy halkı avcıların sabahın bir vakti ava çıkmaları sebebiyle silah patırtısından uyuyamamaktadır. Bunlar köyün sınırını aşar aşmaz, namluyu, nişangâhı, tetiği, dipçiği şaşalayıp önüne gelen, havada uçan, ağaca konan, yerde gezinen, bağ duvarları üzerine serilen, kütükler arasından kaçan, kümeslerden çıkan, yuvalarından uçan horoz, tavuk, piliç, kaz, ördek, hindi, tavşan zannıyla kedi, üveyik, bıldırcın, sarıasma, serçe, Florya, saka, iskete, ispinoz, kara karga, tahtalı, arı kuşu, tarla kuşu, kuyruksallayan, yaban güvercini, kumru, alaca karga, sığırcık, yusufçuk vb. hayvanlara, bazen de ahaliye saçma atmaktadırlar (ŞM I, 147–148).

Avcının seher tuvaleti ise şu şekildedir: Yalnız kolonya suyu serpilip saçlara birkaç tarak, fırça vurulur, yüz sade su ile yıkandıktan sonra bıyıklar az kozmetiklenip uçları yanaklara doğru bükülür, eldivenlik, baston, şemsiye alınmaz, yalnız bonetanın önüne kolalı bir siper konulur, gözlük kalın bir kaytan ile sol tarafa tutturulur, tüfek sağ omuzda fişeklik belde bulunur (ŞM I, 149).

Avcıların seher yemeği ise bir parça ekmek, süt, kahve, biraz çikolatadır (ŞM I, 149).

Yazar Bakırköy'de istasyonda durup avcıların dönüşünü seyretmek kadar hoş bir manzara olmadığını ifade eder. Ter içinde kalan vücutlar yorgunluktan bitmiş vaziyettedir. Bacaklar yürüyemez, kollar fişekleri taşıyamaz; ayrıca cep de boştur. Bu oldukça komik bir manzaradır. Bu avcıların sözünde de tezat vardır. Kimi av var der, kimi yok. Bazen kazalar da yaşanabilirdi. Avcılar arasında gözünü yaralayanlar, yardan yuvarlananlar olurdu (ŞM I, 149–151).

Avcıların avlanma amaçları da çeşit çeşittir. Kimi birkaç kuruş kazanmak için kimi eğlence olması kimi ise jimnastik olması için kimi ise boş vaktini değerlendirmek için kimi tabip tavsiyesi ile vücuduna iyi geldiği için, sıhhat için avlanırdı (ŞM I, 152–153).

Avcılar güneşin, sıcağın verdiği zarardan ve yorgunluktan adeta mısır tarlası korkuluğuna dönerdi ve bunlara bu halleriyle şık süslü denilemezdi (MM II, 217).

Göze güzel görünen bir avcının kıyafetine yazar şu şekilde yer vermektedir: Omuzlarında sarı kayış bir çifte, onun altında patates renginde abadan sade cib bir

ceket, sağdan sola hamail vari bir fişeklik, belde kırmızılı, siyahlı, enli alafranga bir kuşak, bacağında dizlerine kadar kalın yün çorap içine sokulmuş gümüşi bir pantolon, ayaklarında da toprak rengi bir yemeni olurdu. Ahmed Rasim bu tarz giyinmiş bir arkadaşının kıyafetini görünce korkup kaçtığını belirtir (MM II, 217–219).

Piyasaya bıldırcın düşünce adi madrabazların çiftini üç buçuk, dört ve beşe sattıklarını belirtir. Yazarın birinci çeşit madrabazlar dediği lokantacılar ise tekini üç buçuğa, dörde, pilav üzerine oturttuklarını beşe yedirirlerdi (MM II, 219).

Ahmed Rasim bıldırcınların ucuz olduğunu; ancak lokantaya gidince bu bıldırcınların para olarak semirdiğini belirtir. Bizde keklik ve sülün az bulunmaktadır. Tavşan ise boldur. Hatta sebzevatçılar kokmağa yüz tutmuş olanlarını belli kimselere verir, onlar da bunları gazino gazino gezdirirdi (MM II, 220–221).

6.1.3. Deniz Hamamları

Ahmed Rasim deniz mevsimi geldiğinde gazetelerde boğularak ölme haberlerinin yazılmasının tabî bir hale geldiğini belirtir. Çocukların açıkta denize girmemeleri için zabıta ne kadar tedbir alırsa alsın bu cingözler bir tenha yer bularak yüzerlerdi. Çocuklardan başka bazı kişilerin de yıkanmak vesilesiyle hariçte denize girdikleri olurdu. Yazar buna; yani hariçte denize girmeye hamam paralarının fazlalığı sebep olmaktadır der (MM II, 171).

Hamamcılar yaptıkları indirimi ahaliden çıkarmak için fiyatı yükseltirlerdi. Bazı yerlerde beş, bazılarında ise üç, iki kuruş ücret istenirdi. Bu ise çocukların veya işçi adamların verebileceği bir ücret değildi. Açıkta denize girmek boğulmaya, soğuk almaya, barsama, deragunya vurmasına, ayak kesilmesine sebep olduğu gibi, ara sıra çırçıplak kalmaya da sebep olurdu. Gazetelerin bazen yazdığına göre mesela Ahırkapı taraflarında kıyafetini ve parasını kaya üzerine bırakıp denize giren bir kişinin çıktığında para ve kıyafetlerini yerinde bulamadığı olurdu. Bu insanlar bu halleriyle acınacak halden çok gülünecek hale düşerlerdi (MM II, 172).

Ahmed Rasim çırılçıplak kalmanın daha tuhafının olduğunu söyler ve nakleder. Üstü başı temizce biri Köy'de açıkta denize girer, arkasından biri daha

girer ve son giren çabuk çıkar. İlk giren kulaç atar, arka üstü yatar, dalar, döner fakat gözünü kıyafetlerinden ayırmaz. Bir müddet sonra da çıkar. Giyinmek için kıyafetlerine el atar, ancak kendinden sonra denize giren kişi kirli, yırtık kıyafetini bırakıp onunkileri almıştır. Yazar bu kıyafetle görünmek çıplak durmaktan beterdir der (MM II, 172–173).

Ahmed Rasim köylerde denize devamlı gidenlerin birden bire belli olduğunu çünkü bunların kendilerine has bir kıyafetlerinin bulunduğunu belirtir. Genellikle başta alafranga bir takke, keten gömlek, burmalı da ucu topuzlu boyunbağı, açık renk bir ceket, belde jimnastik tokalarını andırır bir kemer, dar hafif bir pantolon, renkli çorap, şık terlik azmanlarından bir iskarpin, bir elde kayışla bağlanmış hamam takımı, bir elde sarımtırak kumaşlı bir şemsiye bulunurdu. Bunlar bir de gözlük taktı mı alafranga dalıcılardan biri görülürdü. Bunlar hamamda nargile içmez, çokça oturmaz, bir sigara yakıp söndürdükten sonra ufacık donu çekerek havlu ile ter kurutmak bahanesiyle gezindikten sonra merdivenin altından suya atlar, kulaçlama, köpekleme, sırt üstü, balıklama, yan çaprazı, dalma, yaralama, tarama tarzında yüzer ve sonra başlarından bir maşrapa tatlı su döküp evlerine giderlerdi. Döjene veya dine denilen yemeği yer, biraz uyur, kıyafet değiştirip işlerinin başına giderlerdi. Sabah akşam aynı saatte vuku bulan bu olay yedi defa giyinip sekiz defa soyunmayı gerektirirdi (ŞM I, 10–11).

Yazarın belirttiğine göre suyu biraz sıcak olan Kalamış sahili ve Fener derin değildir. Bakırköy deniz hamamları da öyledir. Yazar Köprü'deki deniz hamamında ne zaman denize girse altındaki döşemenin deniz hamamının bedeninden kopup Haliç'e doğru gideceği korkusu çekmektedir. Yazar bir ara rıhtım şirketinin seyyar hamamlar yapacağı söylentisi olduğunu da nakletmektedir (ŞM I, 11).

Deniz hamamlarının fiyatının iki kat arttığı görülebilirdi. Sıcak hamam bile altmış para iken deniz hamamı iki kuruş idi. Oysa deniz hamamlarında peştamallar pisti. Bu hamamların içinde içilen kahve de kırk para idi. Yazarın ifadesiyle buradakiler hamamcı değil, adeta soyucu idi. Köy'ün yazın bir şerefi varsa o da hamamlarıydı (ŞM II, 185).

6.1.4. İçkili Eğlence Mekânları

Ahmed Rasim, İstanbul'un çeşitli içkili eğlence mekânlarına eserlerinde yer vermiştir.

Ahmed Rasim, külhanbeylerin kıyafetini yazarken bu kıyafetin görüldüğü yerler arasında bazı içkili mekânlara da yer verir. Kaledibi'nde meşhur Pirinççi, Kalyoncukulluğu, Yorgancı Bahçesi, Çakanoz meyhaneleri, balozlar, Beyoğlu'nda Turşucu Gazinosu, Langa dergâhları, Müsellem, Altın Oluk, Gümüş Halkalı, Dış Kalpakçı, Kara Bıçak, Tekfur Sarayı, Taş Han, Saraçhane, Haleplioğlu, Bakla Hanı, Kafesli, Balıkpazarı, Balat, Ayvansaray, Lonca, Topkapı, Narlı Kapı, Selamsız, Yeni Mahalle şerbet haneleri bu içkili mekânlardandı (MBY, 298).

Gülistan bahçesi denilen yer işret edilmemek şartıyla insanlar için iyi bir dinlenme yeriydi. Burada biri alaturka diğeri çırçır dedikleri alafranga olmak üzere iki çeşit çalgı vardı. Burası pahalıdır ve içecek bir şeyler ısmarladığında meze bahsiyle hesap iyice kabarık olurdu (ŞM I, 206).

Gülistan Bahçesi'nde keman, kemençe, rebab, zurna, dümbelek, çifte nakkare gibi çalgılar çalınırdı (ŞM III, 105).

Yazar şehrin kemancılarından Tatyos'un Çırçır denilen mekânda keman çaldığını belirtir. Tatyos burada fasıllar yapmaktadır. Karakaş, Kanuni Şemsi, tanburi Yuvakim birleşip burada çalarlar. Yazar dinleyecek bir saz takımı varsa o da bu takımdır der. Yazar, Çırçır sahibinin güzel tabiatlı biri olduğunu ifade eder ve yağmur yağdığında derme çatma tente altında oturulduğunu, bunun ise hoş kaçmadığını; ancak Çırçır sahibinin böyle şeylere tenezzül etmeyeceğini belirtir (ŞM I, 53).

İçkili mekânlardan Filip ise kibar bir yerdir (FA, 160).

Bu mekânlarda içilen içkilere de değinen yazar alafranga işrete alışmayanları bilmedikleri şeyi içmemeleri konusunda uyarır. Alafranga işrete alışık olmayanlardan birine bir alay kummel içirmişler ve bu zat o kadar olmuştur ki sanki biri ona otur demiş gibi çömele çömele güç hal evine kadar gidebilmiştir. Ayrıca İstitrad Bitter denilen içki de insanı maddi ve manevi bitirmektedir (ŞM IV, 40–41).

İçkilerden punç da geçmektedir. Punç sıcak çayın içine konyak koyarak hazırlanır, insanı fevkalade ısıtırdı (FA, 211).

Eskiden İstanbul'da yalnız kapalı mekânlarda değil Karacaahmet mezarlığında da içkili eğlenceler düzenlenirdi. Karacaahmet mezarlığında gece mumlar yakılıp, mezeler hazırlanır, çalgılar çalınıp içkiler içilirdi (GA, 212–213).

6.1.4.1. Beyoğlu Çevresinde Bulunan Bazı İçkili Mekânlar

Ahmed Rasim, Beyoğlu çevresindeki içkili eğlence mekânlarından Kıristiyal, Odeon, Turşucu, Ruvayal, Necib, Kafekron, Kafekommers'e yer vermektedir. Yazarın belirttiğine göre buralarda dansöz ve köçeklere de rastlanmaktadır (FA, 184).

6.1.4.1.1. Kafe dö Komers

Kafe dö Komers adeta büyük bir ticarethanedir. Burada oturmak isteyen kişinin cebinde hatırı sayılır miktarda parası olması gerekirdi. Burada alaturka çalgı icra edilirdi. Rakı ve mezesi pahalı olurdu. Kuron'da bilardo salonu yoktu; yalnız burada bir bilardo salonu olup bamkota, karanbol, İtalyan, İspanyol gibi oyunlar oynanmaktaydı (ŞM I, 207–208).

6.1.4.1.2. Kristal

Yazar Kristal'de gizli kumar oynatıldığından şüphelendiğini belirtir. Ahmed Rasim buraya ne zaman girse garsonların birbirlerine işaret verdiklerini söyler. Ayrıca burada bir yere üç şişe konularak kiler süsü verilmiştir. Yazar burada bu nedenlerle kumar oynatılıyor olabileceğini düşünmektedir (ŞM II, 23).

Kristal ve Konkordiya ise öyle bir bakışta tetkik edilebilecek yerlerden değildi (ŞM I, 208).

Beyoğlu civarında yalnız bu mekânlarda değil şekerlemecilerde ve çeşitli bakkallarda da içki içilebilmekteydi (FA, 184).

6.1.4.1.3. Odeon

Odeon'a girerken müşteriler paltolarını, atkılarını, şemsiyelerini markacıya verirlerdi. Burası apaydınlık, geniş, yuvarlaktır ve etrafı kat kat, göz göz localarla doludur (FA, 196–197). Odeon karnaval gecesi süslenirdi (FA, 197). Odeon'un piyano, keman, fülüt gibi çalgıları olan bir orkestrası da vardı (FA, 197).

Odeon'da locaların arka tarafında bulunan dar bir merdivenden fuaye denilen başka büyük bir salona geçilirdi. Burada içki, kahve, çay içilir, saz çalınır, oyun oynanırdı. Burada kemençeci Akribaz, lavtacı lambo, def çalan meşhur Arap İbrahim bulunurdu. İbrahim kendisine bahşiş olarak atılan paraları yakalamada mahirdi. Burada bir kadın da şarkı okurdu. Saz takımı çaldıktan sonra ortaya maskeli, başörtülü, kollarında sepet, sırtlarında soluk mavi yeldirme Kıpti karıları kıyafetinde iki kadın atlardı. Bunlar sepetlerini bırakınca saz coşar ve şarkı söylenirdi. Bu kadınlar danstan sonra sepeti alıp "falcı falcı" diyerek kalabalığın içine dalarlardı (FA, 199–202).

6.1.4.1.4. Papi

Beyoğlu civarında Papi diye bir bakkal dükkânı vardı. Burada mastika ve biranın iyisi bulunurdu. Burada bakkal dükkânı olmasına rağmen içki içilebilirdi (FA, 164).

Papi'nin karşısında çalgılı bir yer de vardı. Burası uzun dar bir yerdi. İki tarafı mermer masalar ve kadife kanepelerle döşeliydi. Ortasında, yanlarında avizeler ve aynalar asılıydı. Yüksek bir yerde de çalgıcılar bulunmaktaydı. Bu gazinoda kadınlar müşterileri karşılar ve odaya, içki içecekleri bölmeye alırlardı. Müşterilere hizmet ederlerdi. Burada Evangeliki adlı bir kız Ahmed Rasim ve arkadaşlarına hizmet etmiştir. Bu kız müşterilerin masalarında da oturmaktadır. Bu kız giyim kuşamı, laubali tavırlarıyla müşterileri etkilemektedir. Burada müşteriler çalgıcılara para atıp istedikleri şarkıyı okuturlardı (FA, 164–170). Burası kafeşantan idi (FA, 175).

6.1.4.1.5. Ruvayel

Üste başa çeki düzen verilerek Ruvayel'e girilirdi ve burada sade kahve de içilebilirdi (ŞM I, 206).

6.1.4.1.6. Sakallı Kosti'nin Baloz'u

Galata'da Sakallı Kosti adında birinin bir balozu vardı. Burada birtakım erkeklerin dostu olan kötü kadınlar da bulunmaktaydı (MBY, 229).

6.1.4.2. Meyhaneler

Meyhaneler "Tek başına ya da çeşitli meze ve çerezlerle alkollü içki sunulan ve içki içilen yerler"dir (Zat, 1994a: 434). İstanbul'da Fatih zamanından beri meyhanelerin olduğu ve bu meyhanelerin de Bizans döneminden kaldığı çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Zat, 1994a: 434).

İstanbul'un çeşitli içkili eğlence mekânlarıyla beraber meyhanelerini de Ahmed Rasim eserlerinde anlatmaktadır.

İstanbul'da pek çok meyhaneyi anlatan yazar, İstanbul'da koltuk meyhaneler de bulunduğuna değinmektedir (GA, 92).

O dönemde Yenikapı, Sandıkburnu ve Langa'da meyhaneler bulunurdu. Hatta Langa meyhanelerinde izdiham olurdu. Buralarda saz, laterna, zurna çalınır, şarkılar söylenirdi. Buralara gidip gitmeme konusunda başlangıçta tereddüt eden yazar, içmek şart değil, oturur eğlenirim, diye düşünerek buralara girip çıkmaya başlar (FA, 104). Buralar dışında Kalyoncukulluğu civarında da meyhaneler vardı (FA, 215). Yazar eskiden Kalyoncukulluğu selâtin meyhanelerinin birinde gayet hoş ve kıvrak bir çığırtma dinlediğini belirtir (MBY, 135).

İstanbul tarafında gençlerin meyhane vakti ikindi ile akşam arasıydı. Meyhanelerde müşteriler çoğaldı mı gençler hesabı öder, ağızlarını siler ve evin yolunu tutarlardı (FA, 220).

Osmanlı döneminde meyhaneler koltuk ve gedikli olmak üzere ikiye ayrılırdı. Gedikli meyhaneler ruhsatlı, koltuk meyhaneleri ise ruhsatsız yani kaçak olarak

çalıştırılan meyhanelerdi. Bunların yanında koltuk ile gedikli arasında bir seviyede bulunan küplü meyhaneler vardı (Zat, 1994a: 435).

Küplü denilen yerler sefil işretgâhlardı. Buralarda çok içip sarhoş olan ve rezil duruma düşen müdavimlerle "küp" diye dalga geçilirdi. Küplü müdavimleri ara sıra gazinolara, kıraathanelere de girip dilenmekteydi. Bunların hal, tavır, bakış, duruş ve kıyafetleri birdi. İçlerinden bazıları sadaka verene de vermeyene de bir "eyvallah" çekerek çekilmekteydi (ŞM I, 30–31).

Yazar İstanbul'da bazı yerlerde vaktiyle "balçığa yumruk sokmak" gibi idmanlara mahsus müesseseler olduğunu belirtir. Söylediği bu müesseseler meyhanelerdir. Bu mıntıka Kumkapı'ya doğru Karabıçak; Yenikapı taraflarında Sandıkburnu, Langa, Uzunodalar, İncirli, Samatya havalisinde Altınoluk, Dış Kalpakçı, Sulu Manastır, Yedikule meyhaneleriyle Balıkpazarı istikametinde Çorapçı Hanı, Kitapçılar Kapısı, daha ileride Yemiş İskelesi, Limon İskelesi, Unkapanı civarında Kafesli, Cibali yakınlarında Haleplioğlu namlarındaki işret gâhlar, Haliç'in kenarında Balat, Ayvansaray, Lonca, Tekfursarayı ve yine ona bağlı yerlerden Topkapı, Karagöz'ün Meyhanesi namlarındaki mey gedeler, Kavas'ın Bağı üzerlerinden Bayrampaşa, Çırpıcı, Veliefendi havzaya dâhil olmak şartıyla çizilen vehmedilen hat Edirnekapısı, Silivrikapısı, Narlıkapı ve Sur Dışı'ndaki Kazlıçeşme müesseselerini, Bekri Mustafa Yemiş İskelesi'nde rahmete kavuşmuş olup ta karşısında Galata'nın Fermeneciler üstündeki Koyunlu Baba, Geyikli, Azapkapısı, Tophane semtine doğru Karaköy, Küplü, çakanoz meyhaneleri, Boğazkesen, Humbaracı yokuşu, Beşiktaş, Uzunca Ova, Köyiçi, Ortaköy, Dereiçi, Defterdar Burnu koltukları, Üsküdar taraflarında Balaban, Yeni Mahalle, Selamsız, Sultan Tepesi, İcadiye, Bağlarbaşı semtlerini ta Çengelköy'üne kadar genişleyerek Kuzguncuk deresini içine alırdı. Bu sayılan yerlerde mevsim mevsim saz şairlerimiz muammalar asarak koşmalar, Âşık Garipler, Keremler okur, manicilerimiz destanlar, semailer okuyarak curalar, iki dört telliler, bozoklar, zurnalar, çığırtmalar, zilli maşalar, darbukalar, davullar, rebaplar, neyler, nısfiyeler, giriftler, kavallar çalarak, sıracılar allı pullu cepkenli, sırmalı etekli, hoş endam ve hoş yürüyüşlü, kâküllü düzgünlü, benli, sürmeli köçekler oynatarak naralar, kadeh kırmalar, bıçak, kama, pala, gaddare, kulaklı çekmeler, usturpa, ucu demirli cop, sandalye bacağı kullanmalar atışmalar, kapışmalar türlü türlü sululuklar hatta rezaletler arasında ömür

geçirmişlerdir. Buralarda oturuldukça ecdadın çeşitli ruhi tecellileri adeta elle tutulabilir tarzda hissedilir, duyulurdu. Alafranga birahaneler ve gazinolarda ise bu haller asla yaşanmazdı (MŞE, 185–187).

Bu meyhanelerde şairlerin ayrı bir yeri vardı. Şairler bu meyhanelerde kendi köşelerine çekilip kendi keyfine tabi, kendi gönlüne muhatap, kendi ruhunun derinliklerine dalabildiği kadar dalgın olduğu halde istediği gibi oturur, çakar çakıştırırdı. Bazılarında her yeni doğan fikir bir kadeh ikramiye alırsa da bazılarında da bir kadeh birbirini takip eden ilhamlara meydan verirdi. Buralarda şairin köşesi bellidir ve oraya kimse oturamazdı; sadece şairin kendisinden önce gelen ve tezgâhtar tarafından da bilinen arkadaşı müstesna. Şairin meyhaneye belli bir saatte geldiği görülürdü. Arkadaşları da şairi tezgâhtardan sorardı. Tezgâhtar genelde onun meyhaneden çıktıktan sonra nerelere uğradığını veya saat kaçta nerede bulunacağını bilirdi. Meyhaneye ne zaman geleceğini de bilirdi. Meyhane adeta şairindir, dışarıdan ne isterse aldırır, pişirtir, içerde ne varsa ısmarlardı. Ödemeler hususunda da şairdir, para da ona göre bir ilhamdır, az gelir çok gelir, bu iki türlü gelişin meyhane içinde asla farkı yoktur, sıkıntı çekerse bile hariçte çeker, fevkalade hallerde elden denilen istikraz dahi mümkündür. Meyhanede kendisi için büyük bir refah görür, hiçbir şeyi çalınmaz, kaybolmaz. Ancak buralarda şairden şaire fark vardır, kimi şairler dördüncü kadehten sonra cıvır, altıncı yedinciden sonra söver, üç şişeyi dikince hır çıkarır. Böyle olanlar diğerlerinin yanında itibar bulamazlar, bunlara veresiye de çok nadir verilir. Hatta bunların kovulanları da pek çoktur. Ancak bunlar muhterem bir şairin yanında oturuyorsa her türlü zorlayıcı muameleden muaf tutulurdu (MŞE, 187–189).

Meyhanelerde hatır saymak meyhaneleri imar etmek kadar değerliydi. Şair iki üç gün gelmez ve haber vermezse evine kadar adam yollanır, eğer hasta ise patron eski konyak, eski şarap veya vişneli tertibattan bir iki şişe ile ziyarete giderdi. Tütün, sigara kâğıdı götürür, çorba yapsın da sıcak sıcak içsin diye boyun veya piliç de götürülebilirdi. Şairin yastığının altına para koyulur, o gün meyhanede tek konu onun hastalığı, güzel tabiatı, insanlığı, okumuşluğu olurdu (MŞE, 189).

Kıraathaneler, birahaneler, en çok da meyhaneler müşterek şiir yazma konusunda adeta bir nevi imtihan yerleri idi. İddia sahibi evveli emirde birinci mısraı yapmış olur, daha sonra diğerleri mısralar söylerdi. Fazla düşünmek ilham darlığına,

acemiliğe delalet ederdi. Masa üzerine çıkarılan kâğıda kurşun kalemle söylenen mısralar yazılır ve mısraın başına söyleyenin adının baş harfi yazılırdı (MŞE, 210–212).

Ahmed Rasim hatırında kaldığına göre eskiden İstanbul'da sadece yetişkinlerin değil yedi sekiz yaşlarında çocukların bile meyhaneye gidip oturduğunu çaktığını belirtir. Yazarın şahit olduğu kadarıyla çoğunlukla bayram günleri bazen de cuma günleri başında sıfır kalıp, kara fesinin kenarına morlu, allı çiçekli ya da düz renk ipekli bir yardan ayrıldım sarılı, sırtında az koyu devetüyü şayaktan, dahası okunmuş, üflenmiş kukuletalı tulumbacı gömleği dedikleri, ancak bele kadar gelen, kollarının yenleri dışarıya kıvrık, mor veya vişne çürüğü kadife kaplı, sol kolunun pazısı hizasında üç eğik sırmadan oluşma başkan işareti bulunan bir üst zıbını, belinde üç parmak eninde menevişli Trablus ya da parlak gümüş renk üzerine açık, koyu çizgili sakız kuşağı, bunun üzerine boyundan atma sürgülü gümüş kösteğinin saçak telleri dökülü, bacaklarında yine kumaştan, paçaları kollarının yenleri biçiminde de yalnız arkadan bükülü bir potur bozması, ayaklarında üstü düz beyaz çorap, altı domates burun, yumurta ökçe, fiyonklu, o zaman deyimince güllü denilen bir yarım kundura, yine o zaman modalarından mirasyedilikten dönme tulumbacı hovardası kıyafetinde, babası yanında yedilik sekizlik bir çocuk meyhane kapısından girerdi. Herhangi bir trapeze veya masaya oturur, babasının çağır bakalım demesi üzerine elini masaya vururdu. "Oristi, küçük beyim" diyerek seğirten miçoya babasını göstererek ya peltek ya dıgdıgı bir söyleyişle buraya bir şişe mastika, bana da bir diyafora emrini verirdi. Çocuğun bu hali etraftakilerin gülüşmelerini, maşallahlarını toplardı. Bazıları laf açmak için sizin mi diye sorardı. Baba iki çocuğunu kaybettiğini, yemini olduğunu, bu çocuğunu kendisinin gezdireceğini, büyütüp terbiye edeceğini, kendi eliyle içireceğini söyler. Çocuğuna da diyafora kadehini kendi eliyle verip at bakalım der. Etraftakilerin de şaşkın bakışları, bu yaşta çocuk, şeklinde şaşmaları ile içerdi. Babası etraftakilerin de duyacağı şekilde evde de gizlice rakı içtiğini, sarhoş olup düşünce evdekilerin başına soğuk su döküp göbeğine de soğan kırıp koyduklarını ve bu şekilde ayılttıklarını anlatır. Oğluna sağnaklı bir nara bile attırır. Çocuk da bu sözlerden ve etraftakilerin takdirinden iyice şımarır (AS, 222–226).

Ahmed Rasim daha sonra bu terbiyenin, böyle bir babanın ve oğlun kalmadığını belirtir. Artık bu tür bir durumun çağcıl, alafrangasının olduğunu belirtir. Baba oğul aynı içkili yerde, aynı dans salonunda, aynı patinajda, aynı barda, aynı ya da ayrı masalardadır. Ama mani, nara, klarnet, zurna, zilli maşa, darbuka, çığırtma, flarmoni, yamalı, lavta, boru bulunmamaktadır. Bunların yerine cazbant vardır. Çiftetelli, mandıra, zeybek, kasap havaları yok bunlar yerine fokstrot, çarliston, yeni çıkma hıbı cıbı vardır. Diyafora, mastika, lambika, menta yok bunlar yerine de tekel rakısı, kaçak düz, yerli şampanya bulunmaktadır. Söz atma, kaş göz işareti, dudak ısırma, ah sana bir sarılsam anlamında kulaç atma, saç düzeltme bahanesiyle temennada bulunmamakta, bunların da artık alafranga şekilleri görülmektedir (AS, 226).

6.1.4.2.1. Açıkgöz Artin'in Meyhanesi

Kalyoncu kulluğunda Açıkgöz Artin'in meyhanesi bulunmaktaydı (MBY, 297).

6.1.4.2.2. Avurzavur'un Meyhanesi

Avurzavur'un meyhanesi geçer ve buranın kapatıldığı söylenir (GA, 8).

6.1.4.2.3. Eftim'in Meyhanesi

Kadıköy'de, çarşı içinde Rum kilisesinin arka tarafındaki köşede o zamanlar Eftim'in Meyhanesi denilen üstü işretgâh altı bakkal olan bir dükkân vardı (MBY, 101).

6.1.4.2.4. Kadifeli

Bunlar dışında bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla yazarın doğrudan meyhane olduğunu belirtmediği ancak ifadelerinden meyhane olduğunu

düşündüğümüz Galata civarında Kadifeli diye bir içkili mekân vardı. Burası çok kalabalık olur ve garsonlar burada devamlı işlerdi. Burada garsonlar müşterilerin önüne düşer ve onlara boş masa bulurdu. Buranın üst katı da bulunmaktaydı. Ahmed Rasim buranın Maksud'a, özellikle Sirkeci'deki Madam'ın ve Çatal Sakal'ın birahanelerine hiç benzemediğini belirtir. Burası daha kalabalık ve pür velveledir (FA, 248–249). Burada güzel sesliler bulunur, arada saz takımı bile gelirdi. Ancak burada garsonlar hesapta sokuştururdu. Kadifeli'nin yakınında Todoraki'nin meyhanesi vardı. Orası biraz basıktı. Rakısı Kadifeli'ye göre daha güzeldi. Her iki mekânın da kavgaları çoktu. O dönemde dört köşeden kopan buralarda birleşirdi (FA, 250).

6.1.4.2.5. Saraç Hanı Meyhanesi

Yazarın belirttiğine göre Saraç Hanı sahibi Hacı Bey şair Remzi Baba'nın vekili umuruydu. Hacı Bey, Remzi Baba için oda tutar, sildirir, süpürtür, şiltesini attırır, dükkânda yedirir, içirir; sızarsa başının altına yastık koydurur, çıraklarına gürültü etmemelerini tembih eder, para verir, hasta olursa baktırırdı. Remzi Baba, Saraç Hanı'nda iç büyük divanhanenin sol tarafında bahçeye bakan köşesinde sağdaki tezgâhın karşısında otururdu. Saraç Hanı meyhanesinin birkaç yerinde içki, meyhaneci vb. hakkında Remzi Baba'nın söylediği bir iki beyit Hacı Bey'in kadirşinaslığı ile çerçeveli olarak asılı dururdu (MŞE, 189–191).

Hacı Bey mutavassıtın şairlerden pek çoğunu tanırdı. Azledilmiş mutasarrıflar kıyafetinde düzgün giyinir, adeta kalem memurlarından biriymiş gibi elde tespih, kehrüba ağızlık, altın kordon, saat, kolalı gömlek ile vakurane yürüyerek akşamları iç divanhanenin ortasına oturur, tıpkı bir müşteri gibi şişesini ısmarlar, etrafına bu işret yerlerine düşmüş şiir ve inşa erbabını toplar, ayyaş fakirleri gözetirdi. Bektaşi tarikatına intisap ettiğini alenen söyler, bir Hıristiyan'ın böyle bir tarikata her zaman iştirak edebileceğini, Cenab-ı Hakk'ın dini insanları ayırmak için değil birleştirmek için göndermiş olduğunu şiddetli olarak ileri sürerdi. Trablus mektupçusu Arif Hikmeti Bey onun için "kara gün meyhanecisi" der, överdi. Harputlu Hayri, Adanalı Ziya, Ali Ruhi, *Maarif* adında bir mecmua neşreden Vassaf, Nuri Şeyda, arada sırada

Muallim Naci, Sarıklı Şeyh Vasfi, Celal bazen burada bir küme faslı oluştururdu. Yazar asıl küme fasıllarının kodamanlardan değil, Andelib veya Faik Reşad başkanlığında toplanan şiirli, şarkılı, gürültülü eserlerin okunmasına bol bol müsait olan encümenlerden oluştuğunu belirtir (MŞE, 191–192).

6.1.4.2.6. Taş – Han Meyhanesi

Sarafim kıraathanesinden biraz ileriye gidilip makasçılar geçilince meşhur poğaçacı fırının yanında Taş Han denilen büyük meyhane bulunurdu. En tenha günde bile kendi kendine söylenen sarhoş ilhamlar, perişan kâkül, çatık kaş, kanlı şişkin göz, bıyıklı ise bir tarafı yukarıda bir tarafı aşağıda, sakallı ise sakal bıyık birbirine karışık yaka açık, masanın üzerinde kadehi, şişesi, kâğıdı, kalemi, şiir mecmuası veya bir şairin divanı, kirli mendili, tütün paketi veya kutusu duran birine tesadüf etmek yüzde doksan dokuz ihtimal dâhilindeydi. Bu tür bir şair zatın aşçı, dükkâncı, tezgâhtar yanında itibarı vardı. Dükkâncı bu adamın her nereden ne zaman çok okumuş kafalı biri olduğunu, bu çelimde, bu halde adamların bu memlekette para kazanamayıp ömürlerini işret ile geçirdiklerini öğrenmiş, daha sonra tezgâhtar, hizmetkâr aşçı da öğrenmiş, o günden beri bu adam kimi çağıracak olsa geliyorum demezler "oriste" derlerdi. Masasına iki el ile asılmayıp yarım divan dururlar, dışarıdan bir şey isterse alırlar, arada dükkâncı da yanına gelir, hal hatır sorar, şişesini koklar ve genelde tezgâhtara gel bunu değiştir benim içtiğimden ver derdi. Çeşitli hizmetler ederek uğurlardı (MŞE, 183–184).

6.1.4.3. Gazinolar

Eski İstanbul'un eğlence hayatında önemli bir yeri olan gazinolar Ahmed Rasim'in eserlerinde isimleri, sahipleri, müdavimleri, garsonları vb. ile beraber yer almıştır.

Gazino "Müzikli program eşliğinde içki içilip yemek yenilen, çoğunda dans da edilen kapalı ya da açık eğlence yerleri"dir (Zat, 1994b: 379).

İstanbul'da ilk gazino Tanzimat sonrasında açılmıştır. Gazinolar meyhanenin alafrangası olarak da anılırdı. Gazino sözcüğü İtalyanca "kır evi" anlamına gelen "casino" kelimesinden bozularak Türkçeye girmiştir (Zat, 1994b: 379).

Ahmed Rasim kendisinin de çok sık bulunduğu İstanbul'un çeşitli gazinolarını çoğunlukla izlenimlerine, zaman zaman da duyduklarına dayanarak ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Aşağıda bu gazinolardan bazılarına yer verilmiştir.

Mirasyediler gazinolarda para verirken mecidiyeyi cakalı bir şekilde şırrak diye mermer masanın üzerine atardı (ŞM III, 88).

Galata rıhtımı henüz yapılmamış iken bu sahil üzerinde bulunan gündüzleri kahvehane, geceleri meyhane olan bir gazino vardı, Ahmed Rasim buranın süslü, temiz, etrafı buzlu camlarla kapalı bölmesinde birkaç arkadaşıyla toplanır içer, çakar, eğlenir, alelade hafiye uğrağı olmadığı için rahat rahat görüşürdü (MBY, 220).

Yazar Büyükdere Gazinosu, Avrupa Oteli ve biraz ötesindeki Yani'nin göz göre göre müşteriyi soyduğunu belirtir. Buralarda yiyip içmek çok pahalıdır (ŞM IV, 39).

6.1.4.3.1. Binbirçiçek Gazinosu

Şişli'de Binbirçiçek denilen bir gazino vardı. İçinde alaturka çalgı bulunmaktaydı (ŞM III, 174).

6.1.4.3.2. Büyükdere Gazinoları

Büyükdere gazinolarında oturmak epeyce yürek isterdi. Çünkü buralar oldukça pahalıydı. Buraya giden insanlar soyulurdu. İnsanlar zaten Büyükdere'ye para yemeye giderdi (ŞM I, 52).

6.1.4.3.3. Filburnu Gazinosu

Filburnu Gazinosu'nda keman, kemençe, rebab, zurna, dümbelek, çifte nakkare çalınırdı (ŞM III, 105).

6.1.4.3.4. Galata'daki Bir Çalgılı Gazino

Pek çok içkili eğlence mekânının bulunduğu Galata'da çalgılı gazino da vardı (FA, 211). Bu çalgılı gazinolarda kesik kerem, destan, semai, koşma, mani okuyan çalgıcılar bulunmaktaydı. Galata civarında bir çalgılı gazinoda Gürcivan'ın takımı vardı ve bu takım bu türleri iyi okurdu (FA, 212–213). Ahmed Rasim arkadaşlarıyla beraber Galata civarında bir çalgılı gazinoya girer, bu gazinoda adet olduğu üzere gece belli bir saatte gazlar kapatılırdı (FA, 214).

6.1.4.3.5. Hıristo'nun Yeri

Galata'da Hıristo'nun içkili bir eğlence yeri vardı (FA, 278). Burası da dönemin gazinolarındandı (FA, 299). Kadınlar gazinolara girmezdi; ancak garsonu çağırıp içeri girmeden garsondan içki alabilirdi. Rum bir ihtiyar kadının bu gazinodan başkası için içki aldığını görmekteyiz (FA, 315).

6.1.4.3.6. İç Fener Gazinosu

İç Fener gazinosunda öğle olmasına rağmen içki içenlere rastlanabilmekteydi. Bu gazinonun müşterileri içinde şarkı okuyanlar da olurdu ve bu gazinoda kahve de içilebilmekteydi (FA, 89–90).

6.1.4.3.7. Köprü Üzerindeki Gazinolar

Köprü üzerinde gazinolar bulunmaktaydı ve bu gazinolar sabahın erken saatlerinde bile açıktı. Matbaaya erken gelen Ahmed Rasim matbaada kimseyi bulamayınca bu gazinolardan birinde otururdu. Buradaki gazinolarda nargile tellendirmek de mümkündü (ŞM I, 9).

Köprü'de gazinosu olanlardan Mehmed diye birinin adı geçmektedir (FA, 154).

6.1.4.3.8. Kuron

Kuron Galatasaray'daydı. Bu gazino kokuşmuş ve dar bir gazino olmasına rağmen devamlı dolup boşalırdı. Bu gazinoda ihtiyatlı davranmak gerekirdi, çünkü garsonlar hesabı yüksek tutardı. İnsanlar burada içki ve mezeye çok para ödediğinden sarhoşluğunu unutup ayılırdı. Kuron'da bazen Kemençeci Vasil çalardı. Vasil'i dinlemek için insanlar oraya gider; ancak orada yüksek bir hesap öderlerdi (ŞM I, 207).

Kuron'da Kemençeci Vasil'den başka, insanın kulaklarını zonk zonk ettiren insana kendisini dışarı zor attıran alafranga müzik de vardı (ŞM II, 22).

6.1.4.3.9. Kuşlu Gazinosu

Galata'da Kuşlu Gazinosu adında bir gazino da bulunmaktaydı (MBY, 348).

6.1.4.3.10. Maksud'un Gazinosu

İçkili mekaların olduğu Langa'da Maksud diye birinin gazinosu vardı. Burası temiz, kibar, mermer döşeli, uzun bir yerdi. Sağlı sollu mermer masalar bulunurdu. Gazinonun sonunda bir iki merdivenle çıkılan camlı bir bölmesi de vardı. Bu bölmeye giderken sağda bir tezgâh bulunurdu. Tezgâhın hücrelerinde birkaç nargile, köşesinde parıl parıl parlayan bir kahveci mangalı, solunda tülbent ile bağlı bir musluğu vardı (FA, 149–150). Ahmed Rasim masada içkisini içtikten sonra kalkınca da tezgâhtan caba içen müşteriler olduğunu yazar (FA, 153).

Bu gazinonun iç bölmesi de bulunmaktaydı. İçki içerken kimseye görünmek istemeyenler buraya oturur ve burada içerdi (FA, 150).

Yazar mekân sahibi Maksud'u da anlatmaktadır. Maksut uzunca, üstü başı yerinde, kara kaş, kara göz, kara bıyık biriydi. Temiz biri olduğundan tezgâhta

bardak ve kadehleri kar gibi beyaz bir bezle kurulardı. Maksud âdeti olduğu üzere müşterilerine dikkat eder, tanımadığı müşterilerinin kim ve nasıl biri olduğunu öğrenmeye çalışırdı. Ahlaksız gençleri pek sevmeyen Maksud bazen onlara içki bile vermezdi. Bu tür konularda çok titizdi (FA, 150). Ayrıca Maksud yüzü gülmeyen biriydi (FA, 152).

Ahmed Rasim bu gazinoda içilen bazı içkilere de yer vermiştir. Bira, lambiko gibi içkiler burada içilen içkilerdendi. Lambiko, kokusu çok ağır olan bir içkiydi. Ahmed Rasim'in arkadaşı perukâr konyak ve biranın içilir şeyler olmadığını, özellikle biranın hamallık olduğunu, insanın midesini saka kırbasına döndürdüğünü belirtir. Mastika ve lambika ise içer içmez insanı etkileyen, neşelendirip başını döndüren içkilerdir. Perukâr, yüzüne bir avuç leblebi atsan üçü dördü yere düşen çopuru, sütlaç gibi görmedikten sonra ben öyle içkiden ne anlarım, der. Mastika sakız kokan bir içkidir. Lambiko mastikaya göre hem daha ekonomiktir, hem de üstüne üç dört leblebi yiyince kokusu uçup gitmektedir (FA, 151–152). Lambiko perukârın ifadesiyle çok içilince insanı yüzükoyun kapatan bir içkidir (FA, 153).

6.1.4.3.11. Pirinççi Gazinosu

Beyoğlu'nda Kaledibi civarında bir zamanlar Pirinççi Gazinosu varmış. Burada pek çok miras yedinin temizlendiği söylenmektedir. Bu gazinoda Ester isimli bir Yahudi kız varmış. Çirkin olmasına rağmen sesi çok güzelmiş. Yakışıklı bir delikanlı bu kızı severmiş. Her gece gazinoya gelen delikanlı çok sarhoş olduğu bir gece Ester'den bir gazel okumasını istemiş. Kız sana okuyacağıma köpeklere okurum der demez bir silah patlamış ve delikanlı o anda ölmüş (FA, 162–163). Ahmed Rasim ve arkadaşına bu hikâyeyi nakleden perukâr zevk, hovardalık, eğlence, para eskidendi; Moskof savaşından sonra dünyanın tadı tuzu kalmadı, der (FA, 162).

Başlıklar halinde verilen bu gazinolar dışında Beyazıt'ta Rıza adında birinin de gazinosu bulunmaktaydı (FA, 380). Ayrıca Üsküdar gazinosunun da adı geçmektedir (FA, 238).

Bunlar haricinde Beyoğlu çevresinde yazarın adını belirtmediği ve ince saz takımı bulunan bir gazino vardı. Bu saz takımında Kemancı Agop, Lavtacı Mikail, Lavtacı Şair Sergiz'in oğlu, Kanuni Oseb çalmaktaydı (FA, 193).

Gazinolarda saz şairlerine de rastlanırdı. Ahmed Rasim kendi gözleriyle Üsküdar'da Selamsız taraflarında büyücek gazinomsu bir dükkânda saz şairlerinden birinin İskenderiyeli Bedai'nin destanını okuyup çaldığını görmüştür (MBY, 253–254).

6.1.4.4. Birahaneler

Korkunç olmasına rağmen eğlendirici bir hayatı olan (FA, 146) Galata'da içkili mekânlardan birahaneler de bulunmaktaydı. Birahanelerde kötü kadınlara rastlamak mümkündü. Galata'daki bir birahanede kırmızı perdeli bir odadan bahsedilir, söylendiğine göre burası kötü bir kadının adiliğine şahit olan bir odadır (FA, 136–137). Birahanelerdeki kötü kadınları çekip kapatanlar da olurdu. Ancak böyle kızlardan kimseye hayır gelmeyeceği düşünülürdü (FA, 154–155).

Yani, Nikoli, Löbon, Isponek, Kafe dö Süis, Gambrinoz, Bertoli birahanelerinde alafranga yemek yenilirdi (ŞM III, 21).

Birahanelerde kibrit satıcıları olurdu, bunlar müşterilere rahat vermezdi; eğer müşteri yanılıp da itecek olsa ağlamaya başlarlardı (ŞM III, 89).

Yazarın verdiği bilgiye göre Büyükada'da Antuan Ruso temiz bir birahaneyle beraber lokanta ve otel açmıştır (ŞM IV, 66).

6.1.4.4.1. Bartoli

Bu birahane Galata'nın üst tarafında bulunan ve gündüz bir şey yokken gece eğlencelerin, âlemlerin başladığı Beyoğlu'nda yer alırdı (FA, 156). Karnaval zamanı bu birahane bayraklar, defnelerle süslenirdi. Birahanenin büyük bir kapısı, geniş bir koridoru vardı ve burası geniş bir birahaneydi. Birahanenin ortasında yüksekçe bir çalgı yeri vardı. Gitar, mandolin, flüt, armonik çalan dört kişi burada oturmuş, çalıp söylerdi (FA, 192–193).

6.1.4.4.2. İştaynburg Birahanesi

İştaynburg birahanesi elbiseci İştayn ile karıştırılmaması için kapısının önüne "burada elbise satılmaz" yazılı olan bir levha asmıştır (ŞM III, 80).

6.1.4.4.3. Konkordiya Birahanesi

Bartoli birahanesinin ötesinde Konkordiya vardı (FA, 193). Konkordiya'nın birahanesi içki içilip yemek yenebilen bir yerdi. Burada çalgı da bulunurdu (FA, 203). Buradaki garsonlar karnaval gecesinde müşterilerin uyumalarına izin vermez, müşteriler biraz dalacak olsalar dürtüp uyandırırlardı (FA, 208).

Konkordiya'da şantözler de bulunurdu. Bunlar içinde parçaları güzel okuyan bir Fransız şantözü vardı (ŞM II, 23).

6.1.4.4.4. Rıhtım Birahaneleri

Rıhtımda da birahaneler vardı. Akşamları rıhtımdaki birahanelerde insanlar keyif çatar, salaşlarda sadesi zehir gibi acı, şekerlisi bulaşık suyu gibi mide bulandırıcı bir tek kahve ile geceye kadar otururlardı. Akşamüzeri rıhtımda oranın yadigârları dolaşmaktaydı. Bu nedenle bu piyasa edişler önemliydi. Bu yadigârların içinde bir kere geçip avını elde edenler bulunduğu gibi saatlerce yürüyüp, etrafa sırıtıp akşam edenler de olurdu (ŞM I, 29).

6.1.4.4.5. Sirkeci İstasyonundaki Birahaneler

Sirkeci İstasyonunda birahaneler bulunmaktaydı. Burada rüzgârlı havalarda oturulduğunda toz toprak insanın gözlerini doldurup sulandırmaktaydı. Bu durumu birahaneciye şikâyet etmek de işe yaramazdı. Biraz ileri gidilip söz söylendiğinde birahaneci saldıracak gibi tavırlar takınırdı (ŞM I, 143–144).

6.1.4.4.6. Yani Birahanesi

Yazar eski Yani Birahanesi diye bir yerden bahseder. Burada yemek de yenebilirdi (MBY, 224–225).

6.1.5. Kahvehaneler-Kıraathaneler

İstanbul'un günlük hayatında XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Kanuni döneminin (1520–1566) sonlarında yaygınlaşan kahvehaneler İstanbul halkının toplumsal iletişimi sağlama, boş zamanı değerlendirme, eğlenme gibi dindışı ihtiyaçlarına cevap veren temel kültür müesseseleri olmuştur. Din, ticaret ve folklorun kaynaştığı İstanbul kahvehanelerini mahalle, esnaf, tulumbacı, yeniçeri, âşık ve semai kahvehaneleri olarak gruplandırmak mümkündür. Ayrıca İstanbul'da sadece yazları kurulan seyyar kahvehaneler de vardı (Işın, 1994: 386–388).

Ahmed Rasim'in eserlerine baktığımızda yazarın genellikle kendi dönemindeki kahvehanelere yer verdiğini görmekteyiz. Kumar, mahalle, semai, âşık, esrar kahvehaneleri gibi dönemindeki pek çok kahvehaneyi Ahmed Rasim çoğunlukla isimlerini vererek anlatmıştır. Kahvehaneler ve kıraathaneler hakkında kimi zaman genel kimi zaman özel olarak önemli bilgiler vermiştir.

Laleli ile Aksaray arasında karşılıklı kahvehaneler bulunan bir meydan vardı. Buraya, meydandaki kuyunun üzerindeki sırık tulumbası yeşile boyalı olduğundan "Yeşil Tulumba" denirdi (FA, 223).

Köprü üzerinde ise Anadolu ve Rumeli kıraathaneleri bulunmaktaydı. Buralarda temizlik ve hizmet çok iyiydi. Temizlik ve hizmet konusunda buraların İstanbul'da bir benzerine rastlamak imkânsızdı (ŞM I, 37).

Kahve ve kıraathaneler parası olamayan insanların vakit geçirebilecekleri yelerdi. Parası olmayan insanlar kıraathanelerde yirmiliği verdi mi bir çay içip köşeye büzülebiliyordu. Özellikle kış mevsiminde bu kıraathaneler parasız insanlar için idealdi (ŞM III, 70).

Erkekler iş çıkışı kahveye uğrardı (FA, 7). Kahvehanelerde mahalleyle ilgili konular da konuşulurdu (FA, 363).

Kahvehanelerde çeşitli hikâyeler de okunmaktaydı. Ahmed Rasim bir zamanlar mahalle kahvelerinde okunan Şah İsmail vb. mübalağalı hikâyelerin özünde İran ve Şii mezhebi propagandasının bulunduğunu belirtir (EZ, 42).

Yılbaşında ise belli yerlerde her kahvehane bir kumarhane haline gelir, bu kahvehanelerde kumar oynanırdı (MBY, 240).

Ayrıca devamlı kumarhane olan kahvehaneler de vardı. Buralar kumar kahvehanesiydi. Ahmed Rasim Borsa Hanı'nın üstünde bir kumar kahvehanesi olduğunu belirtir (AS, 48).

Ahmed Rasim, Sucu Kosti diye birinin kahvehanesine de yer vermektedir (ŞM IV, 124).

Esrar kahvehaneleri ise külhanbeylerinin daima oturdukları yerlerdi (MBY, 291). Buralarda kopuklar da bulunur ve esrar kahvehaneleri ateşçiliği gibi sefil işlerde çekirdekten yetişirlerdi (MBY, 349).

Semai kahvehaneleri hakkında da bilgiler veren yazar, bir zamanlar Beyazıt'ta Merdivenli'de, eski Saraçhanebaşında Yüksek Kahve'de, Unkapanı'nda, Çeşme Meydanı'nda, Firuzağa'da, Kasımpaşa'da, Üsküdar'da, Yeni Mahalle'de, Selamsız'da, genellikle Ramazan'a mahsus olmak üzere semai kahveleri kurulduğunu belirtir. Bu kahvelerin kendilerine mahsus mutribi vardı. Bu mutrib başta çığırtma denilen iptidai bir flüt olmak üzere darbuka denilen ağzına deri geçirilmiş su kabağı şeklinde geniş, vurdukça davuldan daha pes fakat daha hım hım bir ses çıkaran çömlek, bir de zilli maşadan oluşurdu. Yazar çığırtmanın flütün bir nevi iptidai şekli olsa da çalmayı bilenin elinde bülbül kesildiğini ifade eder. Bu kahvehanelerce semai, mani imtihanları, yarışları da yapılırdı (MBY, 134–135).

Yazarın belirttiğine göre onun bildiği zamandan beri destan; semai kahvehanelerinde okunan külhanbeyi teganni zümresi arasında sayılırdı (MBY, 249).

Yazar çeşitli kahvehaneleri isimlerini vererek anlatmıştır. Aşağıda bu kahvehanelerden bazılarına yer verilmiştir.

6.1.5.1. Direklerarası'ndaki Çalgılı

Ahmed Rasim, Direklerarası'nda bir çalgılı kıraathaneden bahseder. Ramazanda insanlar buraya müzik dinlemeye giderdi. Söylendiğine göre bütün musikişinaslarımız buraya birikmiştir. Çalgılı çok kalabalık olurdu. Para çantaları çıkartılıp kapının yanındaki bankalara üçlükler teslim edilir, markalar alınır ve içeriye geçilirdi. Yazar buranın saz takımı hakkında da bilgiler vermektedir. Kemani Memduh; zayıf, sivrikoz fes, tütün dumanından gözleri ağrımış da gözlük takmış, enli kaytan bıyık, yağızın açığı, ince gerdan, güleç yüzlü biridir. Bogos ise yine saz takımındandır, kondurma fes, yarı alabros kâkül, esmer, kalın dudak, okurken ağzı sulanır gibi olan bir kişidir. Bogos'un yanında Karakaş vardır. Altı üstü bir fes, kâküllerini dökmüş, az sakallı, gözleri fırıl fırıldır. Burada Şemsi Efendi ise perde anlatacağım diye tıngırdar; fakat kimse onu dinlemez. Udi Selim de burada saz takımında bulunur, falso neva çalar. Seatik de saz takımındadır. Gözleri kapalı, sabırlı bir şekilde ne olacak diye beklemektedir. Ahmed Bey ise kulağına yakı yapıştırmış, Memo'nun dördüncü beytiyle girize hazırlanmaktadır. Burada seyirci olarak çeşit çeşit görünüşte ve kıyafette insan bulunurdu. Kimi dinler, kimi uyur, kimi esner, kimi çok farklı konularda konuşurdu. Ayrıca bu çalgılı kıraathanede bir sürü garson da bulunmaktaydı (ŞM I, 129–131).

6.1.5.2. Eyüp'te Bir Kahvehane

İcat fikri mahalle kahvelerinde de bulunmaktadır. Yazar adını vermeden Eyüp'te bir kahveden bahseder. Eyüp'te karşısında koca bir çınar dikili olan bir kahve vardı. O çınarın tepesine koca bir çan asılmıştı. Çan asılmasının sebebi oralarda güvercinlerin çok olmasıydı. Kuşlar gelip bu ağaca konduklarında ağacın altında oturan müşterilerin fesine, paltosuna beyaz, sıvışık bir benek konduruyorlardı. Kahveci müşterileri rahatsız eden bu kuşları defetmek için bu çanı ağaca asmıştı. Kuşlar gelip buraya konunca çan ötüyor ve kuşlar da havalanıp kaçıyorlardı (ŞM III, 133–134).

6.1.5.3. Fevziye Kıraathanesi

Fevziye Kıraathanesi'nde her akşam Osmanlı musikisi icra edilirdi. Dinleyicilerden bir kısmı el ayak vurur, bir kısmı uykusu geldiği için şekerlenir, yüreği yufka olup dayanamayanlar ise ağlamışa döner, kiminin çenesi düşer etrafına laf yetiştirir, kimi bıyık saç taramak suretiyle görünüşüne çeki düzen verip dışarı çıkardı (ŞM I, 81–82).

Cuma ve pazar günleri Direklerarasında, Fevziye Kıraathanesinde Kemani Tatyos'un takımı çalardı (FA, 146). Burada bir uşak, bir hicaz kuyruğunda bir iki köçek çalınırdı (FA, 148). Fevziye Kıraathanesi'nde çalgı günleri belirli günlerdi (FA, 238).

6.1.5.4. Hacı Reşid'in Çay Dükkânı

Ramazanda iftardan sonra Hacı Reşid-i Bineva'ya gidilir, sohbet edilirdi. Hacı Reşid yazarın belirttiğine göre tatlı biridir ve şairlik yönü de bulunmaktadır (ŞM I, 72).

Hacı Reşid-i Bineva'nın dükkânında

"Çay-ı ma hüş güvar ü şirin est" diye biten bir kıta da asılıdır (ŞM I, 60).

6.1.5.5. Karamona

Karamano denilen kahvehaneye kumarcılar "bitirim yeri" derdi. Bu gibi kahveler çaresiz insanların sığınağıydı. Saat dörtten sonra kalacak yeri olmadığı için sokak sokak gezenler bir kere de bu sobalı yere gelip otururlardı. Burada garsonlar ne istersiniz diye sormazdı. Su isterseniz getirir, ta sabaha kadar otursanız da kimse aldırmazdı. Burada tavla, bezik, piket, barbut, pasata gibi oyunlar oynanırdı. Burada oturanları sadece bu oyunların oynanması esnasında oluşan patırtı, gürültü rahatsız ederdi (ŞM I, 207).

6.1.5.6. Sarafim ve Kıraathanesi

Okçularbaşı'ndaki kıraathanesiyle bizde ilk defa faydalı bir müessese meydana getirmiş olan müteveffa Sarafim gazete koleksiyonculuğu ile şöhret almıştı (MŞE, 44).

Sarafim'in Kıraathanesi, Beyazıt'ta Okçularbaşı'nda Sarafim isminde bir Ermeni tarafından tesis edilmiştir. Okuma fikrinin umumileştirilmesi için ilk adım sayılan bu kıraathane az zamanda çeşitli matbaaların merkezi olmuştu. Eski yeni gazete, risale koleksiyonları ve neşredilmiş kitap ve mecmuaların hepsi burada numarası numarasına bulunurdu (MŞE, 181–182).

Sarafim uzuna yakın boylu, az tıknazca, kıranta, güler yüzlü biridir. Eski müvezzilerden Tömbekici Celil ve Hasan bu kıraathanenin gösterdiği faaliyetten dolayı ehemmiyetlerini kaybetmişlerdi. Kaşıkçılarbaşı kitapçıları sürekli bir atalete mahkûm olduklarından meşhur kitapçı Arakel ile Karabet, Ohannes, Kasbar gazete müvezziliğini yeni sistem kitapçılığa yükseltmiş bulunuyorlardı (MŞE, 182).

Sarafim Kıraathanesi'nde oldukça intizam, düzen vardı. Müdavimleri de ileri gelen kimselerden meydana geliyordu. Masalar üzerinde günün gazeteleri ile en son neşredilmiş kitap ve risalelerden biri bulunur, bu hizmete mukabil de kahveden kırk para alınırdı. Bu kıraathane yalnız İstanbul ile değil taşra ile de münasebet kurmuştu. Burası ciddi bir yerdi ve bu nedenle oturmakta bile bir intizam görünürdü. Yan oturmak, kavuğu pencere kenarına dayayarak bacaklar çekik mızganmak, masaya çat çat vurarak bana bir kahve getir diye bağırmak, hızlı hızlı konuşmak, sarhoş gelmek, zamanın muntazam kıyafetinin icap ettirdiği edepli tavırlardan uzaklaşan kimselere yer ayırmak gibi hadiseler burada vuku bulmazdı. Bir iki ayak merdiven ile çıkılır, dar bir girişin iki tarafına dizili masalara oturulurdu. Burada okuma gürültüsü olmaz, heyecanlı şairler görülmezdi (MŞE, 182–183).

6.1.5.7. Şems Kıraathanesi

Şehzadebaşı'nda Şems Kıraathanesi bulunmaktadır. Buranın kiracısı Cemal Efendi'nin adı geçmektedir. Cemal Efendi ihtiyaç sahipleri için kurulan bir komisyona bir gecelik hâsılatını verir. Vasil Efendi de burada yardım edileceği gece

parasız olarak çalar, Nail Bey gazel okur, Baba Yaver ve Hacı Reşid de burada yardım gecesi bulunur (ŞM III, 32–33).

6.1.5.8. Yakomi

Fevziye Kıraathanesi'nin karşısında yazarın alaylı deyimiyle özel bir daire olan Yakomi vardır. Burada zurna dinlenirdi. Yazar arkadaşlarıyla beraber içeri girdiğinde ortalıkta bir "merhaba"dır gittiğini belirtir. Sivrikoz fes, sağ şakağına kaçık perçem, çatma kaş, kaytan bıyık, sivri çene, ikisi de istediği gibi bakar göz, al ve fakat yeşil kenarlı mintan, kırmızı pullu futa, sustalı, maşalı bir garson burada hizmet ederdi. Burada müşteriler kahve içerdi. Burada zurna çalan Yakomi'dir. Bazen çiftetelli çalardı. Zurna çalarken zurnacıya para atılıp şarkı istenebiliyordu. Burada çalınan müzik ve söylenen şarkılar dinleyen müşterilerde birtakım değişiklikler meydana getirirdi. Ahmed Rasim'in arkadaşı, zurna çiftetelli çalarken bir iki öksürür; sonra elini fesine atıp çevirir, püskülünü yana getirir, omzunun biri iner diğeri çıkar, bakışları değişir, tam biçime girer, bıyığı elden düşürmez, göbeği atar, omuzları sallanır, bir de otuz birlik tespihi eline alır. Müşteriler de şarkı söyler, döktürür ve eğlenir. Zeybek havası, Aydın havası, dudu diller, köçekler derken maniciler mani de okurdu. Arkasından destan okunur, semai söylenirdi. Bunlar hep müşterilerin verdiği çeyreklerle okunup söylenirdi. Yakomi meydan havası da çalardı (ŞM III, 13–15).

6.1.6. Karnaval

Türklerin apukurya Rumların apekriya dedikleri (DBİA IV, 1994a: 470) karnaval eğlencelerini Ahmed Rasim **Fuhş-i Atik** adlı eseri başta olmak üzere çeşitli eserlerinde anlatmıştır.

Hıristiyanların büyük perhize girmeden önce yaptıkları şenliklere karnaval denir. Karnaval günleri, mezheplere göre küçük farklılıklar göstermekle birlikte ocak ya da şubat ayına rastlar. Karnaval şenlikleri Hıristiyanlar arasında doğrudan doğruya dinsel bir anlam taşımaz. Ancak bu şenliklerin perhiz öncesine rastlaması ve

hayvansal besinlerin yenmediği perhiz günlerine girmeden bu besinlerin bol bol yenerek eğlenilmesi sonradan bu şenliklerin dinsel bir anlam kazanmasına yol açmıştır. Karnaval, Hıristiyanlık öncesi kış şenliklerinin din değişikliğiyle yeni bir kimlik kazanması biçiminde de yorumlanmaktadır. Eski İstanbul karnavalları Hıristiyanların nüfus olarak yoğunlukta olduğu Galata ve Beyoğlu başta olmak üzere İstanbul'un çeşitli semtlerinde büyük eğlencelerle kutlanırdı (DBİA IV, 1994a: 470).

Karnaval eğlenceleri üç hafta sürerdi. Her haftanın başka bir adı olur ve bu haftalarda yenilen yemekler de farklı olurdu. Bol bol et ve etli sebzenin yendiği ilk haftaya "kreatini" denirdi. "Tirini" adı verilen ikinci hafta ise her türlü yemek yenirdi. Üçüncü haftaya "stridia" denir ve bu hafta istiridye ve öteki deniz ürünleri yenirdi (DBİA I, 1993: 285).

Eski Frenkler İstanbul için içinde daima karnaval kurulur bir şehir derdi. Ahmed Rasim, ancak yeni Frenkler artık İstanbul için böyle bir şey söyleyemeyecek; zira artık biz de yürüyüş, saat, kıyafet, konuşma vb. yönlerden onlara benzedik, der. Yazarın belirttiğine göre eskiden bizi Frenklerden ayıran kıyafet sivri külahlılar, abalılar, şalvarlılar, cübbeliler idi; ancak onlar da kalmadı, Türk, Frenk, Acem, Kürt, Ermeni, Rum, Musevi, Arap, köylü, şehirli birbirine karıştı; bu nedenle güpegündüz burnun ucundan geçenlerin Müslüman mı Hıristiyan mı olduğunu insan fark bile edememektedir (MBY, 308–309).

Karnavala çıkmanın alaturkası maskara olmaktır. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre İstanbul pek çok şeyiyle Frenklerin şehirlerine benzemiş; hatta bazı yönleriyle onların şehirlerine taş çıkarmıştır. Yazar, karnaval mevsimi gelince artık Frenkler bizi görsün, çiçek gibi açılmak ne demekmiş, karnavala çıkmanın alaturkası olan maskara olmak nasıl olurmuş görsünler der. Türklerin karnaval mevsiminde eğlence konusunda Frenklerden de öte gittiğini belirtir (MBY, 310).

Apukurya gecelerinde çeşitli eğlenceler düzenlenirdi (ŞM I, 169). Ahmed Rasim, **Fuhş-i Atik** adlı eserinde kendisinin ilk defa şahit olduğu karnaval eğlencesini ayrıntıları ile anlatmaktadır.

Ahmed Rasim'in arkadaşı perukâr bir pazar sabahı gelir, gece karnaval eğlencesi düzenleneceğini ve o gecenin son gece ama civcivli gece olduğunu belirtir. Ertesi gün de İstiridye Panayırı'dır ve ondan sonra da karnaval biter, perhiz girerdi (FA, 183).

Bu son gece İstanbul'da karnaval eğlencesine katılmak isteyenler, akşam olunca Unkapanı'ndan, Meyyit Yokuşu'ndan, Şişhane Karakolu'ndan, Altıncı Daire önünden Tepebaşı'na eğlenerek çıkarlardı. Venedik Sokağı'ndan geçer; Papi, Kristiyal, Odeon, Turşucu, Ruvayel, Necib, Kafe Kuron, Kafe Komers gibi içkili mekânlarda içer, dans eder, eğlenirlerdi. Şekerlemeci, bakkal dükkânları da bu gece içki içilebilen yerlerdendi. Bu eğlence gecesinde kötü kadınlar da sokaklara dökülürdü (FA, 183–184). Muhabbet tellalları da bulunur ve erkekleri çeşitli genelevlere davet ederlerdi (FA, 189–190).

Karnaval eğlencesinde Hıristiyanlarla beraber Müslümanlar da bulunurdu. Hatta Müslümanlar Hıristiyanlardan ziyade eğlenirdi. Fakat karnaval gecesi Müslümanlar maskarata koymaz, domino da giymezdi. Karnaval gecesinde çeşitli maskaralıklar yaşanır, yazarın arkadaşı perukârın belirttiğine göre rezalet dizde yüzerdi (FA, 184–185).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre karnaval gecelerinde insanlar kadınlı erkekli garip maskeler takarak, çeşitli makyajlar yaparak maskara kılığına girerlerdi. Acayip kıyafetler içindeki bu insanlar çalgılar eşliğinde dans ederek ve çeşitli gösteriler yaparak Beyoğlu ve Galata sokaklarında, caddelerinde gurup gurup eğlenirlerdi. Kimi ayı kılığına girer, bir kadın elde def bu ayıyı çeker şekilde bir alay oluşturur; kimi tekerlekler üzerinde mumla donatılmış olarak komuta veren bir kaptan eşliğinde yürüyen bir vapur taklidi yapar; kimileri sırık hamalı olur, bir yumurtayı birkaç kişi güya zor taşırdı (FA, 186–187).

Karnaval eğlencelerinde maske önemliydi. Ahmed Rasim bu eğlencelerde gece bile olsa alenen oynanılamayacağını, bu nedenle maskelerin takıldığını belirtir (FA, 186). Karnaval gecesinde maskeler takıldığı için kimse birbirini tanıyamaz; hatta birbirine oyunlar yapanlara da rastlanırdı (MBY, 310–312). Karnavallarda her türlü rezaletler yaşanırdı, zaten yüzler maskeli olduğundan kimse utanmaz, kızarmazdı (MBY, 312).

Karnaval eğlenceleri sadece açık alanlarda, sokaklarda yaşanmazdı. Galata ve Beyoğlu civarındaki içkili mekânlar başta olmak üzere kapalı mekânlarda da eğlenceler düzenlenirdi. Bu mekânlar karnaval için süslenir; bayrak, defne, taflan, fener, kurdele ve konfetilerle donatılırdı. Karnavala katılanlar buralarda içer, müzik dinler ve dans ederdi. Karnaval mevsimi olduğu için geceleyin Tokatlıyan lokanta,

kahvehane ve kumar salonunda davul ve zurna çalınırdı. Hatta bu gecede Tokatlıyan lokantasının müdürü Sinyor Mıgırdıç Efendi ahali-i kiramı memnun etmek için müşterilerinin yanına gelmeyeceğini ayrıca bildirir (ŞM I, 171). Bir karnaval mevsiminde maskeli maskesiz her çeşit maskaraya mahsus olmak üzere her gece Tokatlıyan'ın üst katındaki bölümlerde bir balo verileceği de duyurulmuştur (ŞM I, 198).

Ahmed Rasim arkadaşlarıyla beraber karnaval gecesi Bartoli Birahanesi'ne gider, burada içerler. Daha sonra balo zamanına kadar Kuron, Turşucu gibi yerlerde saz dinler, vakit geçirirler (FA, 192–194).

Ahmed Rasim karnaval gecesi arkadaşlarıyla beraber gittiği Odeon'u ve buradaki eğlenceleri anlatır. Odeon fenerlerle aydınlatılmış, konfetilerle süslenmiştir. Burada orkestra müzik çalar, insanlar topluca dans eder, vals yapardı (FA, 196–199). Karnaval gecesi Odeon kalabalık olur, alafranga, alaturka danslar edilir, şarkı, mani okunurdu (MBY, 310).

Yazar ve arkadaşları karnaval gecesi sadece Odeon'da değil çeşitli mekânlarda oturur, müzik dinler, eğlenirler (FA, 199–207).

Sabah olmasına yakın küme küme çalgı çalanlara, şarkı söyleyen, oynayıp, kıvıran kadınlara, meyhane meyhane dolaşıp içenlere, evlerden serpilen konfetilere rastlanırdı (FA, 214–218).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre karnaval "rezalet dökümü" fırtınasıdır, sululuğun derya gibi olduğu bir zamandır. Ne kadar sulu tabiatlı varsa bu mevsimde maskeli maskesiz, Beyoğlu'nda azıp taşar, sokakta, gazinoda, baloda coşardı. Sululuk konusunda kimse kimseden aşağı kalmazdı. Buraya maskara seyredeceğiz deyip de giden; ancak maskara olmadan dönen sayılı idi (ŞM I, 195).

Kemeraltı'nın patlıcan renk yanaklı dilberleri; Çiçekçi'nin burnu düşük kahpeleri, dervişin subha-i rüzgâra dizilmiş incileri, francalacının has pideleri, Linardi'nin çaçaları, Timoni'nin gacaları, Yenişehir'in eski malları, Dolap'ın gözü yağlıları, Bülbülderesi'nin kuyruksallayanları, Feriköyü'nün sönükleri, Tatavla'nın dönükleri, Ağacamii'nin beyleri, fıçıcının kırık çemberleri, Doğruyol aşikâreleri, Kalyoncu kopukları, Komers'in topatan takımı, Kuron'un baş açık güruhu, Turşucu'nun alışmış hovardalarının meydana dökülmesine "rezalet dökümü" denirdi. Dümenli dümensiz ne kadar salapurya varsa baştankara ederdi (ŞM I, 195–196).

Karnaval mevsiminde her göbekte bir şıkırtı, her dudakta bir şapırtı, her yerde bir patırtı, her evde bir çatırtı olur, bazı sokaklarda iniltiler birleşip uğultu halinde fırlardı. Bu sesleri zurna ve çifte nakkare alıp savururdu (ŞM I, 196).

Beğenilmeyen iri boylar karnaval mevsiminde çapraz yürüyüşlü bir palikarya olurdu. El ayak tertemiz, çaçasını kapıp soluğu Doğruyol'da alır, kibar bir Frenk'e döner, maşayla kıvırdığı bıyığının köşesinden baktıktan sonra gelen geçeni süzerdi (ŞM I, 196–197).

Bu mevsimde boğuntunun b'sini bilen kurnazlar da meydana çıkardı (ŞM I, 197).

Parası olan karnavalda yer, içer, Turşucu'ya, Yanko'ya gider, Çalgıcı'da kanto çaldırır, ortaya paldır küldür mecidiye serper, Kuron'a çıkar, orada çakar, hanendelere sazendelere para verirdi. Yanında bir iki kıvırcık bulundurur, onlara göz ucuyla işaret edip bardak, sürahi, kadeh kırdırır, hesabı sorunca garsonun söylediği parayı verip kapıya kadar şarkıyla uğurlanırdı. Doğruyol'a çıkar, zurnacıya haber verirler, zurna çalar, yolda iki gaca çevirir, zurna çalar, gacalar oynar, sabaha kadar eğlenirdi (ŞM I, 200–201).

Karnaval maskaralıkları olur maskaralıklardan değildi. Balolar, çalgılı kahveler, gazinolar, birahaneler hıncahınç dolardı. Her çeşit vukuat karnavalda birbiri ardına yaşanırdı. Kimse kimseyi tanımaz, yankesicilik, sirkat, hacamat, tokat, sille, şamar, baston gırla giderdi. Bazen bu insanlar içinde halkı rahatsız etmekten zevk alanlar da bulunur, bunlar insanların ensesinden aşağı pire tozu serperdi. Böyle bir durum karşısında bakanlar uyuz alayı geçiyor zannederdi (ŞM III, 67).

Osmanlı kumpanyasının oynadığı komediler içinde Karnaval Kokozları da vardır. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre karnaval hovardalarının halini şu beyit çok güzel ortaya koyardı:

Karnaval kokozları bizlere derler
Aç, susuz, bir parasız gezerler (ŞM III, 71).

Ahmed Rasim, Batı medeniyetiyle tanıştıktan sonra ahlakımıza da bir nezaket gelir gibi olduğunu; çünkü çocukken kendilerinin mahalleden geçen maskaraları taşa

tuttuklarını, şimdiki çocukların ise neredeyse yaldızlı konfeti serpeceklerini söyler (MBY, 312).

6.1.7. Mehtap Zamanı

Mehtap olduğu vakit insanlar seyir için sahillere dökülürdü. Sakızağacı ve Zeytinlik kıyısı seyre müsait olduğu için alafranga gezinenler piyasada bir aşağı bir yukarı fink atar, biraz alaturkaya meyyal olanlar ise Zeytinlik'te kekâ ederdi. Gecenin dördüne beşine kadar burada insanların şarkı, mani okudukları duyulur; çocukların bağırıp çağırmaları oyunları işitilirdi. Buralarda rezil bir durum olmaz, herkes edep ve terbiyesiyle gezinirdi. Rezalet çıkmasına zabıtalar da engel olurdu. Buralarda polis faal idi (ŞM II, 174–175).

6.1.8. Mesireler

Yazarın belirttiğine göre yaz gelince İstanbullular İstanbul'u kuşatan ve her biri bir baharistanı andıran mesirelere gitmekten kendini alamamaktaydı. Kimi insanlar Boğaz'ın Hisar'dan öte ne kadar köyü, mahallesi varsa hiç olmazsa bir gece kalmayı, Adalar'ı sırasıyla gezmeyi, Kadıköy'den başlayarak Kalamış, Fener, Kızıltoprak, Göztepe, Erenköy, Maltepe, Kartal taraflarına doğru uzanmayı hayatın gereklerinden olarak algılardı. Tabiî ki buralarda bulunabilmek için de bir tanıdıkta kalmak gerekirdi (ŞM I, 8).

Ahmed Rasim ruz-ı Hızır'ın ve genelde ruz-ı Hızır'da yenen kuzu, dolma, peynirli pide, yumurta, yoğurt, yeşil salata gibi yiyeceklerden oluşan maidesinin birbirine benzediğini ve kendisi için ruz-ı Hızır'ın ve ruz-ı Hızır'da yenen yemeklerin aynı ve hoş olduğunu ifade eder. Ruz-ı Hızır'da İstanbul için mesire yine kendisidir. İstanbul'un hangi sahiline inilirse inilsin, sur dışındaki hangi açıklığa gidilirse gidilsin oralarda baharın feyzi yine görülürdü (MM I, 9).

Mesirelere belli günlerde gidilirdi. Bunun dışında mevsime, hale göre İstanbul'un Fener, Göksu, Kalender, Kestane, Fındık, Otuzbirsuyu, Fırıldak Bahçesi, Sultan Suyu, Kambur, Bentler, Beykoz, Sultaniye, Çubuklu çayırları, Libade, Küçük

Büyük Çamlıca, Kalamış, Çifte Havuzlar, Alemdağı, Kayışdağı, Pavli Adası, Kâğıthane tepeleri, Cendere Boğazı, Eyüp sırtları, fulya bahçeleri, Florya ile Adalar, Pendik sahili, Pendik tarafında bir mahal olan Temenya, Kandilli üstündeki İcadiye, Anadolu Hisarı üstündeki Kavacık semtleri; kenar dilberleri tarafından ise Yeni Bahçe civarındaki Kavasın Bağı, Bayrampaşa, Çırpıcı, Edirnekapısı, Eğrikapı hariçleri, Sütlüce, Karaağaç, Silahtarağa gibi yerleri gezinti, buluşma yeri olurdu (FA, 353–354). Ahmed Rasim, Yenibahçe civarı halkının ise oralara yayılarak akşamları tenezzüh etiklerini belirtir (ŞM I, 5).

Mesirelere ailecek gelenler sefer tası, seccade, kilim, ufak bohça, yemiş çıkını, sepet, çatal, bıçak, havlu, el bezi ile beraber bir iki yaşında çocuk varsa salıncak takımı götürürdü (FA, 354).

O zamanın terbiyesine göre mesirelerde ayıp arayan gözler aile biçiminde oturanlara bakmazlar, hatta bunların yanlarından geçmek icap etse gözlerini indirirler, kadın namusuna hürmetleri olduğunu ifade için başlarını başka bir tarafa çevirirlerdi (FA, 354–355).

Mesire yerlerinde insanlar adeta araba içinde kaplumbağaya benzerdi. Araba pencerelerinden halkı seyir için çıkarılıp çekilen kafalar dışarıdan seyredilecek olsa yüzlerdeki ifadeler görülebilirdi. Bazen göz kırpılır, bazen suratlar ekşir, bazen tebessümler görülürdü (ŞM III, 115).

Mesirede zurna, çifte nakkare çalınır, göbek atılır, el şaklamaları duyulurdu. Kıptiler göbek atar, şarkı söylerdi (ŞM III, 115–116).

Yazar külhanbeylerin kıyafetini anlatırken onların bu kıyafetlerinin daha açık veya koyusuna Veliefendi, Çırpıcı, Kahal Bağı, Yeni Bahçe ve Kâğıthane mesirelerinde rastlandığını ifade eder (MBY, 298).

Ahmed Rasim mesirelerin kışın kapandığını mesirelerle ilgili bir bilgi olarak aktarmaktadır (FA, 146).

6.1.8.1. Bentler

Ahmed Rasim gezinti yerlerinden Bentler'e yer vermektedir. Arabaya binip bir arkadaşıyla beraber buraya giden yazar Maltız mahallesinden geçerek Büyükdere

çayırına girdiklerini ifade eder. Burada zurna, davul çalınır, Kıpti kadınlar oynardı. Bunlar şık kimselerin arabalarına yaklaşır; eğer arabadakiler isterse zurna davul çalar, şarkı okurlardı (ŞM I, 50–51).

Bu Kıpti kadınları yazar şöyle anlatır: başlarında tabi çiçeklerle müzeyyen örtüler, rengi atmış önü yırtık mavi yeldirmeler, kırmızı renkte şalvarlı entariler, kınalı parmaklar, rastıklı kaşlar, kar gibi dişler, sicim gibi örülü perçemler, Kıptiyane nağmeler eşliğinde raks ederlerdi (ŞM I, 51).

Ahmed Rasim ve arkadaşı Bentlere gitmek amacıyla yola koyulurlar. Sultansuyu denilen yere gelirler. Burada da zurna, klarnet, davul, çifte nakkare, laternadan oluşan bir alay karşılarına çıkar. Burada eğlencelerin alafrangası da vardır alaturkası da (ŞM I, 52). Yollarına devam ederler. Kambur denilen bir yere gelirler, burası sakindir, gürültü yoktur (ŞM I, 52).

Yazar Bentler'i çok beğenir. Bentler'de Osmanlı medeniyet eserlerinden nişan verecek büyük yapılar vardır. Ormanları da güzeldir. Burada da zurna çalınırdı (ŞM I, 52).

6.1.8.2. Çırçırsuyu

Sarıyer'de Fındıksuyu, Fıstıksuyu, Çırçırsuyu, Otuzbirsuyu, Hünkarsuyu gibi gezinti yerleri vardır. Buralara gitmek için taktak arabalarına binenler çok hırpalanmakta, zıplamaktadır. Yazar ne olursa olsun Çırçır'ı sevdiğini belirtir. Sahipleri, temiz, nazik, terbiyeli, saygıdeğerdir. Karakaş, top çehre, top sakal, düzgün dudak, yusyuvarlak biridir. Udi Selim de burada çalar. Burası kalabalık olur, gelip bir köşeye ilişenler, ağırbaşlı bir şekilde oturanlar vb. her çeşit insan burada bulunurdu. Fes yandaki iskemleye atılmak, bacak bacak üstüne konmak, bastonu koltuğa dayamak buraya mahsus vaziyetlerdendi. İncesaz bu vaziyete başka bir hal lisanı verirdi. İnsanın gözleri kafese doğru bakıp kalmak, eliyle bıyık burmak, rüzgâr eserken terleyip mendille silinmek, ufacık tebessüm etmek, ikide birde saati yoklamak, mendili ağzına götürmek, fesi düzeltmek bahanesiyle işaret çakmak, sigara yapıp içine içmek hallerini görürdü. Burada okunan şarkılardan etkilenip göğüs geçiren, su içen, manalı manalı bakan, elini göğsüne sokan, gözlerini silenler

olurdu. Yalnız burası çok tozlu olduğundan dönüşte bir keçeci bulup elbiselerin tozunu sildirmek gerekirdi (ŞM IV, 24–26).

6.1.8.3. Çırpıcı

O dönemde önemli mesirelerden biri de Çırpıcı'dır. Burada insanlar arabalarla bir aşağı bir yukarı piyasa ederdi. Erkekler burada bulunan kadınlarla bakışıp gülüşürlerdi (FA, 9–10).

6.1.8.4. Fener

Fener mesiresinde araba piyasası esnasında o kadar çok toz kalkardı ki bir süre sonra göz etrafı iyi göremez olurdu (ŞM I, 18).

Fener'in eğlencesi yazara göre sanıldığı kadar da hoş değildir. Adeta araba sirkine benzemektedir. Her çeşit araba ve atın bulunduğu bu yerde zaman zaman eşeğe binenlere de rastlanmaktadır (ŞM I, 21). Burada kadınlar ya çarşaflı, yaşmaklı ya da yeldirmelidir. Çarşaflılarla yaşmaklılar genelde arabalarda, yeldirmeliler ise paraşollerde, bağ arabalarındadır. Dolma, helva tabaklarını, yenecek yemiş vesaireyi tertemiz sepete koyan mama dadı, beyaz dadı, bey, küçük bey, küçük hanım, büyük valide, küçük anne paraşollerde, bağ arabalarında yerlerini alırdı. Ağlama, feryat, sepet şangırtısı Fener'de duyulurdu. Bu hoş olmayan manzaralara Fener mesiresinde rastlandığı için yazar burayı pek hoş bulmaz (ŞM I, 21–22).

6.1.8.5. Göksu

Yazar Haliç'in yalnız Sadabad'ıyla Boğaziçi mesirelerine karşı övünemeyeceğini, Göksu'nun da Boğaziçi'nden geri kalmayacağını belirtir. Akşam gölgelerle dolan Göksu insana ayrı bir hüzün vermekte ve gecenin karanlığında sandalla bir yere kadar gidilebilirken karanlık dolayısıyla oradan öteye gidilememektedir (ŞM I, 6–7).

Mesire yerlerinden Göksu küçük, güzel deresiyle muntazam, latif yerlerdendir. Zaten dere Boğaziçi'nin Sadabad'ıdır. Bahar sona erer ermez kış ve hazan günlerini orada geçirmek isteyenlere her gün için neredeyse bir eğlence vardır. Çarşamba, cuma, pazar tiyatro vardır. Pazartesi, perşembe Zuhuri Kolu oynar. Göksu'nun Anadolu kıyısına letafet verecek binalar yapılmaktadır. Dereye girerken sağ taraftaki beyaz duvarlar dört bina için hazırlanmıştır. Bunlardan biri en muntazam bir gazino, ikincisi fevkalade bir tiyatro hane, üçüncüsü son derece zarif bir belediye dairesi, dördüncüsü de en rahat, en asude bir kayıkhane olacaktır. Ahmed Rasim bu binalar da yapıldıktan sonra Göksu'muz Boğazımız için gönül alıcı bir mesire olacaktır der (ŞM I, 144–145).

6.1.8.6. Haliç Tarafları

Haliç taraflarında eskiden Tersane Bahçesi, Karaağaç Bahçesi, Ali Bey Köyü, Lalezar Mesiresi adlarıyla gezinti yerleri, eğlence yerleri yani mesireler varmış. Ahmed Rasim, **İstanbul Teferrücgahları** adlı eski bir kitapta yer alan mesireleri de saymıştır. Buna göre Atmeydanı, Ağa Çayırı, Yeni Bahçe, Baruthane, Vefa, Beyazıt Veli, Süleymaniye, Ebulfeth, At Pazarı, Urbacılar, Selimiye, Kadırga Limanı, Yedikule, Valide Camii, Ayasofya meydanları gibi yerler bu kitapta temaşagah olarak sayılır. Silivri Kapısı dışında ise Süleyman Sahrası, Bayram Paşa, Kasım Ağa Bağları, Topçular, Otakçılar, Ya Vedud, Defterdar iskeleleri temaşagahlardandır. Mirgün Bahçesi, Halkalı Bahçe, Siyavuş Paşa, Davut Paşa, Silivri, İskender Çelebi, Kandilli, Çubuklu, Tokat, Sultaniye, İstavroz, Üsküdar, Çamlıca, Haydar Paşa, Fener de eserde yer verilen mesirelerdendir ve bu şekilde kırk tane bahçe olduğu belirtilmiştir (MM II, 98–99).

6.1.8.7. Hünkarsuyu

Hünkarsuyuna yokuş bir yerden çıkılır. Bu nedenle yokuşun başında merkeplere binenlere rastlanmaktadır. Burada oturulacak yerler vardır ve hıncahınç doludur. Yazar burada oturur oturmaz elinde tepsi bulunan seyyar garsonlardan

birinin getirdiği buz gibi bir kahveyi, dumanı üstünde bir suyu içtiğini ifade eder. Burada hizmet iyi değildir (ŞM I, 88).

6.1.8.8. Kâğıthane

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre Kâğıthane methi yaygın bir mesiredir (FA, 89).

Kâğıthane, Haliç'in kuzeydoğusundadır. Kâğıthane Deresi, Belgrat Ormanı civarından kaynağını alır, kuzeyde Paşa Deresi'ni Silahdar Ağa yakınında Alibey Su'yunu bünyesine alır. Buralarda Cirid Meydanı, Lalezar Mesiresi adlarıyla gezinti yerleri vardı. Buraya Sadabad denilmesi III. Ahmed zamanındadır (1703–1730), Kâğıthane denilmesinin sebebi ise burada büyük kârgir kubbeli bir kâğıt hane bulunmasındandır. Vaktiyle Kâğıthane'de mah-ı siyam[1]ı karşılamak için her sene Şaban'ın ilk gününden son gününe kadar çadırlar kurulur ve buna da Şebbuk denirmiş (MM I, 21- 22).

Sadabad ufak, hoş tepeler arasında teşkil etmiş eski ve dünyanın en güzel yerlerindendir. Rivayete göre İstanbul fethedilmeden çok önce burada kârgir kubbeli bir kâğıt hane varmış. Sadabad ismi ise III. Ahmed zamanında (1703–1730) verilmiştir. Burada üç tane dere bulunmaktadır. Eskilerin Barbyze dedikleri Kâğıthane Deresi ki kaynağını Belgrat Ormanı'ndan almaktadır ve güzergâhının kuzeyinde bulunan Paşa Deresi'ni ve Kâğıthane çayırında önceleri Cydoris adıyla bilinen Ali Bey Suyu'nu alarak Haliç'e dökülür (MM II, 97–98).

Kimileri Veli Efendi, Çırçır gibi gezi yerlerine ve Kâğıthane'ye eşek üzerinde gelirdi. Ancak bunlar eşeğe binmeyi ve eşeği sürmeyi bilmediklerinden eşeği sopa ile yürütmeye çalışırlardı. Bunların başlarında püskül fır fır döner, fes bozulmuş, yüzleri kıpkırmızı, ter burundan damlar, pantolon sıyrık, don uzamış, çorap konçları düşüktür (GA, 53).

Kâğıthane'de, sandalda darbuka, zilli maşa, çığırtma ortasında başına al ipek mendil sarmış, belinde güşa, kuşak sarkık, pantolon düşük dans eden bir siyahî; zurna, çifte nakkare havalarıyla sahilde el çırpan, göbek atan, başörtüleri uçarı,

[1] Mah-ı siyam: oruç ayı, Ramazan

yeldirmeleri omuzdan sıyrılmış Kıpti karılar; sektirme klarnet nameleriyle taksim eden, şarkı okuyan, rahneleri kaba kâğıtla kapatılmış yamalı lavtalı, perukalı hanendeler; kayık kayık, sandal sandal gelip geçen yaşmaklı, peçeli, örtülü, şapkalı, açık baş, kenarları oyalarla süslü yemenili, saçları arasına yapma bir gül sıkıştırmış, elinde fulya, zerrin demeti, Karagöz'deki Şirin'i andıran Musevi kadınlar; başına ucu katırtırnağı püsküllü saz külah giymiş maskaralar; "haralop" diye bağırarak ağzındaki macun değneğini çeviren, elinde şekerli horoz dik, ince bir ses ile üürüü teranesiyle tuhaflık eden gündüzcüler; soyunup dökünerek ağaçlar altında hasır üstünde kadeh tokuşturanlar; başkalarının duyabileceği şekilde "hart" sesiyle peynirli pide yiyenler; içinde armonik, keman tatavla havalarıyla ardını göremeyecek derecede dalgın giden kıç taraf aynası meze tabaklarıyla örtülmüş yalnız bir "varda", "dokunmasın" ihtarıyla çatıp kanca, boyna oynatan kopuklar; kızını, gelinini, komşunun kerimesini arabasına tıkmış, iki erkek torunundan biri dış sandalyede diğeri arabanın penceresi önünde duran, ısırıp yarıladığı dolmayı, "hu, al" diye arabacıya uzatan hanım nineler bu mesirede rastlanan insanlardandı. Bu terbiyede insanlar o güzel vadinin sahillerine, yamaçlarına, düzlüklerine yayılırdı (FA, 95–97).

Aileler Kâğıthane'ye cuma ve pazar harici bir gün giderdi. Yemeklerini pişirirler, evin erkeği de işten izin alır, gelirdi ve hep beraber Kâğıthane'ye giderlerdi (FA, 8).

İnsanlar Kâğıthane'ye yalnız hava almak, çiçek koklamak için gitmez, aynı zamanda ötekini berikini görüp eğlenirdi (ŞM III, 132).

İnsan Kâğıthane'de dikkatlice bakacak olursa her yerde gülünecek bir şeyler görebilirdi. Kâğıthane'de bazen süvariler caka satar, gösteriş yapardı. Altındaki beygiri alabildiğine sürer, tozu dumana katardı, bu yaptıkları alaka duyduğu kadına gösteriş içindi. Kâğıthane'nin orta yerinde adeta uçardı. Herkesin "maşallah" diyeceğini, alaka duyduğu kadının da övüneceğini hayal ederdi. Derken başındaki fes düşer, havyan tökezlerdi. Bazen bu süvariler rezil de olurdu. Kimi zaman hayvan tökezlediği için düşüp toza bulananlara da rastlanırdı (ŞM III, 114–115).

Kâğıthane'de kimi âşıklar ise sevdikleri kadınların arabasına mektup atardı, bazen bu mektupların uçup aşığın rezil olduğu da olurdu. Bunlar dekadan zamparalardı (ŞM III, 164–165).

Kâğıthane'de Kıpti karıları, özellikle eski tulumbacı kıyafetli tüysüzler perçemlerini dökmüş gerdan kıvırarak, omuz titreterek, göbek atarak, sağa sola yatarak zurnanın uydurarak döktürdüğü bir hava ile oynamaktadırlar (FA, 181).

Kâğıthane mesiresinin piyasa meydanı bulunmaktaydı (ŞM III, 111). Kâğıthane'ye gidenler adeta toz içinde boğulurdu (ŞM III, 112).

Kayık veya araba ile gidilen Kâğıthane gibi mesirelerde, çeşitli piyasa yerlerinde karşılaştıkları şeyler ve uğradıkları harf endazlıklar, bir erkeğin omuz vuruşu, dikkatli bakışı, tebessümü, sıkıştırışı, genç, saf, tecrübesiz kadın ruhunu etkilerdi (FA, 373).

Kâğıthane mesiresinde çeşitli kadınlar da bulunurdu. Boyu kısa, bu nedenle araba minderinin üstüne ottan bir minder daha koymuş ama yine de başı tavana deymemiş; yanşaktan görülen, ön taraf zülüfleri takma çünkü kullandığı boya saçını dökmüş, kıvır kıvır titrek, iki yanından ilişik pırlanta iğneli, havai renk hotozu bulunan kadınları; ortası fulya, kenarı sümbül dolu buzlu bir fanusun şekline benzeyen başları burada görmek mümkündü. Rastıklı kaşları, dökülen kirpiklerinin yerine alafranga sürme çeken, düzgünün kaymaklı tarafıyla göz kenarlarını sıvayan, yanakları pembe, dudakları al, dişleri Bonife'nin eczası ve maharetiyle yapılmış kadınlara rastlanırdı. Bu kadınlar dişlerini isterse çıkarır isterse yerinde durdururdu. Burada şişmanca kadınlar da bulunurdu. Buradaki kadınların feraceleri de renk renk olurdu. Yahni fikrini uyandıran nohudi, loğusa şerbeti gibi al, karaduta benzer mor, pembe gönlüm var sende, nazar boncuğu renginde mavi, züğürt tesellisi sarı, türbe kapısı yeşil, bir gömlek bir don eflatun, narçiçeği horozibiği, giyilmez gündüz kunduz, komşunun dengi terengi, vişne rengi feraceler ise beğenilmezdi. Daha kibar olmalıydı. Jile kırmızısıyla peluzi sırma rengi hafif krem, biçimi antrkottan yukarı tırtıl veya bülbül tırnağı dikiş üzerine serpme boncuklu sarı kadife, mayonezli ateşi ise jile gül rengi açığı, üstü ufak butonlu veya kalkan sırtı düğmeli, tirşe mavisi ipek kolsuz ganetler, ganetler üzerinde biri sarmaş dolaş diğeri oturtma sayvanî, daha diğeri çepçevre pırlanta işlemeli yüzükler, açık havai, yanları gül dantelli, kemik, bükme saplı şemsiyeler, düz parlak iskarpinler burada giyilen kıyafetleri tamamlardı (ŞM II, 61–63).

6.1.8.8.1. Kâğıthane'de Kayık, Sandal Safaları

Kâğıthane'ye gitmek için kayık tutanlar olurdu (FA, 91).

Kâğıthane'ye kayıkla gitmek hem şık hem ucuz olurdu hem de insan toza toprağa bulanmazdı. Bahariye önünden fırlayan hafif rüzgâr, fulya tarlalarından gelen kokular, Karaağaç önünün kalabalığı, okunan şarkılar, çingene karılarının göbek atması insanlara zevk verirdi (ŞM III, 119–120).

Bu tenezzüh yerindeki geliş gidişlerde en çok dikkati çeken tenteli çifte sandallardı. Kâğıthane mesiresindeki temaşa dünyanın hiçbir yerinde bulunmazdı. Hafif renkli, başında tunçtan bir relk yapıştırılmış, tentesi gergin, kırmızı püsküllü, ön tarafta bir demet fulya dikili, kıçı sular içinde giden sandallar buralarda görülebilirdi. Bu sandallarda çeşit çeşit insanlar olurdu. Kelle tıraş keçe külahlı, sırtta hariri gömlek kollar sıvanık, bileklere kadar düğme, kara esmer suratlı biri, gözler sürmeli gibi süzük sandıktan sağ omuz biraz aşağıda beyaz mendil bağlamış fanilası tir tir, belinde beyaz kuşak olan insanlar bu sandallarda bulunur, eğlenirdi. Hatta bu gibi "it kopuk" veya "kopuk cinsi" diye adlandırılan insanların yanından geçmeye gelmez, aksi takdirde insanla dalga geçerlerdi. Çalıp söyleyerek insanlara laf atar, karşılarında oynarlardı. Hatta kadınlarla bile dalga geçerler, onlara da şarkı söylerlerdi (ŞM III, 120–123).

Kâğıthane'de kötü kadınlar da bulunurdu. Bu kadınlar dostlarıyla anlaşır aynı saatlerde Kâğıthane'ye giderdi. Erkekler kadınların sandallarını takip edip şarkılar söyler; keman, kanun, lavta çalarlardı. Bazen bu sular çok kalabalıklaşır, kayıklar ilerlemek istediğinde birbirlerine sürtünürdü (FA, 92–95).

Ahmed Rasim dikkat edince kötü kadınlar ve dostlarının bulunduğu sandallardan birinin mutrib diğerinin saki ötekinin de garson olduğunu görür. Bu sandal sefasında sazlar çalar, saki kadeh dolaştırır, garson da meze ulaştırır (FA, 97).

6.1.8.8.2. Kâğıthane Dönüşleri

Akşam olunca Kâğıthane sefasından dönüş başlardı. Dönüşte kahkahaların, çakıp çakıştırmaların, taksimlerin, şarkıların, kürek tokuşturmaların, yol kesmelerin,

itip kakıştırmaların, kaba saba laf atmaların, sövüp saymaların, sandaldan sandala atlamaların çeşitleri görülürdü. Şarkı, saz, zurna gibi çalgıların velveleleri içinde satıcı avazları da duyulurdu. Kadın, horoz taklidi gibi çeşitli taklitler yapılır, el çırpılır, ıslık çalınırdı. Tersane önünde velvele kesilir, sükût edilirdi. Aksi takdirde kol, sandalları çevirirdi. Tersane önünde su üzerine kurulmuş bir iki karakol bulunurdu (FA, 98–99).

Osmanbey, Şişli tarafları imar edilmeden önce, boş arsa iken yol kenarları Kâğıthane dönüşlerini temaşaya çıkan Fındıklı, Kazancı, Ayaspaşa, Firuzağa, Cihangir taraflarında oturan güngörmezler için bir seyir yeri olurdu (FA, 135).

6.1.8.9. Papasın Bahçesi

Papasın Bahçesi de bir mesire yeridir (GA, 158). Burası köyün yegâne sayfiyesidir (GA, 198).

6.1.9. Oyun-Kumar

Kumar oyunlarına keriz denirdi ve kumar oyunları ikiye ayrılırdı. Bunların birine papel kerizi yani kâğıt oyunları denirdi ve "pasata", "maka", "nevama firavun" adlarıyla üçe ayrılırdı. Diğeri tahta kerizidir ki tavla ve çeşitleridir ve barut bunlar içinde önemlidir. Zarla ilgili bazı tabirler vardır. "Kubbe zar", "sürme zar", "elleri doğru zar", "dolu zar", "zar tutmak", "zar sıkmak" bu tabirlerdendir (ŞM III, 25–26).

Kış gecelerinde vakit geçirmek için beçiç, iskambil, yüzük, dört taş gibi oyunlar oynanırdı (FA, 321). Ahmed Rasim aile içinde oyun namına yüzük, beçiç denilen dama tarzında tatsız meşguliyetin olduğunu belirtir (FA, 103).

Kimi çapkınlar parasızken barbutta fasulye yazar, pasetada hep fantiye gider, pikette işmarcılık, tavlada ortaklık ederdi (EZ, 30).

İstanbul'un kumarbazlarından Tırnakçı Refet, Çerkez Hurşit, Kumaş Faik'in adları geçmektedir (MBY, 102). Ünlü kumarbazlardan Evrücü Salih ise semai okumakta yegâne idi (MBY, 135). Operatör Emin Bey de şehremaneti iken Yıldız kumarhanesi üyesinden olmuştu (MBY, 359).

Kumarhanesi ile meşhur Hanaki adında bir yerin adı geçer (MBY, 242). Ahmed Rasim; Hanaki, Mezon Ruso, Kafe dö Komers'in gizli odaları, Konkordiya'nın rulet dairesi, Pale Kristal'in iç salası, Tokatlıyan'ın yukarısındaki bir çeşit hücrenin alışveriş mahalleri olduğunu kaydeder (ŞM III, 22).

6.1.9.1. Kumarın Genel Tabirleri

Kumarın genel tabirleri vardı. Bunlar; posta - içerli dışarılı - seninki de senin benim, benimki de senin benim - kırk parası önüne – boğuntu - sağlam kafeslik - kafese koymak - haver (ortak) – paycı - sana bakıyor - zara bakmak - iyiye dolu - kötüye dolu – detyo – danika kavaka (barbut ve pastaya şamil yegâne tabir olup parası biten adam diğerinden aldığı ödünç parayla oynar ve kazanırsa hem deyni iade eder hem de kazancın nısfını verir, kazanmazsa aldığı parayı borçlu kalır) – tufalamak - kavanço etmek – denyo - denge koymak şeklindedir. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre tırnakçılıkla tufacılık arasında umum ve husus-ı mutlak vardır (ŞM III, 26).

Ahmed Rasim, İstanbul'da bulunmuş ve *Comic-Review* dergisine yazı yazmış olan bir Amerikalıdan naklen kumarla ilgili bazı tabirler nakleder; Konkordiya'nın rulet salonuna girilince orada belli tabirler duyulacağını belirtir. Caru, ruline, kaşkaval, tırnak, aşöval koydu, benimki kare (murabba) idi, ruj, nuar, apro bu tabirlerdendi. Caru sıfır demekti, ruline rulet sandığı, peynir adına benzeyen kaşkaval rulet aletinin manivelası, tırnak bilyanın düştüğü aralıkların hatt-ı fasılı, aşöval iki numara hatt-ı fasılına kare dört numara kesişme noktasına para koymak demekti. Numaraların dâhili kırmızı ve siyah olurdu, ruj kırmızıya, nuar siyaha tahsis olunmuştu. Rulet dönen ve hileye en müsait oyunlardandı. Hileye kaşkarika; "apro" yani hazır olun diye bağıran oyuncuya da kaşkarikacı denirdi (ŞM III, 24–25).

6.1.9.2. Belli Başlı Oyunlardan Bazıları

6.1.9.2.1. Firavun

Faraun veya firavun denilen oyun şans egal kumarlardandı. Çoçorine Yorgi, Domuz İbrahim, Kırpık Mahmud buna tabir koymakta fayda olmayacağını düşünürdü. Yalnız paçi – paroli – şeyi – duduçi - kundiçi kelimeleri bu oyunda kullanılan tabirlerdendi. Maka bu tür oyuna dâhildir, sekiz dokuz cifre özelliği vardır. Piket de bunlardandır. Kullanılan tabirleri şunlardır: tersa – kovarta - on dört - on beş beş yirmi - altı on altı yirmi iki - yedi on yedi yirmi dört - sekiz on sekiz yirmi altı - beş on beş yirmi, on dört doksan dört - altı on beş yirmi bir, üç aso, yirmi dört, üç riga yirmi yedi, oynarım yirmi sekiz, yirmi dokuz, altmış, asu, bek, birli - onlu dekarti epta karo 'yedi orya' karo, orya, dingiri-kör kupa, karnı yarık – maça - ispati, sinek – ıskarta - büyük ıskarta - ilk sayıda kaldıran – parti - yüzlük, altmışlık - kapet büyük yüzlük (ŞM III, 27–28).

6.1.9.2.2. İskambil

İskambil mahalle kahvelerine mahsus oyunlardandı. Onda da birtakım ifadeler kullanılırdı. Koltuk altı, ikili, koz, ver iskambilini çık dışarıya, tutulma bu tabirlerdendi. Sessiz işaretlerden çene oynatma, göz kırpma, dil çıkarma, omuz titretme, başparmak gösterme (onlu işareti), burun büzme (ufak koz), kaş kaldırma (koz yok), kırmak, boş vermek bunlar arasında kullanılan lügattendi (ŞM III, 28).

Ahmed Rasim Hürmüz'deki kadınların oturup altı kol iskambil oynadığını belirtir (FA, 82).

6.1.9.2.3. Paseta

Paseta şans egal yani senin benim denilen oyunların en seçkini ve en müstesnalarındandı. Kumaş Ali, Çingene Kosti, Manici Zeruhi, İlikçi Mıstık, Karaman Abdi, Eğriboyun Nuri, Külhan Ahmed tarafından verilen bilgiye göre bu oyunun da kendine göre tabirleri vardı. Averta kesmek – faça - faça almamak - faça bütün altında bütün – ıskalata - terse tura (altında para alınmaz) terso - sota akoza etmek - apagayiki posta - üçüncüsün (ıskalatada üçüncü düşürüp beş punddarın kaybedeceğini evvelce haber vermekte kullanılır) - punddar (kâğıt kesen adamın

karşısındaki oyuncu) – paycı - kâğıtlara hesap yok (ne olursa olsun kâğıtları saydırmaz) - cırıkçı (kavga çıkaran, çıngar alayından dehşetlidir) – çıngar - gelin alıcılar (polis ve zabıta memurları, baskın esnasında kullanılır) - ıskolya (kâğıdı üsten veya alttan, ortadan çekme) – yağcı bu tabirlerdendi (ŞM III, 26–27).

Yazar bu oyunları anlattıktan sonra basma, lasgine, otuzbir gibi oyunlar hakkında tafsilata artık hacet yoktur der (ŞM III, 28).

6.1.10. Padişahın Deniz Gezintisi

Ahmed Rasim, Mösyö Meling'den padişahın deniz gezintisini nakletmektedir. Buna göre padişah bir deniz gezintisi yapmak isterse birkaç gün önceden haber verir, bu haberi duyan İstanbul halkı da şenlik içinde kalırdı. Altı tane büyük sandal padişahın alayına yol açar, bu sandallara sayısı yüz elliye yaklaşan iç oğlanlar binerdi. Bunların sağ ve sollarında giden iki sandala da haseki ağalar binerdi. Hasekiler ayakta dururdu. Top gürler gibi çıkan seslerden padişahın yaklaşmakta olduğu anlaşılır ve bu hasekiler ellerindeki değneklerle özel taşıtlara emirler verirlerdi. İç oğlanların sandallarından sonra Sarık Sandalı denilen bir sandal gelirdi ve buna padişahın sarığını taşımakla görevli memur binerdi. Halk bu ziynete doğrudan bakamaz, güya padişahın yüzüne bakıyormuş gibi olurlardı. Bu sarığın geçtiğini görenler, eğilir, titrerdi. Sultanlar, padişahların sütkardeşleri inci ve değerli taşlarla işlenmiş dört köşe bir şal hazırlayıp bayram günü padişaha takdim ederler, padişahın sarığı bu şalla kuşatılmış olduğu halde herkesin saygılı bakışlarına sunulmuş olurdu. Sarık sandalının arkasından ise altı kayık gider, bu kayıkların her birinde bir ağa bulunurdu. Ağalar arkalarını padişahın sandalına dönmüş olmamak için yüzlerini kayıklarının kıç tarafına yöneltirlerdi (TM, 56–57).

Padişaha mahsus olan kayıklar iki taneydi ve ikisinde de özel hazırlanmış bir köşk vardı. Köşkler uçları sırma işlemeli, ince, halis incilerle süslenmiş fistolardan oluşan saçaklı kırmızı çuhadan yapılmıştı. Padişah bu kayıklardan birine yatmış gibi görünürdü. Köşkün dışarısında arka tarafında dümen tutan bostancı başı bulunurdu. Köşkün içi som gümüşten yapılmış küçük bir parmaklık ile bölünmüştür ve bu yeri padişahla yüz yüze bulunan üç önemli kişi işgal ederdi (TM, 57–58).

Hünkâr kayığında bostancıların bulunduğu sıranın ortasında iki tane de baş çuhadar bulunurdu. Bunlardan biri bir iskemle tutar ki; padişah karaya çıktığında bu iskemleye basarak atına binerdi. Baş çuhadar karşısındaki çuhadarla beraber bu iskemleyi taşırdı. Bu kayığın baş tarafında da bir haseki yerini alırdı. Bu kayığa, mahmuzunda bulunan Talyamar oyulmuş kuşa nispetle "Kırlangıç" adı verilirdi. İkinci hünkâr kayığı da birincisi gibi oldukça süslü idi. Bu iki kayık baş ve kıçlarından ayırt edilebilirdi. Bu kayıkta padişahın kılıcını taşımakla görevli silahtar ağa bulunurdu. Bu kayıkta padişaha ait olan mevkie oturmaya kimse cesaret edemezdi. Padişah hem geliş hem de gidiş zamanında arkadan gelen kayığa binerdi ve karadan denize her geçişinde kayığı değiştirirdi (TM, 58).

Hümayun alayına dâhil olan öteki kayıklara harem ağalar binerdi. Bunların da başlarında harem ağaları bulunurdu. Harem ağaları bütün saray halkını korkutmakla beraber bütün imparatorluğu da titretirdi (TM, 58).

Bu gezintide padişahın geçtiğini Kızkulesi'nden atılan toplar ilan ederdi. Padişahın geçişi sırasında kalenin zemininde bostancılar dizilerek ve iki kat eğilerek padişaha saygılarını arz ederlerdi. Padişah nereye giderse onu karşılamak için derhal orada çadırlar kurulurdu. Padişah orada yemek yer, namazını kılardı. Sonra oyun işareti verilir, ip ve yer cambazları oynardı. Bu ipler bir dağdan diğerine veya bir ovadan dağa kurulurdu. Bu manzara halkı hem korkutur hem de eğlendirirdi. Ardından pehlivan güreşleri yapılırdı. Pehlivanlar yalnız kispet giyerler, vücutları ise çıplak olurdu. Vücutlarına zeytinyağı sürünürler ve padişahın huzurunda üç defa yere kadar eğilirlerdi. Pehlivanlardan galip gelen padişah tarafından ödüllendirilirdi. Pehlivanların birbirini ezmesine müsaade edilmezdi. Daha sonra ayı dövüştürülürdü. Ayının ağzı bağlanır ve ayı kızdırılır, ardından da köpek salınırdı. Ancak köpekler ayıyı ısıramazdı. Akşam olunca oyunlar biterdi. Halk bu oyunlardan bıkmazdı. Bu oyunlar esnasında halk padişaha olan saygıdan dolayı alkışlamazdı. Oyun bitince padişah payitahta dönerdi. Padişah yazlıkta değilse şehir dışında kalması merasimden değildir (TM, 58–60).

Ayrıca Padişah her yıl İncili Köşk'e gelirdi. Kaynağı surun içinde olan ve suyu borularla getirtilip köşkün kemeri altından yalnız padişahın geldiği gün akan ayazma Rumlar gözünde değerlidir. Rumlar bu suya kutsallık atfederlerdi. Ayazmayı bostancı başı açar Rumların saflıklarına da gülerdi. Bostancı başı Rumların testilerini

bu ayazmadan doldurmalarına izin vermezdi. Ancak bu suyu onlara pahalı bir fiyattan satardı. Padişah ise Rumların bu ayazma için olan telaşını, coşkusunu, yüz göz yıkamasını seyrederek gülerdi. Onlara para atar, kapışmalarını seyrederdi (TM, 60–61).

6.1.11. Panayır

Panayırda her türlü eğlenceye ve şaklabanlığa rastlanırdı. İstanbul'un kalburüstüne gelen ne kadar hovardası varsa panayırda bulunurdu. Sokaklar kâğıttan asma, halka halka birbirine geçik allı, morlu sarılı, yeşilli mahyalarla, fener dipleri taflan, defne dallarıyla süslü, ortalık iskemlelerle dolu olurdu. Budaklı, koltuk değnekli, kıranta, kır bıyık, pala bıyık, pis bıyık, köse, hıtır, kâküllü, kırma, kıvırcık, perçemli, ipekli mendil boynunda, camadanı omzunda, usturpası belinde, titrek, sarsak, sulu, cıvık ne kadar kenar malı, çarşı kalfası, kunduracı ustası varsa hepsi fitil gibi sarhoş oldukları halde panayırda gezinirlerdi. Panayırda zevkin haddi hesabı yoktu. Avurduna güvenen ne kadar kayış bacak, kahve renkli dudu varsa burada olurdu. İstanbul'da panayırdan panayıra fark bulunurdu. İstinye panayırında koy fena halde kokar, sokaklar dar olduğundan zevk vermezdi. Arnavutköy panayırı ise kibaraneydi. Ancak buralarda dikkat etmek gerekirdi. Bilinen tonoz altı gazinolarda oturduğunda müşteri kendini korumak zorunda kalırdı. Bir şey ısmarlanacağı zaman kırk defa bağırıldığında bir defa gelen garsonlar borç masasının üstüne şahin gibi atılırdı. Bu gazinolar içki şişelerini beş kuruştan, suyu bile parayla satardı. "Beş kuruşa bir şişe olur mu" diye karşı çıkan müşteriye "siz de hovarda mısınız, bu gecede paraya bakılır mı, oturmayaydınız, sizinle mi uğraşacağız" diye kızarlardı. Köy içi ise çok kalabalık olur, davul, çifte nakkare, zurna, çığırtma, klarnet, flavta, lavta, laterna, keman, kemençe, santur, bando, muzıka çalınırdı. Adam adam üstüne olan bu kalabalıkta garip haller de görülürdü. Yazar "zurna alayı", "zurna kerizi"ni bildiğini "zurna yakısı"nı da panayırda öğrendiğini belirtir. Yazarın bulunduğu bir panayırda ufak bir koltuk içinde kulağı patlatırcasına bir zurna sesi duyulmaktadır. Kıranta bir sarhoşun başında üç zurnacı toplanmış biri sağ diğeri sol kulağından diğeri de ensesinden üfler. Önde de bir davul, çifte nakkare gümbür gümbür

ötmektedir. Yazarın belirttiğine göre buna "zurna yakısı" derler ve kan aldırmak kadar yararlı olduğuna inanılmaktadır. Panayırda tuhaf şeyler de yaşanırdı. Yazar iki beygir suvarın mest ve şuursuz bir şekilde zurnacıyı ortalarına alıp iri bir meyhane önünde çaldırdıklarını görür. Bu esnada çalınıp söylenirken zurnacı beygirlerin arasında sıkışır ve kaburgaları ezilir (ŞM IV, 69–73).

6.1.12. Piyasa Yerleri

Ahmed Rasim piyasayı ne olduğu henüz malum olmayan dolap fırıldak yeri olarak açıklar (GA, 107).

1296 (M. 1879), 1300 (M. 1882–1883) hatta 1305 (M. 1887–1888) tarihlerinde Ramazan ve kandillerde başlıca piyasa yerleri Divanyolu, Beyazıt Meydanı, Vezneciler, Direklerarası idi. Araba piyasası iki geçeli denilen şekilde, birbirinin ardından ve karşılıklı olarak çok yavaş ve ileri gidiş ve dönüş hareketleriyle yapılır, yan kaldırımlar hıncahınç dolardı. Kendini bilen kadın ve erkek böyle bir kalabalığa girmez, giren de kendini akıntıdan kurtaramazdı (MBY, 379).

Fener, Çiftehavuz, Mama, Kalamış, Ihlamur, Kızıltoprak, Kuşdili de piyasa edilen yerlerdendi (ŞM II, 99).

Dönemin önemli piyasa yerlerinden Kalpakçılarbaşı, Yağlıkçılariçi, Kuyumcular Çarşısı, Direklerarası, Beyazıt, Divanyolu daha önceleri ise Aksaray İstanbul'un önemli piyasa yerlerindendi. Buralarda yüzlerce araba art arda dizilir, beygirli, eşekli, yaya binlerce halk birbirini seyreder, kaş çatma, yelpaze sallama, söz atma, fes düzeltme, bıyık burma, göz süzme, iç çekme, gülme, mendil ısırma, baş sallama, gerdan kırma, çimdik, fiske, dönüp dönüp bakma, birli ikili kız işaretleri, omuz kaldırma, işine göre söz, çiçek, mektup atma, itip kakma, şemsiye, pabuç, bohça, yumruk vurma, ayılma, bayılma gibi haller yaşanırdı. Bu kalabalıkta çocuğum ezildi, kayboldu diyenler olur, çeşitli rezillikler yaşanırdı. Ahmed Rasim bu piyasa yerlerinde yaşanan bu gibi yaşayış rezilliklerinin değiştiğini ve Bazar Alman'da peçesini kapalı tutanların Bonmarşe'de açtıklarını ve kadınların çeşitli kıyafet ve davranışlarla piyasa ettiklerini belirtir (EZ, 36–37).

Piyasalarda harfendazlığın pek kaba bir çeşidi olan sarkıntılık yayalarda belli ve değişik şekiller alırdı. Çimdik, sıkıştırma, ferace veya çarşafa makas vurma, yakıcı maddeler dökme, elden mendil vesaire kapma, kaba söz ve deyimler kullanma, türlü türlü baygınlık parolaları, göz kaş vurgunluğu, şemsiye, iğne, pabuç ile dürtmeler, ayıplama, sövme çeşitleri, tükürme, ayağa basma, kol göğüs vurma, itme tartaklama, şiddetle çatış, daldırma, saldırma, korkutma, yerme, açıktan çatış, arabalara kâğıt, mektup sarılı lavanta hatta süprüntü atma, çoğu zaman fiyakacı kabadayılar tarafından yapılan araba beygirlerinin dizginlerine sarılma, yol kesme, çevirme, yarma, kıyafet değiştirerek takip etme, türlü türlü utanış, kızarış, bayılış, bozarış halleri ve bunun gibi bir sürü davranışlar durumlar bu piyasalara hastı. Bu kalabalıkta karısını görüp piyasaya çıktı diye bağıra bağıra boşayanlar da olurdu. Yazar piyasa denilince yukarıda sayılan çirkin davranış ve hallerin resmigeçit halinde oluşu anlaşılırdı der (MBY, 379–381).

Piyasalardaki yayalar pastıra, çimdik, elleme, omuz vurma, mendil kapma, şemsiye çekme, yolu kapama, yüz kızartma, “elmasım iki gözüm ah”, “sen benim olsan ben de senin olsam”, “ne de şık”, “varda”, “destur”, gibi sözlerle laf atarlardı (ŞM I, 113).

Kandil gecelerinde piyasaların yasaklandığı görülürdü (GA, 8).

Ramazan, kandil akşamları şehrin bütün rezaletleri kadınların aleyhine olarak o caddelerden akıp giderdi (MBY, 380).

Aşağıda yazarın eserlerinde yer alan piyasa yerlerinden bazıları nakledilmiştir.

6.1.12.1. Büyükdere

Yazar Büyükdere piyasasının pek güzel olduğunu, akşam eski saate göre on ikide başlayıp gecenin üçüne dördüne kadar sürdüğünü belirtir. İstanbul halkı burada, gündüz çok sıcak olduğu için gece piyasa edip gecenin serinliğinden faydalanırdı (ŞM I, 52).

6.1.12.2. Direklerarası

İstanbul'un güzellik, kadınlık namına nesi varsa özellikle kandil akşamı piyasalarında Direklerarası'ndan geçerdi. Ahmed Rasim burada perukâr dükkânında oturup bu akşamlarda belli şeyleri görüp, öğrenip anladığını ifade eder. Böyle akşamlarda kötü kadınlar da burada olurdu (FA, 112–113).

Kışın Direklerarası piyasası kesilirdi. Kimse o yağmur, çamur içinde piyasa yapmak istemez, yapan olsa da kahve, kıraathane camları buğulu olduğundan kimse görmezdi (FA, 147).

Ramazanda akşam piyasaları çok şık kaçardı. Akşama doğru belki uzar endişesiyle ikindiüstü tıraş olan ne kadar mini mini yosma, fesi kalıplı, yakalığı temiz, paltosu düzgün, pantolonu ütülü, potini boyalı, zülfü perişan, gözleri mahmur, neşe ve handeden uzak, elleri gantalı bey, beyzade, efendi, efendizade varsa hepsi Veznecilerden Osman Baba Dergâhı önüne kadar sebilhane bardakları gibi dizilirdi. Bunlar içinde zayıf, şişman, kumral, sarışın, bodur, kısa, orta boy, kravatlı, bastonlu, şemsiyeli, şemsiyesiz her türlü görünüşte olan insanlar vardı. Kıyafetleri ve süsleri marnel, dik, yatık, Feliks, For yakalıklı, düz bağlama, renkamiz kravatlı, bastonlu, şemsiyeli şemsiyesiz, ipek mendilli, Hüsn-i İntihab Mağazası'nda düzinesi on dört on paraya alınan çiriş kolalı yağlıklı, belde kuşak, toka, askılı, kordonlu, kordonsuz, fularlı, fularsız bir sürü insan burada piyasa ederdi (ŞM I, 110–111).

6.1.12.3. Kapalıçarşı

Eskiden İstanbul'da Çarşı içi adeta bir görücü yeriydi. Erkekler İstanbul'un kötü kadınlarını Çarşı içinde görür, tuhafiyeci, yağlıkçı, muhallebici dükkânlarında, Kalpakçılarbaşı piyasasında onlarla birer dakika görüşür, onlardan söz alır, sonra da buluşma yerine giderlerdi (AS, 111).

Ahmed Rasim, Kâğıthane ve Direklerarasın'da gördüklerinin daha toplucasına Kapalıçarşı'nın Kalpakçılarbaşı denilen büyük caddesinde rastladığını belirtir. Çarşı, üstü kapalı, yan tarafları fesçi, tuhafiyeci, canfesçi, hafafiyeci, sucu, limonatacı, basmacı, muhallebici gibi sıra sıra esnaf dükkânlarıyla çevrili; ortası işportalı, sepetli, küfeli, tablalı, zembilli, torbalı seyyar satıcılar; piyazcı, söğüşçü,

francalacı, simitçi, yaymacı, yazmacı gibi çeşitli ticaret erbabı ile vıcır vıcır kaynayan bir yerdi. Yazar burada sadece bunları görmeyip daha çok şey ve kimse gördüğünü ifade eder (FA, 128).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre Çarşı daimi bir piyasa yeriydi. Burada sık sık izdiham olur ve bu izdihamda her türlü temas yaşanırdı. Çarşı'da tuhaf giyimli aşçı kalfaları, zampara yobazlar, softalar, kılıcı şakırdayan Harbiyeli, tıbbiyeli, hovarda kolağası gibi silahlı, rütbeli, üniformalı kişiler; kendilerine has görüntüleri ile boy gösteren tulumbacılar, külhaniler, işiyle gücüyle meşgul olanlar, dilinde daima "lahavle" ile dolaşan ağabanili babacanlar, gizli kabadayılar bulunurdu. Bu kişiler burada bir aşağı bir yukarı, gâh sağa gâh sola gidip gelir, dükkân önlerini, içlerini açıp kapar, doldurup boşaltırdı (FA, 128–130).

Çarşı'nın kalabalığında renk renk çarşaflı, carlı, yeldirmeli, yaşmaklı, feraceli, yaşlı, genç, beyaz, esmer, kumral, sarışın allıklı, düzgünlü, hotozlu, oyalı yemenili, enseden, gerdandan, koldan dekolte kıyafet giymiş kadınlar, ne biçim bir kıyafet olduğu pek belli olmayan, yalnız gözleri görünen taşralı kadınlar, kızlar, kokonalar, dudular, koriçalar da bulunurdu. Bu piyasa yeri velveleyle dolu bir koridora benzerdi (FA, 130).

Hava yağmurlu karlı olduğu zamanlar ise Çarşı içi piyasası ilerlerdi (ŞM II, 165).

Çarşı'da bir aşağı bir yukarı gezinenlerin zaman zaman komik durumlara düştüğü de olurdu. Briyantin ile parlattığı bıyığını kıvırıp düzeltirken simitçi sehpasına ilişip düşünlere rastlanırdı (ŞM I, 82).

Çarşı adeta Babil Kulesi'ne benzerdi. Burada durmak ihtimali yoktu. Herkes omuz omuza idi. O kadar kalabalıktı. Bu kalabalık yalnız satıcılardan kaynaklanmıyordu. Gözlüklü, bastonlu, eldivenli şık beyler de burada bir aşağı bir yukarı piyasa etmekteydi. Çarşı tam yankesiciler yatağı olacak bir yerdi (ŞM III, 49).

Çarşı'da çeşitli satıcıların bağırtıları duyulurdu. Burada ahlak dışı birtakım olaylar da yaşandığı için bu satıcı bağırtılarıyla beraber "edepsiz", "terbiyesiz", "ilahi elin ayağın kırılsın", "kör ol inşallah", "vay kakavan karı vay", "kakavan karı al sana kakavan bir şemsiye çat", "al sana da bir yumruk", "yarın bu saatte yine burada" gibi sesler duyulurdu (FA, 132–133).

Öğleden biraz sonra kalabalıklaşmaya başlayıp ikindiyi müteakip tenhalaşan bu yerde yazarın deyimiyle türlü türlü alış verişler olur; çimdik, sürünme, dürtme, çatma, başörtü çekme, çarşaf, ferace kesme, sıkma sıkıştırma, kucaklama, abanma, konuşma, çevirme, yol kesme, darılma, azarlama, şemsiye, tokat, bohça, paket, pabuç vurma, iğne sokma, tükürme, püskürme gibi çeşitli hareketler görülürdü. Bu rezilliklerin yaşandığı kalabalıkta bazen iki atlı bir konak arabası ağır ağır yürüyerek kalfası, çırağı yakışıklı olan bir tuhafiyeci önünde durur; ahlaksız birtakım şeyler yaşanır ve duyulurdu (FA, 133).

Çarşı'da bu şekilde ahlaksızlıklar yaşandığı için Çarşı'ya ayak basmayan insanlara, izinsiz Çarşı'ya giden karısını boşayan eşlere, Çarşı'ya çok gittiği için adı Çarşı Güzeli'ne çıkarılan kızlara rastlanırdı (FA, 134).

Bu ahlaksız ortamda evli olan kadınlar da bulunurdu. Dükkân muhabbetleri, alakaları, sevdaları yaşanırdı (FA, 134). Şehrin fuhuş rezilliği burada kuyumcular, yağlıkçılar arasında gezinirdi (FA, 34). Cuma ve pazar buranın en tenha günlerindendi. Kandil ve Ramazan günleri ise insanlar buradan dört bir tarafa dökülürlerdi. O zamanlar piyasa etmek için Beyoğlu Caddesi henüz yoktu (FA, 134).

Bu kalabalık ikindiden sonra Bitpazarı, Kürkçüler Kapısı, Nuru Osmaniye taraflarından yavaş yavaş dağılırdı. Çarşıda yan yana, burun buruna bulunan bu insanlar caddelerde ayrı bulunmak zorunda kalırlardı. Yazar esnafın bir zamanlar "Çarşı dönüşü" dedikleri şeyin bu olduğunu belirtir (FA, 133–134).

6.2. Özel Günler - Merasimler

6.2.1. Kandiller

Hemen her kandil gecesinde zengin fakir çoğu kimsenin tatlı yapması âdetti. Yazar hemen her kandil gecesi bizde adeta bir helva gecesidir der (Mİ II, 509).

Kandil günü oruç tutulurdu (FA, 75). Kandil gecelerinde ise İstanbul camileri minarelerinde kandiller yakılırdı (Mİ II, 482).

Yazarın **Tarih-i Ata**'dan aktardığına göre Müslümanların kandil gecelerinde, mübarek gecelerde evlerinin kapıları önünü kandillerle aydınlatmaları Sultan II.

Mahmud zamanından (1808–1839) kalmadır. Mübarek gecelerde imkânı olanlar evlerinde ikram ve ihsanlarda bulunur, yemek verir ve mevlit okuturdu. Evlerinde imkânı olmayanlar ise cami, mescit, tekke ve zaviyelerde mübarek gecelerde mevlit okunması için vakıflar tesis ederdi (Mİ II, 486–487).

Kandil akşamlarında yenen yemişler ise simit, çörek, kuşlokumu, revani, koz helvası, cevizli sucuk, kâğıt helvası, fındıklı fıstıklı tatlı, pestil, kış gecelerinde yenen şeyler, keten helva, boza, leblebi, mısır buğdayı, mangalda kebap veya suda pişmiş kestane, nar, ayva, elma, armut, habbülezziz, hurma vb. idi (GA, 6).

6.2.1.1. Kandil Gecelerinde Direklerarası Piyasaları

Kandil akşamında Direklerarası çok kalabalık olurdu. Hatta kandil akşamları polis Osman Baba Türbesi ile Şehzadebaşı sebili arasında durur, Saraçhanebaşı taraflarından gelen arabaları ve yayaları geri çevirir, Beyazıt'tan gelenlere ise bir daha dönmemelerini söylerdi (FA, 115–116). Burada insanların kimi yaya kimi arabalı olarak piyasa ederdi (FA, 75).

Ahmed Rasim kandil akşamlarında Direklerarası'nda adam adam üstüne durup temaşaya duran ecnas-ı müştakin dediği kişileri anlatır. Kandil akşamlarında bu kişiler o kalabalıkta temaşa ederdi. Aralıklardan yürüyenler, safların arkasından parmaklarına basarak ağız açık, sırıtkan yüz bakanlar, araba kenarlarında sivtinenler, fes kaşta, püskülü perende baz, taze tıraş, burma bıyık, gerdan nazlı, yakadan atma rengarenk ipekli mendil ile yanar döner, sabahleyin silinmiş altın kordonu parıl parıl parlar, şal, kumaş, ipek yelek, ceket, setri, redingot, lata altında samur kürklü, ütülü çeşit pantolonlu, elifi şalvarlı, hatta poturlu, sıkmalı, potinli, yarım kunduralı, galoşlu, yemenili, yani şehrin çeşitli kıyafeti, zamanın dökme perçemden matruş kelleye varınca her türlü tuvaleti pek çok hevesler arasında dönüp dolaşıyor, gülüyor, harf atıyor, göz kırpıyor, el uzatıyor, dil çıkarıyor, öksürüyor, iç çekiyor, yalanıyor, dudak büzüp uzaktan öpüyor, baş parmağını yeleğinin aralığına takmış, öteki parmaklarını oynatıyor, bastonunu ağzına götürmüş bir ayağını titretiyor, omuz silkiyor, bıyık büküyor, baş sallıyor, bir gözü önünde duran arabada, yanındakine bir şeyler fısıldayıp ağır tebessümlerle dönerek bakıyor, kaş çatık, gözler tehditkar baş

çeviriyor, mendiliyle ani ağlama tehdidi yapıyor, sarılayım manasına göğsünü kavuşturuyor, yanıyorum demesini bilmiyormuş gibi düğmelerini çözüyor, halim kalmadı bittimi anlatmak için dudağını ısırıp süzülüyor, teşekkür maksadı ile parmaklarıyla yan saçlarını düzeltiyordu. Garip olduğu kadar gülünç, gülünç olduğu kadar da garip olan bu takdim ve takaddüm merasimi hiç bilmediği bu cemiyetten senelerce ayrı yaşamış, sonra birden bire ortasına düşmüş bir genç ruhu üzerinde çeşitli tesirler uyandırıyordu. Kandil akşamı olmasına rağmen burada ahlaksızca şeyler yaşanmaktaydı (FA, 75–77).

Kandil akşamı olmasına rağmen aşırma temennalar, yelpaze sallamalar, yüz açıp kapamalar, arabadan sarkıp bakmalar, arka camdan gözetlemeler, mektup atmalar gibi o dönem ahlak dışı sayılan davranışlara buralarda rastlamak mümkündü (FA, 78).

İstanbul'un bütün sosyal rezilliği Ahmed Rasim'in deyimiyle buradan akıp gitmekteydi (FA, 79).

6.2.2. Ramazan

Ramazan denildi mi iftar, teravih, sahur akla gelirdi. Bunlarla beraber mahya, davul meraklıları da olurdu. Bunların da kendilerine göre eğlenceleri vardı. Camilerde kurulan mahyaları gecesi gecesine kaydederek sene boyunca tatbikle uğraşacak olanlar da nadir değildi. Ramazan davullarının ipi bazen kırmızı bazen mor olurdu. Davuldan maksat dümtek dümtek sedasını çıkarmaksa da bekçilerin zekâsına göre bu ahenkte değişim olabilirdi. Ramazan davulculuğunu bekçiler yapardı. Davul eğer mahalle beylerinin eline geçerse aşçıya, ayvaza, mama dadıya, ihtiyar sütnineye, pehlivan emeklilerine, yazın Büyükdere, Bentler safasına doyamayan hovarda kırıntılarına, Bulgurlu, Dudullu, Kartal köy düğünlerine alışık safa erbabına, orta oyunu temaşasında Kel Hasan'a, Kambur Mehmed'e, Komik Arif'e, İbiş'e, Tuhaf Atıf'a göbek attırmak işten bile sayılmazdı. Ramazan denildi mi "Hacı Reşid-i Bi-Neva", "Baba Yaver-i Şikem-Pira", "Naili-i Turfa-Eda" gibi isimler de akla gelirdi. Ramazanda Çakmakçılar'ın çöreğini, Beyazıt sergisini, Hacı Baba'nın maa hardalya Hindistan turşusunu, Mıgır'ın uskumru dolmasını, Aşçı

Dede'nin un çorbasını, Hacı Bekir'in reçelini, Fevziye Kıraathanesini, Unkapanı ve Çukurçeşme'nin davullu zurnalı kahvelerini, iftar topunu yâd etmemek olmazdı (ŞM II, 163–164).

Eskiden İstanbul'da Ramazan'ın yaklaşması içki içen insanlarda birtakım değişikliklere sebep olurdu. Bazı insanlar küçük tövbe girdi mi her şeyden el çeker, namaz niyaza başlar; hatta bazen ta Mevlit'ten Ramazan Bayramı'na kadar ağzına bir damla içki koymazdı. Bazıları ise içkiyi bırakmakta bu kadar erken davranmaz, üç aylar olduğu zaman rakıyı keser, tespihi ele alır, seccade ise meydan yüzü görürdü. Bu içkiciler içinde küçük tövbe, büyük tövbe, üç aylar demeyip çakan; yalnız kandil akşamları içmeyip teraviyi de kaçırmayanlar bulunmaktaydı. Bazıları da Regaip gecesinden başlayıp bayram gecesine kadar içmezdi. Kimi içkiciler ise Ramazanla beraber hem içkiye hem de namaza başlar, ibadete çekilmiş gibi evden de çıkmazdı (AS, 252–253).

Yevm-üş-şekk[2]ten evvel içkiye başlanıp davul çıkıncaya kadar içilmesine "Ramazan karşılamak" denirdi. Bazı Ramazan gecelerinde arada sırada içilirdi. İftara çağrı vesilesiyle sofra kurulur, sabaha kadar içilir, buna da "sulu iftar" denirdi. Bazı Bektaşiler sahurda içmeye başlar sızıncaya kadar içer, kalktığı zaman sokağa fırlar, mahmur mahmur gezinirdi. Bu içkicilerin kurnazları da vardı. Bunlar yeni moda morfincilik, kokaincilik gibi konyaklı, romlu kayısı, vişne ile keyif yetiştirirdi. Ramazanda içkiyi bırakıp afyona başlayanlar da olurdu (AS, 253).

Vezneciler'de bir herif harup, kayısı, hoşaf, şıra gibi içecekler satardı. Buna "karışık ver" denildi mi içerideki şişeden doldururdu, bir bardak içen sarhoş olurdu. İçen sarhoş olsa da kimse farkına varmazdı. Ramazanda esrar içenler çoğalırdı. Bunlar içinde biri topla beraber çakmaya başlar, arada dört beş esrarlı sigara çeker, fındık gibi afyon yutar, yatsıdan sonra da sokağa çıkardı. Ne yıkılır, ne sızardı, döner dolaşır, Veznecilerdeki şerbetçiye de uğrar, atıştırır, sabah olunca da işine gücüne giderdi. Bu kişi Bektaşi tarikatındandır ve üç tane erkek çocuğu vardır. Ahrette Hz. Ali'nin kendisine arka çıkacağından umutlu olduğu için çocuklarının büyüğünün adını Maruz, ortancasının adını Çaker, küçüğünün adını da Kemine koymuştur.

[2] Yevm-üş-şekk: hilalin görülmemesi sebebiyle Şaban'ın otuzuncu günü mü, yoksa Ramazan'ın birinci günü mü olduğunda tereddüt hasıl olan gün

Bunları bir dilekçe başlığı olarak Ali'ye sunduğunu söylerdi. Bu şekilde "maruz-ı çaker kemineleridir ki" demek istediğini belirtirdi (AS, 253–254).

6.2.2.1. Ramazan Hazırlıkları

İstanbul Ramazan'ın yaklaşmasıyla beraber adeta büyük bir mabede dönerdi. Cami, mescit, tekke ve zaviyelerde Ramazanı karşılamak için gerekli şeylerin tedarikinde bulunulur, Müslümanlar temizlik konusunda itina gösterirlerdi (Mİ II, 412–413).

İstanbul Ramazana hazırlık olarak aydınlatıldığı gibi bundan başka pek çok Ramazan hazırlığı da yapılırdı. Şekerciler matbu ve yaldızlı listeler tertip eder, gümüş kaplı zannedilecek derecede parlak kalaylı küplerine imal ettikleri Frenk üzümü, ananas, vişne, kayısı, gül, kızılcık, ünnap, ceviz, erik, ayva, koruk, portakal, turunç reçelleri doldurur, özel kaplara hummaz, limon gibi şerbetliklerle, menekşe, ağaççileği, demir hindi, nar gibi şuruplar hazırlarlardı. Tespihçiler ise armudî, tam yuvarlak, uçlu, yuvarlak, yarım beyzi, yumurta biçimi isimleriyle şekillerini tarif ettikleri naka, som, avd, pelesenk, kuka, gül, tırnak, biga, yeni çıkma süt taşı, kehrübadan otuz üçlük, doksan dokuzluk tespihlerini parlatıp çekmecelerine dizerlerdi. Ağızlıkçılar daklı, damaklı, evlah, tepesi imameli, parçalı, köşeli, içi pamuklu, çiçekli, kakmalı, telli, burmalı, şeş haneli, buzlu, yekpare, yasemin, kiraz, abanoz, ateşi, sarı kehrüba sigaralıklarını, pipolarını camekânlara dizerlerdi. Bakkallar da zeytin çeşitlerini, pastırma tahtalarını, sucuk kangallarını, peynir kellelerini, yağ teneke ve fıçılarını, havyar, sardalya kutularını pirinç, un, şeker çuvallarını teşhir ederlerdi. Tuhafiyeci, tütüncü, kunduracı, terzi, manav, kasap hatta turşucu, kitapçı dükkânları, kıraathanelerle kahvehaneler bile başka bir şekilde süslenir, tatlıcı, muhallebici, simitçi bile Ramazan'ı uğur sayardı (Mİ II, 414–415).

Ramazan dolayısıyla tiyatrolar tamir edilir, Karagöz perdesi kurulur, panorama, nişan atma, deniz canavarı, denizaslanı, sinematograf, orta oyunu yerleri ayrılırdı. Aşçılar bir tencere içinde pişen etten tas, orman, talaş, kâğıt kebapları, kuşbaşı, salçalı, külbastı, kızartma, nohutlu, beğendi, ekşili çıkarır, kepçe, süzgeç, kaşık, bıçak gibi madeni aletlerini parlatırdı. Itriyatçılar şık, müzeyyen, mütenasip,

zarif şişelere akasya, iğde, al, bin bir çiçek, tefarik, hanımeli, zambak, sümbül, süsen, şebboy, amber, fulya, karanfil, gül, manolya gibi pek çok çiçekten güzel kokular kolonyalar hazırlar, tuvaletler için de ayrı kokular hazırlayarak müşterilerini memnun etmeye çalışırlardı (Mİ II, 415–416).

Direklerarası perukârları da bu ticaret mevsimini boşa geçirmezdi. Bir semaver, bir köşe mangalı, iki üç nargile, beş on çay kahve fincanı onların da Ramazan dolayısıyla para kazanmalarına yeterdi (Mİ II, 416).

6.2.2.2. Ramazanın Başlangıcı

İstanbul'da Ramazan'ın geldiği hilale bakılarak anlaşılmaya çalışılırdı. Hatta eskiden insanlar hilali görüp Ramazan'ın geldiğini anlayabilmek için herhangi bir minare, kale veya dağ tepesine çıkardı (Mİ II, 428). Vaktiyle Cerrahpaşa Camii'nin bir imamı varmış. Bu zat hilalin zamanını ve doğma tarafını çok iyi tahmin ve hesap edermiş. Ramazanın girdiğini akşam hilale bakıp anlayınca kunduralarını koynuna koyup koşa koşa Şeyhülislam Dairesine gidermiş. Hatta o zamanlar Cerrahpaşa, Sinekli Bakkal, Aksaray halkı bu zatı gözetler, onun koşa koşa geldiğini görünce Ramazan'ın girdiğine şüphe etmezlermiş (Mİ II, 428).

İstanbul'un eski adetlerinden olduğu üzere Ramazan'ın girdiği, davul ile ilan edilir, gece camilerin minarelerindeki kandiller yakılırdı. İftar ve imsak vakitlerinde ise top atmak eski bir âdet değildi (Mİ II, 422).

6.2.2.3. Mahyalar

İstanbul'da her çocuk oruç ayını minareler arasına kurulan mahya takımlarından hatırlardı. Rivayete göre önemli gecelerde minareler arasında mahya kurulması Sultan I. Ahmed zamanında (1603–1617) icat edilmiştir. Fatih Camii müezzinlerinden Hattat Hafız Küfevî adında bir zat çevre işler ve minareye asar. Bundan sonra bunun gibi yazı ve resimlerin Ramazan gecelerinde minareler arasına asılmasına dine uygun olması şartıyla izin verilir (Mİ II, 413).

Mahya sanatını geliştiren, ıslah eden bir zamanlar Süleymaniye Camii mahyacı başı olan Abdullatif Efendi adında biridir (Mİ II, 414).

Usulden olduğu üzere mahya halatı ile yedeklerin ipleri ve kandillerin tertip ve nizamında kullanıldığı söylenen mahya minaresindeki boncuk denilen kıvrık ipler, yani bucurgad takımı Şaban'ın son on beş gününde gerilirdi. İstanbul'da ilk mahyanın Sultan Ahmed Camiinde kurulduğu rivayet edilmektedir (Mİ II, 414).

6.2.2.4. Ramazan Alışverişleri

Ahmed Rasim, Ramazan'ın öteden beri bereketli ay olarak bilindiğini belirtir. Ramazan gelince şekerci dükkânları ağızları tülbentli reçel küpleri ile çömlekçi dükkânlarına dönerdi, bakkallarda morlu kırmızılı bağlarla daire daire asılıp sallanan güllaçlar, Anadolu'nun şehirlerinde yapılan pastırmalar, kangal kangal sucuklar olurdu. İnsanlar alışveriş yapar, hamalla evlere taşır, bir taraftan da etraftakilere alışveriş konusunda tavsiyelerde bulunurdu. Ramazan için aşçı tutulurdu. Ramazan başlamadan iftar davetleri başlardı (GA, 221–222).

6.2.2.5. İftarı Bekleyiş

İnsanlar Ramazan'da vakit geçirmek amacıyla elde yerlere sürünür kuka tespih, belde açlığı def etme amacıyla takılmış yün bir kuşak olduğu halde gezinirdi (ŞM I, 58).

Ramazan'da oruçlu kimi insanlar oruç yiyenlere karışır, gizliden oruç yiyenlerin oruçlu olup olmadıklarını anlamaya çalışırlardı (ŞM III, 15–16).

Ramazan'da oruçlu kimseler açlıktan şikâyet etmezdi. İster yaz ister bahar olsun kahvesizlik ve tütünsüzlükten bunalanlara rastlanırdı (Mİ II, 389).

Ramazan'da iki parti bezik, bir iki yüz elli piket, iki üç tavla, bilardo başında tepinme ile de vakit geçirenler olurdu (ŞM III, 13).

Ramazan'da insanlar ikindiden sonra Beyazıt sergisine giderdi. Ancak çoğunun niçin gittiği de meçhuldü. Eğer bir şeyler almak için gidilse sergi bir günde tam takır kalırdı der yazar; çünkü burada izdihamdan geçilmezdi, yani insanlar

buraya bir şeyler almak için de gitmiyordu. Buraya insanlar görmek için de gitmezdi, zira burada sergilenenler her sene sergilenen şeylerdi. Kokulu baharcılar, sigaralıkçılar, tespihçiler, Reji şubesi burada her sene bulunurdu. Buraya gitmek Ramazan-ı şerif gündüzlerine mahsus bir alışkanlıktı (Mİ II, 459).

Ramazan'da Beyazıt'ta kurulan sergilerde normalde ikiliğe veya yüzlüğe verilen o güdük sigaralıklar Ramazan'da çeyreğe verilirdi (ŞM II, 165).

Ramazan'da riyakâr insanlar da bulunmaktaydı. Bunlar mama dadıya evde bir şeyler saklatıp güzelce yedikten, birkaç bardak da su içtikten sonra tespih elde olduğu halde sokağa çıkar ve sokakta bir şey yemezlerdi. Bunlar halka kendisini oruçlu gösteren bey, efendi, ağa, hanım vb. idi (ŞM I, 61–62).

Ramazan'da dalgınlık dolayısıyla insanı güldüren olaylar yaşanırdı. Yazar bu durumlardan *karambol manzarası*na bayıldığını ifade eder. Birinin sağ kolu diğerinin sol koluna hızlıca temas eder etmez yarım devir dönerler. Baştaki fes biraz oynar, püsküller havalanır. Gözlerin akları belirir, dudaklar titrer, sendeleme meydana gelir. Bu çarpma sonucu sinirlenen kişi "kör müsün" diye boğuk gürültülü bir sesle çıkışır. Karşı taraf "kör sensin" deyince sinirler iyice gerilir, kaşlar çatılır. "Haydi, haydi mübarek günde başımı belaya sokma" diye karşılık verir. Karşı taraf "senden gelecek belaya hazırım" derse kızılca kıyamet kopardı. Etrafta birikenler de olursa artık küfürler savrulur, yumruklar iner, eller yakalara sarılırdı. Etraftan kimi "ayıptır yapmayın" derken kimi de teşvik edici şeyler söyler "vur, vay herife bak" derlerdi. Kavgayı polis ayırırdı. Ayrıldıktan sonra birbirlerini gerek bakışları gerekse hareketleriyle tehdit ederlerdi. Bu kavgayı taraflar Ramazan boyunca rast geldiklerine anlatırlardı (ŞM I, 62–65).

6.2.2.6. İftar Sofraları ve Yemekleri

Alafranga sofra tertibatı yaygınlaştığından beri yazar eski sofra tertibatının unutulduğunu belirtir. Hatırında kaldığı kadarıyla eski sofra tertibatını anlatır. Buna göre eskiden iftar sofrası yere kurulur, eve göre bunlar küçük veya büyük olur, "üryan" veya "sofra örtüsü" adıyla bilinen ve kenarları tırtıllı, oymalı beyaz örtülerle örtülü, etrafına erkân minderi dizili bir sini olurdu. Bu sininin ortasına genellikle

dikdörtgen veya yuvarlak bir tepsi konur ve bu tepsi içinde bir reçel yanına bir tuzlu olmak üzere mesela bir vişne reçeli yanına bir peynir, kayısı reçeli yanına sucuk, ünnab yanına zeytin, hurma ile havyar, Frenk üzümü ile balık yumurtası vb. bulunur, simit, çörek, pide çeşitlerinden de aralarına sıkıştırılırdı. İftar vakti bu tepsidekilerden yenince bu tepsi kaldırılır yerine Nihali denilen meşinden veya başka şeylerden yapılma bir yastıkçık konulurdu. Buna Nihali denilmesinin sebebi fidan dallarından yapılmış olmasıdır. Bundan sonra çorba, yumurta, et ve çeşitli yiyecekler gelirdi. Ramazanda asıl dikkat çeken şeyler bunlar değildi. Orucun bozulmasıyla beraber akşam namazı vakti girerdi. Güneşin ufuktan on derece düşmesi zamanına kadar akşam namazı kılınır ondan sonra kılınması ise mekruhtur. Bu nedenle çoğu yerde önce iftar edilir, namaz kılınır, sonra yemek yenirdi (Mİ II, 382–383).

Yazarın belirttiğine göre insanlar Ramazan'da balığa pek rağbet etmezdi. Sardalya, havyar, balık yumurtası, turşusu, tuzlaması iftar sofralarında görüldüğü halde yemek esnasında âlâ bir lüfer ızgarası ya da kâğıtta barbunyaya tesadüf edilmezdi. Uskumru, midye dolması gibi çirozlar yenir, istiridyeden eser görülmezdi. Ayrıca Ramazan'da pilaki, piyaz, lahana ve patlıcan dolması yenmez, normal günlerde hatıra bile gelmeyen tatlılardan hiç olmazsa bir defa tadılırdı. Yemeğin başlangıcı olduğu için çorbanın da Ramazan'da çeşitleri çoğalırdı. Çorba ve tatlının çeşitleri çoğaldığı gibi tütünün de çeşitleri çoğalıyordu. Hatta bir arkadaşı Ahmed Rasim'e Ramazan'da seyyar tütüncüye döndüğünü söyler ve ceplerindeki paketleri gösterir. Ceplerinde bohça, ekistra, salon, zıvanalı Bafra, yetmişlik kalın sigaradan başka bir de yetmişlik ile sert yüzlükten karışık olarak yapılmış tıkız bir kutu sigara da vardır. Bunlardan hepsini içen arkadaşı keyif almak için ve karma karışık olmasın diye bunları da sırayla içer. İftardan sonra uzun salonlardan bir tanesini tüttürüyor, o acılaşırken bir ekistra, onu müteakip bir bohça, evden çıkarken de bir zıvanalı Bafra tüttürür. Bu duman beynini döndürünce de çaycıda bir nargile çekiştirir. Nargileden sonra da alışık olduğu yetmiş ile sert yüzlükten içer. Ahmed Rasim daha sonra diye sorunca arkadaşı gülerek Reji'nin sattığı ne kadar sigara varsa bunlardan çıkan hatta arasına kaçak bile karışan dumanlardan oluşan bir koleksiyon teneffüs etmek için tiyatrolardan birinin locasına çıktığını ifade eder. Yazar bizde tütün merakının ilerleyip nargile merakının azaldığını ifade eder (Mİ II, 376–378).

Ramazan'da fırınlar has ekmeklerine susam ilave eder, has pideler, sütlü, tereyağlı simitler, çörekler, tel yassı ekmek kadayıfları, muhallebi, sütlaç, tavukgöğsü, keşkül, hurma, burma, lokma, tulumba, gözleme tatlılarıyla adı kaymaklı, bademli, ay, güllaç, beyaz vb. baklavaları, revani, yufka, puf, bohça, alt üst, fincan, su, sigara, Nemçe börekleri yaparlardı. Lahana, patlıcan, üzüm, şalgam, tam koruğu, kavata turşularına rağbet çoğalırdı. Beyazıt sergisi İstanbul'da bu takım ihtiyaç için kurulmuş bir yerdi ve bu serginin açılması Ramazan'ın geldiğini gösteren alametlerdendi (Mİ II, 416–417).

Ahmed Rasim, Baba Yaver'in son iftariye olmak üzere gönderdiği şu listeye de yer vermektedir: taygan şehriye çorbası, İzmir yumurtasından omlet, Karnabit kıvırcığından Alibeyköyü'nden yoğurtlu kebap, baba hindinin âlâ Baba Yaver dolması, enginar bastı, domates oturtması, nemse böreği, Şam baklavası, kabak dolması, keşkül-i fukara, kuru mehleyeli bamya, is kokulu sakızlı muhallebi, kaşıklık yaprak dolması, hindi dolması içinde pilav, kayısı uryani eriği üzüm hoşafları, çerezler; havyar ezmesi, sardalya, balık yumurtası, ezme patates salatası, şerbetler; portakal, ahududu, Frenküzümü, reçeller; vişne, ünnap, kayısı, rende, incir, ceviz müfettihler; kızarmış balkan kaşarı, tirilye zeytini, sele zeytini, pastırma, ev sucuğu yemekten sonra; limonata, portakalata, sigara, kahve kızarmış ekmek milan tereyağı (ŞM III, 60–62).

Ayrıca Ramazan'dan artan şurup ve reçeller daha sonra kullanılmak üzere kaynatılıp şişelere aktarılırdı (ŞM III, 64).

6.2.2.7. Sahuru Bekleyiş

Eski İstanbul'da insanlar Ramazan'da iftarı yaptıktan sonra sahura kadar İstanbul'un belirli yerlerinde vakit geçirirdi. İftar edilir edilmez Hacı Reşid'in dükkânına, oradan tiyatro kapıları önlerine, sonra fonograflardan birine uğradıktan sonra kıraathane kıraathane gezerek insanlar sahuru beklerdi (ŞM III, 3). Sahurdan sonra ise eski İstanbul'un sokak satıcıları, evlerin bitişik olması sebebiyle komşu çocuklarının gürültüleri, sokaktan gürültülü bir şekilde geçen insanlar, kuyudan su çekilirken çıkan ses vb. insanları uyutmazdı (ŞM III, 4–6).

İnsanlar iftardan sahura kadar olan zamanı Abdi'nin komikliği, Kel Hasan'ın maskaralığı, Mınak'ın çirkin facia avazı, Turne Ede'nin bin bir kıyafete giren bıyıksız herifi, fonografların zırıltısı, Çaycı Reşid, Baba Yaver ile gazete muhabirlerinin merkep, mahya destanları, Hayali Salih'in saçmaları, Karagözcü Mehmed'in muhaveresi, Memduh'un kemanı, sahurun davulu, Çukurçeşme, Unkapanı zurnaları, kıyıda köşede duran darbuka, zilli maşa, semai, destan, koşma, mani, dinleyerek Beyazıt sergisinde kokulu diye bağıran hacının avazını dinleyerek geçirirlerdi (ŞM III, 12–13).

Ramazan'da çalgıcılar Şehzadebaşı'na geçerdi. Şehzadebaşı'na geçen çalgıcılardan Memduh civar olduğu için Fener'de; Vasil, Gülistan Bahçesi'nde bayramda çalardı (ŞM III, 65).

Ramazan'da yazar Beyazıt'ta teravihi kılıp mahyacının havaya çektiği üç çifte piyadeyi seyrettiğini belirtir. Daha sonra Direklerarası'na gitmek için yola düşer; ancak koca meydanda çamur dolayısıyla geçecek yer bulamaz. Yazar bizim memlekette serpintiyi, zifosu, dam aktarmasını, oluk damlasını, duvar yaşlığını, kundura pastrasını hesap eden sokağa çıkmaz der. Buralarda olsa olsa dükkân altlarına bodrumlara düşüp bacağınız kırılır, incinir. Köprü'den geçseniz orada denize düşme tehlikesi var, burada en azından o yok der. Yazar Ramazan akşamı Vezneciler'de olan eğlencelere de değinir. Yakomi'nin bası allının allısı, ayvazla Nısf-ı şebin muhaveresi, Afet'in kantosu, Vasil'in taksimi, nüktedan Muhsin'in hicazkâr-ı kürdisi bu eğlenceler arsındadır (ŞM I, 127–128).

Direklerarasını arabalar boydan boya kaplar, Ramazan geceleri burası çok kalabalık olur. Burada akşamları Hayali Kâtip Salih vardır. Ayrıca Matmazel Amelya bir perde, Matmazel Devederisi iki perde kanto söylerler. Onları seyretmek için bir sürü insan toplanır. Osmanlı Tiyatrosu da "Sefih Tahsildar"ı oynar. Sahne-i Âlem, Handehane ile karşı karşıyadır. Bir tarafta Mis Karola, bir tarafta Mösyö Pati vardır. Direklerarası'nda her tarafta çaycılar vardır, "buyursunlar efendim" diyerek Ramazan'da gelen geçeni davet ederler (ŞM I, 128–129).

Ramazan'da Beyazıt piyasası arabalarla hınca hınç dolardı. Kürklü, paltolu, saltalı, ceketli, morlu, allı, sarılı, benekli, kumlu, çarşaflı, hırkalı, haydarili, cübbeliler arasında makferlanlı birtakım halk elde tespih, baston, şemsiye yürür gibi dururdu. Burada her çeşit insan bulunurdu. Alaycısı, sulusu, iyi söz atanı, göz süzeni

çeşitli şeylerle meşgul olurdu. Peçeler inip kalkardı. Her türlü şık burada bulunur, çeşitli pandomimler yaşanırdı (ŞM II, 171–172).

Ramazanda Beyazıt Meydanı'nda imsak topu bir kere var kuvvetiyle bumlardı. Bu ses yakında bulunan evlerde çocukların uyanıp ağlamasına sebep olur, sahura kadar uyumamış ve sahurda uyumak isteyenleri rahatsız ederdi (ŞM III, 4).

Ahmed Rasim'in eserlerinde şu yemeklerin de sahurda yendiğini görmekteyiz: söğüş, yaprak dolması, makarna, üzüm hoşafı (ŞM III, 3).

6.2.2.8. Ramazana Özel Kıyafet

Her Ramazan bir çeşit kıyafet icadı kararlaştırılırdı. Ahmed Rasim bir Ramazan'a ait şu kıyafeti yazar: Sıfır numara kalıp fes siyah, püskülü iri dublen olacak ve festen yarım santimetre kadar kısa duracak, saçlar kahverengi boyanacak, arka biraz top biraz kıvırcık olacak, kaşlar yukarı yukarı fırçalanmış duracak, gözler sulu ve süzük duracak, yanaklar pembe pudra ile yumuşatılacak, bıyıklar ne küt ne sivri olacak, dudaklar kırmızı, dişler gülerken de esnerken de görülmeyecek, gerdan çenenin sineye korsenin yukarıya doğru icra ettiği tazyiki hissettirmeyecek surette yani bir katmer görünecek halde tombul duracak, yaka dik ve düz, kravat şerbeti vişneçürüğü, pardösü düz siyah üzerine mavi kum, omuzlar çekik gibi kabarık, yelek açık çift düğmeli, pantolon koyu siyah mavi üzerine hareli, paçalar daha dar, iskarpin lostrin, bağlama, çorap hafif kavuniçi üstüne eski bir paralık (ŞM II, 172–174).

6.2.2.9. Huzur Dersleri

Osmanlı adetlerinden olduğu üzere Ramazan'da Huzur-ı Hümayun dersleri okunurdu. Bu adet Osman Gazi zamanından (1299–1326) beri devam etmekteydi. Âlimler toplanır ve padişahın huzurunda birtakım ayetleri şerh ederlerdi. Osmanlı memleketinin pek çok yerinden âlimler bu dersler için Dersaadet'e gelirdi (Mİ II, 385–387).

Yazarın **Tarih-i Ata**'dan aktardığına göre huzur dersleri nizamı; Ramazan'da vakit buldukça her gün ve diğer günlerde gerçekleştirilirdi. Ulemadan bazıları

padişahın huzurunda toplanarak Kuran'dan bazı sureleri tefsir eder, dinin hükümleri hakkında sorular sorulur ve cevaplanırdı. Buna huzur dersi denirdi. Osman Gazi zamanında (1299–1326) başlayan bu derslere Orhan Gazi (1326–1362) ve I. Murad (1362–1389) pek çok önem vermiş, III. Sultan Mustafa (1757–1774) ise bu dersleri adeta bir kanuna bağlamıştı. Her Ramazan'ın birinci gününden onuncu gününe kadar bir ulema, heyeti toplar ve tefsirler yaptırırdı. Bu dersler için Şam, Mısır, İran, Horasan gibi yerlerden pek çok ulema İstanbul'a gelirdi (RHOT I, 363).

6.2.2.10. Hırka-i Saadet Ziyareti

Padişahlar her Ramazan-ı şerifte özellikle Ramazan'ın on beşinde Topkapı Sarayı'na alayla gidip Hırka-yı Saadet'i ziyaret ederdi (RHOT I, 231).

Eskiden Ramazan'ın on beşinci günü padişah ve devlet erkânından bazıları gül suyu dolu iki kâse ve süngerler ile kutsal emanetlerin bulunduğu odayı ve kutsal emanetleri silerdi. Daha sonra bu süngerler uğur, bereket için saklanırdı. Ramazan'ın on beşinci günü sabah namazı Hırka-i Saadet'in bulunduğu odada cemaat ile kılınırdı. Namazdan sonra öğleden iki saat evvel has odalılar Hırka-i Saadet'i muhafazasından çıkarırdı. Ahmed Rasim padişahların Hırka-i Saadet ziyaretlerini anlatmış ve bazı padişahlar zamanında bu ziyaret adetlerinde değişmeler olduğunu belirtmiştir (RHOT II, 524–529).

6.2.3. Bayramlar

Bayramlarda büyükler, dadı vb. ziyaret edilir, elleri öpülürdü (ŞM I, 172). Yazar bayramlarda el öpmenin ve el sıkışma âdetinin bir İslam âdeti olduğunu belirtir. Müminler bu gibi kutsal günlerde birbirlerini ziyaret ederlerdi. Özellikle küçükler bu gibi kutsal günlerde büyükleri daima ziyaret ederdi. Hatta Osmanlılar bayramda padişaha dua eder, padişahın eteğini öpme fırsatı bulanlar da bununla övünürdü (MM II, 269–270). Ahmed Rasim de annesinin elini öptüğü zaman içinde bir rahatlama hissettiğini belirtir. El öpmek önemlidir (MM II, 270–271).

Bayramda misafirler eksik olmazdı. Dilenci gelir, çoluk çocuğunuzun başı için mübarek bayram günü diyerek ricada bulunur, ona sadakası verilir; saka gelir, mendili ve şekeri verilirdi. Süprüntücü, tulumbacılar, fenerci gelir; hepsine hediyeleri verilirdi (MM II, 268–269).

Bayramlarda herkesin cebinde harçlığı bulunur ancak gazete muharrirlerinin bir parası bulunmazdı; çünkü idare memurları bayram günü matbaaya gelsin de iş görsün diye para vermezlerdi (ŞM III, 20).

Bayramda Köprü memurları ise beyaz prostelalarını takıp üç saatte bir nöbete çıkarlardı (ŞM III, 63).

6.2.3.1. Bayramlarda Çocuk Eğlenceleri

Yazar bayram için çocuklara birtakım nasihatlerde bulunur ve bayramın yaklaştığını, bayramın hem sevinecek hem de ağlanacak bir vakit olduğunu belirtir. Bayramda, bayram davulu gezer, bekçinin yemeni, mendil, çorap, krep, kese, astar, basma, kumaş asılı olan bir heybesi vardır. Mahalle çocukları bayramda yeni kıyafetlerini giyer. Çocuklara has bayram eğlenceleri vardır. Elde horoz şekeri, dilde kaymak macunu, cepte sarılı koz helvası olduğu halde beraberce gezinirler. Fatih salıncakları, dönme dolapları, Felek'in karakaçanı, salkım kuyruğun yek-çeşm midillisi, topal Kevork'un bakla kırı beygiri, Cündi Meydanı'ndaki atlı karaca, Üçbıyık Haralambo'nun laternası, sarı, solu paltolu Lehlinin panoraması, kuşlokumcu, servili revanici, lokmacı, şeker fırıldak çeviren hacı, al örtülü araba çocukların bayramdaki eğlencelerindendi. Çocuklar bayramda gıcır gıcır fotin, hışır hışır ruba, sırmalı mendiller ile gezerdi. Çocuğa bayramda para, çil kuruş verildiği gibi ipekli mendil, kıkırdak poğaçası da verilir, çocuk içeriye alınıp reçel yedirilirdi. Bütün bunlara bayramda sahip olmaları için yazar çocuklara bağıra bağıra ağlamalarını, dayak da yeseler dayanmalarını, evi karmakarışık etmelerini, gürültü çıkarmalarını öğütler (ŞM I, 132–135).

Bayramda çocuklar yeni kıyafetler isterdi. Çocukların bayramda çeşitli eğlenceleri olurdu. Dönme dolap, salıncak, ecel beşiği, atlı karaca, Felek'in merkebi, mercanın atı, top Süleyman'ın arabası, macuncu fırıldağı bayramda çocuklar için

hazırlanırdı. Şekerciler, fıstıkçı hacılar, koz helvacısı, keten helvacısı, aktar, bakkal bayramda çocukları beklerdi. Çocuklar bayramda hala, teyze, büyükbabalarını ziyaret edip el öper, mendil ve para alırdı. Yeni kıyafeti olmayan çocukla bayramda diğer çocuklar eğlenirlerdi (ŞM III, 37–39).

Bayram masrafları sevinç günlerine ait masraflardandır, bu nedenle kıskanılmaz. Seve seve alınır, giydirilir, herkes herkesin gülüp sevindiğini ister, ağlayan çocuklar bayram günü davulun arkası sıra gezinir, araba, merkep, beygir üstüne binerek mutlu olurlar (ŞM III, 19).

Bayramda İstanbul çocukları Sultanahmed, Şehzadebaşı, Yenibahçe, Cinci meydanlarında eşeklere binerek eğlenirlerdi (ŞM III, 63).

Bayramda bütün çocuklar neşelidir; hatta sadece çocuklar değil küçük büyük herkes güler, neşelidir. Çocuklar bayramda şık olarak giydirilirdi. Bayramda giyinmiş olan bir çocuğun fesini yazar şöyle anlatıyor. Saçın ortasına kondurulmuş mavi püsküllü al fesi sol kaşına kadar eğmiş. İçi kırmızı boz renkli harmani de yine bayramda aynı çocuğun kıyafeti olarak anlatılıyor. Bayram çocuklar için salıncak, dönme dolap, kadife semerli karakaçan, fırıl fırıl dönen atlıkarınca, rengârenk balon, üstü örtülü arabalarla ayrı bir anlam ifade ederdi. Onlar için bayram bunlar demekti (MM II, 264–265).

Bayramda çocuklar büyükleri ziyaret eder, el öper ve mendil alırlardı (MM II, 265). Çocukların cepleri dolu olurdu. (MM II, 266).

Ahmed Rasim'in bunlar çocuk değil çil yavrusu dediği çocuklar fesine ağabani sarmış çember sakallı, saltalı, sıkmalı bir ihtiyarın birer birer elini öperek etrafını kuşatırlar. İhtiyar da hepsini öper, sever ve sevindirir. Bu şekilde mahallenin çocukları mahallenin ihtiyarlarının ellerini öper, ihtiyar da kendilerini sevindirirdi. Yazar bayramda çocukların mahalle büyüklerinin ellerini öpmesini ne güzel bir âdet şeklinde değerlendirir. Çocuklar böylece büyüğe hürmet etmeyi öğrenmiş olurlardı. Eli öpülen ihtiyar sıkmanın cebine elini atıp örme, vişneçürüğü kesesini çıkarınca çocuklar intizama girerler ve ihtiyar da kendilerine para verirdi. Parayı alan giderdi (MM II, 267).

Yazar bir hengâme-i serveri ve çocukların bayram eğlencesini anlatır. Önde bir sırık, üzerinde basma kumaş. Şayak, mendil, kuşak asılı, arkada bir davul, davulun üzerinde henüz on, on iki aylık sevimli bir çocuk oturmuş, eğlenir. Bekçinin

davuluna oturmuş gezinir. Mahallenin bütün çocukları da bu eğlenceye katılır, ona peyk olur. Bekçi de bu eğlenceden memnundur (MM II, 267–268).

6.2.3.2. Şeker Bayramı

Bayram özellikle Şeker Bayramı çocuklarda bir değişiklik meydana getirirdi. Ahmed Rasim başka zamanlarda adlarıyla çağırıldıklarında duymayan çocukların bayram yaklaşınca "Bayram" der demez "efendim" dediklerini ifade eder, yani bayramın heyecanı çocuklarda görülmekte, onlar için bayram ayrı bir anlam ifade etmektedir. Bu, çocukların gizlenemeyen sevinçlerini gösterirdi. Bayram öncesi ayrıca dikiş makineleri kurulur, dikiş dikilirdi. Dikiş makinelerinin gürültüsü bayram dolayısıyla mazur görülürdü. Bayram dolayısıyla sadece çocuklarda değil herkes de bir değişiklik olurdu. Hitap ederken bile başka günlerde genelde kullanılmayan "bey babacığım, mini mini anneciğim, elmas teyzeciğim, bekçi baba" gibi hitaplar duyulurdu (Mİ I, 84–85).

Bayramda keselerin ağzı açılırdı. Ramazan boyunca içkiye hasret kalanlar ise bayramda Tavukpazarı, Balıkpazarı, Langa, Galata, Beyoğlu, Yenimahalle, Arnavutköy taraflarına giderdi (ŞM III, 62).

Bayram çocuklara neşenin de etkisiyle bir nezaket verirdi. Çocukların sakinliği, azmayışı hep bayramın yaklaşmasıyladır. Annesine mini mini diyen çocuk bayram sabahı yeni kıyafetlerini giyip fesini yana eğer, ceketinin üst cebine mavili, ipekli mendili yarıya kadar sokup yeni potinleri üzerinde gıcır diye döner. Bayramda giyinmiş olan bir çocuğun kıyafeti; ruba, potin, mavi püsküllü al fes, yalancı saate takılı kordon, kamçı gibi ince baston şeklinde kaydedilmektedir (Mİ I, 86).

Bayram gününü heyecanla bekleyen çocuk için bayram günü bu kıyafetin, şeker tabağının, pencereye astığı saka kuşu kafesinin pek bir önemi kalmaz, pantolonu salıncakta söker, fesi bozulur, ipekli mendili çalınır. Yani artık onlara karşı bir muhabbet çocukta bayram günü kalmaz (Mİ I, 86–87).

Ahmed Rasim Şeker Bayramı'nı daha ziyade sevdiğini, mendil almaya, özellikle de ucu düğümlü mendil almaya bayıldığı ifade eder (ŞM III, 162).

Bayram öncesi ailecek çocuklar için alış veriş yapılırdı. Çocuklar aileleriyle beraber çarşıya gidip yeni kıyafetler alırdı. Çocuklar yeni kıyafet alınmadığı zaman ağlardı; hatta çarşıda rezalet çıkarıp babasını rezil edenler, yere yatıp tepinenler de olurdu (ŞM III, 16–18).

6.2.3.3. Kurban Bayramı

Kurban Bayramı'nın ayrı bir telaşı olurdu. Peştamal, tülbent hazırlanır, ödağacı yakılır, gülsuyu serpilir, çengel takılır, çukur kazılır, masat, bıçak, satır hazırlanırdı. Kadınlar mutfakta telaş içinde etlerle ilgilenirdi. Erkekler mutfakta bulunmaz; yalnız arada külbastı, kahve, kavurma vb. isterlerdi. Kurban Bayramı'nda da ziyaretler olur, gelenler bazen bir parça et getirirdi. Kimileri de evleri dolaşıp kesilen kurbandan et isterlerdi. Kurban kesilen evlerde et taksim edilirdi (ŞM II, 37–40).

Ahmed Rasim Kurban Bayramı'ndansa Şeker Bayramı'nı daha fazla sevdiğini belirtir. Mendil almaya, özellikle ucu düğümlü mendil almaya bayıldığını ifade eder. Ancak Kurban Bayramı'nda bu âdetin olmadığını, insanın ağzına tuzlu bir kavurma verdiklerini, özellikle Karaman olursa insanın artık bu eti yiyeceğim diye çekiştirip durduğunu belirtir (ŞM III, 162).

Ramazan Bayramı'nın özelliği davul sesidir, Kurban Bayramının ise tak tak sesi. Kurban Bayramı'nın tak takı iki türlüdür. Bunun biri evin mutfağından gelen satır ve balta takırtısı diğeri ise kapı halkasının her dakika vurulmasından kaynaklanan patırtıdır. Kapı açıldığı zaman mutlaka yüzü gözlere kadar kapalı, bir tarafına torba asmış bir dilenci inayet ola dedikçe de gitmez. Bu dilenciler ikindilere kadar gelmeye devam eder (Mİ I, 178–179).

Kurban Bayramı'nda İslam mahallelerinde birkaç gündür duyulan havyan melemeleri işitilmez olur ve evlerden etin ateş üzerinde dumanlana dumanlana piştiğini ihtar eden bir cızırtı ve koku yayılırdı. Külbastı ve kavurmalar yapılırdı. Akşama ise gözler unlu bir işkembe çorbası, bir tabak tatlılı veya sarımsaklı yahni, bir sahan bumbar dolması arardı. Kediler de bu kadar et içinde yalanıp dururdu.

Ahmed Rasim taze etin mideye iyi gelmediğinden imsak vaktine kadar beklenmesini tavsiye eder (Mİ I, 179).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre kavurma küpü Kurban Bayramı'nın hâsılatı safiyyesidir, yani net kazancını gösteren muvazene kabıdır. Küpün küçük veya büyük olması da evin idaresi için önemlidir. Yazar bu kavurmaları bir dahaki seneye kadar saklayanların bulunduğunun söylendiğini ifade eder (Mİ I, 179).

6.2.4. Yılbaşı

6.2.4.1. Yılbaşı Hazırlıkları

Yılbaşının yaklaştığı bazı yerlerde kurulan çeşitli sergilerden anlaşılırdı. Yılbaşına yakın Galata, Beyoğlu, Bebek bonbon sergisine dönerdi. İstanbul denilen tarafta da taraf taraf kuruyemişçi çadırları kurulurdu. Bu sergilerde gözünü açıp kapayan zilli, zilsiz, İstanbul kadınlarından bazılarına maşallah dedirten, çocukları saatlerce dükkân önlerinde durdurtan, jimnastik vaziyetinde duran, tekerlekte yürüyen bir sürü bebek vardı. Yemişçi çadırlarında ise pek çok şey vardı. İri badem şekeri, elma, portakal, tatlı limon, hurma, kestane, fındık, ceviz, nar, armut, kuru incir, balçık inciri, razakı, diş bademi hepsi ayrı bir yerde dururdu. Çadırda, çadırın önünde mutlaka Kumkapı, Samatya, Langa, Balıkpazarı balıkçılığından azma, tulumbacı reisliğinden gelme, mahallede kabadayı tanınmış, Karabıçak, Altınoluk, Asmalı, İncirli, Büyük Müsellim, Uzun Odalar akşamcılarından siyah, püskülü yandan atılma, yardan ayrıldım sarılı sıfır fes, kıvırcık perçem, çizik bir alın, uzun gözünün üzerine doğru meyleden kıranta kaş, az kanlı kirpiksiz göz, şekli her şeyi andıran burun, uzun bıyık, yarım saat evvel tıraş olsa yine kılları derhal çıkan yanak, çene, kararmış dudak, büklüm büklüm gerdanlı, mavili mintanın altından sırıtan göğüs kâkülü, sırtı sırmalı, önü kadife cepken, beyaz kuşaklı kolun biri balık diğeri anahtar düğmeli, şahadet parmağı kalın, mühür gibi enli yüzüklü, mor renkte yanları bir iki parmak enlilikte zihli pantolonu, mavi tire çorap üzerine çekilmiş yemenili biri dururdu. Bu, serginin mühendisidir. Geleni geçeni gözüyle ölçer, elindeki terazisiyle

tartardı. Bu çadırların içerisi galibarda renginde kâğıtlardan yapılma oymalarla süslüdür (ŞM II, 66–68).

Muharremde goy-ı hoyhoya çıkıldığı gibi yılbaşında da kâğıtla süslü fenerler, darbukalarla erketeye çıkılırdı. Yılbaşına yakın fistanlar hazırlanır, madalyonlar silinir, bilezikler tamire verilir, yeşilli, allı, mavili kurdeleler alınır, pudranın, allığın, düzgünün alâsı seçilir, Bonmarşe, Bazar Alman, kokucu dükkânları, tuhafiyeciler gezilir, zurnacıya, çalgıcıya pey verilirdi. Karşıda dost sahibi olanlar ahbaplarını teker teker gezer, davet ederdi (ŞM II, 68–71).

6.2.4.2. Yılbaşı Eğlenceleri

Yılbaşı akşamı saat tam yarıma geldi mi Çiçekçi, Ata, Derviş, Venedik, Üçgelin, Sidikli sokaklarından bir velvele kopar, saat dörtte yavaş yavaş cam, kadeh, sürahi gürültüleri çıkar, naralar atılır, danslar başlardı. Gazinolarda kumar peykleri düzülür, Macar, Kalyoncu, Dolapderesi, Yenişehir, Tarlabaşı, Pangaltı altları Kömürcü Sokağı üstü, merdiven araları Kışlaardı Hamamı'na kadar Galata meydanı, balozlar, Hanaki, Karamanyo, Komers, Kuron hıncahınç dolar boşalır, dudu şarkıları söylenirdi. Yılbaşında en çok rağbet edilen çalgıcılar Yakomi, Mıstık, Kandil Ahmed, Kemancı Şeref, Lavtacı Artin, Kanuni Hacı Boğos, İri Basan Kapril, Kemençeci Nikoli, Çığırtmacı Hurşit, Hanende Agop, Macarlı Parsih, Yasef, Septayekoğlu vb. idi. Bu çalgıcılar iki kısımdı, biri boğar, diğeri okurdu. Boğucu sınıfı odadan içeri girer girmez tebessüm edeni, altmışlık tütüne ilk el uzatanı, kadehe birinci sarılanı, sizi geçen sene de görmüştüm diyeni, elindeki defi veya lavtayı bırakıp söze karışanı, müşterinin biriyle Samatya'da diğeriyle Langa'da ahbap olanı, atılan parayı yere düşmeden havada avucuna alanı, ortalık cıvıyınca ilk önce kalkıp müsaade isteyeni, kaza ile rakı şişesini, bira kadehini devireni, işi sarhoşluğa vurup sıvışanıdır. Bunlar o derce maharetle yapılırdı ki; eğlenenler güya farkına varmazdı. Okuyanlar ise kıyamet koparırdı. Bunların hiçbir muamelesi güce gitmez; yalnız bir sigaralık tütün alırken paketin yarısını göz göre göre avuçlarına nakletmeleri giderdi. Paranın ardı kesilince kurnazlarının suratı değişir; sanki alacağı varmış gibi bir surat ifadesi takınırdı. Hatta Beyoğlu'na mahsus bir lisanla yavaşça

aynasız derdi. Biraz alıngan olan müşteriler bunu duyarsa kızar ve hır böyle çıkardı. Eğer mekân sahibi patalyacı koymuşsa keseyi teslim etmekten başka çare olmazdı. Yılbaşı'nda buralarda eğlenen hovardanın parası birer birer çekilir, eğer bu hovardada yılbaşı sabahı Tünel'e, Köprü'ye, işkembe çorbasına para kalırsa bahtiyardır. İyi eğlenmiştir. Bu hovardaların kurnazları ceketin yan cebine bir iki kuruş atardı. Çift Tünel bileti alır, yeleğin üst gözüne bir kuruş veya bir yirmilik yerleştirirdi. Bu o âlemlerin ihtiyatkarane bir hareketiydi. Buralarda eğlenenler masadan kalkar kalkmaz ev ev dolaşırdı. Buralarda eğlenenler için bildik gördükleri yere çömelip oturmak, sabahçı kahvesinde uyumadan çalgıya demgüzar olmak, söğüş tavuktan, kan portakalından hediye almadan hurmadan yemek, arada sırada çakmak, şarkıya karışıp bağırmak, ufacık onluktan açılan otuz bire, makaya, barbuta, pastaya, farauna, karışmak on kuruş edinir edinmez trapolayı ele almak, soyabilirse soymak, sabahleyin çorbaya katılmak, öğleye doğru eve düşmek hayırlıdır (ŞM II, 68–71).

Yılbaşı sabahı akşamın neşesinden bıkmış olanların biraz kibarcaları Papi'de, Kıristal'in altındaki şekerlemecide, Ruvayel'de; şöyleleri işkembecide, bakkalda, Kalyocukulluğu'nda, Kosti'de, Galata'da, sıra kahvelerde, poğaçacının yanındaki fabrikada, Köprübaşında, Tünel ağzında, Mayer'in önünde, Ada kahvesinde, Balıkpazarı'nda, Limon'da, Haleplioğlu'nda, Hacı Bey'de, Baklahanı'nda, Taşhan'da bazılarını da İki Kapılı'da, gazozcu küfeleri yanında, eczaneye girerken, eczaneden çıkarken, dostu bir doktora halini anlatırken, karanfil, hindistancevizi çiğnerken, yoğurt yerken, limonata portakalata içerken, köşede uyurken, sersem sersem yürürken, tramvayın borusundan, arabanın gürültüsünden korkarken, Köprü memurlarıyla kavga ederken, adam gözetlerken, arabada, tramvayda, kıraathanede sızarken, çeşitli saatlerde eve dönerken görülürlerdi (ŞM II, 71).

Yazar evvelki yılbaşlarında Türklerin başlarını sokmadıkları yer kalmadığını belirtir. Galata, Beyoğlu kısacası İstanbul'da Ortodoks takvimini tutan milletlerin hepsine Türkler kendi kendini davet eder ve sabahlara kadar eğlenirdi (MBY, 240).

Hovardalığın her türlü rezilliği yaşanır, eğlenilirdi. Yılbaşı gecesinde ne kadar genelev varsa hepsinin kapıları açılır, her gazino, her kahve, her koltuk bir kumarhane olurdu. Her sokakta çalgı, saz çalınır eğlenilir, çengi, köçek oynardı. Her

evin her odasında bir ziyafet sofrası kurulur, sofra üstünde hindiler, yemişler, rakılar, biralar etrafında da türlü türlü erkekler bulunurdu (MBY, 240).

Yılbaşı gecesi eğlenmek isteyen insanlar evin birinden çıkıp diğerine girer, kumarhanenin birinde yutulursa öbüründe kazanırdı. Fuhşa, sarhoşluğa ait ne kadar vasıta varsa hepsi yılbaşı gecesi ayakta olurdu. Armonik, çığırtma, lavtadan ibaret Yenişehir bandoları, zilsiz defli laternalar, kemençesi kucağında bir iki udla kaba saz, yanında zurna, klarnet, keriz alayı, bunların önünde çiftetelli oynar kopuk takımı sokak sokak gezer sürterlerdi. Bazen kasap havası ile oynayan sarhoşlar topluluğu bazen kapılardan çıkan karı topluluğu yol keser, tepsiler içinde susuz, mezesiz içkiler dağıtırlardı. Bazen koca bir kalabalık bir eve dolar, bazen de yine koca bir kalabalık bir evden boşalırdı. Bu sırada patırtı, gürültü, kavga, bağırtı, tabanca sesi eksik olmaz, feryat kopar, sokak satıcılarının sesleri duyulur, çeşitli konuşmalar işitilirdi (MBY, 240–246).

6.2.5. Kılıç Kuşanma Merasimi

Ahmed Rasim padişahların kılıç kuşanma merasimlerini çeşitli eserlerinde uzun uzun anlatmıştır. Burada örnek olması açısından **Tarih-i Vasfi**'den aktardığı bilgiye kısaca yer verilmiştir. Buna göre padişah atına biner saltanat erkânı da huzurda bulunur, hizmetlerini yerine getirirdi. Eski odalara yaklaşınca altmış birinci cemaatin odabaşı âdet olduğu üzere eski bir şerbet sunar. Padişah şerbeti içer ve kâseyi altınla doldurur, odabaşı da üç tane kurban keserdi (RHOT II, 901).

6.2.6. Tahta Geçiş Merasimi

Padişah ölüp yerine yeni padişah geçince yeni padişah İstanbul'a gelir ve toplar atılarak saltanatı ilan edilirdi. Şeyhülislam, İstanbul kadısı, defterdar gibi ulema ve müderrisler gelip yeni padişahın elini öper ve biat ederlerdi. Bu merasimden sonra yeni padişah Hazreti Eyüp Türbesi'ni ve ecdadın türbesini ziyaret eder, fakir fukaraya akçe dağıtırdı (RHOT I, 282–284).

6.2.7. Ulufe Dağıtımı

Ulufe çıkacağı gün divan kurulur, sadrazam ve devlet erkânı kubbe altında bulunur, padişah da kafes arkasından seyrederdi. Her ocağın ulufesi meşin keseler içinde ayrılır, yeniçeri ocağının her ortasına verilecek keseler de ayrılırdı. Her ortanın askeri zabıtalarıyla takım takım saraydaki orta kapıya gelip dururlardı. Amire mutfağında yetecek kadar çorba, pilav ve zerde hazırlanır, Babüssaade önüne konulurdu. Kubbe altında bulunan kol kethüdası vakit gelince giymiş olduğu üniformanın eteği ile işaret ederdi. Derhal orta kapıda hazır bulunan yeniçeriler gelip yiyeceği alır ve saray meydanında yerler ve derhal kurbanlar kesilirdi. Bazen bazı isteklerde bulunup yemeği almadıkları, çorbayı içmedikleri de olmuştur (RHOT I, 460–461).

Yemeklerini yedikten sonra yine askerler orta kapıya çekilip dururlardı. Sonra zabıtadan özel bir memur elinde avaz ile "birincinin ağa bölüğü" diye çağırınca o bölüğün askeri derhal gelip keseleri yüklenerek kışlalarına götürürlerdi. Sırasıyla ikinci, üçüncü ve ta altmış dördüncü ortaya kadar böyle sırasıyla dağıtılırdı. Altmış beşinciye gelince ise kimse davete icabet etmezdi. Bir rivayete göre Sultan III. Mehmed'in (1595–1603) idam ettiği şehzade Sultan Mahmud bu bölüğe firar etmiş ve bunlar da himaye etmeyip teslim etmişler ve şehzade idam edilmiş. Bunun üzerine bu bölük lanetlenip sınıra sürülmüş. Başka bir rivayete göre de bu ortanın fertlerinden biri Sultan II. Osman'ın (1618–1622) tahttan indirilmesi sırasında araba ile Orta Cami'den Yedikule'ye götürülürken eliyle vücuduna dokunduğu için bu orta tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu orta üç defa çağırılır, üçüncü defada "yoktur" cevabı verilince çağıran zabit tarafından "yok olsun" denilerek altmış altıncıya geçilerek bu şekilde dağıtım tamamlanır (RHOT I, 461–462).

Keseler kışlalara gidince askerden dağıtım sırasında "tas parası" diye yüzde üç beş kuruş alınıp orta sandığına konulur ve buna Debboy denirdi. Bu para ile ortanın çeşitli ihtiyaçları karşılanırdı. Padişahlar ise birinci ortaya mensup olup ulufe dağıtımının ertesi günü yeniçeri ağası kıyafetinde birinci orta kışlasına gider ve özel dairesinde ulufesini alırdı (RHOT I, 462–463).

6.3. Yeme - İçme

Ahmed Rasim eserlerinde çeşitli yemek isimlerine yer vermiş ve zaman zaman da kimi yemeklerin nasıl pişirildiği, servis edildiği konularında bilgiler vermiştir. Yemekler evde yenebildiği gibi lokantalarda da yenebilmekteydi. Ayrıca fakirler için yapılmış imaretler de bulunmaktaydı.

Ahmed Rasim ızgara lüferin tarifini vermektedir. Buna göre lüfer ızgarada cayır cayır nar gibi kızardıktan sonra zeytinyağı, limon, hardallı salça içine atılıp bir süre dinlendirilirdi. Sonra salata yaprakları arasına gömülüp üstüne maydanoz örtülür ve bu şekilde servis edilirdi (ŞM I, 157).

Patlıcan yazarın belirttiğine göre misafir ağırlayabilen güzel bir sebzedir. Hazmı yavaştır ama doyurur, bıktırmaz. Her şeye girer, türlüye girer, dolma olur, şişe dizilir, ezilir, imambayıldı yapılır. Patlıcanın tavası da olur ve patlıcan tava kolay bir yemektir. Patlıcanın tavasını yapmak için biraz çalı çırpı, yüz dirhem yağ, bir kâse yoğurt hazırlanır, iki diş sarımsak da havanda dövülür. Patlıcan alaca biçim kesilir ve dilim dilim doğranır. Zehri çıksın diye tuzlanır. Zeytinyağı tavada kızdırılır ve patlıcanlar kızartılarak patlıcan tava hazırlanır (ŞM II, 131–132).

Ahmed Rasim marul köküyle cacık yapıldığından da bahsetmektedir (MM I, 2).

İstanbul'da bahar çiroz ayıdır. Çiroz külde pişirildiği gibi dereotu, bol sirke ile salatası da yapılabilmekteydi (MM I, 2).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre uskumru nevi esmağın patlıcanıdır. Izgarası, tavası, pilakisi, papazyahnisi, haşlaması, dolması, tuzlaması, turşusu, tütünlüsü, çirozu olur (MM I, 4).

Ahmed Rasim'in, Sabah gazetesinde Menemenli Yusuf imzasıyla basılan bir yazıda okuduğuna göre kavun da kestane gibi etle pişirilir, patlıcan kabak gibi zeytinyağında kızartılırdı. Kavun şurubu, kavun luabi, kavun hoşafı yapılır; kavunun kompostosu, elmasiyesi, pilavı dahi olurdu (MM I, 309–310).

Ahmed Rasim, **Rehber-i Ömr-i Beytiyye**'den tavşanla yapılan yemeklerin tarifini verir. Salçalı tavşan şu şekilde hazırlanmaktadır: Parçalanan tavşan eti

tereyağı ile pişirilir. Piştikten sonra içine birkaç soğan ve biraz mantar atılır ve biraz da salça dökülür. Çeyrek saat kadar kaynatılır (MM II, 221).

Tavşan kebabı ise şu şekilde yapılmaktadır: Tavşan temizlendikten sonra ayakları kolları açılmamak üzere vücuduna dikilir. Bir saat kadar tereyağıyla fırında pişirilir. Sonra doğranıp tabağa koyulur. Kırmızıbiber salçası üzerine dökülür. Etrafına da patates kızartmasıyla kordon yapılır (MM II, 221).

Ahmed Rasim av etlerinden keklik ve sülünün etlerinin lezzetli olduğunu belirtir. Karacanın ise ekşimtırak ve hoş bir eti vardır. Ahmed Rasim karacadan bir hayli yemek yapıldığını söyler. Ayrıca yazar salçalı karacanın tarifini de şu şekilde vermektedir: Karacanın but, pirzola veya kol tarafından alınarak doğranır. Tereyağında kızartılıp içine bir miktar un karıştırılır, av etinin kara suyu ile bir buçuk saat kadar kaynatılır. Daha sonra tereyağında pişmiş ufak soğan ve mantar ile kotarılır (MM II, 221–222).

Karaca kebabı ise şu şekilde yapılmaktadır: Karacanın etli tarafından alınıp tereyağıyla fırında kebap tarzında pişirilir. Fırından çıkarıldıktan sonra etleri kemiklerinden ayrılıp doğranır. Bel kemiği tabağın üzerine konup etler budun üzerine alınır, av etinin kara suyundan bir miktar üzerine konur (MM II, 222).

Kestaneli karaca eti but tarafından alınıp tereyağında kızartılarak hazırlanır. Daha sonra kırmızı salça ile güzelce pişirilir, piştikten sonra doğranıp kestane ezmesi ile servis yapılır (MM II, 222).

Türüflü karaca pirzolasının tarifini ise yazar şu şekilde vermektedir: Pirzolalar güzelce açılır, tavada tereyağında pişirilir, tabağa halka şeklinde dizilir. Ortasına türüf mantar, av eti suyundan yapılmış salçalı su konur (MM II, 222).

Tarhana çorbası, soğuk kavurma, reçel, tulum peyniri (FA, 280), Özbek pilavı (FA, 306), piliç kızartması, piliç ekşilisi, biftek, fileto, pirzola (ŞM I, 48–49) yazarın yer verdiği yiyeceklerdendir. Ayrıca Ahmed Rasim, filetoyu Yani'de olmalı da yemeli diyerek Yani'nin filetosunu övmektedir.

Ahmed Rasim Sarıyer güvecine de yer vermektedir. Arkadaşı Ahmed Rasim'e evinde Sarıyer güveci yapmıştır (ŞM I, 88).

Gülün bir çeşidinin tatlısı, şurubu yapılır; gülbeşeker, gül şurubu diye içi ferahlatmak için içilirdi (MM II, 125).

Çocukların yemekten hoşlandıkları, babalarıyla sokağa çıktıklarında onlardan istedikleri yiyeceklerden şunlara yer verilmektedir: Horoz şekeri, koz helvası, Bursa'nın tatlı kestanesi, delip de emilen tatlı limon, portakal, Arnavut elması, kuru üzümle kavrulmuş, fındık, Şam fıstığı, ayıklayıp kahve kaşığıyla yenen nar gibi kızarmış narlar, ballıbaba tatlısı, simit, hem suyu içilen, hem eti yenen hem de çekirdeği kırılıp içi gövdeye atılan kayısı hoşafı, küçük olduğu için oyuna gelen ancak nazik olduğu işin çok hırpalamaya gelmeyen ufak dilimli mandalina, ayva, şeker, parıl parıl parlayan ve insanda kutusuyla alıp götürme isteği uyandıran Medine hurması (ŞM III, 41–42).

Eskiden İstanbul'da kışa hazırlık olarak evlerde fodla alınır, domates ezilir, bamya, patlıcan kurutulur ve bu malzemeler torbalarda saklanırdı. Kuru nane, ıhlamur, hatmi, papatya, kantaron, havlıcan, şeftali çekirdeği, duvarda asılı kırmızıbiber, kutularda karabiber, tarçın, yenibahar, kavanozlarda vişne, kayısı, çilek olur; şişelere şuruplar hazırlanırdı. Ayrıca kilerde bulundurulan şu yiyecekleri de saymıştır: Tarhana, erişte, makarna, kuskus, sucuk, bir tahta pastırma, yarım kelle peynir, on dört kalıp sabun, ceviz, armut kurusu, badem (GA, 8).

Ahmed Rasim yemeklere kuyruk yağı, pilava sibir kullanıldığını belirtir (GA, 9).

Eski idareli kadınlar vakit vakit ve hal gereği peyniri bol suda pişirirler, yağlı, tuzlu suyuna ekmeği banarlar, peynirin söğüşünü katık ederler, bu şekilde karınlarını doyururlar ve bu yemeğin adına da "tükenmez" derlerdi. Adı "tükenmez" olan bir de içecek vardı ve oldukça sarhoşluk verirdi. Elma, ayva, muşmula gibi ekşimeye elverişli meyvelerden bir fıçıya koyarlar, üstüne bol su dökerler, bir süre sonra karışımın mayası gelir, çekip çekip içilirdi. Su azaldıkça yeniden koyulurdu. Bu içecek ne biter ne de tükenirdi (AS, 238).

6.3.1. İmaretler

Osmanlı'da fakirlere yemek dağıtmak, onların yemek ihtiyacını gidermek için memleketin her tarafında imaretler yapılmıştır. Ahmed Rasim buraların hem

fakirlerin yemek ihtiyacını giderdiğini hem de mimari açıdan mükemmel yerler olduğunu söyler (Mİ I, 147).

Fatih, Süleymaniye, Sultan Selim, Beyazıt, Şehzadebaşı, Nur-ı Osmaniye, Ayasofya, Sultanahmed, Laleli, Vefa, Hamidiye imaretleriyle, Eyüp'te Mihr-i Şah Sultan, Haseki'de Haseki Sultan, Üsküdar'da Atik Valide Sultan Gökboza'da, Mustafa Paşa imaretleri hep fukaranın yemek ihtiyacını giderme amacıyla meydana getirilmiştir. İstanbul'da Darülacuze de yine fakirler için meydana getirilmiş bir müessesedir (Mİ I, 147–148).

Ahmed Rasim, çocukken mahalledeki diğer arkadaşlarıyla beraber cüz keseleri boyunlarında yemek kapları ellerinde Şehzadebaşı'ndaki Taş Mektep'e giderken imaret kapısının önünde toplanmış; ellerinde kâse, bakraç, teneke, kova bulunan birtakım fakirleri gördüğünü belirtir. Bu insanlara burada aş dağıtılırdı. Merak edip buranın kapısına kadar gittikleri bir zamanda içeriden kendilerine seslenildiğini duyan Ahmed Rasim ve arkadaşları kaçar. Kaçarken de elinde kepçesi bulunan birini görürler. Aşçının "korkmayın, gelin size çorba vereyim" demesi üzerine gider ve pencere gibi bir gözün önüne dizilirler. Sıcak buğday çorbası ile bir de taze fodla verilir. Yazar çorbayı lezzetle içtiklerini belirtir ve ne zaman imaret dense o lezzeti hatırladığını ifade eder (Mİ I, 148–149).

6.3.2. Lokantalar

İstanbul'da Beyazıt'ın tozu, Unkapanı'nın çamuru, Eminönü'nün lokantaları meşhurdur. Bu üç yerden geçilmez; rüzgâr "puf" deyince Unkapanı çamuru kabarır, sabah oldu mu Eminönü lokantacıları dizilirler. Kimin gözü gözlerine ilişirse Allah korusun bir defa "buyurun" derler. Ellerinden gelse insanı yaka paça lokantaya sokacaklardır. Bu garsonlar yazarın belirttiğine göre arsızdır (ŞM III, 196).

İstanbul'da bulunmuş olan bir Amerikalının *Comic-Review* adlı dergiye yazdığına göre İstanbul'da mide hastalığını arttıran yerler alelumum lokantalardır (ŞM III, 21).

Ahmed Rasim de lokantacıların yemeklere türlü türlü yağ ve salça karıştırdıklarını belirtir (ŞM I, 97).

Ahmed Rasim'in ifadesiyle İstanbul'a yeni bir manzara veren rıhtımlar insanın hoşuna gitmekle beraber Galata rıhtımı boyunca yapılan salaş lokantalar çok münasebetsizdir. Her salaşın önünde güçlü, kuvvetli birer garson bulunmaktadır. Bunlar ellerinden gelse gelip geçeni kollarından tutup zorla bu salaşlara oturtacaklardır. "Buyurun", "beyim", "efendim", "mösyö", "kirye", "oriste" nidaları burada kulak patlatırdı. Buradan geçmek mümkün değildi; çünkü bunlar insanları sıkmaktaydı. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre bu garsonlar Gümrükönü kebapçıları ile aynı tarz ve lisandaydı. Garsonlar gözlerini sırasıyla geçenlerin gözlerine dikerek elleriyle lokantanın kapısını gösterirlerdi. Bu garsonlar müşteri girmeye teşebbüs eder etmez onu bırakıp diğer bir müşteriye asılırlardı (ŞM I, 25–26).

Yazar İstanbul'da herhangi bir fiyat artışında bundan en ziyade etkilenenlerin lokantacılar olduğu sonucuna varıldığını söyler. Lokantacılar on paralık bir şeye yirmi para almaktadır. Zaten fiyatları da yüksek tutmaktadırlar (ŞM I, 146).

Ahmed Rasim, Taksim Bahçesi'nde garsonların Bomonti birasının bayatını sürerek müşterilerin parasını pay ettiklerini belirtir (ŞM III, 198).

Tokatlıyan'ın garsonları ise müşterinin yüzüne bir kere baktı mı kahve mi, bira mı, düz rakı mı, küraso mu, konyak mı içecek yemek mi yiyecek derhal anlarlardı. Eğer müşteri kahvelikse kimse aldırmazdı. Müşteri yemek derse garson da bir acelecilik gözükür, servisi hazırlar, menüyü takdim ederdi. Buranın müşterileri genelde garsonun istediğini yerdi. Garson müşterinin karşısına dikildi mi müşteri ne var, ne yiyeyim derdi. Müşteri yenmesi söylenen yemeğin taze olup olmadığını sorunca garson yalan söyler ve taze derdi. Hatta müşterilere keklik diye keklik usulü hazırlanmış tavuk yedirilirdi. Müşterilerin çoğu da bunu anlamazdı. Anlayan olursa içilen içkinin ağzın çeşnisini bozduğu garson tarafından ileri sürülürdü. Tokatlıyan'da yapılacak en iyi şey yazarın ifadesiyle özellikle cuma ve pazar günleri ön pencerelerden birini kapıp, bir sade kahve içip öğleden akşama kadar piyasayı seyretmekti (ŞM II, 20–21).

Yazar Santral'i Tokatlıyan'ın gürültüsüz bir parçası olarak nitelendirir. Burada müşteriye laf söylenmezdi, insan burada dilsiz mektebinde oturuyorum zannederdi. Burada da garsonlar pilici keklik diye müşteriye yuttururdu. Burada da garsonlar müşteriye yalan söylerdi (ŞM II, 21).

Sponik ise Frenk olmayıp Frenklik hevesinde bulunan, alaturkadan usanan, fakat biraz züğürtçe olanların yemek yediği bir yerdir. Burada tabldot altı kuruştur ve dört türlü yemek ve şarap vardır. Buradan içeriye girip fesi veya şapkayı çıkarıp yarım saat evvel taranılan saç gösterildi mi insan Frenk zannedilirdi. Balık, et, hamur birer birer gelirdi. Burası o kadar temizdi (!) ki sürahideki sular bir hafta daha bekleyecek olsa terkosa has olan ufak sarı minik kurbağaların vak vakı işitilecekti (ŞM II, 21–22).

Yazar Komers'e yemek yemeye girerken ihtiyatlı davranmak gerektiğini belirtir. Oraya giderken cebine bir elma, bir mandalina sıkıştırıp girdiğini belirtir. Çünkü buralar pahalıdır (ŞM II, 5–6).

Galata'da da lokantalar bulunmaktaydı (ŞM I, 38). Büyükdere'de uzunca, bahçesi denize bakan bir lokanta vardı. Örtüsü, takımları temiz bir yerdi. Ortada da yemek listesi vardı. Burası Pamuk Yani'dir. Yazar burasının pahalı olduğunu belirtir (ŞM I, 48–50).

Yazar kavunun lokantalarda oldukça pahalı olduğunu, iki ince dilimin üç kuruş, yüz para olduğunu belirtir. Özelikle Beyoğlu lokantaları kavunu çok pahalı vermektedir. Ellerinden gelse kavunu koklamak için bile para alacaklardır. Müşteri garsonlardan kavun isteyince "ena, peponi" dedikten sonra peçetenin kenarıyla tutarak tabağa güya en nadide bir şey getiriyormuş gibi çekirdekleri üzerinde kavun dilimini getirirlerdi. Üç kuruş verilen bu kavunların tatlı olmama gibi bir ihtimali de vardı. Tatsız çıkıp da müşteri bu kavun tatsız diyecek olsa direktör "yok, tatsız değil, biz baktık" derdi. Tatsız olduğunu ısrarla anlatmaya çalışan müşteriye de "bugün belki yirmi tane kestik, her müşteri beğendi" şeklinde cevap verirlerdi (MM I, 310–311).

Bir lokantanın yemek listesinde şu yemeklerin adı yazılıdır: piliç suyuna çorba, piliçli pilav, pirzola, tas kebabı, orman kebabı, şiş kebabı, dağ kebabı, Büyükdere kebabı, patlıcan kebabı, kuzu ciğeri, kuzu başı, kuzu fırında, İzmir köfte; sebzelerden patlıcan beğendi, patlıcan musakka, patlıcan oturtması, patlıcan silkmesi, patlıcan imambayıldı, patlıcan dolması, ayşekadın, barbunya, çalı fasulyeleri, etli bamya, domates dolması, güveç ile türlü; balıklardan barbunya tavası, kefal pilakisi; yemişlerden; kavun, şeftali, akça armut (ŞM I, 48).

6.3.3. Gezici Esnafından Aşçılar

İstanbul'da eskiden sadece kapalı mekânlarda değil dışarıda da yemek yenirdi. Ne kadar gezici esnafından aşçı varsa tahta bir tabla kapar, üzerine kutu mangalına bir tencere oturtur, yanına bir kâse koyar, içine biraz dereotu doğrar, beş, on sap soğan ayıklar, eski yüz yastığına kuzuyu yatırır, ciğerini yağda kızartır, sokağa fırlar, bağırırdı. "Kaymak" diye bağırınca gök sesten parça parça olacak zannedilirdi. "Kuzudur, süt kuzu, ciğerim kebabım" diye bağırarak satış yapardı. Müşteri ciğerden isteyince keskin bıçağıyla nazik, ince olarak doğrar, siyah bir salça, yeşil bir mayonezle verirdi. Bunlar sokakta ciğer satan esnaftı (ŞM II, 30).

İstanbul'da bakkal dükkânları ve köşe başı yemekçileri önleri de dolu olurdu (ŞM II, 30–31).

VII. BÖLÜM: ULAŞIM, İLETİŞİM, ADLAR - ADLANDIRMALAR

7.1. Ulaşım

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmed Rasim, eserlerinde deniz, kara ve demiryolu olmak üzere üç çeşit ulaşıma yer vermektedir. Ayrıca yazar döneminin ulaşım araçlarını çeşitli eserlerinde ayrıntılı olarak konu edinmektedir.

İki yakası boğaz ile ayrılmış olan İstanbul'da ulaşım, denizi aşmak gerekmediğinde yaya olarak veya ata binmek suretiyle sağlanmış; daha sonra ise kent içi ulaşımda arabalar kullanılmaya başlanmıştır. Boğaz'ın iki yakası arasındaki ulaşımda ise çeşitli kayıklar kullanılmıştır. Kentin büyüyüp gelişmesi ve nüfusun da artmasıyla beraber İstanbul'da yeni ulaşım araçlarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bunun üzerine 1860'larda atlı tramvay, 1871'de dünyanın ilk metrolarından olan Tünel, XIX. yüzyılın ikinci yarısında banliyö trenleri, XX. yüzyılın başında ise elektrikli tramvay kente girmiştir. İstanbul halkı, motorlu kara taşıtları ile ise XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başı gibi tanışır. Deniz ulaşımına baktığımızda ise XIX. yüzyılın ortalarına kadar kayıklarla ulaşım sağlanırken 1850'lerden itibaren deniz ulaşımında vapurlar da kullanılmaya başlanmıştır (DBİA IV, 1994b: 524–526). Ahmed Rasim'in eserlerine baktığımızda kayıkların yalnız ulaşım için kullanılmadığını, mesirelerde vb. yerlerde de kayıkların kullanıldığını görebilmekteyiz.

İnsanların topluca seyahat ettiği bu ulaşım araçlarında Ahmed Rasim'in belirttiğine göre adab-ı muaşeretten olan birtakım davranışlar vardı (MM I, 184) ve herkesten bu davranışlara uyması beklenirdi. Örneğin eskiden insanlar tarafından vapur, tramvay, tren gibi toplu taşıma araçlarında oturan kişi biraz daha toplanırsa bir kişilik yer açılabileceğini sezdirmek için, lütfen biraz, terkibi kullanılırdı ve bu bir nezaket göstergesiydi (EZ, 17). Ahmed Rasim bu adab-ı muaşerete gün geçtikçe kimsenin uymadığını ve insanların toplu taşıma araçlarında nezaket dışı davranışlarda bulunduğunu yazar. Hatta İstanbul'a gelen bir yabancının "Türkler henüz vapurlara, tramvaylara, trenlere binip çıkmayı öğrenememişler" sözünü buna

bir delil olarak gösterir (EZ, 17–18). Ahmed Rasim de aynı fikirdedir ve biz henüz ne tramvaylara binip tramvaylardan inmesini ne de vapurlara girip vapurlardan çıkmasını öğrenmişiz, der (GA, 244).

Özellikle kadınlar toplu taşıma araçlarında nezaket dışı davranışlarda bulunmaktadır. Müslüman'ı, Hıristiyan'ı, Musevi'si, ben kadınım diyerek kalabalığı yarmaya çalışır, önüne geleni dürter, itip kakar, öne geçmek için erkekleri ceketlerinden tutup çekiştirirdi. Hatta Ahmed Rasim vapurda sertçe koluna çarpan kadına dönüp bakan arkadaşının hakarete uğradığını belirtir. Arkadaşı "hasbünallah" bile diyemeden kadın, hem kazık gibi dikilmiş hem ak gözlerini devirmiş bakıyor, der. Olayı nakleden arkadaşı, kadın beni hem kazık etti hem öküz diyerek olaydan duyduğu şaşkınlığı ifade eder (EZ, 18–19).

Ahmed Rasim'in eserlerinden yapılan tespitler doğrultusunda eski İstanbul ulaşımı Deniz Ulaşımı, Kara Ulaşımı ve Demiryolu Ulaşımı olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Ancak daha öncesinde deniz üzerinde bağlantıyı sağlayan ve hem yayalar hem kara ulaşımı hem de deniz ulaşımı için büyük öneme sahip olan ve Haliç üzerine kurulan köprülere değinilmiştir.

Köprü

1453'ten 1926 yılına kadar yani 473 yılda Haliç'te birkaç defa köprü yapılır. Başlangıçta bu köprülerden gelip geçenden para alınmasa da daha sonra para alınmaya başlanmıştır. Bu durumu değerlendiren Ahmed Rasim, köprüyü rehin etmek gibi çirkin bir davranışta bulunduğumuz için utanmamız gerektiğini söyler (MBY, 319–320).

Haliç'te ilk köprüyü kuran Fatih'tir (1451–1481). Fatih, fetih zamanı gemileri limana indirince İstanbul'un en dar yerine köprü yaptırmak ister. Fatih'in yaptırdığı köprü birbirine demir halkalı lata ve kirişlerle bağlanmış varil ve mancanalardan ibaretti. Bunların üzerine kuvvetli ve sağlam bir döşeme yapılmıştı. Köprünün bağlı bulunduğu zincirlerin uçları ise iki sahile bağlanmıştı. Bu şekilde yapılmış olan sal köprü on beş gez[1] genişliğinde ve yüz gez boyunda idi. Beş adamın yan yana

[1] Gez: arşın, endaze

geçebileceği kadar geniş, üzerinden geçecek asker ile bu askerin hareketini muhafaza için konulan bir topu kaldırabilecek kadar sağlamdı (MM I, 9–11).

Haliç'e Osmanlının yaptığı ilk köprü budur ve bu köprünün kullanılamaz hale gelmesinden 1252 (M. 1836–1837) yılına kadar Haliç köprü yüzü görmemiş, halk karşıdan karşıya kayıklarla gidip gelmiştir. Aslında Osmanlıda o dönemde köprü yapma sanatı gelişmişti. Mimar Sinan'ın yaptığı güzel köprüler vardı. Ancak Osmanlı padişahları Topkapı Sarayı'nda oturdukları gibi Galata, "gavuristan" sayılırdı ve Beyoğlu henüz imar edilmemişti. Bu nedenle köprüye çok ihtiyaç duyulmamıştı (MBY, 320–321).

1252'de (M. 1836–1837) ise Unkapanı ve Azapkapısı arasına bir köprü yapılmasına ihtiyaç duyulur. **Tarih-i Lütfi**'nin bildirdiğine göre bu köprü birbirine bağlı sallar üzerine kurulmuştur. Bu köprünün hizmetine birçok memur tayin edilmiş ve bunların masraflarının gelip geçenden mürüriyye adı ile alınacak paralarla karşılanması düşünülmüştür. II. Mahmud (1808–1839) buna karşı çıkar ve köprünün halk için yapıldığını, kimseden para alınmaması gerektiğini söyler. Para alan Kandilci Reşid'i de cezalandırır (MBY, 321–322).

Ahmed Rasim başka bir eserinde de bu köprü ile ilgili bilgi vermektedir. Unkapanı Köprüsü'ne Cisr-i Atik de denirdi. Buraya 1252 (M. 1836–1837) senesinde kaptan-ı derya vekili Fevzi Ahmed Paşa nezaretiyle bir köprü inşa edilir. Hazırlanan sallar deniz üzerine dizilir ve birbirine bağlanarak uzunluğu altı yüz zira, genişliği ise iki yüklü beygirin birbirine değmeden piyadeleriyle kolayca geçebilecekleri kadardı. Gemilerin geçmesi için iki büyük göz vardı. Büyük gemiler açılan kapılardan geçerdi. 1252 (M. 1836–1837) senesinin Regaip gecesinin ertesi günü köprü hizmete girer ve gelip geçenden para alınmaması kararlaştırılır ve adına da Hayratiye denir (MM I, 9–11).

Yazar, Haliç köprüleri hakkında bilgi toplar ve bu bilgilere göre köprücülerin; yani para toplayıcıların piri Kandilci Reşid adında biridir. II. Mahmud (1808–1839), bu hayırsız zorbayı başına topladığı sürücü değnekçileri aracılığı ile gelip geçen yük beygirlerinden para almak suçuyla tutturup sorgulamadan İstanköy Adası'na sürgüne gönderir ve değnekçileri de küreğe atar (MBY, 319).

II. Mahmud, Dolmabahçe veya Beşiktaş yolunu, yaptığı köprü ile biraz geride açmıştı. Oğlu Abdülmecid (1839–1861) ise Dolmabahçe, Yıldız düşkünü olduğu için

Topkapı'yı daha çok bu oturma yerlerine yaklaştırmak amacıyla 1260'ta (M. 1844–1845); yani sekiz sene sonra Karaköy köprüsünü yaptırmaya başlar. Köprü 1261 (M. 1845) yılında tamamlanır ve hizmete girer. Halk üç gün üç gece bedava geçmiş, ondan sonra beş para mürüriyye alınmaya başlanmıştı. Aradan on sekiz yıl geçince 1279'da (M. 1862–1863) yani Abdülaziz devrinde (1861–1876) yeni bir köprü daha yapılmış, eskisi çekilip yeni köprü Unkapanı ve Azapkapısı arasına yapılmıştı. 1279 (M. 1862–1863) yılında yapılan köprü demir dubalar üzerine kurulmuştu. Bu köprü ötekinden daha geniş, zarif ve elverişliydi. Ancak zamanla bir tarafına *Şirket-i Hayriye* öteki tarafına *Seyr-i Sefain* vapurları çökmüştü (MBY, 322–323).

Bununla beraber yine mürüriyye alınıyor ve köprücüler gittikçe durumu azıtıyorlardı. Günün birinde kızılca kıyamet koptu ve köprüde yolsuzluk yapıldığı söylentisi padişaha kadar ulaştı. 1279 senesi şevvalinin on sekizinde (M. 7 Nisan 1863) mürüriyye vergisinin nasıl alınacağı konusunda yeni bir tarife yapılıp *Tercüman-ı Ahval* vb. gazetelerde ilan edildi. Bu tarifeye göre; yayalardan beş, yüklü yüksüz beygir, eşek ve manda, sığırdan 30, koyun ve keçinin her birinden beşer, fayton, kupa gibi içinde insan olsun olmasın iki atlı arabadan 5, bir atlıdan 4, yük götüren her sırık hamalından 2, içinde adam olan veya olmayan sedyeden 2,5, eşya taşımaya mahsus manda ve öküz arabasından 10, yüksüz olanından 5 kuruş alınması kararlaştırıldı. Mürüriyye vermeyecek olanlar askeri okul öğrencileri, silâhaltında olarak geçen askerler, zaptiye subay ve erleriydi. Zaptiyeye teslim olunan ağır suçlular, tulumba takımı ve öteki yangın memurları da mürüriyye vermeyenler içindeydi (MBY, 324).

1279 (M. 1862–1863) köprüsü 1328 (M. 1910) yılı 14 Nisan'ına kadar eski yerinde kalır, sonra bir Alman fabrikasının ürünü olan köprü yapılır. 462 metre uzunluğunda, ortasındaki açıklığı 60, parmaklıklar arasındaki genişlikler 25 metredir. Sultan Reşad'ın (1909–1918) tahta geçiş günü açılmıştır. 1279'da (M. 1862–1863) Ayvansaray ve Hasköy arasına bir üçüncü köprü daha yapılmışsa da on gün sonra yanmış, adı da "Yahudi Köprüsü" kalmıştır. Yazar köprülerde alınan parayla insanın hor görülüp maskara edildiğini belirtir (MBY, 325).

Köprücülerin arada sırada azdırdığını belirten yazar fakir olup verecek on parası bulunmayan hali ve kıyafeti de bu duruma delil olan kadınlara dil uzattıklarını, edep dışı sözler söylediklerini belirtir. Ahmed Rasim de bir köprücünün siyahî bir

kadına ağza bile alınamayacak kadar edep dışı bir söz söylediğini duyar. Yazar, parası olmayanlardan devletin bu parayı almayıp sadakaya sayması gerektiğini ifade eder (ŞM I, 33).

Eski köprü ile yeni köprüyü bağlayan geçitlerin merdiven yerleri çok tehlikeliydi. Yan demirleri kopmuş, kırılmış olduğundan insan inerken biraz sendeleyecek olsa denize veya dubaların üstüne düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı (ŞM I, 37). Biraz yağmur yağsa köprü kayganlaşır; hatta kayıp yaralananlar bile olurdu (ŞM III, 87).

Köprüde insanların bacağının girebileceği kadar büyük delikler vardı ve bunlar insanlara zarar vermekteydi. Dalgın olan insanların bacakları buralara girebilirdi (ŞM III, 133).

7.1.1. Deniz Ulaşımı

Deniz ulaşımını Ahmed Rasim'in eserlerinden yaptığımız tespitler doğrultusunda Kayıklar ve Vapurlar başlığı altında ele aldık. "Kayık, belirli bir cins ve tür ismi olmayıp, şehir sularında, insan ve eşya taşıyan, küçük ölçekli ulaşım teknelerinin hepsinin genel adı" (Gülersoy, 1983: 12) olduğundan Ahmed Rasim'in eserlerinde geçen küçük ölçekli deniz taşımacılığı araçlarına Kayıklar başlığı altında yer verdik.

7.1.1.1. Kayıklar

XIX. yüzyılın ortalarında vapurlar işlemeye başlayana kadar İstanbul'un en yaygın taşıma aracı olan kayıklar (Gülersoy, 1994: 503) ve cinsleri Ahmed Rasim'in çeşitli eserlerinde kendine yer bulmuştur.

Kayığın bu kadar yaygın olmasının sebebi arabaların önceleri belirli bir sınıfa ait ulaşım aracı olup kayıkların ise toplumun her sınıfından insanların kullandığı bir ulaşım aracı olmasıydı (Gülersoy, 1994: 503).

Kayıklar yalnız ulaşım aracı olarak kullanılmazdı, birtakım eğlencelerde de kayıkların önemli bir yeri vardı. Dönemin önemli mesirelerinden olan Kâğıthane'ye

insanlar kayıkla gider ve buralarda kayıklarla piyasa ederlerdi. Piyadeler mesirelerde görülen kayık cinslerinden biriydi. Ahmed Rasim bu piyadeleri sularımızın yegâne ziyneti olarak nitelendirir (FA, 92). Ahmed Rasim de bir arkadaşıyla beraber kayıkla mehtap sefasına çıktığını kaydeder (G, 57–58).

Zamanla kayığın yerini alan masrafı az, ömrü uzun sandallar da Ahmed Rasim'in eserlerinde geçmektedir. Kâğıthane başta olmak üzere çeşitli mesire yerlerinde kayıklarla beraber sandal da bulunmaktadır (ŞM I, 6). Sadece mesirelerde değil ulaşımda da kayığın yanında sandal yer almaktaydı (MBY, 103).

Genellikle yük taşımacılığında kullanılmakla beraber insan taşımacılığı da yapılan mavnalar (Ertuğ, 2001: 180) Ahmed Rasim'in eserlerinde geçen küçük ölçekli deniz araçlarındandır. Bazen bu mavnalar Köprü ile Kadıköy arasındaki mesafeyi yarım saatten evvel alamayan vapurlarla karşı karşıya gelebiliyordu. Bu vapurların tembelliği ise matbuatta bile yaygındı. Ahmed Rasim bir defasında Kadıköy'e geçerken bulunduğu vapurla doludizgin gelen bir mavna karşı karşıya gelir. Vapurdaki insanlar korkar, kaptan bile korkudan el sallayıp mavnacıya bağırmaktadır. Yazar bu duruma şaşar. Bir zata, çarpışma olsa da bundan bize nasıl zarar gelebilir ki, diye sorduğunda o zat, bu mavnalardan biri geçenlerde bir vapurun çarkını parçaladı, diye cevap verir. Vapurların bu durumu yolcular arasında da alay konusu olurdu. Vapurdan kaptanın direktiflerine göre çeşitli sesler duyulduğunu belirten bir yolcu, vapur iskeleye yanaşıp da kaptan "istop" deyince vapurdan bir "oh" sedası geldiğini söyler (ŞM I, 23–24).

7.1.1.2. Vapurlar

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre o dönemde İstanbul'da vapur seyahatleri *Şirket-i Hayriye* ile eski adı *İdare-i Mahsusa* olan *Seyr-i Sefain* işletmeleri tarafından yapılmaktaydı. Hatta bu iki işletmeyle ilgili birbirlerinin ününü zedeleme amacı güden iki destan ortaya çıkarılmıştı ki her fırsat düştükçe Boğaziçi halkı ile Kadıköy ve Adalar'da oturanlar birbirlerine söz atmak amacıyla bunları karşılıklı okur ve birbirlerini kızdırırlardı. Ahmed Rasim bu destanlardan *Seyr-i Sefain*'in övgüsüyle ilgili bir parçayı nakleder.

"Halep düdüğünü üç defa çekince
Eser-i Şevket de ona yol verince
Kalamış da tam istim üzere gelince
Şirket de işi anladı sonra

19 ile 20 hem Aydın
Bağdat, Basra, Halep ve Bartın
Yarış yerine kalınca pek yakın
Şirket de işi anladı sonra

47 ile 48 bir yana yatıyor
19, 50'yi peşine takıyor
49 Moda'dan kömür alıyor
Şirket de işi anladı sonra" (MBY, 256–257)

İdare-i Mahsusa ile *Şirket-i Hayriye* arasında ihtilaf bulunduğundan birbirlerinin iskelelerine uğramazlardı. Bu nedenle insanlar mağdur olur, mesela Kadıköy'den Sarıyer'e gidecek olan biri Köprü'de inip oradan *Şirket-i Hayriye* vapurlarına bindikten sonra Sarıyer'e gidebilirdi (ŞM I, 24–25). Ayrıca seferler de yeterli değildi. Ancak *Şirket-i Hayriye* seferleri arttırması gerekirken hâsılatı arttırmak için bilet fiyatlarını yükseltmek isterdi (ŞM I, 4).

İstanbul'da ulaşım ile ilgili önemli bilgiler veren yazar *Şirket-i Hayriye* idaresinde yolsuzluklar olduğunu da kaydeder (ŞM II, 121–122).

Beykoz'a geçmek için *Şirket-i Hayriye*'nin 32 numaralı vapuruna binen Ahmed Rasim vapurda ayakkabı boyacısı, gazete satıcısı, simitçi, kahveci, can eriği satıcısı gibi pek çok satıcı olduğunu belirtir. Bu durumunda bile *Şirket-i Hayriye* temiz, muntazam, vapurları seri, memurları daha terbiyeli, kaptanları daha nizamperverdir (ŞM II, 179–180). *Şirket-i Hayriye* vapurlarında yolcuların kahve içebilecekleri büfeler de bulunmaktaydı (ŞM I, 71).

Vapura binmeden önce yolcular iskeledeki gişelerden bilet alırdı (MBY, 342). Vapurda yolcuların aldığı biletler memurlar tarafından kontrol edilir ve bir zımba ile

delinirdi. Bu memurların tavır ve sözleri memur gibi değil amir gibi idi. Kaşları çatık olur, insanları terslerlerdi. Kontrol işini yapan memurun resmi bir kıyafeti vardı. Başında koyu renk bir fes, üzerinde lastik yakalı, baştanbaşa ilikli, parıl parıl bir resmi ceket, düz, ütülü bir pantolon, ayaklarında cilalı ve boyalı bir potin bulunurdu. Yolcular yükleri için ayrıca yük bileti de almak zorundaydı. İskelelerde bekleme salonu vardı; ancak burası daha çok memur oteline benzerdi. Vapurun kalkış vakti gelince memur düdüğünü öttürür ve gişe kapanırdı. Ardından da kapılar kapatılır ve vapur hareket düdüğünü öttürerek kalkardı (EZ, 67–72). Vapur kalkmadan beş dakika önce ise düdüğünü öttürerek yolcuları uyarırdı (EZ, 152).

Ahmed Rasim, sokaktaki seslerden duyduğu rahatsızlığı ifade ederken Kadıköy vapurlarının canavar düdüklerini de yazar (MBY, 286). Hatta *Seyr-i Sefain* vapurlarının dünyanın sinirine dokunan canavar düdükleri olduğunu söyler (GA, 37).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre vapurda yolcular oturacakları yere göre bilet alırdı. Vapurda seyahat edecekleri yerin bilet fiyatları da farklı olurdu. Ahmed Rasim'in de bulunduğu 4 numaralı Kadıköy vapurunda iki kişi yanlışlıkla mevkie otururlar; elinde zımba bilet kontrolü yapan memur onları uyarır ve aldıkları biletle mevkie oturamayacaklarını; eğer oturmak istiyorlarsa kırk para daha vermeleri gerektiğini belirtir (MM I, 270–271).

Şirket-i Hayriye (azimet - avdet) yazılı bilet de verirdi ve bunun hükmü bir günlüktü, ertesi günü geçmezdi ya da geçerdi ama aldığı parayı yolcuya iade etmez, yerine başka bilet de vermez, doğrudan doğruya kasaya gelir yazardı. Bilet geçmez; ancak bir kuruş, iki kuruş, on para, her türlü Osmanlı parası geçerdi. Bilet alınan paraya karşılık verilen bir senet olmasına rağmen *Şirket-i Hayriye* zaman aşımı kaidesi gereği bunu reddederdi (ŞM IV, 38–39).

İnsanlar köprüde, iskelede vapuru beklerken *Şirket-i Hayriye* vapurları Ortaköy İskelesi'nde vapura binecek olan şirketin büyük memurlarından birini bekler ve hareket saati uzardı. Tasarruf usulüne hareket ve seyahat usulünden daha fazla itina göstermesi gerektiği için bunu ilanlarında belirtmezdi (ŞM II, 73–74). Bu durum sadece *Şirket-i Hayriye* vapurlarında yaşanmazdı. Köprüden akşam saat onda hareket etmesi gereken *İdare-i Mahsusa*'nın 14 numaralı vapuru çoğu günler beş altı dakika geç kalkardı. Sebebi ise üst rütbeden bir zatı beklemesiydi. *İkdam* gazetesinde bu konuda, ya vapurun geç kalkmasına sebebiyet veren bu zat bir iki dakika erken

davransın ya da bu vapur kendilerine has ise yolcular için başka bir vapur tahsis edilsin, yazılıdır (ŞM II, 104–105).

Adalar vapurunda da benzer şeyler yaşanırdı. Alaturka saat ile onda kalkan *İdare-i Mahsusa*'nın Adalar vapuruna binebilmek için insanlar saat dokuz buçukta itme, kakma, dayanma, şemsiyeyle fese, göze, enseye sürtme, nasıra basma, herkesle omuz omuza öpüşüp nefes nefese gelme gibi durumları atlattıktan sonra Adalar hattının bilet yerine gelir, bozuk para yoksa biletçinin para üstü olarak verdiği silik, yırtık paraları ve biletini alırdı. Bu kalabalıkta varda, destur diye bağırıp yük taşıyan, adımları ahenktar, çarpınca deviren, ezen, düşüren, hamallar da bulunurdu. Memur vapur kalkıyor diye bağırınca herkes vapura doğru gider, iki kapılı bir parmaklıktan biletin bir tarafını keserek geçer, dik, korkuluksuz bir merdivenden cambaz gibi terazileyerek güverteye çıkardı. Bu vapurlar tam vaktinde kalkmaz, on on beş dakika gecikmeli kalkardı (ŞM II, 117–121).

Vapurlarda kadın erkek beraber seyahat edemezdi, harem-selam uygulaması vardı. Ahmed Rasim, [II.] Abdülhamid (1876–1909) hükümetinin yılda birkaç defa, kadınların vapurlarda, tramvaylarda erkekler tarafından görülmesini önleyen engeller konulmasını emrettiğini söyler (MBY, 93). Hatta o dönemde kadınlar vapurda durup bir erkekle konuşamaz sadece bakışabilirdi (FA, 239).

Kadınlar tarafı kalın bir perdeyle erkekler tarafından ayrılmaktaydı. Ahmed Rasim annesiyle yaptığı bir vapur seyahatinde bu perde arkasından annesiyle konuştuğunu yazar. Hatta bazen kadınlar, erkekler tarafı ile kadınlar tarafını ayıran bu perdeyi kaldırıp eşlerini çağırır ve kulaklarına bir şeyler söylerlerdi. Azınlıklardan kötü kadınların bazen bu uygulamanın dışında davrandığını, vapurda kadınlar tarafına geçmeyip erkekler tarafında oturduğunu Ahmed Rasim'in eserlerinde görebilmekteyiz (FA, 31–35).

Ahmed Rasim bir sabah vapura biner, yukarı salona çıkar. Kadın, madama, matmazel, dam, mis, leydi, kokona, dudu burada büyük bir kalabalık oluşturmuştur. Yazar iki madamın arasına oturur. Vapurda yabancı kadınların erkeklerle beraber seyahat ettiğini görebilmekle beraber Müslüman bir kadınla erkeğin aynı tarafta seyahat ettiğini görememekteyiz (ŞM I, 84).

Ahmed Rasim vapur çıkışlarının sorunlu olduğunu, herkesin birden çıkışa yönelmesinden dayanılmaz bir sıkışma meydana geldiğini belirtir. Bu kalabalıkta

insanlar birbirini iter, kakar, sıkıştırırdı. Bu sıkışıklık içinde yolcuların birbirine karşı sarf ettiği çeşitli ifadeler duyulurdu. Yolcular on dakikada gelir, yirmi dakikada vapurdan çıkardı (EZ, 115–119). Hatta bir şair bu çıkışı çekilecek kahve tanelerinin değirmenin dişlerine doğru atılışına benzetmiştir (EZ, 92). Özellikle de Kadıköy vapurlarının çıkışları hırsızların bile el oynatamayacağı kadar sıkışık olurdu. Vapur çıkışlarının bu kadar kalabalık olmasının, beş altı metrelik yerin on, on beş dakikada alınmasının sebebi ise iskelenin etrafının demirlerle çevrilip bu demir kapılarda bilet kontrolünün yapılması ve yolculardan biletlerin toplanmasıydı (EZ, 173–176).

Şirket-i Hayriye vapurlarından köprüye çıkış da çok gürültülü, patırtılı olurdu. İnsanlar birbirini iter, kadınlar acele eder, hamallar inmeye çalışır, insanlar birbirinin ayağına basar, kakıştırır. Burada da çeşitli insanların çeşitli konuşmaları duyulurdu (ŞM III, 185–188).

Vapurlar da çoğu zaman kalabalık olur, yolcuların sıkışmaktan nefesleri daralırdı. Kalabalık günlerde büyük kanepelere yedişer kişi oturabilirdi. Ancak bu oturanlar içinde şişmanlar da bulunurdu, bu sebeple bu kanepelere yedi zayıf, altı tombul, beş şişman anca oturabilirdi (MBY, 389).

Ahmed Rasim vapurun çok kalabalık olduğu günlerde yan kamaralarda oturmanın sakıncalı olduğundan, çarpma, torpile vurma tehlikesi bulunduğundan bahseder (EZ, 162). Vapurların güvertelerinin genelde çok kalabalık olmasına rağmen birtakım meraklı insanların kamaralara çıktığı da görülürdü (MM I, 148).

Vapurları ve çeşitli deniz araçlarını lodosun etkisinden korumak için liman ağzı yapılırdı. İstanbul'da yapımına başlanan liman ağzı inşaatı ise bir türlü ilerletilememiş, bir senede iki metre ancak yapılabilmişti (ŞM I, 24).

Amerika'da neşrolunan bir derginin İstanbul'da bulunmuş olan yazarına göre İstanbul'da akşamdan uykusuz kalındığında uyunacak yerler Kadıköy'ün 4 ve 5 numaralı vapurlarıyla Haliç çektirmeleri ve tramvaylardır. İstanbul'da kavga çıkan yerler ise köprübaşları ve *Şirket-i Hayriye*'nin bilet barakalarıdır. Boş yere para alınan yerler ise Köprü ve Kadıköy vapurlarıdır (ŞM III, 20–21).

Ahmed Rasim de 4 ve 5 numaralı vapurlar aleyhine yazılar yazar. *İdare-i Mahsusa*'nın 4 ve 5 numaralı vapurları diğer vapurlara göre çocukların emeklemesi nispetinde yürürdü. Bunların gövdeleri kalın, biçimleri kaba olduğundan ağır ilerler ve lodosa karşı göğüs gererdi. Ahmed Rasim, bu sebeple bu vapurlar *Şirket-i*

Hayriye'nin 14 ve 11 numaralı antikalarına tercih edilir denemez ama biz diyelim, der. Yazarın deyimiyle bu köftehorlar Marmara Denizi'ne çıkıp çalkalanmaya başlayınca içindekileri omuz omuza, kafa kafaya karambol ettirmekte, zayıf kadınların, çocukların midesini bulandırıp onları yerlere sermekteydi. Bu vapurlarla dalga geçmek amacıyla "O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler" mısrasını "Bu vapurlar ki derya üze tamir görmezler" ya da "Bu vapurlar ki derya üzeredir deryada yürümezler" şeklinde söyleyenler olurdu (ŞM II, 198–200).

İnsanlar, 4 ve 5 numaralı vapurlar iskeleye yanaştı mı sandal, kayık, mavna, brik, uskuna, yelkenli, istimbot zaviyesi hepsi üstümüze düşer diye kaçarlardı. 4 numaralı vapur tamir görse de yavaş ilerlerdi. Ahmed Rasim neden yavaş gittiğini sorunca kaptan acele işe şeytan karışır diye cevap verir (ŞM III, 152–153).

Eskiden Haliç vapurlarının çok yavaş olduğunu söyleyen Ahmed Rasim bir zamanlar Haliç vapurlarına kayıkların bile güldüğünü, hatta yetişebilirsen çiğne diye dalga geçtiklerini belirtir. Ancak zamanla her şeyin değiştiği gibi bu durum da değişmiş ve Haliç vapurları da hızlanmıştır. Ahmed Rasim artık bu vapurların önünden kaçabilen sandalcıya geçmiş olsun der (MBY, 359).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre tembel olan sadece Haliç vapurları değildi. O dönemki adı *Seyr-i Sefain* eski adı *İdare-i Mahsusa* olmakla beraber daha evvel de *İdare-i Aziziye* ve *Fevaid-i Mahsusa* adlarını almış olan bu idare vapurları eskiden beri düzensizliği ve tembelliği ile meşhurdu (FA, 31). Bu vapurlar Kadıköy ile Köprü arasındaki mesafeyi yarım saatten önce alamazlardı (ŞM I, 23).

Yazar *İdare-i Mahsusa* ve *Şirket-i Hayriye*'nin geliri arttırmak için vapurların içinde manav açarak herkesin yazın çilek, kiraz, kavun, karpuz gibi meyveler; kışın iğde, kestane, ceviz, fındık, kuru üzüm gibi yemişler yiye yiye yolculuk etmelerini ve böylece vapurun süratinden de haberdar olmamalarını kararlaştırmışlardır (ŞM II, 105).

Adalar'a uzun zaman *İdare-i Mahsusa*'nın Kadiriye vapuru seyr ü sefer etmiştir. Bu vapurun kazanlarına fıçı fıçı çimento doldurulmuşsa da istimini tutamamakta, kolunu kanadını oynatamamaktadır (ŞM II, 113).

Kadıköy'e ise 5 numaralı (ŞM I, 34) ve 4 numaralı vapurlarla beraber (MM I, 270) 2 numaralı vapur da giderdi (FA, 31).

Ahmed Rasim bir zamanlar ülkede çok sıkı bir yönetim olduğunu; hatta vapurla Beşiktaş önlerinden geçerken, padişahın sarayına hain hain bakmakta olduğu görülmüştür, şeklinde bir jurnal ile Fizan çöllerinde yanıp kavrulmamak için insanların vapurda saraya arkalarını dönüp oturduğunu belirtir (MBY, 359–360).

7.1.2. Kara Ulaşımı

Ahmed Rasim kendisinin gençliğinde abur cubur otomobil, kamyon, bisiklet, motosiklet ve lastikli arabalardan eser olmadığını belirtir (FA, 160).

7.1.2.1. Atlı Arabalar

İstanbul'da şehir içi ulaşımda binek arabaları XVI. asrın sonlarına kadar kullanılmamıştır. Arabaların kullanılmadığı bu dönemde insanlar genelde bir yerden bir yere yürüyerek giderdi. İstanbul sokaklarının dar olması, tek bir arabayla bile tıkanması dolayısıyla arabalar ancak uzak yerlere giderken kadın ve çocuklar için kullanılıyordu (İst. A., 1959: 902).

Ahmed Rasim döneminin önemli bir ulaşım aracı olan arabalar hakkında pek çok eserinde önemli bilgiler vermiştir. Ahmed Rasim'in eserlerinde geçen araba isimlerinden bazıları şunlardır: fayton, kupa, sedye, manda, öküz arabaları vb. (MBY, 324). Bunlardan başka Ahmed Rasim esnafın resmigeçidini anlattığı bir eserinde bu geçitte arabacılar diye bir gruptan bahseder. Burada Edirne ve koçu arabaları, keçi, eşek ve iri Samsun köpeklerine çektirdikleri köçek arabalarıyla arabacıların geçtiğini belirtir (RHOT I, 441).

Ahmed Rasim'in söylediğine göre arabalar İstanbul'da şehir içi ulaşımda kullanılmaya başlandıktan sonra, sokakların darlığı sebebiyle arabaların gelip gidecekleri yerler belediye tarafından tespit edilmişti. Ahmed Rasim, İstanbul ve Beyoğlu gibi yerlerde tatbik edilen bu kuralın Kadıköy'de tatbik edilmediğini; kırbacını çalanın, borusunu öttürenin istediği sokağa dalıp yolu tıkadığını, bunlar yüzünden insanların ezilme tehlikesi geçirdiğini ifade eder (MBY, 368). Kadıköy Belediyesi de zaman zaman arabalara zarar verecek durumlar sergilemekteydi.

Örneğin belediye yollara toprak doldurduğu için bazen bağ arabaları devrilebiliyordu (ŞM I, 46).

Arabalarda kadın erkek beraber seyahat edemezdi. Kadın ve erkekler bir yere gitmeleri gerektiğinde genelde ayrı ayrı arabalara binerlerdi (FA, 99).

Arabalar yalnız ulaşım için kullanılmıyor aynı zamanda mesirelerde, piyasalarda da arabalara rastlanıyordu (MBY, 377). Mesirelerde güzel kupa ve faytonlar süzülüp gider, temiz güzelce döşenmiş paraşol, boyalı kır atlı talika sallana sallana gelirdi (MM II, 249).

Ahmed Rasim, Fener'de araba piyasasında toz toprak içinde kaldığını belirtir. Burada çekçek, paraşol, bağ arabası, fayton, brik, kupa, lando, yarım lando, tek atlı, çift atlı gibi araba çeşitleri bulunurdu. Ahmed Rasim buradaki arabacıların kıyafeti hakkında da bilgi verir. Başında on tel püsküllü, kalıpsız, eski fes, üzerinde kırmızı bir mintan yelek gibi beyaz düğmeli, belinde kırmızı kuşak, sarı ile siyah arasında bir potur, çorapsız ayaklarında altı kerpiçli yarım kunduralar bulunurdu. Arabaların içi şiltelerle, çarşaflarla, yastıklarla döşeli olurdu. Yürürken gıcırdayan bu arabalar koştu mu içindekilerin yerinde durması kabil olmaz, herkes zıplardı (ŞM I, 18–22).

Eski öküz, manda arabaları ile koçular, körüklüler, o zamanki uzun arabaların dingilsizi olan kayışlılar, talikalar, paraşollar 93 Harbi'nden sonra da ilgi görmüş; dingilli briçka, muhacir arabaları bunlardan daha sonra ortaya çıkmıştır. Ahmed Rasim bir de gelin arabası diye bir arabadan bahseder. Gelin bu arabayla düğün evine getirilirdi. Damat gelini arabadan alır ve koluna girip konuklar arasından geçirirdi. Hatta Ahmed Rasim bu arabayla ilgili bir anısını aktarır (MBY, 413–415).

Ahmed Rasim'in eserlerinde gösterişli saray arabalarına da yer verilmektedir. Hatta Ahmed Celaleddin Paşa, Balat'ta fukaranın halini incelemekle görevlendirilir ve halkının çoğu aç, fakir olan Balat'a gösterişli saray arabasıyla gitmek istemez, başka bir araba kiralar. Ayrıca Ahmed Rasim, Abdülaziz'in (1861–1876) validesinin Ramazan'ın on beşinci günü Hırka-i Şerife güneş vursun vurmasın parıl parıl parlayan bir arabayla gittiğini duymuştur (MBY, 415–416).

Ahmed Rasim'in bir arkadaşı bir defasında gösterişli, lastikli, muntazam koşumlu, temizce bir arabaya bindiği için pişman olur. Çünkü etraftan kendini görenlerin büyükçe bir vurgun vurduğunu zannedecekleri endişesine düşer, bu endişe

ile kıvranıp durur. Bu arabalar bir zamanlar İstanbul'da kibar hayatların bir göstergesi iken belli bir zamandan sonra bu şekilde algılanır hale gelmiştir (GA, 38).

Bu durum yazara da bir şeyler hatırlatır. Başka bir eserinde biraz farklı naklettiği şu olayı yazar: İstibdat devrinde Balat tarafındaki fakirlere devlet sadaka vermek ister ve bunun için mabeynden namus ve haysiyeti ile bilinen bir zatı görevlendirir. Bu zat halkı aç, fakir olan bu yere arabasıyla girmek istemez, uşağı eski bir kiralık araba bulmak için görevlendirir; ancak uşak gecikince de yürüyerek gitmeye çalışır. Yazar bunun üzerine demek ki samanın okkası beş, arpanınki otuz paraya olduğu zamanlarda fakir ve ihtiyaç sahiplerine hürmet gösteriliyordu, der (GA, 38–39).

Ahmed Rasim'in eserlerinde konak arabalarına da rastlanmaktadır. Hatta çocukken annesi ve annesinin yanında çalıştığı konağın hanımefendisiyle beraber konak arabasına binip çarşıya alışverişe gittiklerini yazar (F, 19–21).

Ahmed Rasim'in eserlerinde öküz arabalarının taşıma için kullanıldığını görmekteyiz. Ahmed Rasim çocukken yanan evlerindeki eşyanın başka bir eve öküz arabalarıyla taşındığını ifade eder (F, 74).

Muhacir arabaları göz önünde dolaşan tehlikelerdendir (ŞM II, 10). Yani bunlar görünür kazalardandır (ŞM I, 5). Muhacir arabaları kalabalık içinde doludizgin giderdi. Yazar bunları durdurup sürücülerini hırpalamak ve para cezası almak gerektiğini ifade eder (ŞM II, 10).

Ahmed Rasim'in eserlerinde pek çok araba çeşidi yer almaktadır. Örnek olması amacıyla yazarın diğerlerine nazaran üzerinde daha fazla durduğu arabalardan birkaçına aşağıda yer verilmiştir.

7.1.2.1.1. Brik

Ahmed Rasim arabaların birdenbire meydana çıkmadığını söyler. Brik ve çeşitleri züppeliğe ve dandiniliğe bağlanmış, mal edilmiş arabalardır (MBY, 413).

7.1.2.1.2. Fayton

Ahmed Rasim şehrimizde her çeşit arabanın 93 Harbi'nden sonra işlemeye başladığını, faytonun da bu tarihlerde araya karıştığını söyler (MBY, 413).

Ahmed Rasim'in söylediğine göre döneminden elli beş, altmış sene öncesine kadar İstanbul'da kamçısını cakalı şaklatarak doludizgin giden arabaya tesadüf etmek hemen hemen çok az görülür manzaralardandı. Ahmed Rasim çocukken fayton gördüğünü hatırlamaz. Kupa araba ile Fransızların fiyakr dedikleri kapalı arabalardan tek tük gördüğünü, bunları da konak sahipleri, vezirler, büyükler ve devlet adamlarının kullandıklarını söyler (MBY, 410).

Ahmed Rasim faytonun, kupa ve kapalı arabalardan sonra kullanılmaya başlandığını tahmin eder. Ahmed Rasim'in **Lütfi Tarihi**'nden aktardığına göre 1250'de (M. 1834–1835) II. Mahmud (1808–1839), Kartal'a kadar yapılan posta yolunun açılış töreninde faytona binmiş ve bu münasebetle bakanların, vezirlerin de faytona binmelerine izin vermiştir. Faytona halk arasında "payton", "açık araba" da denilmekteydi (MBY, 410–411).

Ahmed Rasim, [II.] Abdülhamid devrinde (1876–1909) Turhan Paşa ile beraber Konya-Ereğli hattının açılışına gittiği zaman Paşa'nın, yanında bulunan demiryolları eski müdürü Hayri Bey'e taşıtlardan bahsettiğini ve Hugnen'e, İstanbul halkına seyisiyle, arabacısıyla takım taklavat fayton kullanmasını gösterip öğretenin kendisi olduğunu söylediğini duymuştur. Turhan Paşa, Paris'ten gelirken fayton getirmiş ve bu faytonu her gün koşturup daireye gitmiştir. Paşa faytonu gören halkın dönüp dönüp baktığını, faytonun kendisinden sonra moda olduğunu belirtir (MBY, 411).

Ahmed Rasim, Abdülaziz'in (1861–1876) Beylerbeyi'nden Alemdağı'na gidiş ettiği sırada faytona bindiğini tahmin etmektedir. Hatta yazar çocukken dört atlı, çok süslü bir saray faytonu ve faytonun yanında, ardında süslü giyimli görevliler gördüğünü söyler (MBY, 411). Ahmed Rasim bir yerde çocukken fayton görmediğini söylerken başka bir yerde de faytonla ilgili bir çocukluk anısına yer vermiştir.

Ahmed Rasim, [II.] Abdülhamid (1876–1909) hükümetinin kadınların faytona binmesini yasakladığını söyler (MBY, 93). 31 Mart Vakası'nın meydana gelmesine önayak olan da Gedikpaşa taraflarında bir erkekle bir kadının beraberce

faytona binmesidir. İslamlık geleneklerine aykırı görülen bu olay Ahmed Rasim'in deyişiyle, mutlaka şeriat isteriz, davasını alevlendirmiştir (MBY, 413).

7.1.2.1.3. Kira Arabaları

Kira arabaları bir araba çeşidi olmayıp fayton, kupa, lando gibi arabalar kiralık olarak kullanılabilmekteydi.

Herkesin kendine ait atı ve arabası olmadığından belli yerlerde durakları olan kiralık arabalar bulunurdu. Kira beygirleri, eskiden tüccarları ve çeşitli seferlere gidecekleri kiralık beygirleriyle şehirden şehre götüren esnaftan kalmaydı (RHOT I, 410). İnsanlar bu arabaları kiralayarak istedikleri yerlere giderdi. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre eskiden Aksaray civarında bir iki kira arabası ahırı vardı ve bu arabalar ancak ısmarlama suretiyle tutulurdu. Bu arabalar kibar ve zenginlerin yaşadığı yerlerde de bulunmaktaydı (MBY, 412–413).

İstanbul'da arabacılar yüzünden Bahçekapısı'ndan Köprü'ye gitmek kadar tehlike atlatacak yer yoktu. Özellikle köprübaşında arabacılar üstü başı temiz bir zat görünce yirmisi birden hareket edip etrafını alırdı. Arabacılar bu zatı çeşitli şekillerde arabaya çağırır, zaten dar olan meydanı kaplayıp insanların birbirinin üstüne çıkmasına neden olurlardı (ŞM I, 46–47).

Beygirciler Bahçekapısı tarafında sebilin önünde babalarının malikânesiymiş gibi dururlardı (ŞM II, 10). Ayrıca Ahmed Rasim arabacılar yüzünden Kadıköy iskelesine vapur iskelesi denilemeyip arabacılar iskelesi denilmesinin daha doğru olacağını ifade eder (MBY, 400).

Arabalar zaman zaman İstanbul halkına farklı şekillerde de zarar verebilmekteydi. Örneğin bu arabaların tekerleklerinden ve beygirlerin ayaklarından sıçrayan çamurlar halkın üstünü başını kirletmekteydi (ŞM I, 127). Havaların bulanık gidip etrafın çamur olması abracıların işine yarardı. Yazara göre arabacılarda zerre kadar insaf bulunmazdı. Hayvanlara kırbacı yerleştirip alabildiğine sürerlerdi. "Varda" ve "destur" sözlerini arabacılar kışın ağızlarına bile almazlardı. Hayvanların ayaklarından sıçrayan çamurlar insanların üstünü, başını, yüzünü, kıyafetini kirletirdi. İnsanlar aman deyince ise arabacıların suratında, şaka yaptım, der gibi bir

sırıtış belirirdi. İnsanlara mendili çıkarıp üstünü silmekten başka çare kalmazdı (ŞM I, 181–182).

Yağmurlu havalarda gün arabacıların olurdu. Hem daha hızlı gider sıçrayan çamuru, etraftakileri düşünmezler hem de iki kat ücret alırlardı. Çamurun sıçramasında ise onların bir suçu yoktu. Araba geliyor, etraftakiler kendilerini korumalı diye düşünüyorlardı (ŞM II, 186).

Arabacılar yağmurlu günlerde muşamba giyerdi. Bu ise çoğu zaman müşterileri müşkül durumda bırakıyordu, çünkü arabacılar müşterileri duymaz, onları inecekleri yerden çok daha ileriye götürürlerdi. Müşteriler cama vurmaktan, seslerini duyurmak için bağırmaktan helak olurlardı. Yazar, arabacılarımızı nasıl yola getirelim, hayretteyim, der (ŞM I, 182).

Arabacılar kıyafetlerine ve görünüşlerine yapılacak bir müdahaleye pek hoş bakmazlar. Gazetede, Roma'daki arabacılara tek tip kıyafet giydirileceği ve sakallarının tıraş ettirileceği haberini okuyup yanlış anlayan, bu uygulamayı İstanbul'da zanneden bir arabacı şöyle der: "Kolalı gömlek mi?.. Böyle arabacılık mı olur? Biz kalem efendisi miyiz? Arabacılık… sararsın burmayı, çalarsın kamçıyı, haylarsın hayvanı, geçer gidersin!.. Bunu da kim dedi?". Sakallarının tıraş ettirilmesi konusunda da, arabayı bırakırım sakallarımı kestirmem, der. Bu ifade bize arabacıların arabacılıktan ne anladığını göstermektedir (MBY, 400–404).

Ahmed Rasim İstanbul'daki arabacıların tek tip giydirilmesinin bir ara düşünüldüğünü; ancak bu düşüncenin uygulamaya geçirilmediğini söyler. Eğer bu gerçekleşirse ve kamçıların da boyu kısaltılırsa belediyecilik adına gerçekten hizmet edilmiş olacağını belirtir (ŞM I, 47). Çünkü hayvanlara vuracağı kamçıyı havada şaklatayım derken onun bunun elindeki şemsiyeye dolayıp çekip alan arabacılara bile rastlanırdı (ŞM I, 184).

Arabacılar yapılan eleştirilere karşı kendilerini savunmaktadır. Hızlı gitmediklerini, yollar yokuş olduğu için arabanın kendini alıp gittiğini, para cezası vermekten imanlarının gevrediğini ifade ederler (ŞM I, 95).

Meşrutiyet'ten sonra arabacıların İstanbul coğrafyasından imtihan edilmesine karar verilir; ancak şehri tamamen bilen biri olmamasından dolayı sınavın yapılması zorlaşır (GA, 22).

Kira arabaları ile ilgili önemli bilgiler veren Ahmed Rasim'in eserlerinden bu arabacıların da kâhyalarının olduğu anlaşılmaktadır (EZ, 168).

7.1.2.1.4. Kupa

Kupa arabaları Ahmed Rasim'in eserlerinde sıkça geçen araba çeşitlerinden biridir. Ahmed Rasim 1280 (M. 1863–1864), 1282 (M. 1865–1866) tarihli eski gazetelerde özellikle *Tercüman-ı Ahval*'de bazı kupa arabalarının Büyükçarşı'nın Kalpakçılarbaşı denilen büyük caddesinin kapısından girerek alışveriş yapmak için dükkânların önlerinde durduklarının, bu suretle caddeyi kısmen kapayıp geliş gidişi güçlüğe soktuklarının yazılı olduğunu belirtir. Ayrıca bu gazetede yazdığına göre bazı zamparalar kupa arabalarının pencerelerine yanaşıp laf atmak gibi genel terbiyeye aykırı davranışlarda bulunurlardı. Kupa arabaları hem konaklarda hem ulaşımda hem de mesire ve piyasalarda kullanılmaktaydı (MBY, 412).

7.1.2.1.5. Yük Arabaları

Ahmed Rasim arka arkaya çala kamçı koşturulan yük arabalarının rahatsız edici bir sesinin olduğunu belirtir (MBY, 285–286). Bu yük arabaları saat üç, üç buçukta büyük gümbürtülerle evlerin camlarını titreterek, balkonlarını sarsarak, kaldırımlarını paramparça ederek geçerdi (MBY, 287).

7.1.2.2. Otomobiller

Comic-Review muharririnin *"Buharlı Arabalar"* başlıklı yazısında bildirdiğine göre Avrupa'da otomobil denilen buharlı arabalar daha öncesinde Türkiye'de Baron Hirş adında bir maden mühendisi tarafından icat edilmiştir. Bu arabalar küçük küçük dört tekerlekli olup kokkömürü yakar, yağmur sularıyla istim alır, kendine has, dolambaçlı, eğri, yılankavi kabartma bir yol üzerinden yürür, bazen düdük çalar, yol üstünde bulunanları çiğner, devirir, Sirkeci'den hareketinden bir çeyrek sonra Kumkapı'ya, sekiz dakika sonra Yenikapı'ya, on dakika sonra

Samatya'ya, yedi dakika sonra Narlıkapı'ya daha sonra nehirler bayırlar aşarak bir saatten on üç dakika eksik bir zamanda Bakırköy'e varır. Bu araçta seyahat boyunca kafa karambolleri, derinden gürültüler, üşüme, titreme, salıntı yaz ise boğuntu hissedilir. Şapkalı, şık, donuk biri kapıyı açarak biletleri alır ve zımbayla deler. Bu kişiler Fransızca ve Almancadan başka dil bilmez (ŞM III, 33–34).

İstanbul'da II. Meşrutiyet'ten sonra yaygınlık kazanmaya başlayan otomobiller (Evren, 1994: 182) de Ahmed Rasim'in çeşitli eserlerinde yer almaktadır.

Ahmed Rasim Köprübaşı'nda tramvayların, yük, kira, manda arabalarının; düz, sırık, çekçek arabası, küme hamallarının içinde Amerikan turistlerinin bindikleri otomobil katarına rastladığını söyler. Ahmed Rasim'in deyişiyle katar beşer, altışar sökün eder; boru veya düdüklerini öttüre öttüre düzgün bir gidişle ve hızla saldırır. Ahmed Rasim bunların hem kazasız olduklarını hem de köprücüler tarafından para diye iki geçeli yol kesilerek önlenemedikleri için belasız olduklarını belirtir (MBY, 405–406).

Ahmed Rasim kendisi doğmadan evvel ne kupa, ne fayton, ne briçka, ne çekçek, ne uzun araba, ne lando, ne brik, ne tramvay olduğunu söyler. Ahmed Rasim kendisinin seyir etmekten hoşlandığı, çarpma ve ezilme tehlikesinden köprücülerin arkasına sığınarak korunduğu otomobilleri eski insanların görmüş olsalar derhal mezarlarında büzülüp kalacaklarını belirtir (MBY, 409).

Ahmed Rasim'in şu yazdıkları bize o dönem insanlarının otomobillerle ilgili fikirleri hakkında bilgi verir:

"Öyle ya, besbelli… Ahir zaman, hem de mutlaka!.. Atı yok, itip çekeni yok! Yokuş aşağıya da gitmiyorlar… Vapur olsa dumanı, istimi çıkar, çarkı döner… Muhakkak… Bunlar, şeytan arabalarıdır!.. Zaten, yalancı Deccal kıyamete yakın çıkacak değil mi? Onlar için bu ne sürattir ki koca Köprü, üç dakika içinde, yüzlercesinden kurtulup yine ondan evvelki haline geldi" (MBY, 409).

Ahmed Rasim sokaktan gelen ve kendisini rahatsız eden sesleri sayarken otomobil zırzırlarını da rahatsız edici bir ses olarak yazar (MBY, 286).

Ahmed Rasim eskiden diğer araçlarda kadın ve erkeklerin ayrı seyahat ettiğini ancak döneminde otomobillerde kadın ve erkeklerin beraber seyahat edebildiğini ifade eder (MBY, 413).

Ahmed Rasim bir eserinde de otomobillerin çok hızlı vasıtalar olmadığını ifade eder. Otomobillerin ancak bizim sarsak arabalarla alık tramvaylara yetişip onları geçebileceğini söyler (F, 94–95).

7.1.2.3. Bisikletler

Ahmed Rasim'in eserlerinde bisiklet için cin arabası ve velespit isimlerinin de kullanıldığını görürüz. Bisikletler caddelerden tozu dumana katarak, geçmektedir. Bisiklet sürücülerinin başında damalı bir kasket, sırtında limoni keten, önü adeta yeleklerin yanlarını kapayacak derecede düğmeli bir ceket, ham ipekten mamul bir gömlek olurdu. Bunların püsküllü bir boyun bağı olur, bellerinde de kuşak bulunurdu. Bir ucu kuşağa diğer ucu bismark renkli kısa pantolonun cebine dalmış gümüş ve nikelden yapılmış bir zincir, ayaklarında dize kadar örten hafif kahverengi bir çorap ile alafranga çarık olurdu. İstanbul'un tozlu sokaklarında bisiklet sürücülerinin yüzleri kir içinde, vücutları ise ter içinde kalırdı. Zaman zaman kazaya uğrayan velespitçilerin kaza sonrası bisikletlerini sırtlanıp götürmeleri yazara göre yenir yutulur şey değildir. Gençlerin bu bisikletlerle mesire yerlerine gittikleri, buralarda gezip zaman zaman da kızak kayarken turna katarı denilen tarzda dizilip resmigeçit yaptıkları, bazen de yarış yaptıkları görülmektedir. Bisikletin faydalarından hırsızlık, takip, kadın ve kızları iğfali aktaran yazar üçüncü maddeye İstanbul'da da rastlandığını ifade eder (ŞM I, 14–16). Ayrıca hızla gelen cin arabası tarafından çarpılanlara da rastlanırdı (ŞM II, 96).

Ahmed Rasim sinir hastalıklarına tutulanlara bisiklet kullanmanın iyi geleceğini belirtir ve bisikleti tavsiye eder (ŞM I, 16–17).

Bu bisikletlerin alafranga borusu bulunmaktaydı (ŞM I, 28). Yazın gelmesiyle beraber cin arabacıları da görünür, borularını öttürerek tozup dururlardı. Bazı seneler velespit kıyafetinin değiştiği görülürdü. Bir sene moda olan bir velespit tuvaletine yazar yer verir. Saçlar uzun da olsa boyanıp sarıya yakın bir renk verilir ve ikiye ayrılarak taranır. Kaşlar Hophop'un briyantin cilasıyla hafifçe ıslatılıp el aynasında yatkın tüylü fırçayla düzeltilir. Gözlük yine olacak, kaytanın rubayla birleştiği yerde rozet gibi ufak bir fiyonga bulundurulacak, gömlek beyaz, yakalık, tozpembesi

püskürme boyunbağı ile bismark renginin açığı zemin üzerine dallı veya satrançlı önlükten ufak, dar, eksiz kolluktan ibaret olacak, ceket biraz koyu bismark renginin kahve lekesini andıran ince fasoneden yapılıp omuz başları bombe olmayacak; yalnız sol taraf yan cebinde ipekli tülden ve peçete büyüklüğünde bir mendil bulundurulup uçları cebin içinde olacak, kuşak mutlaka satrançlı uygun renkte ve genişçe olup şalvar bozuntusu dizlik veya don misali pantolona nikelden bir köstekle bağlanacak, baldırları siyah diz çorabıyla örtülüp yine bismark renginin açığı bir iskarpin giyilecek. Eldiven takılmayacak, bunun yerine gecelik takkelerinin zarifi bir boneta kullanılacak. Bu kıyafetle mesirelerde her yarım saatte bir devir yapılacak, açık mesirelerde gazino ve çalgı çalınan mahallere gidilip halk arasından geçilecek, temmuzdan evvel yarış yapılmayacak, kaza olursa kimseye söylenmeyecek, arabanın önünde bulunan çocuksa bir, erkekse iki, kadınsa üç defa boru öttürülecek, aldırılmazsa çarpılıp geçilecek ve nezaketle pardon denilecek, günde beş kuruş ayrılıp bütçeye ilaç parası diye yazılacak vb. (ŞM IV, 3–5).

7.1.3. Demiryolu Ulaşımı

7.1.3.1. Tramvaylar

İstanbul'da önce atlı tramvaylar kullanılmış, elektrikli tramvaylar ise daha sonra kullanılmaya başlanmıştır. Ahmed Rasim bir eserinde tramvay için karaca der ve atlı karacanın yerini zamanla elektrikli karacanın aldığını ifade eder (EZ, 133). Ayrıca yazar umum İstanbul tramvayları müdürü Perdikaris Efendi'ye eserlerinde yer verir (ŞM II, 153).

Tramvaylarda çeşitli uygulamalar olurdu. Ahmed Rasim bir fıkrasında bitli olanların polis tarafından tramvaydan çıkarılıp atılacağını söyler (EZ, 20–21).

Ahmed Rasim tramvay idaresinin araca yedi kişilik iki sıra yaptığını ancak bu sıralara biraz şişman olursa ancak beş kişinin oturabildiğini kaydeder. Buna rağmen beş kişinin ancak sığdığı sıraya başka birinin zorla oturmaya çalışıp diğerlerini rahatsız etmesini Ahmed Rasim hoş olmayan bir davranış olarak görür (MM II, 185).

Bazen tramvay seyyar sarhoş arabasına dönerdi, bu nedenle türkü, mani, şarkı okuma, sızma, tükürme gibi çeşitli haller görülürdü (ŞM I, 206–207).

7.1.3.1.1. Atlı Tramvay

Atlı tramvayın ilk örneğine 1842'de New York'ta rastlanmıştır. 30 Ağustos 1869'da "Dersaadet'te Tramvay Tesis ve İnşası"na dair bir sözleşme ile İstanbul caddelerine ray döşenmeye başlanmıştır. Atlı tramvay işletmeciliği imtiyazı 40 yıl süre ile Konstantin Krepano Efendi'nin kurduğu *Dersaadet Tramvay Şirketi* isimli şirkete verilmiştir. İstanbul'da ilk atlı tramvay 1871'de Azapkapı-Ortaköy hattında hizmete girmiştir (Kayserilioğlu, 1994: 299). Tramvay ilk çıktığında bazı insanlar korkup binmeye değil seyretmeye bile cesaret edememiştir (MBY, 409).

Ahmed Rasim, bundan evvelki tramvaylar ne kadar iyiydi, diyerek bir fıkrasında yer verdiği atlı tramvayların yerine göre yavaşlayıp durduğunu yerine göre hızlanıp acele ettiğini ifade eder. Kimi zaman dört atın çektiği bu tramvayların yokuşun ortasında kalakaldığı, bazen de freni kaptırıp yokuş aşağı kaydığı görülürdü. Tramvay yokuş aşağı kayarken içindeki kadın çığlıkları, çocuk haykırmaları, dışarıdakilerin müdahaleleri, köpeklerin havlamaları arasında tramvay zıp diye birdenbire dururdu. Bu tramvayların zaman zaman geç kaldığı, insanların dakikalarca durakta beklediği de olurdu. Sürücüler boru öttürür, dalgın yürüyenler bu sesten irkilirdi. Yağmurlu havalarda beygirlerin ayaklarından, tekerleklerden etrafa çamur sıçrardı. Zaman içinde bütün bu haller ortadan kalkmış, bunların yerini elektrikli tramvaylar almıştır. Ahmed Rasim'in deyişiyle yolda, yolunda, yolunca yürüyemediğimizi her iniş çıkışta hatırlatan vardacılar ellerinde bayrak, boru bulunduran köşklü taslağı, pırpırı kıyafet kimselerdi ve bunlar şehrin görünüşüne güzellik katardı (EZ, 3–4). Bu vardacılar insanları tramvayların önünden çekilmeleri için uyarırdı (MM I, 178–179).

Tramvay beygirleri her gün Aksaray'dan köprüye, Topkapı'ya, Yedikule'ye Azapkapısı'ndan Ortaköy'e Karaköy'den Şişli'ye perişan, nalân, insanların merhametini çeken halleriyle gider gelirdi. Bu biçareler önce Şişli hattına verilip orada üç sene kadar koşturulduktan sonra Aksaray hattına tayin edilmekte, orada da

üç sene hizmet ettirildikten sonra Azapkapı'sına devredilerek iki sene de orada çalıştırıldıktan sonra bir sene de Topkapı'da çalıştırılırdı. Daha sonra hayatları Samatya yolunda son bulurdu ya da eşekçilere satılıp sokak sokak dolaştırılırdı (ŞM II, 157).

Tramvay beygirlerinin bakımsız olanlarına da rastlanırdı (ŞM I, 95). Ahmed Rasim, Kurban Oseb'in İştayn'dan yeni aldığı elbisenin ortaya yaydığı ot kokusuna açlık yüzünden dayanamayıp saldıran beygirlerin gözlerinde can çekişen parıltıların olduğunu yazar. Bu beygirlerin bel ve sırtlarında bir deri bir kemik gösteriş, sağrılarında, kuskunlarında görülen düşüklükleri, arabayı çekerlerken oklava gibi kabaran pörsük adaleleri olurdu. Beygirlerin iple bağlı dizlikleri bulunurdu (EZ, 4–5). Ahmed Rasim tramvay beygirlerinin başlarında dekolte süsü veren başlıklar bulunduğunu ve boyunlarında bir dizi çıngırak olduğunu söyler. Çıngırak sesine alışık olmayan hayvanlar bu sesten ürkmektedir (ŞM I, 142).

Tramvay kalkmadan önce tramvay sürücüsü üç defa boru öttürür, kamçı şaklatır, deh der ve tramvay öyle kalkardı. Tramvayda biletçiler olurdu ve biletçiler yolcular arasında gezerek bilet keserdi. Biletçi bilet kesmek için kadınlar tarafına da geçerdi (FA, 56–57).

Tramvay sürücüleri arasında polisleri endişeye düşürecek kadar ustaca kamçı şaklatanların olduğu kaydedilmektedir (EZ, 5).

Bu tramvaylarda kadın erkek beraber bulunamazdı. Harem selam uygulaması vardı. Kadınlar tarafı ile erkekler tarafı kalın bir perdeyle birbirinden ayrılmaktaydı. Ahmed Rasim annesiyle beraber yaptığı bir tramvay seyahatinde bu perde arkasından annesiyle konuştuğunu yazar (FA, 54).

Ahmed Rasim atlı tramvayların Azapkapısı yoluyla Unkapanı Köprüsü'nden geçmeleri hakkında Belçikalı bir mühendisin bir taslağı olduğundan bahseder. Ancak o zamanın Haliç Komodorluğu, altından Eyüp vapurlarının geçtiği bir köprünün üzerinden tramvay geçmesi fen bakımından ve tabiat yönünden doğru olmaz, diye buna karşı çıkmıştır. Ahmed Rasim artık *Şirket-i Hayriye* vapurları yanaştığı için ön tarafı insana korku veren demir düzenlerle aşırı derecede güvenliğe ve inzibata alınarak tavuk kafesine çevrilmiş olan köprünün üzerinden tramvayların geçebildiğini söyler (EZ, 7–8).

Ahmed Rasim atlı tramvayların geçtiği Beşiktaş ile Ortaköy arasında bir tehlike bölgesinin bulunduğunu; bu tarafa gelen her tramvaya Hasan Paşa Karakolu'ndan bir memurun bindiğini ve yolcuları Sultan Murad'ın oturduğu söylenen sarayın önünden göre gözete geçirdiğini belirtir (EZ, 8).

Atlı tramvaylar gayet yavaş vasıtalar olduğundan Ahmed Rasim'in deyişiyle insanlar bunlarda uzun süre oturur, dinlenir, duraklarda su, salep, şerbet gibi şeyler içer, kolunu pencere kenarına dayar, rahat rahat sigara içer, dumanını savurur, çıkın içinde peynir, ekmek, üzüm, simit Allah ne verdiyse yer, hele Topkapı, Samatya tarafına gidilecekse vaktine göre yarım, bir saat uyku kestirir, adeta bir gezer yuva içinde gider gelirdi. Elektrikli tramvaylarda ise insanlar nefes bile alamazdı; çünkü hızlıydı. Bu atlı tramvay taşıtların herkesin rahat etmesine yaradığını her yönden meydana koyan bir örnekti (EZ, 6–7). Bu tramvayların iki katlısı da olurdu (EZ, 6).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre atlı tramvaylar, elektrikli tramvaylar gibi durduğu yerde fink atmaz, zırt zırt, çak çak gitmezlerdi. Arada boru öttüren ağır, temkinli, oturaklı arabalardı (FA, 58).

Atlı tramvaylar yavaşlığı ve tembelliği dolayısıyla basına da konu olmaktaydı. Hatta basın dilinde ve konuşmalar arasında yavaşlığa ve tembelliğe iki şey örnek olarak verilirdi. Karada tramvaylar, denizde Eyüp vapurları. Arabacıların, sakallı çekil, diye attığı naralara insanların verdiği, yetiş de çiğne, şeklindeki alaylı karşılık basında yer alırdı (EZ, 5–6).

Yazar Karaköy'den Beyoğlu'na çıkmanın dört türlü vasıtası olduğunu belirtir. Bunlardan biri yürümek, diğeri Tünel'e binmek, üçüncüsü tramvaya binmektir; ancak tramvayla Karaköy'den Beyoğlu'na geçmek isteyenler akşam yetişmek için ikindide binmeliydi. Dördüncü vasıta ise araba idi (ŞM I, 205).

Ahmed Rasim yazılarında tramvayların yavaşlığına değininceye tramvaycılar atlarımız bakımsız, suç idarenindir, sen yazdıkça bizden kesiyorlar diye sızlanırlar (ŞM I, 95).

7.1.3.1.2. Elektrikli Tramvaylar

Ahmed Rasim Bulgaristan'da elektrikli tramvayı görür ve İstanbul'daki atlı tramvayla karşılaştırır. Bizde tramvayların daha Bulgaristan kurulmadan önce işletilmeye başlandığını; ancak önce nasıl işletilmişse yine öyle kaldığını belirtir. Bunun sebebi ise Sultan Hamid'in [II. Abdülhamid] (1876–1909) vehmidir (MBY, 26).

Ahmed Rasim kayar gibi geçip giden vagonlarıyla bu elektrikli tramvayın şık, küçük bir arabaya benzediğini söyler. Bu tramvaylarda atlı tramvayda olduğu gibi nal sesi, kamçı şakırtısı, ihop nidaları, dur anlamındaki acayip ses de bulunmamaktadır. Atlı tramvaydaki vardacıların yerine elektrikli tramvayda ufak bir çan, bez yırtılır gibi ses çıkaran bir düdük vardır. İstanbul'da Aksaray'dan binildi mi dört atlı, iki sürücü tarafından idare edilen atlı tramvaylarla yokuş tırmanmaktaki zevk, bu zevk arasında duruşlar, bazen dört beygirin birleşerek grev çıkarmaları, bazen tehlikeli geri dönüş hareketleri elektrikli tramvaylarda yoktur (MBY, 26).

Ahmed Rasim, bizde de otomobil ve elektrikli tramvayın kullanılmaya başlanmasıyla İstanbul'un Frenklerin şehrine benzediğini yazar (MBY, 309–310).

Ahmed Rasim atlı tramvayların oldukça yavaş vasıtalar olmasına rağmen elektrikli tramvayların hızlı olduğunu belirtir. "Her şeyler değişti: Gençliğimizde biz, Beyazıt'tan Köprübaşına atlı tramvaylardan önce inerdik! Şimdi, öyle mi ya! Dan burada, dan… orada… üç dan dan daha… Köprü'nün ortasında!"(MBY, 359).

Tramvay belli saatlerde çok kalabalık olurdu. Tramvayın hıncahınç dolu olduğu zamanlarda kimileri basamakta seyahat eder, içeri giremezdi. Atlı tramvaylardaki boruların görevini elektrikli tramvayda dan dan öten çanlar almıştır. Bu tramvaylara yolcular istedikleri her yerde binip tramvaylardan her yerde inemezdi. Yolcular "ihtiyari tevakkuf" yerlerinde tramvayı beklerdi. Ancak çoğu zaman tramvay dolu olduğundan buralarda durmazdı. Kimileri buralarda beklemez, tramvaya yolda rastladığında binmeye çalışırdı. Ancak tramvay hareket halinde iken yolcuların tramvaya binmesi veya tramvaydan inmesi yasaktı. Yolcu ne hapis var ne para cezası atlarım, düşersem benim başım yarılır, ayağım kırılır deyip binmeye çalışırsa etrafta mutlaka ya polis ya izinli tramvay memuru ya da müfettişi bulunurdu (EZ, 132–133).

Ahmed Rasim'in eserlerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla o dönemde ulaşım araçlarında kadın ve erkekler beraber bulunamazdı, harem-selam uygulaması

vardı. Ahmed Rasim'in söylediğine göre [II.] Abdülhamid (1876–1909) hükümeti kadınların tramvaylarda, vapurlarda erkekler tarafından görülmelerini yasaklıyor; bu emre aykırı davrananların takip edilerek kimin kızı, karısı, yakını ise durumun o kimseye bildirileceğini ilan ediyordu (MBY, 93).

İstanbul'a çok kar yağdığında tramvaylar işlemezdi (MBY, 246).

Ahmed Rasim o dönemde tramvay kondüktörleri ve şoförler için mektepler açıldığını söyler (MBY, 200).

Tramvayla ilgili veya kondüktörle ilgili şikâyeti olanlar tramvayın numarasını alır, şikâyet eder veya etrafta belediye çavuşu görürse ona şikâyet ederdi (ŞM II, 12).

7.1.3.2. Tünel

Ahmed Rasim eserlerinde Tünel ile ilgili çok fazla bilgi vermez. Yalnız birkaç eserinde Tünel geçmektedir.

Ahmed Rasim Tünel'de araca giren kişinin boş yere oturmayıp kapının karşısındaki kayışa yapışıp durmasını pek hoş bulmaz (MM II, 185).

Tünel arabalarının üçüncü mevkiinde de ayakta duran insanlar olurdu (ŞM IV, 27).

7.1.3.3. Banliyö Treni

Ahmed Rasim'in eserlerinde Halkalı-Sirkeci banliyö tren hattı Rumeli şimendiferi, Haydarpaşa-Gebze hattı ise Anadolu şimendiferi adıyla geçer (ŞM I, 60). Rumeli ve Anadolu şimendiferi biletçileri komik, şık, bir tarafı alafranga bir tarafı alaturka renkli şapka, fes takarlardı (ŞM I, 60). Rumeli şimendiferi ile Anadolu şimendiferi arasındaki fark birinin fesli diğerinin şapkalı kondüktör kullanmasıdır (ŞM III, 199).

Ahmed Rasim, Rumeli şimendiferi memurlarının dirayete ihtiyacı olduğunu belirtir (ŞM I, 96). Çünkü Rumeli şimendiferi görevlileri para bozmaz, halktan parayı tamı tamına vermesini isterdi. Ancak bu görevliler Fransızca konuşan müşterilere daha farklı davranırdı. Fransızca konuşan müşteriye memur saygı

gösterir, şapkasını çıkarır, selam verir, hemen parasını bozardı. Hatta Almanca, Fransızca konuşan müşterileri kondüktörler kalabalık yerlere götürmez, onlara ayrı bir yer bulurdu (ŞM I, 144).

Rumeli şimendiferi hesap konusunda kılı kırk yarardı. Bu nedenle bir trene mahsus olan bir bileti diğer tren için kabul etmezdi. Gecikmek veya bir engele uğramış olmak onlar için kabul edilir mazeretlerden değildi (ŞM IV, 39).

Şimendiferlerin hızı o dönemde dış ülkelerde saatte 95 kilometreye kadar varırken bizde Rumeli Demiryolları en seri zamanlarında ancak 45 kilometre gidebilmektedir. Hatta başlangıcından beri bu hızı muhafaza etmiştir (ŞM I, 189–190).

Ahmed Rasim bir yerde de Rumeli şimendiferlerinin ortalama hızını otuz kilometreye çıkarmasını inanılmayacak şeyler arasında sayar (ŞM III, 78). Ayrıca Rumeli şimendiferi vagonları soğuk olur, insanlar titrerdi (ŞM III, 22).

Comic-Review adlı derginin muharririnin *"İstanbul'da Bir Kış"* adlı yazısında söylediğine göre kışın İstanbul'da, Kadıköy'ün 5 numaralı vapuruna medeni bir nazire olan Rumeli şimendiferlerinin vagonları ve Kadıköy'ün 4 numaralı vapurlarıyla yarışan Aksaray-Samatya tramvaylarının içi karla dolar ve insanlar kızak kayar gibi seyahat ederlermiş. Ahmed Rasim, mübalağanın bu kadarının da çekilemeyeceğini; çünkü tramvaylarda üşümek mümkün olsa da şimendifer vagonlarının hınca hınç dolu olması, önde ateşli bir makine bulunması ve tekerleklerin demir çubuklara temasıyla ısının artması sebebiyle insanların sıkıntıdan buram buram terlediğini belirtir (ŞM III, 33).

Rumeli şimendiferleri bu şekilde iken Anadolu kumpanyası ise müşterilerine gerektiği gibi hizmet etmekte, yapması gerekenleri hakkıyla yerine getirmektedir. Anadolu kumpanyası müşterilerinin istirahatını düşündüğünden seneden seneye vagon, lokomotif gibi teçhizatını temizlemekte ve süratini arttırma çabası içine girmektedir. Memleketimizde nakliye vasıtası adına en iyi işleyen kumpanyadır. Yazar, tren vagonlarının bu iddiasını teyit ettiğini belirtir. Bu vagonlar süslü, gece elektrikle aydınlanmış, kışın buhar ile ısıtılmış, oturulacak yerleri geniş, temiz, yekpare, buji üzerinde bulunduğu için de sarsıntıları azdır. Şekil ve tertiplerindeki intizam dolayısıyla insanda trene binme hevesini şiddetle uyandırmaktadır. Vagondan içeri girildiğinde insanın gözüne her tarafta güzellikler görünür. Pencere

kenarına oturulduğunda dikkatli bakışlar yorulmadan manzarayı seyredebilmektedir. Hatta vagonun içinde kalkıp baştan aşağı gezinmek, platformlarına çıkarak etrafı seyretmek de mümkündür. Memurlarının terbiyesi, müşterilere karşı olan nazik tavırları diğer kumpanyalara numune olacak derecede hoştur (MM II, 288–289).

Yazarın belirttiğine göre Anadolu şimendiferi kumpanyası Pendik'e kadar çifte hat inşa edip sefer sayısını günlük yirmi beşe çıkarma hazırlığındadır (MM II, 288). Bu civara tren hattı yapılırsa yazar buralara geliş gidişlerin artacağını, trenin sağladığı kolaylık sebebiyle buralara rağbetin artıp taşıma ücretlerinin de değişeceğini belirtir. Yani tren hattı olan yere rağbet de artmaktadır. Yazar, bir zamanlar Erenköy, Bostancı, Maltepe taraflarındaki arazilere kimse aldırmaz, bu arazileri beş altı liraya kimse almazken şimdi dört beş katı pahalandı, der. Çünkü buralara hem şimendifer hem de deniz araçları gelmektedir (MM II, 288).

Ahmed Rasim şimendiferde bazı insanların ticaret hakkında konuşurken bağırıp çağırmasını, ayağa kalkmasını, ters giden işi için ağzına geleni sarf etmesini adabı muaşerete aykırı bulur. Karlı, yağmurlu havalarda vagonlara biner binmez silkinenlere, tozlu zamanlarda kunduralarını döşemelere silenlere, bizim bindiğimiz kompartımana başkasının binmesi ne büyük saygısızlıktır sanısında bulunanlara da rastlandığını Ahmed Rasim kaydeder (MM I, 185).

Kondüktör durağı bağırarak bildirirdi. Ahmed Rasim'in yaptığı bir tren yolculuğunda Göztepe'ye geldiklerinde kondüktör "Göztepe" diye bağırır (MM II, 286).

Anadolu şimendiferi lokomotiflerinin gece çıkardığı sesler insanları rahatsız etmekte, çocukları uykularından uyandırmaktadır (ŞM I, 107).

Banliyö treni istasyonlarında bulunan büfelerde içki içilebilirdi (FA, 300). Sirkeci istasyonunda birahane olduğunu Ahmed Rasim eserlerinde belirtmektedir (ŞM I, 143).

7.2. İletişim

7.2.1. Argo

Argo tanımlarındaki farklılık ve eksikliğe değinen Hulki Aktunç argoyu alan argosu ve genel argo başlıkları altında inceler. Alan argosunun kendi dışındaki topluluklardan ayrılmak ve korunmak isteyen bir topluluğun kişileri tarafından yaratılıp benimsenmiş sözcükler, deyimler bütünü olduğunu belirten Aktunç, genel argonun ise "alan argolarındaki sözcük dağarcığının zaman içinde oluşturduğu toplam sözcük ve deyim dağarcığı ve bu dağarcığa dayalı konuşma biçimi" olduğunu söyler (Aktunç, 2002: 9–16).

Bu başlık altında Ahmed Rasim'in eserlerinde yeri geldikçe kullandığı argolardan bazıları alfabetik olarak ve genelde cümle içindeki yeriyle beraber nakledilmeye çalışılmıştır. Yazarın kullandığı argoların çoğunun alan argosu mu yaksa genel argo mu olduğu anlaşılmadığından bu çalışmada böyle bir ayrıma gidilmemiş ve argolar tek bir genel başlık altında verilmiştir.

"Yüzü top, mahallede zıplar hop hop beylerimiz yok mu ya! Bunların da kendilerine mahsus **açmaları, makinaları,** fiyakaları, dalavereleri vardır." (ŞM IV, 109–110).

"… kendi tabiriniz vechle dişli kimselere karşı **alçaktan güreşen**…" (MBY, 304).

"… şunun bunun elinden **alufte** almak…" (MBY, 304).

"— Yanınızda **apaki** yok mu?

— Apaki nedir?

— **Carmakcur**!.." (FA, 325).

"herhangi bir lisanın edebiyat sayfalarından **apardığı** efkâr ve tasviratı benimdir diye önüne gelene okuyan intihalciler…" (MŞE, 113).

"Nasıl oldu da basıldın?.. **Asorlu** muydun?" (AS, 130)

"Pek çok müşteri buradan öteberi **aşırdılar**." (GA, 72).

"Bari zamanımızda **aşna fişne** kıtlığı olsa da alınıp baksa!.." (MBY, 365).

"… şuna buna çatmak, asıllı usullü hafiyelere **avanta göstermek** elhasıl bu işve-i devran üzere salınmak…" (MBY, 101).

"… biri çeyrek geçe etrafta **avantaya**, yolda falan her vakit çantaya bakardı (ŞM IV, 12).

"Çünkü **aynasızca**, beyce, **suluca** ve müteceddidane leh-i acizaneme yürüyorlar." (ŞM IV, 26).

"Güya alacağı varmış gibi iğbirar gösterişine ne buyurursunuz? Beyoğlu'na mahsus lisanla yavaşça!

— **Aynasız**! Dediğini işitirseniz ne olursunuz?" (ŞM II, 69).

"Bunlar bu unvan, bu mensubiyet sayesinde umumhanelerde **belalı** yani zoraki zampara pek nadiren **kazalı** yani kadının erkeğe tutkun vaziyetinde yaşarlar…" (MBY, 330).

"Bizim beylerce tam **biçime girdi**, bıyığı elden düşmüyor…" (ŞM III, 14).

"Dükkânı vaktiyle kapayıp sıvışayım fikriyle demir kepengi alaşağı etmiş imiş… Fakat zavallı adamcağız biraz evvel fare deliği bin paraya kaçacak yer arayan hafiyelerden onlarca ıstılahattan olduğu üzere **birkaç araba dayak yedi** idi!.." (GA, 28).

"Karamano'ya kumarcılar **bitirim yeri** diyorlar." (ŞM I, 207).

"Biri dörtten birinin masrafları vermesi hasebiyle fena halde **boğuntuya getirildiği**…" (ŞM I, 168).

"Bir akşam evveli orada yiyip içmiş, **borcumu asmış** idim." (ŞM I, 190).

Kemeraltı'nın patlıcan renk yanaklı dilberleri; Çiçekçi'nin **burnu düşük kahpeleri**, dervişin subha-i rüzgara dizilmiş incileri, francalacının has pideleri, Linardi'nin çaçaları, Timoni'nin gacaları, Yenişehir'in eski malları, Dolap'ın gözü yağlıları, Bülbülderesi'nin **kuyruk sallayanları**, Feriköyü'nün sönükleri, Tatavla'nın dönükleri, Ağaçamii'nin beyleri, fıçıcının kırık çemberleri, Doğruyol **aşikareleri**, Kalyoncu kopukları, Komers'in topatan takımı, Kuron'un baş açık guruhu, Turşucu'nun alışmış hovardalarının meydana dökülmesine rezalet dökümü denirdi. **Dümenli dümensiz** ne kadar **salapurya** varsa baştankara ederdi (ŞM I, 195–196).

caka satmak (MBY, 328).

"demek ki **çakarken çakılmışız**!" (FA, 110).

"— Akşamları **carmakcur** yapıyor musun?

(…)

— Carmakcur nedir?

— ….Rakı!.. (FA, 85).

"Sokak sokak gezinirken Bahçekapısı'nda beygirci **cınıvızlarının** gözüne ilişti (ŞM I, 187).

"Nakkarezen çocuk olduğundan karın altından **cızlamı çekmiş**." (ŞM IV, 73).

"Küçük beyler, fes devrine nisbetle daha **civelek**!.." (MBY, 259).

"Ta uzaklardan **çapariz alayından** doğru hey hey!" (ŞM III, 76).

"Birader! Önünü ilikle **çarparlar**." (ŞM III, 186).

"Evden aşırılan beş altı mahmudiye bozukluğu, birer birer **çekilir**." (ŞM II, 70).

"bunlardan birinin **çıkmışı** ile bir âlemde bulunmak" (FA, 338).

"… avam tabiratından olduğu üzere bir **çıngar çıkar** bir vaveyla kopar." (MBY, 384).

"**Dızgalı** sallandı!" (ŞM I, 64).

"… o bana çatsın da belasını bulsun diyenler **dikizlerini** süze süze dinlendirir…" (MBY, 296).

"Bugün buradaki darü'l lubda dehşetli bir cani iki kapı arasında **dubaraya getirilip** eli ayağı sıkı sıkıya bağlanmış ve vuku bulan ihtar üzerine **iki bir dedirtmeyerek mars edilmiştir**." (ŞM II, 111).

"Çıkarırlar ama ikisi de **durucak** beyim durucak. İki çatık kol kola verirler." (ŞM IV, 36).

Bunlar insanlara yapışır, çalgıda bıyık kırar, gözleri fırıldak gibi döner, her nazarı bir **düğme**yedir (ŞM I, 197).

"Çıkar çıkmaz bizim muhbirin nasılsa karar ettiği Hidayet'in bağına **düştük**." (ŞM I, 87).

"**Düşürmek, atlatmak, biçimine getirmek** rolleri koltukçuları doyurduğu için gözüne kestirdikleri müşterileri ile

— Falanı… bir **düşürebilsem**!

— Rast gelemiyorum, gelsem **atlatırım**!...

— Biraz durun bakalım, elbette bir **biçimine gelir**!

Istılah olarak söylenirdi (FA, 368).

"Bu gece biri **düşse de mangiz çeksek**." (ŞM III, 97).

"Horozun biri **dütdürü Leyla** diye bağırıp çıldırın diyor" (GA, 47).

"Kemençeci ile ben de hafif hafif **düz çakıyorduk**." (MBY, 103).

"Yukarı konsolda bulunan sekiz yüz lira kıymetindeki mücevheratı **aşırmak** ve **ekini belli etmemek** için evi ateşe vermiş." (ŞM III, 201).

"Bizim yanpuri beylerden biri bir fiyakaya girişmiş, polis **enselemiş**, içeriye vermiş." (GA, 214).

"İki **ev aşikâresinden** biri:

— Böyle gece böyle iş…" (MBY, 245–246).

"Bunların arasına sıkışan **ev, dükkân bozanlarla** alel ıtlak **sulu** denilen zümrenin mevkileri daha zelilanedir." (MBY, 303).

"Beye sana bir **ev tavuğu** buldum … dersin" (FA, 382).

"… intihar edecek olanlar burada bir **fırıldak çevirdikten** bir de çıngırak çaldıktan sonra tahtalıköye azimete karar vermişlermiş." (ŞM IV, 6).

"Hele işkilli bulunanları bütün bütün **fingirdetir**." (MBY, 212).

Oturduğu yerde kıpır kıpır oynayan, söz söylerken göz süzen kadınlar için **fingirnoz** denirdi (FA, 236).

"Bu iş şakaya, **fiyakaya gelmez**! Çünkü **makinenin büyüğüne basmış** bulunuyorsunuz." (MBY, 289).

"Bizde **füls mafiş**, İstanbul muhbirlerinde de mafiş mi?" (ŞM IV, 121).

"Aldım altıma temizce **gagaladım**." (EZ, 60).

"Şarabı getirdiler. **Göçürdüm**." (GA, 185).

"**Hacım**, dikkat et ha… **araklarlar**! (EZ, 117).

"Ne **halt ettim**, ne tedbirsizlikte bulundum?" (FA, 38).

"Moruğa **hampır**!" (ŞM I, 64).

"Sana içinden **hanud çıkacak**. **Şu malı herife çak**." (ŞM III, 48).

"Ünyeli mi, İnebolulu mu, her nereli ise **hemücüğün** birini açıkgözlerden biri gözetlemiş…" (MBY, 350).

"… meddahlığında biri **hemücük** dediğimiz pek kaba, diğeri simitçi ve emsali Anadolu **yanşaklığını** İstanbul'da biraz tadile muvafık olmuş orta kaba…" (MBY, 66).

Vay **hergele** vay." (EZ, 61).

"Hem **heyemola, heyisa ile**" (FA, 324).

Ahmed Rasim bir kandil akşamı Kaymak Tabağı denilen kötü kadını görür. Kadın çok şişmandır. Yanındaki ona kadının vaktiyle çok güzel olduğunu, sevenlerinin bayılanlarının olduğunu ifade edince perukâr işte **hoşur** diye buna derler der (FA, 112–113).

"… musallatın yakasından tutmuş yan sokaklardan birine sürüklemiş, bir iyice **ıslatmış**." (MBY, 302).

"… ne **imam suyu**nun etkisiyle of ulan der demez çözülüp baştan kuyruk gibi sarkan abani…" (MBY, 230).

"Bahusus **kaçırma** denilen işlerdeki zevk-i iğfal, pek ziyade şeytani huzuzat-ı nefsaniyenin müvellididir." (FA, 391–392).

"Bu gidiş onlarca **kalıp** dedikleri **sandıkaltı yorga yürüyüştü**." (EZ, 61).

"Bu cins kopuklar öteden beri sokaklarda **kalk gidelim** tabir ettikleri ufak tefek aşırma işleriyle, kumarhane uşaklığı umumhane hizmetkârlığı, hırsız, **karmanyolacı** gözcülüğü, yankesici yardaklığı, zabıtaya karşı yatak, yatak muhbirliği…" (MBY, 349).

"Yanında eski **kaltak** Burunsuz Kalyopi kendi gibi bir delikanlı daha." (MBY, 297).

"— Geliyor!

Diye sıvışıp kaçan **kalupedi**, borç masasının üstüne şahin gibi atlıyor." (ŞM IV, 70).

"… senin için ne faizci dedim ne de **kaparozcu**!..." (EZ, 111).

"Orta oyunlarında asıl zenne, oyununa göre ya zevcedir, ya **kapatma,** veyahut **orta malıdır**." (MBY, 86).

"— Hah!... **Karılar** burada!

(…)

— **Aynalı gaca** imiş be!" (FA, 230).

"Sana saati ver diyorum, ben **karmanyola yemem**!" (MBY, 244).

"… boynundan attığı gaytanından keserek o arbede esnasında bir diğerine **kavança etmiş!**.." (MBY, 350).

"**Kenar dilberi serpintilerini** andırıyordu, haniya **sürtük, dernek zeybekleri** yok mu onların dişisi değil de **dişlisi**…" (ŞM IV, 43).

"Bu keratalar da büyük **keratayı** bekliyorlar değil mi?" (MBY, 361).

"… yanında fırt fırt sümüğünü çeker nakkarecisi zurna, klarnet, **keriz alayı**, bunların önlerinde çifte telli oynar kopuk takımı…" (MBY, 240).

"Eskiden Pirinççi'yi kapatır, sabaha kadar kızlara **keriz ettirirmiş**." (ŞM IV, 20).

"Ciğerini de koydum mezesi **kıyak kaçar**!.." (GA, 196).

"Kahveci insafsız olursa herifin **kıyaklığına** nihayet olmaz." (ŞM I, 192).

"Biz zamparalar **kokoz, tırıl** kadınlar Karun!" (AS, 125).

"**Kopilin** biri gürültüye gelmiş ciyak ciyak bağırıyor." (ŞM I, 203)

"Bizim tarafta görünen Fransız askerleriyle **korteye çıkmış**." (GA, 37).

Kuş yuvası: Kopuklar arasında, fesin ön tarafında ve tabla ile fesin yanlarında meydana gelen çukura denir (MBY, 15).

Bir sözün değersiz olduğunu ifade etmek için yazar şöyle bir ifade kullanır: "Ya Rab ne olurdu, bari bunların, bu edaların, bu gösterişlerin bizim küçük beyler arasında tedavül-i tabirattan olan '**Laf lafı açar, ver tütününü**!' kadar değeri olsa idi!.." (GA, 31).

"Tavlada azar. Yutulunca **madik ettiniz** diye **çıngar çıkar**. Kuru pike firaş-ı nazı meyhaneler yeketazıdır. **Mariz oyununda** düşse **kapı yapar.** Yapamazsa **tek pulunu kaçar**." (ŞM IV, 100).

"İştayn mağazası **madik edip** ne kadar köhne … rubalar veriyor." (ŞM III, 116)

"… bir eli böğründe asılı, **madrabaz**, onlara mahsus olan **fiyakalı** bir **dikizden** sonra" (ŞM I, 155).

"— **Makine** nedir?

— Tabanca, bıçak… Bizim beylerin ıstılahlarından…" (FA, 229).

"Ben de kurnaz âşıklardanım ha! Öyle olur olmaz **makineleri** yutmam." (ŞM III, 110).

Yoksa bir **makineye mi geliyordum**?" (MBY, 341).

"Vücudu biraz et tuttu. **Mal** kendini gösterdi."(FA, 379).

"… refiki beni **mandepsiye getirmek** için…" (ŞM I, 155).

"… dudu dilinden, Galata Rumcasından **mandepsi, apaki, şorolo, çıngar, mariz, mangiz, dikiz, aynasız** ve emsali lügat-ı garibe kullanmak…" (MBY, 329).

"Herif Poliksina'yı kalabalıkta kaybettiğinden, bir **mandepsiye bastırdığından** dolayı pervane gibi ararken…" (MBY, 311).

"… ötede **mangiz dalaveresi** var." (ŞM III, 189).

"Üdeba-yı garibe: Papel **mangizi uçlanan** olsa **ocaklı mayınla dalgına gitsem**." (ŞM III, 97).

"Kumarhanelerden **mano** alır, umumhanelerde **beleş** gecelik kalır. (MBY, 306).

"Beni **manyatiza etti** gitti…" (FA, 318).

"Sarhoşluğu cıvık oluyor, yakında **marizine kayarlar**…" (MBY, 296).

"… alınsan **marizleyecekler**." (ŞM III, 118).

"Göreyim sizi şunlara karşı çift atın da **mars olup** kalsınlar." (ŞM IV, 27).

"Affedin ama bu da **martaval** demiş" (ŞM I, 81).

"Aman herif yine **mastor!... bulaşmasın**!" (MBY, 296).

"Adam aman… Afeti **matizmena**… Ne aykırı içiyorlar." (ŞM IV, 36).

"Alın bir daha! Fakat bu **mavro**." (ŞM III, 18).

"**Meclis** diye bir iki arkadaşın **çıkarmışlarıyla** beraber oturup eğlenmelerine denir. **Meclis olmak** bu tarzda oturup eğlenmek demektir" (FA, 224).

"İki hafiyeden biri:

— O gördüğümüz sarışın, galiba **mensub!**" (MBY, 245).

"Yanımda tabancam olsa idi arkasından **mıhlardım** ama…" (MBY, 304).

"Akşamdan uykusuz kalanlara mahsus kestirme tabir olunan **mızganacak** mahaller: Kadıköyü'nün 4 ve 5 numaralı vapurlarıyla Haliç çektirmeleri ve tramvaylar." (ŞM III, 20).

"**Mortocu alayına** benzemekte de hiçbir lezzet yoktur." (ŞM II, 154).

“kendi tabirleri vechiyle **mostralarını bozmak** planlarını da el altından istihzar ederlerdi” (FA, 338).

“Bu gece **moruk** eve gelmese, **kocakarı** da hastalansa.” (ŞM III, 97).

“Bunlar zaten **numaralı güruhundan** oldukları için diğer **işçiler** aralarında…” (MBY, 351).

Ben dün öğle yemeğinden sonra bir yüz dirhemlik zeytinyağı doldurdum. Otuz kuruşa **okuttum**.” (GA, 73).

“Herif usturacı değil **otlakçı**” (GA, 55).

“Hatta artık **pangodoz olmuş** yetmiş beşlik eski bir bey dedi ki…” (MBY, 295).

“**Pareketa, ağ, tonoz**, **çapari**, **dalyan, fiyaka**, **mandepsi**, **makine**, dert bize gerekmez, zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez.” (ŞM IV, 125).

“… o zamanların tabirtından olduğu üzere **pastıra yapmalar**, **konçine oynamalar** bütün bu ve emsali rezail-i muaşeret değişti…” (EZ, 36).

“Pişekâr’ın **pati çak** der demez dizine kadar indirip kavuğundan aşırmak üzere salladığı temennayı müteakip…” (MBY, 56).

“Yahut **pürüzü, çaparizi olmak** hasebiyle ekseriya itthaz-ı tedabire mecburdur.” (FA, 361).

“**Racon,** yol, erkân demektir. Bu işin **raconu böyledir** dendi mi anlamalı ki yolu, erkânı böyle demektir (FA, 225).

“Kurnaz Arap, oturduğu yerde bunlara **racon keser**, bunlar da **taban teper**, ev taşlar, kapı kırar, birleşip bir tek adam döverler, Abdullah **dolabını çevirirdi**.” (MBY, 330).

“Fakat veresi tarafdaranından bir kısmının parayı **sallamak** hususunda mahir oldukları öteden beri işitilmekte olduğundan… “ (ŞM I, 194–195).

“Kopukların, kabadayı, **salta balta geçinmek** daiyesinde bulunanların dillerinden düşmeyen **iş bulmak**, kendine **iş beğenmek**, **işçilik, işçi** gibi kelimelerdeki iş de bu kabildendir.” (MBY, 352–353).

“… meyhanede, gazinoda sadır mecliste ser efraz, daima **sandık açmak, sandık tutmak**, meyhane, umumhane kapatmak…” (MBY, 304).

“… yardak hafiyeler beni kendilerine **sermaye etmişlerdi**.” (MBY, 103).

“Burnun kanasın. Kanasın ki annen de babana **sırtarsın.**” (ŞM I, 134).

“Geçen gün bizim diz-üstünü **sirkafladı**.” (EZ, 108).

“Fakat biz bir yirmi beş daha **sulayarak** yine bir miktar lüfer almaya mecbur olduk.” (ŞM I, 177).

“Paltoyu **sürdüğümü** anladın a!.. Yağ artık!” (MBY, 244).

Kopuklar çiçek bozuğu yüze **sütlaç** derdi. (EZ, 59).

“… Narlıkapı’da **şerbetlenerek** …” (ŞM III, 158).

“— Pis, **şırfıntı**!... Aşüfte!” (FA, 40).

“— Ali! Sen ben, bundan sonra **tabanvaya!**

— Neden ulan?

— Tramvaylar artık ufaklık almayacaklarmış!..

(…)

— Öyle **ufaklık** değil, **Macar**!” (EZ, 20).

“… ufak ufak bayağı entrikaları, fiyakaları, onlarca **tatlı basış** tabir olunan eknaiyatı…” (MBY, 87).

“… şimdiler üçüncü **tekten** sonra nağme-i havan tefahür olan mösyöler…” (GA, 125).

“Hanendelere birer sazendelere ikişer mecidiye **toka et**.” (ŞM I, 201).

“Bükmemle beraber karnı budur dedim dizimle **tokaladım**.” (EZ, 60).

“— Vay! Vay! Ama az ha! Biz de mi **top atalım?**

— Yok… Üçe alayım da ben atayım.

— Sen de atma ben de.” (MM I, 306).

“… on kuruş edinir edinmez **trapolayı ele almak, soyabilirse soymak**…” (ŞM II, 70).

"İyice **tütsülü** idi. Yetmemiş olacak ki rakı istedi." (GA, 210).

"Hâlbuki **uçkur ovasına** inmeden evvel aşacağımız ne dağlar, sırtlar, tepeler, dereler, mânialar, denizler var." (MBY, 181).

"**Ulan** ne **düz taban** şeysin.. Seninle ne zaman buluşsam bir **çapariz çıkar**…" (FA, 326).

"Bu küme daha karışık, gürültülü!

— Çopur be?

— Ne var **ulan!**

— **Mangizleri uçlan**!

Mahud boncuklu kese açılıyor. Köprücü memnun. Eğer bunlar **çıngar çıkarırlarsa işler aynasız olur** ha!

(…)

— **Çopur** be! Vallah içiriyorum, az kaldı!

— Sen de **hacamatçı** mısın nesin?"(ŞM III, 75–76).

"…iki bardak içince **vapur gibi olursun**…" (FA, 211).

"Akşamüzeri rıhtımda oranın **yadigârları** dolaşmaktadırlar." (ŞM I, 29).

"… nice isimlerle yad edilen bu **yadigarların** cümlesinin başında böyle bir **salta balta heyeti** vardı." (MBY, 53)

"… bir kama çıkarıp da herife **yallah etmesin** mi?" (MBY, 229).

"Çantayı **yan kesiciye çarptırmış**." (MM II, 308).

Zarifler arasında **yar tekmesi** denilen fes şekline kopuklar arsında **kuş yuvası** denirdi. (MBY, 15).

"Arnavutköyü'nde kuzu ciğeri ve piyaza **yatar**." (ŞM III, 157).

"… kendi kendisine niyaz eden bir zatın ertesi günü fasulye piyazına **yattığı** işarat-ı mahalliyedendir." (ŞM II, 101).

"Herif Müstecabizade'yi **yelkenlemiş** zannederek…" (GA, 81)

yelloz (MBY, 45).

"Keser biçerim demiyor, beni **yemliyor**!" (GA, 24).

Yeşillenmek (MBY, 49)

"İstanbul'un sizin **yıldız**, bizim önemine göre **yeni bir mal** dediklerimizi orada görür…" (AS, 111).

"… o benden **yırtık** olduğu için işi kıs kıs gülmeye vuruyordu." (FA, 161).

"aralarında bir ismi de **yukarı** olan saraya" (FA, 338).

"Kumarhanenin birinde **yutul** diğerinde kazan." (MBY, 240).

"Bunda bir **zırtapozluk** var ama anlayamadım." (ŞM II, 190).

"Yahut **ziftlendiği** yerde bir arbede çıkarmıştır." (CM, 8).

"Bir çeyrek sonra idi ki içeriye sarhoşluğun **zom** tabir edilen halinde biri girdi." (MBY, 223).

7.2.2. Padişah Sarayı Istılahları (Tabirleri)

Ahmed Rasim'in **Tarih-i Ata**'dan naklettiğine göre sarayda belli durumlar ve olaylar için kullanılan belli kalıplaşmış tabirler vardı.

Buna göre sarayda acemiler mürebbilerine **Lala** dedikleri gibi saygı göstermeleri zorunlu olan eskilere ve akranından saygısını istediklerine de **Lala** diye hitap ederdi. Bir lalanın terbiye ettiği kaç acemi bulunursa bunlar da birbirine kardeş anlamında **laladaş** diye hitap ederlerdi. Sarayda yatakları bitişik olanlar ile ocak defterinin üst ve alt tarafında isimleri birbirine yakın olanlar kardeş anlamında birbirlerine **perekeş** derlerdi. Birini çekiştirenlere ve kınayanlara **baltaladı** derlerdi. Birkaç kişi bir toplantıda iskemle üzerinde oturup sohbetin devam ettiği esnada içlerinden biri kısa bir zaman için bir yere gidip tekrar geleceğini ve sohbete devam edeceğini ifade etmek için kalktığı iskemleye çevre, yemeni, tespih gibi bir şey bırakırdı ki buna **balta** denirdi. Bir başkası gelip onun baltasını kaldırıp oturamazdı. Bir ağanın dışarıdan babüssadeye akrabalarından biri gelip görüşmek istediğinde acemi ise lalasından izin alır, eski ise zabıta gidip "**lala destur, buluşmam var**" diyerek izin alırdı, yani izin almadan babüssadeye gidemezdi. Aceleyle giderken dar yerlerde önünde arkadaşlarından biri engel olduğunda "**lala destur**" demeden onu kakıp önüne geçemezdi. Arz ağalarına, peşkir, anahtar, tülbent, rikabdar, çukadar, silahdar ağalara, darüssaade ve babüssaade ağalarına ve mabeyncilere nerede

rastlanırsa kaçmak ve bir yere gizlenmek adetti. Bu zatlardan biriyle görüşmeye gidenlerin önünde "çakır salanları" giderdi ve bu önde giden **sis** diye bir ıslık çalınca saygı göstererek herkesin koğuşlara, duvar direk arkalarına saklanması ve savuşması âdetti. Arkadaşlar birbirlerine yeni bir havadis nakletmeden önce **kımh** der, muhatabı da **kımh** derse söylerdi. Ağalardan eli çabuk olanlara övmek maksadıyla **tomakçı** denirdi. Saray kapılarından herhangi birinin kapandığını belirtmek için falan kapı kapandı sözü söylenmez, onun yerine **babüssaade çevrildi** veya **mabeyn kapısı çevrildi** denirdi. Yani kapının kapanması yerine çevrilmek tabiri kullanılırdı. Mumu söndür yerine de **mumu dinlendir**, mumu yak yerine **mumu uyandır**, mumun fitilini kes yerine **mumun külünü al** gibi terbiye tabirleri kanun hükmündeydi. Sarayda padişahtan başkasına **efendimiz** kelimesi kullanılamazdı. Hırka-i saadet dairesi 22 günde bir süpürülürdü ve bu işleme **suffe** denirdi. O gün has oda ağaları hizmet ederlerdi. Suffe olduğunda hizmet yalnız nöbetçilere has değildi. Hazine-i hümayun ve koğuşların içinin silinip süpürülmesine "**Paris oldu"** ya da "**Bu gün Paris var**" ya da "**Şimdi Paris ediliyor**" diye temizlendiği belirtilirdi. Her sabah veya yatsıdan sonra her koğuşta Kur'an okunur ve Kur'an okunacağını saraydakiler birbirine bildirmek için "**karşı okunuyor**" veya "**karşı okundu**" diye tabir ederlerdi. Padişahın huzuruna çıkılacağı zaman çavuş ağaları bağırarak "**ağalar huzur var, huzura**" diye sevk ederlerdi. Cuma günleri cumaya gitmek için padişahın önünde çavuş ağaları koğuşların ortasında yüksek sesle "**çukadar ağa haydi haydi**" diye çağırırdı. Zülüflü, baltacı, sofalı, kuşhaneli, helvahaneli, aşçı, yedekçi ve odun ambarlılardan iltifata şayan olanlara yalnız "**eski**" diye hitap edilirdi. Öncelikle koğuşlardan nöbetleşe padişahın özel hizmetine gönderilen ağaların abdestsiz olmamaları gerektiği, padişahın adı yâd edildiğinde fevkalade saygılı ve hürmetli olunması gerektiği lalar tarafından acemilere devamlı tembih edilirdi. Aceminin yaptığı bir kusura karşılık lalasının yapacağı lisanî tembihat için "**lala nizam etti**", aceminin bilmediği bir şeyi öğretmek için lalanın yanına çağırıp nasihat etmesine, öğretmesine "**lala divan etti**" denirdi. Has oda ağalarının ikindiden sonra bahçe içini gezmeye izinli olmalarına "**paydos**" denirdi ve falan has odalı nerede diye sorulduğunda **paydosa gitti** şeklinde gezmeye gittiği haber verilirdi. Ağaların birbirine ders verirken öğrenen kişi ders verenin anlattığını anlamayıp da tekrar edildiğinde yine anlamadığı anlaşılır ve kalın kafalı olmadığı da bilinirse "**alay**

geçirdi" hitabıyla serzenişte bulunulurdu. Koğuş ağalarından, yoluyla eski olanlar veya gedik sahibi olup da camekânda dinlenenlerden başkasının vücudunda bir rahatsızlık olduğunda eğer lala emriyle kayıtlı acemi ise lalası vasıtasıyla; eğer babayiğit ise bizzat koğuş ağasının izniyle dışarı çıkmamak şartıyla "**soyunuk"** gezmeye; yani başındaki sırma takkeyi ve arkasındaki dolamayı çıkarıp gecelik kavuğu ve uzun kürk ve cübbe giymeye izin alırdı. Bu kişiler için de "**falan ağa soyundu**" denirdi. Hastanede olanlar sorulduğunda "**hastalarda**" ve hasta kendi evinde ise "**tımarda**" derlerdi (RHOT III, 1231–1236).

7.2.3. İşmar

Yazar bizim yetiştiğimiz tarihlerde işarete işmar denir ve "işmar etmek", "işmar vermek" şeklindeki mastarla tarif olunurdu der (MBY, 378).

Kadın erkek arasında toplum tarafından yasak görülen ilişkilerin kendine has terimleri olan özel bir dili vardı. Ahmed Rasim bu türden ilişkilerde bulundukça bu dili biraz öğrendiğini ifade eder. Bu dilin pandomiması vardı. O zamanlar kadın ve erkek için sokakta yan yana yürümek, dükkân içinde, tramvayda, vapurda durup konuşmak, arabaya beraber binmek mümkün değildi. Ahmed Rasim'in bir arkadaşını arka sokakların birinde bir siyahî ile konuşurken polis görür ve dadısı olduğuna ikna edene kadar merkezde tutar. Yazarın ifadesiyle "tenhada sen benimsin, ben senin" de o dönemde az çok tehlikeliydi. Bu pandomima; işmar, parola, kavl ü karar gibi çeşitli kısımlara ayrılırdı. Bunların kendince mevzuları varsa da işaret bozuntusu işmarın pek çok çeşitleri vardı (FA, 260–261).

Zamana ve mekâna göre tepeden tırnağa her şey kadınla erkek arasında ayrı bir manaya geliyordu. Araba, kayık piyasalarında, bir kaldırım senin bir kaldırım benim yaya yürüyüşlerinde, uzaktan yakından takiplerde, karşı karşıya gelişlerde, yandan sırıtıp ilerlemelerde, paça düzeltmek potin bağı bağlamak gibi yapmacıklarla kasti duruşlarda, pencereden pencereye görüşmelerde, ev dükkân önlerinden geçişlerde, geceleri öksürmelerde, kibrit çakışlarda, kuvvetli ayak vurmalarda, gündüzleri elde mendil, kâğıt bulundurmalarda hep bir anlam vardı. Bunların her biri bir nevi işmar idi (FA, 260- 261).

Ahmed Rasim de bir kadınla olan alakasında kadının kıyafetine, tavırlarına göre ne demek istediğini anladığını belirtir. Kadın, dışarıda yüzü gözü kapalı olsa da saçını topuz yaptığında uzak bir yere, yapmamış ise yakınlara gideceklerini anlatırdı. Kadınlarımızın kol demirinden başörtüyü yeldirmeyi dedikleri tarzda giyinişinden "şimdi eve döneceğim, beklerim" demek istediğini, yaşmak tutunmuş bir şekilde kendisine fevkalade çeki düzen vermesinden düğüne veya ağır misafirliğe gitmekte olduğunu, eğer bu kıyafetle piyasa günleri haricinde bir arabaya binip geçerse bir iki gün görüşemeyeceklerini, Boğaziçi, Kadıköy, Adalar gibi deniz aşırı yerlere gittiğini, yüz göz kapalı, hizmetçi kadın tarzında giyinip çıkarsa erkeği beklediğini, yaşmaklı zamanında başındaki tarak sağda veya solda olmasına göre validesini veya kaynanasını ziyaret etmek zorunda olduğunu, zülüflerinin intizamına göre erkeğin derdinden gece uyuyup uyandığını, gözlerinin halinden bir dirhem uyku girmediğini, sağ gözünü kırparsa erkekle eğlendiğini, sol gözünü bir defa kırparsa birde, iki defa kırparsa saat ikide bekleyeceğini, ikisini birden kapar o halde biraz durursa bir iki, durmazsa yarım saat sonra döneceğini, elindeki yelpazesini düşünür gibi sağ şakağına götürmüşse bir sıkıntı geçirmekle beraber o sıkıntı içinde bile erkeği düşündüğünü, gülerek bir yanındakine bir erkeğe bakarsa erkeği gıyaben prezante ederek gösterdiğini, kaşları yaylaşıp bir anda kalkarsa sakın ha gülme, bakma, demek istediğini anlatırdı. Kadının, gözlerini kırpmakla beraber dudaklarını oynatmasından ne demek istediğini erkek anlardı. Ellerinin araba penceresi kenarında görünen parmakları adedince baş başa buluşmak için o kadar gün kaldığını, yaya giderken başını düzeltir gibi eliyle hareketler yaparsa kadının geçeceği yolda erkeğin kadını beklemesinden dolayı teşekkür ettiğini, peçesini açarsa erkeği göreceği geldiğini, açıp kaparsa ertesi gün yine aynı yerden geçeceğini, görür görmez peçesini indirirse veya şemsiyesini açarsa erkeğin takip etmemesini, yakasını çekip hızlı yürürse daha ilerde buluşabileceklerini, eliyle ferace veya çarşafının yanından tutup, kıvırıp öne götürürse erkeğin adımını kadının adımına uydurup takip etmesini, münasebet yokken dönüp bakarsa erkeğin biraz daha yaklaşmasını, sık sık durursa artık takati kalmadığını anlatmak isterdi. Erkek kadının baş, omuz hareketlerinden, adımlarından bile maksadını anlar, ona göre hareket ederdi (FA, 261–263). Ahmed Rasim dil ile anlatması uzun sürecek sevdaya dair bir şeyi bu işaretlerin hemen anlattığını belirtir (FA, 263–264).

Bir mendil bile kullanılışına göre kadın erkek arasındaki ilişkide pek çok anlama gelebilmekteydi. Mendilin gözlere doğru götürülüp tutulması, yalnız bir göze dokundurulması, alına sürülmesi, buruna veya ağza temas ettirilip az veya çok tutulması, yelpaze vazifesini görmesi; ağlamak, seni nerede gördüm, keşke görmeyeydim, gözlerim kör olsun ki bana isnat ettiğin vefasızlık yersizdir, vefasız değilim, bizi gözetliyorlar, yanımdakinden sakın, yanıyorum, bu ateş ne zaman sönecek ah sönmesini de istemem, bu ayrılık ateşine gönül nasıl dayansın, haber yolladığın şeyleri ben söyledimse ağzım kurusun, sözümde sabitim, ağlayacağım ağlayamıyorum, sana söyleyeceğim neler var zalim gibi anlamlara gelirdi (FA, 264).

Bir gün Ahmed Rasim'in arkadaşı elinde mendil kurutmak için mektep penceresinde sallarken bir de görür ki karşı evin kafesinin ardından beyaz bir perdenin ucu iner ve sallanmaya başlar. O evdeki kızlar erkeklere ilgileri olduğunu bu şekilde ifade ederler (FA, 68).

Piyasalarda arabalarda durmanın, oturmanın da bir adabı vardı. İnsanlar buralarda daima arayıcı bir vaziyette idi. Arabada mutlaka sola yaslanılırdı. Fes alnın saçlardan ayrıldığı yerin biraz aşağısına doğru inik, kalıplı durur, eğer bıyıklar maşalanmamış, briyantinlenmemiş ise ikide birde kıvrılır, arabanın içine birinin nazarı girecek olursa lostrin pabuç görünür, yaz olunca iskarpinin yırtmacından ipekli çorap da görünürdü. Yanıyorum manasında bir tavır alınmak isteniyorsa karşı karşıya gelince göğüs adeta körük gibi işler, gözler kapanıp açılır, dudaklar açık bulundurulur, eğer güzel bir mısra sevgiliye ulaştırılmak istenirse isimsiz bir kartvizit üzerine yazılıp araba geçerken arabaya atılır, seni yalancı, seni vefasız denilmek isteniyorsa gözler yarı süzülerek baş sallanır, sana bir şey söyleyeceğim denilmek isteniyorsa sağ elin şahadet parmağı dudaklara dokunur dokunmaz iki üç defa hareket edilir, kırılıp küstüğünü belirtmek istiyorsa başını hafifçe öte tarafa çevirip gözün kuyruğu ile bakılır, teşekkür etmek için ya el fese kadar gidip düzeltme bahanesiyle pat çakılır yahut Mahmutpaşa kahvecilerinin bağırdıkları kesme çeşidinden bir boyun büküntüsü gösterilir, geleyim mi gemlemeyeyim mi diye sormak için önce sol göz kırpılır, anlaşılıp anlaşılmadığını sormak için de kafa silkinti suretinde sallanır, sana hasret kaldım manasını vermek için avuç koklanır, kıskanıyorum manasında mendil ısırılır, bayıldım bu ne zarafet bu ne güzellik manasında arabanın arkasına yaslanılır, aman göremedim eyvah kaçırdım işaretini

vermek için pencerelerden sarkıp bakılır, eski sevgili görülünce müstehziyane gülünür, yenisine rastlayınca öne doğru eğilip gülümsenirdi (ŞM I, 111–113).

Mesirelerde, Kâğıthane'de çeşitli işaretlerle âşıklar sevdiklerine bir şeyler anlatırlardı. Örneğin erkek kadına âşık olduğunu anlatmak için kadın geçerken yanıyorum anlamında ortası kızıl mendil gösterir. Eğer siyah mendili âşık ağlar gibi gözlerine tutarsa geceleri derdinle ah edip ağlıyorum demek ister. Yazar burada dalga geçer ve gerçeği horul horul uyuyorum demektedir der. Yazarın tahminine göre mor mendil aşkınla verem oldum, oluyorum, olacağım gibi anlamlara gelmektedir. Âşık benekli mendili gösterince ciğerim delik delik oldu eleğe döndü anlamına gelmektedir. Kenarı yeşil, ortası beyaz mendil sana teslim oldum, ümidim berkemaldır, lütfet anlamına gelirdi. Kara gözlü kadın iki gözünü birden kırparsa bu, işaret verdiği erkekle iki gün sonra buluşabileceği anlamına gelirdi (ŞM III, 110–112)

Kayıkta kullanılan şemsiye de kullanılış şekillerine göre kadınla erkek arasında pek çok anlama gelmekteydi. Şemsiye yan tarafa az eğilirse sana gücendim, biraz daha eğilirse vallahi dargınım, şemsiye ile yüzünü bütün bütün kapatırsa bir daha yüzümü göremeyeceksin, seni görmek istemiyorum hala anlayamadın mı, şemsiye sağdan sola alabanda ederse durma geç, dön git, ön tarafa hafifçe düşerse hoş geldin safa getirdin efendim, öne çokça düşürülürse yine takatim kalmadı, arkaya doğru giderse oooh, bütün bütün arkaya dayanırsa ne hallere giriyorum gör de merhamet et, yan tutarsa kekâ, bu ne saadet, kapanıp açılırsa bu gece değil yarın, kapanıp durursa haber yollayınca buluşabilecekleri gibi anlamalara gelirdi (FA, 264–265).

Kaydırma, kaçırma temennalar, kaş çatmalar, göz süzmeler, dik dik, baygın baygın, ağlamış ağlamış, apaçık bakmalar, iç çekmeler, dudak yalamalar, titremeler, dudak bükmeler, ısırmalar, yanakta çukur peyda edecek şekilde bir tarafa çekilmeler, yutkunmalar, türlü türlü baş sallamalar, kalbe el götürmeler, göğüs geçirmeler, gözleri kapayıp uzun nefes almalar, dişler görününceye kadar gülmeler, gülüp öne bakmalar, gülüp döndürmeler, dikkatli dikkatli bakarken göz kapamalar, görmezliğe gelişler, şahadet parmağını ağza götürüp bir sözüm varı, sana bir şey söyleyeceğimi anlatmalar, yine şahadet parmağı şakağa dayalı tutmalar, kaş çatık gözler önde dudak bükük durmalar, boyun bükmeler, aman görüleceğiz dikkatli bakmayı anlatmak için

hafif hafif kaş oynatmalar, ferace veya çarşafın bacakları örten kısmını çekip çevirerek kıvırmak, yüze bakmak istememeler, gerdan şişirmeler, kırmalar, yanındakine bir şeyler söylemek, dürtüşler, kol ayak çekişler, birden bire yandan geçen kayık ve sandala bakmalar, arkasından baka kalmalar, göz kapaklarını teşekkür ederim manasında ağır ağır indirip kapatmadan yine hafif hafif kaldırmalar, zalim beni söyletme derunumda neler var anlamında burundan kalın nefes alışlar, çene üst dişlere alt dişlere gider gibi hareket edip yalnız kendisinin işitebileceği bir sesle amman kâfir deyişler, karşısındakini seni mini mini diye öper gibi dudak uzatarak sevişler, erkek yanından geçerken sanki arkadaşına söylüyormuş gibi erkeğe söz işittirmeler, anladın mı anlamına gelecek şekilde baş oynatışlar ve bakışlar, dönüşü anlatmak için baş omuz, ön etek düzeltişler kayık sefalarında kadın erkek arasında özel anlama gelen bir dildir (FA 265–267).

Bir zamanlar ayrılıklar, hissedilenler, aşinalıklar, haberler, sitemler, teşekkürler, ricalar bunlarla ifade olunur, şarkılar bu kalıplara dökülür, nameler bunlar hakkında yazılırken sonra bu pandomimanın, sözsüz iletişimin kalmadığını, bu hayatın da söndüğünü Ahmed Rasim belirtir. Kalpteki hislerin hareketlere verdiği incelik yazarın ifadesiyle zamanla yok olmuştur. Artık mesireler, parklar, sokak ortaları, çayırlar dere kenarları, arabalar, vapurlar yeni tarz ilişkiler için birer "yeni sahne" olmuştur ve artık her şey alenen yaşanmaktadır (FA, 267).

7.3. Adlar - Adlandırmalar

7.3.1. Yer Adları

Ahmed Rasim'in eserlerinde İstanbul hemen hemen bütün semtleriyle yer alır. Eserlerinde pek çok yer adı geçmekle beraber aşağıda Ahmed Rasim'in özellikle üzerinde durup isimlerini nereden aldıklarını belirttiği yer isimlerinden bazılarına örnek olması amacıyla yer verilmiştir.

7.3.1.1. Akbaba Köyü

Buraya Akbaba isminin verilmesinin sebebi Akbaba Mehmed isimli bir zattır. Bu kişinin mezarı Canfeda Hatun'un yaptırdığı caminin yakınındadır. Ahmed Rasim bu kişinin mezar taşında tarih olmadığını ancak bu kişinin Kostantiniyye'nin fethinde bulunan gazilerden olduğunun söylendiğini belirtir (MM I, 31).

7.3.1.2. Azapkapısı

Köprünün Galata tarafındaki ucuna Azapkapısı denilir. Bu ismi alması burada Azab denilen silahlı deniz askerlerinin kışlasının bulunması sebebiyledir (MM I, 11).

7.3.1.3. Beykoz

Ahmed Rasim eski kitaplarımızdan kiminde Bey Koz, kiminde Bin Koz şeklinde, bitişik olarak da Beykoz şeklinde yazılı olduğunu ifade eder. Ahmed Rasim taze cevizcilerin Beykoz'undur diye ehemmiyet vere vere satmalarından yola çıkarak burasının vaktiyle ceviz ağaçlarıyla meşhur bir yer olduğunu ifade eder. Bu iddiasını kuvvetlendirmek için eski Türkçede bin kelimesinin çok manasına geldiğini kaydeder (MM I, 38).

7.3.1.4. Cibâli

Ahmed Rasim, eski yerlerdenmiş, dediği Cibâli ile ilgili kaynak vermeden fıkra diyerek şöyle bir efsane aktarır:

Cübb, derin kuyu demektir. İki yüz tarihlerinde Kostantiniyye'yi fethetmeye gelen İslam askerleri reislerinden Ali-el-Ensâri esir düşmüş ve cübb Ali (Cibâli) denilen yerdeki surun kalesine hapsedilmişti. Daha sonra da orası Cübb Ali namıyla şöhret bulmuştur.

Ahmed Rasim fıkra dediği bu efsaneyi anlattıktan sonra, bu rivayet bence biraz şüpheli, der (MM I, 16).

7.3.1.5. Çengelköy

Ahmed Rasim eski bir rivayet diyerek Çengelköy'ün isim almasını anlatır. İstanbul fethedildiği zaman buralarda kral Yanko İbn Madyan devrinden kalma birtakım çengeller bulunduğundan adına Çengelköyü denilmiştir (MM I, 222–223).

7.3.1.6. İcâdiye

Sahilden 130 metre yükseklikte bir tepede bulunan İcâdiye bir yangın çıktığında top atma yeriymiş. Manzarasıyla meşhur olan bu yerde vaktiyle büyük bir kasır varmış ve bu kasır İcâdiye adıyla anılırmış (MM I, 221).

7.3.1.7. Kâğıthane

Buraya Kâğıthane denilmesi fetihten sonra burada büyük kârgîr kubbeli bir kâğıt hane bulunmasından dolayıdır (MM I, 21).

7.3.1.8. Kandilli

Ahmed Rasim Kandilli'nin sevimli bir tarihi hatıra sonucunda bu ismi aldığını ifade eder. Hicri 1042 (M. 1632–1633) senesinde Revan seferinden dönen Sultan IV. Murad Han (1623–1640), Şehzade Mehmed'in doğduğunu burada duyar ve kutlamak için yedi gün kandil ile şenlik yapılmasını ferman buyurur. Kandilli ismi ondan sonra kullanılmaya başlar. IV. Mehmed Han zamanında (1648–1687) burada mevcut olan Saray-ı Ali yenilenirken buraya bir hamam ile bir de çeşme yapılarak Nevâbâd ismi verilir (MM I, 219–220).

7.3.1.9. Karakulak Suyu

Ahmed Rasim karakulağın, kara ulakın galatı olduğunu söyler. Akbaba civarındaki meşhur suyu vaktiyle Karakulak Ahmed Ağa bulduğu için adı ona nispetle Karakulak suyu kalmıştır. Ahmed Ağa yakalandığı bir illetten bu su

sayesinde şifa bulduğu için oraları Cennet Hatun'dan alıp imal eylemiştir. Bu kişinin mezarı bu meşhur suyun yakınlarındadır (MM I, 32).

7.3.1.10. Kuzguncuk

Bir rivayete göre Fatih Sultan Mehmed zamanında (1451–1481) burada Kuzgun Baba adında bir zat otururmuş. Bu nedenle adı Kuzguncuk olmuş (MM I, 225).

7.3.1.11. Okçularbaşı

Osmanlı zamanında eskiden burada ok ve nişan talimlerinin önemine binaen tesis edilmiş bir ocak bulunurdu. Hatta yasemin ağızlıkları ve cilasıyla meşhur Okçu Mehmed de burada oturmuştur. Okçular Atmeydanı'ndaki eski talimhane ile Okmeydanı'nda Atıcılar Tekkesi'nde bulunurlardı (Mİ II, 462).

7.3.1.12. Otakçılar

Fatih zamanında Rumeli'ye sefere giden askerler çadırlarını buraya kurup dinlenirmiş (MM I, 19).

7.3.1.13. Semt-i Sadâbâd

Ahmed Rasim, III. Ahmed zamanında (1703–1730) Paris sefiri Mehmed Efendi'nin Paris'ten getirdiği planlar üzerine buraya bir köşk inşa edildiğini ve derelerin birleştiği yerden bir mil kadar yukarıya da çekiçle işlenmiş taşlardan oluşan bir rıhtım yapıldığını ifade eder. O zaman vakanüvis olan Reşit Efendi buraya Hüsrevâbâd ve yapılan büyük köşke de Sadâbâd isimlerini verir. Şark tarzı mimarisinde olan bu bina yapılırken Fransa'nın birtakım yüksek binaları taklit edilmiştir (MM I, 7).

7.3.1.14. Sütlüce

Rivayete göre buraya İrânîler Kand-ı Şîr, Araplar Rabta-i Leben, Rumlar Galata derlermiş ki cümlesi de süt anlamındaymış. Fakat bilhassa Sütlüce denmesine sütünün halis olması sebep olmuş imiş. Bundan başka burada fetihten önce zincir üzerinde büyük bir köprü de varmış (MM I, 20).

7.3.1.15. Tokat Kasrı

Ahmed Rasim Tokat Kasrıyla ilgili Hadikatü'l Cevami adlı eserden şunları aktarır: Fatih Sultan Mehmed (1451–1481) İstanbul'un fethinden beş sene sonra Tokat şehrinin ülke topraklarına katıldığı müjdesini burada aldığı için buranın Tokat ismini almasını ferman buyurmuşlardır (MM I,30).

Ahmed Rasim burayla ilgili tarh-i kadîmemizden bir fıkra diyerek şu olayı aktarır: Beykoz İskelesi'nden bin adım içeride olan Tokat Bahçesi'nde Fatih Sultan Mehmed avlanırken Makbul Mahmud Paşa'nın Anadolu'da Tokat Kalesi'ni fethettiği haberini alır. Sevinerek orada irem bahçesi gibi bir bahçe yapılıp adını Tokat Bahçesi vermelerini ve av hayvanlarının muhafazası için de etrafına Tokat suruna benzer bir çit çektirilmesini söyler (MM I, 30–31).

7.3.1.16. Toklu Dede Mescidi

Aslında burası ashab-ı kiramdan hazret-i Halid ile beraber gelen Ebu Şeybetü'l Hudri adında birinin türbesinin mescididir. Fetih sırasında buraya Şeyh Toklu İbrahim Dede adında bir gazi türbedar olarak tayin edilir. Mescit ismini türbenin mezâristanında gömülü olan bu kişiden alır (MM I, 18).

7.3.1.17. Topçular

Fatih zamanında Rumeli tarafına sefere gidecek olan Osmanlı topçuları burada dinlenirmiş (MM I, 19).

7.3.1.18. Unkapanı

Vaktiyle yağ, bal, un, erzak, hayvanât, kahve, tütün, enfiye ve ipek, pamukla bunlardan üretilen dokumalarının ithalatı için kapan, mîzân, çardak, mengene isimleriyle sahilde ve iç kesimlerde hususi, büyük büyük binalar ve hanlar inşa edilip buralara ayrı ayrı eminler, nâibler, kâtipler, mubassırlar tayin edilmiştir. Gelen ürünler mensup oldukları dairelere çıkarılıp oralarda gümrüklendirilmesi yapılırdı. Bu Unkapanı denilen yerde de bir un kapanı tesis olunmuştu (MM I, 11–12).

7.3.1.19. Üsküdar

Ahmed Rasim ecnebi lisanıyla yazılmış bir kitaptan şöyle bir bilgi aktarır: Üsküdar'ın eski adı Hrısopolis (Chryspolis) tir. Bu isim Agamemnon'un oğlu Hrysis (Chryséis) den gelmektedir. Bazılarına göre ise Altın Şehir manasında olan bu isim eski İranlıların Yunan seferinde Marmara'dan aldıkları haraç ve cizyelerden oluşan hazineden miras kalmıştır. Burası İstanbul'dan eskidir. İstanbul'un tesisi üzerine önemini yitirmiştir (MM I, 228).

Ahmed Rasim, Şemsettin Sami Bey'den de hangi eseri olduğunu söylemeden burasıyla ilgili bazı bilgiler aktarır.

Şemsettin Sami Bey'in yazdığına göre buranın eski adı Hrısopolis (Chrysopolis), yani Altın Şehir veya Altın Şehri idi. Güneşin batarken buraya verdiği sarı renkten dolayı bu isim buraya verilmiştir. Şemsettin Sami, Hrısopolis (Chrysopolis-Khrısopolis) isminin sonra Eskutari yani Üsküdar haline geldiğini bu isimlendirmenin de sebebinin bilinmediğini kaydeder (MM I, 229).

Mir'at-ı İstanbul adlı kitapta Üsküdar lafzının Farsçada menzilhane anlamında bir kelimeden geldiği söylenir (MM I, 229–230).

Burhan-ı Kâtı tercümesinde yazdığına göre Üsküdar, Acem kefinin eklenmesiyle menzilhaneye ve menzil atına denir. Ayrıca her merhalede padişah hükmüyle istenilenleri ve çeşitli mektupları elden ele süratle ulaştırmak için tayin edilen piyadelere ve ulaklara ve ulakların mektup koydukları keseye ve haritaya da denir.

Ahmed Rasim, Üsküdar'ın bir zamanlar kafilelerin baş menzili olmasının insanı bu çıkarıma ulaştırdığını ancak bunun şüpheli olduğunu belirtir (MM I, 230).

Ahmed Rasim, Üsküdarla ilgili eski bir tarih kitabından aktardığına göre Üsküdar'ın asıl ismi Eskidâr'dır ki Üsküdar onun meşhur olmuş galatıdır. Eskidâr denilmesinin sebebi ise Battal Gazi'nin Üsküdar Bahçeleri yanında Harunü'r-Reşid'in, çadırının önünde inşa ederek oturduğu darlar yani evlerdir (MM I, 230).

7.3.1.20. Vaniköy

Buraya eskiden Papas Korusu denilmekteydi. IV. Mehmed Han zamanında (1648–1687) sultanların şeyhi ve şehzadelerin hocası olan devrin ileri gelen âlimlerinden Vani Efendi'ye burası ihsan edilir ve o günden sonra buranın adı Vaniköyü diye şöhret bulmuştur (MM I, 220).

7.3.1.21. Yedikule

Miladi 1000 tarihinde İstanbul imparatorlarından Zenon tarafından inşasına başlanmış, 1182 tarihinde İmparator Emmanuel Commene tarfından bitirilmiştir. O zaman buraya Beş Kule anlamında Pentapyrgion denirmiş. Çünkü beş tane kulesi varmış. Aradan üç asır kadar zaman geçince Fatih Sultan Mehmed burayı adeta yeniden inşa ve tamir ettirerek üç kule daha eklemiştir. Kuleler eskiden beri Kostantin ve Teodos gibi imparatorlar zamanında İstanbul'u diğer kavimlerin istilalarına karşı asırlarca korumuştur (RHOT II, 649–650).

Yazar başka bir eserde gördüğüm tarife göre deyip bir rivayet daha anlatıyor. Buna göre buranın beş kulesi varmış ve 1768 senesinde meydana gelen büyük deprem sonrası bir kulesi yıkılmış ve dört kulesi kalmıştı. İstanbul imparatorlarından Teodos, Roma imparatoru Maksim'e galibiyeti hatırası olmak üzere bir zafer takı ve altıncı ve yedinci kuleleri inşa ettirmişti. Bu tak Marmara tarafından İstanbul'a girilecek kapıların en süslüsü idi. Bu kapının üzerinde zafer namına yaldızlı tunçtan bir heykel vardı. Bunun için bu yöne Altın Kapı denirdi. Vezir ve ricalden idam edilecek olanların tutulduğu kule zafer takının sol tarafına düşen mermer kule idi.

İdam edilecek olanlar hiç ışığı olmayan bir zindana atılırdı. Bu zindana gelinceye kadar pek çok demir kapıdan geçilir, idam edilenlerin kelleleri Kan Kuyusu denilen ağzı taştan iki kapakla yarı örtülü bir kuyuya atılırdı (RHOT II, 651–653).

7.3.2. İnsan Adları

7.3.2.1. Lakaplar

Ahmed Rasim eserlerinde insanlar için kullanılan çeşitli lakaplara yer vermiştir. Aşağıda bazı lakaplar alfabetik olarak verilmiştir.

Ali Paşazade, Dev

"Maçamama demekle maruf *Ali Paşazade Abdulkadir Paşa* ile *Dev Süleyman Paşa* kovaladılar" (RHOT II, 531).

Arnavut, Arap, Çerkes, Laz, Kürt, Muhacir, Tatar, Karabiber, Çaçarina, Yahudi, Bulgar, Gürcü, Zurnacı İbiş

Arnavut Sadık, Arap Hüseyin, Çerkes Hurşit, Laz Ali, Kürt Haydar, Muhacir Yaşar, Tatar Abdi, Karabiber Aslan, Çaçarina Kosti, Yahudi Mıgır, Bulgar Petro, Gürcü Salih, Zurnacı İbiş (EZ, 31).

Baba Yaver

"İkinci mısraa gelince, orasını *Baba Yaver*'imiz halletsin." (ŞM I, 58).

Bıçakçı Petri

Bıçakçı Petri (FA, 143)

Bıyıklı

"*Bıyıklı Mahmud* avanesiyle Üsküdar'dan sefinelere binip geldi" (RHOT II, 660).

Celal, Derviş, Mangiz Tutmaz

"İsmi Üsküdar'da *Celal*, Ağahamamı'nda tekkede *Derviş*. Diğer ismi *Mangiz Tutmaz.*" (ŞM IV, 100).

Çoçorina, İşkembe, Çalıkuşu, Koyun, Telgraf, Tırıl, İğreti, Karabiber

"*Çoçorina Kosti, İşkembe Yorgi, Çalıkuşu Mıgır, Koyun Ahmed, Telgraf Petri, Tırıl Hasan, İğreti Mihal, Karabiber Hüsnü* o iri meyhanede oturmuşlar, çığırtma çaldırıyorlar." (ŞM IV, 35).

Çopur, Çaylak

Çaylak sahibi Tevfik'in iki lakabı vardı: Biri çiçek bozuğu olduğundan dolayı ömür boyu söylenmiş olan *Çopur*, diğeri Çaylak gazetesini çıkardığı için sonradan verilen *Çaylak* (MŞE, 50).

Çoçorine, Domuz, Kırpık

"*Çoçorine Yorgi, Domuz İbrahim***,** *Kırpık Mahmud* buna tabir koymakta fayda olmayacağını düşünür" (ŞM III, 27).

Çömlek, Horoz, İki Kavrulmuş

"İşte hem mahallede borucu hem Çukurçeşme'de yorgancıdır. Adına biraz hasis olduğu için *Çömlek* derler… Buna da atak olduğu için *Horoz* derler. .. Adını biliyor musunuz? Durun söyleyeyim, iki defa yangında ölümden kurtulmuş, uşaklar buna *İki Kavrulmuş* derler." (ŞM III, 121).

Defter Emini Ela Göz

"*Defter Emini Ela Göz Mehmed* ve emsalinin vücutları meydandan kaldırıldı." (RHOT II, 703–704).

Drağmanlı, Kakudi, Topçu, Tatar, Pehlivan, Takkeci, Ayı, Kırık, Ortaköylü, Bıçakçı, Hacamatçı, Kuyumcu, Çerkez, Kürt, Arnavut, Bulgar, Arap, Laz, Tersaneli, Tophaneli, Boğazkesenli, Çurçur, Tepegöz

Dragmanlı Sabri, Kakudi Hasan, Topçu Şakir, Tatar Kadri, Pehlivan Rüstem, Takkeci Abbas, Ayı Hüseyin, Kırık Cemal, Ortaköylü Yasef, Bıçakçı Petri, Hacamatçı Rıza, Kuyumcu Parsih, Çerkez Tevfik, Kürt Ali, Arnavut Mestan, Bulgar Yorgi, Arap Ahmed, Laz Nuri, Tersaneli Hurşit, Tophaneli Feyzi, Boğazkesenli Abdi, Çurçur Emin, Tepegöz Mıstık (MBY, 52).

Düğme

"Bravo! *Düğme Mehmed*'e! Harf atıyor." (ŞM III, 123).

Ebe

"Fakat *Ebe Selim* yetişmişti." (RHOT III, 1516).

Filiz

"…*Filiz Hasan*'ı kumara alıştıran…" (EZ, 30).

Gizli Sıtma

"Bu esnada Kabakçı'nın verdiği defterde ismi olanlardan *Gizli Sıtma* lakabıyla maruf bahriye nazırı İbrahim Efendi yalısındaki mahzende tutulup…." (RHOT III, 1490).

Hamaloğlu Hafız, Cüce

"*Hamaloğlu Hafız Mustafa Ağa, Cüce Mustafa* ve yeniçeri zorbalarından bazıları idam…" (RHOT IV, 1533).

Horoz, Badik, Tosun

"— *Badik* be! Bir lokma uçlandım, bal!

…

— *Tosun*'a haber ver!

— *Horoz* be! Kestanelere dikiz et!" (ŞM IV, 110).

İmam-ı Evvel, Aygır İmam, Hafız Derviş

"Seçe seçe *İmam-ı Evvel* ve *Aygır İmam* diye mülakıb *Hafız Derviş Mehmed* ile esbak sekbanbaşı *Osman Ağa* saraya gönderildi" (RHOT III, 1481).

Kaba Kulak Yeğeni

"İhbar-ı cülus için Nemçe hükümetine *Kaba Kulak Yeğeni Süleyman Bey* memur edildi." (RHOT II, 975).

Kaka Surat

"… *Kaka Surat Amber*'in teyzesi…" (ŞM IV, 35).

Kambur

K. Hasan'ın tiyatrosunda komiklik yapan *Kambur Mehmed* (ŞM I, 90).

Kanca Bacak

"…esrarkeş *Kanca Bacak Memed*le dolaşan…" (EZ, 30).

Kara Cehennem, Yemenici Oğlu

"Bu esnada topçu, arabacı ve süvari topçularının yüzbaşısı meşhur *Kara Cehennem İbrahim Ağa* bakraç top tersane başçavuşu *Yemenici Oğlu Ahmed Ağa* kalyoncu askeriyle …" (RHOT IV, 1818).

Karagöz

"Geçenlerde *Karagöz Hasan* anlatıyordu." (FA, 327).

Kaymak Tabağı

"- Buna adla, sanla *Kaymak Tabağı* derler!" (FA, 113).

Kel, Hayali Kâtip, Küçük

Kel Hasan, Hayali Kâtip Salih, Küçük İsmail adı geçen tiyatrocular (ŞM I, 95).

Kıpti

"*Kıpti Emine*" (ŞM III, 12).

Kırk Beygir Kuvvetinde Bir Makine

Çok yazı yazdığı için Ahmed Mithad Efendi'ye *Kırk Beygir Kuvvetinde Bir Makine* denirdi. (MŞE, 36).

Koyun Yiyen

"… *Koyun Yiyen* lakabıyla maruf Arif Ağa aşağıda muntazır bulunuyorlardı." (RHOT III, 1516).

Kör, Usturacı, Meddah, Dalgın

Kör Mehmed, Hamdi, Abdürrezzak, Kambur Mehmed, Usturacı İbrahim, Meddah İsmed, Kasımpaşa taraflarında *Dalgın* adı ile tanınmış olan Sarafim, *Muhallebici Mehmed Ali* (MBY, 70–71).

Köse

"Meşhur sadaret kaimmakamı *Köse Musa Paşa* buldurulup kellesi getirildi." (RHOT IV, 1533).

Kumaş, Çingene, Manici, İlikçi, Karaman, Eğriboyun, Külhan

"Paseta şans egal yani senin benim denilen oyunların en seçkini ve en müstesnalarındandır. *Kumaş Ali, Çingene Kosti, Manici Zeruhi, İlikçi Mıstık, Karaman Abdi, Eğriboyun Nuri, Külhan Ahmed*'in vs. tarafından verilen bilgiye göre bu oyunun da kendine göre tabirleri vardır" (ŞM III, 26).

Kurban

Kurban Oseb taklit yapmada usta biridir. Komiklik olsun diye çeşitli insanların taklitlerini yapar (ŞM I, 67).

Lastik

"Yaz kış ayağına lastik giymek mutadı olduğu için *Lastik Said Bey* diye ayrıca bir lakabı da vardı." (MBY, 140).

Leh fukarası, Leh Yahudisi

"Bizler ise kendi halimize bakmaz, senelerden beri şehrimizde bulunan bir harb-i sefil ile *Leh fukarası, Leh Yahudisi* diye eğlenir ve Leh millet-i münevvere ve necibesini bunlardan ibaret zannederdik." (MBY, 169).

Moskof Kâfiri, Sırp Domuzu, Sütçü, Seyis Bulgar

"*Moskof Kâfiri, Sırp Domuzu, Sütçü, Seyis Bulgar* der idik." (MBY, 170).

Nalıncı

"Çıksalın'da mukim *Nalıncı Zekeriya*'nın hanesine dün akşam…" (GA, 61).

Pehlivan Parpul, Pehlivan, Dişlek, Boynu Kısa Hacı, Kapıcıoğlu, Baba Nazlı, Çaker Şah, Şeker Şah, Süğlün Şah

Pehlivan Parpul, Pehlivan Ahmed, Dişlek Hasan, Boynu Kısa Hacı, Kapıcıoğlu Osman, Baba Nazlı, Çaker Şah, Şeker Şah, Süğlün Şah (MBY, 69).

Sarhoş, Turnacı, Kafesçi

"*Sarhoş Mustafa* ile *Turnacı Ömer, Kafesçi Babadağlı* ve rüesadan bazıları dahi tutularak birlikte idam edildiler." (RHOT IV, 1828).

Solak Süleyman

Cilt ve tezhip üstatlarını sayarken *Solak Süleyman* diye birinden bahseder (Mİ I, 258).

Toz Kondurmaz Kanbur

Osmanlının önemli tezhip ustalarını sayarken "*Toz Kondurmaz Kanbur Hasan Çelebi*" ye de yer verir. (Mİ I, 257).

Ulah, Kaz

"Bizim *Ulah Yusuf, Kaz Mahmut*'la oturuyormuş." (EZ, 61).

Rizeli Sofu Baba

"Galata'da sandıkçı *Rizeli Sofu Baba* namında birinin çırağı iken hasbelkader damat olmuş…" (RHOT IV, 2134).

VIII. BÖLÜM: EKONOMİK HAYATA BAĞLI FAALİYETLER

8.1. Meslekler

Ahmed Rasim eserlerinde çeşitli meslek gruplarıyla ilgili bilgiler vermiştir. Evliya Çelebi'nin **Seyahatname**'sinden de bilgiler aktaran yazar İstanbul'da eskiden esnafların özellikle büyük düğünlerde yaptıkları resmigeçitlere yer vermiş, hangi esnafın hangi kıyafet ve tavırlarla resmigeçitte nasıl bulunduğunu nakletmiştir (RHOT I, 402–441).

Döneminin esnafları hakkında çeşitli bilgilere değinen Ahmed Rasim, esnafın savaş vergileri ve el koyma usulünden dolayı malları sakladığını ve yavaş yavaş, azar azar meydana çıkardığını belirtir. Örneğin bir çuval şeker biteceğine yakın bir de bakılırdı ki çuval dolardı. Esnaf bu şekilde vurgunculuk yapardı. Hatta o dönemde bazı gazetelerde vurgunculuğun dayanılmaz seviyelere vardığına dair yazılar yazılırdı. Ahmed Rasim vurgunculuk sebebiyle günlük ihtiyaç maddelerinin bile çok pahalandığını belirtir (EZ, 26–28).

Özellikle esnaflar hakkında bilgi veren yazar narh[1] usulü üzerinde de durur. Buna göre 1281 (M. 1864–1865) senesine kadar İstanbul'da sarf olunan her çeşit erzak ve yiyeceğin mevsimine ve haline göre şehremaneti tarafından belirlenen fiyat üzerinden sattırılmasına özen gösterilirdi. Narh usulü, emaneti büyük bir uğraşa soktuğu için kaldırılıp serbest ticarete geçilmiştir. Bu narh usulünden şehremanetince büyük istifadeler de sağlanırdı. Satışta hile yapan esnaf cezalandırılırdı. Yazarın "eksikçiler" dediği eksik tartan esnafın parası olanlarından ceza olarak para alınırdı. Parası olmayanlar ise akşama kadar hapsedilir, o gün hapiste günlük kaç kişi biriktiyse akşamüstü angarya[2] olarak tutulan Üsküdar'ın ateş kayığına doldurulup Bahariye civarında bulunan iplikhaneye parasız çalışmak üzere götürülürlerdi. Eskiden sadrazamlar, daha önceleri de padişahlar tebdil-i kıyafetle esnafın arasına girip denetlemelerde bulunurlardı (RHOT IV, 2154–2156).

[1] Narh: nark, çarşıda, pazarda satılan şeyler için resmi makamlarca gösterilen fiyat
[2] Angarya: bir kimseye veya bir topluluğa zorla, ücret vermeden yaptırılan iş

Azınlıkların yaptığı mesleklere de değinen yazar, Ermeniler'in İstanbul'da ladencilik, bohçacılık, kuyumculuk, basmacılık, yazmacılık, düzgüncülük, terzilik, özellikle girdiği yeri mahvetmedikçe ayak çekmeyen sarraflık, ayvazlık benzeri işler yaptıklarını belirtir (GA, 94).

Ahmed Rasim eserlerinde bakkal, kasap, ekmekçi, sütçü, sebzevatçı, tuhafçı, terzi, arabacı, hizmetçi (FA, 393), aktar, saka, mahalle bekçisi, kahveci gibi pek çok meslekten bahsetmektedir (ŞM I, 91). Örnek olması açısından aşağıda bazı mesleklere yer verilmiştir.

8.1.1. Alcı Balcılar

Alcı balcılar; Ramazan günlerinde, bayramlarda yeşil balmumundan papağan cinsinden tutiler ve beyaz mumdan kumrular yaparak "aliciğim, balcık" diye satarlardı (RHOT I, 438).

8.1.2. Bakkallar

Ahmed Rasim İstanbul'da Karamanlı bakkalların olduğu bir yerde bakkallardan birini anlatır. Bu dükkânda kalantor[3] olduğu yukarı dikilen amirce bakışlarından anlaşılan biri yazıhanesinde oturmaktadır. Yazar bu kişinin görünüşü hakkında bilgi vermektedir. İki defa yıkanmış ve her yıkanışta bir defa kalıba vurulan fesi düzgünlüğü ve temizliği bırakmış haldedir. Fesin pisliği ipliklerinden belli olmaktadır, kaşlarının kılları püskürmüş, ak gözlüdür. Seyrek ve rengi belirsiz bıyıkları uçuk dudaklarını örtmekten yana güçsüz, usta çıktığının ertesi aldığı kahverengi pardösü sırtında, mintanlı biridir. Yazıhanedeki amir dışında yine içeride ceketli, pantolonlu, kolalı gömlekli, kravatlı, kırmızımsı fesli, üzüm gözlü, kaytan bıyıklı biri peynirden yağa, pastırmadan sucuğa dolaşır. Bu bakkalda bulunan başka bir görevliyi de yazar anlatır. Başı açık, saçları iri kepeklerle kirlenmiş, ensesinden coşup iki yanını kaplamış olan hamamsızlık belirtileri gerdanını dolaşmış, karakaş, kara göz, pos bıyık, yarık dudak, damarlı iri ellerinin sonlarını meydana getiren kalın

[3] Kalantor: gösterişi seven, varlıklı (kimse)

yağlı tırnak uçları morarmış biridir. Bu kişi kapı ağzında duran bulamaya sürünür sürünmez sıvadığı çamaşır azgını önlüğü iki üç yerinden yamalı olarak kollarıyla çifte kulplu yağ testilerini andırır bir şekilde durup bakınır. Bunun dışında bir ayağı dükkânda biri sokakta fessiz, saçları tarak fırça dinlemez, dik kâkülleri tıraşsız, salgın samur kaş, ela göz, çil surat, sivri burun, yayık ağız, şiş el, dolama parmak "çığırtkan" denilen bir çırak da gelen geçen kadın olsun erkek olsun, "buyurun beyim" diye davet eder. Müşterilere karşı bu bakkallardaki görevliler ağız birliği yapmış gibi aynı şeyleri söyler ve sanki birinin söylediği yeterli olmuyormuş gibi aynı şeyi tekrar eder, ya da birbirlerinin sözünü tamamlarlardı (EZ, 8–12).

Bakkal prostela yani önlük takardı (EZ, 56).

Bakkal veresiyeleri "zimem defteri"ne yazar, sütçü ve ekmekçi ise veresiye için çetele tutardı (ŞM I, 191).

8.1.3. Balık Satanlar

İstanbul'un önemli esnaflarından biri de koca balık pazarını "lüfer lüfer" diye inleten balıkçılardı. Yazar lüfer sözünü duyup da bir parça olsun dönüp bakmayan İstanbullu farz edemem der. Yazar bir balıkçının görünüşünü şöyle anlatır: "… elindeki zıpkını çavalyeye saplı duran, kıvırcık, pala bıyık, iyice şehla, kırçıl, yırtık dudakları küfre amade, maydanoz turreli, bir eli böğründe asılı, madrabaz, onlara mahsus olan fiyakalı bir dikizden…". Balıkçının yanında müşteriyi etkileyip balığı aldırmaya çalışan arkadaşları da olurdu. Müşterilerle pazarlık yapılırdı (ŞM I, 155–156).

İstanbul'da, balık satan esnaf balığı tanıdığı gibi pişirmesini de bilirdi (ŞM I, 158).

8.1.4. Bekçiler

Ahmed Rasim'in Evliya Çelebi'den aktardığına göre bekçilik gedikli ve ulûfeli idi. Bekçiler subaşına tabi idiler (RHOT I, 410). Evliya Çelebi esnaf alayından bahsederken bekçilere de değinmiştir. Buna göre ellerinde renk renk

fanuslar yakıp ucu demirli sopaları bellerinde bulunduğu halde kılıç, ok ve yaylarıyla palas[4]tan kıyafet giyip başlarında korkunç, acayip taçlar ve rengârenk külahlar ile geçmiş, yerlere sopa vurarak hırsız kaçırmış şeklinde "bire koma kaçtı ha, vardı ha" şeklinde bağırarak izleyenleri güldürmüşlerdir. Yazar şimdiki bekçilerin ise sesleri çıkmıyor, sopaları işlemiyor ama yine de güldürüyorlar, şapka bunları da açtı, der (MBY, 283).

Yazarın belirttiğine göre daha önceleri bekçilerin kıyafetleri de hemen hemen sabitmiş. Biraz gençlerinin başlarında üzerlerine yardan ayrıldımvari koyu vişne renginde dallı yemeni sarılı arakçin yahut hartavi denilen, ihtiyarlarında üstü abanili yahut sarıklı serpuşlar bulunurdu. Sırtlarında mevsimine göre salta, çepkin, aba, haydari biçim ceket, gocuk, bacaklarında sıkma, dizlik, şalvar, ayaklarında kundura, mest, kış yaz memleket işi renkli yün çorap, bellerinde kuşak, bazılarında sarkıtma, boyundan atma sürgülü gümüş kordon saat bulunur, bu kıyafetlerle İstanbul'da sokak sokak dolaşarak Anadolu kıyafetlerinden bir kaçını temsil ederlerdi (MBY, 283–284).

Evliya Çelebi eski yeni bedesten bekçileri de dâhil olmak üzere sayılarını on iki bin adet olarak gösterir ve kırk bin diyenlerin mübalağa ettiğini söyler. Yazar, kim bilir şimdi kala kala kaça inmiştir der, yani gittikçe bekçilerin sayısı azalmıştır. Ancak bekçilerin davulları yine aynı davuldur. Bekçiler davulları bayramlarda, seçiliş günlerinde, askere alma davetlerinde yine güm güm öttürmektedir. Bu gümbürtü de senede birkaç defaya mahsus kalıyordu. Yazar bu davul gümbürtüleri onların bağırma hırslarını tatmin edebiliyor mu diye sorar. İdare, sahurdan gece yarılarına kadar bağıran "gezginci esnafı"na bir şey yapmazken bekçileri susturmuştur. Yazar, sokak satıcıları, otomobil zırıltıları, çocuk bağırtıları, temizlik arabaları sesleri, lokomotif sesleri arasında "oh bu şehirde başım dinç" diyebilecek biri olmadığını belirtir ve şehremaneti bunları da bağırmayacak hale getirse der (MBY, 284–287).

Yazarın ifadesiyle şehremaneti yaramaz, gürültücü çocukları avutur gibi bekçilerine bir düdük vermiştir. Bu şekilde de bekçileri susturmuştur. Artık

[4] Palas: keçi kılından dokunmuş kaba kilim, yaygı

bekçilerin ne "yangın var" diye bağırışı ne de sopayı yere vuruşu kalmıştır. Bekçiler sopa vurarak saati bildirir hatta bazıları çeyrek geçeyi bile bildirirdi (MBY, 283).

Salepçisi insanın uykusunu kaçırırken simitçisi gece yarısı dalgınlıklarını kaçırırken bu düşünülmez, bekçilerin "yangın var" demesi yasaklanırdı. "Gezginci esnafı" bağırır, yük arabaları saat üç, üç buçuk gibi büyük tarakalarla evlerin camlarını titreterek, balkonlarını sarsarak, kaldırımları hurdahaş ederek geçer, sonra bekçilerin sopa vurması yasaklanırdı. Yazar, bekçilere uygulanan bu yasakları bu nedenle doğru bulmaz ve İstanbul çocukluğunun bekçinin avazına, sopasına alışık olduğunu belirtir. Nineler bile çocuklara "Dağda gezer bekçi baba ninni / Arkasında yeşil aba ninni" şeklinde ninniler söylerdi (MBY, 287–288).

İnsanlar sokakta erkek ve kız çocuğunu uygunsuz, namusa aykırı bir durumda el ele otururken gördüklerinde [bu çocukları tanısın veya tanımasın] çocuklara bağırıp kızmakla beraber etrafta bekçi araştırırlardı. Yani bekçi aynı zamanda böyle uygunsuz davranışların olmasını da engellemek görevindeydi (FA, 63).

Mevsimi gelince bekçiye söylenir ve odun, kömür alınırdı (GA, 8). Bekçi sabahları dükkânların kepenklerini de açardı (FA, 171).

Gece dışarıda olan kişiler eğer evine gitmeye korkuyorsa ve bekçiye rastlarsa ona kendisini evine kadar götürtürdü. Bekçi mahallenin emniyetiyle de ilgilenirdi. Hırsız var feryadını duyunca ise hemen olay yerine gelirdi (ŞM III, 35–36).

Bekçi fuhuş baskınlarında da bulunurdu (FA, 229).

8.1.5. Berberler

Bu başlık altında aynı işi yapan ancak aralarında küçük de olsa farklar bulunan "saç ve sakalın kesilmesi, taranması ve yapılması işiyle uğraşan veya bunu meslek edinen" kişiler yazarın eserlerindeki adlandırmayla nakledilmiştir.

8.1.5.1. Usturacı

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre çocukluğunda Şehzade Camii Meydanı'nda usturacılar bulunurdu. Bunların ayrı bir kahvehaneleri vardı. Yazar çocukluğundan

hatırladığı bir usturacı ustasına yer vermektedir. Ahmed Ağa adındaki bu ihtiyar usta, kahvehanede sabahtan akşama kadar oturur, çırakları ve kalfaları ise çalışırdı. Ahmed Ağa'nın bu meydanda nüfuzu vardı ve herkese karışırdı; hatta o meydanda oynayan çocukların kavga ettiğini görünce onlara da karışır, kunduralarını çeker, çocukların üzerine yürür, kavga eden çocukların küçüklerinin kulaklarını çeker, biraz daha büyük olanlara hafif bir iki tokat atardı. Ahmed Ağa bundan başka kocasından ayrılmış olan kadınlara akıl öğretir, açıkta kalmış olanlara iş bulur, başı sıkışmış olan tanıdıklarına borç para verir, cami kayyumunu azarlar, sesi parlak çıksın diye müezzine tatlı yedirir, koç dövüştürenlerle büyük bahislere girer, horoz dövüştürenleri kovar, salı pazarında el arkada dolaşır, ihtiyar dul kadınları aldatmasınlar diye pazarda onlara nezaret ederdi. Her cuma namazdan sonra usturacı ustalarını ve ileri gelen kalfalarını etrafına toplar, esnafın vukuatını dinlerdi. Kimi ustalara yanında çalıştırdığı kişinin parasını arttırmasını söyler, kimi ustaya çırağına yemeni aldırır, kalfaya; dövdüğü çırağa bir gündelik fazla verdirir, usta ve kalfalara yalan söyleyen, hırsızlık yapan esnafı kovmalarını söyler, taşınan birine çıraklarını göndertip yardım ettirirdi. Etrafına toplanan usta ve çıraklara hastanız var mı diye sorar, var denirse hemen para toplanmasını söyler; hatta parayı ilk o verir, haftaya yine düşünürüz derdi. Sonra usta ve kalfalara kahve ısmarlar, haftaya tekrar toplanmak üzere dağılırlardı. Ustalar Allah'a ısmarladık der gider, kalfalar el öperdi. Daha sonra ise sıra çocuklara gelirdi. Çocuklar o meydanın şenliği idi. Ahmed Ağa çocukları hem döver hem severdi. Usta ve kalfalara kahve ısmarladıktan sonra: "Kahveci, çocuklara da birer lokum ver!" derdi (GA, 54–56).

8.1.5.2. Berber

Ahmed Rasim'in döneminde berber ve perukârın aynı kavramı karşılamadığı, bunlar arasında farklar olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde berberlerin süslüsüne, süslü dükkân sahibi olanlarına perukâr adı verilirdi (MM II, 143).

Ahmed Rasim, **Lehçe-i Osmanî'**de berber kelimesinin Farsça bir kelime olarak gösterildiğini belirtir. Yazar, eskiden İstanbul berberlerinin kerevetler üzerinde dükkân kurduğunu ve bunları da renkli camlarla süslediklerini ifade eder.

Berberler sarı pirinçten leğen ve ibrik kullanırlardı. Dükkâna usturaları dizer, bellerine ibrişim, kılaptan, işlemeli peştamal takarlardı (MM II, 142).

Ahmed Rasim, önceleri berber dükkânlarımız gedik iken şimdiki berberler mahalle kahvelerindekiler ile bilhassa Beyazıt, Yeni Cami gibi meydanlarda bulunan fukara-yı sanatkârlardır der (MM II, 142).

Berberler güzel tıraş edemez diye meşhur olmuştur, yazar bunun haksız bir isnat olduğunu belirtir. Bu meydanlarda tıraş eden berberler sermaye sahibi olmadıklarından iskemleye oturanları kuruşa tıraş ederlerdi. Meydan berberlerinin içinde adi perukârlardan daha temiz olan pek çoktu (MM II, 142–143).

Berberliğin esasını ustura ve makas teşkil ederdi. Ustura keskin yüzlü madenin kullanıldığı bir zamanda üretilmiştir. Medeni kavimlerde, ustura tuvalet aletidir ve icat zamanı bıçak, kılıç gibi aletlerden sonradır. Vahşi kavimler ise kıllarını yolar, tıraş olmazlardı (MM II, 144).

Usturayı yüzde yürütmek maharet isterdi. Berberler arasında maharet sahibi olanlar çoktur. Perukârlar arasında da maharetli olanlar varsa da bazıları çok fazla can sıkmaktadır. Ahmed Rasim'in belirttiğine göre perukârlar özellikle gevezedir ve gevezelikleri de dinlenir şey değildir. Bunlar alelade çene yarıştırdıkları esnada müşterinin bir yerlerini çizerlerdi. Yazar bununla ilgili şahit olduğu bir olayı da nakleder. Direklerarası'nda geveze bir berber bir taraftan müşteriyi tıraş eder diğer taraftan çene çalar, bu arada müşteriyi de çizer. Çizdikten sonra ise "azıcık çizdim" der. Ancak çok geçmez gene çizer. Bu şekilde müşteriyi birkaç defa çizer, müşteri en sonunda berbere bir tokat atar, boynundaki havluyu da tutar yere fırlatır. "Aman ne yaptınız" diyen berbere "ben de azıcık kızdım" şeklinde karşılık verir (MM II, 145–146).

Çok hızlı saç kesme, kafayı dört kısma ayırıp makasa yol verme, saçları kestikten sonra tarayıp doğru durmayan sertçe kılları da budama, pomatlayıp iyice ıslatıp fırçayı basma usulüne perukârlar "tırpan atmak" derlerdi. Ahmed Rasim Yeni Cami'dekiler ve çeşitli seyyar perukârların kestikleri saç ile sokağa bile çıkılamayacağını belirtir (MM II, 148).

8.1.5.3. Perukâr

Kamus-i Türkî'de belirtildiğine göre perukâr Fransızca peruka yapıp satan anlamına gelen kelimeden bozmadır. Yazar berberlerin süslüsüne, süslü dükkân sahibi olanlarına perukâr adının koyulmasının abes olduğunu ifade eder, bunların da berber olduğunu belirtir. Yazar, yirmi sene içinde bu mesleğin İstanbul'da pek çok ileriye gittiğini ve terakki ettiğini kaydeder (MM II, 143).

Ahmed Rasim, Direkleraası'nda devam ettiği bir perukâr dükkânından bahseder. Burada çeşitli insanlarla tanışır. Bu perukâr nazik, terbiyeli, hoş-gû bir Ermeni'dir. Taklit yeteneği de olan bu kişi müşterisine göre söz söyleyen, iş gören biridir. Ayrıca bu perukâr erkeklerin mektuplarını kadınlara ulaştırır, ilgisi oldukları kadınlar hakkında erkeklere bilgi verir. Ahmed Rasim daha önce hiç bulunmadığı fuhuş ortamlarını, genelevleri hep ona sorarak öğrenir. İnsanlar perukâra sadece tıraş olmak için gelmez, burada oturup geleni geçeni, kadınları da seyreder. Perukârın erkeklerle kadınlar arasında bir nevi çöpçatanlık yaptığı da anlaşılmaktadır (FA, 80–88). Bu perukâr müşterilerinin farklı isteklerini de yerine getirirdi. Kendisinden içki isteyenlere gidip içki alırdı (FA, 100–101). Aldığı içkiyi müşterisine sunar, kendi de onunla beraber içerdi (FA, 104–105). Müşterisine pek çok yönden hizmet sunan perukârlar dükkânlarını kışın mangal ile ısıtırdı (FA, 157).

İstanbul perukârlarından Selanikî Mutuş'un adı geçer. Bunun bir de kalfası Mehmed vardır (ŞM I, 73).

Bu perukârlar arasında letafeti, tuvaleti, temizliği kendilerine birer adres yapanlar, kendilerine "sıhhi perukâr", "usturasız perukâr" süsü verenler, kapısının üzerine "meşhur perukâr" diye yazdıranlar, "tıraş yüz paraya, saçla beraber beş kuruşa" veya "sekiz tıraş iki çeyreğe" şeklinde kendilerini ilan edenler çoktu. Bunlar lavanta, kolonya, fırça, baş fırçası, yakalık, boyunbağı, baston, sabun, bıyık yağı, saç boyası, tuvalet sikesi de satarlardı (MM II, 143).

Ustura yarası denilen kılağı batması olarak da bilinen çıban için halis sirke tavsiye olunurdu. Ahmed Rasim perukârlara usturaların temiz tutulmasını öğretmenin çok güç olduğunu belirtir. Temiz ustura kullanmayan perukârlar umumi sıhhatin korunması için çok zararlıydı. Kıl tersine dönmüş diye toplu iğne ile deriyi deşen ve orada ancak ameliyatla geçecek bir iltihap oluşmasına sebebiyet veren perukârlar da olurdu (MM II, 146).

Perukârların hal ve kıyafetleri önemliydi. Bunlar ne kadar temiz, çevik, hoş sohbet olurlarsa; yani ne kadar mahir olurlarsa o kadar müşteri kazanırlardı (MM II, 149).

Perukârlar arasında tıraş ederken çizdikleri yerleri pudra ile tutturan yani kapatanlar da vardı (MM II, 142–143).

8.1.6. Boyacılar

Boyacılar; elvan bez, kumaş yapanlardır. Bir de "boyacı tokmakları" denilen bir esnaf vardır. Eskiden bezler tokmakla döverek düzeltilirmiş (RHOT I, 440).

8.1.7. Çiçekçiler

İstanbul'da birkaç çiçekçi taciri vardı. Ancak bunların hiçbirinde halis yerli mal yoktu. Sattıklarının hepsini Avrupa'dan getirtirlerdi. Bunların getirttiği çiçekler ise bizim iklimimize alışık olmadığı gibi bahçıvan ve bahçe meraklıları içinde bunları ehlileştirebilen de azdı. Bu nedenle bu çiçekler çabuk bozulup elden çıkmaktaydı. Bunun için Avrupa'dan çiçek alımı devam edip gitmekteydi (MM II, 188).

Çiçekçilerin hileli yollara başvurduğu da görülürdü. Çiçeklerin halleri perişan, çürümeye meyyal olsa da dökük vaziyette görünse de kokuları bakiydi. Çünkü çiçekçiler çeşitli güzel koku şişeleriyle bu çiçeklere güzel kokular dökmekteydi. Bu nedenle bunlar perişan olmakla beraber güzel kokmaktaydı (MM I, 50–51).

8.1.8. Çuka [Çuha][5] Ambarı Emaneti

Eskiden seksen bin yeniçeri için Selanik'ten mavi çuka gelir ve çuka ambarına konurmuş. Ambar, Kadir Gecesi açılır, kol kethüdası, ocak ağaları, ambar

[5] Çuka [çuha]: yün kumaş

emini ve ambar çorbacısı hazır olur ve yüz altmış iki oda yeniçerisine onar arşın çuka, astar, sarık ve gömlek verilirmiş (RHOT I, 432).

8.1.9. Darphane Emaneti Esnafı

Eskiden darphane Beyazıt'taydı. Bu darphane önceleri manastır iken burayı Fatih (1451–1481) yıktırıp darphane yaptırmıştır. Darphane emanetine genelde kubbe vüzerasından biri tayin olunurdu. Cülus zamanlarında yevmiye on kantar gümüş ve bir kantar altın, diğer zamanlarda yevmi bir kantar gümüş ve on kantar mangır kesildiğini yazar nakleder (RHOT I, 431).

Ahmed Rasim "kehle[6]ci esnafı" diye bir esnaftan da bahseder. Bunlar sikke basmak için çekilmiş teli parça parça kestikleri için bunlara kehleci denilmiştir. Darphane esnafından birinden bir hata meydana gelirse emin olan zat acımayıp ellerini keser ve darphane kapısı önüne bırakırmış (RHOT I, 431).

8.1.10. Debbağlar

Debbağ "tabak, sepici, deri terbiye eden kimse"dir (Devellioğlu, 2003; 170).

Debbağlar, içlerine düşen kanlı veya hırsızı hâkime teslim etmeyip debagat için kullanılan köpek necisi idman ettirirlermiş. 700 debbağhane ve 3000 amelesi varmış. Debbağ yamaklarına "sağırcılar" denirmiş (RHOT I, 436–437).

8.1.11. Esirhane Emaneti Esnafı

Ahmed Rasim geçiş merasiminde bulunan esir hane emaneti esnafını da nakleder. Bunların bir ağası, kethüdası, şeyhi, çavuşları, tellalları ve 400 neferi vardı. Bunlar reis-i hümayun ile kethüda ve şeyh olurlardı. Bu emanet senevî yüz keseye iltizama verilirdi. İstanbul'da Tavukpazarı denilen yerde Esirpazarı diye bir yer vardır. Burası tahtani ve fevkani üç yüz hücreli bir yer olup emir olan kimse demir kilitli kapısının önünde oturur, satılan köle veya cariyeden öşür alırdı. Esirci

[6] Kehle: bit

bezirgânları iki bin kadar olup Gürcistan, Kafkasya, Abaza, Çerkez, Kırım'dan "gaza malı" olarak köle ve cariye getirirlerdi (RHOT I, 430–431).

8.1.12. Eski Bedestan[7] Esnafı

Bedestanda sefere gidenlerin, vüzera ve ayanın malları, paraları bulunurdu. Burası faiz vermeyen büyük bir banka idi, Fatih Sultan Mehmed (1451–1481) tarafından yaptırılmıştı. Burası sabahtan öğle vaktine kadar açık olurdu. Bekçileri, hamalları, iç bedestan ve dış bedestan tellalları vardı. İç bedestan tellalları içeride, dış bedestan tellalları dışarıda çalışırlardı (RHOT I, 439).

8.1.13. Gümüş Arayıcılar

Ahmed Rasim resmigeçitte bulunan gümüş arayıcıları da nakleder. Bunlar yeniçeri ocağındandır ve ellerinde hizeran değnekler bulunurdu. On kişi ile beraber gezen 300 kadar adam bu işi yapardı. Bunlar şüphe ettikleri kişilerin keselerini yoklayıp kalp akçe bulduklarında hâkime götürür ve kimden aldığını sorarlardı. Suç kesinleşince ise suçlunun iki elini kesip asarlardı (RHOT I, 431–432).

8.1.14. Hamur İşi İle İlgilenen Esnaf

Ahmed Rasim İstanbul'da esnafların geçiş merasimini naklederken bu esnafa da değinir. Buna göre merasimde tuzcular "tuz, ekmek hakkı için" diyerek geçmişlerdir. Çörekçiler, börekçiler, kurabiyeciler vb. de geçer. Eskiden lokmacı, gözlemeci dükkânlarında Yahudilerden birer dideban bulunurmuş. Yahudiler şırlağan[8] yağından başka yağ yemezlermiş. Müslümanlar ise sarı yağ yerlermiş. Eğer lokmacı ve gözlemeciler sarı yağ koyarlarsa Yahudiler o dükkândan yiyecek almaz ve o dükkândan herhangi bir şey yemezlermiş. O didebanlar yiyeceklerin hangi yağ ile yapıldığını anlamak için orada bulunurlarmış (RHOT I, 421).

[7] Bedestan: değerli eşya ve mücevherlerin alınıp satıldığı çarşı
[8] Şırlağan: susam yağı

8.1.15. İmam

İmam camideki görevinin dışında bekçi ile beraber mahallede namusa aykırı durumlara da müdahale ederdi (FA, 362). Mahallede ahlaka aykırı bir durum olduğunda insanlar bununla ilgili şikâyetlerini imama iletirlerdi. Kahve önüne iskemle atıp gelene geçene laf atan harfendazların çoluk çocuğu kahve önünden geçemeyecek kadar rahatsız etmesinden, yaşanan rezillikten şikâyetçi olan mahalleli bunu imam efendiye iletirdi (FA, 9).

İmam mahallede gizli fuhuş yapılan evlerin baskınlarında da bulunurdu (FA, 253–254).

İmamın bir başka görevi de nikâh kıymaktı (FA, 290).

8.1.16. Kâhya

İstanbul'da eski terbiyenin kabul ettiği yolda hazır kâhyalar vardı. Bunlar sorar soruşturur, ısmarlar, buyurur, sokulur, anlatmak ister, kulp bulur, ipucu sezer, salık verir, hükmeyler, araya girer, paylar, çıkışır, yerine adamına göre söver, işin gelişi ne ise ona uyar, herkesle taraftar, yine herkesle aleyhtar olur, dalkavukluğa, ikiyüzlülüğe kızar, tembelliğe öfkelenir, hırsızlığa lanet okur, kim kime ahlaksız derse o da beraber der, bildiklerinin, yediklerine, içtiklerine, gezdiklerine, giydiklerine, oturdukları semtlerine; hatta uykularına karışır, her şeye burnunu sokar, her söze kulak verir, herkese dil uzatır, her kelepire el atar, her gördüğüne nişan koyardı (EZ, 32–33).

8.1.17. Kâğıtçılar

O dönemde Beyazıt'ta kâğıtçılar bulunmaktaydı. Kâğıtçı diye adlandırılan bu dükkânlarda defter de satılırdı. Ahmed Rasim annesiyle beraber gidip defter aldığı bir kâğıtçıyı Mevlevi kıyafet biri olarak niteler (FA, 58–60).

Yazarın *ayak kâğıtçısı* dediği satıcılar da vardı, bunlar Köprü'de "on paraya bir defter, hem defter hem kalem" diye bağırırlardı (ŞM III, 133).

8.1.18. Kahvehaneci

Kahveci eğer insafsız olursa kıyaklığının sonu olmazdı. Kaç kahve oldu diye sorulduğunda kırk beş, elli üç sözleri hırsla ağzından dökülürdü. Kahvecileri bir çeyrek ile baştan savmak her zaman mümkün olurdu (ŞM I, 192).

8.1.19. Kapalı Çarşı Esnafı

Çarşı; üstü kapalı, yan tarafları fesçi, tuhafiyeci, canfesçi, hafafiyeci, sucu, limonatacı, basmacı, muhallebici gibi sıra sıra esnaf dükkânlarıyla çevrili; ortası işportalı, sepetli, küfeli, tablalı, zembilli, torbalı seyyar satıcılar; piyazcı, söğüşçü, francalacı, simitçi, yaymacı, yazmacı gibi çeşitli ticaret erbabı ile vıcır vıcır kaynayan bir yerdir (FA, 128).

Kapalıçarşı esnafının satış yaparken nasıl ifadeler kullandığı hakkında yazar bilgiler vermektedir. "Allı verelim, sarı verelim" gibi kaba cinaslar fırlatan satıcılar, paso "francalas" diye bağıran, ciyak ciyak tabirine uygun olarak "hani ya güler yüz, tatlı dilden" diyen, bardakları şakırdatarak "sucus" diye dolaşan, "ne ala basmalarım, canfeslerin" diye kaba rast perdesinden bağıran, yılışık bir eda ile "küçük hanım bir çeyrek daha vermez misin" diye hitap eden, dudaklarını hızlı nefesle titreterek "buzdan içen" diyen, yine kaba rasttan "terlikler, pantuflar, fildekos, yün fanila, çoraplar, şalakî, lâhurakî" diyenler, ince kesik bir ses ile "dantelâlar, fistolar, yumaklar, makaralar" diyenler, "haslar, patiskalar, mandapullar, yollular, kazmırlar, şayaklar" diye bağıran, ayvazdan öğrendiğini kâhya efendinin kulağına bağırırcasına "reçelim, kaymak" diyen satıcılar burada sık rastlanan kişilerdi (FA, 131–132).

Çarşı içinde çeşitli satıcılarla beraber bu kalabalıkta her türlü insan da bulunurdu. Her dükkânın önünde genç, ihtiyar birer patalya[9]cı durmuş bağırır: "ne ala potinler, çoraplar, mendiller", "ne güzel ipekli hediyelik kumaşlar", "piyazım

[9] Patalya: her iki küreği bir kişi tarafından çekilen, birden üç çifteye kadar savaş gemisi sandalı

piyazım", "yandı kebap", "francalas", "pideler has", "harrup harrup", "hani ya barbunyanın tavası", (sövüşçü) "güler yüz, tatlı dil, gül yanak", "bacı kalfa, dadı hanım düz yünlü allılarım var, hani ya ipekli çarşaflar, kurdeleler, basmalar" diye bağıranlar, "beyefendi, kürklü beyefendi on kuruş daha verdin mi" beyefendi olmaz diye baş sallayınca "haydi gez" diyen satıcılar görülürdü. Çeşitli şekillerde bağıran bir sürü satıcı bu çarşıda bulunurdu. Bunlar arasında "hanım hanım evladın başı için kırk para daha ver" diyenler olurdu. Müşterilerin yakasını çekenlere de rastlanırdı (ŞM III, 47–49).

8.1.20. Kasaplar

Kasaptan veresiye almak tehlikeliydi. Pusulaya yazılırken beş, altı, yedi kuruş fazladan yazılırdı. Eve giden etin tam okka olup olmadığı da şüpheliydi. Kasap fiyatı arttırıp okkayı da eksik tutarak müşterilerini zarara uğratırdı (ŞM I, 193–194).

8.1.21. Kaşıkçılar

Kaşıkçılık Osmanlıda bir zamanlar önemli bir sanat iken sonradan dış ticaretin artması ve madenî kaşıkların çıkmasıyla beraber gerilemiştir. İstanbul'da Kaşıkçılar denilen yerde kaşıkçı dükkânları vardı. Biga, som, kuka, abanoz, sedef, manda boynuzu, sığır tırnağı, zeytin, Hindistan cevizi kabuğu, ardıç gibi kaşıklar satılmakla beraber alelade yerli kaşıklar adında çemşirden yapılmış yemek kaşığı, hoşaflık, tatlı, kahve kaşıkları ve kepçe çeşitleri burada satılmaktaydı. Mercanlı, yuvarlak, şeşhaneli baklavalı, fıstıklı, dallı, yığmalı, oymalı, mühre menevişli dedikleri şekillerden ibaret bir sürü kaşık bulunmaktaydı (Mİ II, 461–462).

8.1.22. Kitapçılar

Beyazıt'ta kâğıtçılarla beraber kitapçılar da bulunmaktaydı. Bu kitapçılarda bayağı, çeviri romanlar da satılırdı (FA, 65).

Beyazıt'ta Tavukçular içine sıkışmış olan bir kitapçı vardı. Burası kocaman kafalı, esmer, bodur, şişman Kirkor isminde birinin dükkânıydı. Kirkor Kitaphanesi daha sonra Asır ismini alır. Burada Abdülaziz Han devrini (1861–1876) takip eden ilk senelerden sora neşredilen eserler bulunur, parça parça çıkan romanlara, *Hazine-i Evrak* gibi dergilere de rastlanırdı. Buradan içeri girildi mi solda ancak sahibinin sığabileceği kadar geniş tezgâhımsı bir masa vardı. Duvarlar ise göz göz idi (MŞE, 44).

Çemberlitaş'ta Tömbekici Celil, Bahçekapısı'nda Hasan Ağalar sabit müvezzilerdi. Asrın meşhurlarının basılmış eserlerini satarlardı. Bunlarda bulunmayan başka kitapçılarda bulunmazdı (MŞE, 44).

Ahmed Rasim kitapçılığın siyasi olaylardan etkilendiğini belirtir. İtalyanların Trablusgarb'a saldırmaları ile İstanbul'da kitap neşriyatında başlayan buhran sonraki yıllarda da devam etmiştir. Meşrutiyet'in ilanından sonra hız kazanan kitap neşriyatı İtalya savaşı ile tekrar durgunlaşmıştır. Bulgar ve Yunan orduları Çatalca önlerine kadar gelip İstanbul'un karmakarışık olmasından sonra kitapçılık büsbütün rağbetten düşmüş, kitapçılar sadece kepenkleri açıp kapamakla kalmışlardır. Rumeli'nin tamamen elimizden alınması ile ise İstanbul kitapçılığının belli başlı satış yerlerinden beş altısı kapanmıştı. Birinci Dünya Savaşı ve mütareke sebebiyle neşriyatın neredeyse kökü kurumuş ve bir ara Babıâli caddesindeki kitapçı dükkânlarından bazıları aşçı, kebapçı, bakkal dükkânı olmuştu. Milli Mücadele sonrası cumhuriyet hükümetinin çabaları sonucu yazarlık canlanmış; ancak bu defa da maddi engeller sebebiyle kitapçılar kitap satamaz hale gelmişti. Ahmed Rasim kitapçıların çoğunun kitap basmanın pahalı olmasından, halkın parasız ve posta ücretlerinin de çok olmasından şikâyetçi olduğunu ifade eder. Kitapçılardan biri İstibdat devrinde *Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurulu'*nun elinden kurtardıkları bir kitabın basılmasından sonra çok sevindiklerini; çünkü kitabın basımının tamamlanması o gün önemli bir alışveriş olacağının göstergesi olduğunu söyler. Kitapçının söylediğine göre o gün kitapevine müracaat edenlerden başka kitapçılar, müvezziler beş altı yüz tane satarlardı. Bir taraftan da diğer illere kitap gönderilirdi. Kitapçı, o gün kasalarında pek çok para biriktiğini; ancak daha sonra mektep günleri hariç böyle bir alışverişi göremediklerini belirtir. Ekonomik şartlardan dolayı önemli

kitapların basımına cesaret edemeyip yazarlarına ret cevabı verdiklerini ifade eder (MBY, 146–149).

8.1.23. Kömürcüler

Kömürcünün kıyafeti sarı kürk, fesin üstünde kırmızı yazma, Şam kumaşından gömlek, takma gümüş kordon silinmiş, belde şal, ayakta şalvar, kunduralar boyalı, elde mavili beyazlı eldiven şeklinde tarif edilir (ŞM II, 7). Kömürcüler kar yağacağı zaman dirilirdi. Karın yağması onları hoşnut ederdi (ŞM II, 7–8).

Kömürcüler karda, donda buram buram terler, sıcak güneşli havalarda tiril tiril titrerlerdi (ŞM II, 3).

Belediye kömür fiyatını yetmişten otuz beşe indirmeye karar verince kömürcüler dükkânın üzerinde bir pencere yaptırıp gece açmaya karar verirler. Böylece su ve havayla zararlarını kapatmayı düşünürler (ŞM II, 196).

8.1.24. Mama Dadı vd.

Ahmed Rasim'in ifadesiyle İstanbul'da bir zamanlar zencilerden bacı, dadı, sütnine, mama dadı adlarıyla bambaşka bir kuşak, zincirleme bir kurul vardı. Bu zenciler köle olarak İstanbul'a getirilir ve burada çeşitli ailelere satılırdı. Mısır, Trablusgarb, Habeş, Yemen gibi ülkeler özellikle kara, Habeş köle ticaretiyle uğraşırdı. İstanbul'da Atpazarı'nda, Fatih çevresinde, Tophane'de Karakaş Mahallesi'nde birçok esirci evi bulunmaktaydı. Bu esircilerin çoğu halayıktan gelme Çerkez kadınlar ya da Mısırlı, Şamlı erkeklerdi. Bu esirciler arasında çıkar amacıyla yerlilerden, taşralılardan karışmış olanlar da vardı. Bu köle ticaretinde beyazlar zencilerden daha fazla para ederdi. Güzel Çerkez kızlar odalık yapılmak amacıyla yüksek fiyatlara satılırdı. Çehre züğürdü, çelimsiz bir ihtiyar beyaz bile ağır işlerde çalıştırılmak amacıyla seksen doksan altına kadar satıldığı halde zenciler arasında seksen doksan altına satılanlar çok nadirdi (AS, 160–161).

Küçük yaştaki kara esirler genelde "çeyiz halayığı" adıyla ilkel bir kesim oluştururdu. Bu yaştaki çocukları işe alıştırmak çok zordu. Bunlara divan duruş, kahve getiriş, su veriş, havlu tutuş, ibrik kullanış, terlik, ayakkabı çeviriş aylarca uğraşılarak öğretilirdi. Elleri işe yakıştıktan sonra da sokakta bohça, çıkın, omuz örtüsü, şal taşırlardı. Daha sonra evde çeşitli işlerde çalışırlardı. Çamaşır yıkamak, mutfağa girmek, dikiş başlangıçlarını öğrenmek, konuk karşılamak, yollanılan yere anlayıp anlatabilmek koşuluyla gidip gelmek vb. işler önceki acemilik devrinin bitip kalfalık dönemine girdiğini gösterirdi (AS, 162–163).

Bu mama dadıların ve diğer zenci çalışanların çoğunun adı "Dilhoş, Saide, Şöhret, Ferah Menekşe, Saadet, Şetaret, Mesrur, Mecbur, Dilpesent" gibi beyaz ırkın kara ırka özel bir ayrıcalık tanıdığını gösterir şekilde başa kakma tarzında idi (AS, 163).

Bu zenci cariyeler kimi zaman evlenir, çoluk çocuk sahibi olurdu. Bundan sonra ise sütninelik başlardı. Efendi, hanım bucağını bırakmayanların yükseldiği en son basamak "bacılık", "dadılık" idi. Ahemd Rasim'in belirttiğine göre eski düzen ailelerde bacı, dadı hanımdan sonra en saygın ve sözü geçerli doğal üyelerden sayılırdı. Ailenin bütün çocukları onun terbiye ve koruması altında büyür, yetişirdi. Hatta İstanbul'da anasını saymayıp bacısından, dadısından, sütninesinden çekinen çocuklar, gençler bile vardı (AS, 163).

8.1.25. Mühürcü Esnafı

Mühürcüler denilen esnafın bir çeşidi varmış. Bunlar talik-i nush, rika ve reyhanî tılsımlar yazar ve kararlarmış (RHOT I, 434).

8.1.26. Muhabirler

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre bizde gazete muhabirlerini tanımak kolaydır. Ramazanın yedisine veya sekizine kadar hepsinin foyası meydana çıkar. Tiyatro locaları onların daimi karargâhıdır. Çalgılı kahvelerde de bulunurlar.

Kartvizitleri çarçabuk elden ele gezer. Bunlar iftardan sonra daha çok belli olurlar (ŞM II, 161).

Yazar Ramazan muhabiri olmak isteyen birinin kıyafetine ve görünüşüne de yer verir. Kalıp kıyafet yerinde, gömlek kolalı, lastikler parıl parıldır. Sağ kulağının arkasına kırmızı bir kurşun kalem sıkıştırmış bir şekilde seğirtip durur. Bu muhabir Beyazıt sergisinde soluğu alır, kulakları kirişte, etrafı dinler. Bazen tebessüm eder, fesini biraz daha kaşları üzerine eğerek yürür. Arada gözlüğünü takar. Sergide teşhir edilen malların almamak şartıyla fiyatlarını sorar. Matbuata dâhil olmak isteyen bu gibi şahıslar sokağı anlatan mektupların yeterli olacağını düşünür (ŞM II, 158–160).

Bu muhabirler tenha sokaklara saptıkça cebinden çıkardığı bazı kâğıtlara alelacele bir şeyler kaydeder. Endişelidir. Cebinde taşıdığı makaleyi edebiyata değer verebilecek birine okuma telaşındadır. Yazarın söylediğine göre muhabir, hanesinde en erken uyanır, pencereye dayanır, müvezzii bekler, müvezzi köşeyi döner dönmez yerinden fırlar, evin içinde yazdığı mektupları süzer, Ramazan topu atıldıktan sonra yolunun üzerindeki ilk kıraathaneye dalar ve bir köşeye oturur. Muhabir otururken biri mensup olduğu gazeteyi okumaya başladı mı muhabirde bir kıpırdanma, dikkat gözükür. Eğer bu adam yalnız dönemin önemli olaylarını okuyup üçüncü sayfadaki Ramazan mektubunu okumazsa muhabir "beyinsiz, okunacak şeyi okumadı" der (ŞM II, 161–163).

Meşhur gazetelerin muhabirleri bellidir (ŞM II, 160). Ramazanda her yerde bir gazete muhabiri veya muharriri görmemek kabil değildi (ŞM III, 3).

8.1.27. Neccaran Esnafı

Neccar dülger, marangoz gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 2003; 815).

Neccaran esnafı 4000 neferdi. Bunlar büyük bir guruptu, bunların kethüda ve çavuşları İstanbul'da dolaşıp arsası sınırdan dışarıya, yol üzerine taşanları garip ve fukara hanesine havaleli bina yapanları cezalandırır ve evlerini yıkar, mimara da ceza verirlerdi (RHOT I, 440–441).

8.1.28. Otçular

Yazarın zamanında bunlara "kökçüler" denilirmiş ve bunlar bitki kökleri satarlarmış (RHOT I, 438).

8.1.29. Pabuççular

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre İstanbul'da mahkemeye gidecek olanların cebinde öncelikle "on paralık" bulunmalıydı. Aksi takdirde pabuççu denilen ve edepsizlikleriyle meşhur olan kişiler insanları yoldan geri çevirir, mahkemeye sokmazdı. İnsanların fakir olması, o gün şahit olarak mahkemeye gelmesi, gecikirse davayı kaybedecek olması pabuççunun umurunda olmazdı. Yazar bunların "insanın sadece pabucunu değil kendisini bile ters yüzüne döndürdüğünü" belirtir. Bu herifler "gürültüye pabuç kaldırmaz", bunlar "ağaca çıksalar pabuçları yerde kalmazdı". Bunlar bir kere "al abdestini ver pabucumu" demeyi öğrenmişti. Pabuççular merdiven başlarını tutardı ve bu pabuççular çıkalı eski, terbiyeli odabaşların, hademenin, kapı uşaklarının "pabuçları dama atılmıştı". "Pabucu büyüklerin bedduası" bile bunlara kar etmezdi, "dilleri pabuç gibiydi" (ŞM II, 114–115).

Pabuççular fakir, şahadet için mahkemeye çağırılmış birini pabuç parası için arbede ederler. Adam köhne pabuçlarını birer birer koltuk altına yerleştirir. Çünkü o adam o fakr u zaruretiyle resmi bir daireye girildiği zaman oraya olan saygıdan dolayı sokakta gezdiği pabuçlarla oraya girilmeyeceğini bilir. O, bu halde mahkemeye girecekken pabuççu önüne geçer ve on para ister. Adam sebebini sorunca pabuç parası der. Pabuçlarının koltuğunda olduğunu söyleyince ise pabuççu nerede olursa olsun on para vermesi gerektiğini belirtir. Adamcağız parası olmadığını, mahkemeden çağırıldığını söyler; ancak pabuççu ya on para vereceğini ya da dışarı atılacağını söyler. Adam çıkmamakta direnince yardımcılarını çağırır ve adamı tutup atmaya çalışırlar. Gelen mültezim de polisleri çağırır ve adamı dışarı atmalarını söyler. O ana kadar fakire inen sille tokada kayıtsız kalan polis de gelince adamı zorla dışarı çıkarırlar (ŞM II, 115–117).

8.1.30. Pembedüzan

Eskiden her hamam kapısı önünde bir pembedüzan otururmuş. Bunlar eskici esnafından ve fukaradan imiş (RHOT I, 437).

8.1.31. Sarraflar

Ellerinde beş on mecidiye sabahtan akşama kadar şakır şakır öttüren sarraflar, sabahtan akşama kadar dışarıda "kazanan altı yüz bin Frank alıyor" diye bağıran ve çeşitli dükkânların önünde duran Yahudi, Rum, Ermeni "çığırtkan"lar, hazır kunduracı, ismen banker olan yalan dolan dolapları, mağazaları Karaköy Caddesi üzerinde yazarın saydığı esnaftandır (FA, 160).

8.1.32. Sokak Satıcıları

Tulumbacılar, gazete müvezzileri, tramvay vardacıları, köşklüler, seherden akşama kadar sokak sokak dolaşan "lahana, pırasa, ıspanak, soğan, salata, elma", "kestane", "tel kadayıf", "eskiler alayım", "muhallebi", "haniya terlikler, pantuflalar, zarif basmalar", "koz helvası, tahin helvası" diye bağıran sokak satıcıları devamlı koşan veya yürüyen mesleklerdendi (ŞM I, 187).

Ahmed Rasim tablayı başına alanın sokağı çın çın öttürdüğünü, bu nedenle evlerde başı dinç oturmanın, çocuk uyutmanın, hasta oyalamanın, sohbet etmenin, helecansız bir saat geçirmenin imkânının olmadığını belirtir. Bu satıcıların gür, rahatsız edici bir sesleri vardı. Yazarın dik kafalı, inatçı olarak nitelendirdiği bu insanlar rica edildiğinde de ricaya kulak asmamaktadırlar. Sokak satıcıları için yazar "görünmez kaza" demektedir (ŞM I, 5). Ayrıca yazar, sokak satıcılarını "ayak takımı" olarak adlandırmaktadır (MM I, 8).

İkdam sahibi Cevdet Bey, Lozan şehri gecelerinden bahsederken gece yarısından sonra arkadaşlarıyla bir köşe başında biraz sesli konuştukları için polis tarafından uyarıldıklarını, polisin kendilerine herkesin uykuda olduğunu hatırlattığını belirtir ve sonra da Ahmed Rasim, bizim şehrimiz ile Lozan'ı karşılaştırır ve bizde

gece yarısından sonra da sokaklarda şarkı, serenat, nara, sövüntü, dövüş, itiş, kakış hatta satıcı avazlarının birbirini takip ettiğini ifade eder (MBY, 367).

Yazar aslında sokakta insanı rahatsız eden bir sürü ses bulunduğundan bahseder. Davul sesini pes perdede bırakarak gök gürlemesini andıran temizlik arabalarının takırtıları, gecenin üçünden beri kümes içinde sabahleyin de bahçede öten horozların bağırtısı, komşunun kaka ve çişini yapmış olan toramanının kabahat bastırmak için fırlattığı naralar, "ü" harfinin en keskinini mahrecinden çıkaran sütçünün "süt" deyişi sokak aralarında duyulur ve sabah sabah insanları rahatsız ederdi (MBY, 285).

Satıcılar Yeni Cami'den Köprüye gidene kadar insanda ne beyin ne de kafa bırakırdı. Bunlar kulak belası, baş ağrısıdır, avazı çıktığı kadar bağırırlar. "Haydi, biş, haydi biş; karı da biş, buzu da biş" diyenler, "Bahçelerde bal kabak / Getirdim tabak tabak / İnanmazsan ye de bak / On paraya bir tabak" diyerek kabak satanlar, "otuz iki dişine güvenen, buz deryası" diye feryat edenler olurdu (ŞM III, 194–195).

Ramazanda sahurdan ta gece yarılarına kadar alabildiklerine sokaklarda bağırarak dolaşan "gezginci esnafı"na idarecilerden kimse dur dememektedir. Bu gezginci esnafının iddiasına göre bunlar lüzumu olduğunda bağırırdı. Hâlbuki şafaktan bir saat evvel güğümünü köşe başına oturtup bir sağa bir sola iki nefeste bir "kaynıyor, salep, sütlü" diye bağıran salepçiler olurdu. Bu esnada zevk erbabına tanesi demir gibisinden ziyade sert gelen bir "leblebü" avazı işitilirdi. Ardı sıra ıslık gibi başlayıp boru gibi karar veren her adımda bir "simit" narası duyulurdu (MBY, 284).

Sokak satıcıları sahura kadar beklemiş sonra yatıp uyumuş insanları rahat bırakmazdı. Uyumaya çalışan insanları bağırtılarıyla rahatsız ederlerdi. Kalın bir sesle "yumurta", sonra "cell", "kereviz, lahana, pırasa" diye bağıran sebzecinin ardından "süpürgeler" diye bir feryat, ardından inadına çirkin bir sesle "eskiler alayim" diye bir bağırtı işitilirdi (ŞM III, 5).

Sokak satıcıları arasında ciğerci de vardı. Ciğerciler sırık omuzda "celel" nidasıyla mahalle aralarında gezip ciğer satardı (FA, 288).

Yazar kendi kendine uyandığını bilmediğini ya simitçi, ya börekçi, ya da sebzevatçının erkenden kendisini uyandırdığını belirtir (ŞM I, 83).

Satıcıların sesleri sebebiyle uyumak kabil olmazdı. Saat on olur olmaz tablasını, güğümünü, torbasını, sepetini kapan sokağa fırlar ve başlardı bağırmaya. Yazarın belirttiğine göre bağırtıları öyle sıradan da değildi. Bunların kendilerine has bağırma şekilleri vardı. "Sütçü" diye bağıran kişi birinci heceyi ince, ikinci heceyi kalın ve titrek bir şekilde söylerdi. Bu ses hanenin ta yatak odasında çınlar; sonra sofada, taşlıkta, mutfak içinde yayıla yayıla biterdi. Gür, kalın, hiddet amuz bir ses ise "simit" diye bağırırdı. Arkasına "taze, mis kokulu" ifadesini eklediği de olurdu. Yırtılırcasına bir sesle "kalaycı" diye bağırılırdı. Bu sesi duyanlar ya korkudan zangır zangır titrer, ya da birinin boğazını sıkıyorlar zannıyla yardıma koşardı. Bunlardan başka "sıcak börek", "metaksas, dantelâlar, kurdeleler", "has francalalar" sesleri de eksik olmazdı (MM I, 167–168).

Sabah sabah "koz helvam", acı acı "boya boya", kesik kesik "lastikler yaparız", dik fakat yayvan "arinacı şişeler alıyoruz", vakur ve ahenkdar bir eda ile eski tellalları andırırcasına sokak ortasına dikilerek kaba rast perdesi üzerinden "pamuk alıyorum, yün alıyorum, konsol ayna alıyorum, kilim, seccade halı alıyorum, bakır alıyorum" diye koca mahalleyi haraç ve mezat satılığa çıkaran hayırsızın mahvedici bağırtısı, kokusu çok kötü olan ve yazarın kokusu burunlardan uzak dediği "tereyağlı börek" sesleri duyulurdu (MBY, 285).

Sabahın bir vakti satışa çıkan sokak satıcıları insanları uyutmaz rahatsız ederlerdi. Kalaycı, simitçi, sütçü, "ne ala pantuflalar, basmalar, makaralar, düğmeler" diyen bir satıcı, "sakız kabak" diye bağıran biri sokaklara dökülürdü. Gece ise dondurmacılar rahat vermezdi (ŞM III, 196–198).

Sabah ortalık biraz daha açılınca "mataksas, kaşkollar, fanilalar, dantelâlar, yün yumaklar, makaralar, iğneler", birbiri ardınca "Yafa'nındır", "yedi buçuğa çini bardaklar, kâseler, fincanlar", "çifti bir liraya halis yün fanilalar", "babalar semiz hindiler", "yağ var, çayır peyniri var", "havyar gibi zeytin" naraları duyulmaya başlardı (MBY, 286). .

Sokak satıcıları arasında yazarın zıp çıktı şair olarak nitelendirdiği ve şiir söyleyerek ürünlerini satan kişiler bulunmaktaydı. Bunlar arasında bir kefesine domates ötekine patates yüklediği yoğurtçu terazisini omzuna alıp sabahtan akşama kadar:

Üç kuruşa domates
Dört kuruşa patates

tarzında beyitlerle mahalle aralarında dolaşanlar olurdu. Yazar domates ve patatesi bir mevsimde birleştirmek, sonra hem aruza hem de parmak hesabına uydurup onu bu kılıkla meydana çıkarmak sadece Doğu'ya hastır der. Bunlar şiir ve edebin halk kitlelerine kadar götürdüğü feyiz ve irfanı göstermektedir. Başka bir satıcının söylediği şiir tarzındaki ifade de şudur:

Gül yapraklı ıspanak
Süt beyaz sakız kabak

Bir bahçıvan da:

Bahçelerde enginar
Enginarın rengi var

derdi (EZ, 179–180).

Sokak satıcılarının sesleri mahalle aralarında "gadayif", "kuşlokumu, revani", kesik ve dik bir şekilde "Yafalar", yılışık yılışık "bici bici muhallebici", "eski lastikler alayım", "halvam şeker", ciyak ciyak şekilde "kalaycı", "Venedik sepetleri var, çamaşır sepetleri var", "billur bardakları var, hoşaf kâseleri var", boru ile "fistanikusu biçim biçim, ölüyorum senin için", "macun", hüngür hüngür bir sesle "almalar alma", "metaksa makaralar, tireler, zarif dantelâlar", yavşak yavşak bir sesle "sıcak börek teze börek", sert bir sesle "sulu limon", alabildiğine bağırarak "Havadisli Turan", "sütlü", "ne beyaz ne çiçek keten helvam", yıvışık bir sesle "simitçi simitçi a simitçi" gibi şekillerde yankılanırdı (EZ, 82–84).

Sucu, limonatacı, kuruyemişçi, kurabiyeci, helvacı, muhallebici gibi sokak satıcılarının sesleri sebebiyle İstanbul'da bülbüller bile ötmemektedir (MM I, 5).

Portakalcılar ise suludur, Yafa'nın sözünü diline doladıkları için yazar ihtimal ki bunlar uykusunda bile böyle bağırır demektedir (MM I, 207–208).

Yılbaşı gecelerinde sokakta eksik olmayan sesler arasında satıcı sesleri de bulunurdu. Bir taraftan hüngürtü şeklinde "sıcak simit" sesi duyulurdu. Diğer seslerin fevkinde akseden "ne beyaz keten helvam, ne çiçek keten helvam", ardından "taze börek" onun da ardından "a boza, ekşi de var, tatlı da" sesleri de eksik olmazdı (MBY, 241–242). "Kaynıyor sütlü", "hani ya sıcak sıcak, beşlik de var onluk da", "börek, kıymalı var peynirli de", "çay mı, ha geldi, ha geldi" sesleri de sokaklardan eksik olmayan sesler arasındaydı (MBY, 246).

Ahmed Rasim "eskiler alayım" tüccarlarından da bahsetmektedir (ŞM I, 40). Akşam olunca ise mezat malcılar, sergiciler de sokaklara toplanırdı (FA, 161).

8.1.32.1. Camcı

Kafa yarımı yani dutların olgunlaştığı mevsimde mahalle çocukları dut düşüreceğiz diye taş toplarlar, iki üç camcı da bunlara atış öğretirdi. Camcıların verdiği derse göre her taş atılır atılmaz ağacın dalları arasından süzülüp bir şangırtı meydana getirirse dut dalları korkularından silkinir ve hasır gibi yere dökülürmüş. Yazar, camcıların bu şekilde para kazanmaya çalıştığını ifade eder (ŞM III, 205–206).

8.1.32.2. Dondurmacı

Gece gündüz sokak sokak "kuru kaymaklı, vişneli dondurma" diye gezenler insanları rahatsız etmekteydi (ŞM I, 8).

Dondurmacılar gece yarısı da kuru kaymaklı diye bangır bangır bağırarak dondurma satardı (ŞM I, 83–84).

8.1.32.3. Gözlükçü

Seyyar satıcılar arasında ufak camekânı ile gezinen gözlükçüler de bulunmaktaydı. Verdu, Galata, Bahçekapısı gibi yerlerde gözlük pahalı, bunlarda ise ucuz idi. Bunlar Köprü üzerindeki gazinolarda gezip gözlük satardı (ŞM I, 28–29).

8.1.32.4. Kavuncu

Kavuncular ise sokağın içine girer girmez gür, kalın, alabildiğine yüksek bir seda ile "tatlı kavun" diye bağırınca uyuyan çocuğu beşiğinden fırlatır, mama dadıya karnıyarık patlıcanı ikiye böldürür, hanım nineye heyecanla "hay" dedirtir, bakkala ağzına attığı lokmayı çiğnemeden yuttururdu. Muttasıl bağırmaktan ise terlerdi. Adımını küfenin gıcırtısına tutturmuş olan bu satıcılar bazen müşterilerin çağırdığını bile duymazdı. Kavun genelde pahalı satılırdı. Hem işportacılar hem Balıkpazarı satıcıları hem de Köprü yemişçileri kavunu pahalı satardı. Kavuncu kavununu beğendirmek için "mübarekler, top atanın da bal akıtanı" diyerek överdi (MM I, 304–307).

8.1.32.5. Limonatacı

Limonatacılar avazı çıktığı kadar "hassiyetlidir limonatam" diye bağırır, bardakları birbirine çarparak gezinirlerdi. Bazıları da çardak altında kurdukları yatar kalkar dükkânların önüne allı, morlu, sarılı bardakları dizerek ikisi üçü birden segâh veya müsteardan tutturup "haydi yetiş, haydi yetiş" diye sabahtan akşama kadar müşteri çağırırlardı. Yazar, bunların hassiyetli dedikleri doğru ise de çoğunun sattığı limonatanın, portakalatanın hassiyetli olmadığını söyler. Özellikle demir hindi, turunç vb. şerbetlik meyve namına Yeni Cami avlusunda veya başka bazı yerlerde satılan beşlik, renkamiz, buz kar içinde olduğu için tadı anlaşılmayacak kadar soğuk olanlar ise boyalıdır. Yazar bunların zararlı olduğunu belirtir. Hükümet bir zaman boyalı gazozları yasaklayarak halkın sağlığını korumaya çalışmıştır. Ahmed Rasim aynı şekilde suyuyla, buzuyla, kokusuyla koca bardak içinde beş paraya satılan ve hileli olduğu anlaşılan bu çeşit içeceklerin de yasaklanması gerektiğini belirtir (MM II, 256–257).

8.1.32.6. Müvezziler

Dağıtıcı anlamında da kullanılan müvezzi "gazeteci, gazete satan kimse" demektir (Devellioğlu, 2003; 790).

Eskiden müvezziler "gazete" diye bağıramazdı. Çünkü sopalı softalar, usturalı, kamalı hocalar döverlerdi. Müvezzilerin ilki, piri ise Zennub adında biri idi. *Basiret*'in ilk zamanlarında sırtında bir askeri aba, donsuz olduğu halde kedim diye gezer, kazandığını kedileriyle beraber yerdi. Meczuba yakın bir haldeydi. Vezir Hanı'nda yatıp kalkardı (MŞE, 54–55). Kadıköy'ün meşhur müvezzii ise sinema tellalı Suat Bey'di (MBY, 183).

Önceleri gazete satan yerler olarak Tömbekici Hasan ki; bu da zaman zaman gazeteyi gizli satardı, kitapçı Arakel, Ohannes Ferd ve Kirkor vardı. Arakel İstanbul, Ohannes ve Kirkor ise Beşiktaş taraflarında bulunurdu (MŞE, 54–55). Yazarın belirttiğine göre müvezzilik 93 Muharebesi'nde ilerlemiştir (MŞE, 55).

Eski müvezziler ihtiyar, halsiz, koşamaz, bağıramaz takımından insanlardır. Biraz gençleri ise kendinden öncekileri taklit etmektedirler. Bu nedenle gazete satan çocuklara yetişememekte, onlarla rekabet edememektedirler. Ahmed Rasim bu baldırı çıplaklarla mücadele edebilmeleri için müvezzilere velespit kullanmalarını önermektedir (ŞM I, 17).

Gazete müvezzilerinin zihin hesabı, matematiğe uygun olarak değil aybaşı hesabına göre işlerdi. Ayın ortasında para verilse de ay sonunda yine aybaşından hesap görürdü. Eğer biraz sızlanmaya kalkışılırsa biz iki para kazanıyoruz, buraya kadar taban tepiyoruz, yazıktır, çoluk çocuk sahibiyiz der ve insanı haksız çıkarırlardı. Eğer her gün onluğu verirseniz hafta arasında üç dört gün getirmezdi, daima veresiye alınmak mecburiyetinde bırakırdı (ŞM I, 192–193).

8.1.32.7. Salepçi

Ahmed Rasim gece saat dört dedi mi "kaynıyor salep, sütlü" diye ciyak ciyak bağıran salepçilerden şikâyetçidir. Yazar bir sabah sesin geldiği tarafı takip ederek salepçiyi yakalar, sen ne insafsız adamsın, daha güneş doğmadı, çocuk var çoluk var, hasta var, bir iki saat uyumuşlar var, sesin dünyayı tutuyor, herkesi neden rahatsız ediyorsun diye kızar. Bunun üzerine salepçi dik dik yazarın yüzüne bakar ve sert bir

şekilde efendi, efendi senin gazetecilerin kadar da bağırmıyorum ya der. Yazar bunu müvezziler için mi, yoksa züppe muharrirler için mi söyledi bilemiyorum der. Yazar bunun üzerine söyleyecek bir şey bulamaz ve ver öyleyse bir salep şeklinde bir karşılık verir (GA, 125–126).

Kışın güğüm, takım elde, başında mendil bağlı bir Arnavut "salep, kaynıyor" diye bağırırdı (FA, 183).

Salepçiler sabaha iki saat kala küçük fenerlerini alıp sokak aralarında "salep" diye bağırırdı. Yazar bu seslerden rahatsız olduğu için acaba bu esnafta hiç insaf yok mudur diye sorar. Salepçi "sütlü" dedi mi birinci hecenin keskinliği pencereleri oynatarak şiddetli bir şekilde kulaklara çarpardı. Kestaneciler gündüzleri bağırdığı için onların çok rahatsızlık verdiği olmazdı. Gece insanları rahatsız eden diğer satıcılar mısır buğdaycılar, bozacılar ve simitçilerdi (ŞM I, 159–160).

Yazar salepçinin sabah uykularını selb ettiğini simitçinin gece yarısı dalgınlıklarını kaçırdığını ifade eder (MBY, 287).

Sonbahar gelince kestaneciler bağırmaya başlar, dondurmacıların yerini salepçiler alırdı. Bunlar da insanları sabahları uyutmazdı (ŞM I, 159).

8.1.32.8. Sebzevatçı

Sebzevatçılar da enginar diye seherden akşamın birine kadar bağırarak mahalleyi taciz ederdi (ŞM II, 11–12).

Sebzevatçının ay hesabı lahana, pırasa, kereviz, şalgam vesairede pek önem arz etmese de enginar, fasulye, patlıcan, domates, salata meselesinde fırlardı. Domates kuruşa satıldığı zamanlarda sebzevatçıdan domates alınıp fiyatı sorulmazsa sebzevatçı onu altmış paradan yazardı (ŞM I, 193).

Sebzevatçılardan çenesine güvenen, sırtına küfesini takan sokağa çıkıp kemer patlıcanlarım diye bağırırdı (ŞM II, 131).

8.1.32.9. Sütçü

Yazar mayısın biri ikisi gibi süt içmek gerektiğini ifade eder ve koyun keçi sütlerinin kokulu olduğunu söyler. Sütçüler süte çeşitli maddeler katıp hileye başvurduklarından onlara güvenmek son derece zordur. Sütte yapılan hilelerden biri sütün kaymağını almak, sonra ise alınan kaymağın yerine sütün koyuluğunu arttıracak maddeler koymaktır. Sütçüler tadı tuzu kaçan süte lezzet vermek, su ekledikleri için suyun rengini izale etmek için çeşitli hilelere başvururlardı. Bunun için de sütün içine şeker, un, nişasta, bazı bitki ve kökler, fekül denilen unlu bir madde de koyarlardı. Dekstrin[10] samgı[11], pirinç, arpa, saman suyu, samg-i Arabî, kitre samgı, yumurta sarısı, yanmış şeker, ham şeker, jelâtin, balık tutkalı, meyan kökü usaresi, fırında pişmiş havuç da sütün içine koyulan maddelerdendi (MM I, 53–54).

Sütçü ve ekmekçiden veresiye alınacağı zaman sütün ve ekmeğin fiyatının arttığı günlere dikkat edip çetele üzerine işaret ettirmek gerekirdi (ŞM I, 193).

8.1.32.10. Şerbetçi

Sokak satıcılarından şerbetçiler "haniya demir hindi şerbetim" diye şiddetli bir avaz ile zaman zaman insanları korkutabilecek şekilde bağırarak şerbetlerini satarlardı. Bir şerbetçinin görünüşü hakkında da yazar bilgi verir. Sipsivri, gürbüz bir delikanlı, başında keçe külah, sırtında salta, bacağında potur, tulumbacı yemenisi cinsinin sivilize takımından ayağında bir yemeni bulunan biridir ve arkasına semaverimsi, sarı bir güğüm almıştır. Bu şerbetçi "Buz gibi, şifalıdır, harareti söndürür" diyerek şerbet satardı. Ahmed Rasim şerbetçiler içinde İzmir'den İstanbul'a kadar gelmiş olan ticaret erbabının da olduğunu ifade eder. Şerbetçilerin bardakları da bulunurdu. Müşteriler şerbeti içtikten sonra bardakları şerbetçiye geri verirdi (ŞM I, 65–67).

8.1.33. Tellallar

[10] Dekstrin: nişastanın bölünmesinden elde edilen zamklı bir madde
[11] Samg: zamk

Eskiden kaybedilen mühür, tapu kâğıdı, senet, çanta, elmas yüzük, bohça, çocuk, cüzdan gibi önemli şeyler tellal vasıtası ile aranırdı. Okçularbaşı, Şehzadebaşı, Aksaray ve Eminönü taraflarında hemen her gün tellalın kayıplar için bağırdığı duyulur ve görülürdü. Bunların da kendine has kıyafetleri olurdu, hatta bu kıyafeti Ahmed Rasim'e bunları anlatan kişi dünyanın beğendiği kıyafet olarak nitelendirmiş. Tellal örneğin şöyle bağırırdı: Dünkü saat beş raddelerinde, Çarşıkapısı ile Sultan Mahmud Türbesi arasında üç lira dört mecidiye ve beş bin kuruşluk bir senet, iki inci, yüz on para ufaklık bulunan bir kese kaybolmuştur. Bulup getirene helalinden yüz kuruş verilecektir. Tellalın bu kayıp için saatlerce bağırdığı duyulurdu. Yine bir tellal yanında duran üç dört yaşında bir çocuğu parmağı ile göstererek, "bundan üç gün önce öğle üzeri Köprü üzerinde kaybolmuş, ismini, cismini, ne tarafta oturduğunu söyleyemiyor, yalnız baba diyor, babasını bulana bir hayır sahibi tarafından ikram olunacaktır", diye bir duyuru yapmıştır. İstanbul'da daha sonra tellalların yerini gazeteler almış, insanlar kayıp eşyaları için gazetelerin son sütunlarına ilan vermeye başlamışlardır (EZ, 140–143).

8.1.34. Tulumbacılar[12]

Haylazlık yapan, geleceği pek parlak görülmeyen çocuklar için tulumbacı olacak denirdi (FA, 19).

Kapalıçarşı'da piyasa eden bir tulumbacıyı yazar şöyle anlatmaktadır: "Kukuletalı kısa ceketinin iç omuz yerinden peşkiri sarkmış, çekeceği belinde, yemenisine basmış, fesi arkaya atık, perçemleri dağınık, fırça kaş, süzük göz, karanfil bıyık tulumbacılardan…" (FA, 129).

Yangın olduğunda kuleye kırmızı sepet asılırdı. Yangın olduğu bu şekilde bildirilirdi (ŞM III, 110). Yangını kule görür, işaret çeker, köşklü gider, tulumbalar kalkar, gelir, su bulur, hortumu takar, basmaya başlar. Tabi bu zamana kadar ev çoktan yanardı (ŞM II, 133).

8.1.35. Tütüncüler

[12] Tulumbacı: mahallelerde bulundurulan yangın tulumbalarını, yangın olan yerlere götüren ve orada yangının söndürülmesine yardım eden kimse

Tütüncüler veresiyede hileler yapardı. Ayda adam başına altmışlıktan dört, ikilikten üç, yüzlükten beş, üç on parmaklıktan altı yuttursa dükkân kirası ile uşak parasını havadan çıkarmış olurdu (ŞM I, 194).

8.1.36. Vapurdaki Satıcılar

8.1.36.1. Ayakkabı Boyacıları

Vapurda çeşitli satıcılar bulunurdu, bunlardan biri de ayakkabı boyacılarıydı. Yazar bunlar için garip mahlûklar der. Boyacılar önceden elleriyle omuza dokunur, daha sonra bir çeşit işaret lisanıyla "glase de var" diye söylenirlerdi. Eğer bunlara aldırmazsanız devamlı sizinle meşgul olur "boya beyefendi", "boya, glase de var" derlerdi. "İstemez" denildi mi gitmezlerdi. "Ayaklarınız tozlanmış" şeklinde karşılık verirlerdi. Ahmed Rasim, en kolayı bunları derhal kovmaktır; ancak bu defa da içinden söylenirler, demektedir. Vapurda gazete satıcıları da bulunurdu (ŞM II, 178–179).

8.1.36.2. Kahveciler

Vapurdaki satıcılardan bir diğerleri de kahvecilerdi. Bunlar limonata, çikolata satardı. Bunlar diğer satıcılara göre daha atik ve nazarları da daha keskindi. Yolcunun elindeki sigarayı görür görmez yansın yanmasın sokulup bir kibrit çakardı. Yolcular genelde bu tür bir ikramdan mahcup olur ve en aşağı bir kuruşa bir kahve ısmarlardı (ŞM II, 179). Vapurda simitçiler ve can eriği satanlar da olurdu (ŞM II, 179).

8.1.37. Yük Taşıyıcılar

8.1.37.1. Hamal

İstanbul sokaklarında sırık hamalları eksik olmazdı. Sırık hamalları "varda" diye camları zangırdatacak şekilde bağırırdı. Eğer yoldaki kişi dalgınsa bir vuruşta onu yere sererdi. Nezaket bilmezlerdi. Bunların daha nazikleri ise alenen söverdi. Yazar bunlara cevap verilmemesi gerektiğini, bunlar karşısında susmanın doğru olduğunu belirtir (ŞM IV, 22).

8.1.37.2. Küfeci

Köprübaşında, Balıkpazarı'nda pek çok küfeci olur ve bunlar halkı rahatsız ederdi. Ne kadar baldırı çıplak takım ağası varsa sırtına birer küfe alır, beklerdi. İnsanlar evine iki okka elma almak için bile olsa yemişçiye yaklaşır yaklaşmaz nara atar, koşarlardı. Birine çarpıp devirmişler, birinin üstünü küfeyle çamur etmişler veya küfeyi takıp kıyafetini yırtmışlar, çocukların saçına küfeyi takıp çocukları bağırtmışlar umurlarında bile olmazdı (ŞM IV, 127).

8.2. Para

Ahmed Rasim, İstanbul'da bulunmuş bir Amerikalının *Comic-Review* adlı dergideki yazısından naklen İstanbul'da kullanılan, elden ele dolaşan paralardan öski, beyaz, çıngarlı moruk ösküsü (Fransız altını), gargili (isterlin), terazi aşındıran (noksanından dolayı karamis), pendi frank (tokat), patakosu (çeyrek) gibi paraları sayar (ŞM III, 24).

Ahmed Rasim'in belirttiğine göre kesik İngiliz liraları, kremisler, silik mecidiye ve çeyrekler insanı zarara uğratmaktadır. Özellikle Şirket-i Hayriye ve İdare-i Mahsusa biletçileri bu türlü paraları sürmektedir. Bu biletçilere bu konuda bir şey söylenecek olsa benim canım yok mu ben alıyorum diye çıkışmaktadırlar. Sadece buralarda değil çarşıda, pazarda da bu paralar yüzünden zırıltılar çıkmaktadır. Silik İngiliz liraları ve kremisin kesikleri yüz yirmiye alınıp yüz sekiz buçuğa sarrafa değiştirilirdi (ŞM I, 27).

Fetihten iki yüz sene sonraya kadar paraların üstüne bir "y" ile Kostantiniye yazılırken Sultan IV. Mehmed (1648–1687) ile Sultan II. Süleyman (1687–1691)

zamanlarında meskûkât-ı tecdid edilmekle beraber iki “y” ile Kostantîniye yazılmıştır (RHOT I, 243).

Sultan III. Ahmed zamanında (1703–1730) basılan sikkelere İstanbul, İslambol imlasıyla yazılmış; Sultan III. Selim zamanına (1789–1807) kadar sikkelerin bir kısmına Sultan III. Ahmed zamanında hepsine İslambol yazılmıştır. Hatta 1128’de (M. 1716) kesilip zer-i İstanbul denilen altınların bir tarafına darb-ı fi İslambol yazılıymış (RHOT I, 242).

8.2.1. Eskiden İstanbul’da Kullanılan Bazı Paralar

8.2.1.1. Adli Altını

Adli altını, 1223 (M. 1808–1809) senesinde basılmıştır. Sultan II. Mahmud (1808–1839) tuğrasının sağında adli mahlası yazılıdır. Atik-i adli ve cedid-i adli olmak üzere iki çeşidi vardır (RHOT I, 334).

8.2.1.2. Altmışlık

Altmışlık, Sultan III. Mustafa zamanında (1757–1774) altmış para değerinde basılmış olan çifte zoltadır (RHOT I, 328).

8.2.1.3. Aynalı

Aynalı, Sultan III. Mustafa zamanında (1757–1774) kesilmiş bazı büyük parçalardaki altınlara genel lisanda verilen addır. Bu altınların kenarları nakışlı olmayıp tuğra ile yazıların etrafında sade veya noktalı ikişer üçer yuvarlak çizikler olduğundan aynaya benzetilmiştir (RHOT I, 328).

8.2.1.4. Barbut Altını

Barbut altını, iki kırat ağırlığında eski bir altın sikkedir, yüzlük Osmanlı altını hesabıyla üç kuruş üç para değerindedir (RHOT I, 329).

8.2.1.5. Beşlik

Beşlik, Sultan II. Mahmud zamanında (1808–1839) basılmıştır, cihadiye, yeni beşlik ve diğer yeni beşlik adlarıyla üç çeşittir (RHOT I, 329).

8.2.1.6. Cihadiye

Cihadiye Sultan II. Mahmud zamanında (1808–1839) harbiye masraflarına karşılık basılmış beş kuruşluktur (RHOT I, 331).

8.2.1.7. Cinci Parası

IV. Mehmed (1648–1687) tahta geçince askere verilecek cülus bahşişi için hazinede para olmadığından Cinci Hoca'nın aldığı parayı iade etmesi kararlaştırıldı. Hocadan iki yüz kese istendi. Vermeyince sadrazam, çavuş başını gönderdi. Hoca kendi gibi rüşvet müptelası Nurullah'ın nasihatiyle silik paraları ayırıp kırk elli kese vermek istedi. Paraları ayırmaya başladığı esnada çavuş başının geldiğini duyunca paraları bırakıp hareme kaçtı. Haremden, Tosun Çavuş adındaki komşusunun evine geçti. Ancak orada çavuş başına yakalandı ve sille tokat vezirin sarayına götürüldü. İşkence ile konuşturuldu. Hoca'nın cin çarpmış paralarından duvar içinde merdiven altında gömülü iki güğüm çil akçe ve yetmiş bin kuruşluk Mısır parası çıktı. Bununla cülus bahşişi verildi. Bu paralar halis ayar olduğu için halk arasında makbule geçerek "Cinci Parası" adıyla şöhret bulmuştur (RHOT II, 655–656).

8.2.1.8. Ellilik

Ellilik III. Selim zamanında (1789–1807) kesilmiş, altılık Sultan II. Mahmud zamanında (1808–1839), 1249 (M. 1833–1834) senesinde parçalarıyla beraber basılmış sikkelerdir (RHOT I, 328).

8.2.1.9. Fındık-Fındıkî

Fındık veya fındıkî; cedid-i zer-i İstanbul adındaki altınların Mısır'a nakillerinde önce adları zincirli sonraları fındık veya fındıkî olarak değişmiştir. Bu sikkelere fındıkî denilmesinin sebebi kenarlarının etrafında daire şeklinde koyulan noktalar ve diğer bir tabirle habbelerin fındığa benzetilmiş olmasıdır. Bunlara İstanbul'da "Mısır Zincirlisi" denirdi. Genellikle Sultan III. Ahmed (1703–1730) ve sonrasında kesilen altınlara fındık adı verilip Sultan I. Mahmud zamanında (1730–1754) kesilen büyük parçadakiler de kaçar adetlik ise ona göre beş fındık, bir buçuk fındık ve çifte fındık gibi isimlerle anılmışlardır. Fındık altını adı Sultan III. Mustafa zamanında (1757–1774) İstanbul'da yaygınlaşmıştır (RHOT I, 443).

8.2.1.10. Gazi - Sandıklı Altını

Hayriye Altını, Sultan II. Mahmud'un (1808–1839) yirmi birinci cülus senesinde başlayıp yalnız iki sene basılmıştır. Genel lisanda "Gazi" ve "Sandıklı Altını" adıyla anılırdı (RHOT I, 331).

8.2.1.11. Mahmudiye Altını

Mahmudiye altını; yirmilik altın diye bilinir. Sultan II. Mahmud'un (1808–1839) yirmi altıncı senesinde basılmıştır. Kenarlarında daire şeklinde madar çiçekli su vardı (RHOT I, 445).

8.2.1.12. Mangır

Mangır Moğol lisanında nakit anlamına gelen kelimeden bozmadır. Osmanlı akçesinin küsuratında bulunmuş bakır sikkedir. Sultan III. Mustafa (1757–1774) ve ondan sonra gelen bazı padişahlar zamanında pirinçten kesilen sikkelere de kızıl mangır denilmiştir. Daha sonra ise bu kelime terk edilerek bakır sikkelere bakır para, nahas akçe, sikke-i nahasiye denilmiştir (RHOT I, 445).

8.2.1.13. Memduhiye

Memduhiye; sultan Abdülmecid'in (1839–1861) cülus bedayetinde basılan yirmi kuruşluk altındır (RHOT I, 446).

8.2.1.14. Metelik

Metelik; 1244 (M. 1828–1829) senesinde darphane sandukkarı bulunan meşhur Gazaz Artin marifetiyle tedavüle girmiştir. Bu sikkelerin ibtida ayarı binde iki yüz yirmiden iki yüz yirmi beşe kadar olup çeşitleri ise beş, iki buçuk (yüzlük) bir kuruşluk ile kuruşun aksamından olarak yirmi ve on paralıktan ibaret idi. Bu ayar üç sene sonra binde yüz yetmişten yetmiş kadar indirilip ikinci tertip olmak ve toplam miktarı ilk basılanların toplamından bir az fazla olmak üzere üç yüz altmış milyon kuruşluk basılmış ve ayarı daha az olan bu ikincilerin birincilerden ayırt edilebilmesi için kurdelaları derkumunun hemen altına bir nokta konulmuştur. Bu sebeple sarraflar arasında birincilere noktasız, ikincilere noktalı adları verilmiştir (RHOT I, 446–447).

8.2.1.15. Para

Para, 818 (M. 1415–1416) senesinde Mısır memluğu Melik Müid'in adına nispetle Müidi adıyla bir sikke kesilmişti. Bu sikkeye 1045 (M. 1635–1636) senesine doğru para denilmiştir. Osmanlı kuruşlarının ortaya çıkmasıyla beraber onların ufaklığı olmuştur (RHOT I, 329–330).

8.2.1.16. Semin

Semin ecnebi kuruşudur. Küçük ve zarif olduğu için Osmanlılar tarafından rağbet görmüştür. Osmanlılar bunu riyalin sekizde biri zannederek sekiz adedini bir riyal kabul etmişlerdir. Semin yani sekizde bir ismi buradan gelmektedir (RHOT I, 330).

8.2.1.17. Sıra Altın

Darülhilafe[13] adında iki çeşit altın sikkemiz vardır. Sultan II. Mahmud'un (1808–1839) yalnız on beş ve on altıncı senelerinde kesilip birinde *Darülhilafetül Aliye* ve diğerinde *Darülhilafetül Seniyye* yazılıymış ki; halk bunlara sıra altın dermiş (RHOT I, 243).

8.2.1.18. Şahi

Şahi, I. Selim'in (1512–1520) şah unvanıyla basılmış sikkesidir. 1000 (M. 1591–1592) tarihlerine yakın zamanlarda dahi akçelere mahsus olmak üzere şahi unvanı kullanılmıştır (RHOT I, 334).

8.2.1.19. Tuğralı Altın

Cedid-i eşrefi denilen para Sultan II. Mustafa'nın zamanında (1695–1703) ilk defa tuğralı olarak basılmış olan altın sikkedir. Bunlara tuğralı altın denirdi (RHOT I, 327–328).

8.2.1.20. Yazılı Mahmudiye

Rumi Altını, atik-i rumi denilen altındır. Sultan II. Mahmud'un (1808–1839) dokuzuncu cülus senesinden on üçüncü cülus senesine kadar dört sene basılmıştır.

[13] Darülhilafe: hilafet merkezi, İstanbul

Bir de cedid-i rumi altını vardı, bu da dokuzuncu cülus senesinden on beşinci cülus senesine kadar basılmıştır. Bunlara halk arasında Yazılı Mahmudiye denirdi (RHOT I, 332).

8.2.1.21. Zerr-i İstanbul

Zerr-i İstanbul, 1128 (1716) tarihinde tam ağırlıkta ve halis ayarda olarak yüz adedi yüz dirhem gelen kenarı zincirli ve dairesinin etrafı rumi nakışlı ortası musikal vesti tuğralı ve arka tarafının ortasında dahi darb-ı fi İslambol yazılı bir altındır (RHOT I, 333).

8.2.1.22. Zerr-i Kamertab

Zerr-i kamertab III. Mustafa zamanında (1757–1774) kesilmiş sikkeydi. Mühremiye ve çeşitli hediyelere mahsustu (RHOT I, 334).

8.2.1.23. Zincirli

Cedid-i zerr-i İstanbul, 1128 (1716) senesinde basılmış bir altındır, buna "zincirli" de denirdi (RHOT I, 331).

Bu başlıklar altında verilen paralardan başka yazarın çeşitli eserlerinde geçen şu para isimleri de yer almaktadır:

"Çünkü valide bazen bir **beyaz mecidiye** verirdi…" (FA, 68–69).

Küçük anne sussun diye çocuğun eline **çil kuruş** sıkıştırmıştır (ŞM I, 22).

"Derhal **kırk bir kuruş** suladık." (ŞM I, 191).

"… Bosna'da ağaların adamları tarafından kestirilip getirdikleri züyuf akçelerle hatta meyhanecilerden cem edilen **kızıl kırık para** ve akçelerden her yüz on sekiz akçe bir altın olmak üzere yüz yirmi bir altın cemine karar verdiler (RHOT II, 670).

Lira para deyince insanın en tatlı düşüncesi bile değişip vezne dairelerine, bankalara, köşe sarraflarına kadar girip çıkıyor (ŞM I, 26).

"Geçen gün yanımda bir **Osmanlı lirası** olduğu halde Tokatlıyan'dan içeriye girdim." (ŞM I, 190).

Bir adet **sim çeyrek** (FA, 316).

Yazar **sucu beşliği** diye bir paradan da bahseder (ŞM IV, 135).

8.2.2. Eskiden İstanbul'da Kullanılan Para Keseleri

Yazar artık bizim eski keseler dediği keselerin yavaş yavaş görünmemeye başladığını belirtmektedir. Kese yerine artık para için çanta, portmone, yelek cepleri kullanılmaya başlanmıştır. Yazarın belirttiğine göre bir zamanlar keselerin pek kıymettar, pek zarif çeşitleri vardı. Ağır kumaşlardan tutun da işlemeli, boncuklu, sırma tellilere kadar keselerin pek çok çeşidi bulunmaktaydı. Keseler rubalara cep yapma âdeti olmadığı zamanlarda ihtira edilmişti. Bunlar bazı yerlerde bel kemerlerine talik edilir, bazı yerlerde ise koyuna konulurdu. Cep icat edildikten sonra da keseler kullanılmaya devam edilmiştir. Önceleri Avrupa'da ve bazı yerlerde keseler ceylan, at, koyun, inek derisinden yapılırdı. Keselerin inci veya ahcar-ı zikıyem ile süslü olanları bile vardı. Fakat Doğu'nun eski imalatlarından olan keselerdeki zarafet ve matbuiyyet yazarın belirttiğine göre kendisinin zamanında antika hükmündedir. Keselerin bir zamanlar gümüş çıngıraklı, mineli musavver çeşitleri de yapılmış ve bunlar yalnız para için kullanılmayıp mühür, anahtar, saat, tarak gibi şeyleri koymak için de kullanılmıştır. Yazar, bizde Büyük Çarşı'da hala keseciler mahalli olduğunu belirtir. Osmanlılarda bir zaman "kese" tabiri idari ve mali hesaba dâhil olarak beş yüz kuruşa dalalet ederdi (MM I, 276–277).

SONUÇ

1865–1932 yılları arasında Türk toplumunun gerek siyasi gerekse kültürel açıdan değişim ve dönüşümünün hızlı olduğu bir dönemde yaşamış olan Ahmed Rasim, İstanbul folklorunun tespiti ve bu folklor unsurlarının geçirdiği değişim ve dönüşümü izleme adına önemli bir isimdir. İstanbullu bir yazar olan Ahmed Rasim, hayatının nerdeyse tamamına yakınını İstanbul'da geçirmiş ve eserlerinin pek çoğunda da İstanbul'u konu edinmiştir.

Ahmed Rasim'in eserlerinin çoğu gazete veya dergilerde yayınlanıp sonradan kitap haline getirilmiştir. Ahmed Rasim'in; bizzat görüp sistematik tanıtımını ve incelemesini gerçekleştirdiğimiz 115, başka bir kitabın içinde rastladığımız ve doğrudan Ahmed Rasim'in kitabı olmadığı için künyesini vermediğimiz 2, bizzat görmediğimiz ancak başka araştırmacıların eserlerinden künyesini tespit ettiğimiz 4, neşredilip edilmediği hakkında kesin bilgilerin olmadığı ve bu sebeple de künyesini veremediğimiz 5 eser olmak üzere toplam 126 eseri bilinmektedir.

Sistematik tanıtımını ve incelemesini gerçekleştirdiğimiz eserler içinde 6 tanesi anı, 13 tanesi makale, fıkra vb. türlerde, 8 tanesi tarih, 31 tanesi de roman veya hikâye türündedir. Eserlerin geri kalan 25 tanesi çeviri, 23 tanesi okul kitabı, 9 tanesi de diğer türlerle ilgilidir. Ahmed Rasim'in her bir eseri İstanbul folkloru adına aynı yoğunlukta malzeme vermemektedir. Anıları, makale, fıkra vb. türdeki eserleri, tarih kitapları, roman ve hikâyeleri İstanbul folkloru bakımından daha zengin malzeme içermektedir. Pek çok eseri bulunmasına rağmen üslup açısından tekrara düşmeyen yazar, İstanbul folkloru ile ilgili çok zengin bir malzeme sunmaktadır. Eserlerinde sunduğu bu malzemenin Ahmed Rasim'in yaşantısı ve şahsiyetiyle paralel olduğu görülmektedir. İçmeyi, eğlenceyi seven Ahmed Rasim'in eserlerinde İstanbul'un pek çok meyhane, gazino ve birahanesini ve buraların müdavimlerini görmek mümkündür.

Ahmed Rasim, eserlerinde tekdüze bir üslup kullanmamıştır. Yazar makale, fıkra vb. türdeki eserlerinde renkli, mizahi bir üslubu tercih ederken tarih ve okul kitaplarında daha ciddi bir üslubu vardır. Ahmed Midhat Efendi'ye karşı duyduğu

samimiyeti sık sık dile getiren Ahmed Rasim, matbuatta Şinasi'nin tarzını benimsemiştir.

Çalışmalarımız esnasında Ahmed Rasim'in özellikle halk edebiyatı ve âşık edebiyatı konularında söz konusu edebi verimlerin terminolojisiyle ilgilenmediği, yazının akışı içinde yeri geldikçe folklor unsurlarını aktardığı; bu nedenle şarkı deyip türkü, masal deyip hikâye anlattığı görülmüştür.

Ahmed Rasim, eserlerinde İstanbul folkloru ile ilgili malzemeyi doğrudan değil, ele aldığı konunun doğal akışı içinde aktarır. Bağlamı içinde bu malzemenin İstanbul folkloruna ait olduğu anlaşılır. Bu nedenle İstanbul folkloruna ait unsurların tespiti esnasında birtakım zorluklarla karşılaşılmıştır.

Ahmed Rasim'in eserlerinin bir kısmı İstanbul folkloru adına birinci dereceden kaynak niteliği taşımakta bir kısmı ise geleneğin taşıyıcısı konumunda bulunmaktadır. Ahmed Rasim, pek çok eserinde bizzat yaşadıklarını, gözlemlediklerini kaleme alırken bazı eserlerinde çevresinden duyduklarını veya çeşitli kitaplarda okuduklarını nakletmiştir. Bu da yazarı ve eserlerini folklorik açıdan önemli kılmaktadır. Aile, mahalle yaşantısı, tipleri, mekânları, eğlenceleri, uygulamaları ile onun eserlerinden bir devrin sosyal dokusunu izlemek mümkündür.

Ahmed Rasim, eserlerinde hayatın geçiş dönemleriyle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Özellikle çocuk – çocukluk başlığı altında yer verdiğimiz çocuğun yetiştirilmesi, dönemin eğitim hayatı, ailelerin eğitime verdiği önem, mektebe başlama töreni, dönemin hocaları, cezalandırma usulleri, vb. konularda bizzat yaşadıklarını aktarması açısından onun eserleri birinci elden kaynak niteliğindedir. Kimi eserlerde o dönemin eğitim öğretim hayatı ile ilgili bilgi verilirken Ahmed Rasim'in eserlerinden alıntılarda bulunulması da dikkat çekicidir.

Ayrıca yine çalışmamızın Geçiş Dönemleri bölümüne aldığımız İstanbul'un memnu ilişkileri adına da onun eserleri önemli bir kaynaktır. O dönem insanlarının fuhuştan ne anladığı, zamanla algılayışın nasıl değiştiği bu eserler vasıtasıyla izlenebilmektedir. Ahmed Rasim'in çocukluğu devrinde toplumun kadına çizdiği sınırın aşılması olarak algılanan fuhuş, toplumsal yapıdaki değişimle beraber bu algılayışın ötesinde bir tanım kazanmıştır. Ahmed Rasim, anılarından hareketle o dönemin genelevlerini, buraların müdavimlerini ve çalışanlarını ayrıntıları ile anlatmıştır.

Sokaktaki tavırlarla beraber kıyafetin manevi ahlakın bir göstergesi olduğunu belirten Ahmed Rasim kıyafet söz konusu olduğunda çokça ayrıntıya girer, yeri geldiğinde bir çarşafı envai çeşidi ve olabildiğince geniş bir yelpaze ile türlü türlü renklerini de sayıp dökerek anlatır. Çalışmamız esnasında Ahmed Rasim'in eserlerinin döneminin kadın, erkek ve çeşitli meslek guruplarının kıyafetini yansıtmada çok önemli bir kaynak niteliği taşıdığı sonucuna vardık. Anlattığı kişinin, tipin, sosyal gurubun hemen hepsinin kıyafetini, görünüşünü de anlatmaktadır. Kıyafet konusunda ayrıntılara önem veren Ahmed Rasim'in eserleri İstanbul folklorunun sadece bu alanında çalışacaklar için oldukça zengin malzeme içermektedir.

Ahmed Rasim'in eselerinde İstanbul folklorunun tespiti yapılmaya çalışılırken halk edebiyatı ve âşık edebiyatı adına zengin, değişik çalışma alanı açacak derece malzeme verdiği görülmüştür. Çalışmamız esnasında Ahmed Rasim'in bazı ninniler, maniler, ıstılahlar adına geleneğin aktarıcısı olduğu sonucuna ulaştık. Çünkü Ahmed Rasim örneğin ninnilere yer verirken mahallede komşu kadınlardan duyduklarını ya da eşinden, annesinden duyduğu ninnileri aktarmıştır. Destanların çoğu da çeşitli yerlerde çeşitli şekillerde dinlediği destanlardır.

Ahmed Rasim'in, yaşadığı dönemde konuşulan Türkçenin aktarılması adına da çok önemli bir yazar olduğu tespit edilmiştir. Orhan Şaik Gökyay'ın söylediği "Bir tek Ahmed Rasim'i ortaya çıkarmak Türkçenin yarı sözlüğünü yapmak olacaktır." sözünün doğrulandığını ve bu tespitin geçerli olduğunu gösteren verilere ulaşılmıştır. Ahmed Rasim'in yeri geldikçe "kadınlarımızın", "eski kadınların dediği gibi" tarzında ifadeler kullanarak aktardığı bazı tabirler, bizi o dönemde eski İstanbul'da özellikle kadınların kullandığı birtakım ıstılahlar olduğu sonucuna götürmüştür. Bir zamanlar İstanbul'da konuşulan Türkçenin tespiti adına da Ahmed Rasim'in eserleri çok büyük öneme sahiptir.

Çalışmalarımız esnasında ulaştığımız bir diğer sonuç da Ahmed Rasim'in eserlerinin zamanla yerini modern tiyatroya bırakan geleneksel tiyatromuz, özellikle orta oyunu adına önemli bir kaynak olduğudur. Ahmed Rasim'in eserlerinde son dönem orta oyuncuları pek çok yönleriyle görebilmek, geleneksel tiyatrodan modern tiyatroya geçişi izlemek mümkündür. Ayrıca Ahmed Rasim'in zaman zaman Türk halk edebiyatı sahasında önemli çalışmalar yapmış olan Macar bilim adamı İ.

Kunoş'un Türk halk tiyatrosu ile ilgili hazırlamış olduğu eserdeki bilgileri eleştirmesi de onun halk tiyatrosu hakkında bilgisi olduğunu göstermektedir. Özellikle orta oyunu ile ilgili verdiği bilgiler geleneğin aktarılması adına önemlidir. Çünkü yazar bazı bilgileri bizzat o dönemde yaşamış, tanıdığı orta oyunculardan edinmiştir.

Eski İstanbul'un adab-ı muaşeretini nakleden Ahmed Rasim umuma açık yerlerde nasıl yürünmesi, konuşulması, hareket edilmesi gerektiği konularında önemli bilgiler vermektedir. Ahmed Rasim toplumun terbiyesinin sokaklarından anlaşılabileceğini belirtir. Dönemin insanını da her yönüyle yansıtan yazarın eserlerinde deli değil veli, hatta Hızır olarak görülen Çıplak Mustafa'yı, kutsal bilinen ne varsa hepsine sövüp sayan Deli Salih'i, kendi dilinden yüz çevirmiş gözü yaşlı âşığı, dönemin kabadayı, külhanbeyi, babayiğit, kopuk vb. tiplerini görmek mümkündür.

İçmeyi seven ancak etrafına rahatsızlık veren sarhoşları sevmeyen Ahmed Rasim, dönemindeki pek çok meyhaneyi, gazinoyu, birahaneyi eserlerinde müdavimlerinden çalışanlarına, çeşitli uygulamalarından çalgılarına kadar pek çok yönüyle anlatmıştır. Yazarın eserlerine göre; o dönem meyhaneleri sadece içki içilip eğlenilen yerler değil aynı zamanda edebi tartışmaların, fikir alış verişinin yapıldığı, çeşitli şiirlerin okunduğu mekânlardır. Meyhane, gazino, kahvehane, mesire, piyasa yeri gibi pek çok mekânı anlatan yazar, bu mekânların dönemine göre hem eski hem yeni şekilleri hakkında okuyucusunu bilgilendirmektedir. Bu mekânları hem alaturka hem alafranga şekilleriyle görmüş olan yazar mekânlardaki bu geçişi de eserlerinde yansıtmıştır. II. Abdulhamid, Meşrutiyet, Cumhuriyet gibi dönemleri idrak etmesi ve toplumsal süreç içinde gördüklerini eserleriyle kayıt altına alması, zaman zaman eski ile yeniyi kıyaslaması onun eserlerinin önemini arttırmakta ve adeta birer geçiş dönemi eserleri haline getirmektedir. Yine eğlence yerlerinden piyasa yerleri ve mesireler ise yazarın eserlerinde genelde kadın erkek arasındaki yasak ilişkilerin yaşanabildiği bir nevi kadınların erkeklere ya da erkeklerin kadınlara kendilerini gösterdikleri yerler olarak zikredilmektedir. Bu yerlerde karşı cinsle doğrudan bir iletişim kurulamadığından bahseden Ahmed Rasim, "işmar" adını verdiği gizli bir dilin oluştuğunu eserlerinde örnekleriyle belirtmektedir. Alaturka hayattan alafranga hayata geçişi eserlerinde yansıtan Ahmed Rasim, işmarın hüküm sürdüğü hayatın

zamanla söndüğü, hareketlerdeki inceliğin zamanla yok olup her şeyin alenen yaşandığı yeni sahneleri de idrak etmiş, kültürdeki bu hızlı değişimi görmüştür. Bu tür alışverişlerin yaşandığı mekânların da hayat tarzının değişmesiyle faklılaştığını belirten yazar, önceleri piyasaların Direklerarası, Kapalıçarşı, Beyazıt meydanı iken daha sonra Bazar Alman, Bonmarşe olduğunu ifade eder.

İstanbul'da deniz, kara ve demiryolu ulaşımını anlatan Ahmed Rasim, kayıktan vapura, atlı arabadan otomobile, atlı tramvaydan elektrikli tramvaya, banliyö trenine, Tünel'e kadar pek çok ulaşım aracına ve bu ulaşım araçlarının şartlara göre ortaya çıkardığı uygulamalara da yer vermektedir. Yazar, İstanbul'da ulaşımı sağlayan şirketlerin yolcularına karşı olan tutumlarını anlatır, bu şirketlerin yolcuların zararına veya yararına olan davranışlarına kayıtsız kalmaz. Bu alanda zengin malzeme sunan Ahmed Rasim'in eserlerinde ulaşım araçlarının zamanla geçirdiği değişim ve gelişimi izlemek mümkündür.

Ahmed Rasim eserlerinde bugün artık olmayan mama dadı, alcı balcı gibi bazı meslekleri anlatırken bugün hâlâ yaşayan bakkal, berber, sokak satıcıları gibi bazı mesleklerin de eski İstanbul'daki durumlarını aktarmaktadır. Ahmed Rasim anlattığı meslek sahiplerinden sıradan kişiler olarak bahsetmez, bakışından duruşuna, konuşmasından kıyafetine kadar her şeyiyle ayrıntıları ile tasvir eder. Ahmed Rasim, eski İstanbul esnafının genel olarak kendilerine has bakışlarını, sözlerini, edalarını yakalayabilecek kadar dikkatlidir. Örneğin balıkçıların genel olarak kendilerine has dikizi, perukârların kendilerine has gevezelikleri, ıstılahları onun eserlerinde kendine yer bulur. Ahmed Rasim'in sadece meslekler konusunda değil; ele aldığı hemen her konuda bu kadar ayrıntıya girmesi ve tekrara düşmemesi onun konuya vakıf olduğunun ve genel olarak geniş bir kültüre sahip olduğunun bir göstergesidir.

Bugün artık var olmayan mesleklerin tespiti adına ve o dönemde belli esnaf guruplarının bütün olarak kimliklerini ve ıstılahlarını ortaya koymak için Ahmed Rasim'in eserleri göz ardı edilemeyecek nitelikte eserlerdir.

Ahmed Rasim, geleneklerin yaşatılması, gereksiz sebeplerle ortadan kaldırılmaması taraftarıdır. Örneğin şehremanetinin onca gürültü varken bekçinin bağırmasını ve sopa vurmasını yasaklamasını Ahmed Rasim doğru bulmaz ve İstanbul çocukluğunun bekçinin avazına ve sopasına alışık olduğunu, ninnilerimizde bile bu bekçi babaların sopalarıyla yer aldığını belirtir.

İstanbullu bir yazar olan Ahmed Rasim'in eserlerinin İstanbul folkloru bakımından incelenmesi konunun çok çeşitli yönleriyle ele alınarak aydınlatılmasına katkı sağlayacak ve farklı alanlarda çalışacaklara zengin malzeme sunacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed Rasim: **İlk Sevgi**, İstanbul, Mekteb-i Sanâyi' Matbaası, 1307.

Ahmed Rasim: **Afife**, İstanbul, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1310.

Ahmed Rasim: **Gecelerim**, İstanbul, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şurekası, 1312.

Ahmed Rasim: **Maişet**, Kostantiniyye, Malumat Gazeteleri ve Tahir Bey Matbaası, 1315.

Ahmed Rasim: **Gamm-ı Hicran**, İstanbul, Bab-ı Ali Caddesi'nde 38 Numaralı Matbaa, 1316.

Ahmed Rasim: **Sevda-yı Sermedi**, Dersaadet, Bab-ı Ali Caddesinde 38 Numaralı Matbaa, 1316.

Ahmed Rasim: **Ülfet**, Kostantiniyye, Tahir Bey Matbaası, 1316.

Ahmed Rasim: **Külliyat-ı Say ü Tahrir Makâlât ü Musâhabât**, C:I, İstanbul, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1325.

Ahmed Rasim: **Külliyat-ı Say ü Tahrir Makalat ü Müsahabat**, C:II, Dersaadet, Matbaa-i Kitübhane-i Cihan, 1325.

Ahmed Rasim: **Külliyat- ı Say ü Tahrirden Menâkıb-ı İslâm**, C:I, Darülhilafetülaliye, Matbaa-i Kitabhane-i Cihan, 1325.

Ahmed Rasim: **Hanım**, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1326.

Ahmed Rasim: **Külliyat-ı Say ü Tahrirden Menakıb-ı İslam**, C:II, Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1326.

Ahmed Rasim: **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, C:I, İstanbul, Şems Matbaası, 1326–1328.

Ahmed Rasim: **Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi**, C:II, İstanbul, Şems Matbaası, 1326–1328.

Ahmed Rasim: **Şehir Mektubları**, C:I, Dersaadet, Kader Matbaası, 1328.

Ahmed Rasim: **Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi**, C:III, İstanbul, Şems Matbaası, 1327–1329.

Ahmed Rasim: **Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi**, C:IV, Kostantîniye, Matbaa-i Ebuzziya, 1328–1330.

Ahmed Rasim: **Şehir Mektubları**, C:II, Dersaadet, Matbaa-i Kader, 1329.

Ahmed Rasim: **Şehir Mektubları**, C:III, Dersaadet, Matbaa-i Kader, 1329.

Ahmed Rasim: **Şehir Mektubları**, C:IV, Dersaadet, Matbaa-i Kader, 1329.

Ahmed Rasim: **Tarih ve Muharrir**, İstanbul, Muhtar Halid Kitabhanesi, 1329.

Ahmed Rasim: **Eşkâl-i Zaman,** İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1334.

Ahmed Rasim: **Cidd ü Mizah**, İstanbul, Şems Matbaası, 1336.

Ahmed Rasim: **Eski Maceralardan Fuhş-i Atik**, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1340.

Ahmed Rasim: **Gülüb Ağladıklarım**, İstanbul, İkdam Matbaası, 1340.

Ahmed Rasim: **Matbuat Hatıralarından Muharrir, Şair, Edib**, İstanbul, Kanaat Kütübhanesi ve Matbaası, 1342–1924.

Ahmed Rasim: **Muharrir Bu Ya**, İstanbul, Hamid Matbası, 1926.

Ahmed Rasim: **Falaka**, İstanbul, Hamid Matbaası, 1927.

Ahmed Rasim: **Matbuat Tarihine Medhal İlk Büyük Muharrirlerden Şinasi**, İstanbul, Yeni Matbaa, 1927.

Ahmed Rasim: **Ramazan Sohbetleri**, haz. Muzaffer Gökman, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967.

Ahmed Rasim: **Eşkâl-i Zaman**, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Ahmed Rasim: **Muharrir Bu Ya**, haz. Hikmet Dizdaroğlu, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Ahmet Rasim: **Gülüp Ağladıklarım**, haz. Ahmet Sevinç, y.y., Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.

Ahmet Rasim: **Anılar ve Söyleşiler**, haz. Nuri Erten, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1983.

Aktaş, Doç. Dr. Şerif: **Ahmed Rasim**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Aktunç, Hulki: **Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla),** İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3. baskı, 2002.

And, Metin: "Tulûatçılar ve Kantocular Üzerine Notlar", **Devlet Tiyatrosu**, No:24, Ekim 1964, 36–38.

And, Metin: "Tulûatçılar ve Kantocular Üzerine Notlar II", **Devlet Tiyatrosu**, No: 34, Ekim 1966, s.31–36.

And, Prof. Dr. Metin: **Türk Tiyatrosunun Evreleri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.

Boratav, Prof. Pertev Naili: **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969.

Boratav, Pertev Naili: **Tekerleme Türk Halk Masalının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı**, çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2000.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat (Eski ve Yeni Harflerle),** 21.bsk., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2004.

Duymaz, Prof. Dr. Ali: **İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler**, Ankara, Akçağ, ty.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi: "Apukurya", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:I, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.285.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi: "Karnavallar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.470.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi: "Kent İçi Ulaşım", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.524–526.

Emeksiz, Dr. Abdulkadir: **İstanbul Manileri**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2007.

Ergun, Dr. Metin: **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi,** C:I, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.

Ergun; Sadeddin Nüzhet: **Türk Şairleri**, C:I, y.y, y.y., ty.

Ertuğ, Nejdet: **Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Evren, Burçak: "Otomobiller", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:VI, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.182–183.

Gökman, Muzaffer: **Ahmet Rasim İstanbul'u Yaşayan ve Yaşatan Adam**, C:II, İstanbul, Çelik Gülersoy Yayınları, 1989.

Gülersoy, Çelik: **Kayıklar**, Güzel Sanatlar Matbaası, y.y., 1983.

Gülersoy, Çelik: "Kayıklar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.503–504.

Hizarcı, Suat: **Ahmet Rasim Hayatı Sanatı Eserleri**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1953.

İhsanoğlu, Ekmeleddin vd.: **Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi**, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi IRCICA, 2003.

Işın, Ekrem: "Kahvehaneler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:IV, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.386–392.

Kayserilioğlu, R. Sertaç: "Tramvay", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C: 7, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.299–300.

Koçu, Reşad Ekrem: **Ahmed Rasim Hayatı, Seçme Şiir ve Yazıları**, İstanbul, Sühulet Kitabevi, 1938.

Koçu, Reşad Ekrem: "Fuhuş", **İstanbul Ansiklopedisi**, C: XI, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1973, s.5855–5864.

Koçu, Reşad Ekrem: "Araba, Arabacı; Saray, Konak, Kira ve Yük Arabaları ve Arabacıları", **İstanbul Ansiklopedisi**, C:II, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1959, s.902–918.

Kudret, Cevdet: **Orta Oyunu**, C:I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Levend, Agâh Sırrı: **Ahmet Rasim**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1965.

Mehmed Celal: **Teracim-i Ahval-i Meşahir yahud Zamanımız Osmanlı Üdeba ve Muharririni Ahmed Rasim Bey**, Dersaadet, Kasbar Matbaası, 1318.

Sakaoğlu, Saim: **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katalogu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1980.

Toker, Şevket: **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Alafranga Tipler**, İzmir, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1990.

Toprak, Zafer: "Fuhuş", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:III, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.342–345.

Tümer, Günay: "Fuhuş", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C: XIII, İstanbul, 1996, s.209–211.

Türk Dil Kurumu: **Türkçe Sözlük** 10. bsk., Ankara, Türk Dil Kurumu, 2005.

Yıldırım, Dursun: **Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları**, Ankara, Akçağ, 1999.

Yücebaş, Hilmi: **Ahmet Rasim Aşkları – Hâtıraları**, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1957.

Zat, Vefa: "Meyhaneler", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:V, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994a, s.434–438.

Zat, Vefa: "Gazinolar", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C:III, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994b, s.379–380.